

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 43

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43>

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав-Хмельницький
2019

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Мармуль Л. О., докт. екон. наук (головний редактор);

Алексєєв І. В., докт. екон. наук; Гордей О. Д., докт. екон. наук; Горошкова Л. А., докт. екон. наук; Ігнатенко М. М., докт. екон. наук; Калюга Є. В., докт. екон. наук; Кириленко О. П., докт. екон. наук; Кужелєв М. О., докт. екон. наук; Лук'яненко І. Г., докт. екон. наук; Навальна М. І., докт. філол. наук; Оболенська Т. Є., докт. екон. наук; Петрук О. М., докт. екон. наук; Тропіна В. Б., докт. екон. наук; Череп А. В., докт. екон. наук; Чугунов І. Я., докт. екон. наук; Леваєва Л. Ю., канд. екон. наук; Макарчук І. М., канд. екон. наук; Малишко В. В., канд. екон. наук; Паламарчук О. М., канд. екон. наук; Рибаків Т. О., канд. екон. наук; Слюсар С. Т., канд. екон. наук; Чабан Г. В., канд. екон. наук; Кучеренко С. Ю., канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Воронов докт. соц. наук (Латвія); А. Ігнаськ-Шульц докт. екон. наук (Польща); О. Ванкевич докт. екон. наук (Республіка Білорусь); О. Доріна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); А. Левітська докт. екон. наук (Республіка Молдова); В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвія); С. Полоник докт. екон. наук (Республіка Білорусь); М. Хітов докт. економіки (Болгарія); Т. Сорокіна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); Т. Тетеринець канд. екон. наук (Республіка Білорусь); В. Юшчійс докт. соц. наук (Литва).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 6 від 19 листопада 2019 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Адреса редакційної колегії:

08400, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Художник обкладинки: Попенко О.В.

Коректор: Навальна М.І.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 20 листопада, 2019 року. Формат 60х84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 26,04.

Обл.–вид. арк. 25,66. Наклад 100 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.

08400, обл. Київська, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

(реєстрація: серія КВ, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія КВ, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)

Тел./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com>

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»

зареєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: *Ekonomičnij visnik universitetu*

Abbreviated key title: *Ekon. visn. univ.*

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (CША), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Росія), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 43

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43>

Основан в 2006 году
Издается четыре раза в год

Переяслав-Хмельницкий
2019

ББК 65.9 (4)
УДК 330.658.114
18Е

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Мармуль Л. А. докт. экон. наук (главный редактор);

Алексеев И. В., докт. экон. наук; Гордей О. Д., докт. экон. наук; Горошкова Л. А., докт. экон. наук; Игнатенко Н. Н., докт. экон. наук; Калюга Е. В., докт. экон. наук; Кириленко О. П., докт. экон. наук; Кужелев М. А., докт. экон. наук; Лукьяненко И. Г., докт. экон. наук; Навальная М. И., докт. филол. наук; Оболенская Т. Е., докт. экон. наук; Петрук А. М., докт. экон. наук; Тропина В. Б., докт. экон. наук; Череп А. В., докт. экон. наук; Чугунов И. Я., докт. экон. наук; Леваева Л. Ю., канд. экон. наук; Макаrchук И. Н., канд. экон. наук; Малышко В. В., канд. экон. наук; Паламарчук О. Н., канд. экон. наук; Рыбакова Т. А., канд. экон. наук; Слюсар С. Т., канд. экон. наук; Чабан Г. В., канд. экон. наук; Кучеренко С. Ю., канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: В. Воронов докт. соц. наук (Латвия), А. Игнасьяк-Шульц докт. экон. наук (Польша), Е. Ванкевич докт. экон. наук (Республика Беларусь), Е. Дорина докт. экон. наук (Республика Беларусь); А. Левитская докт. экон. наук (Республика Молдова), В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвия), С. Полоник докт. экон. наук (Республика Беларусь), М. Хитов докт. экономики (Болгария), Т. Сорокина докт. экон. наук (Республика Беларусь), Т. Тетеринец канд. экон. наук (Республика Беларусь); В. Юшчиус докт. соц. наук (Литва).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол № 6 от 19 ноября 2019 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 г. № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1301 от 15 октября 2019 г. в соответствии с решением Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 15 октября 2019 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, категория «Б».

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.

Корректор: Навальная М.И.

Верстка: Сердюк А.В.

Подписан к печати 20 ноября 2019. Формат 60х84/8.

Бумага офсет. № 1.

Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 26,04.

Обл.-изд. л. 25,66. Тираж 100 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды.

08400, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела

(регистрация: серия KB, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия KB, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)

Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета» зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: *Ekonomičnij visnik universitetu*

Abbreviated key title: *Ekon. visn. univ.*

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (CША), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Россия), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

©ПХДПУ, 2019.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 43

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43>

Established in 2006
Issued four per year

Pereiaslav-Khmelnytskyi
2019

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: L. O. Marmul, Doctor of Economics (chief editor);

I. V. Alekseyev, Doctor of Economics; O. D. Hordei Doctor of Economics; L. A. Goroshkova Doctor of Economics; M. M. Ignatenko, Doctor of Economics; Y. V. Kaliuga, Doctor of Economics; O. P. Kyrylenko, Doctor of Economics; M. O. Kuzheliev, Doctor of Economics; I. G. Lukianenko, Doctor of Economics; M. I. Navalna, Doctor of Philology; T. Y. Obolenska, Doctor of Economics; O. M. Petruk, Doctor of Economics; V. B. Tropina, Doctor of Economics; A. V. Cherep, Doctor of Economics; I. Y. Chugunov, Doctor of Economics; L. Y. Levaieva, Candidate of Economics; V. V. Malysko, Candidate of Economics; I. M. Makarchuk, Candidate of Economics, O. M. Palamarchuk, Candidate of Economics; T. O. Rybakova, Candidate of Economics; S. T. Sliusar, Candidate of Economics, G. V. Chaban, Candidate of Economics, S. Y. Kucherenko, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: V. Voronov, Doctor of Sociology (Latvia); A. Ignasiak-Szulc, Doctor of Economics (Poland); O. Vankevych, Doctor of Economics (Republic of Belarus); O. Dorina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); A. Levitska, Doctor of Economics (Republic of Moldova); V. Menshikov, Doctor of Sociology (Latvia); S. Polonyk, Doctor of Economics (Republic of Belarus); M. Khitov, Doctor of Economics (Bulgaria); T. Sorokina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); T. Teterynets, Candidate of Economics (Republic of Belarus); V. Juščius, Doctor of Sociology (Lithuanian).

Recommended by the Academic Council of Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University. Protocol No 6 dated November 19, 2019.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category «B».

Address of Editorial Board:

08400, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: M.I. Navalna

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on November 20, 2019. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 26,04.

Issued sheets 25,66. 100 copies.

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

08400, Kyiv Region, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register

(registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).

Tel./fax +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com>

Serial publication «University Economic Bulletin»,

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomіchnij visnik unіversitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Directory of Open Access Journals (DOAJ), ERIH PLUS, Russian Science Citation Index (RISC), Ulrich's Periodicals Directory (USA), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Russia), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian Scientific Journals.

©ПХДПУ, 2019.

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 65.011.330:621.391

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-07-12>

НОВІ ТРЕНДИ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Ванкевич О. В.

Ключові слова: управління людськими ресурсами, цифровізація економіки, кадрова служба організації.

НОВЫЕ ТРЕНДЫ В СФЕРЕ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Ванкевич Е. В.

Предметом исследования являются изменения в сфере управления человеческими ресурсами на микроуровне в условиях цифровизации экономики. Рассмотрены основные направления трансформации рынка труда в условиях цифровизации экономики – расширение предложения труда за счет участия в экономической активности различных социально-демографических групп населения, увеличение объемов информации о рынке труда и ее открытости благодаря электронным ресурсам, отраслевые сдвиги в структуре спроса на труд, поляризация рабочих мест, быстрое обновление профессий и востребованных навыков, сокращение традиционных секторов экономики, размывание национальных границ рынков труда. Обосновано, что данные трансформации изменяют требования к службе управления человеческими ресурсами в организациях и модифицируют перечень их функций. Выделены основные тенденции изменения системы управления человеческими ресурсами в условиях цифровизации экономики – развитие кадровой аналитики, принятие кадровых решений на основе Big Data; повышение внимания к формированию бренда работодателя на рынке труда; изменение организационной роли департамента человеческих ресурсов на микроуровне; расширение аутсорсинга персонала; цифровизация технологий управления человеческими ресурсами; расширение взаимодействия с учреждениями образования в области превентивной подготовки кадров по новым направлениям, прогнозирования будущих навыков и компетенций; повышение требований к менеджеру по персоналу, запрос на профессионально подготовленных специалистов в области управления человеческими ресурсами. В результате проведенного исследования определены направления формирования современных департаментов человеческих ресурсов в организациях Республики Беларусь, учитывая взятый страной курс на цифровизацию экономики.

Ключевые слова: управление человеческими ресурсами, цифровизация экономики, кадровая служба организации.

THE NEW TRENDS IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF THE ECONOMY DIGITALIZATION

Vankevich A. V.

The subject of research is the changes of human resources management at the micro level in the conditions of the economy digitalization. The main directions of the transformation of the labor market in the economy

digitalization conditions are the following: expansion of labor supply due to participation in economic activity of various socio-demographic groups of the population; increase in the volume of information about the labor market and its openness due to electronic resources; industry changes in the structure of the labor demand; the jobs polarization; the rapid renewal of professions and skills; the reduction of traditional sectors of the economy; the break of the national labor markets borders. It has been substantiated that these transformations change the requirements for the human re-sources management service in organizations and modify their functions. The main trends of the human resource management changes in the digitalization conditions are highlight-ed - the development of employment analysis under Big Data analytics; increased attention to the formation of the HR-brand; changing the organizational role of the human resources department at the micro level; more active using the staff outsourcing; digitalization of human resource management technologies; expansion of interaction HR-departments and educational institutions, anticipating future skills and competencies; increasing the requirements for the HR manager, especially professional HR-specialists. As a result of the study, the directions for the formation of modern human resources departments in the organizations of the Republic of Belarus were determined, taking into account the course taken by the country to digitalization of the economy.

Keywords: human resource management, economy digitalization, human resource department.

JEL Classification: O15, O32, M12

Республика Беларусь взяла курс на цифровизацию экономики. Декрет Президента Республики Беларусь №8 «О развитии цифровой экономики» (21 декабря 2017 года) включает меры по либерализации условий ведения предпринимательской деятельности в сфере ИТ, развитие ИТ-сектора и расширение использования цифровых технологий в экономике. В марте 2019 г. Министерством образования принята Концепция цифровой трансформации процессов в системе образования Республики Беларусь на 2019-2025 годы, разработан проект Концепции Программы социально-экономического развития Республики Беларусь на 2021–2025 годы, предусматривающий цифровизацию экономики и образования, формирование новых профессиональных навыков и компетенций. «Перед обществом встала новая задача – научиться работать с информацией на принципиально другом уровне» [1, с. 26]. Вклад цифрового сектора в экономику Республики Беларусь можно оценить по возрастающей доле отрасли ИКТ и ИТ в ВВП страны – в 2011 году она составляла 2,8% ВВП Беларуси, в 2016 г. – 5,2% [рассчитано по данным 6, с. 9, 344].

Европейской Комиссией разработан и проведен расчет индекса DESI1 и международный индекс цифровой экономики и общества (I-DESI), используя 24 набора данных для анализа тенденций и сравнения цифровых показателей 45 стран [10]. Лидером является Дания (DESI-2016 составил 0,76), Великобритания, Финляндия, Нидерланды (0,74), Швеция (0,72), из группы стран, не являющихся членами ЕС – Южная Корея (0,75), Исландия, Норвегия (0,73) [10]. Вторая составляющая индекса - человеческий капитал и цифровые навыки – предполагает оценку количества интернет-пользователей (в том числе регулярных), численность занятых в наукоемких отраслях, число выпускников с третичным уровнем образования по направлению ИКТ. Республика Беларусь не участвовала в данном индексировании, однако учитывая взятый курс на цифровизацию экономики, а также принимая во внимание общее генеральное направление развития, необходимо провести аналогичные исследования и для белорусского рынка труда. В этих условиях важно не только осознать быстро меняющиеся тренды в сфере управления человеческими ресурсами, но и определить перспективные направления развития рынка труда и сферы управления человеческими ресурсами на микроуровне для обеспечения эффективного вхождения в цифровой мир.

Цифровая экономика и рынок труда. Цифровизация экономики изменяет сферу труда. Развитие ИКТ, искусственного интеллекта, роботизация и автоматизация производства формируют новые условия труда и вносят значительные коррективы в конфигурацию социально-трудовых отношений. Статистика развития ИКТ и цифровизации экономики Республики Беларусь позволяют сделать вывод об активной динамике данных процессов в стране (табл. 1).

Таблица 1. Отдельные национальные статистические показатели развития цифровой экономики в Республике Беларусь за 2011–2017 гг.

№ пп	Наименование показателя	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
1	Удельный вес населения в возрасте 6-72 лет, использующего сеть Интернет, в общей численности населения в возрасте 6-72 лет	43,32)	50,92)	58,4	63,6	67,3	71,1	74,4
2	Удельный вес населения в возрасте 6-72 лет, использующего сеть Интернет ежедневно, в общей численности населения в возрасте 6-72 лет	26,42)	35,12)	37,7	41,3	45,2	48,5	54,3
3	Число организаций сектора ИКТ, ед.	3569	3958	4227	4477	4536	3962	5421

1 Индикатор страны в области цифровизации экономики, который включает 6 групп показателей: развертывание широкополосной инфраструктуры и ее качество; человеческий капитал и цифровые навыки; использование Интернет-услуг гражданами; интеграция цифровых технологий в бизнесе; цифровые государственные услуги; исследования и разработки в области ИКТ [10].

4	Валовая добавленная стоимость сектора ИКТ к ВВП, %	2,8	3,3	3,1	3,0	3,5	4,5	5,2
5	Списочная численность работников сектора ИКТ, чел.	92026	92649	91658	92221	93276	85405	92193
6	Списочная численность работников отрасли ИТ, чел.						43876	50484
7	Списочная численность работников сектора ИКТ и отрасли ИТ к списочной численности работников организаций, %	2,2	2,2	2,2	2,3	2,4	3,3	3,7

* За 2016-2017 гг. статистические показатели по сектору ИКТ, сектору контента и СМИ и по отрасли ИТ исчисляются по видам экономической деятельности, входящим в состав собирательных группировок «Сектор информационно-коммуникационных технологий», «Сектор контента и средств массовой информации», «Отрасль информационных технологий» по видам экономической деятельности в соответствии с общегосударственным классификатором Республики Беларусь ОКРБ 005-2011 «Виды экономической деятельности».

Источник: Национальный статистический комитет Республики Беларусь [belstat.gov.by].

Цифровизация экономики сопровождается значительными изменениями на рынке труда – как в динамике его основных элементов, так и в институциональном строении (табл. 2).

Таблица 2. Основные характеристики рынка труда Республики Беларусь

Наименование характеристики	2016	2017	2018
Численность населения, тыс. чел	9504,7	9491,8	9475,2
Численность трудовых ресурсов, тыс. чел.	5797,6	5745,6	5730,1
Численность занятых, тыс. чел	4405,7	4353,6	4335,1
Численность зарегистрированных безработных, тыс. чел.	45,2	33,7	18,7
Численность безработных по методологии МОТ, тыс. чел.	301,8	293,4	244,9
Уровень фактической безработицы (по методологии МОТ), %	5,8	5,6	4,8

Источник: [5].

Благодаря Интернету и специализированным веб-сервисам значительно возрастают объемы информации о рабочих местах, вакансиях, о работниках. Веб-сервисы и сети повышают информационную прозрачность, то есть открытость и прозрачность информации в сети. Например, на открытых онлайн порталах вакансий Республики Беларусь содержится информация о вакансиях и резюме соискателей в диапазоне 1,58%-2% от численности трудовых ресурсов (по вакансиям) до 34,3% от численности трудовых ресурсов (по резюме). В этих условиях важно научиться обрабатывать онлайн вакансии для получения информации, которая поможет людям и организациям принимать эффективные решения.

Таблица 3. Характеристика основных онлайн порталов вакансий в Республике Беларусь

№ пп	Название и адрес	Данные на 14.06.2019	К численности трудовых ресурсов, в %
1	Общереспубликанский банк вакансий (Gsz.gov.by)	резюме – 2934 вакансий – 90495 организаций – 121008	1,58% – доля вакансий 0,06% – доля резюме
2	Белмета (Belmeta.com)	вакансий – 126056	2,2% – доля вакансий
3	Работа.TUT.BY (Работа.tut.by)	вакансий – 28658 резюме – 1 967664 организаций – 71095	0,5% – доля вакансий 34,3% – доля резюме
4	Праца.Бай (Praca.by)	вакансий – 13193 резюме – 289777 организаций – 80130	1,4% – доля вакансий 5,063% – доля резюме

Источник: рассчитано по данным онлайн-порталов и Национального статистического комитета Республики Беларусь.

Еще одним видимым направлением влияния цифровизации на рынок труда является отраслевой сдвиг – появляются принципиально новые профессии, а следовательно, рабочие места и вакансии. Одновременно происходит сокращение традиционных видов деятельности и соответственно, утилизация многих профессий, ранее являвшихся массовыми. Например, Upwork (крупнейший фриланс-сайт), выпускает новейший индекс навыков, оценивая 20 самых быстрорастущих навыков для фрилансеров, причем 75% из них были в предыдущем квартале практически не известны, а спрос на 10 лучших навыков вырос более чем на 600 % по сравнению с 2018 г. [17]. Работники более молодых возрастов оказываются в более выгодном положении, по сравнению с работниками, имеющими опыт и стаж (последний вообще становится не значимым фактором). Такие изменения требуют соответствующей реакции рынка образовательных услуг – признание новых профессий и квалификаций, признание и сертификация неформального образования, прогнозирование будущих навыков. «Фрилансеры

знають, що навички важливіше всього і частіше, ніж традиційні співробітники, беруть участь в освіті, пов'язаній з навичками. Оскільки технологічні зміни продовжують прискорюватися, вони з більшою ймовірністю будуть володіти востребованими навичками, необхідними бізнесу, але, можливо, не зможуть навчити свою робочу силу достатньо швидко» [17]. Складившись система прогнозування потреби в кадрах в Білорусі ґрунтується на формуванні контрольних цифр прийому системою освіти по замовленню діючих підприємств. Однак кадрові служби підприємств не в стані спрогнозувати принципово нові навички і професії, які з'являються в умовах цифровізації. Їх заявки (на основі яких формується замовлення на освіту) включають переважно дані про існуючі вакансії і потреби в їх заповненні з урахуванням природного руху персоналу.

Ще одним проявом цифровізації на ринку праці стає тенденція поляризації ринку праці – тобто посилюється розподіл робочих місць по умовах зайнятості (постійна – тимчасова, віддалена) і оплаті праці (високооплачувані в сфері ІТ, низькооплачувані в традиційних секторах економіки). З'явлення і зростання нестандартних форм зайнятості є невід'ємною рисою такого ринку праці. Як відзначають фахівці, в цих умовах «гнучкість при наймі на роботу і аутсорсинг тягне за собою зниження рівня зайнятості і підвищений ризик для окремих осіб» [16, с. 7], тому ряд досліджень присвячені питанням ненадійного характеру нестандартних робочих місць і прекарізації зайнятості [16; 18]. Однак, незважаючи на те, що багато працівників змушені працювати в умовах нестандартних форм зайнятості, значительна частина працівників більш задоволені такими робочими місцями [16, с. 7].

Автоматизація і роботизація виробництва тягнуть ризики скорочення зайнятості – прогнозоване в цій зв'язі скорочення робочих місць в різних оцінках становить від 2 млн до майже 2 мільярдів до 2013 року [7, с. 19]. Також слід відзначити, що цифровізація знімає національні межі ринку праці, оскільки з'являється можливість виконання роботи віддалено. Масове поширення інтернет бірж праці і онлайн-платформ вакансій змінює прийняття рішень про найм робочої сили і про трудоустроїтку в кожній країні.

Напрямки трансформації системи управління людськими ресурсами на мікрорівні.

Кардинальні зміни соціально-трудових відносин в умовах цифровізації трансформують систему управління людськими ресурсами на мікрорівні. Це проявляється в зміні переліку функцій, які повинен виконувати менеджер по персоналу в організації, а також і в технології виконання даних функцій.

К основним тенденціям змін в цій сфері правомірно віднести:

1) розвиток аналітики в області УЧР і кадрового моніторингу, прийняття кадрових рішень на основі Big Data [7; 8; 14; 15];

2) підвищення уваги до формуванню бренду роботодавця на ринку праці (HR-бренд) і підвищення значення досвіду працівника (employee experience), його враження від організації, а також його суб'єктивної оцінки цінного пропозиції нанимача (EVP – employee value proposition) [9; 11; 13];

3) зміна організаційної структури підприємств в умовах цифровізації, і в них – зміна положення і ролі департаментів по управлінню людськими ресурсами. З'являються кроссфункційні комунікації, робочі групи створюються не за принципом раціональної бюрократії, а по мережним і навіть віртуальним каналам, що актуалізує роль організаційної культури і значально змінює її наповнення;

4) розширення аутсорсингу персоналу – тобто передачі сервісних кадрових функцій кадровим агентствам, рекрутинговим організаціям, консалтингово-тренінговим компаніям. Розвиток аутсорсингу в сфері управління людськими ресурсами супроводжується з'явленням якісно нових категорій персоналу в організації (працюючі віддалено, по тимчасовим контрактам і пр.). Фахівці відзначають, що розрив «психологічних контрактів» між працівниками і організаціями, заснований на взаємній очікуванні продовження трудових відносин, спровокував розвиток «портфельної» або «безмежної» кар'єри [16, с. 7]. Це особливо стосується кваліфікованих фахівців, які зацікавлені в автономії, самостійному визначенні часу праці і відпочинку, тому продають «свій досвід безпосередньо на відкритому ринку» [16, с. 7];

5) цифровізація технологій управління людськими ресурсами – це означає розширення використання програмних продуктів і програмного забезпечення для реалізації кадрових процесів в організації. Спочатку це стосувалося кадрового документообігу, але в даний час все більше переноситься в сферу організації оплати праці і нарахування зарплати, аналізу кадрової динаміки, витрат на персонал і пр. Інтернет надає велике вплив на пошук роботи і вибір персоналу, який переміщується онлайн, надаючи миттєвий доступ до інформації 24 години в добу, без вихідних;

6) розширення взаємодії з установами освіти в області превентивної підготовки кадрів по новим напрямкам, прогнозування майбутніх навичок і компетенцій. Згідно звітності Upwork (12 лютого 2019 г.), кадрові компанії вважають, що нехватка талантів є найбільшою перешкодою для їх бізнесу сьогодні і по-прежнему буде найбільшою перешкодою через 10 років. Саме тому «підприємства віддають більше уваги навчанню навичкам, інвестують в робочу силу, яка у них є сьогодні, і ту, в якій вони будуть мати потребу завтра», – зазначив С. Касріель, генеральний директор Upwork [17];

7) підвищення вимог до менеджера по персоналу, запит на професійно підготовлених фахівців в області УЧР.

Вывод. Цифровизация экономики, став объективной закономерностью современного развития, значительно меняет конфигурацию национальных рынков труда. В этих условиях коренные преобразования происходят на микроуровне, поэтому от кадровых служб субъектов хозяйствования требуется овладение новыми функциями кадровой работы, новыми инструментами кадровой аналитики, расширение использования программных продуктов и информационных средств обработки данных. Осознание данных тенденций позволит эффективно вписаться в цифровой мир и сохранить высокую результативность занятости.

Список использованных источников

1. Бурова О. А. Цифровая экономика России как ключевой фактор качественного роста технологий в бизнесе и образовании. Технологии текстильной промышленности, 2018. № 4(376). С. 25–30.
2. Ванкевич Е. Кадровая диагностика в современной организации: проблемы и решения. Проблемы современной экономики: глобальный, национальный и региональный контекст. Сборник научных статей. В двух частях. Гродно, 2017. С. 11–20.
3. Ванкевич Е., Кастел-Бранко Э. Информационно-аналитическая система рынка труда и прогнозирования потребности в кадрах: содержание и направления формирования в Республике Беларусь. Белорусский экономический журнал. 2017, № 2(79), С. 73–92.
4. Ванкевич, Е. В. Концепция кадровой работы организации в условиях построения инновационной экономики. Економічний вісник університету, 2017. Вип. 32/1. С. 7–13.
5. Республика Беларусь в цифрах. 2019. – Минск, Национальный статистический комитет, 2019.
6. Статистический ежегодник Республики Беларусь, 2018. – Минск, Национальный статистический комитет, 2019.
7. Цифровая экономика: глобальные тренды и практика российского бизнеса. Под ред. Д. С. Медовникова. Институт менеджмента инноваций НИУ ВШЭ, 2017/<https://imi.hse.ru/data/2017/10/07/1159564192>
8. Benson V., Morgan S., Filippaios F. (2014). Social career management: Social media and employability skills gap. Computers in Human Behavior, 30. P. 519–525.
9. Gregorio A. di, Maggioni I., Mauric Ch., Mazzucchelli A. (2019). Employability skills for future marketing professionals. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S026323731930043X#bib54>.
10. International Digital Economy and Society Index 2018. SMART 2017/0052. FINAL REPORT. European Commission by: Tech4i2: Professor P. Foley, Dr D. Sutton, I. Wiseman, L. Green and J. Moore. DOI: 10.2759/745483. European Union, 2018.
11. Jameson A., Carthy A., McGuinness C., McSweeney F. (2016). Emotional intelligence and graduates – employers' perspectives. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 228. P. 515–522.
12. Kerr G., L. Kelly L. IMC education and digital disruption. (2017). European Journal of Marketing, 51(3). P. 406–420.
13. Mauri C., Gregorio A. Di, Mazzucchelli A., Maggioni I. (2017). The employability of marketing graduates in the era of digitalisation and globalization. Mercati & Competitività, (4). P. 103–124.
14. Oussous Ah., Benjelloun F.-Z., Ait Lahcen A., Belfkih S. (2018). Big Data technologies: A survey. Journal of King Saud University – Computer and Information Sciences, 30. P.431–448. Journal homepage: www.sciencedirect.com. Procedia Computer Science 100 (2016). P. 1071–1084.
15. Sivarajah Ut., Kamal M.M., Irani Z.r, Weerakkody V. (2017). Critical analysis of Big Data challenges and analytical methods. Journal of Business Research, 70. P. 263–886.
16. Shevchuk A., Strebkov D. (2012). Freelance Contracting in the Digital Age: Informality, Virtuality and Social Ties Basic Research Program Working Papers Series: SOCIOLOGY WP BRP 12/SOC/2012.
17. Up work releases latest Skills Index, ranking the 20 fastest-growing skills for freelancers <https://www.upwork.com/press/2019/02/12/q4-2018-skills/>.
18. Vankevich, A., Zaitseva O. (2019). Employment precarity and flexicurity issues in EU and Belarus. Humanizacija Pracy, № 2 (296). С. 53–70.

References

1. Burova, O. A. (2018). Tsifrovaya ekonomika Rossii kak klyuchevoy faktor kachestvennogo rosta tekhnologiy v biznese i obrazovanii [Russia's digital economy as a key factor in the qualitative growth of technology in business and education]. Tekhnologii tekstil'noy promyshlennosti – Textile Technologies of the Industry, 4 (376). 25–30.
2. Vankevich, E. (2017). Кадровая диагностика в современной организации: проблемы и решения [Personnel diagnostics in a modern organization: problems and solutions]. Problemy sovremennoy ekonomiki: global'nyy, natsional'nyy i regional'nyy kontekst – Problems of the modern economy: global, national and regional context. In two parts. Grodno, 11–20.
3. Vankevich, E., Kastel-Branko, E. (2017). Informatsionno-analiticheskaya sistema rynka truda i prognozirovaniya potrebnosti v kadrah: sodержanie i napravleniya formirovaniya v Respublike Belarus' [Information-analytical system of the labor market and forecasting staffing needs: content and directions of formation in the Republic of Belarus]. Belorusskiy ekonomicheskiy zhurnal – Belarusian Economic Journal, 2 (79), 73–92.
4. Vankevich, E. V. (2017). Концепция кадровой работы организации в условиях построения инновационной экономики [Concept of personnel work of an organization in the context of building an innovative economy]. Ekonomichnyi visnik universitetu – University Economic Bulletin, 32/1. 7–13.

5. *Respublika Belarus' v tsifrakh. 2019. [The Republic of Belarus in numbers. 2019].* Minsk, National Statistical Committee, 2019.
6. *Statisticheskiy ezhegodnik Respubliki Belarus', 2018. [Statistical Yearbook of the Republic of Belarus, 2018].* Minsk, National Statistical Committee, 2019.
7. *Tsifrovaya ekonomika: global'nye trendy i praktika rossiyskogo biznesa. Pod red. D. S. Medovnikova. [Digital economy: global trends and Russian business practice. Ed. D.S. Medovnikov].* Institute of Innovation Management HSE, 2017. URL: <https://imi.hse.ru/data/2017/10/07/1159564192>.
8. Benson V., Morgan S., Filippaios F. (2014). Social career management: Social media and employability skills gap. *Computers in Human Behavior*, 30. 519–525.
9. Gregorio A. di, Maggionib I., Mauric Ch., Mazzucchellia A. (2019). Employability skills for future marketing professionals. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S026323731930043X#bib54>.
10. *International Digital Economy and Society Index 2018. SMART 2017/0052. FINAL REPORT.* European Commission by: Tech4i2: Professor P. Foley, Dr D. Sutton, I. Wiseman, L.Green and J. Moore. European Union, 2018.
11. Jameson A., Carthy A., McGuinness C., McSweeney F. (2016). Emotional intelligence and graduates – employers' perspectives. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 228. 515–522.
12. Kerr G., L. Kelly L. (2017). IMC education and digital disruption. *European Journal of Marketing*, 51(3). 406–420.
13. Mauri C., Gregorio A. Di, Mazzucchelli A., Maggioni I. (2017). The employability of marketing graduates in the era of digitalisation and globalization. *Mercati & Competitività* (4). 103–124.
14. Oussous Ah., Benjelloun F.-Z., Ait Lahcen A., Belfkih S. (2018). Big Data technologies: A survey. *Journal of King Saud University – Computer and Information Sciences* 30. 431–448. Journal homepage: www.sciencedirect.com. *Procedia Computer Science* 100 (2016). 1071–1084.
15. Sivarajah Ut., Kamal M.M., Irani Z.r, Weerakkody V. (2017). Critical analysis of Big Data challenges and analytical methods. *Journal of Business Research* 70. 263–886.
16. Shevchuk A., Strebkov D. (2012). *Freelance Contracting in the Digital Age: Informality, Virtuality and Social Ties* Basic Research Program Working Papers Series: SOCIOLOGY WP BRP 12/SOC/2012.
17. Up work releases latest Skills Index, ranking the 20 fastest-growing skills for freelancers <https://www.upwork.com/press/2019/02/12/q4-2018-skills/>.
18. Vankevich, A., Zaitseva, O. (2019). Employment precarity and flexicurity issues in EU and Belarus. *Humanizacja Pracy*, 2 (296). 53–70.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Ванкевич Олена Василівна, доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи
Установа освіти «Вітебський державний технологічний університет»
Московський пр-т, 72, м. Вітебськ, 210038, Білорусь
e-mail: vankevich_ev@tut.by

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Ванкевич Елена Васильевна, доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе
Учреждение образования «Витебский государственный технологический университет»
Московский пр-т, 72, г. Витебск, 210038, Беларусь
e-mail: vankevich_ev@tut.by

ABOUT THE AUTHOR

Vankevich Alena, doctor of Economics, Professor, deputy rector for scientific work,
Institution of education «Vitebsk state technological University»
Moscowski ave, 72, Vitebsk, 210038, Belarus
e-mail: vankevich_ev@tut.by

УДК 336.57:001(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-12-20>

ФАНДРАЙЗИНГ І ГРАНТРАЙТИНГ ЯК ОСОБЛИВИЙ ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ НАУКОВИХ ПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ

Демуз І. О.

Предметом дослідження є технології фандрайзингу та грантрайтингу.

Мета дослідження полягає в характеристиці становища міжнародного грантового фінансування науки в Україні в розрізі технологій фандрайзингу та грантрайтингу.

Методи дослідження: узагальнення, аналізу та синтезу, описовий, статистичний.

Результати і висновки роботи. У статті проаналізовано розподіл загального обсягу витрат на виконання науково-дослідних робіт українськими дослідниками за джерелами фінансування. При цьому виявлено тенденцію щодо зростання обсягу фінансування НДР за рахунок коштів іноземних джерел, т. т. грантів. Закцентовано увагу на активній участі вчених у реалізації різноманітних міжнародних проектних пропозицій в умовах суттєвого недофінансування вітчизняної науки.

Охарактеризовано такі технології та механізми складання грантових заявок, пошук міжнародних донорів, якісний супровід наукових проектів як проектний менеджмент (управління проектами), фандрайзинг, грантрайтинг, краудфандинг. Встановлено, що грантове фінансування може надаватися і в рамках міжнародної технічної допомоги. Доведено, що залучення України до світового «грантового простору» через особливі фінансові механізми фандрайзингу і грантрайтингу сприятиме як збільшенню позабюджетних надходжень для фінансування досліджень та покращенню матеріально-технічного забезпечення окремих установ і організацій, так і розвитку наукового потенціалу, раціональнішій організації науково-дослідних розробок, розвинутій системі комерціалізації наукових результатів.

Зокрема, основну увагу зосереджено на принципах фандрайзингу і грантрайтингу, вимогах, які висуваються до професійних фандрайзерів (менеджерів з фандрайзингу), грантрайтерів, їхніх кваліфікаційних характеристиках і особистих якостях. Прослідковано особливості підготовки в Україні фахівців з фандрайзингу і грантрайтингу через систему спеціальних курсів, тренінгів-семінарів, вебінарів, шкіл, видання методичної та навчальної літератури тощо. З'ясовано, що подібні поодинокі заходи не гарантують всеосяжності й вирішення питання підготовки висококваліфікованих фахівців, адже на сьогодні дані технології в Україні ще не повною мірою виступають ефективним інструментом суспільної допомоги через відсутність наукових досліджень і розробок в цій галузі. Однією із перспектив розвитку фандрайзингу та грантрайтингу в Україні є необхідність організації освіти відповідних фахівців на рівні університетів.

Ключові слова: гранти, грантовий супровід, фандрайзинг, грантрайтинг, краудфандинг, управління науковими проектами, грантове фінансування, міжнародна технічна допомога.

ФАНДРАЙЗИНГ И ГРАНТРАЙТИНГ КАК ОСОБЫЙ ФИНАНСОВЫЙ МЕХАНИЗМ МЕЖДУНАРОДНОЙ ПОДДЕРЖКИ НАУЧНЫХ ПРОЕКТОВ В УКРАИНЕ

Демуз И. А.

Предметом исследования являются технологии фандрайзинга и грантрайтинга.

Цель исследования заключается в характеристике положения международного грантового финансирования науки в Украине в разрезе технологий фандрайзинга и грантрайтинга.

Методы исследования: обобщения, анализа и синтеза, описательный, статистический.

Результаты и выводы работы. В статье проанализировано распределение общего объема расходов на выполнение научно-исследовательских работ украинскими учеными по источникам финансирования. При этом выявлена тенденция роста объема финансирования НИР за счет средств иностранных источников, то есть грантов. Акцентируется внимание на активном участии исследователей в реализации различных международных проектных предложений в условиях существенного недофинансирования отечественной науки.

Охарактеризованы такие технологии и механизмы составления грантовых заявок, поиск международных доноров, качественное сопровождение научных проектов как проектный менеджмент (управление проектами), фандрайзинг, грантрайтинг, краудфандинг. Установлено, что грантовое финансирование может предоставляться и в рамках международной технической помощи. Доказано, что вхождение Украины мировое «грантовое пространство» через особые финансовые механизмы фандрайзинга и грантрайтинга способствует как увеличению внебюджетных поступлений для финансирования исследований и улучшению материально-технического обеспечения отдельных учреждений и организаций, так и развитию научного потенциала, рациональной организации научно-исследовательских разработок, развитой системе коммерциализации научных результатов.

В частности, основное внимание сосредоточено на принципах фандрайзинга и грантрайтинга, требованиях, предъявляемых к профессиональным фандрайзерам (менеджерам по фандрайзингу), грантрайтерам, их квалификационным характеристикам и личным качествам. Прослежены особенности подготовки в Украине специалистов по фандрайзингу и грантрайтингу через систему специальных курсов, тренингов-семинаров, вебинаров, школ, издание методической и учебной литературы и т. п. Выяснено, что подобные единичные меры не гарантируют решения вопроса подготовки высококвалифицированных специалистов, ведь на сегодняшний день данные технологии в Украине еще не в полной мере выступают организованным инструментом общественной помощи из-за отсутствия научных исследований и разработок в этой области. Одной из перспектив развития фандрайзинга и грантрайтинга в Украине есть необходимость организации обучения данных специалистов на уровне университетов.

Ключевые слова: гранты, грантовое сопровождение, фандрайзинг, грантрайтинг, краудфандинг, управление научными проектами, грантовое финансирование, международная техническая помощь.

FUNDRAISING AND GRANT WRITING AS A SPECIAL FINANCIAL MECHANISM OF SCIENTIFIC PROJECTS INTERNATIONAL SUPPORT

Demuz I. O.

The subject of the study is fundraising and grant writing technologies.

The purpose of the study is to characterize the status of international grant financing of science in Ukraine in the context of fundraising and grant writing technologies.

Methods of the study: generalization, analysis and synthesis, descriptive, statistical.

Results and conclusions of work. The article analyzes the distribution of total expenditures for scientific and research work conducting by Ukrainian researchers based on funding sources. At the same time, a tendency was observed regarding the growth of the amount of financing the scientific and research works at the expense of foreign sources, i.e. grants. The emphasis was placed on the active participation of scientists in the implementation of various international project proposals in the context of significant underfinancing of domestic science.

The following technologies and mechanisms for drawing up grant applications, search of international donors, qualitative accompaniment of scientific projects such as project management, fundraising, grant writing, crowdfunding are described. It has been established that grant funding can also be provided within the framework of international technical assistance. It is proved that Ukraine's attraction to the global «grant space» through special financial mechanisms of fundraising and grant writing will contribute to the increase of extrabudgetary revenues to finance research and improvement of material and technical support of certain institutions and organizations, as well as to develop scientific potential, more rational organization of scientific and research achievements, developed system of commercialization of scientific results.

In particular, the focus is on the principles of fundraising and grant writing, requirements for professional fundraisers (fundraising managers), grant writers, their qualifications and personalities. We offer peculiarities of training specialists in fundraising and granting through the system of special courses, trainings, seminars, educational institutions, methodologies and educational literature. It is found out that such measures do not guarantee the comprehensiveness and resolution of issues related to high-quality specialists training, as technologies permitted in Ukraine nowadays not in full measure provide an effective public assistance tool due to lack of researches and developments in this area. One of the prospects for fundraising and grant writing development in Ukraine is the need to organize the education of relevant specialists at the university level.

Keywords: grants, grant support, fundraising, grant writing, crowdfunding, management of scientific projects, grant financing, international technical assistance.

JEL Classification: O22, I22, G30

Постановка проблеми. Процес інтеграції України до європейського простору містить у собі як суспільно-політичні, культурно-ідеологічні, так і освітньо-наукові аспекти. Зокрема, останній із них передбачає орієнтацію на використання світових і європейських форм організації науки, фінансування наукової сфери та оцінювання ефективності наукової діяльності установ, активну участь українських науковців у виконанні міжнародних проектів і програм, даючи їм можливість отримати досвід міжнародної співпраці. Поряд із цим, в Україні гостро стоїть проблема фінансування наукових досліджень; держава не має ресурсів, щоб повною мірою забезпечити дану потребу. Вихід вбачається у підтримці та створенні сприятливих умов ученим для написання грантових заявок як регіонального, всеукраїнського, так міжнародного рівнів. Це дозволить, у першу чергу, налагодити контакти з ученими-колегами з України та Європи і вирішувати глобальні наукові проблеми із проведенням масштабних досліджень, а, по-друге, залучити додаткове фінансування за рахунок коштів європейських фондів.

Сьогодні дослідники повинні володіти мистецтвом написання заявок на гранти, мати уявлення про основні фонди, асоціації, благодійні організації, приватних грантодавців, найбільш наближених до профілів та напрямів їхньої діяльності; відслідковувати перспективи їхнього розвитку та затребуваність проектів; уміти професійно вести перемовини, позиціонувати і «продавати» результати своєї наукової діяльності тощо. Поряд із тим, що науковець сам має орієнтуватися у можливості подання грантових заявок, сьогодні, на нашу думку, спостерігається поступова, але неухильна тенденція виділення знань спеціалістів з фандрайзингу та грантрайтингу в окрему професійну категорію. Це пов'язано з тим, що грантова активність поступово перетворюється з індивідуальної прерогативи науковців, стаючи все більш цікавою для керівництва організацій, співробітниками яких вони є. Адже у ряді країн Європи успіх організацій у залученні конкурсного фінансування на науку є одним з основних критеріїв оцінки їхньої результативності, який використовується під час розподілу бюджетних коштів на науку. Крім того, кількість отриманих грантів є ефективним і невід'ємним компонентом формування престижу університету, його наукової репутації. Погоджуємося зі М. Сбруєвим, що важливим залишається вивчення провідного світового досвіду диверсифікації джерел фінансування університетської науки, і, в першу чергу, фандрайзингу та грантрайтингу, аналіз сучасних технологій пошуку (не тільки самих грантів, але й досвідчених консультантів-грантрайтерів), націленого на науковий результат використання й управління грантами [12, с. 140].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі технологіям і механізмам грантового супроводу (так званому проектному менеджменту, управлінню проектами, фандрайзингу, грантрайтингу тощо) присвячено достатньо велику кількість робіт. Так, управління науковими проектами є об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців (праці К. Ф. Грея, Е. У. Ларсона, Р. Дункана Вільяма, С. Д. Бушуєва, В. Ю. Катасонова,

Л. С. Кобиляцького, І. І. Мазура, Д. С. Морозова, М. В. Петрова). Питання розвитку фандрайзингу та дослідження етапів проведення фандрайзингової діяльності розглянуті в роботах Т. В. Артамевої, А. Л. Балашової, О. В. Башун, А. Дж. Дугласа, О. В. Комаровського, Г. Л. Тульчинського та ін. Державну політику у сфері грантового фінансування розглядали американські дослідники Дж. І. Макклاین і Г. Дорн, французький науковознавець М. Кросланд, канадська дослідниця К. Полстер. На теренах СНД доцільно відмітити роботи російської дослідниці К. Стрельцової, присвячені становленню і розвитку системи дослідницьких грантів і сучасним реаліям використання дослідницьких грантів у країнах Європи й Америки.

Мета дослідження: охарактеризувати становище міжнародного грантового фінансування науки в Україні в розрізі технологій фандрайзингу та грантрайтингу.

Основні результати дослідження. Наразі гранти стали основним джерелом фінансування освітніх та наукових проектів і програм співробітництва. М. Сбруєв, вивчаючи технології призначення грантів, упевнений, що дослідницький грант перетворився на механізм розподілу не лише економічних ресурсів, а й наукового капіталу. Грантові конкурси він розглядає в якості простору «високої конкуренції між науковцями та науковими колективами» [12, с. 140]. Дослідник виділяє значну кількість дослідницьких грантів (зокрема тих, що є найбільш поширеними в США, – як країні з найрозвиненішою системою грантової підтримки наукових досліджень): 1) гранти на індивідуальні дослідження; 2) гранти університетам на дослідження; 3) гранти для відряджень у наукових цілях; 4) стипендія для молодих науковців; 5) нагороди різного роду; 6) стипендії для аспірантів (postgraduate); 7) доступ до бібліотек; 8) стипендії для студентів докторантури; 9) нагороди молодим ученим; 10) гранти для участі в конференціях; 11) персональний розвиток науковця; 12) гранти для встановлення зарубіжних контактів; 13) постдокторські стипендії; 14) стипендії для головних наукових дослідників (Principal Investigator); 15) гранти на проведення конференцій; 16) фінансування написання дисертацій; 17) розвиток зв'язків між університетами і приватним бізнесом [12, с. 142].

Аналізуючи вітчизняний досвід отримання грантового фінансування і міжнародної технічної допомоги, слід зацентруватися на тому, що Україна стала повноправним членом європейського дослідницького простору, підписавши угоду про участь у рамковій програмі Горизонт-2020, що значно розширює зв'язки з країнами ЄС та організаціями Європейської комісії. Зважаючи на це та враховуючи недофінансування вітчизняної науки, наукові установи зацікавлені приймати участь у науково-технічних проектах РП-8, оскільки це дає можливість українським науковцям бути керівниками проектів, впливати на політику програми, формувати її так, щоб враховувати інтереси нашої наукової спільноти. Держава також зацікавлена у розширенні наукової співпраці з ЄС, про що свідчать суттєві фінансові внески у програму «Горизонт 2020»: у Держбюджеті на 2016 р. на ці цілі передбачалось 252,8 млн. грн., на 2017 р. – 208,8 млн. грн. За період 2014-2015 рр. у 394 поданих проектних пропозиціях за усіма пріоритетними напрямками взяло участь 556 українських наукових колективів. Загалом підтримані для фінансування проектні пропозиції склали 42 проекти, у яких брало участь 45 установ із загальним фінансуванням ЄС близько 7 млн. євро [9, с. 38]. Слід також навести статистику щодо установ, які подавали проектні пропозиції: вищі навчальні заклади – 184 наукові колективи, приватні прибуткові організації – 151, дослідницькі установи – 134 колективи. Рівень успішності виглядає таким чином: дослідницькі установи – 13,4%, приватні прибуткові організації – 10,6%, вищі навчальні заклади – 7,6%. Українські колективи працюють, як правило, над проектами у таких напрямках: передова наука, лідерство у промисловості, суспільні виклики та Євроатом [9, с. 38-39].

Проекти міжнародної технічної допомоги для України традиційно фінансуються США та Європейським союзом (найбільші донори); інші донори – Канада, ФРН, Нідерланди, Швеція, Швейцарія, Японія, Данія, організаційні системи ООН та ін. За даними Мінекономрозвитку, у першому півріччі 2018 р. реалізовувалося 477 таких проектів (що склало на 1,2 % більше порівняно з першим півріччям 2017 р.) загальною кошторисною вартістю 4,9 млрд. дол. США [7, с. 2]. Аналіз показав, що **сектор освіти і науки** у даному фінансуванні складає 3 % поряд із такими найбільш фінансованими галузями як національна безпека та оборона, ядерна безпека, урядування та громадянське суспільство, регіональний розвиток, відновлення Донбасу та внутрішньо-переміщених осіб, енергетика та енергоефективність, охорона здоров'я тощо [7, с. 4]. Проте, наприклад, Європейський союз одним із пріоритетних напрямів фінансової підтримки для України на I півріччя 2018 р. визначає *розвиток освіти і науки* (третє місце після секторів урядування та громадянське суспільство (53,2 млн. євро), відновлення Донбасу та ВПО (37,9 млн. євро). Міжнародна технічна допомога від ЄС на розвиток даного сектору склала **35,4 млн. євро (47 проектів)** [7, с. 40, 41, 42]. Зокрема, допомога спрямована на: розробку та реалізацію програм третього циклу вищої освіти в Україні та підготовку МОН проектів нормативно-правових актів та інструктивних документів, що визначають засади забезпечення якості програм третього циклу; підготовку методичного забезпечення, проведення лекцій та семінарських занять, тренінгів, а також публікацію наукових статей; оновлення матеріалів та веб-сайту в рамках програми Еразмус+; розробку стандартів спеціалізації лабораторної практики для магістрів та навчальних програм і планів; проведення навчальної сесії та стажування в європейських навчальних закладах для викладачів університетів та працівників лабораторій; проведено зимову школу для дослідників освіти «Європейські індикатори якості освітніх досліджень» 2018; створено робочі групи для проведення порівняльного міждисциплінарного дослідження, що базується на результатах країн ЄС тощо [7, с. 44].

У табл. 1 представлено офіційну статистику Держстату України щодо розподілу загального обсягу витрат на виконання науково-дослідних робіт українськими дослідниками за джерелами фінансування. З таблиці помітно

чітку тенденцію щодо зростання обсягу фінансування НДР за рахунок коштів іноземних джерел, т. т. грантів (зменшення у 2014 р. таких надходжень пояснюється початком військового конфлікту на Донбасі).

Таблиця 1. Розподіл загального обсягу витрат на виконання науково-дослідних робіт українськими дослідниками

Джерела фінансування НДР	2013 рік (у %)	2014 рік (у %)	2016 рік (у %)	2017 рік (у %)
Бюджетні кошти	43,1	39,6	33,9	36,6
Кошти вітчизняних замовників	20,7	20,8	32,4	27,9
Кошти іноземних джерел	21,7	19,8	22,1	24,4
Власні кошти	13,2	18,7	10,0	10,0
Кошти інших джерел	1,3	1,1	1,6	1,1

Таблицю складено автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [5]

Наразі важливими залишаються технології та механізми складання грантових заявок, пошук міжнародних донорів, якісний супровід наукових проектів. Ці питання розглядаються в рамках проектного менеджменту, технологій фандрайзингу та грантрайтингу. Зокрема, **проектний менеджмент (управління проектами)** залишається наразі однією з найбільш актуальних та прогресивних управлінських технологій, яка допомагає планувати й управляти проектами будь-якого типу, використовуючи динамічний план, – план, який надає реалістичну модель очікуваної поведінки проекту [3, с. 11]. За характером предметної галузі проекти діляться на проекти у бізнес-середовищі, у публічній сфері та науково-дослідницькі проекти. Поряд із цим грантове фінансування може надаватися і в рамках **міжнародної технічної допомоги (МТД)**, яку кваліфікують як фінансові та інші ресурси й послуги, що відповідно до міжнародних договорів України надаються донорами на безоплатній та безповоротній основі з метою підтримки України. МТД, що надходить до країни, втілюється у таких формах: стипендії, фінансування витрат на навчання та підвищення кваліфікації фахівців; гранти; проведення досліджень; консультації експертів, у тому числі іноземних; право інтелектуальної власності та технології; будь-яке майно (товари, обладнання тощо), необхідне для забезпечення виконання завдань проектів (програм), яке ввозиться або можна придбати в Україні [3, с. 7, 8].

Фандрайзинг (фандрейзинг, збір коштів (*англ. fundraising*)) визначають як процес залучення грошових коштів та інших ресурсів (матеріальних, інформаційних, людських тощо), які організація не може забезпечити самостійно, та які є необхідними для реалізації певного проекту або діяльності. Це також наука про успішне переконання інших у тому, що діяльність конкретної організації заслуговує уваги і підтримки. У процесі фандрайзингу важливими є: пошук потенційних донорів; обґрунтування потреб організації відповідно до інтересів потенційних донорів; тривала робота з потенційними донорами (формування, підтримка і розвиток зв'язків); формування громадської думки на користь підтримки діяльності організації чи колективу, збір листів підтримки, придбання авторитету тощо [15].

В. Соколовська пояснює фандрайзинг як професійну діяльність щодо мобілізації фінансових та інших ресурсів з різноманітних джерел для реалізації соціально значущих і науково-дослідних неприбуткових проектів [13]. Т. Боголіб обґрунтувала значення освітнього та наукового фандрайзингу як одного з вагомих джерел багатоканальності фінансування освітніх і наукових установ [2, с. 12]. Підтримуючи російських учених М. Юндіна й А. Зотова, дослідниця виділила дві форми залучення зовнішніх джерел фінансування: індивідуальний і організаційний фандрайзинг. До сфери **індивідуального фандрайзингу** належать стажування або підвищення кваліфікації, стипендії на навчання, гранти на індивідуальні дослідження (вони, як правило, надаються реципієнту безповоротно на певну ціль). До галузі **організаційного фандрайзингу** віднесено конкурси проектів, серйозні науково-технічні розробки, інноваційні дослідження [2, с. 12].

Основними принципами фандрайзингу являються: 1) поєднання стратегії і тактики (робота на перспективу, встановлення та розвиток довготривалих стабільних стосунків з донором); 2) взаємовигідність (донор також має бути зацікавлений у результатах проекту прямо чи не прямо, матеріально чи морально); 3) збалансованість (доведення реальності й важливості досягнення проміжних цілей як запоруки успішності кінцевого результату); 4) відповідність планів та можливостей (уникнення «підвищених зобов'язань» як потенційної загрози неповного або неякісного виконання проекту); 5) комплексність (одночасне залучення кількох донорів для реалізації різних аспектів єдиної генеральної мети залежно від донорських можливостей та специфіки); 6) співпраця з партнерами (створення консорціуму як фактору, що може підняти ступінь ефективності фандрайзингу; відповідальність та фінанси розподіляються партнерами за домовленістю); 7) некомерційність (необхідність проведення чіткого поділу між прибутком та самоокупністю).

Грантрайтинг визначають як мистецтво написання бізнес-проектів для отримання безповоротної фінансової допомоги. Технології грантрайтингу – написання заявок на гранти, організація взаємодії грантопошукачів з грантодавцями – детально висвітлені. Більшість фахівців вважають активну та компетентну позицію грантопошукача головним фактором успіху у цій сфері. Дана позиція полягає в тому, щоб мати:

- 1) чітке уявлення про мету, завдання, рівень складності, терміни виконання та очікувані результати дослідницького проекту; обсяг необхідних ресурсів: фінансових, матеріальних, інтелектуальних, часових тощо;
- 2) продуманий алгоритм пошуку потенційних джерел фінансування з обов'язковим урахуванням географічного положення заявника;

- 3) розуміння політики, намірів і цілей відібраних у результаті пошуку фінансових фондів;
- 4) розуміння логіки експертів, які здійснюють відбір заявок;
- 5) плідна взаємодія з досвідченим грантрайтером-консультантом;
- 6) якість викладу заявки: переконливість у формулюванні актуальності, наукової значущості, фахова й мовна грамотність, відповідність вимогам обсягу та стилю викладу;
- 7) переконливість у доведенні користі проекту саме для вашої країни, оскільки метою більшості міжнародних фондів є допомога конкретній країні;
- 8) реальність виконання та економічна виваженість проекту [12, с. 143-144].

Як правило, грантрайтингові фірми мають надавати широкий спектр послуг: допомагати дослідникам ефективно управляти грантовими програмами, забезпечувати найвищі стандарти звітності, брати на себе бюрократичні й формальні деталі управління грантами, зберігати час і зусилля науковців для творчої результативної роботи. Пріоритетами такої фірми має стати: збереження високої якості стандартів роботи; побудова довгострокових відносин з клієнтами, заснованих на взаємній повазі й довірі; забезпечення високого ступеню надійності послуг, дотримання етичних стандартів [12, с. 150].

Поряд із фандрайзингом і грантрайтингом виділяють такий фінансовий механізм, як **краудфандинг** – це залучення коштів на реалізацію проектів (культурних, соціальних, комерційних, політичних, креативних та особистих) від багатьох фізичних осіб (англ. «crowd» – юрба, «funding» – фінансування). Краудфандингові платформи в Інтернеті допомагають зібрати ці кошти. Акціонери (спонсори) можуть одержати за пожертвування нефінансову винагороду (сувенір, подяку, передзамовлення продукту тощо) або фінансову (роялті, акції та ін.) [10, с. 87]. Вважається, що краудфандинг суттєво відрізняється від інших типів фінансування – *благодійних пожертв* (тим, що припускає конкретну винагороду за внесок у проект; тим, що мотивом надання коштів є, в першу чергу, бажання підтримати перспективний і сильний проект, а не жалість і співчуття); *кредиту* (відсутність ризиків); *грантів* (автор проекту сам установлює правила гри, строки збору коштів; відсутні укладання грантових угод з донором тощо); *інвестицій* (крауд-проекти не припускають втручання акціонерів у творчі або бізнес-процеси, не передбачають передачі частки компанії або відрахувань відсотків із продажів майбутнього продукту). **Проте, як правило, крауд-проекти не використовуються на фінансування наукових досліджень.**

Закономірно, що до професійних фандрайзерів (менеджерів з фандрайзингу), грантрайтерів висувається ряд вимог. Так, фандрайзеру необхідно здійснити ретельно сплановану, впорядковану, з використанням поетапного аналізу та контролю роботу, результатом якої є обґрунтування актуальності, унікальності та цінності реалізації саме його пропозиції взамін на задоволення якоїсь із мотиваційних потреб донора. На думку Т. Боголіб, фахівець з фандрайзингу повинен виконувати наступні обов'язки: 1) пошук інформації про можливі джерела фінансування. Переваги завжди належать тій організації, яка відома грантодавцю і проявляє активність у відносинах з ним; 2) сьогодні у всіх фондів і організацій існують Інтернет-сайти, на яких регулярно публікуються оголошення про надання грантів на дослідження, організаційні проекти або фінансування інновацій; 3) дуже важливо в очах потенційного грантодавця представити організацію, особу, грамотно скласти заявку або бізнес-план проекту. А факторами, які впливають на успішність фандрайзингової компанії, є: позитивний імідж організації, сформований у ході спілкування із представниками організації-донора; досвід роботи з іншими благодійними організаціями, досвід наукової співпраці з бізнес-структурами; наявність серед членів організації-реципієнта відомих політичних або культурних діячів; якісно складений проект; особисті якості спеціаліста по фандрайзингу, уміння розповідати і переконувати [2, с. 13].

У листопаді 2007 р. в Україні засновано, а в квітні 2008 р. зареєстровано Інститут професійного фандрайзингу. Він отримав статус міжнародної благодійної організації. Його завданням є об'єднання фандрайзерів і тих, хто займається благодійною діяльністю на демократичній основі. Інститутом розроблено етичний кодекс діяльності фандрайзерів, сертифіковані програми з практичного фандрайзингу та підвищення кваліфікації фандрайзерів. З 2008 р. Інститут є членом Європейської фандрайзингової асоціації, отримав сертифікат на право викладання основ фандрайзингу; входить до Асоціації Благодійників України; виступає організатором конкурсу «Благодійник року», проводить курси та семінари для професійного навчання консультантів з фандрайзингу. Після завершення навчання та отримання позитивної оцінки, учасники одержують сертифікат Європейської фандрайзингової Асоціації та Інституту професійного фандрайзингу [13].

Активно почало відбуватися й навчання грантрайтингу. Майбутні грантрайтери, як правило, проходять спеціальні курси, тренінги-семінари, які складаються з лекцій і практичних занять з проектного менеджменту, фандрайзингу, захисту авторських прав на свої розробки тощо. У результаті вони отримують сертифікат грантрайтера, з яким можуть запропонувати відповідним інституціям свої послуги щодо професійного пошуку фінансових донорів [8].

За ініціатииви ряду громадських організацій активно проводяться вебінари-тренінги з фандрайзингу і грантрайтингу, на яких учасників навчають оформлювати проекти відповідно до вимог донора, вибирати максимально ефективні технології та методики для конструювання проектів, використовувати проекти як дієвий інструмент для просування бізнесу тощо. Ряд закладів вищої освіти проводить подібні тренінги з проектного менеджменту з метою створення системи кураторства і навчання, яка допомагатиме викладачам у практичній реалізації їхніх потреб щодо мобільності та долученні до міжнародних наукових програм (університети Києва, Миколаєва, Харкова, Дніпра та ін.). Наприклад, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

пропонує набір слухачів до Школи соціального проектування та грантрайтингу «OpenGrantsSchool». Ряд обласних міських рад пропонують навчання у подібних школах (для підготовки соціальних проектів).

Характерним є те, що професійно-вікова категорія потенційних грантрайтерів в Україні розширюється. Так, до даної ініціативи часто залучають і молодь (для прикладу, ГО «Рада молодих вчених Дніпропетровської області» **15-17 вересня 2017 р. реалізувала** науково-освітній проект «**Грантрайтери**» («**Осінь Школа молодих вчених з грантрайтингу 2017**»). Метою заходу стало залучення молодих вчених до активної участі в написанні грантових проектів. Основними завданнями було: командування для написання заявок на міжнародні та інші гранти; розвиток навичок формування проектних пропозицій у молодих науковців; створення комунікативної платформи для молодих учених регіону; написання проектів для їх подання на фінансування) [11].

Мистецтву грантрайтингу приділяють значну увагу, друкуючи ряд методичних вказівок, розроблених для тих, хто вирішив серйозно займатися написанням проектних заявок з метою участі у конкурсах з отримання фінансової підтримки від міжнародних організацій-донорів для реалізації соціально значимих (наукових) проектів. Як правило, такі видання – це покрокова інструкція з пошуку, вибору і формування проектних пропозицій, а також каталог основних міжнародних донорів, які працюють в Україні, з описом пріоритетів їхньої діяльності та невичерпної контактної інформації [напр.: 3-4; 10].

В окремих навчальних закладах на економічних спеціальностях поряд із навчальною дисципліною «Управління проектами» введено дисципліну «Грантрайтинг і фандрайзинг», уже забезпечену навчальними посібниками [напр., 1; 16]. Зміст даної дисципліни розкривається в наступних темах:

1. Сутність і основні поняття грантрайтингу.
2. Грантодавчі установи. Основні напрями надання допомоги від міжнародних фондів.
3. Сутність, принципи та основні поняття фандрайзингу.
4. Інструменти фандрайзингу.
5. Написання грантової заявки: зміст концепції проектної пропозиції, принципи складання, критерії участі й відбору.
6. Супровідні документи до грантової заявки. Порядок заповнення.
7. Складання бюджету проекту. Допустимість витрат.
8. Аналіз зацікавлених у грантовому проекті сторін. Взаємодія проекту з ними. Ризики і чутливість до конфліктів.
9. Моніторинг та оцінювання ходу і результатів виконання проекту. Індикатори результатів і сталість проекту. Звітність за проектом.

Результатами вивчення даної навчальної дисципліни стануть: уміння готувати заявки на отримання грантових коштів; знання щодо видів джерел фінансування і механізму роботи з ними; навички інструментів фандрайзингу, визначення витрат і складання бюджету грантового проекту; оцінювання ходу і результатів виконання проекту та складання звітності за проектом.

Однак, на думку багатьох фахівців, подібні поодинокі заходи не гарантують всеосяжності й вирішення питання підготовки висококваліфікованих фахівців, адже на сьогодні фандрайзинг в Україні ще не повною мірою виступає дієвим інструментом соціальної допомоги через відсутність наукових досліджень і розробок у даній галузі. Стихийний процес надання коштів від різних категорій донорів, які переважно викликані емоційними мотивами, повинен перевтілитися в інформаційно-, науково-, технологічно-забезпечену контрольовану систему управління з ефективним механізмом залучення та перерозподілу коштів й інших ресурсів тим, хто їх потребує [13]. Професійна підготовка висококваліфікованих фахівців в умовах університетів могла б давати можливість створення нових робочих місць для соціально активної чи суспільно-орієнтованої молоді, умова появи значимих організацій, які б займалися «розкруткою» наукових проектів, стимулюванням талановитих і перспективних учених. Погоджуємося з думкою С. Злобіної, що університети мають організовувати не лише роботу з викладачами в плані їхнього навчання фандрайзингу і грантрайтингу, а й займатися серйозною підготовкою фахівців у цій галузі – спеціалістів по залученню ресурсів, фандрайзингу та зв'язкам з громадськістю, щодо розвитку благодійної діяльності суспільних і некомерційних організацій, які спеціалізуються на благодійній діяльності PR та фандрайзингових структур усіх форм власності, спеціалістів навчальних закладів і закладів соціальної сфери, засобів масової інформації та муніципальних служб, які розробляють і реалізують благодійні програми, збір та поширення ресурсів у сфері фандрайзингових відносин [6]. Фахівець має розробляти комплекс прийомів і заходів у поєднанні з ефективними методами, що вимагає високого рівня володіння знаннями і навичками у сферах менеджменту, маркетингу, стратегічного планування, зв'язків з громадськістю, проектної діяльності, фінансів, правового регулювання тощо.

Висновки. Таким чином, залучення України до світового «грантового простору» через особливі фінансові механізми фандрайзингу і грантрайтингу сприятиме як збільшенню позабюджетних надходжень для фінансування досліджень та покращенню матеріально-технічного забезпечення окремих установ і організацій, так і розвитку наукового потенціалу, раціональнішої організації науково-дослідних розробок, розвинутій системі комерціалізації наукових результатів. Фандрайзингові та грантрайтингові технології дозволять залучити зовнішнє фінансування (а, як відомо, фінансова стабільність будь-якої організації залежить від кількості способів заробляння грошей, а багатоканальність фінансування залежить від диверсифікації послуг); наукове партнерство дає можливість отримувати новий досвід, встановлювати нові зв'язки; робота з грантами являється свідченням престижу, певного рівня компетенції організації. Однією із перспектив розвитку фандрайзингу та грантрайтингу в Україні є необхідність організації освіти відповідних фахівців на рівні університетів.

Список використаних джерел

1. Бабій О. Я. Посібник з фандрейзингу для бізнес-об'єднань: посібник. Київ, 2017. 168 с.
2. Боголіб Т. М. Освітній та науковий фандрайзинг в Україні. Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. 2014. № 5. С. 11-17.
3. Грантрайтинг: метод. рек. для органів публічної влади щодо написання проектних заявок / Авт. кол.: О. С. Зінченко, О. В. Кулініч, П. Ю. Куліш; за заг. ред. О. В. Кулініча. 2-е вид., доп. і перероб. Харків: Золоті сторінки, 2015. 80 с.
4. Дей М. О. Управління науковими проектами: особливості написання успішної заявки на грант. Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2016. Вип. 1 (3). С. 212-215.
5. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Злобина С. Н. Грантрайтинг и фандрайзинг как условие поддержки региональной науки. URL: http://www.rusnauka.com/29_DWS_2011/Pedagogica/4_92795.doc.htm.
7. Інформація щодо міжнародної технічної допомоги, що надається Україні за результатами проведеного Мінекономрозвитку моніторингу проектів у першому півріччі 2018 року. Видання Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. 2018. 55 с.
8. Новая профессия – грантрайтер. Газета «Держава», № 8V(736) 6–12 марта 2015 г. URL: <https://www.2000.ua/v-nomere/derzhava/realii/novaja-professija--grantrajter.htm>.
9. Овчарова Л. П., Бодоко В. П. Участь України в Європейських наукових програмах: тенденції та перспективи. Сучасні проблеми економіки і підприємництва. 2016. Вип. 18. С. 33-42.
10. Основи грантрайтингу та управління проектами в публічній сфері: метод. рек. для органів влади та недерж. орг-цій / Авт. кол.: В. В. Белявцева, А. І. Гнатенко, О. С. Зінченко та ін.; за заг. ред. О. В. Кулініча. Харків: Золоті сторінки, 2017. 148 с.
11. Рада молодих вчених Дніпропетровської області. Офіційний сайт. URL: <http://rmv.dp.ua/osinnya-shkola-molodih-vchenih-z-grantraytingu-2017/>.
12. Сбруєв М. Г. Технології грантового супроводу науково-дослідних проектів в університетах США. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. № 3 (47). С. 139-153.
13. Соколовська В. В. Сутність та перспектива розвитку в Україні фандрайзингу. Ефективна економіка: електронний журнал. 2015. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4453>.
14. Фандрейзинг. Вікіпедія: Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B9%D0%B7%D0%B8%D0%BD%D0%B3>.
15. Фандрейзинг. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / О. Кобзарев; Асоціація міст України. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 84 с.
16. Чернявська О. В., Соколова А. М. Фандрайзинг. Навч. посіб. 2-е вид., з доопрац. та допов. Київ: Алерта, 2015. 272 с.

References

1. Babiy, O. Ya. (2017). Posibnyk z fandreyzynhu dlya biznes-ob'yednan: posibnyk [Fundraising Guide for Business Associations: tutorial]. Kyiv, 168 p. [in Ukr.].
2. Bogolib, T. M. (2014). Osvitniy ta naukovyy fandrayzynh v Ukrayini [Educational and scientific fundraising in Ukraine]. Nauchnye trudy DonNTU. Seriya: ekonomicheskaya – Scientific works of Donetsk National Technical University. Series: economic, 5, 11-17 [in Ukr.].
3. Hrantraytynh: metod. rek. dlya orhaniv publichnoyi vlady shchodo napysannya proektnykh zayavok (2015). [Grant writing: Guidelines for public authorities in writing project applications]. (Ed.). O. S. Zinchenko, O. V. Kulinich, P. Yu. Kulish. Kharkiv: Zoloti storinky, 80 p. [in Ukr.].
4. Dey, M. O. (2016). Upravlinnya naukovymy proektamy: osoblyvosti napysannya uspishnoyi zayavky na hrant [Management of scientific projects: features of writing a successful application for a grant]. Mizhnarodnyy yurydychnyy visnyk: zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrayiny – International Legal Bulletin: Collection of Scientific Papers of the National University of the State Tax Service of Ukraine, 1 (3), 212-215 [in Ukr.].
5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. Ofitsiynyy sayt [State Statistics Service of Ukraine. Official site]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukr.].
6. Zlobina, S. N. (2011). Grantrayting i fandrayzing kak uslovie podderzhki regionalnoy nauki [Grant writing and fundraising as a condition for supporting regional science]. URL: http://www.rusnauka.com/29_DWS_2011/Pedagogica/4_92795.doc.htm. [in Rus.].
7. Informatsiya shchodo mizhnarodnoyi tekhnichnoyi dopomohy, shcho nadayetsya Ukrayini za rezultatamy provedenoho Minekonomrozvytku monitorynhu proektiv u pershomu pivrichchi 2018 roku. (2018). [Information on international technical assistance provided to Ukraine by the results of the Ministry of Economic Development and Trade on monitoring of projects in the first half of 2018]. Vydannya Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny, 55 p. [in Ukr.].
8. Novaya professiya – grantrayter [A new profession – grant writer]. Gazeta «Derzhava» – Newspaper «State», 8V(736) 6 – 12.03.2015. URL: <https://www.2000.ua/v-nomere/derzhava/realii/novaja-professija--grantrajter.htm>. [in Rus.].

9. Ovcharova, L. P., Bodeko, V. P. (2016). *Uchast Ukrayiny v Yevropeyskykh naukovykh prohramakh: tendentsiyi ta perspektyvy* [Ukraine's Participation in European Scientific Programs: Trends and Prospects]. *Suchasni problemy ekonomiky i pidpryyemnytstva – Modern problems of economics and entrepreneurship*, 18, 33-42 [in Ukr.].
10. *Osnovy hrantraytnhu ta upravlinnya proektamy v publichniy sferi: metod. rek. dlya orhaniv vlady ta nederzh. orh-tsiy* (2017). [Fundamentals of grant writing and project management in the public sphere: methodological recommendations for authorities and non-governmental organizations]. (Ed.). V. V. Belyavtseva, A. I. Hnatenko, O. S. Zinchenko. Kharkiv: Zoloti storinky, 148 p. [in Ukr.].
11. Rada molodykh vchenykh Dnipropetrovskoyi oblasti. *Ofitsiynyy sayt* [The Council of Young Scientists of Dnipropetrovsk Region. Official site]. URL: <http://rmv.dp.ua/osinnya-shkola-molodih-vchenih-z-grantraytingu-2017/>. [in Ukr.].
12. Sbruyev, M. H. (2015). *Tekhnolohiyi hrantovoho suprovodu naukovo-doslidnykh proektiv v universytetakh SSHA* [Technology of grant support for research projects at USA universities]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi: naukovyy zhurnal – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies: scientific journal*. Sumy, 3 (47), 139-153 [in Ukr.].
13. Sokolovska, V. V. (2015). *Sutnist ta perspektyva rozvytku v Ukrayini fandrazynhu* [The essence and prospect of development of fundraising in Ukraine]. *Efektivna ekonomika: elektronnyy zhurnal – Efficient economy: e-journal*, 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4453>. [in Ukr.].
14. *Fandrazynh* [Fundraising]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B9%D0%B7%D0%B8%D0%BD%D0%B3>. [in Ukr.].
15. *Fandreizynh. Navchalnyi posibnyk dlia posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia* (2015). [Fundraising. A manual for local self-government officials]. Kyiv: TOV «PIDPRYEMSTVO «VI EN EI», 84 p. [in Ukr.].
16. Cherniavska, O. V., Sokolova, A. M. (2015). *Fandraizynh. Navch. posib.* [Fundraising. Tutorial]. Kyiv: Alerta, 272 p. [in Ukr.].

ДАНИ ПРО АВТОРА

Демуз Інна Олександрівна, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401
e-mail: demuz_inna@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5936-2386>
Researcher ID: D-9510-2019

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Демуз Інна Александровна, доктор исторических наук, доцент, заведующая кафедрой документоведения ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401
e-mail: demuz_inna@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Demuz Inna, Doctor of Historical Sciences, the Head of Document Science Department, State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University after»
Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnytskyi, 30 Sukhomlynsky Street, 08401
e-mail: demuz_inna@ukr.net

УДК 001.895

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-20-27>**ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОЇ СПРИЙНЯТЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ**

**Лапицька Л. М.,
Смельянченко Я. В.**

В даний час актуальність інноваційного розвитку країни обґрунтована не тільки зовнішніми викликами у світовій економіці, а і внутрішньою необхідністю економічно збалансованого розвитку суб'єктів реального сектору економіки. При цьому, активізація інноваційної діяльності господарюючих суб'єктів є неможливою без підвищення рівня їх інноваційної сприйнятливості.

Слід зазначити, що незважаючи на загальний інтерес наукової спільноти до інноваційного розвитку економіки і велику опублікованість робіт по даній тематики досі трактування поняття «інноваційна сприйнятливість» має виробільне тлумачення і не закріплена ні в одному законодавчо-правовому акті.

Мета статті – авторське дослідження економічної сутності інноваційної сприйнятливості організації.

В основу дослідження зазначеної проблеми покладено загальнонаукові методи пізнання економічних явищ і процесів (аналіз і синтез, системний підхід, діалектичний метод і т. д.).

У статті представлено авторське переосмислення поняття інноваційної сприйнятливості організації. На основі аналізу існуючих концепцій з розглянутого питання, авторами сформульовано уточнене трактування поняття «інноваційна сприйнятливість» на рівні організації та розглянуто основні категорії, пов'язані з цим поняттям.

Встановлено, що інноваційна активність організації не можлива без її інноваційної сприйнятливості. У свою чергу, інноваційна сприйнятливість не відома без мотивованого персоналу та налаштованості самого суб'єкта господарювання використовувати свій інноваційний потенціал з метою підвищення конкурентоспроможності.

Висновки та результати статті можуть бути використані в навчально-науковому процесі економічних факультетів вищих навчальних закладів.

В ході написання статті було виявлено відсутність єдиного підходу до трактування поняття інноваційна сприйнятливості організації, незважаючи на великий інтерес до проблем інноваційного розвитку організацій в сучасному постіндустріальному світі. Тому було сформульовано авторське трактування економічної сутності інноваційної сприйнятливості організації. Визначено суб'єкт, об'єкт, причини та умовності інноваційної сприйнятливості організації.

Ключові слова: інноваційна сприйнятливість, інноваційна активність, суб'єкт інноваційної сприйнятливості, об'єкт інноваційної сприйнятливості, умови інноваційної сприйнятливості.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ИННОВАЦИОННОЙ ВОСПРИИМЧИВОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ

Лапицкая Л. М.,
Емельяненко Я. В.

В настоящее время актуальность инновационного развития страны обоснована не только внешними вызовами в мировой экономике, но и внутренней необходимостью экономически сбалансированного развития субъектов реального сектора экономики. При этом, активизация инновационной деятельности хозяйствующих субъектов является невозможной без повышения уровня их инновационной восприимчивости.

Следует отметить, что несмотря на всеобщий интерес научного сообщества к инновационному развитию экономики и большую опубликованность работ по данной тематике до сих пор трактовка понятия «инновационная восприимчивость» имеет произвольное толкование и не закреплена ни в одном законодательно-правовом акте.

Цель статьи – авторское исследование экономической сущности инновационной восприимчивости организации.

В основу исследования указанной проблемы положены общенаучные методы познания экономических явлений и процессов (анализ и синтез, системный подход, диалектический метод и т.д.).

В статье представлено авторское переосмысление понятия инновационной восприимчивости организации. На основе анализа существующих концепций по рассматриваемому вопросу, авторами сформулирована уточненная трактовка понятия «инновационная восприимчивость» на уровне организации и рассмотрены основные категории, связанные с данным понятием.

Установлено, что инновационная активность организации не возможна без ее инновационной восприимчивости. В свою очередь, инновационная восприимчивость не возможна без мотивированного персонала и настроенности самого субъекта хозяйствования использовать свой инновационный потенциал с целью повышения конкурентоспособности.

Выводы и результаты статьи могут быть использованы в учебно-научном процессе экономических факультетов высших учебных заведений.

В ходе написания статьи было выявлено отсутствие единого подхода к трактовке понятия инновационная восприимчивость организации, несмотря на большой интерес к проблемам инновационного развития организаций в современном постиндустриальном мире. Поэтому была сформулирована авторская трактовка экономической сущности инновационной восприимчивости организации. Определены субъект, объект, причины и условия инновационной восприимчивости организации.

Ключевые слова: инновационная восприимчивость, инновационная активность, субъект инновационной восприимчивости, объект инновационной восприимчивости, условия инновационной восприимчивости.

THE ECONOMIC ESSENCE OF INNOVATIVE SUSCEPTIBILITY OF THE ORGANIZATION

Lapitskaya L. M.,
Yemelyanchenko Y. V.

Currently, the relevance of the country's innovative development is justified not only by external challenges in the world economy, but also by the internal need for an economically balanced development of the subjects of the real sector of the economy. At the same time, the activation of innovative activity of economic entities is impossible without increasing the level of their innovative susceptibility.

It should be noted that despite the general interest of the scientific community in the innovative development of the economy and the large publication of works on this topic, the interpretation of the concept of «innovative susceptibility» is still freely interpreted and not enshrined in any legislative act.

The purpose of the article is the author's study of the economic essence of innovative susceptibility of the organization.

The study of this problem is based on general scientific methods of knowledge of economic phenomena and processes (analysis and synthesis, system approach, dialectical method, etc.).

The article presents the author's rethinking of the concept of innovative receptivity of the organization. Based on the analysis of existing concepts on the issue under consideration, the authors formulate a refined interpretation of the concept of «innovative susceptibility» at the level of the organization and consider the main categories associated with this concept.

It is established that the innovative activity of the organization is not possible without its innovational susceptibility. In turn, innovative susceptibility is not possible without motivated staff and the mood of the business entity to use its innovative potential to increase competitiveness.

Conclusions and results of the article can be used in the educational and scientific process of economic faculties of higher educational institutions.

During the writing of the article, the lack of a unified approach to the interpretation of the concept of innovative susceptibility of the organization was revealed, despite the great interest in the problems of innovative development of organizations in the modern post-industrial world. Therefore, the author's interpretation of the economic essence of innovative susceptibility of the organization was formulated. The subject, object, reasons and conditions of innovative susceptibility of the organization are defined.

Key words: *innovative susceptibility, innovative activity, subject of innovation susceptibility, object of innovation susceptibility, conditions of innovative susceptibility.*

JEL Classification: *O30, O31, D29, L29.*

Актуальность темы исследования. В условиях, когда инновационность становится неотъемлемой чертой современного экономического развития, не акцентировать внимания на инновационной восприимчивости отдельных субъектов хозяйствования нельзя. В эпоху экономики знаний инновационная восприимчивость организации должна рассматриваться как непереносимое свойство любой организации, стремящейся выпускать конкурентоспособную продукцию. Поэтому исследование экономической сущности данного понятия в его взаимосвязи с основными категориями инноватики достаточно актуально.

Постановка проблемы, цели и задач исследования. Следует отметить, что в настоящее время в мировой экономике инновационная сфера по-прежнему остаётся ключевым компонентом в экономическом росте и повышении конкурентоспособности экономики страны. Однако по данным Национального статистического комитета Республики Беларусь за 2018 г. только 20,3 % от общего числа обследованных организаций являются инновационно-активными [1]. Иными словами, большинство белорусских организаций уделяют мало внимания инновациям и инновационной деятельности. Однако, активизация инновационной деятельности хозяйствующих субъектов является невозможной без повышения уровня их инновационной восприимчивости. Поэтому целью данной работы является авторское исследование экономической сущности понятия «инновационная восприимчивость организации» с точки зрения современных тенденций развития экономики.

Для достижения цели в статье поставлены и решаются следующие задачи:

- дать авторское определение исследуемого понятия;
- рассмотреть взаимосвязь инновационной восприимчивости организации с основными категориями теории инноваций;
- определить объект инновационной восприимчивости, субъектов инновационной восприимчивости, а также условия инновационной восприимчивости организаций.

Анализ последних исследований и публикаций. Весомый вклад в исследование сущности и в определение основных составляющих инновационной восприимчивости организаций в XXI в. внесли такие ученые как: В. С. Румянцев, В. М. Карпенко, Е. М. Карпенко, И. Парамонова, М. Войтешонок, Н. П. Масленникова и другие.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. В настоящее время рассматриваемый термин имеет произвольное толкование, не дающее исчерпывающего объяснения его сущности и взаимосвязи с основными категориями теории инноваций.

Метод проведения исследования. В процессе исследования экономической сущности инновационной восприимчивости организаций использовались общенаучные методы познания экономических явлений и процессов (анализ и синтез, системный подход, диалектический метод и т.д.).

Изложение основного материала. Как показал анализ литературы, посвященной инновациям и инновационной деятельности, в настоящее время наблюдается слабое развитие понятийного аппарата в области формирования и развития инновационной восприимчивости организации. Однако важность повышения инновационной восприимчивости организаций осознается на всех уровнях управления экономическими системами.

Кроме того, определение инновационной восприимчивости отсутствует в следующих белорусских законодательных актах и нормативных документах в области научно-технической и инновационной деятельности:

Закон Республики Беларусь «О государственной инновационной политике и инновационной деятельности в Республике Беларусь»; Закон Республики Беларусь «О научной деятельности»; Указ Президента Республики Беларусь «О некоторых мерах по стимулированию инновационной деятельности в Республике Беларусь»; Государственная программа инновационного развития Республики Беларусь на 2016–2020 годы и др.

Тем не менее, понятие «инновационная восприимчивость» достаточно часто встречается в научных исследованиях, публикациях и иных документах, посвященных проблемам инноваций.

Достаточно короткое и ёмкое определение дают Карпенко Е. М. и Карпенко В. М. [2]. Они говорят о готовности и способности организации к поиску и освоению инноваций. Способность к инновациям ими рассматривается как стремление организации к нововведениям и возможности этой организации найти или обнаружить их во внешней среде, реализовать инновационный проект или программу.

Другая часть авторов говорит об инновационной восприимчивости не только как о готовности и способности организации к изменениям. Авторы подчеркивают связь инновационной восприимчивости и конкурентоспособности организации (Лавриненко А. Р. [3], Масленникова Н. П. и Румянцев В. С. [4]). Инновации и соответственно инновационная восприимчивость рассматриваются ими как необходимый элемент в современной конкурентной борьбе.

Есть авторы (Войтешонок М. и Парамонова И. [5]), которые рассматривают инновационную восприимчивость как обобщающий показатель способности организации к созданию, передаче и внедрению нововведений. Однако не предлагают в своем исследовании никаких размерных величин этого показателя.

Анищенко В. А. и Ткаленко Н. В. [6] определяют инновационную восприимчивость как составную часть инновационного потенциала.

Исходя из рассмотренных выше подходов к определению, отметим, что, по нашему мнению, инновационная восприимчивость должна создавать условия для осуществления инновационной деятельности. Одновременно с этим, будем считать инновационную восприимчивость элементом инновационного потенциала организации, который призван создавать основу для реализации инновационной активности организации, а также учитывать условия инновационного климата (рис. 1).

Инновационная восприимчивость предприятий неразрывно связана с достижением определенных конечных результатов их деятельности, выражением чего является целенаправленный характер процессов ее реализации. Поскольку реализация инновационной восприимчивости предприятий выражается их инновационной активностью, то целевой характер самой инновационной восприимчивости может рассматриваться как совпадающий с целевым характером инновационной активности.

Другими словами, инновационный потенциал организации вместе с инновационным климатом отражают наличие ресурсов, а инновационная активность показывает результативность инновационной восприимчивости организации.

Если подойти к определению инновационного потенциала организации как ко множеству элементов, способствующих инновационной восприимчивости, то определение инновационной активности организации, трактуемое как совокупность внедряемых ею новшеств, и будет характеристикой инновационной восприимчивости.

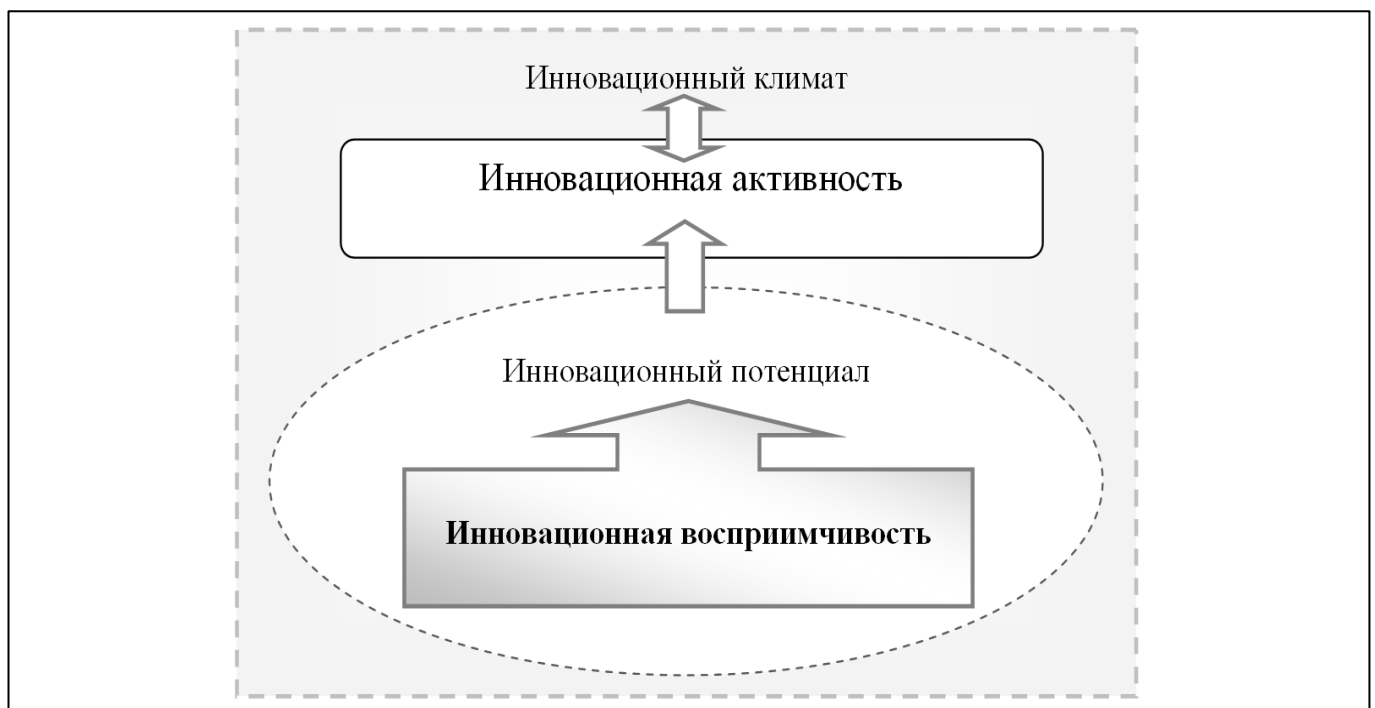

Рисунок 1. Взаимосвязь инновационной восприимчивости с категориями теории инноваций
 Источник: разработано авторами.

Таким образом, *инновационная восприимчивость организации* – это ее способность и готовность осуществлять инновационный процесс (т.е. воспринимать инновации), заниматься коммерциализацией нововведений, а также осуществлять стратегическое предвидение в инновационной сфере с целью повышения конкурентоспособности организации. Современная организация, ставящая своей целью победу в конкурентной борьбе, не может обойтись без инноваций. Вид этих инноваций будет различным, однако сама необходимость и востребованность инноваций в организации и должна формировать ее инновационную восприимчивость.

Далее для раскрытия сущности понятия «инновационная восприимчивость организации» перейдем к определению его составляющих, то есть рассмотрим более подробно понятия «способность» и «готовность».

Под *способностью* будем понимать обладание организацией определенным потенциалом для осуществления инновационной деятельности. При этом набор необходимых ресурсов будет зависеть и от вида инноваций, которыми занимается организация. Так для базисного типа инноваций организации потребуются: грамотно составленный стратегический план, значительное финансирование, мотивированные высококвалифицированные работники, передовые технологий и/или современное производственное оборудование, а также желание что-то коренным образом изменить. Для разработки и внедрения улучшающих (модификационных) инноваций организации естественно нужны меньшие финансовые, трудовые, производственные и иные ресурсы.

В целом, способность организации выделить в информационном поле и воспринять инновации зависит от множества факторов. И в первую очередь на инновационную восприимчивость будут оказывать влияние факторы внутренней среды предприятия. К таким факторам отнесем следующие:

- финансовые возможности организации;
- трудовые ресурсы;
- система управления;
- техника и технологии и др.

Следующей характеристикой инновационной восприимчивости организации назовем ее *готовность* к осуществлению инновационной деятельности. При этом, под готовностью будем понимать настроенность организации менять свою деятельность, ее мотивацию к созданию, освоению и коммерциализации инноваций. Готовой к восприятию инноваций можно считать лишь ту организацию, которая на основании своего инновационного потенциала готова меняться в соответствии с требованиями рынка, требующего нововведений (инноваций).

На готовность организации к осуществлению инновационной деятельности будут влиять факторы, во-первых, внутренней среды, перечисленные выше. А во-вторых, факторы внешней среды, на которых остановимся сейчас. К внешним факторам готовности организации отнесем следующие:

- специальные институциональные условия для создания и реализации инноваций (законы, налоги, преференции, инновационная инфраструктура и т. д.);
- партнеры;
- поставщики;
- открытость каналов информации об инновациях и др.

На основании всего вышеизложенного, можно сформулировать краткую трактовку понятия «инновационная восприимчивость организации» – это способность и готовность субъекта выделить в информационном поле новые потребности, создать и реализовать инновации, удовлетворяющие эти потребности. При этом, на инновационную восприимчивость организации будет оказывать влияние как специфические факторы внутренней среды (характеристики объекта восприятия), так и общие факторы внешней среды, в которой протекают инновационные процессы.

Характерными чертами инновационной восприимчивости организации будем считать следующие:

- восприимчивость является системным свойством организации;
- восприимчивость характеризует интенсивность инновационной деятельности организации;
- восприимчивость отражает способность к мобилизации внутренних ресурсов организации;
- восприимчивость влияет на конечный результат деятельности организации;
- восприимчивость является фактором повышения конкурентоспособности организации.

Далее в своем исследовании после подробнейшего рассмотрения понятия «инновационная восприимчивость организации» остановимся на таких категории как: субъект инновационной восприимчивости, объект инновационной восприимчивости, причины инновационной восприимчивости, условия и результат инновационной восприимчивости. Без определения этих понятий раскрытие экономической сущности понятия инновационной восприимчивости организации будет не полным.

Субъект инновационной восприимчивости – экономическая система определенного уровня, функционирующая в определенной внешней среде и имеющая определенные цели. К субъектам восприимчивости отнесём: промышленные организации, организации научно-технической сферы, организации образовательной сферы, органы управления, общественные организации, гражданские объединения и т.д.

В зависимости от того, как субъект инновационной восприимчивости включен в инновационный процесс, выделим активную и пассивную формы восприимчивости. Если организация сама производит и распространяет нововведения (инновации), то будем говорить об активной форме инновационной

восприимчивости. В противном случае, когда субъект выступает лишь в качестве потребителя инноваций, будем считать это пассивной формой инновационной восприимчивости.

Ранее уже отмечалось, что первопричиной зарождения процесса инновационной восприимчивости является осознание необходимости осуществления инноваций. Вслед за этим в организации осознается необходимость изменений, т.к. на основе текущего состояния невозможно достигнуть новых целей системы. Эта невозможность достижения целей организации без коренных изменений и является *объектом* инновационной восприимчивости. При этом, стремление системы к достижению своих целей выступает в качестве *причины* ее инновационной восприимчивости. Признание инноваций организацией играет роль прогрессивного взгляда на рост своей конкурентоспособности, поэтому организация всеми силами будет способствовать процессу восприимчивости.

Под *условиями* инновационной восприимчивости будем понимать совокупность характеристик внешней и внутренней среды организации. Только наличие и достаточность условий инновационной восприимчивости обеспечат инновационные преобразования в системе. При этом характер реакции системы также будет зависеть от условий инновационной восприимчивости.

Как уже упоминалось ранее, к условиям внутренней среды отнесем наличие благоприятных финансово-экономических, кадровых, психологических, технических и организационных условий для инноваций. Одним из важнейших внутренних факторов будет отсутствие сопротивлений со стороны производства и персонала в организации. Поэтому для поддержки инновационных инициатив в организации необходимо создать действенную систему мотивации в системе принятия решений в организации.

Факторы внешней среды, являющиеся условиями инновационной восприимчивости организации: развитость финансово-экономической системы; социально-экономические и политические факторы; наличие благоприятного инновационного климата и активная государственная инновационная политика; развитость инновационной инфраструктуры; позиционирование организации в отрасли и характеристика самой отрасли.

Результатом инновационной восприимчивости будем считать процесс восприятия инноваций со стороны организации, который может проходить успешно или встретить сопротивление. Как показывают исследования, чтобы восприятие нововведений, новаторских идей, инноваций не столкнулось с сопротивлением в организации должна быть сформирована инновационная культура. Тогда любые изменения, вызванные изменяющимися условиями внешней среды, пройдут успешно и результативно.

Представим последовательно сменяющиеся стадии процесса восприятия инноваций:

- 1) выявления новых идей, новых потребностей, вытекающих из-за несовпадения целей организации и результатов ее деятельности;
- 2) поиск и исследование дополнительной информации о применимости выявленной идеи (потребности) и возможности ее реализации;
- 3) формирование плана действий организации по внедрению новаторской идеи (инновации);
- 4) подготовка системы (организации) к осуществлению инновационной разработки;
- 5) стадия инновационной разработки.

Последняя стадия должна сопровождаться эффективной системой управления инновационными преобразованиями. Особое внимание преобразованию системы управления в организации нужно уделить, если со стороны персонала наблюдается сопротивление.

Выводы согласно статье. Итак, инновационная активность организации не возможна без инновационной восприимчивости организации. Инновационная восприимчивость организации – это ее способность и готовность осуществлять инновационный процесс (т.е. воспринимать инновации), заниматься коммерциализацией нововведений, а также осуществлять стратегическое предвидение в инновационной сфере с целью повышения конкурентоспособности организации. Другими словами, инновационно-активная организация при помощи своего инновационного потенциала способна и осуществляет инновационную деятельность в условиях открытой конкурентоспособной среды.

Субъектами инновационной восприимчивости являются промышленные организации, организации научно-технической сферы, организации образовательной сферы, органы управления, общественные организации, гражданские объединения и т.д. Объект инновационной восприимчивости – осознанная необходимость осуществления инноваций, без которых невозможно добиться стратегических целей организации.

Условия, влияющие на эффективность инновационной восприимчивости организации, можно разделить на внешние и внутренние. Среди внутренних условий выделяют факторы ресурсного типа (финансы, высококвалифицированные кадры, техника и т.п.), мотивационные факторы и факторы экономического взаимодействия участников инновационного процесса. К внешним условиям относят качество институционального обеспечения процессов восприятия инноваций. Поэтому субъектам бизнеса, ориентированным на свою успешность и конкурентоспособность, стоит учитывать все вышеперечисленное при формировании инновационной политики и составлении стратегических планов.

Список использованной литературы

1. *Индикаторы, характеризующие инновационную деятельность. Национальный статистический комитет Республики Беларусь.* URL: <http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/nauka-i-innovatsii/>. (Дата доступа: 20.05.2019).

2. Карпенко Е. М., Карпенко В. М. Сущность и факторная обусловленность инновационной восприимчивости предприятия АПК. Актуальные проблемы инновационного развития агропромышленного комплекса Беларуси: материалы III Международной научно-практической конференции, 16–18 мая 2013 г. Горки. 2013. С. 181–184.

3. Лавриненко А. Р. Инновационная восприимчивость как основа формирования инновационной среды региона. Электронная библиотека БГУ. URL: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/56003/1/Лавриненко_Инновационная_восприимчивость.pdf. (Дата доступа: 20.05.2019).

4. Масленникова Н. П., Румянцев В. С. Формирование и развитие инновационной активности и восприимчивости организаций промышленности. Электронная научная библиотека «КиберЛенинка». URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-i-razvitie-innovatsionnoy-aktivnosti-i-vospriimchivosti-organizatsiy-promyshlennosti>. (Дата доступа: 20.05.2019).

5. Войтешонок М., Парамонова И. Инновационная восприимчивость как обобщающий показатель способности к инновационной деятельности. Наука и инновации. 2015. № 1. С. 29–32.

6. Анищенко В. А., Ткаленко Н. А. Особенности оценки инновационной восприимчивости производственных систем. Электронная научная библиотека «КиберЛенинка». URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-otsenki-innovatsionnoy-vospriimchivosti-proizvodstvennyh-sistem>. (Дата доступа: 20.05.2019).

References

1. Indikatory, kharakterizuyushchie innovatsionnyuyu deyatel'nost' [Indicators characterizing innovative activity in the Republic of Belarus]. Natsional'nyy statisticheskiy komitet Respubliki Belarus' - National Statistical Committee of the Republic of Belarus. URL: <http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/nauka-i-innovatsii/godovye-dannye/indikatory-kharakterizuyushchie-innovatsionnyuyu-deyatelnost>. (Date of access 20.05.2019) [in Rus.].

2. Karpenko, E. M., Karpenko, V. M. (2013). Sushchnost' i faktornaya obuslovlennost' in-novatsionnoy vospriimchivosti predpriyatiya APK [The essence and factorial conditionality of innovative susceptibility of agricultural enterprises]. Aktual'nye problemy innovatsionnogo razvitiya agropromyshlennogo kompleksa Belarusi: materialy III Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii - The III International scientific-practical conference «Actual problems of innovative development of agro-industrial complex of Belarus» (pp. 181–184) [in Rus.].

3. Lavrinenko, A. R. Innovatsionnaya vospriimchivost' kak osnova formirovaniya innovatsionnoy sredy regiona [Innovative susceptibility as the basis for the formation of an innovative environment of a region]. Elektronnyaya biblioteka BGU [Electronic Library of BSU]. URL: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/56003/1/Lavrinenko_Innovatsionnaya_vospriimchivost'.pdf. (Date of access: 20.05.2019) [in Rus.].

4. Maslennikova, N. P., Rumiyansev, V. S. Formirovanie i razvitie innovatsionnoy aktivnosti i vospriimchivosti organizatsiy promyshlennosti [Formation and development of innovative activity and susceptibility of industrial organizations]. Elektronnyaya nauchnaya biblioteka «KiberLeninka» - Electronic scientific library «Cyberleninka». URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-i-razvitie-innovatsionnoy-aktivnosti-i-vospriimchivosti-organizatsiy-promyshlennosti>. (Date of access: 20.05.2019) [in Rus.].

5. Voyteshonok, M., Paramonova, I. (2015). Innovatsionnaya vospriimchivost' kak obobshchayushchiy pokazatel' sposobnosti k innovatsionnoy deyatel'nosti [Innovative susceptibility as a generalizing indicator of the ability to innovate]. Nauka i innovatsii - Science and innovation, 1. 29–32 [in Rus.].

6. Anishchenko, V. A., Tkachenko, N. A. Osobennosti otsenki innovatsionnoy vospriimchivosti proizvodstvennykh sistem [Features of evaluation of innovative susceptibility of production systems]. Elektronnyaya nauchnaya biblioteka «KiberLeninka» - Electronic scientific library «Cyberleninka». URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-otsenki-innovatsionnoy-vospriimchivosti-proizvodstvennyh-sistem>. (Date of access: 20.05.2019) [in Rus.].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Лапицька Лариса Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри інноваційного менеджменту,

Білоруський державний університет

220030, вул. К. Маркса, 31, м. Мінськ, Республіка Білорусь

e-mail: lapicka@yandex.ru

Ємельянченко Яніна Володимирівна, магістр економічних наук, старший викладач кафедри економіки та інформаційних технологій

Гомельський філіал Міжнародного університету «МІТСО»

246029, проспект Октябрю, 46а, м. Гомель, Республіка Білорусь

e-mail: yanina-email@yandex.by

orcid id: <https://orcid.org/0000-0003-4163-6243>

Данные об авторах

Лапицкая Лариса Михайловна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры инновационного менеджмента,

Белорусский государственный университет

220030, ул. К.Маркса, д.31, г. Минск, Республика Беларусь

e-mail: lapicka@yandex.ru

Емельяненко Янина Владимировна, магистр экономических наук, старший преподаватель кафедры экономики и информационных технологий
Гомельский филиал Международного университета «МИТСО»
246029, проспект Октября, д.46а, г. Гомель, Республика Беларусь
e-mail: yanina-email@yandex.by

DATA ABOUT THE AUTHORS

Lapitskaya Larisa, Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, associate Professor of the Department of innovation management,
Belarusian state University
220030 K. Marx str., 31, Minsk, Republic of Belarus
e-mail: lapicka@yandex.ru

Yemelyanchenko Yanina, Master of Sciences (Economics), senior lecturer of the Department of economics and information technology
Gomel branch of the International University «MITSO»
246029 October Avenue, 46a, Gomel, Republic of Belarus
e-mail: yanina-email@yandex.by

УДК 338.48:332.1

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-27-34>

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ В РЕГІОНАЛЬНОМУ УПРАВЛІННІ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Марченко О. А.
Сальнікова М. В.
Шевельова К. В.

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку економічних відносин глобалізаційні процеси охопили всі сфери світового господарства, у тому числі й туристичну галузь. Активізація розвитку вітчизняної туристичної індустрії та подолання негативних тенденцій стане можливим шляхом впровадження інновацій у галузь. Згідно зі світовим досвідом, широке застосування інновацій може призвести до створення конкурентоспроможних туристичних товарів і послуг на національному та міжнародному ринках.

Постановка проблеми. На сучасному етапі функціонування туристичної галузі саме інноваційні зрушення в діяльності підприємств туристичної галузі здатні забезпечити їх конкурентоспроможність, підвищити якість вітчизняних туристичних послуг, забезпечити високі показники економічного росту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні та праксеологічні засади розвитку інтеграційних процесів у туризмі досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці. При цьому, в зазначених працях відсутній комплексний підхід до розгляду проблематики розвитку інтеграційних процесів у туризмі, не враховано специфічних імперативи діяльності підприємств туристичної галузі та мезо-, макро- і мікрочинників, які обумовлюють галузеву специфіку процесів інтеграції, які потребують дослідження на сучасному етапі.

Вилучення невідомих частин загальної проблеми. Вивчення наукових робіт щодо проблем інноваційного розвитку підприємств туристичної галузі підтверджує, що теоретичні аспекти інноваційної діяльності в туризмі досліджені недостатньо. Тому теоретико-методологічні підходи до інноваційної діяльності підприємств туристичної галузі мають особливу актуальність і потребують подальшого дослідження та систематизації.

Визначення мети та завдань дослідження. Метою статті є визначення сутності, основних принципів та узагальнення класифікації інновацій та інноваційної діяльності підприємств туристичної галузі.

Метод або методологія дослідження. У роботі було використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний, методи індукції та дедукції, синтезу й аналізу, узагальнення. Для визначення особливостей, закономірностей і принципів застосування інновацій у туризмі та вдосконалення понятійного апарату застосовувався конструктивно-логічний метод.

Результати роботи. У статті обґрунтовані переваги здійснення управління та регулювання розвитком туризму на засадах посилення інтеграційних процесів та організації інноваційних форм туристичної діяльності. Визначені напрями та форми інтеграції й кооперування туристичних підприємств. Серед них найбільш прогресивними є регіональні туристичні організації, туристичні кластери, консорціуми, мережі, стратегічні альянси. Вони дозволяють консолідувати наявні ресурси та використовувати їх ефективно. Обґрунтовано, що управління та регулювання розвитку туризму здійснюються через оцінку

конкурентних переваг, властивостей та структури інтеграційних туристичних об'єктів, їх інноваційного потенціалу та маркетингових стратегій на туристичних ринках.

Область застосування результатів. Запропоновані нами інноваційні форми управління туристичної діяльності можуть використовуватись в сфері туризму для конкурентоспроможності національного туристичного продукту на міжнародному ринку.

Висновки. Розкрито основні вісім принципів застосування інновацій у туризмі, а саме принципи: науковості, системності; відповідності інновації потребам туристів; позитивності результатів; іманентності інвестиційним процесам; відповідності інноваційної діяльності та її результатів рівню розвитку суспільства; зв'язності; безпеки. Виявлено, що інноваціями в туризмі є виробництво нових видів туристичних продуктів, використовуючи новітні техніки та технології, нові туристичні ресурси, які не були використані раніше. Відзначено, що найпоширенішими в сучасній практиці туризму є продуктові, технологічні, маркетингові, сервісні та організаційно-управлінські інновації.

Ключові слова: регіональне управління, інтеграційні процеси, туристичні консорціуми, кластери, стратегічні альянси, франчайзинг, конкурентні переваги.

ИННОВАЦИОННЫЕ ФОРМЫ В РЕГИОНАЛЬНОМ УПРАВЛЕНИИ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Марченко О. А.
Сальникова М. В.
Шевелева Е. В.

Актуальность темы исследования. На современном этапе развития экономических отношений глобализационные процессы охватили все сферы мирового хозяйства, в том числе и туристическую отрасль. Активизация развития отечественной туристической индустрии и преодоления негативных тенденций станет возможным путем внедрения инноваций в отрасль. Согласно мировому опыту, широкое применение инноваций может привести к созданию конкурентоспособных туристических товаров и услуг на национальном и международном рынках.

Постановка проблемы. На современном этапе функционирования туристической отрасли именно инновационные сдвиги в деятельности предприятий туристической отрасли способны обеспечить их конкурентоспособность, повысить качество отечественных туристических услуг, обеспечить высокие показатели экономического роста.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретические, методологические и праксеологические основы развития интеграционных процессов в туризме исследовали отечественные и зарубежные ученые. При этом в указанных работах отсутствует комплексный подход к рассмотрению проблематики развития интеграционных процессов в туризме, не учтены специфические императивы деятельности предприятий туристической отрасли и мезо, макро и микрофакторы, обуславливающих отраслевую специфику процессов интеграции, требующих исследования на современном этапе.

Выделение неизвестных частей общей проблемы. Изучение научных работ по проблемам инновационного развития предприятий туристической отрасли подтверждает, что теоретические аспекты инновационной деятельности в туризме исследованы недостаточно. Поэтому теоретико-методологические подходы к инновационной деятельности предприятий туристической отрасли имеют особую актуальность и требуют дальнейшего исследования и систематизации.

Определение цели и задач исследования. Целью статьи является определение сущности, основных принципов и обобщения классификации инноваций и инновационной деятельности предприятий туристической отрасли.

Метод или методология исследования. В работе были использованы общенаучные и специальные методы исследования, а именно: абстрактно-логический, методы индукции и дедукции, синтеза и анализа, обобщения. Для определения особенностей, закономерностей и принципов применения инноваций в туризме и совершенствование понятийного аппарата применялся конструктивно-логический метод.

Результаты работы. В статье обоснованы преимущества осуществления управления и регулирования развитием туризма на основе усиления интеграционных процессов и организации инновационных форм туристической деятельности. Определены направления и формы интеграции и кооперации туристических предприятий. Среди них наиболее прогрессивными являются региональные туристические организации, туристические кластеры, консорциумы, сети, стратегические альянсы. Они позволяют консолидировать имеющиеся ресурсы и использовать их эффективно. Обосновано, что управление и регулирование развития туризма осуществляются через оценку конкурентных преимуществ, свойств и структуры интеграционных туристических объектов, их инновационного потенциала и маркетинговых стратегий на туристических рынках.

Область применения результатов. Предложенные нами инновационные формы управления туристической деятельности могут использоваться в сфере туризма для конкурентоспособности национального туристического продукта на международном рынке.

Выводы. Раскрыты основные восемь принципов применения инноваций в туризме, а именно принципы: научности, системности; соответствия инновации потребностям туристов; позитивности результатов; имманентности инвестиционным процессам; соответствие инновационной деятельности и ее результатов уровню развития общества; связности; безопасности. Выявлено, что инновациями в туризме является производство новых видов туристических продуктов, используя новейшие техники и технологии, новые туристические ресурсы, которые не были использованы ранее. Отмечено, что наиболее распространенными в современной практике туризма есть продуктовые, технологические, маркетинговые, сервисные и организационно-управленческие инновации.

Ключевые слова: региональное управление, интеграционные процессы, туристические консорциумы, кластеры, стратегические альянсы, франчайзинг, конкурентные преимущества.

THE INNOVATIVE FORMS IN THE REGIONAL MANAGEMENT OF THE TOURISM ACTIVITIES

Marchenko O. O.

Salnikova M. V.

Shevelova K. V.

Actuality of the theme of the research. At the present stage of the development of the economic relations, the globalization processes are covered all spheres of the world economy, including the tourist industry. The activation of the development of the domestic tourist industry and the overcoming of the negative tendencies will become possible through the introduction of the innovations into the industry. According to the world experience, the widespread use of the innovations can lead to the creation of the competitive tourist products and the services in the national and the international markets.

The statement of the problem. At the present stage of the functioning of the tourist industry only displacement in the activities of the enterprises of the tourist industry which can provide their competitiveness, it can raise the quality of the domestic tourist services, and it can provide high indicators of the economic increase.

The analysis of the last researches and the publications. The theoretical, the methodological and the praxological principles of the development of the integration processes in the tourism were explored by the domestic and the foreign scientists. At the same time, in the above-mentioned works, there is no the complex approach to the consideration of the problems of the development of the integration processes in the tourism; do not take into account the specific imperatives of the activities of the enterprises of the tourist industry and meso-macro- and micro-factors, which determine the branch specificity of the processes of the integration which require the research at the present stage.

Removing unknown parts of the general problem. The study of the scientific works as for the problems of the innovative development of the enterprises of the tourist industry confirms that the theoretical aspects of the innovation activity in tourism are not enough explored. Therefore, the theoretical and the methodological approaches to the innovation activity of the enterprises of the tourist industry have the special actuality and they require further research and the systematization.

The statement of the purpose and objectives of the research. The purpose of the article is the definition of the essence of the basic principles and the generalization of the classification of the innovations and the innovations activity of the enterprises of the tourist industry.

The methodology of the research. The general scientific and the special methods of the research were used in the work, such as the abstract-logical, the methods of the induction and the deduction, the synthesis and the analysis, the generalization. The structural-logical method was used for the definition of the features, the appropriateness and the principles of the use of the innovations in the tourism and the improve of the constant apparatus.

The results of the work. The advantages of the realization of the management and the regulation of the development of the tourism on the basis of the strengthening integration processes and the organization of the innovative forms of the tourist activity are grounded in the article. The directions and the forms of the integration and the co-operation of the tourist enterprises are determined. Among them, the most progressive are the regional tourist organizations, the tourist clusters, the consortium, the networks, the strategic alliances. They let consolidate the existing resources and use them efficiently. It is grounded that the management and the regulation of the development of the tourism are carried out with the mark of the competitive advantages, the properties and the structure of the integration tourist objects, their innovative potential and the marketing strategies in the tourist markets.

The sphere of the application of the results. The proposed by us the innovative forms of the management of the tourist activity can be used in the sphere of the tourism for the competitiveness of the national tourist product in the international market.

Conclusions. The main eight principles of the application of the innovations in the tourism are revealed, such as the scientific character, the systematic; the conformity of the innovations to the needs of the tourists; the positivity of the results; the immanence to the investment processes; the conformity of the innovation activity and its results to the level of the development of the society; the connectivity; the security. It was found that the innovations in the tourism are the production of the new types of the tourist products, using the modern technique and the technology, the new tourist resources which have not been used before. It is noted that the most widespread in the modern practice of the tourism are the productive, the technological, the marketing, the service and the organizational and management innovations.

Key words: *regional management, integration processes, tourist consortium, clusters, strategic alliances, franchising, competitive advantages.*

JEL Classification: *L83, O31.*

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку економічних відносин глобалізаційні процеси охопили всі сфери світового господарства, у тому числі й туристичну галузь. Нині туризм став є одним з найбільш динамічних і прибуткових серед усіх галузей світового господарства. Про глобальність туризму та пріоритетність у світовій економіці свідчать досить значні доходи від туризму, що складають 8 % світового експорту і 30 % міжнародної торгівлі послугами, щорічне зростання світових туристичних потоків на 4–5%.

Нині в Україні туристичну діяльність провадять понад п'ять тисяч вітчизняних організацій, які можуть прийняти туристів. Проте, згідно із статистичними даними Державної служби статистики України, упродовж 2000–2016 рр. кількість громадян України, які виїжджали за кордон збільшилася у 4 рази, а внутрішні туристичні потоки країни зменшилися майже навіпіл. Отже, позитивне вирішення окреслених проблемних питань у туристичній сфері країни є досить актуальними в умовах сьогодення.

Активізація розвитку вітчизняної туристичної індустрії та подолання негативних тенденцій стане можливим шляхом впровадження інновацій у галузь. Згідно зі світовим досвідом, широке застосування інновацій може призвести до створення конкурентоспроможних туристичних товарів і послуг на національному та міжнародному ринках. До інновацій у туризмі відносять нововведення, що характеризуються відновлення фізичних і духовних сил споживача; якісними змінами туристичного продукту; розвитком туристичної інфраструктури, процесів формування та позиціонування туристичних товарів і послуг; змінами факторів виробництва.

Постановка проблеми. На сучасному етапі функціонування туристичної галузі саме інноваційні зрушення в діяльності підприємств туристичної галузі здатні забезпечити їх конкурентоспроможність, підвищити якість вітчизняних туристичних послуг, забезпечити високі показники економічного росту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні та праксеологічні засади розвитку інтеграційних процесів у туризмі досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці, до співтовариства яких відносяться: В. Азар, В. Квартальнов, Ф. Вільям, М. Жукова, М. Кабушкін, М. Сальська та ін. При цьому, в зазначених працях відсутній комплексний підхід до розгляду проблематики розвитку інтеграційних процесів у туризмі, не враховано специфічних імперативи діяльності підприємств туристичної галузі та мезо-, макро- і мікрочинників, які обумовлюють галузеву специфіку процесів інтеграції. Крім того, зважаючи на обсяги та глибину досліджень вказаних вчених, що свідчить про значні перспективи інтеграційних утворень, потребують подальшого розвитку комплексні теоретичні та методологічні питання, присвячені конструктивному науковому переосмисленню особливостей інтеграційної взаємодії економічних суб'єктів, процесів їх становлення та розвитку в галузі туризму, урахування специфіки управління інтегрованими утвореннями.

Вилучення невідомих частин загальної проблеми. Проблеми інноваційного шляху економічного розвитку підприємств базових галузей економіки України широко розглядаються багатьма вченими. А вивчення наукових робіт щодо проблем інноваційного розвитку підприємств туристичної галузі підтверджує, що теоретичні аспекти інноваційної діяльності в туризмі досліджені недостатньо. Тому теоретико-методологічні підходи до інноваційної діяльності підприємств туристичної галузі мають особливу актуальність і потребують подальшого дослідження та систематизації.

Визначення мети та завдання дослідження. Головним завданням є обґрунтування регіонального управління та регулювання розвитку туризму на інтеграційних засадах, визначення основних форм інтеграції, їх інноваційного підґрунтя та маркетингових переваг.

Метод або методологія дослідження. Теоретичною основою дослідження стали розробки вітчизняних та зарубіжних учених з питань застосування інновацій у розвиток туристичної сфери, законодавчі акти, матеріали міжнародних та вітчизняних науково-практичних конференцій.

У роботі було використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний, методи індукції та дедукції, синтезу й аналізу, узагальнення для вивчення особливостей розвитку туристичної діяльності країни, уточнення поняття «інновації в туризмі», формулювання отриманих висновків; розкриття принципів інновацій у туризмі, висвітлення видового різноманіття інновацій у галузі; порівняння для виявлення переваг і недоліків, можливостей і загроз розвитку вітчизняної туристичної індустрії, розкриття видового різноманіття інновацій у туризмі. Для визначення особливостей, закономірностей і принципів застосування інновацій у туризмі та вдосконалення понятійного апарату застосовувався конструктивно-логічний метод.

Виклад основного матеріалу. Під інтеграцією розуміється встановлення таких взаємовідносин між підприємствами, які забезпечують довгострокове зближення генеральних цілей підприємств, що інтегруються, й надають підприємствам такі переваги: зниження рівня невизначеності у поста- Економічні науки 39 чанні та збуті, обмеження конкуренції, спрощення впровадження технологічних новацій, зниження видатків. В основі інтеграції лежить принцип об'єднання власності, ресурсів, сфер діяльності. Організаційні форми інтеграції різноманітні і залежать від національної та регіональної специфіки. Але попри велику різноманітність форм об'єднань, головними розбіжностями є відносини власності та виробнича й контрактна кооперація.

Однією з форм інтеграції може бути регіональне туристичне товариство (РТТ) – добровільне об'єднання зацікавлених осіб, створене з метою координації діяльності учасників, забезпечення захисту їхніх прав, інтересів у державних і інших органах, загальній реалізації різноманітних програм і проєктів щодо розвитку туристичної галузі й розподілу прибутку, отриманої від їхнього здійснення. Основна мета його створення –

координація діяльності всіх зацікавлених у розвитку рекреації суб'єктів шляхом об'єднання їхніх зусиль, ресурсів, ідей на базі наявних природно-рекреаційних ресурсів із залученням органів місцевого самоврядування. Корпоративна форма ведення рекреаційного господарства особливо актуальна для суб'єктів і регіонів, рекреаційні можливості яких недостатньо використовуються [1, с. 142].

Переваги використання в управлінні регіональним розвитком туризму організації рекреаційного господарства у формі регіонального туристичного товариства (корпорації):

- підтримка органів державної влади та місцевого самоврядування шляхом створення пільгових режимів оподаткування, одержання пільгових державних позик для розвитку об'єктів туристично-рекреаційної інфраструктури;
- застосування регіонального маркетингу;
- об'єднання фінансових і матеріальних ресурсів у т.ч. й для проведення наукових досліджень щодо підвищення ефективності функціонування всіх учасників РТТ;
- одержання конкурентних переваг завдяки консолідації зусиль для комплексного використання, природно-рекреаційних ресурсів, забезпечення їхнього збереження, поліпшення процесів відтворення за рахунок перерозподілу рекреаційних потоків;
- створення нових рекреаційних зон та туристичних дестинацій.

Регіональні туристичні товариства сприяють формуванню ринку туристичних послуг; вдосконаленню інфраструктури й розвитку міжнародного й внутрішнього туризму; організації й ліцензуванню підприємницької діяльності в галузі внутрішнього й міжнародного туризму тощо. На територіях регіонів зі значним зосередженням земель рекреаційного призначення доцільним є створення окремих господарських комплексів, рекреаційних парків, спеціальних (вільних) економічних зон.

Окрім сприяння управлінню регіональним розвитком туризму, створення таких територіально-господарських утворень також сприятиме подоланню депресивного характеру регіональної економіки, стимулюватиме структурні перетворення, активізує підприємницьку діяльність, пом'якшить проблеми зайнятості [2, с. 128]. Це також може бути умовою підвищення життєвого рівня населення, залучення інвестицій, нарощування експорту, поживлення інноваційної діяльності, підвищення ефективності використання ресурсів. Організаційними формами управління регіональним розвитком туризму можуть виступати маркетингові консорціуми, конгломерати, громадські організації при навчальних закладах, які готують фахівців з туризму, об'єднання, створені з метою просування конкретного туристичного продукту, туристсько-інформаційні центри. Об'єднання зусиль дозволить не тільки забезпечити високий рівень обслуговування, широкий діапазон рекреаційних послуг, а й раціональне використання рекреаційних ресурсів і земель, узгодження заходів по їхній охороні, відновленню й підвищенню рекреаційної привабливості, що обумовить ріст конкурентоспроможності регіональної економіки. Передача земельних ділянок суб'єктам господарювання може здійснюватися на умовах оренди, концесії, субконтрактинга або франчайзинга.

Можливості застосування концесій в українській економіці розглядаються в контексті впровадження системи делегованого керування, що сьогодні поширена в багатьох країнах миру. Використання приватних джерел фінансування дасть можливість реалізувати проекти розвитку зеленого, сільського, етнічного туризму, поновлення санаторно-курортної бази тощо. Цьому ж буде сприяти наявність платоспроможного попиту й можливість виставляти рахунки за виконані роботи й надані послуги на беззбитковому рівні. Останні дві умови є найбільш принциповими для приватних інвесторів.

Істотним завданням регіональної управлінської організаційної структури сфери туризму й рекреації є створення відповідних інформаційних центрів, адже без реклами й інформації, що залучає споживачів певних послуг, розвиток туристсько-рекреаційної діяльності неможливий. Виходячи з цього держава заохочує регіональний розвиток туризму, створюючи для цього відповідні економічні й політичні умови, підтримуючи імідж туристичних регіонів, фінансуючи, наприклад, закордонні PR – акції по рекламуванню їх як привабливих для туризму місцевостей, виключаючи при цьому лобювання державою інтересів окремих підприємницьких структур, що є неприпустимим.

За формою інформаційні центри можуть бути державними підприємствами, які підпорядковуються виконавчим органам місцевого самоврядування й працюють на принципах самоокупності за рахунок одержання доходів від надання інформаційно-рекламних послуг. В організаційній структурі центрів доцільно передбачити окремі підрозділи, наприклад, по обслуговуванню громадян, надання інформаційно-рекламних послуг; маркетингу й надання консультацій виробникам турпослуг; створення й інформаційного наповнення туристичного веб-сайту регіону.

Одним з напрямків освоєння рекреаційних територій є залучення до цього процесу як вітчизняних, так і іноземних інвесторів [3, с. 167]. Підприємницька діяльність у рекреаційній сфері здійснюється шляхом одержання валютного кредиту для побудови й експлуатації об'єктів, створення спільних міжнародних підприємств. В управлінні регіональним розвитком туризму певну роль можуть відігравати особливі територіально-господарські утворення у формі спеціальних (вільних) економічних зон.

Таким чином, об'єднання організацій індустрії туризму на території регіонів дозволяють їм набути багато конкурентних переваг, дозволить забезпечити не тільки раціональне використання рекреаційних ресурсів і земель з узгодженням заходів їхньої охорони, а й високий рівень обслуговування, надання широкого діапазону рекреаційних послуг, відновлення, підвищення Економічні науки 41 рекреаційної привабливості туристичних

дестинацій регіонів. Використання приватних джерел фінансування дасть можливість реалізувати проекти розвитку зеленого, етнічного туризму, поновлення санаторно-курортної бази, створення нових туристських дестинацій тощо.

Найпоширенішими й найефективнішими й найменш ризиковим формами інтеграції на ринку туристичних послуг XXI століття є стратегічні альянси та франчайзинг. Члени альянсів зберігають свою економічну незалежність лише в тих напрямках, де не здійснюється співпраця. На відміну від мереж й готельних кооперацій стратегічні альянси є об'єднаннями незалежних туристичних підприємств, але вони об'єднуються за всіма параметрами, а не за деякими, як кооперативи і їхньою метою є формування та досягнення, головним чином, стратегічних цілей щодо прибутку, зростання, збільшення обсягів та розширення сегментів ринку, створення конкурентних переваг.

Мережі, альянси та туристичні кластери – це результат структурної перебудови туристичної сфери й сусідської солідарності її підприємств. В підприємницьких мережах (альянсах) істотно зменшуються витрати, пов'язані з окремими видами діяльності, наприклад, закордонною комерційною діяльністю, спільним дослідженням ринку, маркетинговою діяльністю, участю у ярмарках і салонах, покращенням технологій надання туристичних та курортно-оздоровчих послуг.

Мережні структури охоплюють безліч різноманітних організацій у різних сферах діяльності. Деякі дослідники характеризують сучасну національну економіку як мережну, як систему мереж. При цьому мережа розуміється як сукупність стійких контрактів або пов'язаних з ними відносин між людьми, суб'єктами господарювання та їх групами. У вузькому сенсі під мережею розуміються спеціальні організаційні структури управління локальною взаємодією в регіональній економіці, де головними елементами є підприємства, компанії, інші суб'єкти господарювання та зв'язки між ними.

Найважливішою властивістю мережі визнається підвищений рівень взаємозв'язку і впевненості у виконанні угод [4, с. 142]. У мережних формуваннях складається особлива система керуючих впливів, для якої характерні горизонтальні зв'язки «з партнерами і своєрідний механізм координації, оскільки часто мережа є об'єднанням або взаємодією інтелектуальних ресурсів, орієнтованих на досягнення співпадаючих цілей учасників.

Важливою особливістю деяких мереж є віртуальний за формою характер об'єднання. Відсутність жорсткої організаційно-правової форми не дозволяє державним органам управління регіональним розвитком застосовувати традиційні, формальні методи впливу на мережні формування. Горизонтальні відносини і свобода організаційно-правового оформлення визначають високу ефективність дій туристських мереж.

Таким чином, сучасні туристичні мережі являють собою різноманітну сукупність розгалужених груп туристичного бізнесу, пов'язаних між собою складно переплетеними організаційними, інформаційними, економічними, фінансовими, та іншими відносинами, певним чином інтегруючими спільні дії. Мережі виконують кілька взаємопов'язаних функцій, а саме: поширення загальнодоступної і конфіденційної інформації; рейтингування (ранжування) підприємств і формування репутації; встановлення довірчих відносин і зменшення ступеня невизначеності; надання взаємодопомоги на формальній та неформальній основах; зниження трансакційних витрат, пов'язаних із взаємодією з незнайомими партнерами.

Поява такого типу інтеграції, як стратегічні альянси, пояснюється такими причинами: заповнення прогалів в існуючих ринках та технологічній базі; переведення надлишкової виробничої потужності в прибуток; зниження ризиків і видатків, пов'язаних з виходом на новий ринок туристичних послуг; прискорення розробки й початку виробництва нової продукції й послуг; економія на масштабах виробництва послуг; подолання законодавчих, митних і торгових бар'єрів; збільшення діапазону операцій; зниження видатків при скороченні операцій [5, с. 249].

Своєрідність цих союзів полягає в тому, що вони безпосередньо не торкаються відносин власності, оскільки компанії, що співробітничать, зберігають свою автономію й нішу в сферах національного, регіонального й локального ринків, союзи пропонують партнерські відносини в будь-якій сфері, наприклад, у маркетинговій діяльності. Стратегічні альянс – це переважно форми горизонтального об'єднання організацій в межах однієї галузі, проте можливі й міжгалузеві альянси. Існують різні точки зору на поняття стратегічні альянси.

Характерною рисою стратегічних союзів є наявність конкуренції між підприємствами, що прагнуть до співробітництва. Створення стратегічних альянсів – попередній захід між відкритою конкуренцією на ринку й повним злиттям фірм [6, с. 112]. Вони означають міжнародне співробітництво між двома й більше партнерами на певний термін, що передбачає координацію їхніх дій для досягнення поставлених цілей.

Стратегічні альянси – це перехідний механізм, що стимулює проведення стратегії партнерства у на певному середовищі. Вони є містком від кооперації до франчайзингу, який вважається найвищою формою кооперування й одночасно є розповсюдженою стратегією збуту, особливо в готельній сфері. Об'єднання в стратегічні альянси, мережі та застосування франчайзингу є ефективними формами організації управління регіональним розвитком галузі туризму та його регулювання.

Висновки. Теоретичне осмислення проблеми формування та розвитку інтеграційних процесів у туризмі як напряму регулювання його розвитку пов'язано із випереджаючим зростанням економіки на основі розвитку різних форм інтеграції суб'єктів господарювання загалом. Воно дозволило зробити висновок про відсутність наукових розробок, пов'язаних із систематизацією особливостей інтеграційних процесів у туризмі.

Це ускладнює завдання регіонального регулювання галузі через врахування специфіки інтеграційних процесів в туризмі [7, с. 249]. З метою удосконалення теорії та практики визначення специфіки інтеграційних

процесів у туризмі приділено увагу обґрунтуванню особливостей та іманентних ознак інтеграційних процесів суб'єктів туристичної діяльності, визначено їх вплив на параметри та динаміку інтегрованого розвитку.

Обґрунтовано, що врахування специфічних особливостей інтеграційних процесів є передумовою їх успішної реалізації у туризмі. Визначено взаємозв'язок особливостей інтеграційних процесів та проблем організації управління інтегрованими утвореннями. Орієнтація на особливості інтеграційних

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку дозволить розробляти дієві механізми управління інтегрованими утвореннями та регулювання їх регіонального розвитку.

Список використаних джерел

1. Михайліченко Г. І. Формування інноваційних туристичних кластерів як конкурентної переваги розвитку регіону. Збірник наукових праць «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». 2012. С. 341-349.
2. Michael E. Tourism micro-clusters. *Tourism Economics*, 9(2), 133-145, 2013. (Южная Корея)
3. Jackson J., Murphy P. Clusters in regional tourism. An Australian case. *Annals of Tourism Research*, 33(4), 1018-1035, 2016. (Мельбурн, ВИК, Австралія)
4. Марченко О. А. Трансформації та удосконалення регіональної структури туристичної галузі: монографія. Херсон: Айлант. 2014. 344 с.
5. Dwyer L. Kim, Destination competitiveness: Determinants and indicators. *Current Issues in Tourism*, 6(5), 369-414, 2013. (Сідней)
6. Комліченко О. О., Ротань Н. В. Стратегічне управління регіональним розвитком туризму на основі кластерного підходу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 6, Ч. 3. С. 110-112.
7. Кропельницька С. О. Науково-практичні аспекти реалізації стратегічних пріоритетів розвитку територій на основі кластерів. Матеріали Науково-практичної інтернет-конференції за міжнародною участю «Управління інноваційним розвитком територій» (30 жовтня-30 листопада 2015 року). С. 68-73.
8. Миронов Ю. Б. Туристичний кластер як прогресивна модель розвитку туризму в регіоні. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Стратегічні підходи розвитку внутрішньої торгівлі України на інноваційних засадах» (м. Львів, 2-3 листопада 2017 р.) Львів: Видавництво ЛТЕУ. 360 с. С. 142.
9. Яворський Ю. М. Туристичний кластер як форма розвитку галузі. *Український туризм*. 2015. №2. С. 56-57.

References

1. Mykhailichenko, H. I. (2012). *Formuvannia innovatsiynykh turystychnykh klasteriv yak konkurentnoi perevahy rozvytku rehionu* [Formation of innovative tourist clusters as a competitive advantage of regional development]. *Zbirnyk naukovykh prats «Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku»*. 341-349.
2. Michael, E. (2013). *Tourism micro-clusters*. *Tourism Economics*, 9(2), 133-145. (Yuzhnaya Koreya).
3. Jackson, J., Murphy, P. (2016). *Clusters in regional tourism. An Australian case*. *Annals of Tourism Research*, 33(4), 1018-1035. (Mel'burn, VIK, Avstraliya).
4. Marchenko, O. A. (2014). *Transformatsii ta udoskonalennia rehionalnoi struktury turytychnoi haluzi: monohrafiia* [Transformation and improvement of the regional structure of the tourism industry: a monograph]. Kherson: Ailant. 344 p.
5. Dwyer, L. Kim, (2013). *Destination competitiveness: Determinants and indicators*. *Current Issues in Tourism*, 6(5), 369-414. (Sidney).
6. Komlichenko, O. O., Rotan, N. V. (2014). *Stratehichne upravlinnia rehionalnym rozvytkom turyzmu na osnovi klasternoho pidkhodu* [Strategic management of regional tourism development based on cluster approach]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho univnrsytetu. Seriya: Ekonomichni nauky - Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences*, 6, Ch. 3. 110-112.
7. Kropelnyska, S. O. (2015). *Naukovo-praktychni aspekty realizatsii stratehichnykh priorytetiv rozvytku terytorii na osnovi klasteriv* [Scientific and practical aspects of realization of strategic priorities of development of territories on the basis of clusters]. *Materialy Naukovo-praktychnoi internet-konferentsii za mizhnarodnoiu uchastiu «Upravlinnia innovatsiynym rozvytkom terytorii»* (30 zhovtnia-30 lystopada 2015 roku). 68-73.
8. Myronov, Yu. B. (2017). *Turystychnyi klaster yak prohresyvna model rozvytku turyzmu v rehioni* [Tourist cluster as a progressive model of tourism development in the region]. *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Stratehichni pidkhody rozvytku vnutrishnoi torhivli Ukrainy na innovatsiynykh zasadakh»* (m. Lviv, 2-3 lystopada 2017 r.) Lviv: Vydavntstvo LTEU. 360 p. P. 142.
9. Yavorskyi, Yu. M. (2015). *Turystychnyi klaster yak forma rozvytku haluzi* [Tourist cluster as a form of industry development]. *Ukrainskyi turyzm - Ukrainian tourism*, 2. 56-57.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Марченко Оксана Анатоліївна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, управління та адміністрування

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

e-mail: marchenkokseniya1@ukr.net,

ORCID ID: 0000-0002-4727-3183

Researcher ID: B-6207-2018

Сальнікова Марина Вікторівна – викладач-стажист кафедри економіки, управління та адміністрування Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

e-mail: marisyla@ukr.net

Шевельова Катерина Віталіївна – студентка гр. 115 с,

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

e-mail: marisyla@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Марченко Оксана Анатольевна – доктор экономических наук, доцент,

доцент кафедры экономика, управления и администрирования

Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого

e-mail: marchenkokseniya1@ukr.net,

Сальникова Марина Викторовна – преподаватель-стажёр, кафедры экономика, управления и администрирования

Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого

e-mail: marisyla@ukr.net

Шевелёва Екатерина Витальевна – студентка гр. 115 с,

Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого

e-mail: marisyla@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Marchenko Oksana – Doctor of Economics, Associate Professor of the Department of Economics, Management and Administration

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

e-mail: marchenkokseniya1@ukr.net,

Salnikova Marina – teacher of the Department of Economics, Management and Administration

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

e-mail: marisyla@ukr.net

Shevelova Kateryna – student gr. 115 s,

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

e-mail: marisyla@ukr.net

УДК 338.2:339.5

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-34-42>

VALUATION OF PARITY OF FOREIGN TRADE RELATIONS BY BRANDING TOOLS

Studinska G. Y.

The methodological approach to the assessment of parity of trade relations is proposed. The analysis of the volume of export and import, their commodity structure is considered as a traditional cost approach to assess the equivalence of foreign trade operations of the country. The use of branding tools in assessing the technological or status level of trade relations between countries is substantiated. The mechanism of calculating the indicator of territorial branding and the indicator of branding of the country per capita is demonstrated. The efficiency of the brand-oriented format for the development of the national economy has been proved. In order to increase the competitiveness of the national economy, adoption and implementation of brand-oriented development strategy by Ukraine is recommended.

Keywords: evaluation of trade relations parity, parity status, territorial branding indicator, the indicator branding country per inhabitant.

Background. Contemporary globalization determines the development strategy of each country, affects the change in the economic behavior of its subjects of business and the nature of consumer behavior, which is perceived as a tendency to seek benefits that would ensure the competitiveness of domestic goods, services, companies producing and providing them, territories, in within the limits of which the economic activity is carried out. Countries compete in the search for resources, highly skilled specialists, but the world market of goods and services remains the main area of competition, where the destiny of national economies is resolved in relation to their specialization, cooperation, socioeconomic efficiency and establishes the geopolitical role of the country in the world «scenario» of development. The assessment of foreign trade relations between the countries serves as

an indicator of compliance with modern geo-economic challenges, and a comparative analysis of this assessment demonstrates the equivalence of trade relations between countries. Branding as a sign of modern trends in the promotion of goods, services, companies, even territories by the countries proves the efficiency and reliability of its use, the long-term nature of its results, the wide range of its implementation, which makes it considered as a tool for assessing the parity of trade relations between countries. This proves the relevance of the chosen topic of study, distinguishes its scientific and practical tasks.

Analysis of research and publications. The issue of the parity of foreign trade relations between the countries of the world attracts research institutions, in particular the National Institute for Modern Studies, many domestic and foreign scientists. Thus, Parakhonsky B. and Yavorskaya G. [1] thoroughly study the theoretical aspects of Ukraine's strategic partnership; Professor Rainert E. explores strategies of mutual trade relations between countries as a factor for their enrichment [2]. There are many analytical studies on establishing the parity of economic relations of some countries through the analysis of exports and imports, their commodity and geographic structure.

The unexplored part. At the same time, the above-mentioned researches are kept untouched in the light of modern tendencies, where branding is of key importance, the role of which is devoted to this article.

The purpose of this study is to develop a methodological approach to assessing the parity of foreign trade relations between countries using branding as an instrument for managing the competitiveness of the national economy and an indicator of compliance with modern trends in economic development. Based on the purpose of the study, let's single out the following tasks: 1) Determination of the methodological approach to the assessment of the parity of foreign trade relations between countries; 2) Demonstration of his individual results; 3) Formulating the role of branding in the formation of parity between countries.

Material and methods. The fulfillment of this scientific study is guided by the following general criteria: conceptual, that providing the possibility of obtaining integrated conclusions; systematic, that showing results in dynamics; objectivity, on the basis of which it is possible to check and control the research; comprehensiveness, which allows to reveal the general laws and to design the necessary direction of the following actions; publicity, whose competence permits the existence of other views on the proposed approach.

Keywords: trade relations parity assessment, status parity, territorial branding index, country brand per capita indicator.

JEL Classification: B41, D04.

ОЦІНКА ПАРИТЕТНОСТІ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ЗАСОБАМИ БРЕНДИНГУ

Студінська Г. Я.

Постановка проблеми. Оцінка зовнішньоторговельних відносин між країнами виступає індикатором відповідності сучасним гео економічним викликам, а компаративний аналіз цієї оцінки демонструє еквівалентність торговельних відносин між країнами. Брендинг як ознака сучасних тенденцій в просуванні країнами товарів, послуг, компаній, навіть територій доводить ефективність та надійність його застосування, довготривалість його результатів, наявність широкого спектру його імплементації, що спричиняє розглядати це явище у якості додаткового інструменту оцінки паритетності торговельних відносин між країнами. Саме це свідчить про актуальність обраної теми дослідження, виокремлює його наукові та практичні завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання паритетності зовнішньоторговельних відносин між країнами світу приваблює для дослідження науково-дослідні заклади, зокрема Національний інститут сучасних досліджень, багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, Парахонський Б. та Яворська Г. [1] ґрунтовно вивчають теоретичні аспекти стратегічного партнерства України, професор Райнерт Е. С. досліджує стратегії взаємних торговельних відносин між країнами як фактор їх збагачення [2]. Багато існує аналітичних досліджень стосовно встановлення паритетності економічних відносин окремих країни через аналіз обсягів експорту та імпорту, їх товарної та географічної структури. Разом з тим, залишається недоторканими згадані дослідження з урахуванням сучасних тенденцій, де ключове значення має брендинг, ролі якого присвячено дана стаття.

Метою даного дослідження є формування методологічного підходу до оцінки паритетності зовнішньоторговельних відносин між країнами з використанням брендингу як інструменту управління конкурентоспроможністю національної економіки та індикатора відповідності сучасним тенденціям економічного розвитку.

Матеріали і методи. Виконання даного наукового дослідження керується наступними загальними критеріями: концептуальність, що забезпечує можливість отримання інтегрованих висновків; систематичність, що демонструє результати у динаміці; об'єктивність, на підставі якої створюється можливість перевіряти та контролювати дослідження; всеосяжність, яка дозволяє виявити загальні закономірності та спроектувати необхідний напрям наступних дій; публічність, в компетенції якої допускається існування інших поглядів на запропонований підхід.

Результати дослідження. Запропоновано методологічний підхід до оцінки паритетності торговельних відносин. Аналіз обсягу експорту та імпорту, їх товарної структури розглядається як традиційний вартісний підхід щодо оцінки еквівалентності зовнішньоторговельних операцій країни.

Обґрунтовано використання засобів брендингу в оцінці технологічного або статусного рівня торговельних відносин між країнами. Продемонстровано механізм розрахунку показника територіальної брендованості та показника брендованості країни на одного мешканця. Доведено ефективність бренд-орієнтованого формату розвитку національної економіки. Для підвищення конкурентоспроможності національної економіки рекомендовано прийняття та реалізація Україною бренд-орієнтованої стратегії розвитку.

Висновки. Розглянутий методичний підхід оцінки паритетності торговельного партнерства країн дозволяє зробити висновок про відсутність паритету у торговельних відносинах України із країнами, рівень соціально-економічного розвитку яких є для України бажаним. Досягнення нашої країною цього рівня можливе в бренд-орієнтованому форматі, який забезпечує умови для якісних змін економічної поведінки споживачів, суб'єктів господарювання, секторальної структури національної економіки, завдяки чому зростає заробітна плата працівників, прибутки виробників, доходи акціонерів, споживчий ринок, збільшуються податки у бюджеті всіх рівнів, ринкова капіталізація та ліквідність активів компаній, зростають обсяги інвестицій, технологічного експорту. Брендинг сприяє встановленню паритетності експортно-імпортного торговельного балансу країни. Саме тому, впровадження бренд-орієнтованої стратегії розвитку України є своєчасним та актуальним заходом для підвищення конкурентоспроможності національного господарства та помітного покращення соціально-економічного рівня наших громадян.

Ключові слова: оцінка паритетності торговельних відносин, статусний паритет, показник територіальної брендованості, показник брендованості країни на одного мешканця.

ОЦЕНКА ПАРИТЕТНОСТИ ВНЕШНЕТОРГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЕМ БРЕНДИНГА

Студинская Г. Я.

Постановка проблемы. Оценка внешнеторговых отношений между странами выступает индикатором соответствия современным геоэкономическим вызовам, а компаративный анализ этой оценки демонстрирует эквивалентность торговых отношений между странами. Брендинг как характеристика современных тенденций в продвижении странами товаров, услуг, компаний, а также территорий доказывает эффективность и надежность его применения, продолжительность его результатов, наличие широкого спектра его имплементации, что стимулирует рассматривать это явление в качестве дополнительного инструмента оценки паритетности торговых отношений между странами. Именно это свидетельствует об актуальности темы исследования, выделяет его научные и практические задачи.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопрос паритетности внешнеторговых отношений между странами вызывает интерес исследования как у отдельных ученых, так и научно-исследовательских учреждений, в частности Национального института современных исследований. Парахонский Б. и Яворская Г. [1] фундаментально изучают теоретические аспекты стратегического партнерства Украины, профессор Райнерт Е. С. исследует стратегии взаимных торговых отношений между странами как фактор их обогащения [2]. Большинство аналитических исследований по установлению паритетности экономических отношений отдельных стран опираются на традиционный анализ динамики экспорта и импорта, их товарной и географической структуры. Вместе с тем, современные тенденции международной торговли, характеризующиеся бренд-ориентированным экспортом экономически развитых стран, остаются вне упомянутых исследований и оценки паритетности внешнеторговых отношений.

Целью данного исследования является формирование методологического подхода к оценке паритетности внешнеторговых отношений между странами с использованием брендинга как инструмента управления конкурентоспособностью национальной экономики и индикатора соответствия современным тенденциям экономического развития.

Материалы и методы. Изложение научного исследования руководствуется следующими общими критериями: концептуальность обеспечивает возможность получения интегрированных выводов; систематичность демонстрирует результаты в динамике; объективность создает возможность проверять и контролировать исследования; масштабность позволяет определить общие закономерности и спроектировать необходимое направление следующих действий; публичность допускает существование других взглядов на предложенный подход.

Результаты исследования. Предложен методологический подход к оценке паритетности торговых отношений. Анализ объема экспорта и импорта, их товарной структуры рассматривается как традиционный стоимостной подход к оценке эквивалентности внешнеторговых операций страны. Обосновано использование брендинга в оценке технологического или статусного уровня торговых отношений между странами. Продемонстрирован механизм расчета относительных показателей территориальной брендированности и брендированности страны на одного жителя. Доказана эффективность бренд-ориентированного формата развития национальной экономики. Для повышения конкурентоспособности национальной экономики рекомендовано принятие и реализация Украиной бренд-ориентированной стратегии развития.

Выводы. Рассмотренный методический подход оценки паритетности торгового партнерства стран позволяет сделать вывод об отсутствии паритета в торговых отношениях Украины с

аналізуємими країнами, рівень соціально-економічного розвитку яких є для України бажаним. Достиження нашої країни цього рівня можливо в бренд-орієнтованому форматі, який забезпечує умови для якісних змін економічного поведіння громадян, суб'єктів господарювання, секторальної структури національної економіки, завдяки чому зростає зарплатня працівників, прибутки виробників, доходи акціонерів, ринкова капіталізація і ліквідність активів компаній, зростає обсяг інвестицій, технологічного експорту. Брендінг сприяє встановленню паритетності експортно-імпортного торгового балансу країни. Саме тому, впровадження бренд-орієнтованої стратегії розвитку України є своєчасним і актуальним заходом для підвищення конкурентоспроможності національного господарства і загального покращення соціально-економічного рівня наших громадян.

Ключевые слова: оцінка паритетності торговельних відносин, статусний паритет, відносний показник територіальної брендінгованості, показник брендінгованості країни на одного жителя.

Results. The scientists of the National Institute for Modern Research determine strategic partnership as a type of intergovernmental relations, built as a coherent system of state cooperation towards the implementation of common strategic tasks, interests and goals. In their opinion, the strategic partnership does not stipulate a rigid system of obligations of political, economic, humanitarian or security nature [1]. The absence of a rigid system of obligations, in our opinion, does not mean Ukraine's economic dependence on other countries, the more it does not require being a raw material appendage of the world economy. The search for a strategic trade partnership can be successfully achieved in the conditions of real industrial development of Ukraine through forcing the import substitution, in the conditions of fundamental changes in the sectoral structure of the national economy in favor of highly technological branches.

Ukraine cannot, leaving the agrarian specialization, provide high social standards in the country, since agriculture creates the smallest added value. Moreover, the domestic agrarian sector needs modernization, increasing the knowledge intensity, which will provide growth of the productivity of labor in agriculture and its profitability. The same applies to ferrous metallurgy, the share of which in the total export of Ukraine together with agricultural products is almost half. That is why Eric S. Rainert's right advice is: «Do not open very broadly for free trade until you have a solid national industrial base. Symmetrical economic integration between countries is good for both sides. Asymmetric integration tends to make poor partners poorer» [2, p.10].

Branding today serves as a reformer of economic development, an instrument for changing the sectoral structure of the national economy, an indicator of the parity of economic relations between countries. It is a hidden strategy for the development of many countries of the world, through which they have achieved economic success. Brand-oriented direction of development of national economies allows integrating of technical, technological, socio-economic and political goals of the country, proves the harmony of the rise of individual economic entities and their competitiveness, ensures the growth of the economy as a whole and the well-being of its citizens.

The theoretical and methodological study of branding as an instrument for managing the economic development of the national economy, carried out in [3], gives reason to add to traditional methods of assessing the parity of trade relations using branding through applying of official statistics of Brand Finance [4] regarding the cost of national brands in the world, the cost brands of goods and services produced (provided) in these countries.

Approbation of proposed methodology is carried out in several works [5; 6]. The obtained results testify to the simplicity, transparency and accessibility of the approach to the assessment of the economic component of the partnership. In the context of this study, the methodology of the approach to evaluation is outlined, as shown in Fig. 1:

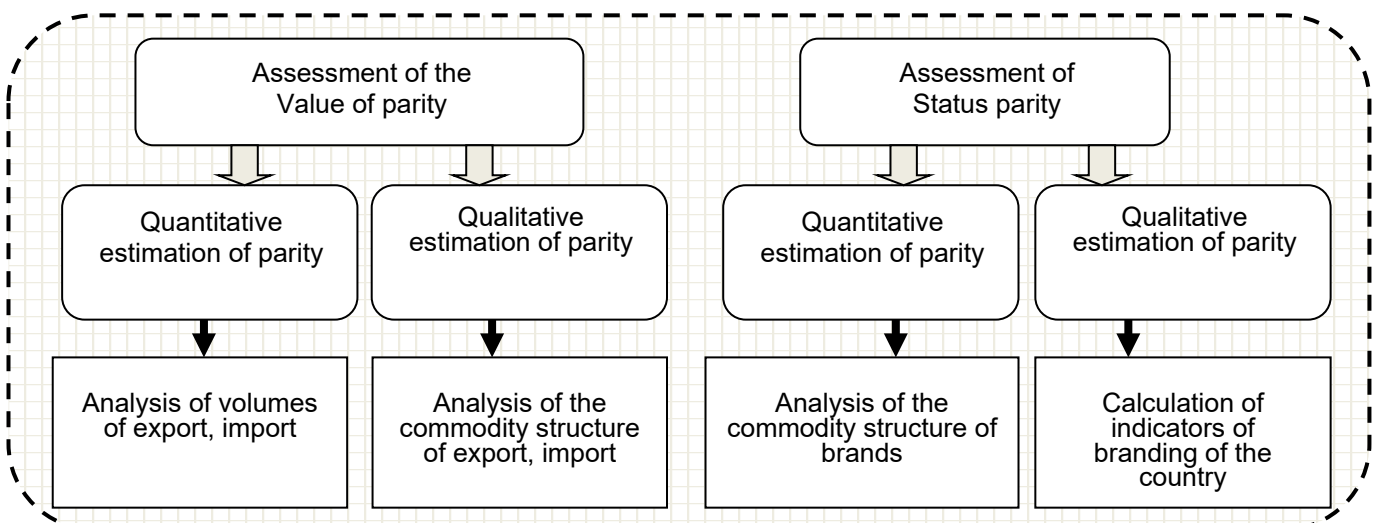

Figure 1. Methodology for assessing the parity of trade between countries

Source: proposed by the author

Traditional analysis of the dynamics of the volume of goods and services exported and imported by countries provides information about the level of value equivalence of goods and services. Even the analysis of the commodity structure of foreign trade relations does not provide a profound assessment of the parity of trade relations between the countries. Today, the parity of the economic component of the partnership between the countries is the equivalence of the value and the status (technological) level of goods and services in the foreign economic balance of these countries. The static or technological level of goods that are the objects of export and import of goods (services) demonstrates the level of technical development of the country, the sectoral structure of its national economy, the degree of innovation of its branches, which determines the country's place in the geo-economics space. Let's imagine schematically a parity trade partnership between countries in the light of the law «Dynamic equilibrium», which shown in the Fig. 2:

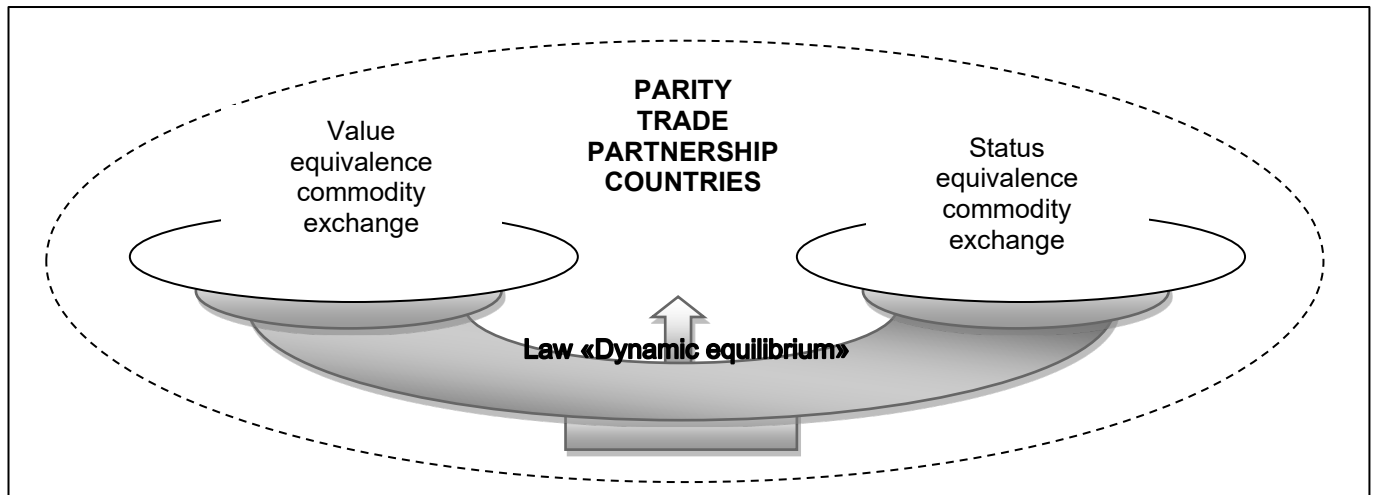

Figure 2. Parity of trade partnerships of countries in the light of the Law of «Dynamic Equilibrium»

Source: compiled by the author

The assessment of value parity is carried out by comparing the volumes of exported and imported goods and services, the pace of change in these volumes (rates of growth, increment); the ratio of export-import, their share in the GDP of countries. The quantitative analysis of the foreign trade balance of the countries, the level of parity of the trade partnership that is being evaluated, gives grounds for drawing conclusions about the real openness of the countries in counter trade, the potential for expanding this cooperation, and also helps to determine the degree of disturbance of the equilibrium of parity relations. In particular, quantitative analysis of the foreign trade balance between Ukraine and the USA for 4 years (from 2014 to 2017), presented in Fig. 3, demonstrates the lack of even cost parity in trade in goods between countries.

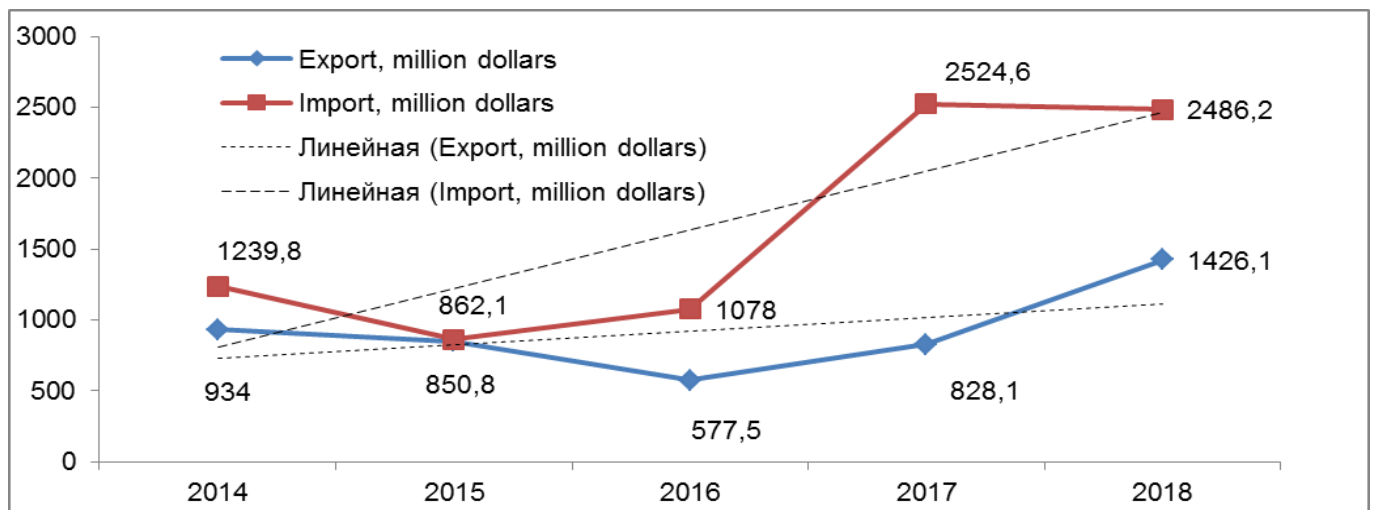

Figure 3. Dynamics of export-import of goods Ukraine and the USA, millions of dol. USA

Source: calculated by the author for [7]

Moreover, trend lines are highlighted of forecast trends in trade relations between our countries, unless we take certain measures to change both the sectoral structure of the national economy and the structure of domestic exports.

The qualitative value parity of the trade partnership characterizes the commodity structure of export-import between the countries, presented in the table 1:

Table 1. Structure TOP-10 commodity positions in export, import of Ukraine and the USA in 2018

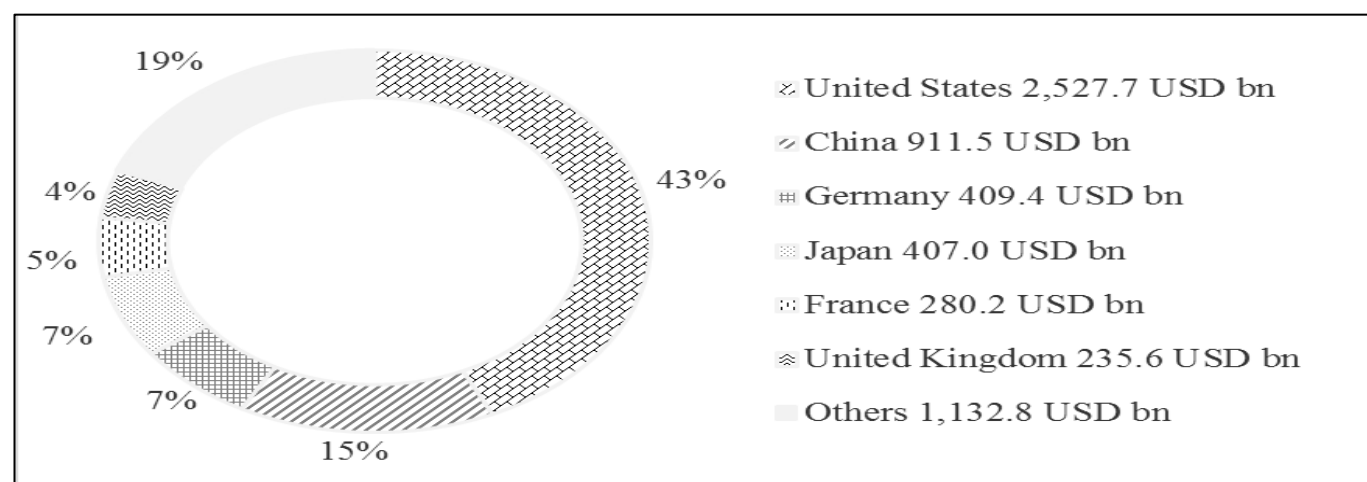
Export of Ukraine to the USA	Million dollars USA	%	Import of Ukraine from the USA	Million dollars USA	%
Iron and steel	529,9	64,0	Mineral fuels, oils, distillation products	683,88	27,1
Products made of iron or steel	79,21	9,6	Vehicles other than railway, tram	438,09	17,4
Electrical and electronic equipment	31,6	3,8	Machines, nuclear reactors, boilers	349,57	13,8
Milk products, eggs, honey, food products	28,17	3,4	Electrical and electronic equipment	141,24	5,6
Ore slag and ash	16,37	2,0	Pharmaceutical products	104,69	4,1
Goods not specified by species	14,52	1,8	Plastics	101,42	4,0
Animal, vegetable fats and oils, splitting products	14,51	1,8	Products made of iron or steel	95,26	3,8
Base metals, not specified elsewhere, metal ceramics.	11,83	1,4	Optical, photographic, medical device	79,78	3,2
Machines, nuclear reactors, boilers	9,66	1,2	Seeds, Fruits, Grains,	71,24	2,8
Wood and wood products, charcoal	9,46	1,1	Fish, crustaceans, mollusks, aquatic invertebrates	50,73	2,0
Other	82,87	10,0	Other	408,7	16,2
Total	828,1	100	Total	2524,6	100

Source: compiled for [8]

The data in Table 1 show that 70.5% of Ukrainian exports to the USA make up 2 commodity groups in 2017: 72 «Iron and steel» - 529.9 million dollars, 73 – «Iron and steel products» - 79.21 million dollars which testifies to the low level of manufacturability and uniformity of domestic exports to the USA. From the point of view of value creation, such an export structure must be considered primitive, that is, it does not stimulate the national economy for economic development. At the same time, almost 45% of US exports to Ukraine consists of high-tech products (machinery, nuclear reactors, equipment, cars, etc.), which in absolute terms amounts to more than 1 113 billion dollars. The coefficient of technology (as a share of high-tech products in the total volume) of Ukrainian exports is lower than 9 times for a similar export rate from the USA, which also indicates an inequivalent trade exchange.

The level of the status parity of the foreign trade balance between the countries can be determined as a result of quantitative and qualitative analysis of the use of branding in the national economy of the countries. The brand is considered in the context of the study of trade partnership as an integrative element of equivalent cooperation between countries, since, on the one hand, branding is the result of industrialization of the country, which ensures increase of labor productivity, expansion of the range of products, its stable quality and high profitability; On the other hand, the dynamics of the development of the system of commercial brands (goods, services, companies) and non-profit brands (territories, persons, organizations) demonstrates significant efficiency and prospects on the world market.

Activation of branding in the world as a result of modern globalization is confirmed by the analytical data of Brand Finance in terms of the dynamics and geographical structure of commercial brands in the global market for goods and services. The latter is presented in Fig. 4.

Figure 4. The geographic structure of the world TOP-500 brand of goods and services in 2018,% and billion dollars

Source: calculated by the author for [9]

Figures are presented in Fig. 4 demonstrate the current leadership of the United States in promoting brands of goods and services in the global market, which in 2018, in the total world-wide TOP-500 brands, was 42.8% (2

527.7 billion dollars). The notable role in the geographic structure of the TOR-500 is played by China, Germany, France and Japan. At the same time, the analysis of the sectoral structure of global brands of goods and services provides the following structure: the share of technological brands makes up 23%, financial services - 14%, telecommunications services - 11%, retail services and brands of cars - 6%, the rest - 41%. The vast majority of TOP-100 brands are service brands, indicating a fundamental change not only in the development of world branding, but also in the global sectoral structure.

The mutual influence of commercial (goods and services) and non-commercial (territorial) brands in a brand-oriented format of the national economy creates a synergy of development of each component of this system. Country-of-origin (COO) of brands play an important role in its further promotion and on the contrary - a weak national brand depreciates the country's commercial brands. It should also be noted that there is a close link between the value of the TOP-10 national brands of the world and their GDP, which is traced to Fig. 5:

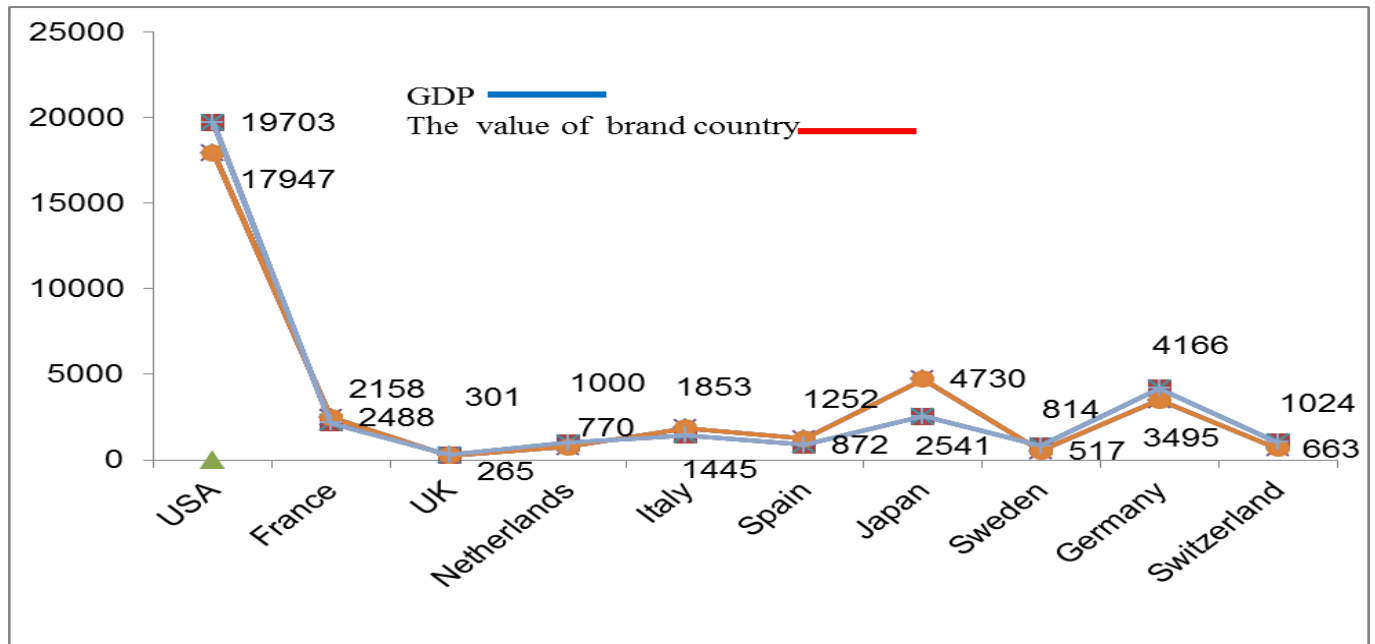

Figure 5. Correlation between GDP indicators and the cost of national brands TOP-10, billion dollars

Source: compiled by the author for [4]

An analysis of the sectoral structure of brands of goods and services provides qualitative indicators that characterize the capacity of the country to promote domestic goods and services or the degree of use of globalization of the distribution of goods and services. There are no Ukrainian brands in the TOP-500 of global commercial brands according to Brand Finance, which makes it impossible to directly assess the parity of commodity exchange. However, the existence of a close link between the value of the country's commercial brands and the value of their national brands, which is shown in Table 2 allows us to offer another quality analysis component status of parity trading partnership through calculation of two relative indicators of evaluation:

- 1) The value of a national brand of a country per citizen;
- 2) The value of the national brand on the country's km².

Table 2. Value of national brands and commercial brands of individual countries in 2018

	Value of commercial brands, billion USA	National brand value, billion USD
USA*	3124,2	27751
China	1307,4	19486
Japan	418,8	4533
Germany	401	4855
France	312,2	3097
GB	227,8	3851

*The list of countries is selected based on the availability of information on both indicators in 2018.

Source: compiled in [4]

The calculation of such indicators allows taking into account the territorial proportionality and average productivity of the territorial unit, as well as the different density of the population living in the countries.

In particular, given that the area of USA is 9 834 thousand km², the population in 2017 is 325.7 million people, and the area of Ukraine – 603.6 thousand km², the population as of 2017 – 42.4 million people, compare the relative indicators of branding of the territories of the USA and Ukraine are shown, shown in Fig. 6:

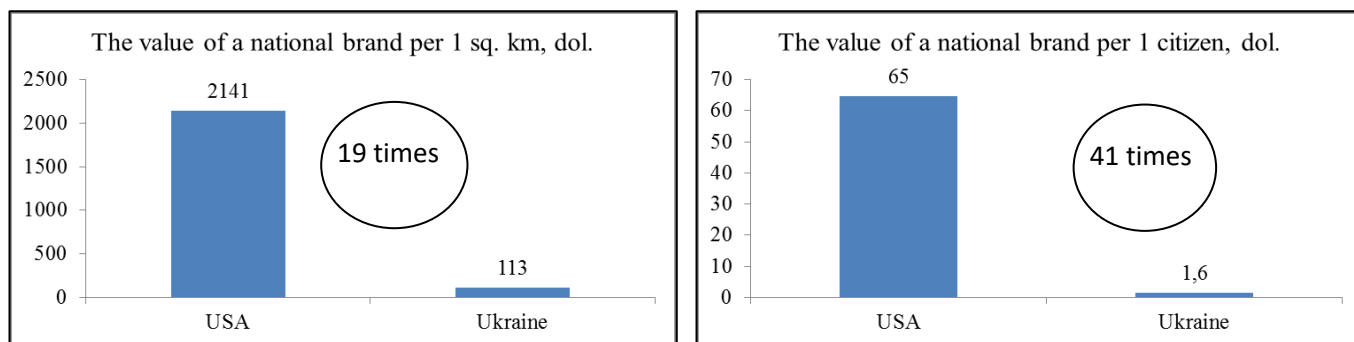

Figure 6. Relative indicators of branding of the USA and Ukraine, dollars

Source: calculated by the author

The calculations show that the indicator of territorial branding in the USA is 19 times higher than in Ukraine, and 41 times higher per citizen, which proves the effectiveness of branding as an instrument of economic development of the national economy in the USA and the necessity of its introduction into our country.

Compare the degree of branding of France, as one of the most branded countries in Europe and Ukraine. Considering that the area of France is 643.8 thousand square kilometers, the population (in 2016) - 66.9 million people, the country's branding indicators will look like in Fig.7:

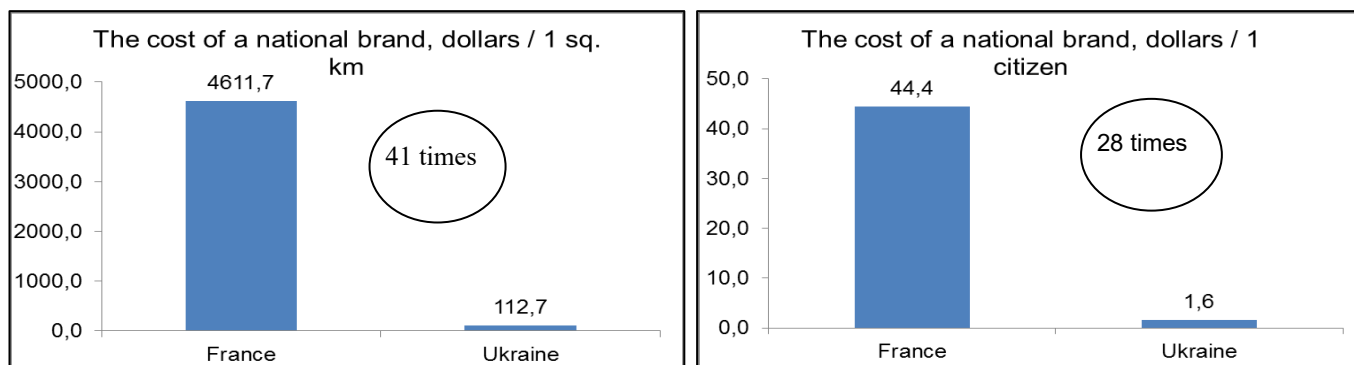

Figure 7. Relative indicators of branding of France and Ukraine, dollars

Source: calculated according to the author's technique

The calculations show that the degree of territorial branding of France is almost 3 times higher than the same indicator in the USA and 41 times more than in Ukraine, the value of the national brand per one inhabitant in France exceeds the similar indicator in Ukraine by 28 times.

Note that the process of developing and managing the national brands of the USA, France and other European Union countries is a purposeful policy of these countries. In Ukraine, this process is inconsistent and chaotic. The errors of Ukrainian branding are discussed in detail in [9].

Today, the «historic brand» of Ukraine, which remained the legacy of the former Soviet Union, is actually being implemented. «Historical brand» only testifies to the existence of the former advantages of the country (often fictitious or exaggerated), but, unlike the desired (active) national brand, does not give and does not demonstrate the advantages of the country to the world, that is, the «historical brand» is a formal, idle instrument.

The proposed method for assessing the parity of trade relations complements traditional approaches and deepens the understanding of the equivalence of relations between countries due to the consideration of the current trends of the globalized world economy, as competition is currently taking place between brands, including national brands of countries. Establishment of parity of trade relations between Ukraine and the outside world can only be carried out under the condition of fundamental internal changes of the national economy, institutional environment, economic behavior of business entities and consumers.

Conclusion. Considered methodological approach to the assessment of the parity of the trade partnership of the countries makes it possible to conclude that there is no parity in trade relations between Ukraine and the countries, the level of their socio-economic development is desirable for Ukraine. Our country's achievement of this level is possible in the brand-oriented format, which ensures qualitative changes in the economic behavior of consumers, business entities, and the sectoral structure of the national economy, which results in an increase in employee wages, producer profits, shareholder income, the consumer market, increases in taxes in budgets all levels, market capitalization and liquidity of company assets, investment volumes, technological exports. Branding contributes to the establishment of parity of the country's export and import trade balance. That is why the introduction of a brand-oriented strategy for Ukraine's development is a timely and relevant measure to improve the competitiveness of the national economy and a noticeable improvement in the socio-economic level of our citizens.

References

1. Parakhons'kyi, B., Yavors'ka, H. *Stratehichne partnerstvo Ukrainy. Analitychna zapyska Natsional'noho instytutu suchasnykh doslidzhen'* [Analytical note by the National Institute of Modern Studies]. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/600/>
2. Raynert, E. S. (2014). *Yak bahati krayiny zabahatily... i chomu bidni krayiny zalyshayut'sya bidnymi* [How the rich countries got rich ... and why poor countries remain poor]. K: Tempora, 444 s.
3. Studinska, G. (2019). *Five secrets of the success of branding economy*. Riga, Latvia: LAMBERT Academic Publishing. 157 p.
4. Ofitsiynyy sayt kompaniyi Brand Finance. URL: www.brandfinance.com/
5. Studinska, G., Studinsky V. and others. (2018). *Brand in the evaluation of the economic component of strategic partnership (on the example of Ukraine-France relations)* : Monogr. Scientific development and achievements London: Sciemcee Publishing, P. 357-373.
6. Studins'ka, H. Ya., Studins'kyi, V. A. (2018). *Stratehichno partnerstvo Ukrainy ta EC [Partnership between Ukraine and the EU]. Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini* : Zbirnyk naukovykh prats', 7-8 (206-207). K. : DNDIIME, S. 22-36.
7. Ofitsiynyy sayt Derzhstatystyky. URL: <https://ukrstat.org>
8. Ofitsiynyy sayt WorldCity, Inc. URL: <https://www.ustradenumbers.com/>
9. Studins'ka, H. Ya. *Instytutsiyni pomylky v ukrayins'kiy praktytsi brenduvannya krayiny V Mizhnarodniy naukovo-praktychniy konferentsiyi [«Ekonomiche zrostannya: stratehiya, napryamy i priorytety»]*, [Institutional mistakes in the Ukrainian practice of country branding V International scientific and practical conference (Economic growth: strategy, directions and priorities)] (Skhidnoukrayins'kyi instytut ekonomiky ta upravlinnya, m. Zaporizhzhya, 26 sichnya 2019 roku), S. 30-34.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Студінська Галина Яківна, доктор економічних наук, доцент кафедри Зовнішньоекономічної діяльності підприємства

Київський національний торговельно-економічний університет

<https://orcid.org/0000-0003-4713-4957>

e-mail: g.studinska@knute.edu.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Студинская Галина Яковлевна, доктор экономических наук, доцент кафедры Внешнеэкономической деятельности предприятия

Киевский национальный торгово-экономический университет

e-mail: g.studinska@knute.edu.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Studinska Galina, Science, D. in Economical, Docent of the Department of International Economics Relations

Kiev National University of Trade and Economics

e-mail: g.studinska@knute.edu.ua

УДК 339.924 : 338.45

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-43-55>

ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ МИТНИХ ІНСТРУМЕНТІВ В УМОВАХ НОВІТНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ УГОД

Дейнеко О. Т.

Актуальність теми дослідження пояснюється необхідністю врахування впливу інтеграційних угод, зокрема – про створення зон вільної торгівлі, на перелік інструментів, які держава може використовувати для реалізації своєї економічної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності, зокрема – на перелік митних інструментів.

У світі спостерігається стійке збільшення міжнародного товарообороту, поєднане з тенденцією до поступового зниження торговельних бар'єрів більшістю країн. Посилення інтеграційних процесів позначається на широті впливу та призводить до скорочення переліку митних інструментів регулювання економіки. Зважаючи на ризики соціально-економічного та екологічного характеру, які виникають при відсутності або недостатності державного регулювання економічних процесів, важливим є забезпечення ефективності тих митних інструментів, використання яких можливе за умовами інтеграційних угод. Поряд з цим, увага до митних інструментів посилюється на хвилі ідей «економічного патріотизму» що набувають все більшої популярності в США, Європі та інших країнах світу та критики неолібералізму.

Висвітлення питання у працях вітчизняних та зарубіжних вчених носить спорадичний характер і, зазвичай, прив'язується до проблеми конкретного ринку або галузі у конкретній угоді. Т. Осташко у ряді робіт до та у перші роки після ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС проводила дослідження потенційних впливів цієї угоди на інструменти регулювання окремих галузей економіки України. З точки зору узагальнення практики державного регулювання економіки в євроінтеграційних процесах можна відзначити В. Олефіра та О. Митченка, які висвітлюють досвід Болгарії, Польщі, Румунії, країн Африки, Америки та Близького Сходу.

Вказані вище дослідження не розглядають окремі інститути державного регулювання економіки, зокрема митних інструментів на глибинному рівні, концентруючись на безпосередньо економічних процесах та впливі збільшення свободи торговельного обороту на національне виробництво.

Метою дослідження є аналіз впливу міжнародних економічних процесів на митні інструменти реалізації економічної політики держави, з метою вироблення пропозицій щодо ефективного використання цих інструментів.

У роботі використано теоретичний та емпіричний методи пізнання в їх діалектичному поєднанні. При аналізі існуючих інтеграційних процесів використано статистико-економічні методи, зокрема, порівняння, графічних побудов, а також методи описової та компаративної статистики. Для визначення шляхів ефективного використання митних інструментів застосовано компаративні методи, методи аналізу, синтезу, узагальнення, а також системний метод. використано системний метод.

У рамках дослідження розкрито динаміку розвитку інтеграційних процесів та вплив різних їх видів на митні інструменти як загалом, так і в окремих галузях. Досліджено міжнародний досвід застосування митних інструментів в цих умовах і висвітлено найефективніші з них.

Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування державної економічної політики, зокрема щодо зовнішньоекономічної діяльності, продовольчої безпеки, захисту національного продовольчого ринку та його окремих сегментів, підтримки вітчизняних виробників.

Дослідження продемонструвало, що у рамках СОТ для контролю товарообороту ефективним є наближення фактичних митних ставок до розміру зв'язаних. У рамках двосторонніх та багатосторонніх договорів ефективним інструментом, завдяки гнучкості та потенційним напрямкам застосування, є тарифне квотування. Збільшення участі країни у регіональних та двосторонніх торговельних договорах хоч і несе у собі ризик створення заплутаного регулятивного «клубка» і торговельної інтервенції, залишає достатню кількість митних інструментів для ефективного реалізації державного регулювання економіки.

Ключові слова: міжнародна торгівля, торговельна політика, митні бар'єри, нетарифні бар'єри, продовольча безпека.

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТАМОЖЕННЫХ ИНСТРУМЕНТОВ В УСЛОВИЯХ НОВЕЙШИХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ СОГЛАШЕНИЙ

Дейнеко О. Т.

Актуальность темы исследования объясняется негативным влиянием интеграционных соглашений, в частности – о создании зон свободной торговли, в перечень инструментов, которые государство может использовать для реализации своей экономической политики в сфере внешнеэкономической деятельности, в частности – на перечень таможенных инструментов.

В мире наблюдается устойчивое увеличение международного товарооборота, соединенное с тенденцией к постепенному снижению торговых барьеров большинством стран. Усиление интеграционных процессов негативно влияет на широту воздействия и перечень таможенных инструментов регулирования экономики. Учитывая риски социально-экономического и экологического характера, которые возникают при отсутствии или недостаточности государственного регулирования экономических процессов, важным является обеспечение эффективности тех таможенных инструментов, использование которых возможно по условиям интеграционных соглашений. Вместе с этим, внимание к таможенным инструментам усиливается на волне идей «экономического патриотизма», которые приобретают всё большей популярности в США, Европе и других странах мира и критики либерализма.

Освещение вопросы в трудах отечественных и зарубежных ученых носит спорадичный характер и, как правило, привязываются к проблеме конкретного рынка или отрасли в конкретном соглашении. Т. Осташко в ряде работ в и в первые годы после ратификации Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС проводила исследование потенциальных воздействий этой сделки на инструменты регулирования отдельных отраслей экономики Украины. С точки зрения обобщения практики государственного регулирования экономики в евроинтеграционных процессах можно отметить В. Олефирова и А. Митченка, освещающих опыт Болгарии, Польши, Румынии, стран Африки, Америки и Ближнего Востока.

Вышеуказанные исследования не рассматривают отдельные институты государственного регулирования экономики, в частности таможенных инструментов, на глубинном уровне, концентрируясь на непосредственно экономических процессах и влиянии увеличения свободы торгового оборота на национальное производство.

Целью исследования является анализ влияния международных экономических процессов на таможенные инструменты реализации экономической политики государства, с целью выработки предложений по эффективному использованию этих инструментов.

В работе использованы теоретический и эмпирический методы познания в их диалектическом сочетании. При анализе существующих интеграционных процессов использовано статистико-экономические методы, в частности, сравнение, графических построений, а также методы дескриптивной и компаративной статистики. Для определения путей эффективного использования таможенных инструментов применено компаративные методы, методы анализа, синтеза, обобщения, а также системный метод. использован системный метод.

В рамках исследования раскрыто динамику развития интеграционных процессов и влияние различных их видов на таможенные инструменты как в целом, так и в отдельных отраслях. Исследована международный опыт применения таможенных инструментов в этих условиях и освещены наиболее эффективные из них.

Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования государственной экономической политики, в частности в сфере внешнеэкономической деятельности, продовольственной безопасности, защиты национального продовольственного рынка и его отдельных сегментов, поддержки отечественных производителей.

Исследование продемонстрировало, что в рамках ВТО для контроля товарооборота эффективно приближение фактических таможенных ставок до размера связанных. В рамках двусторонних и многосторонних договоров эффективным инструментом, благодаря гибкости и потенциальным

направленням применения, является тарифное квотирование. Увеличение участия страны в региональных и двусторонних торговых договорах хоть и несет в себе риск создания запутанного регулятивного «клубка» и торговой интервенции, оставляет достаточное количество таможенных инструментов для эффективной реализации государственного регулирования экономики.

Ключевые слова: международная торговля, торговая политика, таможенные барьеры, нетарифные барьеры, продовольственная безопасность.

EFFECTIVE EMPLOYMENT OF CUSTOMS INSTRUMENTS IN THE CONTEXT OF THE LATEST INTEGRATION AGREEMENTS

Deineko O. T.

The relevance of the research topic is explained by the negative impact of integration agreements, in particular the free trade ones, on the list of instruments that the state can use to implement its economic policy in the field of foreign economic activity, in particular - on the list of customs instruments.

There is a steady global increase in international trade, coupled with the tendency to gradually reduce trade barriers by most countries. Strengthening integration processes negatively influence the breadth of influence and the list of customs instruments of economic regulation. Given the socio-economic and environmental risks that arise in the absence or lack of state regulation of economic processes, it is important to ensure the effectiveness of those instruments that may still be used under the terms of integration agreements. Additionally, the attention to the customs instruments is increasing in the context of the «economic patriotism» that is becoming popular in USA, Europe and other countries, together with the criticism of the neoliberalism.

The coverage of the issue in the works of domestic and foreign scholars is sporadic in nature and is usually tied to the problem of a particular market or industry in a particular agreement. In the last years before the ratification of the Association Agreement between Ukraine and the EU, as well as in the first years after, T. Ostashko studied the potential effects of that agreement on the instruments of regulation of certain sectors of the economy of Ukraine. From the point of view of generalization of the practice of state regulation of economy in the European integration processes, it is possible to mention V. Olefir and O. Mitchenok which covers the experience of Bulgaria, Poland, Romania, Africa, America and the Middle East.

The above studies do not consider separate institutes of state regulation of the economy, in particular customs instruments, at a deeper level, focusing on the direct economic processes and the impact of increasing the freedom of trade turnover on national production.

The research objective is to analyse the essence and impact of international economic processes on customs instruments for the implementation of the state economic policy in order to develop proposals for the effective use of these instruments.

The theoretical and empirical methods of cognition in their dialectical combination are used in this work. In the analysis of existing integration processes, statistical and economic methods, in particular, comparisons, graphic constructions, as well as methods of descriptive and comparative statistics are used. Comparative methods, methods of analysis, synthesis, generalization, and also the system method are used to determine the ways of efficient use of customs instruments. system method is used.

The dynamics of the development of integration processes and the influence of their various types on the customs instruments both in general and in separate branches are revealed in the framework of this research. The international experience of using customs instruments in these conditions is investigated and the most effective ones are highlighted.

The results of this research can be applied in the process of formulating the state economic policies, in particular in the context of international economic activities, food security, protection of the national agri-food market and its elements, support of the national manufacturers.

The research has demonstrated that in the framework of the WTO effective applied tariffs may be effectively utilized by approximation to the bound tariffs. Within the framework of bilateral and multilateral agreements, the institute of tariff quote is an effective tool, due to flexibility and potential directions of application. Increasing the country's participation in regional and bilateral trade agreements, albeit with the risk of creating a complicated regulatory «stew» and trade intervention, leaves a sufficient number of customs tools for effective implementation of the state regulation of economy.

Key words: international trade, trade policy, tariffs barriers, non-tariff barriers, food security.

JEL Classification: F15, L51.

Актуальність теми дослідження. В умовах глобалізації, міжнародного розподілу праці та посилення ролі зовнішньоекономічної діяльності у розвитку національних економік, ефективного формування митної політики держави та її реалізація через відповідні інструменти стають дедалі важливішим та нагальнішим питанням, тим паче з урахуванням того, що з посиленням інтеграційних процесів, притаманних сучасному етапу світового економічного розвитку, це ускладнюється.

За загальним правилом, як це вбачається з аналітичних та доктринальних джерел [1], інтеграційні процеси, які збільшують свободу торгівлі між країнами/блоками, сприяють економічному зростанню кожного з учасників такого інтеграційного процесу. Так, наприклад, для агропродовольчих ринків практично усіх країн, які підписали ту чи іншу угоду інтеграційного характеру з Європейським Союзом, можна виокремити низку закономірностей, незалежно від їх географічного розташування, рівня розвитку чи часу укладання угоди. Це

– збільшення обсягу та поглиблення прямих іноземних інвестицій, мобілізація внутрішнього виробничого потенціалу, збільшення обсягу виробництва продукції з порівняно високою доданою вартістю та значне зміцнення експортного потенціалу агропродовольчого комплексу.

Однак, вищезазначене збільшення свободи торгівлі має і зворотну сторону – зменшення переліку та обсягу застосування важелів, які держава може використовувати задля реалізації своєї економічної політики, у тому числі – у частині продовольчої та екологічної безпеки. Яскравим прикладом є ситуація, що складається з виробництвом та експортом соняшникового насіння з України – заплановане в економічній частині Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію між Україною та ЄС), зменшення митного та фіскального навантаження на експорт насіння соняшнику несе у собі цілий ряд реальних та значних ризиків як для економіки (відплив сировини від переробних підприємств і зменшення експорту соняшникової олії, продукції з більшою доданою вартістю та одним з найбільш успішних кейсів розвитку вітчизняної промисловості) так і для навколишнього середовища (сценарій екстенсивного розширення виробництва насіння цієї високоенергетичної та виснажливої для ґрунтів культури, який є найбільш вірогідним через низький рівень технічної оснащеності дрібних селянських рослинницьких господарств, нестачу державних коштів, які можна було б направити на підтримку агропродовольчого сектора та несприятливий інвестиційний клімат через волатильність політичної ситуації і сумнівні умови ведення бізнесу) [2]. При цьому очевидні інструменти, які могла б застосувати держава у розумні строки для нівелювання ризиків, в угоді відсутні, а існуючі у рамках українського законодавства – обмежені або виключені для правовідносин з ринками Європейського Союзу вищезгаданою угодою.

З вищенаведеного вбачається, що розуміння того, як ефективно реалізовувати залишковий інструментарій тим більш важливе, чим менший його обсяг. Оскільки чільне місце у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності посідає митна політика та митні інструменти, дане дослідження концентруватиме свою увагу на їх частині.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Висвітлення питання у працях вітчизняних та зарубіжних вчених носить спорадичний характер і, зазвичай, прив'язується до проблеми конкретного ринку або галузі у конкретній угоді – зокрема, варто відзначити ґрунтовний внесок української вченої Т. Осташко, яка у ряді робіт до та у перші роки після ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС проводила дослідження потенційних впливів цієї угоди на інструменти регулювання окремих галузей економіки України. З точки зору узагальнення практики державного регулювання економіки в євроінтеграційних процесах можна відзначити В. Олефіра та О. Митченка, які висвітлюють досвід Болгарії, Польщі, Румунії, країн Африки, Америки та Близького Сходу. Разом з тим, вказані дослідження не розглядають окремі інститути державного регулювання економіки, зокрема митних інструментів, на глибинному рівні, концентруючись на безпосередньо економічних процесах та впливі збільшення свободи торгівельного обороту на національне виробництво.

Предметом дослідження є державне регулювання економіки в умовах посилення інтеграційних процесів.

Об'єктом дослідження є особливості ефективного використання митних інструментів для реалізації економічної політики держави.

Метою дослідження є розробка пропозицій щодо можливих напрямів ефективного використання митних інструментів для реалізації економічної політики держави.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних **завдань**:

- дослідити існуючі інтеграційні процеси та виявити притаманні їм спільні риси у розрізі впливу на державне регулювання економіки;
- розкрити вплив основних існуючих інтеграційних процесів на обсяг застосування та перелік митних інструментів у розпорядженні Україні та інших країн;
- дослідити та узагальнити міжнародну практику реагування національних регуляторів на звуження митного інструментарію;
- розробити практичні рекомендації щодо ефективного використання митних інструментів загалом та в Україні.

Методи дослідження. У роботі використано теоретичний та емпіричний методи пізнання в їх діалектичному поєднанні. При аналізі існуючих інтеграційних процесів використано статистико-економічні методи, зокрема, порівняння, графічних побудов, а також методи дескриптивної та компаративної статистики. Для визначення шляхів ефективного використання митних інструментів застосовано компаративні методи, методи аналізу, синтезу, узагальнення, а також системний метод. використано системний метод.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиріч у світі спостерігається стійке збільшення міжнародного товарообороту, поєднане з чіткою тенденцією до поступового зниження торгівельних бар'єрів більшістю країн. Вказане зниження є результатом цілого ряду двосторонніх та багатосторонніх міжнародних переговорів та договорів, що стали їх результатами (наприклад, Уругвайський раунд переговорів у рамках Світової Організації Торгівлі та Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою від 14.03.2017). Посилення інтеграційних процесів як у багатосторонньому, так і у двосторонньому вимірах, негативно впливає на широту впливу та перелік інструментів державного регулювання економіки, зокрема митних інструментів, що займають провідне місце у державному регулюванні зовнішньоекономічної діяльності. Зважаючи на ризики соціально-економічного та екологічного характеру, які виникають при відсутності або недостатності державного регулювання економічних процесів, вкрай важливим є забезпечення ефективності тих митних інструментів, використання яких можливе за умовами інтеграційних угод. У межах даного дослідження термін

«митні інструменти» вживається у широкому значенні і охоплює як тарифні, так і нетарифні інструменти регулювання, за винятком митних формальностей, через значну національну специфіку останнього інституту.

Результати дослідження. Посилення інтеграційних процесів відбувається за трьома взаємопов'язаними, але у той же час доволі самостійними напрямками: розширення членства та зарегульованості міжнародних організацій світового рівня (Світова Організація Торгівлі), розширення регіональних інтеграційних утворень, зокрема – за рахунок асоційованого членства (наприклад, Європейський Союз, Євразійський економічний союз, Тихоокеанське партнерство), двосторонніх інтеграційних договорів (наприклад, Угода про створення зони вільної торгівлі між Україною та Ізраїлем).

У першу чергу, розглянемо Світову Організацію Торгівлі. Вона є найбільшим економічним інтеграційним утворенням та налічує 164 країн-членів, що формують більшу частину міжнародного товарообороту. Основною метою даного утворення вказується поступове зниження рівня митних та нетарифних бар'єрів у торговельних відносинах між її країнами-членами, аби країни, ринки та економіки яких досі розвиваються, могли б отримати таку частку у міжнародній торгівлі, яка б відповідала насущним потребам їхнього економічного розвитку [3].

Тим не менш, не зважаючи на задекларовану мету лібералізації торгівлі, механізми СОТ передбачають можливість використання певних захисних інструментів, що передбачені, зокрема, у наступних нормативно-правових актах: Генеральній угоді з тарифів та торгівлі (1947 та 1994 років), Угоді про субсидії та компенсаційні заходи, Угоді про технічні бар'єри у торгівлі, Угоді про захисні заходи, а також у низці галузевих угод, на кшталт Угоди про сільське господарство [4]. У рамках цієї статті для нас найбільший інтерес представляють імпорتنі митні ставки, технічні регламенти та нормативи, санітарні та фітосанітарні заходи, а також антидемпінгові, компенсаційні, спеціальні та захисні заходи.

Найбільш поширеним та класичним інструментом є маніпуляція імпортними митними ставками. У той час як, зазвичай, при вступі до СОТ майбутні країни-учасники беруть на себе зобов'язання знизити свої тарифні бар'єри, правила СОТ передбачають можливості зміни зобов'язань, взятих країною при вступі до цієї організації, особливо якщо таке право при вступі було зарезервоване, як у випадку України; Про вплив розміру тарифної ставки як такої на торговельний оборот у доктринальних джерелах написано достатньо, тому зосередимось на підкресленні недоліку такого інструменту – у той час як рівень фактично діючих митних ставок може бути нижчим за той, який зобов'язалася взяти на себе країна при вступі до СОТ, підвищення тарифних ставок необхідно узгоджувати з основними заінтересованими країнами-торгівельними контрагентами задля визначення достатніх компенсаційних поступок. За відсутності такої згоди та/або відповідних поступок за іншими тарифними лініями, не лише інші держави можуть застосувати спеціальні заходи по відношенню до імпорту з даної країни, що передбачено механізмами СОТ, але й додаткові компенсації, передбачені Домовленістю про правила і процедури врегулювання суперечок від 15.04.1994. Окремо варто відзначити, що для розвинених країн характерний більший рівень співпадіння граничних (максимальних у рамках СОТ) митних ставок та фактично діючих митних ставок, у той час як у країн, що розвиваються, граничні митні ставки грають роль «стелі», а фактичні є відчутно нижчими за них [5].

Хоча загалом з моменту свого створення у 1995 році, СОТ була достатньо ефективною у справі досягнення своїх мети, демонструючи стабільну низхідну динаміку рівня діючих митних ставок за режимом найбільшого сприяння у країнах-членах, станом на 2017 рік зменшивши його більш ніж на 46% у середньому арифметичному виразі та майже на 41% у середньому зваженому арифметичному виразі, як це відображено на рис.1, при проведенні компаративного аналізу можна чітко спостерегти маніпулювання митними ставками у рамках механізмів СОТ при реалізації державами-членами своєї безпекової політики, а саме – продовольчої.

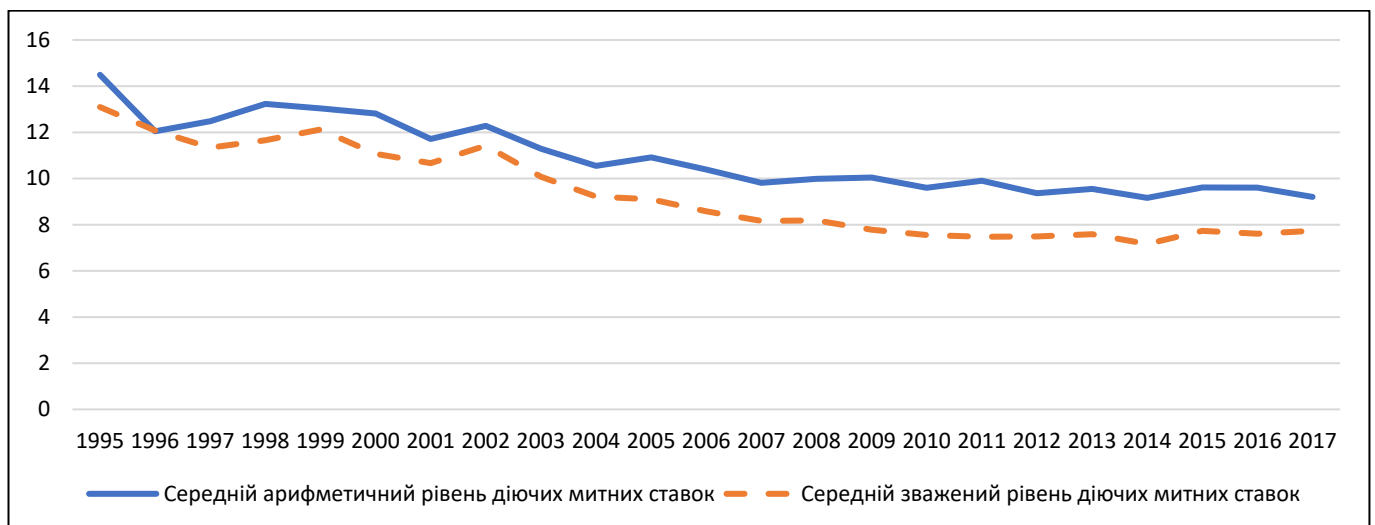

Рисунок 1. Загальний середній світовий рівень діючих митних ставок за режимом найбільшого сприяння СОТ, %

Джерело: розраховано автором на основі інформації з бази даних WITS [6]

Так, варто звернути увагу на рис. 2 та рис. 3, де відображено середній світовий рівень діючих ефективних митних ставок на продукцію рослинництва. У той час як з Рисунку 1 видно, що загалом по товарним групам середній зважений рівень ефективних митних ставок є нижчим за середні номінальні показники, у агропродовольчому секторі, продукція якого у структурі експорту України за 2018 рік вже складала 39,4% [7], складається ситуація зворотна. Не лише рівень фактичних та номінальних бар'єрів значно вищий за загальний, але він непропорційно і атипово високий за товарними групами, що мають більше значення для міжнародної торгівлі.

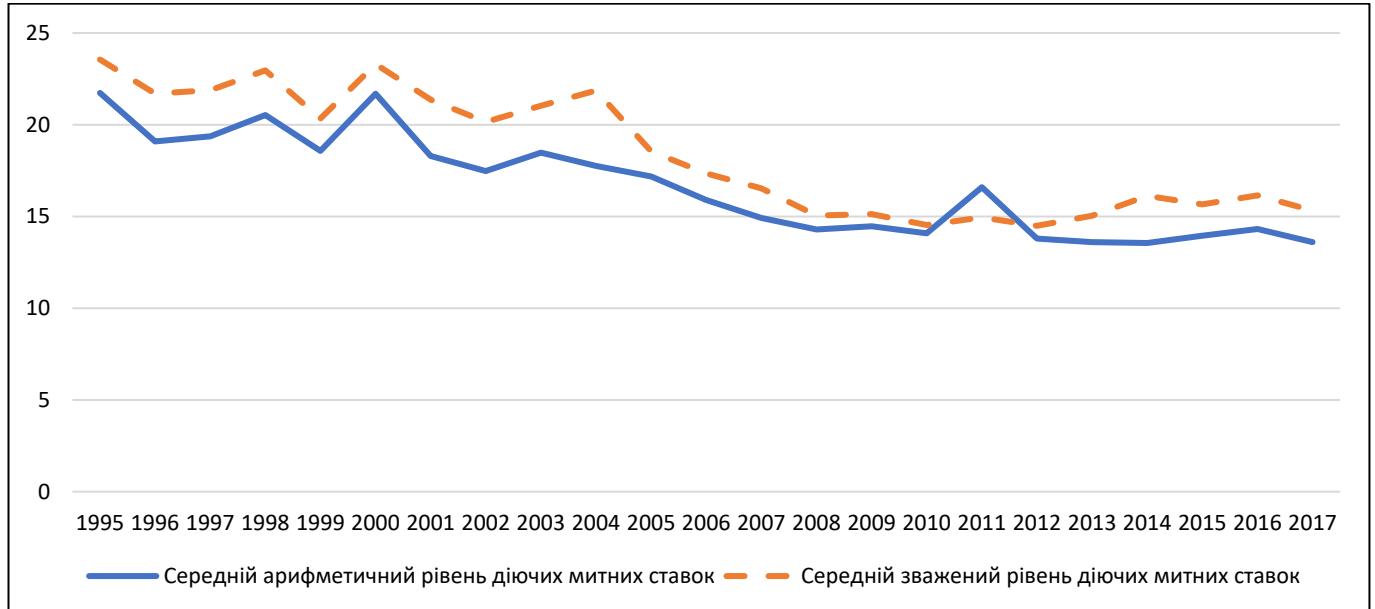

Рисунок 2. Середній світовий рівень діючих ефективних митних ставок на продукцію рослинництва за режимом найбільшого сприяння СОТ, %

Джерело: розраховано автором на основі інформації з бази даних WITS [6]

На рис. 2 відображено середній світовий рівень діючих ефективних митних ставок на продукцію рослинництва (що становило у 2018 році вже 20,9% від українського експорту) після створення СОТ. Як видно, зважений середній рівень не лише аномально перевищує звичайний середній показник, але й темпам їхнього зниження характерна нижча динаміка та менша стабільність. Так, у середньому арифметичному виразі митні ставки зменшилися на трохи більше 47% у той час як у середньому зваженому – лише на 35%.

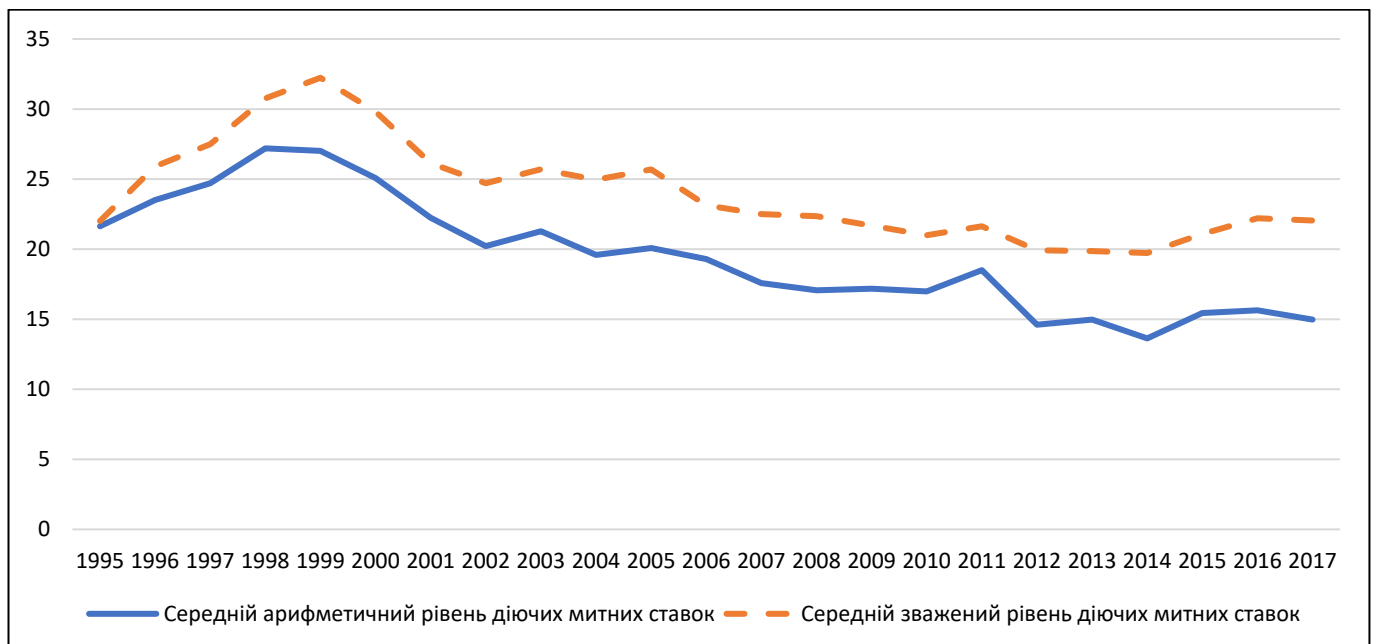

Рисунок 3. Середній світовий рівень діючих ефективних митних ставок на продукцію тваринництва за режимом найбільшого сприяння СОТ, %

Джерело: розраховано автором на основі інформації з бази даних WITS [6]

З продукцією тваринництва ситуація ще більш показова. У той час як у середньому арифметичному виразі митні ставки зменшилися на 30,8%, за основними товарними групами вони збільшилися на 0,18%.

Як видно з вищенаведеного, навіть за умови членства у такому масштабному інтеграційному об'єднанні, у держав залишаються легітимні митні інструменти реалізації державної політики. Так, для захисту ринку від продукції країн-членів СОТ, що не пов'язані з окремо взятою країною додатковими інтеграційними угодами, доцільним є наслідування загальноприйнятого у розвинених країнах інструменту – максимального наближення ефективних діючих митних ставок у режимі найбільшого сприяння до зв'язаних митних ставок СОТ.

Іншим інструментом є технічні регламенти та нормативи, а також санітарні та фітосанітарні заходи формально покликані захищати національні ринки та їхніх споживачів від небезпечної продукції, проте на практиці використовуються і у суто протекціоністських або політичних цілях. Яскравим прикладом є санкції Російської Федерації проти вітчизняної молочної продукції кількарічної давнини, а також обмеження на імпорт окремими виробниками кондитерської продукції до цієї держави [8]. Однак, до використання цього інструменту необхідно ставитися з обережністю – правилами СОТ передбачені процедури оскарження таких обмежень, до яких, зокрема, вдавалася й Україна, хоча й процес розгляду таких скарг є значно ростягнутим у часі і не зупиняє дію таких обмежень.

Антидемпінгові мита, що через свій особливий статус виділяються у окрему категорію, є найпоширенішим у СОТ механізмом надзвичайного захисту внутрішнього ринку у кризові періоди: у період з 1995 по 2016 рік країнами-членами СОТ було ініційовано 5286 антидемпінгових розслідувань, 3405 з яких завершилися прийняттям рішення про введення антидемпінгового мита. Наслідки застосування таких мит по суті своїй є аналогічними запровадженню або підвищенню тарифної ставки на імпорт продукції – цінова конкурентоспроможність національного виробника на внутрішньому ринку підвищується, проте ціною збільшення вартості імпорту для вітчизняних споживачів. Перевагою антидемпінгового мита, при значній ситуаційності його застосування, є те, що воно застосовується не до всіх джерел імпорту, а до конкретної країни, що дозволяє уникнути суттєвого зменшення імпортової продукції на внутрішньому ринку, якщо таке є необхідним.

Іншим особливим видом мита виступає компенсаційне, що впроваджується у відповідь на субсидування у країні-експортері певної продукції. Так, у період з 1995 по 2016 рік державами-членами СОТ було ініційовано 445 компенсаційних розслідувань, 240 з яких вилилися у прийняття рішення про застосування компенсаційних мит [9]. Як і у випадку з антидемпінговим митом, даний інструмент може використовуватися у політичних цілях і сприймається партнерами негативно, тому при прийнятті відповідних рішень необхідно готувати адекватну та вичерпну доказову базу.

Режим найбільшого сприяння є ключовим у всьому інституті СОТ. По суті, він означає, що митні ставки, які пропонуються одним членом іншому, як це згадувалося раніше, мають надаватися й усім іншим. Тим не менш, механізми СОТ передбачають можливість для держав-членів укладення договорів про вільну торгівлю та митних союзів, у рамках яких члени таких поглиблених інтеграційних утворень отримують, все ж, позитивно-дискримінаційні умови. Тому, наряду з членством у СОТ, різні держави укладають між собою також регіональні торговельні угоди (табл.1), кількість яких з 1990 року кількість регіональних торговельних угод зросла з 50 до 294 у 2019 році (рис.4). Станом на 2019 рік майже половина світової торгівлі відбувалася між країнами-учасниками таких торговельних угод.

Таблиця 1. Типи регіональних торговельних угод

Зона вільної торгівлі	Митний союз	Спільний ринок	Економічний союз
Передбачає значне зменшення або усунення внутрішніх тарифів та самостійне визначення країнами-учасниками режимів торгівлі з третіми сторонами.	Передбачає усунення внутрішніх тарифів та спільне визначення країнами-учасниками режимів торгівлі з третіми сторонами.	Передбачає усунення внутрішніх тарифів та спільне визначення країнами-учасниками режимів торгівлі з третіми сторонами, а також вільне переміщення товарів, робіт і послуг, а також факторів виробництва — капіталі, трудових ресурсів — через кордони учасників.	Спільний ринок, поєднаний з гармонізацією економічної політики, зокрема у регуляторній та макроекономічній сфері.

Джерело: розроблено автором на основі положень Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року [10].

Обмежуючи кількість учасників та концентруючись на стратегічних інтересах, регіональні торговельні угоди забезпечують виникнення більш глибоких регулювань у сфері торгової та економічної інтеграції, ніж багатосторонні норми СОТ. Так, на початку регіональні торговельні угоди фокусувалися на зменшенні митних тарифів та інших формальних бар'єрів. На даний момент, регіональні торговельні угоди зачіпають питання що виходять за сферу питань перетину кордонів, зокрема такі як права інтелектуальної власності, інвестиції, переміщення капіталу та людей, конкуренції, праці, екологічних стандартів та державних закупівель.

Масштаб та глибина регулювання можуть значно відрізнятися від договору до договору, але можна чітко простежити загальні тренди, властиві усім таким угодам.

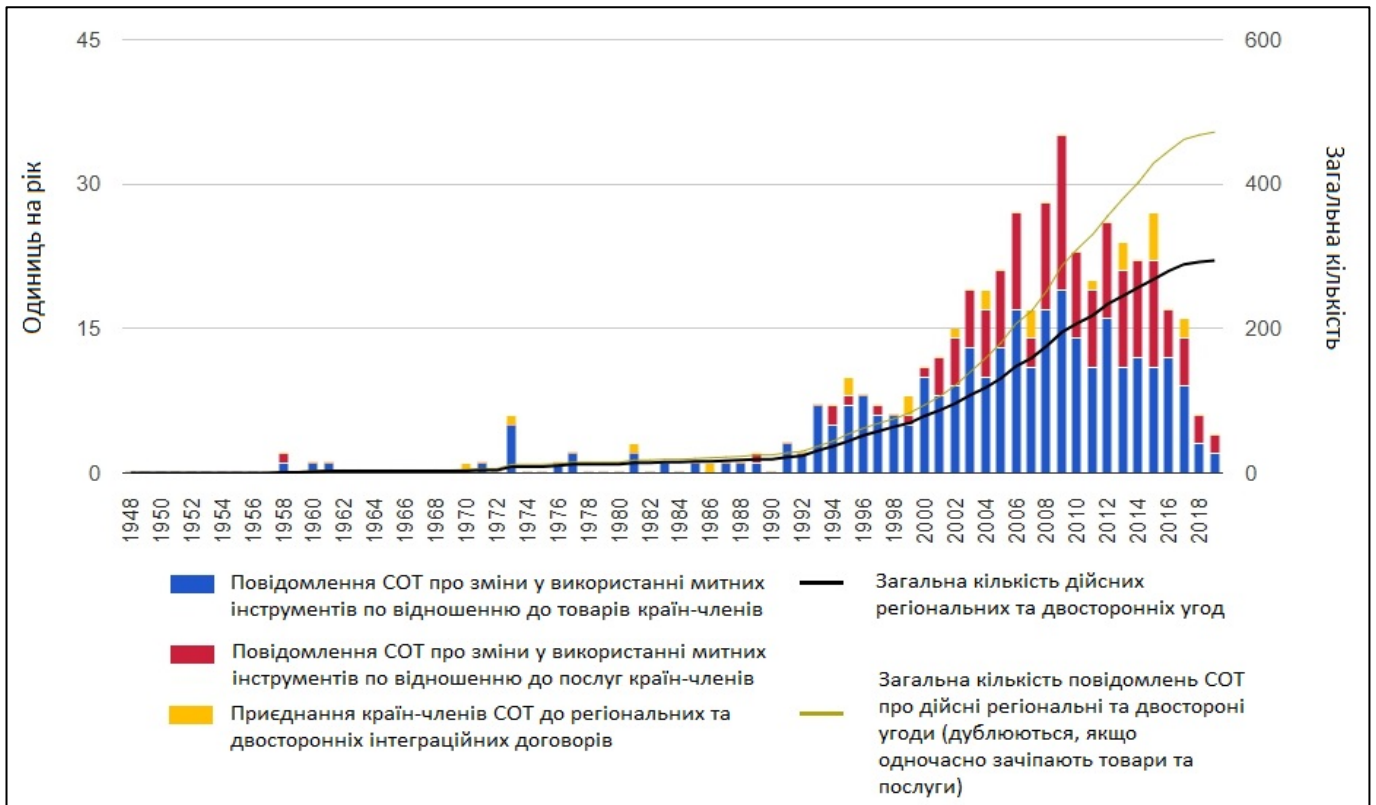

Рисунок 4. Динаміка зростання кількості регіональних та двосторонніх торгівельних/інтеграційних угод у період з 1948 по 2019 рік.

Джерело: складено на основі інформації з даних RTA-IS COT [11]

Центральним елементом будь яких регіональних торгівельних угод зазвичай є зниження рівня мит або повна їх ліквідація у торгівлі між сторонами. Через зниження рівня мит чи обмежень по тарифним квотам, учасники угоди отримують преференційний доступ до ринків інших учасників для окремих агропродовольчих продуктів. За загальним правилом, у регіональних торгівельних угодах нечутливі сектору зазнають більшого зниження бар'єрів, а чутливі – вилучаються з переліку тих, що підпадають під зниження мит, регулюючись, взамін, тарифними квотами.

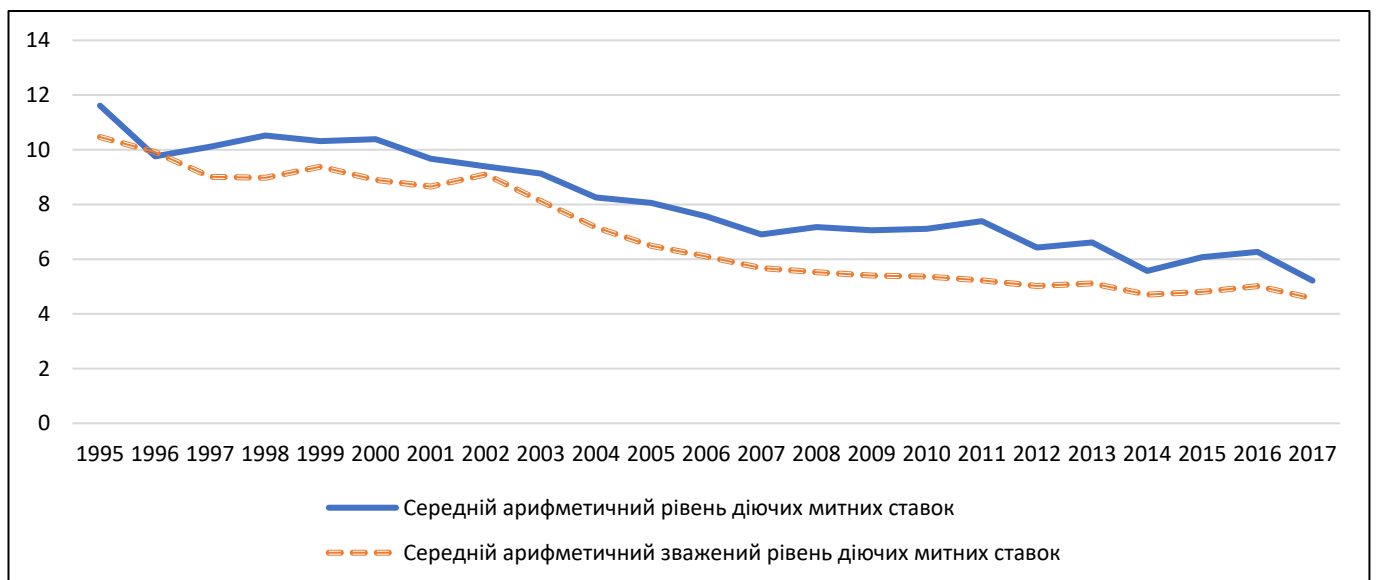

Рисунок 5. Загальний середній світовий рівень діючих митних ставок, %

Джерело: розраховано автором на основі інформації з бази даних WITS [6]

Як видно з рис. 5, регіональні та двосторонні інтеграційні угоди значно збільшили динаміку зниження тарифних бар'єрів. Так, з їх урахуванням митні ставки з 1995 року зменшилися на 55% у середньому арифметичному виразі та майже на 56% у середньому зваженому арифметичному виразі. Утім, навіть з їхнім

урахуванням, реалізація державної політики з продовольчої безпеки за допомогою інструменту митної ставки продовжує спостерігатися.

На рис. 6 відображено середній світовий рівень діючих ефективних митних ставок на продукцію рослинництва, з урахуванням регіональних та двосторонніх інтеграційних угод. Ситуація аналогічна СОТ, хоча і у дещо пом'якшеній формі: у середньому арифметичному виразі митні ставки зменшилися на трохи більше 50,5% у той час як у середньому зваженому – менш ніж на 40%.

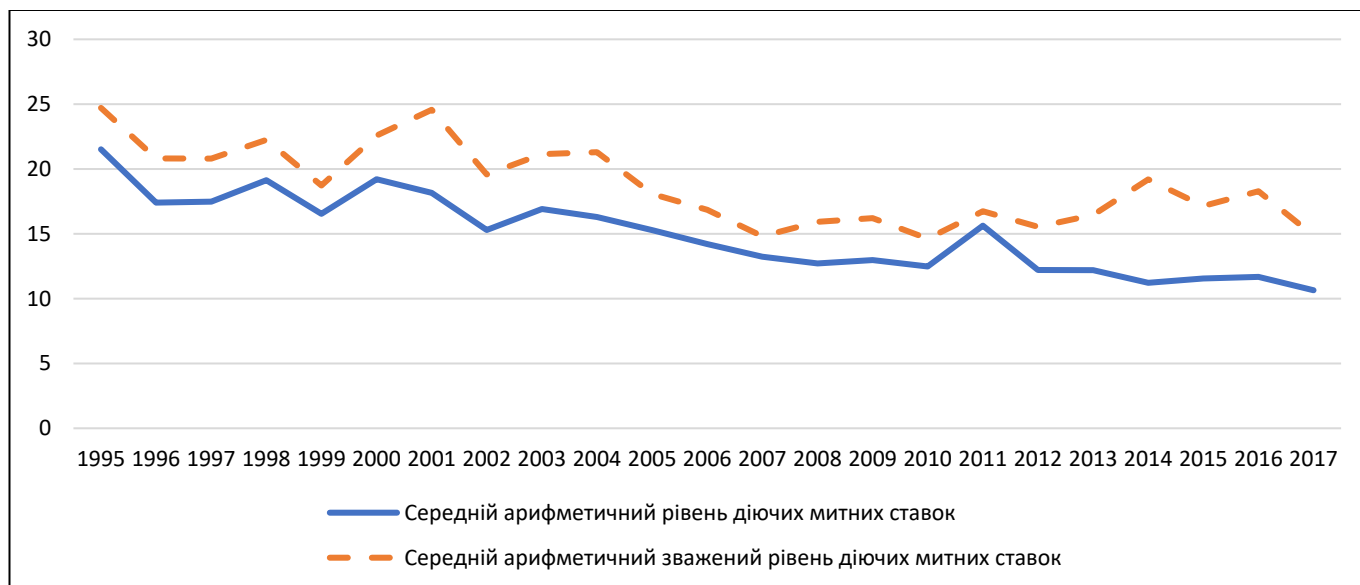

Рисунок 6. Середній світовий рівень діючих ефективних митних ставок на продукцію рослинництва, %
Джерело: розраховано автором на основі інформації з бази даних WITS [6]

Що характерно, у той час як у режимі найбільшого сприяння СОТ відбулося зростання середньої зваженої арифметичної митної ставки на продукцію тваринництва, міжрегіональні та двосторонні інтеграційні угоди стимулювали значне зменшення цього показника у торговельних відносинах між собою – преференція, яку вони утримують від широкого загалу СОТ: у середньому арифметичному виразі митні ставки зменшилися на 52,5%, за основними товарними групами вони впали на 28,5% (рис. 7).

Згаданий вище механізм тарифного квотування дає можливість залучити на ринок бажані товарні групи, при цьому захистивши національного виробника. Окрім того, його можна використовувати в ролі інструменту політичного впливу, а також для реалізації безпекової політики. Показовий приклад Японії, яка застосовує експортні квоти на власну продукцію як інструмент додаткового впливу на торговельних переговорах [12]; у питанні безпекової політики ілюстративним є приклад ЄС, який таким чином захищає національного аграрного виробника від напливу дешевшої, але не менш якісної продукції з України

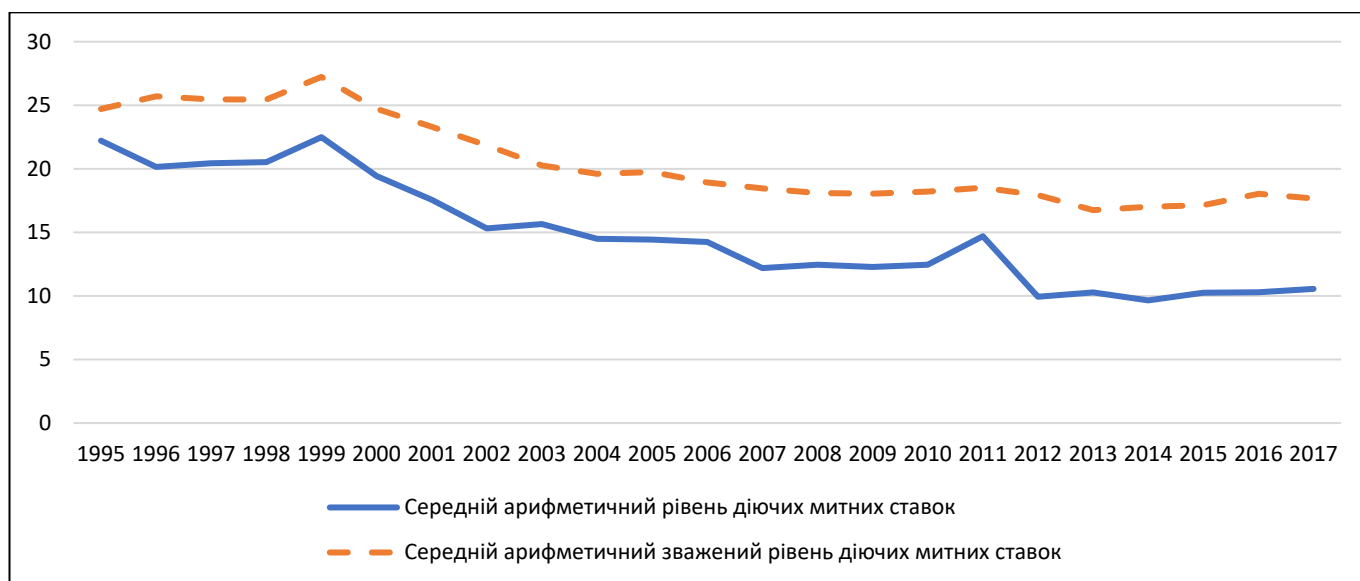

Рисунок 7. Середній світовий рівень діючих ефективних митних ставок на продукцію тваринництва, %
Джерело: розраховано автором на основі інформації з бази даних WITS [6]

Важливе місце у таких угодах займають і нетарифні митні інструменти. Останні регіональні торговельні угоди, на кшталт Всеохоплюючої економічної і торговельної угоди між Канадою та Європейським Союзом, встановлюють правила щодо застосування нетарифних заходів регулювання експортно-імпоротної діяльності, в основному – шляхом посилення комунікації та координації між учасниками. Зазвичай, положення регіональних торговельних угод щодо застосування санітарних та фітосанітарних заходів та технічних бар'єрів у торгівлі кореспондують з релевантними багатосторонніми міжнародними договорами. Таким чином, 77% регіональних торговельних угод, що були підписані з 2001 року, закріплюють принципи, встановлені багатосторонніми договорами щодо фітосанітарних заходів; 74% – договорами щодо технічних бар'єрів у торгівлі. Більш того, більше 60% угод виходять за межі положень багатосторонніх угод [11].

Варто також відзначити, що регіональні торговельні угоди зазвичай визнають права і обов'язки, встановлені СОТ по відношенню до заборони та обмеження експорту і дозволять учасникам тимчасово використовувати такі заходи задля недопущення або ліквідації критичної нестачі продовольчої продукції (наприклад, Угода про зону вільної торгівлі між Асоціацією держав Південно-Східної Азії, Австралією та Новою Зеландією). Однак, у деяких регіональних торговельних угодах (наприклад, між Мексикою та Болівією і Мексикою та Колумбією) ці правила виходять за межі, встановлені СОТ, зі спеціальними критеріями, що застосовуються для використання експортних обмежень (таких як типи продукції, що може підпадати під обмеження) та строки, у які інші учасники угоди мають повідомлятися про заходи, що планується застосувати. Окрім того, інші регіональні торговельні угоди (напр., Торговельна асоціація між Чилі та Європою, а також торговельна угода між Мексикою та Японією) йдуть навіть далі, забороняючи обмеження експорту, без встановлення будь-яких винятків.

Багато регіональних торговельних угод, особливо у Азійсько-Тихоокеанському регіоні, містять положення, що забороняють використання експортних субсидій у агропродовольчому секторі. Однак, декларація Міністерської конференції СОТ у Найробі передбачає відмову від експортних субсидій у різні строки для розвинених країн та країн, що розвиваються. Цим рішенням також були погоджені винятки щодо окремих видів продукції та країн. Таким чином, після завершення перехідних періодів, встановлених Рішенням Найробі, регулювання експортних субсидій втратить свою актуальність для регіональних торговельних угод.

Зазвичай, регіональні торговельні угоди не включають положень щодо внутрішньої підтримки агропродовольчого сектору, оскільки обмеження внутрішніх субсидій у більшій мірі, ніж вже передбачено багатосторонніми угодами, принесло б користь усім торговельним партнерам, а не лише учасникам відповідної регіональної торговельної угоди. Через це, учасники регіональних торговельних угод невмотивовані посилювати обмеження щодо субсидування агропродовольчого сектору і з цього виходить, що багатосторонні торговельні угоди більш пристосовані для регулювання питань внутрішньої підтримки.

Узагальнюючи наведену вище інформацію, доцільно ствердити, що хоч у деяких випадках регіональні торговельні угоди і використовуються учасниками у якості простої альтернативи багатостороннім торговельним перемовинам, ці угоди демонструють потенціал стати інструментом просування торгівлі на глобальному рівні. Регіональні торговельні угоди уможливили держави визначати взаємні правила та обов'язки швидше та за межі рівня, який можливо було б досягнути шляхом багатосторонніх перемовин, і деякі з цих правил дозволили дійти згоди щодо окремих питань у рамках СОТ. Наприклад, проблеми послуг, інтелектуальної власності, екологічних стандартів, інвестиційної політики та політики у сфері конкуренції були спочатку підняті у рамках регіональних перемовин і вже потім розвинулися до обговорення і перемовини на рівні СОТ.

Тим не менш вкрай важливо враховувати, що поступове розповсюдження регіональних торговельних угод, якими держави розширюють преференції на різноманітних умовах і встановлюють технічні вимоги, також несе у собі ризик створення ефекту «заплутаного клубка», коли різноманітні правила, тарифи та інституційні домовленості застосовуються одночасно, а об'єм адміністративної роботи, необхідний для здійснення зовнішньоекономічної операції, стає непідйомним для більшості суб'єктів господарювання.

Окремо слід виділити міжнародні двосторонні договори, яким властивий ряд особливостей, викликаний кількістю контрагентів і які ми зараз розглянемо, аби пояснити їх превалентність. Диференціацію країн за кількістю укладених угод представлено на рис.8.

По-перше, їм притаманна неприпустимість внесення в них застережень, оскільки в такому випадку втрачається сам сенс укладення двостороннього договору, спрямованого на максимальне погодження позицій двох держав, їх інтересів та воля [14].

По-друге, такі договори укладаються, змінюються і припиняються набагато простіше ніж відбувається приєднання до світових або регіональних торговельних угод. Це дозволяє державам регулювати свою зовнішньоторговельну політику за допомогою ще більш гнучкого механізму, ніж регіональні договори сприяючи, разом з тим, прогресивному розвитку сучасного міжнародного права. Саме таким шляхом віддзеркалюється у реальності одна з основних рис сучасного міжнародного права – його динамізм

По-третє, вони не потребують тлумачення, оскільки укладаються двома державами, що попередньо з'ясували усі можливі неоднозначні аспекти у врегулюванні тієї чи іншої сфери міждержавних відносин. Через це вони зазвичай містять як нормативні приписи, так і правозастосовчі, що спрощує процес міжнародно-правового регулювання двосторонніх міждержавних відносин та робить його більш ефективним з самого початку їхньої дії.

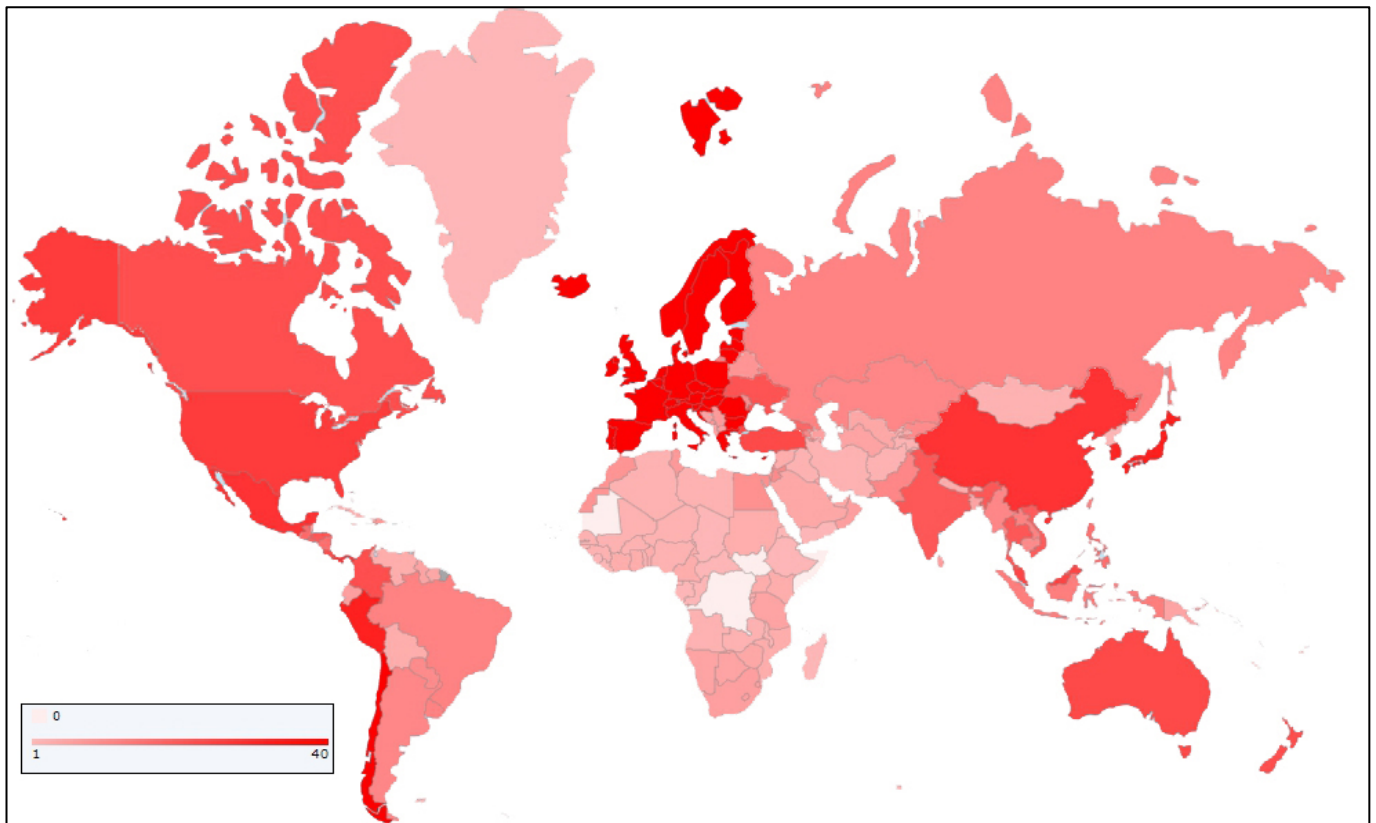

Рисунок 8. Участь держав у регіональних та двосторонніх торговельних угодах.

Джерело: складено на основі інформації з даних Базы статистических данных СОТ [13]

Такий вид угод не лише дозволяє розширити преференції для учасників, які вже пов'язані участю у інтеграційних утвореннях, тим самим збільшуючи товарооборот за узгодженими лініями, але й освоювати окремі нетрадиційні ринки, що стало особливо актуальним для України в умовах вимушеного зменшення експорту до Російської Федерації та країн ЄАЕС.

Висновки. Результати дослідження демонструють, що в умовах посилення світових інтеграційних процесів, митні інструменти залишаються ефективним важелем у реалізації державної економічної політики, зокрема – у сфері продовольчої безпеки. Так, у рамках СОТ ефективним шляхом реалізації інструменту митної ставки, який успішно використовується країнами з розвиненими ринковими економіками, є максимальне їхнє наближення до обсягу, передбаченого інститутом зв'язаних ставок. У регіональних та двосторонніх угодах, які через більшу закритість, регіональні та двосторонні договори демонструють більшу за СОТ ефективність у справі зменшення торговельних бар'єрів, особливо у сфері агропродовольчої продукції (у той час як, зокрема, за продукцією тваринництва фактичні тарифні бар'єри за основними товарними групами у СОТ збільшилися, на рівні регіональних та двосторонніх угод на 28,5% за 22 роки), на перший план виходить інститут тарифного квотування, який, зокрема, широко застосовується у рамках Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Збільшення участі країни у регіональних та двосторонніх торговельних договорах хоч і несе у собі ризик створення запутаного регулятивного «клубка» і торговельної інтервенції, залишає достатню кількість митних інструментів для ефективної реалізації державного регулювання економіки.

Список використаних джерел

1. Олєфір В. Розвиток агропродовольчих секторів Болгарії, Польщі та Румунії в умовах поглиблення євроінтеграції // *Економіст*. 2014. №12. 2014. С.65-68.
2. Дейнеко О.Т. Ризики зниження експортного мита на насіння соняшника, у контексті угоди про асоціацію між Україною та ЄС // *Економічний вісник університету*. 2016. № 29/2. С.521-526.
3. Угода про заснування Світової організації торгівлі від 15.04.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_342
4. Дейнеко О. Т. Актуальні митні інструменти захисту внітрішнього агропромислового ринку в умовах СОТ // *Розвиток співробітництва України із СОТ: матеріали міжнародного круглого столу* / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2018. С.64-67. URL: <http://ief.org.ua/docs/scc/5.pdf>
5. International Trade and Market Access Data. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_bis_e.htm?solution=WTO&path=/Dashboards/MAPS&file=Map.wcdf&bookmarkState=%7b%22impl%22:%22client%22,%22params%22:%7b%22langParam%22:%22en%22%7d%7d

6. World Integrated Trade Solution. URL: <https://wits.worldbank.org/>
7. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Осташко Т. О. Перспективи та ризики у торгівлі сільськогосподарськими товарами з країнами єдиного економічного простору // Економіка і прогнозування. 2012. № 1. С.132-142.
9. Subsidies and countervailing measure. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/scm_e/scm_e.htm
10. Генеральна угода з тарифів і торгівлі 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_003.
11. Regional Trade Agreements Information System. URL: <http://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>
12. Серєда В.І., Козарь М.В. Особливості використання кількісних інструментів регулювання міжнародної торгівлі в сучасних умовах // Економіка і суспільство. 2017. № 13. С.124-134.
13. WTO Statistics Database. URL: <http://stat.wto.org>.
14. Смирнова Г. Двосторонні міждержавні договори – найефективніший механізм міжнародноправового регулювання двосторонніх міждержавних відносин // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2010. № 88 (1). С.101-102.

References

1. Olefir, V. (2014). Rozvytok ahroprodovolchyykh sektoriv Bolharii, Polshchi ta Rumunii v umovakh pohyblennia yevrointegratsii [Development of the agri-food sectors of Bulgaria, Poland and Romania in the context of the developing eurointegration]. *Ekonomist*, 12, 65-68.
2. Deineko, O. (2016). Ryzyky znyzhennia eksportnoho myta na nasinnia soniashnyka, u konteksti uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS [Risks of lowering the export tariff on sunflower seeds in the context of the Ukraine-EU Association Agreement]. *Ekonomichnyi Visnyk Universytetu*, 29/2. 521-526.
3. Uhoda pro zasnuvannia Svitovoi orhanizatsii torhivli vid 15.04.1994 [Agreement establishing the World Trade Organisation, 1994]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_342
4. Deineko, O. (2018). Aktualni mytni instrumenty zakhystu vniutrishnoho ahropromyslovoho rynku v umovakh SOT [Relevant tariff instruments for protecting the internal agri-food market in the context of WTO]. *Rozvytok Spivrobitnytstva Ukrainy Iz SOT: Materialy Mizhnarodnoho Kruhloho Stolu*, 64-67.
5. International Trade and Market Access Data. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_bis_e.htm?solution=WTO&path=/Dashboards/MAPS&file=Map.wcdf&bookmarkState=%7b%22impr%22:%22client%22,%22params%22:%22%7b%22langParam%22:%22en%22%7d%7d
6. World Integrated Trade Solution. URL: <https://wits.worldbank.org/>
7. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Ostashko, T. (2012). Potential and risks of agrarian trade with the states of the single economic space. *Ekonomika I Prohnozuvannia*, 1. 132-142.
9. Subsidies and countervailing measure. URL : https://www.wto.org/english/tratop_e/scm_e/scm_e.htm
10. Heneralna uhoda z taryfiv i torhivli 1994 roku [General Agreement on Tariffs and Trade of 1994]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_003.
11. Regional Trade Agreements Information System. URL : <http://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>
12. Sereda, V., & Kozar, M. (2017). Osoblyvosti vykorystannia kilkisnykh instrumentiv rehuliuвання mizhnarodnoi torhivli v suchasnykh umovakh [Peculiarities of using quantitative instruments for international trade regulation in the modern context]. *Ekonomika I Suspilstvo*, 13. 124-134.
13. WTO Statistics Database. URL: <http://stat.wto.org>.
14. Smyrnova, H. (2010). Dvostoronni mizhderzhavni dohovory – naiefektyvnishyi mekhanizm mizhnarodnopravovoho rehuliuвання dvostoronnikh mizhderzhavnykh vidnosyn [Bilateral agreements – the most effective mechanism for regulating international relations]. *Aktualni Problemy Mizhnarodnykh Vidnosyn*, 1(88). 101-102.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Дейнеко Олександр Турсунбайович, старший викладач
ПВНЗ «Українсько-американський університет Конкордія»
вул. Тургенєвська, 8-14, к. 1-4, м. Київ, 01601, Україна
e-mail: otdeineko@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-5314-242X>
Researcher ID: S-7770-2018

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Дейнеко Александр Турсунбаевич, старший преподаватель
ЧВУЗ «Украинско-американский университет Конкордия»
ул. Тургеневская, 8-14, к. 1-4, г. Киев, 01601, Украина
e-mail: otdeineko@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Deineko Oleksandr, senior lecturer

УДК 339.727.6

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-55-58>

ПРОГНОЗУВАННЯ ІНДЕКСУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА СУСПІЛЬСТВА ДЛЯ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ

Герасенко В. П.,
Левкович В. Ю.

Ключові слова: цифрова економіка, індекси розвитку цифрової економіки; економіко-математичне моделювання; рівняння регресії.

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ИНДЕКСА ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ И ОБЩЕСТВА ДЛЯ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Герасенко В. П.,
Левкович В. Ю.

В статье проведен экономико-математический анализ и построены уравнения линейной и нелинейной регрессии с целью прогнозирования индекса цифровой экономики и общества (DESI) для Беларуси. Это позволит позиционировать страну в важнейшем индикаторе оценки перспектив современного развития цифровой экономики.

Предметом исследования являются организационно-экономические, управленческие отношения, возникающие в процессе развития цифровой экономики.

Целью исследования является составление экономико-математической модели на основе статистических данных для расчета прогнозного значения таргетируемого индекса для Республики Беларусь.

Методы исследования. В ходе исследования применены общенаучные и формализованные методы исследования: анализ и синтез, систематизация и классификация, статистический сбор информации, SWOT-анализ и ABC-анализ, корреляция и регрессия, экономико-математическое моделирование и другие.

Результаты работы. На основании полученного полиномиального уравнения регрессии составлен прогноз индекса цифровой экономики и общества (DESI) для Беларуси. Данный индекс на сегодняшний день в Республике Беларусь не рассчитывается.

Область применения результатов работы. Научно-исследовательские организации, органы государственного управления, учреждения образования.

Ключевые слова: цифровая экономика, индексы развития цифровой экономики; экономико-математическое моделирование; уравнение регрессии.

THE FORECAST OF DIGITAL ECONOMY AND SOCIETY INDEX FOR BELARUS

Gerasenko V. P.,
Levkovich V. Y.

Economic and mathematical analysis was carried out and linear and non-linear regression equations were built in this article in order to forecast the Digital Economy and Society Index (DESI) for Belarus. This will position the country in the most important indicator for assessing the prospects of the digital economy modern development.

The subject of the research is organizational, economic and managerial relations in the process of development of the digital economy.

The aim of the research is compilation of an economic and mathematical model based on statistical data to calculate the predicted value of the targeted index for the Republic of Belarus.

Research methods. During the study the general scientific and formalized research methods were used: analysis and synthesis, systematization and classification, statistical collection of information, SWOT analysis and ABC analysis, correlation and regression, economic and mathematical modeling, and others.

Results of work. Based on the polynomial regression equation obtained, a forecast for the Digital Economy and Society Index (DESI) for Belarus is made. This index is currently not calculated in the Republic of Belarus.

The scope of the results. Research organizations, government bodies, educational institutions.

Key words: digital economy; indexes of digital economy development; economic and mathematical modeling; regression equation.

JEL Classification: C53, O11, F63

Человечество вступило в эпоху глобальных перемен. В ближайшее время получат новую форму и содержание основные сферы его жизнедеятельности – экономика и управление, наука и безопасность. Дальнейшее проникновение цифровых технологий в жизнь – одна из характерных особенностей будущего мира. Цифровая экономика – это экономика, которая базируется на цифровых компьютерных технологиях. Основным отличием цифровизации от информатизации является то, что цифровизация не ограничивается лишь внедрением информационных технологий, она преобразует сферы жизнедеятельности и бизнес-процессы на базе своих технологий.

Предметом исследования являются организационно-экономические, управленческие отношения, возникающие в процессе развития цифровой экономики.

Целью исследования является составление экономико-математической модели на основе статистических данных для расчета прогнозного значения таргетируемого индекса для Республики Беларусь.

Методы исследования. В ходе исследования применены общенаучные и формализованные методы исследования: анализ и синтез, систематизация и классификация, статистический сбор информации, SWOT-анализ и ABC-анализ, корреляция и регрессия, экономико-математическое моделирование и другие.

Проблема оценки перспектив цифровизации является чрезвычайно актуальной как для каждого государства, участвующего в мировой цифровой трансформации, так и для каждой сферы деятельности, поскольку цифровая экономика позволяет повысить эффективность экономики и улучшить качество жизни населения. Уже сейчас внедрение ее элементов изменило облик таких отраслей как туристическая, телекоммуникационная, полиграфическая и услуги пассажирских перевозок [1, с. 32].

Измерение цифровой экономики во многих странах определяется индексами цифровой экономики. Значение каждого из них показывает, насколько государство интенсивно внедряет цифровые технологии, каким образом осуществляется государственное регулирование их функционирования, какова доля услуг с использованием современных технологий в общем объеме ВВП и т.д.

Оценка рейтингов государств с помощью индексов позволяет получить картину текущего уровня мировой цифровизации. Используются следующие индексы:

- Индекс цифровой экономики и общества (Digital Economy and society index – DESI);
- Индекс мировой цифровой конкурентоспособности (World Digital Competiveness Index – WDCI);
- Индекс развития информационно-коммуникационных технологий (ICT Development Index – IDI);
- Индекс глобального подключения (Global Connectivity Index – GCI);
- Индекс цифровой эволюции (Digital Evolution Index – DEI);
- Индекс цифровой готовности (Networked Readiness Index – NRI);
- Индекс развития электронного правительства (E-Government Development Index – EDGI);
- Глобальный инновационный индекс (Global Innovational Index – GII).

Каждый из них измеряется по-разному: одни оцениваются высшими органами в лице международных организаций, другие измеряются по формулам, составляющие которых имеются в статистических сводках по государству.

Индекс цифровой готовности (NRI) рассчитывается как сумма 4-х субиндексов:

$$NRI = Environment + Readiness + Usage + Impact,$$

где Environment – политическое, регулятивное, бизнес и инновационное окружение;

Readiness – инфраструктура, доступность, умения;

Usage – индивидуальное, бизнес и государственное потребление;

Impact – экономическое и социальное влияние [2].

Индекс развития электронного правительства (EDGI) – это среднее арифметическое трех микроиндексов: качество правительственных сайтов, телекоммуникационной инфраструктуры, человеческого капитала:

$$EDGI = \frac{OSI + TII + HCI}{3},$$

где OSI (online service index) – качество правительственных сайтов;

TII (telecommunication infrastructure index) – качество телекоммуникационной инфраструктуры;

HCI (human capital index) – качество человеческого капитала.

В целом, для EDGI микроиндексы рассчитываются следующим образом:

$$\text{Микроиндекс} = \frac{\text{Полученное значение} - \text{Минимальное значение}}{\text{Максимальное значение} - \text{Минимальное значение}}.$$

Например, в 2016 году для TII максимальное значение составило 2,3640, а минимальное – 1,1358. В итоге формула расчета TII имела вид: [3].

$$TII = \frac{TII_{\text{получ.}} - (-1,1358)}{2,3640 - (-1,1358)}.$$

Индекс развития информационно-коммуникационных технологий (IDI) рассчитывается как сумма трех субиндексов:

$$IDI = Access + Usage + Skills,$$

где Access – показатель доступности ИКТ-технологий;

Usage – показатель использования ИКТ-технологий;

Skills – показатель образования пользователей ИКТ-услуг [4].

Республика Беларусь занимает 32-е место по данному индексу и является лидером среди стран СНГ. Благодаря продуманной политике в Беларуси создана достаточно развитая инфраструктура, позволяющая оказывать населению качественные услуги фиксированного и мобильного ШПД. Прогнозируется вход в 30-ку лидеров в 2018 году при условии внесения существенных правок в методику расчета индекса для Беларуси, а также развертывания сетей LTE в регионах страны, развития оптоволоконных сетей, спутниковой связи и цифрового телевидения.

Индекс цифровой экономики и общества (DESI) является наиболее комплексным и современным. Он оценивает глобальные достижения стран Европы в области развития информационных технологий и отслеживает их динамику по пяти направлениям: связь, человеческий капитал, использование интернета, интеграция цифровых технологий, государственные цифровые услуги, каждое из которых, в свою очередь, включает в себя показатели с установленным удельным весом в своем направлении (33 показателя). Формула расчета следующая:

$$DESI = Connectivity \cdot 0,25 + HumanCapital \cdot 0,25 + InternetUse \cdot 0,15 + DigitalTechnologyIntegration \cdot 0,2 + DigitalPublicServices \cdot 0,15,$$

где Connectivity – связь;

Human Capital – человеческий капитал;

Internet Use – использование Интернета;

Digital Technology Integration – интеграция цифровых технологий;

Digital Public Services – государственные цифровые услуги [5, с. 36].

Для Беларуси данный индекс на сегодняшний день не измеряется в связи со слабой статистической базой в области цифровой экономики. Оценка по индексу DESI необходима для того, чтобы проводить сравнительный анализ уровня внедрения цифровых технологий и степени улучшения качества жизни населения в нашей стране и странах-членах ЕС.

В качестве основного пути решения проблемы измерения цифровой экономики в Республике Беларусь принимается ее участие в проекте «Мониторинг цифровой экономики и общества в странах – партнерах Восточной Европы», осуществляемом в настоящее время Программой Консорциума ЕС с целью сбора данных и представления информации об уровне развития информационного общества в странах Восточного партнерства, куда входят шесть восточноевропейских стран: Армения, Азербайджан, Беларусь, Грузия, Республика Молдова и Украина [6, с. 46].

В качестве одного из способов получения прогнозного значения Индекса цифровой экономики и общества нами проанализированы индикаторы 45 государств (28 стран ЕС и 17 прочих) и на основе всех составляющих индекса построена множественная регрессионная модель.

На первом этапе ее построения сгруппированы статистические данные государств и значения индекса, а также его составляющие как факторы [5]. На следующем этапе проведена проверка по критерию Граббса на наличие аномальных наблюдений для каждого фактора (было выявлено 10 аномальных наблюдений из 24). По итогам проверки составлена корреляционная матрица с целью выявления мультиколлинеарности. В результате расчетов были отброшены 8 факторов.

В ходе регрессионного анализа каждый фактор проанализирован по Р-значению для расчета вероятности ошибки уравнения регрессии. В результате были исключены 10 факторов. По итогу проверок проведен повторный регрессионный анализ и построено уравнение регрессии:

$$Y = -0,004 + 0,104 \cdot x_2 + 0,154 \cdot x_3 + 0,181 \cdot x_4 + 0,251 \cdot x_9 + 0,118 \cdot x_{19} + 0,094 \cdot x_{23},$$

где x_2 – процент домохозяйств, имеющих доступ к 4-G сети;

x_3 – число подключений к широкополосному доступу на 100 человек населения;

x_4 – доля радиочастотного спектра, предназначенного для мобильной связи;

x_9 – доля интернет-пользователей, имеющих базовые цифровые навыки;

x_{19} – коэффициент потребления облачных услуг;

x_{23} – доля полностью реализованных завершенных услуг электронного правительства.

Проведена проверка статистической значимости коэффициентов уравнения по критерию Стьюдента (все коэффициенты значимы) и надежности построенного уравнения по критерию Фишера (уравнение надежно и качественно). После расчета ошибки аппроксимации составлен прогноз, а необходимые в уравнении факторы были рассмотрены в качестве дополнительного наблюдения:

$$Y_{пр.} = -0,004 + 0,104 \cdot 0,32 + 0,154 \cdot 0,37 + 0,181 \cdot 0,91 + 0,251 \cdot 0,58 + 0,118 \cdot 0,44 + 0,094 \cdot 0,68 = 0,498.$$

Анализ показал, что фактором, оказывающим наибольшее влияние на результат является доля интернет-пользователей, имеющих базовые цифровые навыки (x_9). Проведя аналогичные действия для всех вариаций тренда (логарифмический, полиномиальный, экспоненциальный, степенной и гиперболический), выбрано наилучшее уравнение по критериям Фишера и Стьюдента. Им является полиномиальное уравнение регрессии для получения прогнозного значения:

$$Y_{пр.} = 0,333 \cdot 0,58^2 + 0,075 \cdot 0,58 + 0,382 = 0,313.$$

Таким образом, с учётом всех взятых при составлении линейного уравнения факторов, прогнозное значение индекса DESI для Беларуси составило 0,498. Это является очень хорошим значением в сравнении с исследуемыми государствами, в которых этот индекс рассчитывается на данный момент. Он превышает современные значения показателя DESI для Болгарии, Кипра, Греции, Румынии, Бразилии, Чили, Китая, Мексики, Турции.

Исследование показало, что для развития цифровой экономики Беларуси необходимо уделять особое внимание тем процессам, которые формируют показатели, использованные в приведенном расчете, стремиться к их прогрессу. Среди них следует особо отметить долю интернет-пользователей, имеющих базовые цифровые навыки (фактор x_9). В уравнении он имеет наибольший коэффициент, что свидетельствует о его сильном влиянии на результат. Прогнозное значение DESI при использовании полиномиального тренда с этим показателем составило всего 0,313, что меньше всех наблюдаемых значений в других государствах.

В Беларуси уже длительный период времени наблюдается сложная демографическая ситуация, что и уменьшает данный показатель. Его регулирование усложняется тем, что в стране высокий процент стареющего населения, которое слабо использует Интернет. Стимулирующее воздействие можно усилить путем повышения ИТ-грамотности населения, введения обязательного изучения языков программирования в школах, а так же дополнительных предметов для студентов в ВУЗах, увеличения количества подготовительных курсов в области цифровой экономики и ИТ-индустрии.

Список использованных источников

1. Ковалев, М. М., Головенчик, Г. Г. *Цифровая экономика – шанс для Беларуси: моногр.* Минск: Изд. центр БГУ, 2018. 327 с. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/194207/2/55-18.pdf> (Дата доступа: 26.10.2019)
2. *Global Information Technology Report 2016*. URL: http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2016/preface/?doing_wp_cron=1543242577.9932959079742431640625 (Date of access: 26.10.2019).
3. *UN E-Government Survey 2016. DPADM*. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb> (Date of access: 27.10.2019).
4. *Global ICT Development Index. ITU*. URL: <http://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/index.html> (Date of access: 27.10.2019).
5. *The International Digital Economy & Society Index – European commission*. 2018. 79 p.
6. Ткалич, Т. А. Мониторинг уровня развития цифровой экономики по индексу DESI. *Вестн. связи*. 2016. № 6. С. 43-54.

References

1. Kovalev, M. M., Golovenchik, G. G. (2018). *Digital economy – a chance for Belarus: monograph*. Minsk: Publishing House. BSU Center, 327 p. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/194207/2/55-18.pdf> (Access Date: 10/26/2019)
2. *Global Information Technology Report 2016*. URL: http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2016/preface/?Doing_wp_cron=1543242577.9932959079742431640625 (Date of access: 10.26.2019).
3. *UN E-Government Survey 2016. DPADM*. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb> (Date of access: 10.27.2019).
4. *Global ICT Development Index. ITU*. URL: <http://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/index.html> (Date of access: 10.27.2019).
5. *The International Digital Economy & Society Index – European commission*. 2018. 79 p.
6. Tkach, T. A. (2016). *Monitoring the level of development of the digital economy by the DESI index*. *Journal. communication*, 6, 43-54.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Герасенко Володимир Петрович, професор кафедри фінансів

e-mail: gerasenko_v@mail.ru

ЗО «Білоруський державний економічний університет».

Левкович Вячеслав Юрійович, студент кафедри фінансів

e-mail: slavlen1999@gmail.com

ЗО «Білоруський державний економічний університет».

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Герасенко Владимир Петрович, профессор кафедры финансов

e-mail: gerasenko_v@mail.ru

УО «Белорусский государственный экономический университет».

Левкович Вячеслав Юрьевич, студент кафедры финансов

e-mail: slavlen1999@gmail.com

УО «Белорусский государственный экономический университет».

AUTHORS' DATA

Gerasenko Vladimir Petrovich, professor of the Department of Finance

e-mail: gerasenko_v@mail.ru

El «Belarusian State Economic University».

Levkovich Vyacheslav Yurievich, student of the Department of Finance

e-mail: slavlen1999@gmail.com

El «Belarusian State Economic University».

DECENTRALIZED PRICING MANAGEMENT IN HOUSING AND MUNICIPAL ECONOMY

**Horoshkova L. A.,
Volkov V. P.,
Khlobystov Ie. V.**

Actuality of research theme. The process of Ukraine's integration into the European Community actualizes the issue of the compliance of the administrative and territorial structure with European principles of regional and local development organization, and the formation of local self-government. Nowadays the problem of developing an effective system of management of the infrastructure united territorial communities (UTCs) formation in the context of administrative and territorial reform implementation based on the principles of decentralization becomes especially acute.

Problem statement. Nowadays conditions, the reform of the administrative-territorial structure and the decentralization of power in Ukraine require special attention to the problem of housing and communal services management, since its maintenance is ensured by local authorities and created in the process of reforming the united territorial communities (UTCs).

Analysis of the last researches and publications. The modern aspects of decision of problems of development of territorial communities and local self-government such scientists engage in, as Pavliuk A. P., Oliinyk D. I., Batalov O. A., Datsko O. I., Murkovych L. L., Molodozhen Yu. B. and other [1-4]. The results of own researches of problem are in to [5-13].

Selection of unexplored parts of general issue. The new administrative and territorial system should become the basis for constructing a new model of territorial administration, based on the principles of decentralization, subsidiarity, balance of national interests with regional and territorial communities' interests representation, local self-governance widespread, territorial communities' power and autonomy, coherence with natural geographical capacity. That is why the problem of mechanism for managing regional housing and communal services programs and to determine the optimal pricing models taking into account world experience

Task statement, research aim. To search for new mechanisms of efficient pricing management in housing and utilities using world experience and peculiarities of domestic business practices

Method or methodology of realization of research. In the process of realization researches drawn on scientific (analysis and synthesis, induction and deduction, analytical grouping) and special (abstracting, economical-mathematical design, etc.) methods of study of the economic phenomena and processes.

Exposition of basic material (job performances). In the world practice certain methods of pricing under natural monopoly were formed. The analysis of the essence and peculiarities of these methods to adopt the best practices:

a) Rate of return regulation. This is the most traditional approach to set price of goods (services) of natural monopolies. It is based on cost-plus pricing calculation. It is used in Ukraine.

b) Price cap regulation (price restrictions). The method's essence is to set fixed maximum price limitations by the regulatory institution. The institution has the right to set the price, which is lower or equals the limit, and to profit. As the profit does not correlate to costs, there is the stimulating mechanism to cut them. The model assumes quite a long period between tariff revisions – 4-5 years.

c) Profit-sharing plan with sliding scale. Unlike the previous method, in which natural monopoly gains significant profits, this method assumes to use the sliding scale of profit distribution between a producer and a consumer.

d) Price discrimination. Price discrimination is a pricing strategy that charges customers or their groups' different prices for the same product or service. Price difference does not depend on production costs or supply costs. Price discrimination is possible if consumers' direct price elasticity of demand is different.

Conclusions. The analysis of the natural monopoly's world pricing practice, including national housing and utilities sector has been carried out. It has been stated that the main methods of monopolistic pricing are: rate of return regulation; price cap regulation (price restrictions); profit-sharing plan with sliding scale; price discrimination; multi-rate tariffs; pricing for different competition forms, compatible with natural monopoly.

The obtained findings prove the necessity of modification to the housing and utilities sector's monopoly market by implementation of competition elements.

Keywords: territorial society, housing-municipal services, price formation, monopoly, competition

JEL Classification: C53, H79, O10, R15

**ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНЕ УПРАВЛІННЯ ЦІНОУТВОРЕННЯ
У ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОМУ ГОСПОДАРСТВІ**

**Горошкова Л. А.,
Волков В. П.,
Хлобистов Є. В.**

Актуальність теми дослідження. Процес інтегрування України до Європейського Співтовариства актуалізує питання відповідності адміністративно-територіального устрою європейським принципам організації управління регіональним і місцевим розвитком, розбудови місцевого самоврядування. У сучасних умовах реалізації адміністративно-територіальної реформи на засадах децентралізації,

особливої актуальності набуває проблема формування ефективної системи управління інфраструктурою об'єднаних територіальних громад.

Постановка проблеми. В сучасних умовах реформування адміністративно-територіального устрою та децентралізації влади в Україні потребують особливої уваги проблеми управління житлово-комунальним господарством, оскільки його утримання забезпечують місцеві органи державної влади та створені у процесі реформування об'єднані територіальні громади (ОТГ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними аспектами вирішення проблем розвитку територіальних громад та місцевого самоврядування займаються такі вчені, як Павлюк А. П., Олійник Д. І., Баталов О. А., Дацко О. І., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. та ін. [1-4]. Результати власних досліджень проблеми наведені в [5-13].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Новий адміністративно-територіальний устрій має стати основою побудови нової моделі територіального управління, заснованої на засадах децентралізації, субсидіарності, балансу загальнонаціональних інтересів з інтересами населення регіонів та територіальних громад, повсюдності місцевого самоврядування, спроможності та самостійності територіальних громад, узгодженості з природно-географічним потенціалом. Саме тому на особливу увагу заслуговує проблема управління формування механізму управління регіональними програмами житлово-комунального господарства та визначення оптимальних моделей ціноутворення з урахуванням світового досвіду.

Постановка завдання, мети дослідження. Здійснити пошук нових механізмів ефективного управління ціноутворення у житлово-комунальному господарстві з використанням світового досвіду та особливостей вітчизняної практики господарювання.

Метод або методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, економіко-математичне моделювання і т. ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Світова практика ціноутворення у природних монополіях сформувала певні методи. Проаналізовані сутність та особливості цих методів з метою запозичень їх позитивного досвіду:

а) Регулювання норми прибутку. Це найбільш традиційний підхід до встановлення цін на товари (послуги) природних монополій. В його основу покладено калькулювання за принципом «витрати плюс випуск». Він використовується і в Україні.

б) Регулювання верхньої межі тарифу (цінове лімітування). Сутність метода полягає у встановленні фіксованих максимальних цінових лімітів, що встановлюється регулюючою фірмою. Фірмі дозволено визначати ціну меншу, або таку, що дорівнює ліміту та привласнювати отриманий прибуток. Унаслідок того, що прибуток фірми не залежить від витрат, виникає стимулюючий механізм щодо їх скорочення. Модель передбачає досить тривалий проміжок часу між переглядом тарифів – 4-5 років.

в) Схема участі у прибутку із рухомою (ковзкою) шкалою. На відміну від попереднього метода, за якого природна монополія може отримувати суттєві прибутки, цей метод передбачає, що використовується ковзка шкала розподілу прибутку між виробником та споживачем.

г) Цінова дискримінація. Цінова дискримінація – практика за якої ціни на одні й ті ж блага для різних покупців або їх груп, встановлюються різні. При цьому розбіжності в ціні не залежать від витрат на виробництво та доставку блага. Цінова дискримінація можлива, якщо пряма еластичність попиту на товар за ціною у різних споживачів є різною. Необхідною умовою проведення цінової дискримінації є неможливість перепродажу товару, тому саме у сфері послуг вона отримала найбільше розповсюдження.

Висновки. Проведено аналіз світової практики ціноутворення у природних монополіях, до числа яких належить вітчизняне ЖКГ. Встановлено, що основними методами монопольного ціноутворення є: регулювання норми прибутку; регулювання верхньої межі тарифу (цінове лімітування); схема участі у прибутку із ковзкою шкалою; цінова дискримінація; багатоставочні тарифи; ціноутворення за різними формами конкуренції, що сумісні із природною монополією.

Отримані результати свідчать про необхідність модифікації монопольного ринку житлово-комунальних послуг введенням елементів конкуренції.

Ключові слова: територіальна громада, житлово-комунальне господарство, ціноутворення, монополія, конкуренція

ДЕЦЕНТРАЛИЗОВАННОЕ УПРАВЛЕНИЕ ЦЕНООБРАЗОВАНИЕМ В ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Горошкова Л. А.,
Волков В. П.,
Хлобыстов Е. В.

Актуальность темы исследования. Процесс интегрирования Украины в Европейское Сообщество актуализирует вопрос соответствия административно-территориального устройства европейским принципам организации управления региональным и местным развитием, развития местного самоуправления. В современных условиях реализации административно-территориальной

реформы на основах децентрализации, особой актуальности приобретает проблема формирования эффективной системы управления инфраструктурой объединенных территориальных общин.

Постановка проблемы. В современных условиях реформирования административно-территориального устройства и децентрализации власти в Украине требуют особого внимания проблемы управления жилищно-коммунальным хозяйством, поскольку его содержание обеспечивают местные органы государственной власти и созданные в процессе реформирования объединенные территориальные общины (ОТО).

Анализ последних исследований и публикаций. Современными аспектами решения проблем развития территориальных общин и местного самоуправления занимаются такие ученые, как Павлюк А. П., Олейник Д. И., Баталов О. А., Дацко О. И., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. и др. [1-4]. Результаты собственных исследований проблемы приведенные в [5-13].

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Новое административно-территориальное устройство может стать основанием построения новой модели территориального управления, основанной на основах децентрализации, субсидиарности, баланса общенациональных интересов с интересами населения регионов и территориальных общин, повсюдности местного самоуправления, возможности и самостоятельности территориальных общин, согласованности с природно-географическим потенциалом. Именно поэтому особого внимания заслуживает проблема управления формированием механизма управления региональными программами жилищно-коммунального хозяйства и определение оптимальных моделей ценообразования с учетом мирового опыта.

Постановка задачи, цели исследования. Осуществить поиск новых механизмов эффективного управления ценообразованием в жилищно-коммунальном хозяйстве с использованием мирового опыта и особенностей отечественной практики хозяйствования.

Метод или методология проведения исследования. В процессе проведения исследования использованные общенаучные (анализ и синтез, индукция и дедукция, аналитическое группирование) и специальные (абстрагирование, экономико-математическое моделирование и др.) метод изучения экономических явлений и процессов.

Изложение основного материала (результаты работы). Мировая практика ценообразования в естественных монополиях сформировала определенные методы. Проанализированы сущность и особенности этих методов с целью заимствования их положительного опыта:

а) Регулирование нормы прибыли. Этот наиболее традиционный подход к установлению цен на товары (услуги) естественных монополий. В его основу положены калькулирование по принципу «затраты плюс выпуск». Он используется и в Украине.

б) Регулирование верхней границы тарифа (ценовое лимитирование). Сущность метода состоит в установлении фиксированных максимальных ценовых лимитов, который устанавливается регулирующей фирмой. Фирме разрешено определять цену меньшую, или такую, что равняется лимиту и присваивать полученную прибыль. Вследствие того, что прибыль фирмы не зависит от затрат, возникает стимулирующий механизм относительно их сокращения. Модель предусматривает довольно продолжительный промежуток времени между просмотром тарифов – 4-5 лет.

в) Схема участия в прибыли с подвижной (скользящей) шкалой. В отличие от предшествующего метода, при котором естественная монополия может получать существенные прибыли, этот метод предусматривает, что используется скользящая шкала распределения прибыли между производителем и потребителем.

г) Ценовая дискриминация. Ценовая дискриминация – практика при которой цены на одни и те же блага для разных покупателей или их групп, устанавливаются разные. При этом расхождения в цене не зависят от затрат на производство и доставку блага. Ценовая дискриминация возможна, если прямая эластичность спроса на товар по цене у разных потребителей есть разной. Необходимым условием проведения ценовой дискриминации есть невозможность перепродажи товара, поэтому именно в сфере услуг она получила наибольшее распространение.

Выводы. Проведен анализ мировой практики ценообразования в естественных монополиях, к числу которых належит отечественное ЖКГ. Установлено, что основными методами монопольного ценообразования есть: регулирование нормы прибыли; регулирование верхней границы тарифа (ценовое лимитирование); схема участия в прибыли с скользящей шкалой; ценовая дискриминация; многоставочные тарифы; ценообразование за разными формами конкуренции, которые совместны с естественной монополией.

Полученные результаты свидетельствуют о необходимости модификации монопольного рынка жилищно-коммунальных услуг введением элементов конкуренции.

Ключевые слова: территориальная община, жилищно-коммунальное хозяйство, ценообразование, монополия, конкуренция

Actuality of research theme. The process of Ukraine's integration into the European Community actualizes the issue of the compliance of the administrative and territorial structure with European principles of regional and local development organization, and the formation of local self-government. Nowadays the problem of developing an effective system of management of the infrastructure united territorial communities (UTCs) formation in the context of administrative and territorial reform implementation based on the principles of decentralization becomes especially acute.

Problem statement. Nowadays conditions, the reform of the administrative-territorial structure and the decentralization of power in Ukraine require special attention to the problem of housing and communal services management, since its maintenance is ensured by local authorities and created in the process of reforming the united territorial communities (OTCs).

Analysis of the last researches and publications. The modern aspects of decision of problems of development of territorial communities and local self-government such scientists engage in, as Pavliuk A.P., Oliynyk D.I., Batalov O.A., Datsko O.I., Murkovych L. L., Molodozhen Yu.B. and other [1-4]. The results of own researches of problem are in to [5-13].

Selection of unexplored parts of general issue. The new administrative and territorial system should become the basis for constructing a new model of territorial administration, based on the principles of decentralization, subsidiarity, balance of national interests with regional and territorial communities' interests representation, local self-governance widespread, territorial communities' power and autonomy, coherence with natural geographical capacity. That is why the problem of mechanism for managing regional housing and communal services programs and to determine the optimal pricing models taking into account world experience

Task statement, research aim. Searching a new mechanisms of efficient pricing management in housing and utilities using world experience and peculiarities of domestic business practices.

Method or methodology of realization of research. In the process of realization researches drawn on scientific (analysis and synthesis, induction and deduction, analytical grouping) and special (abstracting, economical-mathematical design, etc.) methods of study of the economic phenomena and processes.

Exposition of basic material (job performances). A territorial community can be considered a regional natural monopoly, since it has the exclusive right to own scarce resources – land and other movable and immovable property, which are in communal ownership and managed by a community.

In the world practice certain methods of pricing under natural monopoly were formed. Let us study the essence and peculiarities of these methods to adopt the best practices:

a) Rate of return regulation. This is the most traditional approach to set price of goods (services) of natural monopolies. It is based on cost-plus pricing calculation. It is used in Ukraine.

b) Price cap regulation (price restrictions). The method's essence is to set fixed maximum price limitations by the regulatory institution. The institution has the right to set the price, which is lower or equals the limit, and to profit. As the profit does not correlate to costs, there is the stimulating mechanism to cut them. The model assumes quite a long period between tariff revisions – 4-5 years.

c) Profit-sharing plan with sliding scale. Unlike the previous method, in which natural monopoly gains significant profits, this method assumes to use the sliding scale of profit distribution between a producer and a consumer.

d) Price discrimination. Price discrimination is a pricing strategy that charges customers or their groups' different prices for the same product or service. Price difference does not depend on production costs or supply costs. Price discrimination is possible if consumers' direct price elasticity of demand is different.

Precondition of price discrimination is lack of possibility of resale of product, so it is widely spread in service sector.

There are three degrees of price discrimination: first, second, third.

In discrimination of the first degree, the monopolist knows the maximum amount of money each consumer can pay for any quantity of products and fixes up prices accordingly. However, this situation, in our opinion, is perfect. It is possible to implement this pricing mechanism within, for example, a small city, but within the country as a whole, it is a difficult task.

In discrimination of the second degree, the monopolist sells in blocks of units at different prices. In actual practice it mostly refers to discount pricing

According to a well known rule of H. von Stackelberg [14] the marginal revenue of selling any blocks of units except of the last (MR) must equal the price of the next block of units (P), and the marginal revenue of selling of the last block of units must equal marginal costs (MC): $MR_1 = P_2$, $MR_2 = P_3$, ..., $MR_n = MC$.

In discrimination of this degree prices are set both as decreasing function of sales ($P_1 > P_2 > P_3$, $Q_1 < Q_2 < Q_3$), and increasing function ($P_1 < P_2 < P_3$, $Q_1 < Q_2 < Q_3$).

Price discrimination of the second degree is often represented by the discount system, but there are opposite cases.

Third degree price discrimination refers to the fact that the market demand is divided into some segments with different functions of demand. The monopolist charges different price to each class of customer to gain the maximum possible total profit. The preconditions to its implementation exist if the consumers of a certain product may be divided according to the price elasticity of demand. In this case, the sectoral demand is illustrated by a few demand curves. Then total revenue from selling products in different n segments charging different prices becomes:

$$\pi = P_1Q_1 + P_2Q_2 + \dots + P_nQ_n - TC(Q).$$

The condition for profit maximizing is: $MR_1 = MR_2 = \dots = MR_n = MC$.

Thus, the price charged in every segment must satisfy the equality of all segments equal marginal revenue and marginal costs of the total output.

e) Multi-rate tariffs. The advantages of correctly designed multi-rate tariffs are higher aggregate surplus in comparison with single rate. In the world practice multi-rate tariffs differentiated by purchase and time of goods (services) purchase are applied. The most simple is the two-part tariff pricing policy (two stage payment) whereas a consumer pays for the right to buy a product (access to a product), then (after the purchase) additionally pays for the consumption of every unit.

f) Pricing for different competition forms, compatible with natural monopoly. Unlike the approach of the state burden in the monopoly regulation, it is possible to use the following models of competition:

- Contestable markets` competition;
- Competition «for» market;
- Yardstick competition.

W. Baumol, J. Panzar, and R. Willig are the authors of the contestable markets` competition model [15-17]. To enhance natural monopolies performance efficiency they propose to ensure free market enter and exit. In our opinion it is difficult to implement the model in housing and utilities sector, as most of its subsectors are closely related to cost intensive systems; this will hinder price liberalization.

H. Demsetz, J. Stigler and R. Posner formed the concept of competition «for» market in 1960-70th of the XX century [18, 19]. In this case, if the internal competition is impossible because of substantial economy of scale, it is necessary to stimulate it. In this situation, the regulatory institution conducts an auction. The company which bid the higher price gets the right to operate in the market for a certain period of time. If this regulation takes place, the more competitors operate in the market, the greater budget revenues are.

Thus, this concept's competition is focused in the auction. At the termination of the contract, a new auction is announced, which stimulates the winning company to improve its performance and create the appropriate image.

Therefore, the state in this case does not provide services. It delegates the right to a private-owned company; create conditions for public-private partnership.

Let us analyze foreign experience of these tools applying in housing and utilities sector.

a) Rate of return regulation. The mentioned method is used in the USA to determine electricity tariffs. First, the rate base is calculated. It measures the volume of capital used by the company to carry on a regulated activity. Then «reasonable and fair» capital rate of return is set. Rate of return equals the value of the attracted capital (its alternative costs). The regulation institution imposes so-called «reasonable rate of return». It is set at a rate of competitive industries` rate of return, which have very close level of economic risks.

Capital structural elements allowed to include into the monopolist`s rate base must be accepted by the regulation institution as «used and useful». For instance, in the USA this base does not include facilities that have not been completed more than by 3%.

In national practice, the «need in profit» is determined as the sum of profit enough to make planned capital investments, tax payments, etc. Hence, when pricing housing and utilities services, there is a significant difference between the world practice (the products` (services`) price embodies the cost of attracting operating capital (interest on capital)) and national practice (the total amount of future investment). In the USA regulation institutions decide the list of expenditures allowed to include in services` costs of natural monopolies.

In the U.S. electric-power industry, for example, only about one third of the investment is accumulated at the expense of internal sources (depreciation and undistributed profits). Two-thirds of the projects are funded from external sources (mainly at the expense of attracted capital and share issue).

To make the activity of natural monopolies really efficient, so there would be no intentions to overstate expenditures, the strict control of their maintenance and capital expenditures is performed.

There are the following disadvantages of this method:

- 1) lack of stimulating mechanism of efficiency growth. Pricing is cost-based (on the basis of the actual expenditures). It stimulates shifting expenditures to consumers.
- 2) the complexity of the actual activity regulation because of subjective assessments in determining the rate of return and tariffs.

b) Price cap regulation (price restrictions). This methods began to be actively used in the second half of 1980-s in the UK after some natural monopolies privatization, for instance, «British Telecom» (1984) and «British gas» (1986). The system of regulation was extended to water supply in 1989 – 1990 and to electric-power industry starting from 1990. The implementation mechanism was the next: Regional departments of the Electricity Regulatory Office coordinated and approved tariffs for communal domestic consumers based on the principle of price restrictions, for other consumer groups and the wholesale market prices remained marketable. By the end of 1980-s the practice extended to the USA, New Zealand, Malaysia, Mexico, Peru, Argentina.

Let us study more precisely the procedure of price cap assessment.

Price restrictions are determined by the prior set exogenous correcting company`s indicator. This indicator is most often the consumer price index (*RPI*) minus productivity factor (*X*), %. Thus the base price for the next period (*P_{i+1}*) is determined by the formula:

$$P_{i+1} = P_i (RPI - X),$$

where *P_i* – base price of the previous period, UAH per unit; *RPI* – consumer price index, %; *X* – productivity factor, %.

The mechanism is called *RPI – X*-regulation. The value of *X* is determined by estimations of expected demand, volumes of investments, unregulated revenues, the probability of cutting costs and productivity growth, investment needs.

In the US GNP deflator is used as a corrective indicator.

One of this model`s advantages is its lower cost-based characteristic and so higher efficiency. As producers get guaranteed profitability between the adjustments of *X* values, a natural monopoly acts under incentive to improve its efficiency. As a result, consumers will be able to have lower services prices.

This method`s effectiveness was illustrated by the Great Britain during 1992 – 1997 after public sector companies` privatization. During the period, electric-power sector expenditures were cut by 17 %, employment – by

26%. In 1992 in gas industry consumer prices were reduced by 14% (it is more than the level of wholesale gas prices contraction in the country during the same period). The positive consequence was 28% average return on investment in utility companies in gas, water and electricity industries in the stock market.

Nevertheless, the mentioned method has some flaws, like:

1) RPI – X – method breaks the investment schedule. An enterprise is interested to cut expenditures in the beginning of the regulation period as it gets the amount of expenses saved, but in the end of the period the incentives to increase efficiency disappear;

2) Possibility of price variations to raise company's profits. If it simultaneously does not lead to deterioration of consumers' welfare, it increases the welfare level in society. The negative consequence is the redistribution of social tensions, because, as a rule, there is price increase for small consumers and a decrease for large ones;

3) It is necessary to provide certain conditions, i.e. informational, to assess X value. Probabilistic causation of X factors reduces the accuracy of the corrective indicator's definition;

4) The method does not provide the possibility to stimulate certain quality level of services and the necessity to increase it;

c) Profit-sharing plan with sliding scale. The mentioned plan is successfully used in the energy industry of Indiana (USA). A sliding scale is used there. A company earns profit with 10,6% rate of return. Consumers' earnings are 12,3%. The profit volume between these two values is distributed between a company and consumers.

d) Price discrimination. In our concern, it is possible to provide traditional strategies of pricing in housing and utilities sector, but taking into consideration industry's specifics. It has to be considered, that the process of price discrimination used by natural monopolies is complicated to control, as monopoly's cost functions are unknown.

Let us analyze Colombia experience in electricity supply. The highest prices are set for those who consume the biggest amount of energy. The goal of such pricing is to distribute profit for the sake of the poorest segments of the population. The utilities prices may be the tool of revenues distribution.

In the Republic of Belarus from October 1st, 2011 a differential tariffs for water and wastewater services were introduced, depending on volumes of consumption. From February 1st, 2013, the mechanism of differential tariffs for electricity and gas supply were introduced.

The similar pricing practice of electricity consumption charging exists in Ukraine.

Price discrimination by time may be applied in housing and utilities sector (different charges for the consumed services in case of their advance payment, timely payment or delay in payment).

A large share of population in Ukraine needs financial assistance to charge utility bills, therefore, in our opinion, the unlimited shift of tariffs burden on manufacturing does not make economic sense. In such a situation, the need for the state financial aid arises again.

e) Multi-rate tariffs. Colombia has the experience of multi-rate tariffs application too. In the state of Medellin there was the system of time rates for the consumed electricity by households based on the multi-rate tariffs. National statistical agency divided all the buildings into six categories with different characteristics and housing quality. They worked out multi-rate tariffs for every category, which included:

1) Fixed enter costs (monthly installment for connection to the grid), which did not depend on the volume of electricity consumption;

2) Five tariff rates (which grew depending on the volume of electricity consumption).

France has an interesting experience of multi-rate tariffs with time differentiation. In 1982-1986s, a new system of electricity tariffs was introduced in France. It was different from the previous one in wide differentiation by categories: by season; time of day; types of consumers; network load density, etc. It turned out that the new tariffs stimulate a decrease in consumers' load during the winter maximum load because of preferential tariffs charging during another period of the year. The difference in rates was impressive – electricity during the peak loads cost almost 20 times higher than the base summer price. Besides, the grid connection fee differentiated depending on the season – in winter it was 2 times higher than in summer. In general, France has the lowest in Europe cost of electricity (kWh) thanks to this system.

Let us analyze the experience of Belgium as for multi-rate tariffs. The company proposed the following tariff: connection charge was similar to all entities – 240 b.fr. If consumption was 450 kWh the tariff was 5.75 b. fr., if consumption was from 450 kWh to 720 kWh, the tariff was 3.10 b. fr., if consumption was more than 720 kWh the tariff was 2.02 b. fr. The trade union offered to replace this tariff by the increasing one, but the regulating institution proposed another option:

1) Public tariff: connection fee – 200 b. fr. per year; usage charge – 4,8 b. fr. for 1 kWh.

2) Normal tariff: connection fee – 1300 b. fr.; usage charge – 2,7 b. fr. for 1 kWh.

Public tariff was used as a rule by consumers with low volume of consumption – to 600 kWh. Thus, the regulation institution implemented the mechanism of price discrimination, i.e. additional consumers surplus is removed from wealthier population.

The advantage of multi-rate tariffs lies in the fact that depending on situation regulation authorities may choose the optimization criterion of the multi-rate tariff. It may be:

1) Consumer's surplus maximization, if the monopoly satisfies the break-even constraint;

2) Monopoly profit maximization in case of Pareto-improved status of all market players;

3) Total surplus maximization, if the monopoly satisfies the break-even constraint and in case of Pareto-improved status of all market players.

The simplest non linear tariff is the two-part tariff consisted of connection charge and P rate (marginal price) per unit. Coase was the first to propose it [14].

Practice of multi-rate (non-linear) tariffs application in various countries showed their high efficiency in comparison with single-rate (linear) tariffs. Moreover, the shift from linear price set at the level of average total costs to non-linear pricing based on the multi-rate tariffs with decreasing rates for the growing consumption, stimulates demand for goods (services). This leads to the improvement of Pareto-status of the most of consumers

In our opinion, multi-tariff tariffs system is interesting as for its implementation in the housing and utilities sector of Ukraine. In the condition of Ukrainian housing and utilities sector's state and the possibility of its fixed assets renewal, this type of pricing policy opens up certain opportunities.

Current tariffs in Ukraine do not encompass the investment part.

The introduction of two-part tariffs would make it possible for the housing and utilities sector, at the expense of a fixed part charged for services by the entire population, regardless of the volume of services consumption, to renew the fixed assets of the industry.

f) Pricing for different competition forms, compatible with natural monopoly. We consider that similar practice can be successfully used in Ukraine.

The mentioned concept has some disadvantages. It should be noted that a long-term contract, which fixes the price, could both allow a firm to earn excess profits and lead to bankruptcy. At the same time, short-term contracts cause obstacles to investing. In addition, costs' cut down can lead service quality deterioration.

Yardstick competition is the weakest form of competition. It is based on comparison of this company with its counterparts in terms of its performance efficiency. England has positive experience of its implementation. Thus, because of water and energy systems privatization, regional monopolies were created. This made it possible to compare the results of firms' performance that managed water and energy supply.

Hence, according to the study results, unsatisfactory technical condition and risk of Ukrainian housing and utilities sector's infrastructure, the uncertainty of legal and financial status require depth separate research.

Conclusion. The analysis of the natural monopoly's world pricing practice, including national housing and utilities sector has been carried out. It has been stated that the main methods of monopolistic pricing are: rate of return regulation; price cap regulation (price restrictions); profit-sharing plan with sliding scale; price discrimination; multi-rate tariffs; pricing for different competition forms, compatible with natural monopoly.

The obtained findings prove the necessity of modification to the housing and utilities sector's monopoly market by implementation of competition elements.

References

1. Batanov, O. V. (2008). *Terytorialna hromada – pervynnyi subiekt munitsypalnoi vlady v Ukraini: poniattia ta oznaky* [A territorial community - primary subject of municipal authority in Ukraine: concept and attribute]. URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf. [in Ukr.].
2. Molodozhen, Y. B. (2006). *Poniattia i sutnist terytorialnoi hromady v systemi mistsevoho samovriaduvannia Ukrainy* [Concept and essence of a territorial community in system of local self-management of Ukraine]. *University scientific slip: a magazine of Khmelnytskyi university*, 2. 128-136. [in Ukr.].
3. Murkovich, L. A. (2010). *Terytorialna hromada yak subiekt mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: teoretychni aspekty* [Territorial community as the subject of local self-management in Ukraine: theoretical aspects]. URL: http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf. [in Ukr.].
4. *Terytorialna hromada yak bazova lanka administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy: problemy ta perspektyvy reformuvannia* [Territorial community as a base part of the administrative - territorial device of Ukraine: problems and prospects of reforming. The analytical report]. Kyiv: NISI, 2016. 61 p. [in Ukr.].
5. Volkov, V. P., Horoshkova, L. A., Karbivnychy, I. O. (2018). *Naukovi zasady tekhnolohii upravlinnia resursamy komunalnoi vlasnosti v umovakh reformuvannia* [Scientific principles of technologies of management of community property resources are in the conditions of reformation]. Belostok: Belostok, 138 p.
6. Horoshkova, L., Volkov, V., Kapranova, L., Komelina, A. (2018). *The Reverse Subsidy's Impact of United Territorial Community's Budget Generations*. *International Journal of Engineering & Technology*, 7(4.8). 539-543.
7. Volkov, V. P., Karbivnychy, I. O., Karbivnychy, R. O., Horbova, I. A. (2018). *Conditions of the no-loss functioning of territorial formation*. Belostok: Belostok, 190 p.
8. Volkov, V. P., Horoshkova, L. A., Karbivnychy, R. O. (2018). *Upravlinnia nerukhomistiu terytorialnykh hromad*. Belostok: Belostok, 144 p. [in Ukr.].
9. Horoshkova, L. A., Volkov, V. P. (2018). *Upravlinnia finansovymy protsesamy detsentralizatsii ta formuvannia terytorialnykh hromad* [Management of decentralization and forming of territorial communities financial processes]. *University Economic Bulletin*, 36/1. 285-293. [in Ukr.].
10. Horoshkova, L. A., Volkov, V. P., Karbivnychy, R. O. (2018). *Rol mizhbiudzhethnoho rehuliuвання u finansovii spromozhnosti terytorialnykh hromad* [A role of the interbudgetary adjusting is in financial possibility of territorial communities]. *Bulletin of Priazovsky Technical University. Series: Economic sciences*, 36. 5-12. [in Ukr.].
11. Husieva, I. I., Seheda, I. V., Khlobystov, Ye. V. (2015). *Ekolohizatsiia enerhetyky u zabezpechenni staloho rozvytku derzhavy* [Greening energy in ensuring sustainable development of the state] NTUU «KPI», ITHIP NANU, The University of Economics and Humanities. Kyiv-Bielsko-Biala: vydavets Chabanenko Yu.A. 276 s. [in Ukr.].

12. *Derzhavna ekolohichna polityka Ukrainy v umovakh detsentralizatsii vlady [A public ecological policy of Ukraine in the conditions of decentralization of power] / nauk. red. d.e.n., prof. Ye. V. Khlobystova. Kyiv, 2016. 226 p. [in Ukr.].*

13. Khlobystov, Ye. V. (2016). *Osoblyvosti formuvannia ta rozvytku mizhnarodnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy za umov detsentralizatsii vriaduvannia [State environmental policy of Ukraine in conditions of decentralization of power]* Kyiv: DU IEPSR NAN Ukrainy, 226 p. [in Ukr.].

14. *Microeconomics* (2007). Edited by V. D. Bazylevich. K. : Znannia, 2007. 677 p.

15. Baumol, W., Panzar, J., Willig R. (1982). *Contestable markets and theory of industry structure*. New York: Harcourt Brace Jovanovich. 510 p.

16. Baumol, W. (1977). *On the proper tests for natural monopoly in a multiproduct industry*. *American Economics Review*, 7. 809-822.

17. Panzar, J., Willig, R. (1977). *Free entry and the sustainability of nftural monopoly*. *Bell Journal of Economics*, 8. 1-22.

18. Galperin, V. M., Ignatiev, S. M., Morgunov, V. I. (1998). *Microeconomics. Vol. 1, 2. S-Pb. : The School of Economics*. 503 p.

19. Demsetz, H. (1964). *The Exchange and Enforcement of Property Rights*. *Journal of Law and Economics*, 7. 11-26.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Горошкова Лідія Анатоліївна, д.е.н., доцент, академік Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики Запорізького національного університету, e-mail: goroshkova69@gmail.com

Волков Володимир Петрович, д.т.н., професор, академік Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики Запорізького національного університету, e-mail: volkovvp49@gmail.com

Хлобистов Євген Володимирович, д.е.н., професор, академік Академії економічних наук України, професор кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія», вул. Григорія Сковороди, 2, Київ 04655, Україна e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Горошкова Лидия Анатольевна, д.э.н., доцент, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры предпринимательства, менеджмента организаций и логистики Запорожского национального университета, e-mail: goroshkova69@gmail.com

Волков Владимир Петрович, д.т.н., профессор, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры предпринимательства, менеджмента организаций и логистики Запорожского национального университета, e-mail: volkovvp49@gmail.com

Хлобыстов Евгений Владимирович, д.э.н., профессор, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры экологии Национального университета «Києво-Могилянська академія» e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Horoshkova Lidia, D. Sc. in Economics, Professor of the Department of entrepreneurship, management of organizations and logistics, Zaporizhzhya National University, e-mail: goroshkova69@gmail.com

Volkov Vladimir, D. Sc. in technical, professor, Professor of the Department of entrepreneurship, management of organizations and logistics, Zaporizhzhya National University, e-mail: volkovvp49@gmail.com

Khlobystov Ievhen, D. Sc. in Economics, professor, Professor of the Department of Environmental Studies, National university of «Kyiv-Mohyla academy», e-mail: ievgen.khlobystov@ukr.net

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ**Дрок П. В.**

Предметом дослідження є теоретичний аспект становлення видавничо-поліграфічної справи в контексті розвитку сучасної української освіти.

Метою дослідження є пошук методів вдосконалення видавничо-поліграфічної справи в контексті розвитку сучасної української освіти.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. Визначено особливості реалізації вітчизняної видавничо-поліграфічної справи України та пошук методів вдосконалення.

Галузь застосування результатів роботи. Сучасна українська освіта.

Висновки. Важливим етапом у видавничій галузі є забезпечення поповнення обігових коштів та пошук інвесторів (спонсорів) з інших сфер бізнесу і з їх допомогою вкладання грошей в українську книжку.

Таким чином головною умовою покращення діяльності видавничої сфери в Україні є впровадження системних засад у видавничо-поліграфічну сферу для формування національного інформаційного простору новітньої України.

Ключові слова: інновації, дисципліни видавничо-поліграфічної справи, інформаційно-комунікаційні технології, освітня діяльність, інформаційна діяльність.

СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЕ ИЗДАТЕЛЬСКО-ПОЛИГРАФИЧЕСКОГО ДЕЛА В УКРАИНЕ**Дрок П. В.**

Предметом исследования является теоретический аспект становления издательско-полиграфического дела в контексте развития современного украинского образования.

Целью исследования является поиск методов совершенствования издательско-полиграфического дела в контексте развития современного украинского образования.

Методы исследования. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.

Результаты работы. Определены особенности реализации отечественной издательско-полиграфического дела Украины и поиск методов совершенствования.

Область применения результатов работы. Современное украинское образование.

Выводы. Важным этапом в издательской отрасли является обеспечение пополнения оборотных средств и поиск инвесторов (спонсоров) из других сфер бизнеса и с их помощью вложения денег в украинскую книгу.

Таким образом главным условием улучшения деятельности издательской сферы в Украине является внедрение системных принципов в издательско-полиграфическую сферу для формирования национального информационного пространства новейшей Украины.

Ключевые слова: инновации, дисциплины издательско-полиграфического дела, информационно-коммуникационные технологии, образовательная деятельность, информационная деятельность.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF PUBLISHING AND POLYGRAPHIC BUSINESS IN UKRAINE**Drok P. V.**

The subject of the study is the theoretical aspect of the formation of the publishing and printing business in the context of the development of contemporary Ukrainian education.

The aim of the study is to find methods for improving the publishing and printing business in the context of the development of modern Ukrainian education.

Research methods. The paper uses a set of scientific methods and approaches, including systematic, structural, comparative, factorial, which allowed to realize the conceptual unity of research.

Results of work The peculiarities of realization of the Ukrainian publishing and printing business of Ukraine and search of methods of perfection are determined.

The field of application of the results of work. Modern Ukrainian Education.

Conclusions An important stage in the publishing industry is to ensure the replenishment of working capital and the search for investors (sponsors) from other areas of business and, with their help, investing in Ukrainian books.

Thus, the main condition for improvement of the publishing industry in Ukraine is the introduction of systemic principles in the publishing and printing sector for the formation of the national information space of the newest Ukraine.

Key words: innovations, disciplines of publishing-printing business, information and communication technologies, educational activity, informational activity.

JEL Classification: O31, L82, L86.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексному дослідженню питань, пов'язаних із діяльністю видавничо-поліграфічних підприємств присвячені наукові праці та численні публікації. Серед них

можна виділити роботи О. Боженко, С. Гавенко, О. Гузели, Б. Дурняка, С. Крилошанської, Р. Машталіра, М. Масловатого, Н. Сухолитки, Л. Швайки, А. Штангрета та ін.

Результати їх досліджень та напрацювань стосуються: становлення та особливостей функціонування суб'єктів видавничо-поліграфічної галузі різних організаційно-правових форм, форм власності та масштабів виробництва; оцінки впливу зовнішнього та внутрішнього середовищ на ефективність господарської діяльності; удосконалення організації редакційно-виробничого процесу; цінової політики та процесу ціноутворення на продукцію галузі; конкурентоспроможності видавничо-поліграфічних структур, якості продукції та поліграфічних послуг; обґрунтування перспективних напрямів подальшого розвитку; підготовки фахівців тощо.

Однак, існує чимало проблем, які залишаються ще недостатньо вивченими і потребують подальших наукових досліджень.

Предметом дослідження є теоретичний аспект становлення видавничо-поліграфічної справи в контексті розвитку сучасної української освіти.

Метою дослідження є пошук методів вдосконалення видавничо-поліграфічної справи в контексті розвитку сучасної української освіти.

Виклад основного матеріалу. Події, що визначали стан книговидавничої галузі, хронологічно розвивалися так:

1990 року, у відповідь на проголошення Україною державного суверенітету, Росія в односторонньому порядку скоротила поставки в республіку товарів, визнаних нею як стратегічна сировина. Передусім це стосувалося паперу. Через що зупинялася діяльність цілого ряду видавництв. Саме тоді творча, наукова і видавнича еліта, згуртувавшись, своїм відкритим зверненням вирішила привернути увагу державних мужів і громадськості до можливої катастрофи національного книговидання.

5 липня 1991 року Президія Верховної Ради України прийняла постанову щодо державного захисту книговидання та преси України в умовах переходу до ринкової економіки, згідно з якою Кабінету Міністрів було доручено передбачити пільгове оподаткування видавництв та торговельних організацій, які видають і реалізують літературу, що виходить українською мовою. Як результат – із січня 1992 року від сплати податку звільнялися ті видавництва, що здійснювали випуск літератури українською мовою та мовами національних меншин, якщо ця література становила не менше 70 відсотків загального їхнього виробництва [1, с.112].

Таким мудрим рішенням тодішній Голова Верховної Ради України і майбутній перший Президент суверенної України Л. Кравчук назавжди увійшов в новітню історію українського друкарства, як прозорливий державний діяч, який по-справжньому оцінив вагу і значення українського друкованого слова для становлення державності й утвердження української національної ідеї. Однак своєрідний ренесанс новітнього українського книговидання тривав недовго.

Сформований після виборів нового президента новий склад Кабінету Міністрів скасував цю пільгу для вітчизняних видавництв з 1 січня 1994 року. Українська книга в умовах різкого зменшення державного замовлення, відсутності дотацій та пільг ставала економічно невігідною, а для багатьох видавців - і непотрібною [2, с. 210].

Середина 90-х років увійде в новітню історію безрезультатною боротьбою українського книговидання за своє виживання і спробами його представників позитивно вирішити це питання через законодавче поле. У цю пору велася неприхована боротьба і в комісіях парламенту, і в міністерських коридорах, і серед видавців за підготовку цивілізованого Закону про видавничу справу.

На кінець 90-х років ставало однозначно зрозумілим, що розвиток книговидавничої галузі в державі гальмує недосконале законодавство, яке докорінно слід було змінювати.

Нині в Україні, всупереч вкрай несприятливому та шкідливому для майбутнього нації законодавству щодо книговидавничої галузі, шириться потужний інтелектуальний рух. Ідеться про те, що на початок третього тисячоліття у нас склався добрий гурт професійно підготовлених і рішуче налаштованих на працю видавців і друкарів різних форм власності, які вміло продовжують кращі традиції своїх попередників на книговидавничому полі, продукуючи немало гарних, конкурентоспроможних на європейському рівні книг. Окрім того, ці видавці та поліграфісти щораз голосніше заявляють про себе як згуртовану силу, яка налаштована, незважаючи на протидію певних кіл, відстоювати професійні й державні інтереси щодо захисту української книги в законодавчому плані [3, с.45].

Незважаючи на економічні негаразди, у суспільстві існує стабільно високий попит на добротну українську книгу: навчальну, наукову, пізнавальну, довідкову, художню тощо. Задовольнити цей попит не вдається не стільки через високу ціну книги, скільки через її географічну недоступність. Постає нагальна потреба у створенні під егідою державних органів потужної дистрибуторської мережі, яка б давала можливість «просунути» будь-яке українське видання – від столичного чи обласного видавництва – у великі й малі населені пункти країни. Повсюди відчувається інформаційний вакуум щодо того, хто, де і що видає. В умовах, коли переважна більшість масових центральних і місцевих газет практично ігнорують інформацію, а тим більше рецензію на українську книгу, виникла необхідність у створенні (чи відновленні) друкованого органу на зразок колишнього «Друга читача», якому б надавалася державна підтримка, а його тематика мала б державницький характер [4, с. 62].

За прикладом країн Західної Європи, Україна все більше починає відчувати вплив щорічного ярмаркового буму в книжковій справі. Уже визначилися чотири центри таких виставок-ярмарків – у Києві, Львові, Одесі і Харкові.

Історія прийняття в Росії безпрецедентних за своїми пільгами протекціоністських законодавчих актів і приведення тамтешніх законів у відповідність до міжнародних прав переконує, що це стало можливим не само по собі, а потребувало напруженої праці чималої групи авторитетних і наполегливих меценатів видавців і поліграфістів.

Маємо Українську асоціацію видавців (об'єднує понад 80 видавництв і видавничих організацій), Українську асоціацію виробників поліграфічної продукції (у складі – 90 юридичних осіб), Асоціацію навчальних видавництв, Центр сприяння видавцям української книги, Асоціацію книгорозповсюджувачів, Асоціацію видавців та розповсюджувачів преси. Для координації зусиль, вироблення спільних позицій цих громадських структур створено Координаційну раду.

Отже, схоже на те, що керівники структур усе більше усвідомлюють свою відповідальність, глибше розуміють, що, лише згуртувавши сили, поєднавши наступальність, рішучість і професіоналізм, вдасться вивести українське книговидання на той рівень, якого воно заслуговує.

Економічна криза вплинула на всі галузі промисловості і, особливо, на видавничу діяльність. Проведений аналіз у видавничій сфері за період 2008-2018 роки показав погіршення динаміки розвитку, яка характеризується значними перепадами і зменшенням активності на книжковому ринку України. Зменшення фінансування у видавничу справу, вплив ринку поліграфічних видань та набуття видавничо-поліграфічному комплексу характеру з яскраво вираженими регіональними ознаками призвели до розширення номенклатури видань та зменшення їх накладу у окремих видавництвах [3, с. 13].

На сьогодні до видавничо-поліграфічної сфери ставляться жорсткі вимоги – це випуск друкованих засобів масової інформації за технологією «Print-on-demand», тобто в режимі реального часу. Вплив глобальної інформатизації привів до створення нової моделі видавничо-поліграфічного комплексу – комп'ютерно-інтегровані видавничо-поліграфічні системи та комплекси.

На сьогодні книжковий ринок України характеризується тим, що книга поступово почала втрачати «лице» у вигляді: художньо-технічного оформлення, якості та змісту поліграфічних видань тощо, і як результат втрати національної та виховної функції, що спонукає виникненню державотоварних проблем. Однією з причин є інтенсивний розвиток інтернет- та медіатехнологій, що частково створили передумови витіснення друкованих видань. Проте впровадження у народному господарстві України комп'ютерно-інтегрованих видавничо-поліграфічних систем і комплексів дозволить забезпечити випуск друкованих видань високої якості та й у режимі реального часу з використанням принципу «Print-on-demand».

Насамперед, роль держави полягає в економічній підтримці підприємств, сприяти розвиватися та розповсюджуватися україномовній книжці в українській індустрії власної держави. Не оминемо проблему заповнення в Україні імпортного книжкового товару з Росії за значно дешевшу ціну, що зумовлює витіснення української книжки з українського прилавку. Приблизно 70% імпортованої книжкової продукції ввозиться без оплати мита і податків. Українське книговидання має змогу усунути свого конкурента на власному ринку, проте слід вирішити багато важливих проблем щодо покращення системи кредитування, знаходження методів спонсорвання видавничих проєктів.

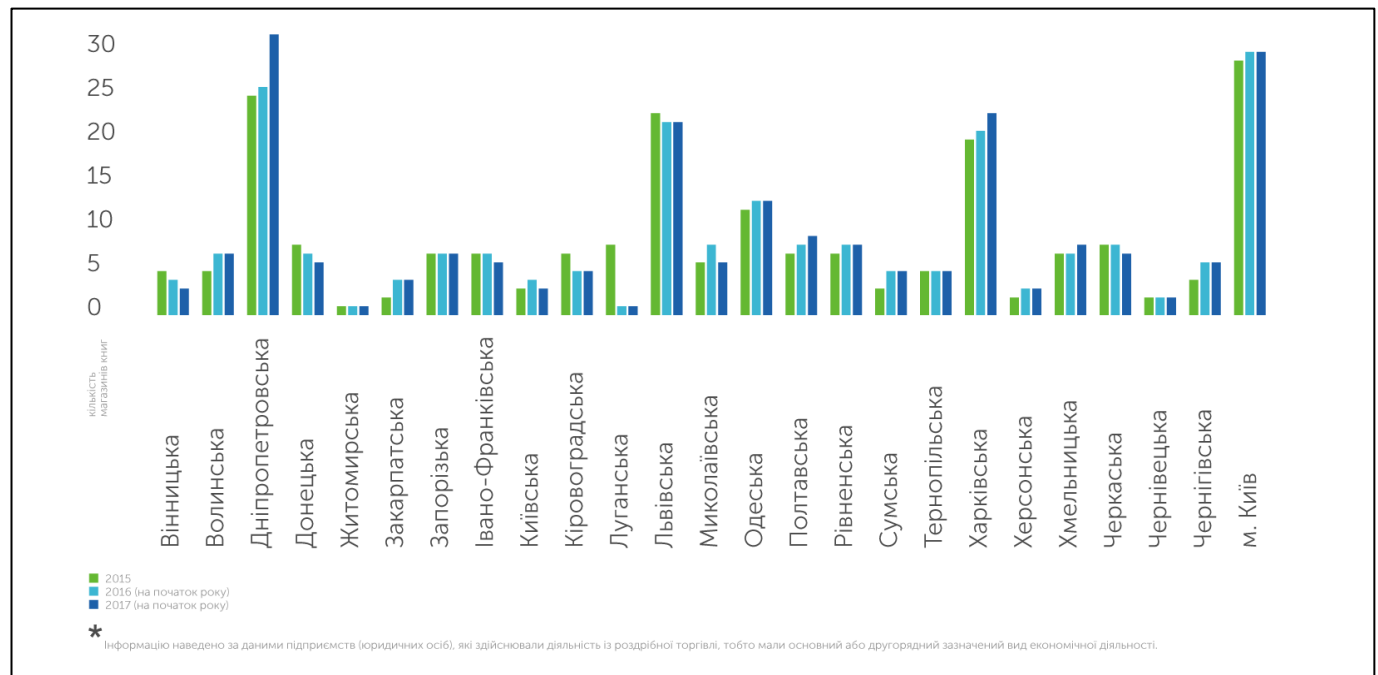

Рисунок Наявність магазинів книг у підприємств (юридичних осіб), од. [6].

Президент Української асоціації видавців та книго розповсюджувачі, Олександр Афонін зазначає, що книжкові торговельні мережі перебувають в залежності від російського бізнесу, тому що їхній асортимент продукції

складає 80-90% провідних російських видавництв і, як правило, в них домінує розважальна, гуманітарна, наукова книги, а також різні підручники для середньої і вищої школи. Упродовж уже декількох останніх років кількість книгарень і книжкових яток постійно зменшується, ще в 1990 р. - 4000, а в 2018 р. – 136 [5, с. 45, 6].

Сьогоднішній ринок наповнений сучасною літературою таких письменників, як: брати Д. і В. Капранови, О. Забужко, М. Матіос, Ю. Андрухович, І. Роздобудько. Вони стали відомими не тільки українському читачеві, але й здобули велику популярність у Європі, завдяки перекладам творів на польську, німецьку, чеську, хорватську, французькі мови.

Книжкову галузь необхідно кредитувати, а для цього потрібно давати кошти видавцям в кредит під доступний відсоток, також створити систематично налагоджену систему книгорозвитку щодо жанрових різновидів, щоб видавець зміг збільшувати обсяги назв видань. Наприклад, у Росії, навіть в період кризи, обсяг літератури постійно збільшується і якість видання не погіршується, а навпаки, продають з кращим оформленням [7, с. 43].

Як зазначає О. Афонін «Книга – продукт соціальний, і будь-які потрясіння, що відбуваються у суспільстві, одразу ж знаходять своє відображення у зниженні купівельного інтересу до книги» [5, с. 346].

З 18 вересня 2008 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки книговидавничої справи в Україні» і цей закон діяв до 1 січня 2015 року щодо надання пільг у кредитуванні. Відповідно, видавці і книгорозповсюджувачі були звільнені від ПДВ на прибуток у виготовленні книжкової продукції.

Таблиця. Випуск видавничої продукції в Україні 2010-2018 рр.

Види видань	2010		2012		2014		2016		2018	
	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.	Кількість видань, друк. од.	Тираж, тис. пр.
Книги та брошури, у т.ч.	22 557	45 058,3	26 036	62 120,5	22044	55312,0	21330	48978,1	22612	47022,1
українською мовою	14 852	24 704,4	16 342	31 569,6	14145	30404,7	14900	34004,0	16857	38107,4
російською мовою	5 554	17 972,8	7 034	26 544,9	5629	22049,1	3964	12164,8	3253	6106,2
Автореферати дисертацій	7 328	750,6	7 765	791,1	6512	651,9	6234	623,4	5331	548,7

Складена за даними Книжкової палати України

Порівнюючи випуск друкованої продукції у 2018 і 2010 рр., то тут ми бачимо незначну різницю. За даними Книжкової палати України у 2018 р. вийшло - 22 612 назв книг і брошур, накладом 47 022,1 тис. пр., то в 2010 р. - 22 557 назв, накладом - 45 058,3 тис. пр. [8].

Якщо ж порівнювати кількість видань щодо мовного характеру, то тут ми бачимо суттєво покращення стану україномовних видань на ринку, оскільки українською мовою у 2010 р. вийшло книг та брошур – 14852 друк. од. накладом 24704,4 тис.пр., а російською мовою – 5554, накладом 17972,8, то у 2018 р. українською мовою - 16 857 назв, накладом – 38107,4 тис.пр.; російською мовою – 3 253 друк. од., накладом – 6106,2 тис. пр.

Зрозуміло, що вплив мультимедійних та Інтернет-технологій мають суттєвий вплив на сучасного читача, оскільки різко знизилось бажання до читання, проте книга - це продукт матеріальний, що живе вічно і потрібно все зробити, щоб її купувало більший відсоток населення. Для цього необхідно суттєво поповнити бібліотечні фонди, книгарні; розробити сайти на кожне видавництво чи поліграфічне підприємство з постійно оновленою каталогізацією нових видань, щоб читач зміг бачити нову інформацію, а не ту сторінку на якій вже рік залишається все без змін, хоча щомісячне поповнення відбуваються у видавництві. Необхідно постійно впливати і заохочувати споживачів новою інформацією, так би мовити «положити їм на стіл», книгорозповсюджувачі не повинні сидіти на місці. Зважаючи на те, що зараз інформація працює в усіх ЗМІ, без піар повідомлення не буде дієвим [9, с.35].

Сьогодні, через надзвичайно високий рівень витрат на підготовку та виготовлення видавничої продукції, високі поштові та транспортні витрати, кредиторську заборгованість юридичних осіб видавничих підприємств, стан книговидання не швидко зміниться.

Слід сказати, що для вирішення розв'язання видавничих проблем в Концепції пропонується: створення каталогу «Книги, що є в наявності та друкуються», як це взято з прикладу на Заході під назвою «Books in Print»; захист інформації від утисків влади; створення нових робочих місць у видавничій сфері (як правило, один редактор працює в особі редактора та коректора, виконуючи функцію два в одному), а також направити світоглядне бачення громадянина щодо національності та патріотизму.

Висновки. Аналізуючи сказане вище можна констатувати про необхідність формування системної класифікації виробничих та соціально-політичних причин, що зумовлюють стан видавничої діяльності в Україні, розкрити їх прямий та опосередкований вплив на показники і як результат сформулювати системні засади ефективності функціонування видавничої сфери [10, с. 43].

Таким чином головною умовою покращення діяльності видавничої сфери в Україні є впровадження системних засад у видавничо-поліграфічну сферу для формування національного інформаційного простору новітньої України.

Отже, вкрай важливим етапом у видавничій галузі є забезпечення поповнення обігових коштів та пошук інвесторів (спонсорів) з інших сфер бізнесу і з їх допомогою вкладання грошей в українську книжку.

Список використаних джерел

1. Законодавство в світі книги: шляхи реалізації в Україні рекомендацій Ради Європи: Матеріали Міжнародної конференції. Київ, 21-22 квітня 1997 р. Київ, 1998. 120 с.
2. Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформаційної, видавничої та бібліотечної справи: Тематична добірка: У 2 ч. Ч. 2. Правове регулювання у сфері видавничої та бібліотечної справи. Київ, 2000. 234 с.
3. Видавнича справа в Україні. 1991-1996: Бібліографічний покажчик. Київ, 1996. С. 5.
4. Дубровіна Л. А., Калакура Я. С., Боряк Г. В., Климова К. І., Ляхоцький В. П. Архівознавство: підруч. для студ. вищ. навч. закладів України. Київ : КМ «Академія», 1998. 316 с.
5. Тимошик М. Її величність – книга. Київ, 1999. 308 с.
6. У Держстаті назвали регіони з найбільшою кількістю книжкових магазинів, 27.08.2018, URL: <http://www.chytomo.com/u-derzhstati-nazvaly-rehiony-z-najbilshoiu-kilkistiu-knyharen/>
7. Тимошик М. Тенденції сучасного українського книговидавництва. Вісник Книжкової палати. 2001. № 7.
8. Офіційний сайт «Книжкова палата України імені Івана Федорова». URL: http://www.ukrbook.net/statistika_.html
9. Тимошик М. Ситуація у видавничо-поліграфічній справі вселяє стриманий оптимізм: післямова до Всеукраїнських зборів видавців. Друкарство. 2000. № 4. С. 6-8.
10. Тимошик М. Ситуація у видавничій справі вийшла з-під контролю держави: післямова до Всеукраїнських загальних зборів видавців, поліграфістів і книгорозповсюджувачів. Друкарство. 2000. № 4. С. 4-7.

References

1. Zakonodavstvo v sviti knyhy: shliakhy realizatsii v Ukraini rekomendatsii Rady Yevropy [Legislation in the Book World: Ways to Implement the Council of Europe's Recommendations in Ukraine] Materialy Mizhnarodnoi konferentsii. Kyiv, 21-22 kvitnia 1997 r. Kyiv, 1998. 120 s.
2. Zakonodavchi ta normatyvni dokumenty Ukrainy u sferi informatsiinoi, vydavnychoi ta bibliotечноi spravy [Legislative and regulatory documents of Ukraine in the field of information, publishing and library business]. Tematychna dobirka: U 2 ch. Ch. 2. Pravove rehulivannia u sferi vydavnychoi ta bibliotечноi spravy. Kyiv, 2000. 234 s.
3. Vydavnycha sprava v Ukraini. 1991-1996: Bibliografichnyi pokazhchyk [Publishing in Ukraine. 1991-1996: Bibliographic Index]. Kyiv, 1996. P. 5
4. Dubrovina, L. A., Kalakura, Ya. S., Boriak, H. V., Klymova, K. I., Liakhotskyi, V. P. (1998). Arkhivознавство [Archival science]: pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakladiv Ukrainy. Kyiv : KM «Akademiia», 316 p.
5. Tymoshyk, M. (1999). Yii velychnist – knyha [Its Inline – a book]. Kyiv, 308 p.
6. U Derzhstati nazvaly rehiony z naybil'shoiu kil'kistyu knyzhkovykh mahazyniv, 27.08.2018 [In the State Statistics Committee named the most bookstore regions, 27.08.2018] URL: <http://www.chytomo.com/u-derzhstati-nazvaly-rehiony-z-najbilshoiu-kilkistiu-knyharen/>
7. Tymoshyk, M. (2001). Tendentsii suchasnoho ukrainskoho knyhovydannia [Trends in contemporary Ukrainian book publishing]. Visnyk Knyzhkovoї palaty - Bulletin of the Book Chamber, 7.
8. Ofitsiynny sayt «Knyzhkova palata Ukrayiny imeni Ivana Fedorova» [Official site of the Book Office of Ukraine named after Ivan Fedorov]. URL: http://www.ukrbook.net/statistics_.html
9. Tymoshyk, M. (2000). Sytuatsiia u vydavnycho-polihrafichnii spravi vseliaie strymanyi optymizm: pisliamova do Vseukrainskykh zboriv vydavtsiv [The situation in the publishing and printing business gives rise to restrained optimism: a speech to the All-Ukrainian Meeting of Publishers]. Drukarstvo – Typography, 4. 6-8.
10. Tymoshyk, M. (2000). Sytuatsiia u vydavnychii spravi vyishla z-pid kontroliu derzhavy: pisliamova do Vseukrainskykh zahalnykh zboriv vydavtsiv, polihrafistiv i knyhorozpovsiudzhuvachiv [The situation in publishing became out of control of the state: a speech to the All-Ukrainian General Meeting of Publishers, Polygraphists and Book Distributors]. Drukarstvo – Typography, 4. 4-7.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Дрок Павло Валерійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
08401, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30,
e-mail: drok_pavlo@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Дрок Павел Валерьевич, кандидат исторических наук, доцент кафедры документоведения ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30,
e-mail: drok_pavlo@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Pavlo Drok, Ph.D. Historical Sciences, Senior Lecturer of Document Science Department
 «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University»
 08401, Pereiaslav-Khmelnytskyi, 30, Sukhomlynskyi str.,
 e-mail: drok_pavlo@ukr.net

УДК 65.012.27

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-72-79>

ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МОЛОДІЖНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Копильчак Б. В.

Актуальність теми дослідження. Побудова громадянського суспільства неможлива без формування ефективних рушіїв його розвитку на усіх щаблях та сферах держави. Для здійснення прогресивних заходів у сфері молодіжної політики органи державної влади повинні заручитися довірою до її суб'єктів, в тому числі і до молодіжних громадських організацій. Ініціативна молодіжна громадська організація, яка здатна розвиватися сама і розвивати суб'єкти навколо себе протягом тривалого періоду часу, має стати основою для вдосконалення молодіжної політики держави. Такий розвиток можливий лише за допомогою механізмів та інструментів стратегічного управління, що робить їх дослідження в даній статті актуальним.

Постановка проблеми. Стратегічне управління розвитком організації потребує детального дослідження з позицій розроблення та реалізації управлінської концепції, оскільки вона визначає методи та інструменти, які слід використовувати в діяльності організації. У зв'язку з тим, що розвиток спричинений як еволюційними, так і революційними змінами, необхідно критично аналізувати можливість застосування розроблених концепцій стратегічного управління для функціонування конкретних типів організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовно теорію концепцій стратегічного управління було розглянуто у роботах М. Небави, О. Ратушняк, В. Ортіної, Л. Федулової, З. Шериньової та О. Столяренка. Окрім того, дослідження проблематики стратегічного управління у своїх працях провели такі іноземні вчені як А. Томпсон і А. Стрікланд, К. Прахалад та Г. Хамел, І. Нонака та Х. Такеучі, а також Б. Вернерфельт. Щодо проблем стратегічного управління в громадських організаціях, то їх у своїх працях розглядали М. Зємба, В. Меленівська, О. Глебушкіна, Г. Качура, Т. Азарова, Л. Абрамова тощо. Однак проблеми впровадження концепції стратегічного управління саме у діяльність молодіжних громадських організацій досліджено недостатньо, що обумовлює потребу ґрунтовного комплексного дослідження, що вимагає детального аналізу існуючих концепцій та підходів до стратегічного управління.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Молодіжним громадським організаціям в Україні складно підібрати ефективну концепцію стратегічного управління, це обумовлено як і умовами функціонування, так і відсутністю ґрунтовної теоретичної бази, адже більшість концепцій розроблена для функціонування комерційних організацій. Тому важливою частиною проблеми, яка потребує вирішення, є визначення основних положень концепції стратегічного управління, які відповідатимуть потребам розвитку молодіжної громадської організації.

Постановка завдання, мети дослідження. Серед основних цілей статті, що дозволять наблизитися до розв'язання зазначеної проблеми, варто виділити необхідність розробки системи методів та інструментів стратегічного управління молодіжною громадською організацією. На основі даної системи та наявних концепцій доцільно сформулювати модель концепції стратегічного управління молодіжними громадськими організаціями.

Метод або методологія проведення дослідження. Методологічною основою статті стали методи системно-структурного аналізу і синтезу, ретроспекції, діалектичний, а також методи узагальнення, групування, порівняння та інші методи дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження (результати роботи). У статті розглянуто необхідність застосування парадигми стратегічного управління для розвитку організації. Розроблено систему методів та інструментів стратегічного управління молодіжною громадською організацією. Проаналізовано етапи розвитку концепцій стратегічного управління. Визначено зв'язок між стратегічними цілями молодіжних громадських організацій. Запропоновано для використання молодіжними громадськими організаціями концепцію комплексного стратегічного управління.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі управління молодіжною громадською організацією та в процесі формування державної молодіжної політики щодо участі молодіжних громадських організацій у розбудові громадянського суспільства.

Висновки відповідно до статті. Застосування концепції стратегічного управління дозволяє молодіжним громадським організаціям перейти від управління за оперативними завданнями до стратегічного управління за допомогою комплексного підходу до перспектив розвитку організації.

Ключові слова: парадигма стратегічного управління, стратегічно-орієнтована діяльність, молодіжна громадська організація, методи та інструменти управління, стратегічні цілі, концепція комплексного стратегічного управління.

ВНЕДРЕНИЕ КОНЦЕПЦИИ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ МОЛОДЕЖНЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Копыльчак Б. В.

Актуальность темы исследования. Построение гражданского общества невозможно без формирования эффективных двигателей его развития на всех уровнях и сферах государства. Для осуществления прогрессивных мероприятий в сфере молодежной политики органы государственной власти должны заручиться доверием к ее субъектам, в том числе и в молодежных общественных организациях. Инициативная молодежная общественная организация, которая способна развиваться сама и развивать субъекты вокруг себя в течение длительного периода времени, должно стать основой для совершенствования молодежной политики государства. Такое развитие возможно лишь с помощью механизмов и инструментов стратегического управления, что делает их исследования в данной статье актуальным.

Постановка проблемы. Стратегическое управление развитием организации требует детального исследования с позиции разработки и реализации управленческой концепции, поскольку она определяет методы и инструменты, которые следует использовать в деятельности организации. В связи с тем, что развитие вызванный как эволюционными, так и революционными изменениями, необходимо критически анализировать возможность применения разработанных концепций стратегического управления для функционирования конкретных типов организаций.

Анализ последних исследований и публикаций. Основательно теорию концепций стратегического управления были рассмотрены в работах М. скоро, А. Ратушняк, В. Ортин, Л. Федуловой, С. Шершнева и А. Столяренко. Кроме того, исследования проблематики стратегического управления в своих трудах провели такие иностранные ученые как А. Томпсон и А. Стрикленд, К. Прахалад и Г. Хамел, И. Нонака и Х. Такеучи, а также Б. Вернерфельт. По проблемам стратегического управления в общественных организациях, то их в своих трудах рассматривали М. Земба, В. Меленивська, А. Глебушкина, Г. Качура, Т. Азарова, Л. Абрамова и др. Однако проблемы внедрения концепции стратегического управления именно в деятельность молодежных общественных организациях исследованы недостаточно, что обуславливает требует тщательного комплексного исследования, требует детального анализа существующих концепций и подходов к стратегическому управлению.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Молодежным общественным организациям в Украине сложно подобрать эффективную концепцию стратегического управления, это обусловлено как и условиями функционирования, так и отсутствием основательной теоретической базы, ведь большинство концепций разработана для функционирования коммерческих организаций. Поэтому важной частью проблемы, требующей решения, является определение основных положений концепции стратегического управления, которые будут отвечать потребностям развития молодежной общественной организации.

Постановка задачи, цели исследования. Среди основных целей статьи, которые позволят приблизиться к решению указанной проблемы, стоит выделить необходимость разработки системы методов и инструментов стратегического управления молодежной общественной организацией. На основе данной системы и имеющихся концепций целесообразно сформировать модель концепции стратегического управления молодежными общественными организациями.

Метод или методология проведения исследования. Методологической основой статьи стали методы системно-структурного анализа и синтеза, ретроспекции, диалектический, а также методы обобщения, группировки, сравнения и другие методы исследования.

Изложение основного материала исследования (результаты работы). В статье рассмотрена необходимость применения парадигмы стратегического управления для развития организации. Разработана система методов и инструментов стратегического управления молодежной общественной организацией. Проанализированы этапы развития концепций стратегического управления. Определена связь между стратегическими целями молодежных общественных организаций. Предложено для использования молодежными общественными организациями концепцию комплексного стратегического управления.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе управления молодежной общественной организацией и в процессе формирования государственной молодежной политики на участие молодежных общественных организаций в развитии гражданского общества.

Выводы в соответствии со статьей. Применение концепции стратегического управления позволяет молодежным общественным организациям перейти от управления по оперативным задачам к стратегическому управлению с помощью комплексного подхода к перспективам развития организации.

Ключевые слова: парадигма стратегического управления, стратегически ориентированная деятельность, общественная организация, методы и инструменты управления, стратегические цели, концепция комплексного стратегического управления.

IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT OF STRATEGIC MANAGEMENT IN YOUTH NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

Копычак В. В.

Relevance of the research topic. It is impossible to build a civil society without forming an effective engine of its development in all spheres of the state. In order to take measures in a sphere of youth politics, the public authorities should get support to its subjects including Youth NGO's. NGO which is able to develop singly and develop subjects around during a long period of time should become a basis for improving youth policy of the state. Such development is only possible with the help of mechanisms and tools of strategic management, which makes this research up-to-date.

Formulation of the problem. Strategic management of developing an organisation requires a detailed study from the point of view of development and implementation of management concept. It states mechanisms and tools which should be used in the organisation's activity. In regard with the fact that development of NGO was forced by both evolutionary and revolutionary changes, the possibility of applying the developed concepts of strategic management for the functioning of concrete types of organisations should be critically analysed.

Analysis of the last research and publications. Theory of concepts of strategic management was thoroughly reviewed in works by M. Nebava, O. Ratushnyak, V. Ortina, L. Fedulowa, Z. Shershnyova and O. Stoliarenko. In addition to this, researches on strategic management were also considered. In works of A. Tomsom and A. Stricland, K. Prahalad and H. Hamel, I. Nonaka and H. Takeuchi and B. Wernerfeld. Strategic management in NGO's was considered by M. Zemba, V. Melenivska, O. Hlebushkina, H. Kachura, T. Azarova, L. Abramova etc. However, the implementation of concepts of strategic management in the activity of NGO's is not studied enough. This causes a need for thorough comprehensive research which requires a detailed analysis of existing concepts and approaches to strategic management.

Selection of unexplored parts of the general problem. It is hard for youth NGO's in Ukraine to pick up an effective concept of strategic management. It is a result of both operating conditions and absence of thorough theoretical basis so as most of the concepts were developed for the functioning of the commercial organisation. So, the important part of the problem which needs a solution is a definition of main provisions of the concept of strategic management which will meet the needs of development of Youth NGO.

Setting the task, the purpose of the study. Among the main objectives of the article which let to approach the solution of the stated problem can be highlighted the necessity of developing a system of methods and tools of strategic management of Youth NGO. On the basis of this system and existing concepts, it is expedient to form a model of a concept of strategic management of Youth NGOs.

Method or methodology of conducting research. Methods of system-structural analysis and synthesis, retrospection, dialectical and methods of generalization, grouping, comparison and other methods became a methodological basis of the article

Presentation of the main material (results of the work). The article considers the necessity of using the paradigm of strategic management for the development of the organization. The system of methods and tools of strategic management of youth non-governmental organizations is developed. The stages of development of the concepts of strategic management are analysed. The link between the strategic objectives of youth non-governmental organizations is determined. The concept of comprehensive strategic management for use by youth non-governmental organizations is proposed.

Field of application of the results. Results of this research may be applied during management of the Youth NGO and during the formation of the state's youth policy according to participants of NGOs in building up the civil society.

Conclusions according to the article. Application of the concept of strategic management allows the youth NGOs to change the way of acting from management according to operative tasks to strategic management with the help of a comprehensive approach to perspectives of NGO's development.

Key words: the paradigm of strategic management, strategy-oriented acting, youth NGO, methods and tools of management, strategic objectives, a concept of comprehensive strategic management.

JEL Classification: L 39

Виклад основного матеріалу. Молодіжні громадські організації здійснюють критичний аналіз процесів, які відбуваються у всіх сферах суспільного життя. Це можливо завдяки широкому спектру інтересів їх членів, що реалізуються через постійну суспільну діяльність. Динамічні зміни зовнішнього середовища та особливості розвитку організації, змушують керівництво здійснювати пошук індивідуальних інструментів стратегічного управління, заради досягнення встановленої мети.

Проте в момент, коли чергова адаптація до зміни у зовнішньому середовищі виглядатиме невиправдано затратною, тоді організація постає перед вибором: працювати заради оточення у збиток власному розвитку чи проводити трансформацію середовища під себе.

Досягаючи критичної межі, поступова невідповідність способу функціонування організації до зовнішніх умов її діяльності проявляється через організаційну кризу. В умовах організаційної кризи доцільно для управлінців здійснити внутрішні революційні зміни. Успішне їх впровадження організацією виводить її в майбутньому на абсолютно новий рівень розвитку, що зумовлене подоланням певних стереотипів мислення та вдосконаленням застарілих організаційних структур. Таким чином, застосування революційних змін в організації на противагу її еволюційному розвитку є ознакою ефективного стратегічного управління.

Здійснення стратегічного управління молодіжною громадською організацією передбачає реалізацію певної концепції, що надає їй можливість визначати цілі розвитку, зрівнювати їх з наявним потенціалом та досягати їх шляхом розробки та реалізації системи стратегій. При цьому управлінська концепція – це система принципів та ідей, які встановлюють основу функціонування організації через визначення [1]:

- мети організації;
- механізмів взаємодії суб'єкта та об'єкта управління;
- характеру відносин між окремими ланками її внутрішньої структури;
- необхідного ступеня урахування впливу зовнішнього середовища на розвиток організації.

Різноманіття наукових методів дозволяє організації поєднувати та застосовувати найкращі практики стратегічного управління. Поява нових методів та їх оригінальне поєднання було однією з причин розвитку парадигми стратегічного управління. О. Столяренко [4] проаналізував найпопулярніші концепції визнаних світових вчених і вивів періодизацію етапів розвитку стратегічного управління (рис 1.):

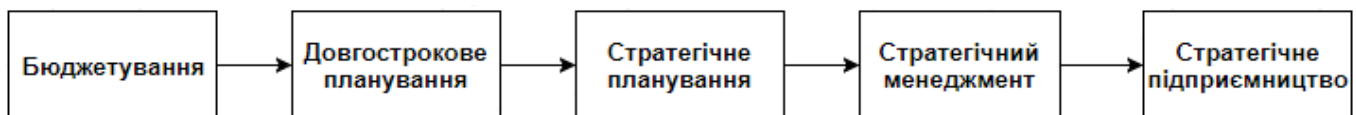

Рисунок 1. Етапи розвитку концепцій стратегічного управління

Джерело: побудовано на основі праці О. Столяренка [4]

У післявоєнні роки відбулася відносна стабілізація економіки, що сприяло формуванню парадигми стратегічного управління як окремого наукового напрямку. У цей період керівники застосовували різноманітні концепції, однак максимально ефективно себе проявила концепція бюджетування, яка орієнтувалася на короткострокове планування пов'язане з фінансовими розрахунками. Однак деякі науковці визначають довгострокове планування першим періодом еволюції парадигми стратегічного управління. Дана концепція застосовувалася у кінці 50-х – початку 60-х рр. і передбачала впровадження системи стабільних цілей організації на тривалий термін.

Розвиток науково-технічного прогресу у 70-х роках минулого століття спричинив значну динаміку ринків, що призвело до вдосконалення концепції планування. Таким чином наступним етапом парадигми стратегічного управління стало стратегічне планування, яке часто ще називають управлінням «за цілями». Все частіше організації почали застосовувати стратегії, що орієнтувалися на альтернативній поведінці суб'єктів ринку, заради досягнення цілей розвитку та кінцевої мети діяльності організації.

Останнім етапом парадигми стратегічного управління, на думку значної частини наукової спільноти, виступає стратегічний менеджмент. Причиною його появи стала неможливість організації ефективно реагувати на динамічні зміни на ринку власними змінами у внутрішній структурі за допомогою стратегічного планування. Однак інша частина вчених вважає, що в 90-х роках ХХ століття організації почали застосовувати стратегічне підприємництво. Він передбачає значно більшу децентралізацію процесу стратегічного управління через створення самостійних підрозділів та делегування їм повноважень щодо досягнення внутрішніх та зовнішніх стратегічних цілей.

У зазначеному варіанті періодизації стратегічного управління (рис. 2) такі етапи як стратегічний менеджмент і стратегічне підприємництво об'єднують значну кількість різноманітних концепцій, що зосереджують свою увагу на певній специфіці діяльності організації. Молодіжним громадським організаціям важливо звернути увагу на такі популярні концепції стратегічного управління:

1. Концепція конкуренції за майбутнє. У 1994 р. американські науковці К. Прахалад та Г. Хамел [6] в роботі «Конкуренція за майбутнє» зробили висновок, що доступ до стратегічних можливостей повинен бути розподілений між усіма структурними одиницями, щоб сфокусувати досягнення на відповідні цілі всередині організації.

2. Ресурсна концепція. Запропонована у 1984 році Б. Вернерфельтом [9] концепція управління полягає в розробці такої комбінації ресурсів, яку організація здатна швидко зібрати і використати у відповідь на зовнішні зміни.

3. Концепція організації, що навчається. Науковці І. Нонака та Х. Такеучі [7] вважають, що організація не може створити знання без індивідуумів, що змушує її будувати стратегію на підтримку креативних індивідуумів та забезпечувати для них належні умови праці.

Для того щоб управлінська концепція молодіжної громадської організації була стратегічною, організація повинна орієнтуватися на стратегічне мислення. При цьому стратегічно-орієнтована організація розробляє та

використовує внутрішню систему стратегічних планів, а її поточна діяльність зумовлена завданням досягнення зазначених у них стратегічних цілей.

До ключових переваг стратегічно-орієнтованих організацій варто віднести:

1. Забезпечення довгострокової ефективності за рахунок прийняття стратегічних рішень;
2. Керованість організації за допомогою стратегічних планів, гнучкості та пристосованості до змін;
3. Розвиток організаційної структури задля передбачення ймовірних змін та зменшення їх негативного впливу.

Заради досягнення зазначених переваг парадигма стратегічного управління повинна поєднувати інтегральні та цільові підходи до функціонування організації. Таке поєднання відбувається шляхом застосування інструментів стратегічного управління, їх чіткій взаємодії та взаємозалежності (рис. 2). Слід наголосити, що формується певна система інструментів стратегічного управління, зміна одного елемента безумовно впливає на інші елементи моделі.

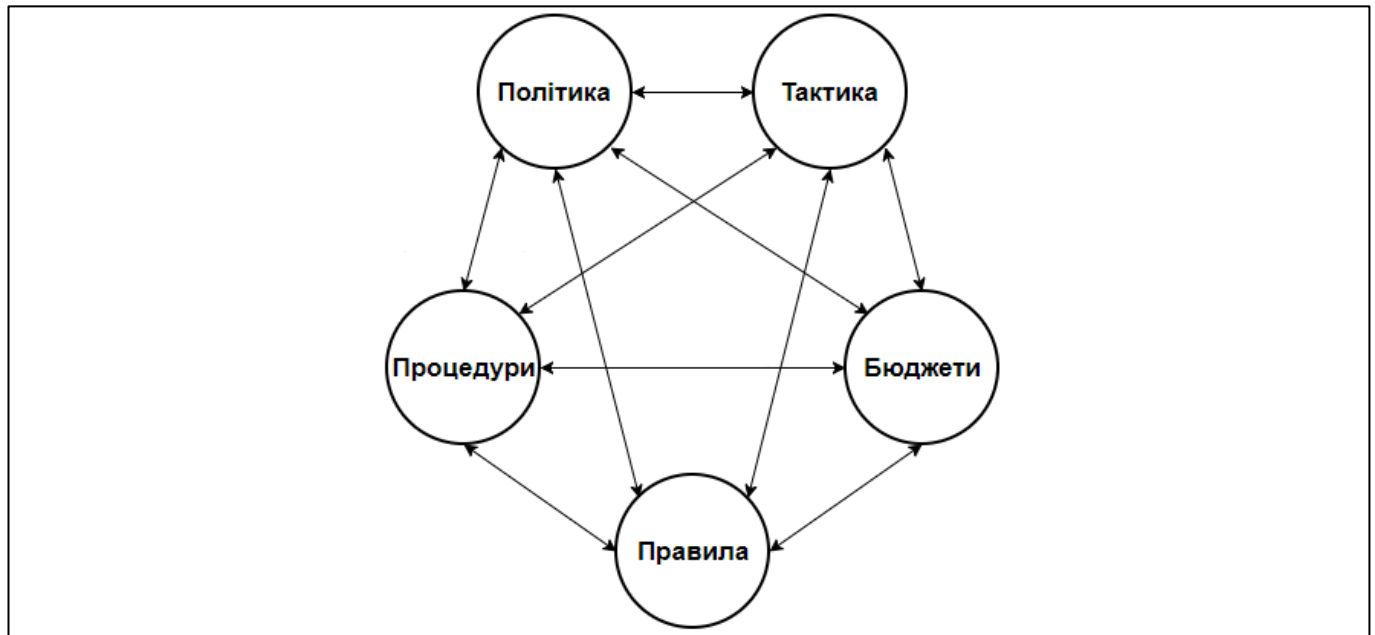

Рисунок 2. Модель взаємодії інструментів стратегічного управління

При цьому реалізація концептуального підходу до стратегічного управління передбачає розроблення взаємопов'язаних між собою кроків чи етапів, які повинні виконувати організація дотримуватись для отримання очікуваного управлінського ефекту. Так, наприклад, А. Томпсон і А. Стрікланд [8] розглядали стратегічне управління як поступове виконання організацією п'яти завдань:

1. Пошук довгострокових перспектив розвитку організації;
2. Формування стратегічних цілей для їх досягнення;
3. Розробка стратегії через постановку завдань;
4. Реалізація планів та досягнення результативних показників;
5. Аналіз результатів діяльності та подальше внесення коректив.

Вважаємо, що дану поетапність кроків у реалізації концепції стратегічного управління доцільно використовувати у діяльності молодіжних громадських організацій. А задля досягнення необхідних результатів на зазначених етапах молодіжні громадські організації мають змогу використовувати різноманітні управлінські методи.

Можливість вибору організацією певного методу не обмежується певною класифікацією, однак в табл. 1 вказані саме ті методи, які найбільш оптимально використовувати молодіжним громадським організаціям. На кожному з етапів вони можуть застосовувати як один так і декілька методів, а їх покрокове застосовування формує систему методів стратегічного управління організацією.

Таблиця 1. Система методів стратегічного управління організацією

Методи пошуку довгострокових цілей розвитку	Методи формування стратегічних цілей	Методи розробки стратегії	Методи досягнення результатів за стилем лідерства	Методи аналізу діяльності та внесення корективів
Екстраполяції	Сценарний	Директивний	Авторитарний	Бюджетування
SWOT і TOWS	Ієрархічний	Адаптивний	Контролюючий	Контролінг
Параметрів	Моделювання	Плановий	Співпраці	За цілями
Нормативний	Дерева цілей		Корпоративний	За результатами
			Чемпіонський	За відхиленнями

Якщо розглядати молодіжні громадські організації як суб'єкти господарської діяльності, що надають суспільству специфічні послуги з його вдосконалення, то реалізація концепції стратегічного управління дозволить їм отримати ті ж переваги, що і комерційним структурам: формування чіткої і обґрунтованої стратегії розвитку, формування ієрархії загальних цілей, побудова прозорої організаційної структури, створення людського потенціалу, контроль за витратами та грошовими потоками організації тощо. Розглянемо особливості формування концепції стратегічного управління на прикладі НСОУ Пласт – Національна скаутська організація України.

Метою діяльності НСОУ Пласт є сприяння всебічному, патріотичному вихованню та самовихованню української молоді на засадах християнської моралі. НСОУ Пласт ставить перед собою завдання виховати молодь на свідомих, відповідальних і повновартісних громадян місцевої, національної і світової спільноти, а також провідників суспільства [2].

Враховуючи особливості діяльності молодіжних громадських організацій, стратегічне управління слід зосередити на виконання таких першочергових завдань:

- зміна технології чи сфери діяльності організації;
- розвиток людських ресурсів організації;
- вдосконалення зв'язків з громадськістю;
- забезпечення фінансовими ресурсами.

Для досягнення виховних цілей НСОУ Пласт застосовує власну унікальну методику діяльності, основні принципи якої полягають у добровільності членства в організації, вихованні і навчанні через гру та працю, поступовій програмі занять і випробувань, гуртковій системі самоорганізації, заохоченні ініціативи і самоврядування, пізнанні природи і житті серед природи, підтримці спеціальних зацікавлень і здібностей дітей та молоді.

У 2015 році керівництво НСОУ Пласт вперше, з часу відновлення своєї діяльності у 1989 році на території України, розробило систему діяльності організації на наступні два роки на основі таких стратегічних цілей [5]:

1. Залучити та навчити 1000 нових волонтерів;
2. Залучити щонайменше 100 000 гривень грантової допомоги;
3. Реалізувати PR-програму «В Пласті росте новий люд»;
4. Створити 60 нових виховних частин по 16-32 осіб кожна;
5. Спростити та надати «клієнто-орієнтованості» процедурам у критичних моментах діяльності організації.

Дана система складається з цілей, які мають переважне право на те, щоб бути досягнутими у порівнянні з іншими, адже стратегічною метою організації є забезпечення щорічного чисельного зростання місцевих осередків НСОУ Пласт на рівні 10% від загального їхнього членства, щоб досягнути у 2035 році об'єднання в Пласті принаймні 1% молоді України.

Для визначення концепції обраної організації варто звернути увагу на зв'язок між стратегічними цілями. Так, реалізація PR-програми «В Пласті росте новий люд» виступає допоміжною ціллю, що спрямована на формування позитивного іміджу НСОУ Пласт заради досягнення перших двох цілей залучення людських і фінансових ресурсів. Ці ресурси необхідні для створення нових виховних частин та ефективної діяльності наявних, що визначається у:

- проведенні постійних навчань виховниками (менторами);
- проведенні календарних заходів інструкторами;
- забезпеченні функціонування організації адміністраторами.

Зазначені зв'язки між стратегічними цілями показують комплексний підхід до управління організацією і бажання керівництва забезпечити її розвиток шляхом поступового вдосконалення ключових процесів діяльності. Варто зауважити, що дана концепція містить у собі елементи зазначених вище концепцій і являє собою їх гармонійне поєднання. По-перше, концепція стратегічного управління впроваджена НСОУ Пласт передбачає розробку такої комбінації людських та фінансових ресурсів, що дозволяє забезпечити їй необхідний рівень розвитку організації. По-друге, НСОУ Пласт виступає організацією, що навчається, адже її стратегія побудована на підтримці креативних індивідуумів, розвиток і навчання яких і є основою її діяльності. По-третє, клієнто-орієнтованість у доступі до стратегічних можливостей усіх структурних одиниць НСОУ Пласт і орієнтацію на сталий розвиток організації.

Пошук довгострокових перспектив розвитку організації відбувається на найвищому рівні керівництва і передбачає побудову системи цілей заради досягнення єдиної стратегічної мети. Важливу роль в розробці стратегії та досягненні результатів в організації приділяють лідерським якостям керівників відокремлених підрозділів, які здатні вмотивувати членів рухатися до визначеної мети з допомогою і ресурсами від вищого керівництва. Також принцип самоврядування та ініціативи дозволяє аналіз проміжних результатів та внесення коректив керівниками відокремлених підрозділів, які мають безпосередній вплив на діяльність організації.

Беручи до уваги зазначену характеристику, концепцію стратегічного управління розвитком, яку застосовує НСОУ Пласт, варто вважати комплексною і такою, що може бути застосована в інших молодіжних громадських організаціях. При цьому варто не забувати, що заходи щодо реалізації концепції стратегічного управління, будуть відрізнятися в залежності від специфіки діяльності і у відповідності до цілей зазначених у стратегії розвитку молодіжної громадської організації.

Таким чином, можемо виділити ключові компоненти концепції стратегічного управління розвитком молодіжної громадської організації:

1. Зв'язки із зовнішнім оточенням;

2. Ресурси для функціонування організації;
3. Члени організації;
4. Внутрішні процедури організації;
5. Дії щодо задоволення власних потреб.

Взаємозалежність між компонентами концепції стратегічного управління молодіжної громадської організації виглядатиме так (рис.3):

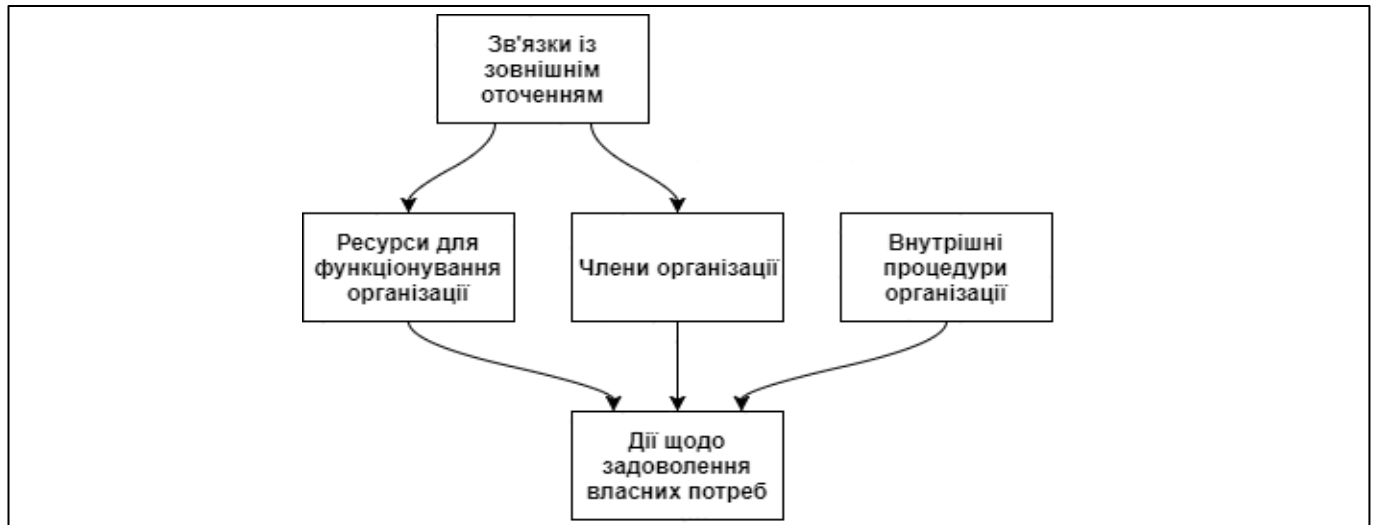

Рисунок 3. Модель концепції стратегічного управління молодіжними громадськими організаціями

Зважаючи на мету діяльності молодіжних громадських організацій зазначену в Законі України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [3], концепція стратегічного управління зосереджує свою увагу на діях щодо реалізації та захисту прав, свобод і творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та соціальне становлення членів організації як повноправних членів суспільства.

Для цього організація повинна застосовувати такі методи та інструменти управління, що сприяють вдосконаленню процесу взаємодії трьох елементів:

- ресурси для функціонування організації;
- людські ресурси організації;
- внутрішні процедури організації.

Також концепція стратегічного управління молодіжними громадськими організаціями повинна враховувати зовнішнє оточення, яке несе вплив на ресурси та членів організації.

Висновки. У підсумку варто зазначити, що парадигма стратегічного управління стала основою діяльності прогресивних організацій, що змушує їх орієнтуватися на стратегічне мислення. Поєднуючи інтегральні та цільові підходи до функціонування, організація досягає конкурентних переваг шляхом прийняття системи стратегічних рішень. Необхідність стратегічного розвитку організацій зумовлює вдосконалення концепцій стратегічного управління еволюційним чи революційним напрямком.

Молодіжні громадські організації, надаючи суспільству послуги, застосовують концепції стратегічного управління для власного розвитку. НСОУ Пласт виступає одною із перших молодіжних громадських організацій, що застосували комплексну концепцію стратегічного управління розвитком. Вона передбачає забезпечення організації людськими й фінансовими ресурсами, навчання членів організації і суспільства загалом та орієнтацію на сталий розвиток організації.

На основі впровадженої НСОУ Пласт концепції молодіжні громадські організації отримали модель стратегічного управління і в перспективі отримали можливість розробки власних концепцій стратегічного управління розвитком.

Список використаних джерел

1. Ортіна В. Г. Методологічні концепції визначення стратегічного управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2010. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=197>
2. Офіційна сторінка «Пласт – Національна скаутська організація України». URL: <http://www.plast.org.ua/about/plast/>
3. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 01 грудня 1998 року № 281-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 1.
4. Столяренко О. О. Еволюція стратегічного управління підприємством. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.18. С. 266–272. URL: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2011/21_18/266_Sto.pdf
5. Стратегічні цілі «Пласт – Національна скаутська організація України» на 2016-18 рр. Київ : матеріали XIV Крайового Пластового З'їзду, 2015. 2 с.

6. Hamel G. P., Prahalad C. K. *Competing for the Future*. Harvard Business School Press, USA, 1996. 358 p.
7. Ikujiro Nonaka, Hirotaka Takeuchi *The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*. Oxford University Press, USA, 1995. 304 p.
8. Thompson A. A., Strickland A. J. *Strategic Management: Concepts and Cases*. McGraw-Hill, Irvin, 1999. 11th ed. 1088 p.
9. Wernerfelt B. A. *Resource-Based View of the Firm*. *Strategic Management Journal*. 1984. Vol. 5. № 2. p. 171–180.

References

1. Ortina, V. H. (2010). *Metodolohichni kontseptsii vyznachennia stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom* [Methodological concepts of definition of strategic enterprise management]. *Efektivna ekonomika - An efficient economy*, 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=197>
2. Ofitsiina storinka «Plast – Natsionalna skautska orhanizatsiia Ukrainy» [Official page «Plast - National Scout Organization of Ukraine»]. URL: <http://www.plast.org.ua/about/plast/>
3. *Pro molodizhni ta dytiachi hromadski orhanizatsii: Zakon Ukrainy vid 01 hrudnia 1998 roku № 281-XIV* [On youth and children's non-governmental organizations: Law of Ukraine of December 01, 1998 No. 281-XIV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1999. №1.
4. Stoliarenko, O. O. (2011). *Evoliutsiia stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom* [Evolution of strategic enterprise management]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy - Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, 21.18. 266–272. URL: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2011/21_18/266_Sto.pdf
5. *Stratehichni tsili «Plast – Natsionalna skautska orhanizatsiia Ukrainy» na 2016-18 rr.* [Strategic Goals «Plast - National Scout Organization of Ukraine» for 2016-18]. Kyiv: *materialy XIV Kraiovoho Plastovoho Z'izdu*, 2015. 2 s.
6. Hamel, G. P., Prahalad, C. K. (1996). *Competing for the Future*. Harvard Business School Press, USA, 358 p.
7. Ikujiro Nonaka, Hirotaka Takeuchi (1995). *The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*. Oxford University Press, USA, 304 p.
8. Thompson, A. A., Strickland, A. J. (1999). *Strategic Management: Concepts and Cases*. McGraw-Hill, Irvin, 11th ed. 1088 p.
9. Wernerfelt, B. A. (1984). *Resource-Based View of the Firm*. *Strategic Management Journal*, 5/2. p. 171–180.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Копильчак Богдан Володимирович, магістр, аспірант кафедри менеджменту
Львівський національний університет ім. І. Франка
email: kopul.chak@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Копильчак Богдан Владимирович, магистр, аспирант кафедры менеджмента
Львовский национальный университет им. И. Франко
email: kopul.chak@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kopylchak Bohdan, master, postgraduate of the department of management
Ivan Franko National University of Lviv
email: kopul.chak@gmail.com

УДК 339.9

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-80-88>

ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН

Борзенко О. О.

Актуальність статті у аналізі сучасного геополітичного простору у якому відбуваються кардинальні зміни, що якісно видозмінюють диспозицію постсоціалістичних країн і регіонів світу під впливом науково-технологічного, інформаційного, організаційного і соціального процесу. Процес формування регулятивних механізмів функціонування фінансових ринків пострадянських країн пов'язаний із трансформаційними процесами глобального управління валютно-фінансовими відносинами. У сучасних умовах національний фінансовий ринок не може бути відокремлений від тих процесів, що відбуваються у світовому господарстві. В останні десятиріччя теоретичні та практичні проблеми геоекономіки та глобалістики досліджено у працях зарубіжних науковців: Л. Абалкіна, М. Алле, У. Андерсона, А. Анікіна, Дж. Акерлофа, Дж. Аррігі, Д. Белла, У. Бека, З. Бжезинського, І. Валлерстайна, Л. Галіца, Дж. Гелбрейта, Е. Гідденса, М. Головнина, П. Друкера, А. Кавкіна, М. Кастельса, Д. Кейнса, Л. Красавіної, В. Круглова та інших. Відстежено, що у процесі взаємодії різноманітних факторів розвитку на світових ринках формується відповідна ринкова кон'юнктура, яка відображає зміни конкретних умов функціонування ринку та співвідношення попиту і пропозиції, пов'язаних з динамікою цін на товари та прибутками фірм і базується на циклічному розвитку світового господарства, відображаючи характер ринкової економіки. Методи дослідження базуються на загальнонаукових засадах і фундаментальних положеннях економічної теорії, теорій міжнародних економічних відносин та фінансової глобалізації, що еволюціонують в умовах геоекономічних змін. Розвиток постсоціалістичних країн характеризується значними відмінностями у темпах економічного зростання й стабілізації валютно-фінансових систем, що спричинено: по-перше, значним розширенням економік за рівнем розвитку; по-друге, дезінтеграційними процесами у взаємній торгівлі та більш успішною інтеграцією у загальносвітове торговельне середовище завдяки прискореній лібералізації сектора зовнішньої торгівлі порівняно із фінансовим сектором; по-третє, незавершеністю реформ фінансового сектора та низьким рівнем розвитку ринків фінансових послуг, відповідно, неефективністю фінансової інтеграції; по-четверте, валютно-фінансові системи країн регіону залишаються вразливими до зовнішнього впливу кризових явищ. Найбільш потужні постсоціалістичні країни (Росія, Казахстан, Україна, Азербайджан) більш ефективно використовують переваги глобалізації у сфері інтеграції до світового господарства.

Ключові слова: імперативи, фінансові ринки, постсоціалістичні країни, геоекономічна стратегія.

ИМПЕРАТИВЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВЫХ РЫНКОВ ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАН

Борзенко Е. А.

Актуальность статьи в анализе современного геополитического пространства в котором происходят кардинальные изменения, качественно видоизменяют диспозицию

постсоциалистических стран и регионов мира под влиянием научно-технологического, информационного, организационного и социального процесса. Процесс формирования регулятивных механизмов функционирования финансовых рынков постсоветских стран связан с трансформационными процессами глобального управления валютно-финансовыми отношениями. В современных условиях национальный финансовый рынок не может быть отделен от тех процессов, которые происходят в мировом хозяйстве. В последние десятилетия теоретические и практические проблемы геоэкономики и глобалистики исследованы в трудах зарубежных ученых: Л. Абалкина, М. Алле, В. Андерсона, А. Аникина, Дж. Акерлоф, Дж. Арриги, Д. Белла, У. Бека, С. Бжезинского, И. Валлерстайна, Л. Галлицы, Дж. Гэлбрейта, Э. Гидденса, М. Головнина, П. Друкера, А. Кавкина, М. Кастельс, Д. Кейнса, Л. Красавиной, В. Круглова и других. Отслежена, что в процессе взаимодействия различных факторов развития на мировых рынках формируется соответствующая рыночная конъюнктура, которая отражает изменения конкретных условий функционирования рынка и соотношение спроса и предложения, связанных с динамикой цен на товары и доходами фирм и базируется на циклическом развитии мирового хозяйства, отражая характер рыночной экономики. Методы исследования базируются на общенаучных принципах и фундаментальных положениях экономической теории, теории международных экономических отношений и финансовой глобализации, эволюционируют в условиях геоэкономических изменений. Развитие постсоциалистических стран характеризуется значительными различиями в темпах экономического роста и стабилизации валютно-финансовых систем, вызвано: во-первых, значительным расслоением экономик по уровню развития; во-вторых, дезинтеграционными процессами во взаимной торговле и более успешной интеграции в общемировое торговое среду благодаря ускоренной либерализации сектора внешней торговли по сравнению с финансовым сектором; в-третьих, незавершенностью реформ финансового сектора и низким уровнем развития рынков финансовых услуг, соответственно, неэффективностью финансовой интеграции; в-четвертых, валютно-финансовые системы стран региона остаются уязвимыми к внешним воздействиям кризисных явлений. Наиболее мощные постсоциалистические страны (Россия, Казахстан, Украина, Азербайджан) более эффективно используют преимущества глобализации в сфере интеграции в мировое хозяйство.

Ключевые слова: императивы, финансовые рынки, постсоциалистические страны, геоэкономическая стратегия.

IMPERATIVES OF DEVELOPMENT OF POST-SOCIALIST COUNTRIES FINANCIAL MARKETS

Borzenko O. O.

The relevance of the article in the analysis of the modern geopolitical space in which there are dramatic changes that qualitatively alter the disposition of post-socialist countries and regions of the world under the influence of scientific, technological, information, organizational and social process. The process of forming regulatory mechanisms for the functioning of the financial markets of the post-Soviet countries is linked to the transformation processes of global monetary and financial relations management. In modern conditions, the national financial market cannot be separated from the processes occurring in the world economy. In the last decades theoretical and practical problems of geoeconomics and global science have been investigated in the works of foreign scientists: L. Abalkin, M. Alle, U. Anderson, A. Anikina, J. Akerloff, J. Arriga, D. Bell, W. Beck, Z. Brzezinski, I. Wallerstein, L. Galitz, J. Gelbraith, E. Giddens, M. Golovnin, P. Drucker, A. Kavkin, M. Castels, D. Keynes, L. Krasavina, V. Kruglov and others. It is observed that in the process of interaction of various factors of development in the world markets, an appropriate market conjuncture is formed, which reflects changes in specific conditions of market functioning and supply and demand, related to the dynamics of prices for goods and profits of firms and based on the cyclical development of the world economy, reflecting the nature of a market economy. Research methods are based on general scientific principles and fundamental principles of economic theory, theories of international economic relations and financial globalization, evolving in the face of geo-economic changes. The development of post-socialist countries is characterized by significant differences in the rates of economic growth and stabilization of monetary and financial systems, which is caused by: first, a significant stratification of economies in terms of development; second, the disintegration processes in mutual trade and more successful integration into the global trading environment due to the accelerated liberalization of the foreign trade sector compared to the financial sector; third, the incompleteness of financial sector reforms and the low level of development of financial services markets, respectively, the inefficiency of financial integration; fourth, the monetary and financial systems of the countries of the region remain vulnerable to the external effects of the crisis. The most powerful post-socialist countries (Russia, Kazakhstan, Ukraine, Azerbaijan) make more effective use of the benefits of globalization in the sphere of integration into the world economy.

Key words: imperatives, financial markets, post-socialist countries, geoeconomic strategy.

JEL Classification: E 44

Питання фінансових ринків – одне з найскладніших питань навіть для спеціалістів. Пострадянському фінансовому простору залишилась фінансова система колишнього СРСР. Економіка колишнього СРСР будувалась за однією схемою. Закономірності цілої країни були слухні і для окремих його частин (рис. 1).

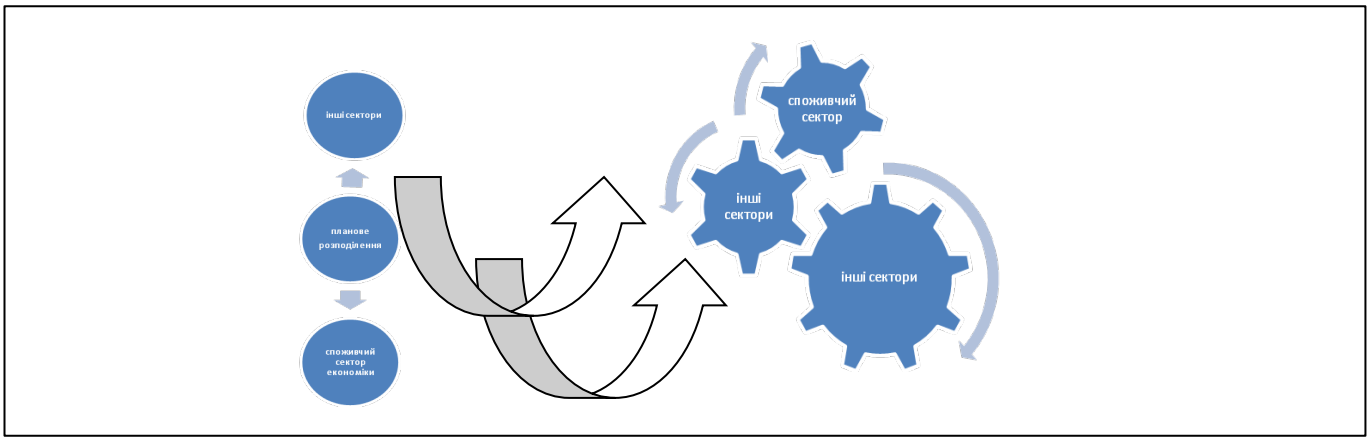

Рисунок 1. Зміна радянської системи фінансового ринку на ринкову після 1991 року

Джерело: складено автором на основі власної розробки.

В ринковій економіці споживчий сектор є домінуючим, і вся економіка побудована на власному споживанні, яке напряму пов'язане з власними доходами громадян. Принципи роботи радянської фінансової системи були настільки завуальовані ідеологічними надбудовами, які до сих пір мають свої загадки. З'явився напрям розвитку, за якого не економіка розвивається разом із зростанням власного споживання, а навпаки, споживання зростає слідом за зростанням можливостей економіки. На сьогодні радянська система має вигляд парадоксальної для західних економістів. Але реально ця система існувала досить успішно. Історично була сформована «перевернута» економіка, і після розпаду у 1991 р. Радянського Союзу країни намагаються створити західну фінансову систему. Важкість процесу полягає у тому, що не можна мати одну структуру економіки й фінансову систему, яка розрахована на зовсім іншу, протилежну їй структуру. Економіка всіх радянських республік будувались ривком та диспропорційно. Вони всі мають схожі структурні характеристики економік та фінансових ринків: нерозвинутість споживчого сектора та практично повну відсутність дублювання виробничої діяльності (конкуренції) у структурі економіки. Фінансовий ринок такої економіки розділяє гроші на готівкову та безготівкову сфери. Готівкова обслуговує купівельну спроможність населення. Безготівкові гроші це по суті розрахункові одиниці, за допомогою яких розподіляються матеріальні фонди. Після розпаду СРСР було багато критики з боку реформаторів цієї системи, але не тільки недоліки, а й переваги були у цій системі: перехід на подвоєну систему фінансів дозволив вилучити цю економіку з маржинальної дії платоспроможності населення, і вона отримала можливість розвиватись поза цим. У західній економіки все залежить від платоспроможного попиту: він зростає, зростає економіка, скорочується – скорочується економіка.

Функціонування на основі безготівкових грошей виключило ситуацію, коли розвиток міг бути затриманий нестачею фінансових коштів. Але реформувати радянську економіку було потрібно. Реформи (1990-і роки) почались з помилки: були зняті бар'єри між сферами дій готівкових та безготівкових грошей. Подвоєна готівково-безготівкова фінансова система ліквідується й економіка починає працювати на основі реальних, забезпечених товарною масою грошей. Оскільки система, яка була структурована «по-радянськи», створює відносно невеликий обсяг споживчих товарів, то грошова маса відразу починає стрімко скорочуватись. Зрештою грошова маса зменшується до рівня, за якого нормальне існування економіки неможливе. Це призводить до того, що загальний брак грошей припиняє фінансування усього. Починається стрімке падіння виробництва. Платоспроможність населення знижується. Нарощування грошової маси веде до зростання цін. Жорстке регулювання обсягу грошової маси в обороті загострює загальний брак грошей. Розвалюється бюджет країни. Реформи заходять у тупикову ситуацію. Всі пострадянські країни мали економічну й фінансову систему колишнього СРСР, яка мала свої характеристики, не маючи аналогів з іншими країнами. Головна потреба стабільної економіки – це рівновага між товарною та грошовою масами. [3].

В умовах глобалізації посилюється вплив глобальних фінансових гравців на стан світового фінансового ринку. Глобальні фінансові гравці – це транснаціональні банки, хеджфонди, міжнародні страхові компанії тощо. Вражають обсяги операцій міжнародних фінансових спекулянтів – хеджфондів. Їх налічується близько 4 тисяч, і вони оперують ліквідністю в обсягах понад 0,5 трлн дол. США. За оцінками МВФ, 5–6 найбільших хеджфондів здатні мобілізувати до 900 млрд дол. США, що може дестабілізувати або навіть зруйнувати економіку середньої європейської країни [4].

У процесі розвитку глобалізації міжнародних економічних зв'язків різко зросла потреба у швидкому переміщенні та акумуляції «гарячих грошей». В офшорних зонах власники капіталу мінімізують витрати і завдяки цьому можуть брати участь у більш ризикованих і, відповідно, більш прибуткових транзакціях. Офшорні компанії стали одним із найважливіших джерел руху вільних фінансових ресурсів. Таким чином, офшорний бізнес став вагомим сегментом світової економіки, важливою ланкою у механізмі мобілізації капіталу та вилучення гео економічної ренти.

На сьогодні сформувалася така система перерозподілу фінансових ресурсів, за якої менш ризиковий капітал абсорбується найбільш розвиненими країнами світу, а спекулятивний, з більш високою нормою

прибутку, притягується країнами з трансформаційною економікою. За умов глобалізації відбувається не лише консервація традиційних умов нееквівалентного обміну (збереження сировинної спрямованості експорту слаборозвинених країн світу, погіршення умов їхньої зовнішньої торгівлі, обмеженість їхнього доступу до міжнародного фінансового ринку тощо), а й уможливорюється незворотний системний розрив між розвиненими країнами та країнами з трансформаційною економікою. Поглиблення такої тенденції мало б украй негативне значення для розвитку всього світового господарства.

В умовах фінансової глобалізації різні міжнародні організації прагнуть до вироблення стандартів діяльності на світових фінансових ринках, тим самим реалізуючи позитивні аспекти глобальної фінансової інтеграції. Прикладом є ухвалення Базельським комітетом з банківському нагляду Угод «Базель-I», «Базель-II» та «Базель-III», підготовку Міжнародною організацією комісій з цінних паперів (IOSCO) документа «Мета і принципи регулювання ринків цінних паперів», який містить 30 базових принципів регулювання, а також розробку міжнародних стандартів бухгалтерської звітності (МСФО) Комітетом міжнародних стандартів бухгалтерської звітності (IASB).

Процеси фінансової інтеграції відбуваються як у рамках світового співтовариства загалом, так і в окремих регіонах світу. Рушійними силами фінансової глобалізації виступають ліквідація бар'єрів на шляху фінансових потоків між країнами, розвиток сучасних технологій на фінансових ринках, створення фінансової інфраструктури глобального масштабу [5].

Регіональна фінансова інтеграція проявляється у створенні спільного фінансового ринку в рамках певної групи держав і забезпеченні вільного руху капіталу та фінансових послуг між цими державами. Її результатом може бути не тільки відкриття фінансових ринків, але і їхнє закриття (для третіх країн) з метою запобігання можливих зовнішніх кризових впливів.

Процеси фінансової глобалізації й регіональної фінансової інтеграції йдуть паралельно й в одному напрямі. Відповідно до теорії економічної інтеграції Б. Баласси, фінансова інтеграція реалізується на більш пізніх етапах у порівнянні з розвитком торговельного співробітництва. Тому, незважаючи на існування досить великої кількості інтеграційних угруповань у сучасній світовій економіці, значних успіхів у реалізації ініціатив з фінансової інтеграції досяг тільки Європейський Союз. При об'єднанні економічного і фінансового потенціалу в межах регіонального об'єднання виділяють такі елементи валютно-фінансової інтеграції: формування платіжно-розрахункових механізмів; координацію валютних курсів; лібералізацію національних ринків капіталу; запровадження єдиної валюти та інтеграцію фінансових ринків [6, с. 11].

Поширення інтеграційних процесів пов'язують зі зростанням нестабільності світової фінансової системи внаслідок лібералізації та інтенсивного розвитку світових ринків капіталу. Масштабні притоки і раптові відтоки фінансових ресурсів призводять не тільки до коливань на ринках капіталу, а й до ескалації кризових явищ. У цих умовах об'єднання зусиль груп країн у валютно-фінансовій сфері шляхом створення потужного фінансового ринку здатне запобігати негативним проявам глобалізації.

На глобальному і регіональному рівні відбувається викликаний фінансовою інтеграцією процес уніфікації й гармонізації основних понять, категорій і принципів організації фінансово-кредитної діяльності. Цей процес поширюється шляхом розроблення міжнародними фінансовими організаціями рекомендацій та їх запровадження в країнах світового співтовариства, що сприяє однаковому розумінню й відображенню в документах операцій у сфері фінансів, кредиту, розрахунків, платежів тощо. Уніфікуються, зокрема, категорії й класифікації у сфері державних фінансів, платіжного балансу, бухгалтерського обліку, методи контролю за діяльністю комерційних банків з боку центральних банків окремих країн, стандарти діяльності валютних бірж, способи здійснення розрахунків тощо.

На рівні інтеграційного угруповання формуються притаманні саме цьому об'єднанню підходи щодо визначення основних понять. Зокрема Європейський центральний банк використовує таке визначення фінансової інтеграції: ринок для визначеного набору фінансових інструментів або послуг вважається повністю інтегрованим, якщо всі потенційні ринкові учасники такого ринку, по-перше, підкоряються єдиному переліку правил (коли вони вирішують проводити операції із цими фінансовими інструментами або послугами), по-друге, мають рівний доступ до цих фінансових інструментів або послуг і, по-третє, для всіх учасників діють однакові правила [7].

У 2011 р. експертами ЄБРР у «Доповіді про перехідний процес» [7] вперше здійснено спробу кількісно оцінити вразливість країн з перехідною економікою перед процесами, що протікають у єврозоні (передусім кризи державного боргу), за допомогою індексу, що враховує у процентах ВВП відповідних країн сумарну залежність кожної з них від експорту в державі єврозони, короткострокових запозичень і припливу ПІІ із цих держав. Адже потрясіння в зоні євро торкнулися й експорту, і руху капіталів, і міжбанківського ринку цих держав, наслідком чого стало зниження загальних темпів зростання в багатьох країнах до початку 2012 р. й посилення тривоги щодо майбутніх перспектив і можливості нового погіршення ситуації. Експертами ЄБРР виведено чіткий рейтинг уразливості окремих країн і визначено питому вагу кожного з каналів, якими поширюється вплив подій, що відбуваються в ЄС (табл.1).

Індекс розраховується як сумарна величина трьох складових, кожна з яких виражена у процентах до ВВП. Ці складові являють собою експорт у єврозону, приплив ПІІ з єврозони й наближену величину частки короткострокових зовнішніх запозичень із єврозони.

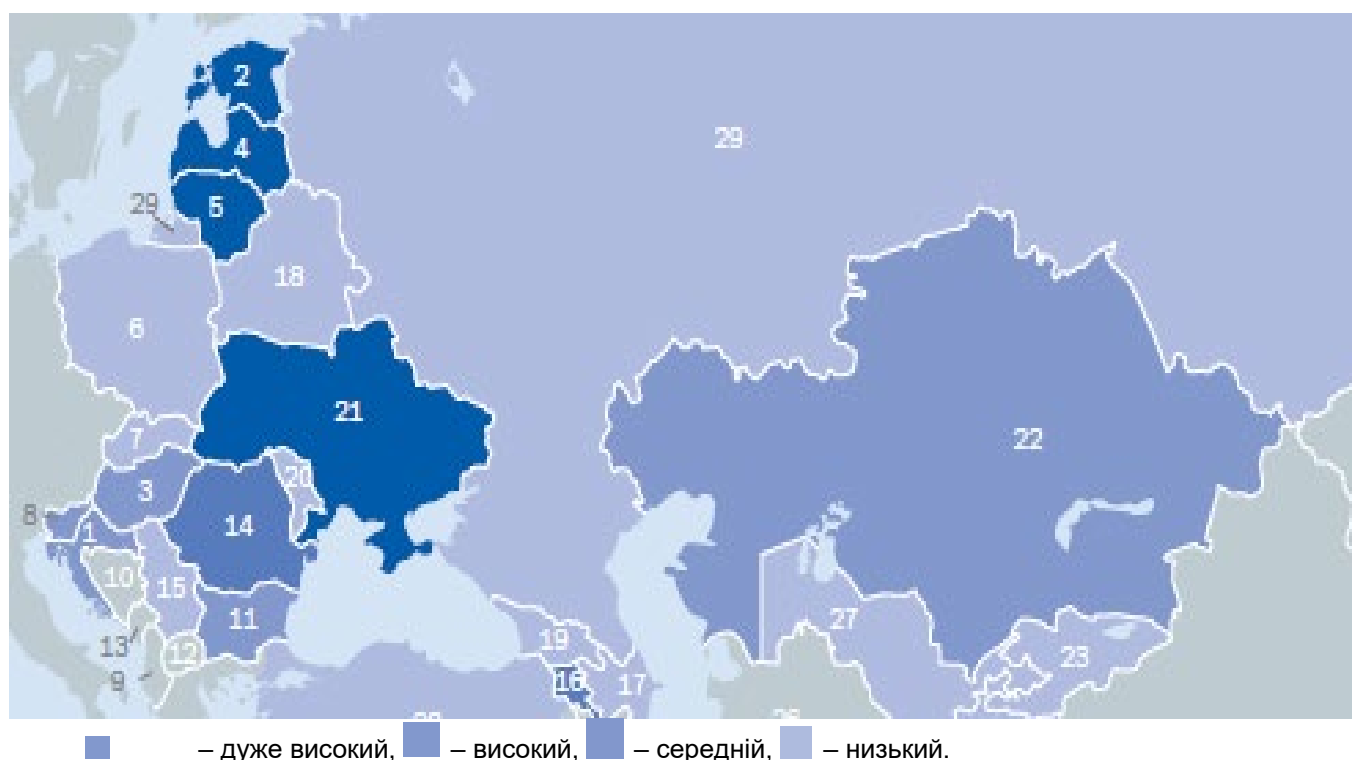
Таблиця 1. Схильність постсоціалістичних країн до ризиків єврозони, % ВВП

Країна	Експорт	Зовнішній борг	ПІІ	Індекс
Естонія	25	3	22	51
Україна	5	25	8	38
Казахстан	15	5	16	36
Литва	14	3	10	27
Росія	9	5	10	24
Латвія	8	8	6	22
Вірменія	4	0	9	13
Грузія	2	2	7	11
Киргизька Республіка	1	7	0	7
Білорусь	7	8	...	15
Молдова	5	10	...	15
Таджикистан	7	1	...	8
Узбекистан	1	0	...	1
Азербайджан	19	...	...	19

Примітка. Індекс розраховується як сума частки країн єврозони в експорті кожної країни, зваженої за часткою експорту у ВВП (стовпчик I), часткою єврозони в трансграничних фінансових вимогах до країни, зваженої за величиною короткострокового зовнішнього боргу кожної країни у ВВП (стовпчик II), частки країн єврозони в ПІІ, зваженої за часткою у ВВП припливів ПІІ в кожну країну (стовпчик III).

Джерело: [8, с. 35].

Таким чином, зазначений індекс дозволяє виміряти максимальну дію «удару», що може бути нанесений країні регіону у разі припинення припливу в країну коштів із єврозони, вираженого у процентах до ВВП країни. Індекс дозволив виявити особливу вразливість багатьох країн з перехідною економікою до наслідків економічного спаду й нестабільності в єврозоні, а також визначити, що найбільш вразливими є Естонія, Україна та Казахстан (рис. 2). Економіка України виявилася взагалі досить чутливою до зовнішніх потрясінь, і порівняно невеликі зміни зовнішніх умов чи на сході (Росія), чи на заході (ЄС) можуть спровокувати різку зміну загальноекономічної кон'юнктури в країні.

Рисунок 2. Ступінь вразливості країн пострадянського регіону від ситуації в єврозоні

Джерело: [8].

Країни пострадянського простору, або нові незалежні держави (ННД) виявилися схильними до інтеграції у гео економічний простір і світові та регіональні фінансові ринки поза географічним регіоном.

Місце постсоціалістичних країн у світовій економіці визначається часткою сукупного ВВП у світовому обсязі ВВП [9, с. 3]. Динаміка цього показника свідчить про позитивну тенденцію його збільшення впродовж

2000–2009 рр. до 5,19% і певну стагнацію у посткризовий період упродовж 2-х років (табл. 2.). Найбільшу питому вагу у 7,23% країни регіону продемонстрували у 2012 р. У подальшому цей показник знижувався достатньо високими темпами і досягне рівня 2000 р.

Таблиця 2. Частка держав у світовому ВВП (за паритетом купівельної спроможності), % до загального підсумку

Країна	1992	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Вірменія	4,886	7,002	7,840	9,139	10,630	12,067	14,213	16,583	19,365	21,117
Азербайджан	33,999	29,683	32,329	35,496	39,997	45,289	59,087	81,914	105,117	118,754
Білорусь	50,735	57,881	61,991	66,118	72,139	82,600	93,277	105,742	117,987	132,684
Естонія	н/д	16,943	18,425	19,845	21,742	23,746	26,807	30,469	33,704	32,502
Грузія	н/д	11,386	12,194	13,072	14,822	16,112	18,225	20,555	23,757	24,808
Казахстан	119,770	114,504	132,924	148,191	165,202	186,041	210,653	240,358	268,715	283,028
Киргизька Республіка	8,103	8,119	8,744	8,877	9,687	10,653	10,978	11,667	13,000	14,258
Латвія	15,957	21,104	22,979	24,991	27,637	30,765	35,154	40,546	45,771	44,990
Литва	н/д	33,371	36,419	39,506	44,435	49,021	54,540	60,380	68,859	72,055
Молдова	9,712	6,691	7,263	7,951	8,647	9,539	10,584	11,431	12,087	13,290
Росія	1699,498	1631,868	1754,032	1866,365	2042,458	2249,218	2469,615	2753,043	3067,531	3291,844
Таджикистан	7,260	5,925	6,678	7,397	8,314	9,449	10,406	11,476	12,701	13,973
Туркменістан	11,824	11,561	14,236	16,733	19,985	23,551	27,479	31,429	35,833	41,925
Україна	318,309	193,472	216,141	231,177	258,226	296,623	315,569	349,893	388,715	405,232
Узбекистан	37,778	48,591	51,786	54,684	58,117	64,134	70,831	78,483	88,226	98,053
Разом	2317,831	2198,101	2383,981	2549,542	2802,038	3108,808	3427,418	3843,969	4301,368	4608,513
Світ загалом	32552,000	49541,498	51906,263	54205,489	57538,544	62220,806	67276,371	73063,825	79125,740	83014,118
Питома вага пострадянських країн у загально-світовому ВВП за ПКС	7,12	4,44	4,59	4,70	4,87	5,00	5,09	5,26	5,44	5,55

Країна	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Вірменія	18,266	18,896	20,193	22,032	23,130	24,340	25,323	26,053	27,073
Азербайджан	130,784	138,947	141,949	147,691	158,810	165,938	169,445	165,988	169,943
Білорусь	133,883	146,008	157,284	162,955	167,307	172,755	167,692	164,837	167,737
Естонія	27,927	28,964	31,804	34,069	35,167	36,784	37,549	38,754	40,386
Грузія	24,084	25,902	28,346	30,701	32,259	34,305	35,604	36,836	39,032
Казахстан	288,599	313,450	343,915	367,763	396,183	420,007	429,120	433,909	444,517
Киргизька Республіка	14,783	14,893	16,106	16,255	18,260	19,229	20,095	21,006	21,879
Латвія	38,827	37,816	40,994	43,421	45,463	47,300	49,081	51,150	53,745
Литва	61,846	63,629	68,868	72,827	76,637	80,259	82,355	85,435	89,334
Молдова	12,589	13,647	14,878	15,041	16,723	17,812	17,793	18,057	18,764
Росія	3057,427	3234,166	3441,691	3628,008	3734,307	3823,996	3717,617	3684,643	3765,815
Таджикистан	14,628	15,769	17,286	18,925	20,656	22,402	23,306	24,240	25,435
Туркменістан	44,834	49,538	58,014	65,612	73,479	82,367	88,600	93,271	98,814
Україна	346,506	351,656	378,532	386,425	392,619	372,920	339,481	347,885	361,645
Узбекистан	106,800	117,294	129,652	142,867	156,812	172,298	187,947	199,335	213,201
Разом	4321,783	4570,575	4889,512	5166,592	5347,812	5492,712	5391,008	5391,399	5537,32
Світ загалом	83351,055	88830,220	94337,031	99088,807	103919,005	109142,513	113523,500	118169,856	123973,143
	5,19	5,15	5,18	7,23	5,15	5,03	4,75	4,56	4,47

Джерело: складено автором з використанням бази даних МВФ.

Найбільшу волатильність за останні 20 років продемонстрували ринки ПІІ розвинених країн. Відмічено обережність інвесторів, з огляду на економічну нестійкість й політичну невизначеність у великих економіках. Багато ТНК перепрофілювали свої інвестиції за кордоном, у т.ч. за рахунок реструктуризації активів, вилучення інвестицій та перебезування філій. За цей період обсяг ППІ до країн, що розвиваються, збільшувався достатньо високими темпами і зазнавав деякого спаду у 2002 та 2009 рр. Як наслідок, питома вага цих країн досягла у 2014 р. 55% загальносвітового експорту [10].

На ринку постсоціалістичних країн найбільш успішним з точки зору обсягів залучення ПІІ постсоціалістичними країнами виявився 2008 р. (понад 107 млрд дол. США), найменш успішним – 2015 р. (близько 28 млрд дол.). У розрізі країн (табл. 3) найбільшими реципієнтами ПІІ у 2008 р. були Росія (75,8 млрд дол.), Казахстан (14,3 млрд дол.) та Україна (10,9 млрд дол. США). Країни Балтії впродовж років асоціації та членства в ЄС не відрізняються від постсоціалістичних країн стабільною динамікою залучення інвестицій.

Таблиця 3. Динаміка припливу ПІІ в країнах пострадянського простору у 2004–2015 рр., млн дол. США

Країна	1992	1997	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Вірменія	2,4	51,9	104,2	69,9	110,7	122,9	247,1	292,1	466,5
Азербайджан	-	1 051,0	129,9	226,5	1 392,4	3 285,0	3 556,1	1 679,9	- 584,0
Білорусь	7,0	351,6	118,8	95,8	247,1	171,8	163,8	306,6	357,1
Казахстан	100,0	1 321,9	1 282,5	2 835,0	2 590,2	2 092,0	4 157,2	1 971,2	6 278,2
Киргизька Республіка	-	83,0	- 2,4	5,0	4,7	45,5	175,5	42,6	182,0
Молдова	17,0	78,7	127,5	103,4	84,1	73,8	146,2	190,7	258,5
Російська Федерація	1 161,0	4 864,6	2 651,1	2 808,3	3 425,0	7 754,8	15 283,8	14 375,1	37 441,6
Таджикистан	9,0	18,0	23,5	9,5	36,1	31,6	272,0	16,4	186,9
Туркменістан	0,0	107,9	131,0	170,0	276,0	226,0	353,7	418,2	730,9
Україна	200,0	623,0	595,0	792,0	693,0	1 424,0	1 715,0	7 808,0	5 604,0
Узбекистан	9,0	166,8	74,7	82,8	65,3	82,6	176,6	191,6	173,8
Грузія	-	242,6	131,2	109,8	160,2	334,6	492,3	452,8	1 170,1
СНД	1505,4	8718,5	5235,9	7198,3	8924,6	15310,0	26247,0	27292,3	51095,5
Естонія	81,9	267,7	391,2	539,3	288,7	928,0	957,1	2 799,2	1 334,4
Латвія	31,5	522,3	328,3	105,2	209,7	279,4	607,5	706,2	1 663,9
Литва	10,0	354,5	378,9	445,8	725,0	180,4	773,7	1 028,1	1 816,8

Країна	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Вірменія	667,7	943,7	760,0	529,3	653,2	496,6	379,9	404,3	180,5
Азербайджан	- 4748,9	14,1	473,3	563,0	1 465,0	2 004,6	2 632,0	4 430,4	4 047,7
Білорусь	1 807,3	2 187,9	1 876,5	1 393,4	4 002,4	1 429,3	2 229,6	1 827,6	1 583,9
Казахстан	11119,0	14 321,8	13 242,5	11 550,7	13 973,1	13 337,0	10 321,0	8 405,9	4 020,7
Киргизька Республіка	207,9	377,0	189,4	437,6	693,5	292,7	626,1	248,0	404,5
Молдова	541,3	711,5	208,3	207,9	288,2	195,1	242,7	200,6	228,5
Російська Федерація	54921,9	75 855,7	27 752,3	31 668,0	36 867,8	30 187,7	53 397,1	29 151,7	9 824,9
Таджикистан	393,5	488,7	96,8	73,7	159,9	232,0	104,5	262,7	226,8
Туркменістан	856,0	1 277,0	4 553,0	3 632,3	3 391,1	3 129,6	3 732,2	4 170,1	4 258,8
Україна	9 891,0	10 913,0	4 816,0	6 495,0	7 207,0	8 401,0	4 499,0	410,0	2 961,0
Узбекистан	705,2	711,3	842,0	1 636,4	1 635,1	563,0	628,9	626,2	1 068,4
Грузія	1 750,2	1 564,3	658,9	813,8	1 048,2	911,3	948,9	1 749,8	1 350,2
СНД	76361,9	107 801,6	54 810,1	58 187,3	70 336,3	60 268,6	78 793,0	50 137,4	28 805,8
Естонія	2 311,2	1 829,7	1 839,4	1 508,5	1 004,6	1 564,9	545,9	507,0	207,7
Латвія	2 323,7	1 264,1	93,9	379,4	1 453,2	1 109,1	903,1	595,2	643,5
Литва	2 015,0	1 964,5	- 13,7	799,6	1 446,4	700,0	469,1	- 156,7	863,4

Джерело: UNCTAD, FDI/TNC database (www.unctad.org/fdistatistics). Web table 1. FDI inflows, by region and economy, 1990-2015.

Суперечливе значення для постсоціалістичних країн має нарощування зовнішнього національного боргу (табл. 4).

Таблиця 4. Динаміка співвідношення валового зовнішнього державного боргу та ВВП постсоціалістичних країн у 2000–2014 рр., %

Країна	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2013	2014	2015*
Україна	45,3	11,8	19,7	34,1	40,6	36,9	40,7	71,2	94,4
Киргизія	122,3	56,8	48,5	58,1	59,7	49,4	46,1	53,0	59,9
Вірменія	48,9	14,3	14,6	34,1	33,7	35,7	38,0	41,3	46,1
Білорусь	н/д	18,4	21,5	34,7	39,5	45,9	38,1	40,5	40,4
Грузія	н/д	19,2	23,6	30,9	33,7	29,8	32,2	34,8	45,4
Молдова	96,5	24,6	19,3	29,1	26,8	24,2	23,8	31,5	44,8
Таджикистан	111,4	34,6	30,0	36,2	36,3	35,4	29,2	28,3	32,9
Росія	59,9	8,6	8,0	10,6	11,4	11,6	14,0	17,8	20,4
Туркменістан	43,5	2,4	2,8	2,4	4,1	10,1	21,1	16,8	18,7
Азербайджан	22,8	8,6	7,3	11,8	11,2	10,1	13,8	15,9	20,6
Казахстан	н/д	5,9	6,8	10,2	10,7	10,4	12,9	14,9	18,3
Узбекистан	42,1	15,8	12,7	11,0	10,0	9,1	8,5	8,5	8,6

Примітка. * прогноз

Джерело: складено за даними World Economic Outlook database, 2015.

Проранжовано за даними 2014 року.

Країна	1995	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Вірменія	н/д	39,191	39,362	37,824	38,105	32,880	26,432	20,467	16,183	14,249	14,631
Азербайджан	19,209	25,414	22,837	24,387	23,018	21,828	19,997	13,498	10,261	8,311	7,292
Білорусь	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	9,200	8,095	10,701	17,709	20,240
Естонія	8,915	5,964	5,114	4,779	5,697	5,623	5,062	4,549	4,404	3,664	4,487
Грузія	н/д	н/д	67,660	61,264	58,120	63,077	50,449	39,911	32,008	25,505	31,150
Казахстан	н/д	н/д	н/д	н/д	17,592	14,962	11,392	8,099	6,667	5,874	6,766
Киргизька Республіка	н/д	н/д	122,272	107,315	106,866	106,896	92,909	85,941	72,636	57,139	48,261
Латвія	н/д	11,826	12,104	13,926	13,139	13,910	13,805	11,158	9,166	7,225	16,162
Литва	н/д	28,114	23,488	22,895	22,138	20,918	19,303	18,308	17,968	16,653	15,390
Молдова	79,480	150,739	77,103	74,615	69,160	57,948	43,647	35,928	30,904	24,609	19,257
Росія	н/д	92,121	55,712	44,314	37,472	28,255	20,770	14,809	9,776	8,010	7,425
Таджикистан	н/д	107,807	111,429	103,573	89,505	65,068	44,368	41,796	35,291	34,603	29,955
Туркменістан	н/д	52,614	43,508	26,899	19,078	13,350	9,008	5,379	3,334	2,416	2,809
Україна	н/д	58,959	43,790	35,340	32,344	28,299	23,885	17,088	14,256	11,815	19,662
Узбекистан	н/д	29,355	42,126	59,375	54,598	41,636	35,121	28,193	21,340	15,786	12,733

Країна	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Вірменія	34,136	33,741	35,691	36,477	37,959	38,392	43,030	51,813	53,095
Азербайджан	12,395	12,517	11,426	13,948	12,750	11,175	28,316	37,673	33,072
Білорусь	32,232	36,451	53,870	37,000	36,856	38,777	53,039	52,282	58,034
Естонія	7,038	6,550	6,067	9,733	10,184	10,671	10,052	9,487	9,000
Грузія	41,034	42,404	36,512	34,830	34,663	35,590	41,446	44,894	45,481
Казахстан	10,227	10,683	10,161	12,125	12,603	14,496	21,882	21,080	21,804
Киргизька Республіка	58,088	59,696	49,380	48,975	46,191	52,253	64,894	58,494	63,213
Латвія	32,460	40,303	37,486	36,746	35,837	38,466	34,837	34,339	33,728
Литва	29,014	36,280	37,263	39,777	38,712	40,520	42,544	40,014	38,912
Молдова	29,125	26,852	24,149	24,369	23,651	30,067	38,527	38,088	40,210
Росія	9,890	10,560	10,913	11,761	13,076	15,642	15,944	17,035	17,106
Таджикистан	36,220	36,342	35,455	32,377	29,092	27,324	33,912	35,316	48,466
Туркменістан	2,436	4,035	10,048	18,066	22,051	17,983	19,362	23,874	21,946
Україна	34,121	40,626	36,876	37,542	40,519	70,317	79,331	81,248	89,842
Узбекистан	10,981	9,961	9,088	8,554	7,934	7,139	10,275	11,590	13,212

Джерело: складено за даними World Economic Outlook database, 2017.

У разі залучення зовнішніх кредитів підвищується вразливість національної фінансової системи до дії зовнішніх шоків, пов'язаних із переливами міжнародних капіталів і нестабільністю обмінних ресурсів. У цьому зв'язку слід відзначити, що практично всі країни значно наростили зовнішні боргові зобов'язання, «пик» яких припав на 2009–2012 рр. При цьому кількарізове зростання державного боргу спричинено не лише власне запозиченнями на зовнішніх ринках та отриманням кредитів від міжнародних фінансових інституцій. На величину показника співвідношення борг/ВВП вплинула й девальвація національних валют.

Ключовою проблемою розвитку фінансових систем постсоціалістичних країн, пов'язаною із стабільністю курсів валют й вибором валютного режиму, є високий рівень заміщення національних валют іноземними валютами у офіційних та неофіційних розрахунках. Так, по завершенні гострої фази кризи в середині 2009 р. органи регулювання багатьох країн стали приділяти пильну увагу системним ризикам, пов'язаним з інвалютним кредитуванням. У тих країнах, де різке ослаблення національних валют призвело до зростання обсягів платежів у рахунок обслуговування інвалютної заборгованості й числа пов'язаних із цим дефолтів, ці проблеми знаходили своє відбиття в планах урядів або центробанків з дедоларизації (наприклад, у Грузії, Казахстані й Україні).

Список використаних джерел:

1. Schmuckler S., Zoido-Lobaton P. *Financial globalization: opportunities and challenges for developing countries*. Washington: World Bank, 2001. 45 p.
2. Розанова Н. Развивающие рынки капитала: чему учит мировой опыт. *Мировая экономика и международные отношения*. 2007. № 2. С. 24–31.
3. Вірван Л. Фінансова інтеграція сучасного ринку капіталів. *Фінанси України*. 2003. № 12. С. 121.
4. Сльозко О. О. Трансформація глобальної фінансової системи після кризи 2008–2009 рр. *Теоретические и практические аспекты экономики и интеллектуальной собственности*, 2011. С. 22–34.
5. Рябышева Ю. Ю. *Европейская валютно-финансовая интеграция и перспективы использования ее опыта в евразийском регионе / автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. экон. наук*. Москва, 2007. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/.../06/index.htm>. 28 с. С. 11.

6. Финансовая интеграция. Большой бизнес. 2006. Март №3 (29). URL: <http://www.bolshoybusiness.ru/archive/11/216/>
7. Доклад о переходном процессе за 2011 год. Кризис и переходный процесс глазами людей. Лондон: Европейский банк реконструкции и развития. 2011. – URL: <http://www.ebrd.com/russian/downloads/research/transition/tr11r.pdf>.
8. Место государств–участников СНГ в глобальной экономике. Проблемы и перспективы (аналитическая записка). Москва, 2014. 20 с.
9. Доклад о мировых инвестициях 2015, 2016, 2017. Обзор.
10. Сльозко О. О., Левківський І. І. Перспективи подальшої інтеграції банківського сектора України у глобальну банківську систему. Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 72. Частина II (у двох частинах). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2008. С. 47–51.

References

1. Schmuckler, S., Zoido-Lobaton, P. (2001). *Financial globalization: opportunities and challenges for developing countries*. Washington: World Bank, 45 p.
2. Rozanova, N. (2007). *Razvivayushchie ryinki kapitala: chemu učit mirovoy opyt [Developing capital markets: what world experience teaches]*. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyie otnosheniya - World Economy and International Relations*, 2. 24–31.
3. Vlrvan, L. (2003). *Flnansova Integratsiya suchasnogo rinku kapitalu [Financial integration of the modern capital market]*. *Flnansy Ukrainy - Finance of Ukraine*, 12. 121.
4. Slozko, O.O. (2011). *Transformatsiya globalnoy flnansovoyi sistemi plslya krizi 2008–2009 rr. [Transformation of the global financial system after the 2008–2009 crisis]*. *Teoreticheskie i prakticheskie aspekty ekonomiki i intellektualnoy sobstvennosti - Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, 22–34.
5. Ryabyisheva, Yu. Yu. (2007). *Evropeyskaya valyutno-finansovaya integratsiya i perspektivy ispolzovaniya ee opyta v evraziyskom regione / avtoref. diss. na soiskanie uchenoy stepeni kand. ekon. nauk. Moskva. [European monetary and financial integration and prospects for using its experience in the Eurasian region / abstract. diss. for the degree of cand. econ. sciences. Moscow]*. p. 11 URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/.../06/index.htm>.
6. *Finansovaya integratsiya [Financial integration]*. *Bolshoy biznes - Big business*. 2006. Mart No 3 (29). URL: <http://www.bolshoybusiness.ru/archive/11/216/>
7. *Doklad o perehodnom protsesse za 2011 god. Krizis i perehodnyiy protsess glazami lyudey [Transition Report 2011. Crisis and transition through people's eyes.]*. London: European Bank for Reconstruction and Development. 2011. URL: <http://www.ebrd.com/russian/downloads/research/transition/tr11r.pdf>
8. *Mesto gosudarstv–uchastnikov SNG v globalnoy ekonomike [The place of the CIS member states in the global economy]. Problemy i perspektivy - Challenges and Prospects*. Moscow, 2014. 20 s.
9. *Doklad o mirovyih investitsiyah 2015, 2016, 2017 [World Investment Report 2015, 2016, 2017]*. *Obzor*.
10. Slozko, O. O., Levklvskiy, I. I. (2008). *Perspektivi podalshoyi Integratsiyi banklvsogo sektora Ukrayini u globalnu banklvsku sistemu [Prospects for further integration of the Ukrainian banking sector into the global banking system]*. *Aktualni problemi mlzhnarodnih vldnosin - Actual problems of international relations*, 72. T. II. Kyiv: Kiyivskiy natsionalniy univrsitet imeni Tarasa Shevchenka. Institut mlzhnarodnih vldnosin, 47–51.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Борзенко Олена Олександрівна, доктор економічних наук, професор, завідувач сектором міжнародних фінансових досліджень ДУ «Інституту економіки та прогнозування НАН України», м. Київ, 01011, вул. Панаса Мирного, 26,
e-mail: slozko2003@ukr.net,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1017-5942>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Борзенко Елена Александровна, доктор экономических наук, профессор, заведующий сектором международных финансовых исследований ГИ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины», г. Київ, 01011, ул. Панаса Мирного, 26,
e-mail: slozko2003@ukr.net

AUTHOR'S DATA:

Borzenko Olena, Doctor of Economics, professor, Head of International Financial Research Sector, SI «Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine»,
26, Panasa Myrnoho Street, Kyiv, Ukraine,
e-mail: slozko2003@ukr.net

**МАТЕМАТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ
ДЛЯ ПРИРОДНО-ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ****Горошкова Л. А.,
Волков В. П.,
Хлобистов Є. В.**

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах реалізації адміністративно-територіальної реформи на засадах децентралізації, особливої актуальності набуває проблема формування методології прийняття рішень з урахуванням специфіки процесів, що відбуваються у країні. Адже від успішності прийнятих рішень у процесі здійснення реформ державного соціально-економічного управління та перебудови територіальної організації об'єктів господарювання на засадах децентралізації залежить майбутнє українського суспільства.

Постановка проблеми. Для забезпечення ефективності реформування територіальної організації управління й адміністративно-територіального устрою в Україні необхідні нові моделі, інструменти й механізми управління та прийняття рішень, що забезпечать сталий розвиток територій, регіонів і держави в цілому. Саме тому, існує необхідність вдосконалення методології прийняття рішень на засадах ризик-менеджменту, які дозволять максимально враховувати специфіку процесу децентралізації влади та забезпечити гармонійне та дієве поєднання інтересів зацікавлених сторін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними аспектами вирішення проблем децентралізації та реформування адміністративно-територіального устрою у країні займаються такі вчені, як Павлюк А. П., Олійник Д. І., Баталов О. А., Дацко О. І., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. та ін. [1-4]. Результати власних досліджень проблеми наведені в [5-11].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Питання управління процесом децентралізації на основі прийняття ефективних рішень потребує особливої уваги та поглиблених як теоретичних, так і практичних досліджень. Отже існує потреба у розробці методології узгодження, вироблення та оцінки рішень в умовах невизначеності та ризику виникнення негативних подій і обставин, що обумовлюються національною специфікою децентралізації.

Постановка завдання, мети дослідження. Наведеними вище обставинами зумовлена доцільність формування методології ризик-менеджменту природно-господарських систем на прикладі об'єднаних територіальних громад.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, моделювання і т.ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У роботі доведено, що ризик-менеджмент природно-господарських систем, до числа яких належать об'єднані територіальні громади (ОТГ), повинен враховувати їх специфіку. Це зумовлено тим, що у практиці оцінювання економічних явищ і процесів у природно-господарських системах використання традиційних методів не завжди можливе. Саме тому запропоновано використання інструментарію теорії нечітких множин.

Показано, що пошук оптимальних механізмів регулювання інвестиційних процесів на регіональному рівні залишається нагальною потребою. В першу чергу це стосується територіальних громад, оскільки традиційні механізми управління інвестиційними ресурсами, як показує практика, не забезпечують необхідної ефективності. Доведена доцільність для оцінки реальних інвестиційних проектів, що пропонуються об'єднаними територіальними громадами, використати математичний апарат нечітких множин, коли певну частину параметрів проекту можуть оцінити експерти.

Встановлено, що в сучасних умовах реформування адміністративно-територіального устрою та децентралізації влади в Україні потребують особливої уваги проблеми управління житлово-комунальним господарством, оскільки його утримання забезпечують місцеві органи державної влади та створені у процесі реформування об'єднані територіальні громади (ОТГ). Запропоновано використовувати теорію нечітких множин при оцінці якості житлово-комунальних послуг.

Висновки. В роботі доведена доцільність розробки нового інструментарію прийняття та оцінки рішень з урахуванням особливостей процесу децентралізації влади в Україні. Встановлено, що використання математичного апарата нечітких множин щодо оцінки інвестиційних проектів, буде сприяти підвищенню достовірності прогностичних розрахунків щодо економічної і соціальної ефективності програм та проектів управління територіями. Доведена доцільність використання теорії нечітких множин для оцінки якості житлово-комунальних послуг. Це дозволить враховувати одночасно кількісні та якісні показники що сприятиме підвищенню рівня ефективності функціонування ЖКГ у об'єднаних територіальних громадах.

Ключові слова: прийняття рішень, об'єднана територіальна громада, інвестиційні проекти, житлово-комунальне господарство, теорія нечітких множин

МАТЕМАТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ МЕТОДОЛОГИИ РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА ДЛЯ ПРИРОДНО-ХОЗЯЙСТВЕННЫХ СИСТЕМ

**Горошкова Л. А.,
Волков В. П.,
Хлобыстов Е. В.**

Актуальность темы исследования. В современных условиях реализации административно-территориальной реформы на принципах децентрализации, особую актуальность приобретает проблема формирования методологии принятия решений с учетом специфики процессов, которые происходят в стране. Ведь от успешности принятых решений в процессе осуществления реформ государственного социально-экономического управления и перестройки территориальной организации объектов хозяйствование на основах децентрализации зависит будущее украинского общества.

Постановка проблемы. Для обеспечения эффективности реформирование территориальной организации управление и административно-территориального устройства в Украине необходимы новые модели, инструменты и механизмы управления и принятия решений, которые обеспечат постоянное развитие территорий, регионов и государства в целом. Именно поэтому, существует необходимость усовершенствования методологии принятия решений на основах риска-менеджмента, которые позволят максимально учитывать специфику процесса децентрализации власти и обеспечить гармоничное и действенное объединения интересов заинтересованных сторон.

Анализ последних исследований и публикаций. Современными аспектами решения проблем децентрализации и реформирование административно-территориального устройства в стране занимаются такие ученые, как Павлюк А. П., Олейник Д. И., Баталов О. А., Дацко О. И., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. и др. [1-4]. Результаты собственных исследований проблемы приведенные в [5-11].

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Вопрос управления процессом децентрализации на основе принятия эффективных решений требует особого внимания и углубленных как теоретических, так и практических исследований. Ведь существует потребность в разработке методологии согласование, разработки и оценки решений в условиях неопределенности и риска возникновения отрицательных событий и обстоятельств, которые обуславливаются национальной спецификой децентрализации.

Постановка задачи, цели исследования. Приведенными выше обстоятельствами обусловлена целесообразность формирования методологии риск-менеджмента природно-хозяйственных систем на примере объединенных территориальных общин.

Метод и методология проведения исследования. В процессе проведения исследования использованы общенаучные (анализ и синтез, индукция и дедукция, аналитическое группирование) и специальные (абстрагирование, моделирование и т.д.) методы изучения экономических явлений и процессов.

Изложение основного материала (результаты работы). В работе доказано, что риск-менеджмент природно-хозяйственных систем, к числу которых принадлежит объединенные территориальные общины (ОТО), должен учитывать их специфику. Это обусловлено тем, что в практике оценивания экономических явлений и процессов в природно-хозяйственных системах использование традиционных методов не всегда возможно. Именно поэтому предложены использования инструментария теории нечетких множеств.

Показано, что поиск оптимальных механизмов регулирования инвестиционных процессов на региональном уровне остается насущной необходимостью. В первую очередь это касается территориальных общин, поскольку традиционные механизмы управления инвестиционными ресурсами, как показывает практика, не обеспечивают необходимой эффективности. Доказана целесообразность для оценки реальных инвестиционных проектов, которые предлагаются объединенными территориальными общинами, использовать математический аппарат нечетких множеств, если определенную часть параметров проекта могут оценить эксперты.

Установлено, что в современных условиях реформирования административно-территориального устройства и децентрализации власти в Украине требуют особого внимания проблемы управление жилищно-коммунальным хозяйством, поскольку его удержания обеспечивают местные органы государственной власти и созданные в процессе реформирования объединенные территориальные общины (ОТО). Предложено использовать теорию нечетких множеств при оценке качества жилищно-коммунальных услуг.

Выводы. В работе доказанная целесообразность разработки нового инструментария принятия и оценки решений с учетом особенностей процесса децентрализации власти в Украине. Установлено, что использование математического аппарата нечетких множеств относительно оценки инвестиционных проектов, будет оказывать содействие повышению достоверности прогнозных расчетов относительно экономической и социальной эффективности программ и проектов управления территориями. Доказанная целесообразность использования теории нечетких множеств для оценки качества жилищно-коммунальных услуг. Это разрешит учитывать одновременно количественные и качественные показатели, что будет оказывать содействие повышению уровня эффективности функционирования ЖКГ в объединенных территориальных общинах.

Ключевые слова: *принятие решений, объединенная территориальная община, инвестиционные проекты, жилищно-коммунальное хозяйство, теория нечетких множеств*

MATHEMATICAL INTERPRETATION OF RISK-MANAGEMENT METHODOLOGY FOR NATURAL-ECONOMIC SYSTEMS

**Horoshkova L. A.,
Volkov V. P.,
Khlobystov Ie. V.**

Actuality of research theme. Nowadays conditions of implementation of administrative-territorial reform on the basis of decentralization, the problem of forming a methodology of decision-making taking into account the specifics of the processes taking place in the country becomes especially relevant. After all, the future of Ukrainian society depends on the success of the decisions made in the process of implementing the reforms of the state socio-economic management and the restructuring of the territorial organization of the business entities on the basis of decentralization.

Problem statement. For providing of efficiency of reformation of territorial organization of management and administrative-territorial device new models, instruments and mechanisms of management and making decision, which will provide steady development of territories, regions and state, on the whole, are needed in Ukraine. For this reason, there is a necessity of perfection of methodology of making decision on principles of risk management, which will allow maximally to take into account the specific of process of decentralization of power and provide harmonious and effective combination of interests of the interested parties.

Analysis of the last researches and publications. Such scientists are engaged in the modern aspects of decision of problems of decentralization and reformation of administrative-territorial device in a country, as Pavliuk A. P., Oliinyk D. I., Batalov O. A., Datsko O. I., Murkovych L. L., Molodozhen Yu. B. and other [1-4]. The results of own researches of problem are in to [5-11].

Selection of unexplored parts of general issue. The question of process control of decentralization on the basis of acceptance of effective decisions needs the special attention and deep both theoretical and practical, researches. Consequently there is a requirement in development of methodology of concordance, making and estimation of decisions, in the conditions of vagueness and risk of origin of negative events and circumstances which are stipulated the national specific of decentralization.

Task statement, research aim. By the above-mentioned circumstances the predefined expedience of forming of methodology of risk-management naturally-economic systems on the example of the incorporated territorial societies.

Method or methodology of realization of research. In the process of realization researches drawn on scientific (analysis and synthesis, induction and deduction, analytical grouping) and special (abstracting, economical-mathematical design, etc.) methods of study of the economic phenomena and processes.

Exposition of basic material (job performances). It is in-process well-proven that risk-management naturally-economic systems to the number of which the united territorial communities (OTCs) belong, must take into account their specific. It is predefined that in practice of evaluation of the economic phenomena and processes in naturally-economic systems of the use of traditional methods it is not always possible. The use of tool of fuzzy set theory is for this reason offered.

It is shown that the search of optimum mechanisms of adjusting of investment processes at regional level remains an urgent necessity. Above all things it touches territorial societies, as traditional mechanisms of management investment resources, as practice shows, do not provide necessary efficiency. Well-proven expedience for the estimation of the real investment projects which are offered the incorporated territorial societies, to use the mathematical vehicle of fuzzy set theory, when experts can estimate certain part of parameters of project.

It is set that in the modern terms of reformation of administrative-territorial device and decentralization of power in Ukraine need the special attention of problem of management a housing-municipal services, as his maintenance is provided by local public authorities and created in the process of reformation the united territorial communities (OTCs). It is suggested to use the theory of fuzzy set theory at the estimation of quality of housing-municipal services.

Conclusions. In-process the well-proven expedience of development of new tool of acceptance and estimation of decisions is taking into account the features of process of decentralization of power in Ukraine. It is set that the use of mathematical vehicle of fuzzy set theory is in relation to the estimation of investment projects, will be instrumental in the increase of authenticity of prognosis calculations in relation to economic and social efficiency of the programs and projects of management territories. The well-proven expedience of the use of fuzzy set theory for the estimation of quality of housing-municipal services. It will allow to take into account simultaneously quantitative and high-quality indexes that will be instrumental in the increase of level of efficiency of functioning of housing-municipal services in the united territorial communities.

Keywords: *making decision, united territorial communities, investment projects, housing-municipal services, fuzzy set theory*

JEL Classification: C53, H79, O10, R15

Актуальність теми дослідження. Актуальність проблеми побудови ефективної системи управління державою та її територіями обумовлена тим, що чинний територіальний устрій України був сформований в умовах командно-адміністративної системи. Вочевидь, це не відповідає сьогоденним реаліям. Унаслідок

цього адміністративно-територіальний устрій не співпадає із трансформаційними процесами і у деякій мірі є перешкодою перетворенням у структурі управління державою, не дає можливості здійснювати ефективну регіональну політику. У сучасних умовах реалізації адміністративно-територіальної реформи на засадах децентралізації, особливої актуальності набуває проблема формування методології прийняття рішень з урахуванням специфіки процесів, що відбуваються у країні. Адже від успішності прийнятих рішень у процесі здійснення реформ державного соціально-економічного управління та перебудови територіальної організації об'єктів господарювання на засадах децентралізації залежить майбутнє українського суспільства.

Постановка проблеми. Усі процеси, пов'язані зі змінами і трансформаціями, як правило супроводжуються невизначеністю та ризиком. Не є виключенням реформування територіальної організації управління й адміністративно-територіального устрою в Україні. Для забезпечення ефективності цього процесу необхідні нові моделі, інструменти й механізми управління та прийняття рішень, що забезпечать сталий розвиток територій, регіонів і держави в цілому. Саме тому, існує необхідність вдосконалення методології прийняття рішень на засадах ризик-менеджменту, які дозволять максимально враховувати специфіку процесу децентралізації влади та забезпечити гармонійне та дієве поєднання інтересів зацікавлених сторін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними аспектами вирішення проблем децентралізації та реформування адміністративно-територіального устрою у країні займаються такі вчені, як Павлюк А. П., Олійник Д. І., Баталов О. А., Дацко О. І., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. та ін. [1-4]. Результати власних досліджень проблеми наведені в [5-11].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Питання управління процесом децентралізації на основі прийняття ефективних рішень потребує особливої уваги та поглиблених як теоретичних, так і практичних досліджень. Отже існує потреба у розробці методології узгодження, вироблення та оцінки рішень в умовах невизначеності та ризику виникнення негативних подій і обставин, що обумовлюються національною специфікою децентралізації.

Постановка завдання, мети дослідження. Наведеними вище обставинами зумовлена доцільність формування методології ризик-менеджменту природно-господарських систем на прикладі об'єднаних територіальних громад.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, моделювання і т.ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Виклад основного матеріалу. Прийняття рішень – невід'ємна частина діяльності людини в будь-якій сфері: політичній, економічній, культурній, особистому житті тощо. Отже наслідки рішень можуть безпосередньо стосуватись інтересів однієї або декількох людей, колективів, регіонів, суспільства в цілому.

Найважливішим резервом підвищення ефективності функціонування будь-якої природно-господарської системи є підвищення якості прийнятих рішень, що досягається шляхом оптимізації використовуваного інструментарію. Здатність до успішного рішення проблеми часто залежить від того, наскільки успішно розроблені можливі альтернативи. В той же час, у процесі пошуку альтернатив існує небезпека того, що одна або декілька потенційно кращих альтернатив будуть упущені або обране оптимальне рішення може бути гіршим за дійсний оптимум. Крім того, існує межа щодо кількості можливих альтернатив.

Іншою проблемою, що супроводжує процес прийняття рішень, є невизначеність та ризик. Метою ризик-менеджменту є управління факторами невизначеності, які можуть як позитивно, так і негативно вплинути на досягнення поставлених цілей. Сучасні теорія і практика управління ризиками розглядають ризик не тільки як небажану ознаку невизначеності майбутніх результатів, а й як джерело позитивних, прибуткових можливостей, тобто виокремлюють два типи ризиків: ризик-позитив та ризик-негатив. Першого потрібно уникати, а на другий виважено погоджуватися, оскільки він є носієм потенційного позитивного результату.

Ризик-менеджмент природно-господарських систем, до числа яких належать об'єднані територіальні громади (ОТГ), повинен враховувати їх специфіку. Саме тому поряд з традиційними методами ризикології, якими є загальнонаукові та спеціальні, особливу увагу доцільно зосередити на відповідному математичному апараті, до інструментів якого традиційно належить теорія імовірності і математична статистика, теорія ігор, імітаційне моделювання, стохастичне програмування, тощо.

У практиці оцінювання економічних явищ і процесів у природно-господарських системах використання традиційних методів не завжди можливе. Така ситуація виникає, в разі коли необхідно зробити висновок за наявності одночасно якісних і кількісних показників, як не є співставними. Інший випадок – коли існує необхідність гнучко оцінювати числові показники, тобто оцінити песимістично (апес), оптимістично (аопт) і найбільш ймовірно (аімов). Вирішити ці завдання можливо з використання теорії нечітких множин. Нечіткі множини були визначені Л.Заде у 1965 році [12].

У загальному випадку показник доходу, наприклад, можливо оцінити песимістично (апес), оптимістично (аопт) і найбільш ймовірно (аімов). Отриману таким чином інформацію можливо об'єднати у вигляді нечіткого трикутного числа $A = (\text{апес}, \text{аімов}, \text{аопт})$. Надалі отримані нечіткі числові показники порівнюються з показниками для інших об'єктів.

Нечітка множина A задається за допомогою функції приналежності – $\mu_A(x)$, значення якої є числом між 0 та 1, що показує приналежність елемента x до множини A . На відміну від звичайних множин, існують і проміжні ступені приналежності, наприклад, $\mu_A(x) = 0,5$.

Будемо вважати, що нечітка множина A нормується, тобто існує такий елемент $\mu_A(x) = 1$.

У випадку двох нечітких множин A і B , функції приналежності будуть мати вигляд:

$$\mu_{A \cup B}(x) = \max(\mu_A(x), \mu_B(x)),$$

$$\mu_{A \cap B}(x) = \min(\mu_A(x), \mu_B(x)),$$

$$\mu_{\bar{A}}(x) = 1 - \mu_A(x),$$

для операції об'єднання $A \cup B$, перетинання $A \cap B$ та доповнення $\bar{A}$ нечітких множин.

На практиці використовують нечіткі числа у трикутному та трапецевидному вигляді.

Трапецевидне число має функцію приналежності, що задається формулою:

$$\mu_A(x) = 1, \quad \begin{cases} 0, & x < a_1 \text{ } x > a_4 \\ \frac{x - a_1}{a_2 - a_1}, & a_1 \leq x \leq a_2 \\ a_2 \leq x \leq a_3 \\ \frac{a_2 - x}{a_4 - a_3}, & a_3 \leq x \leq a_4 \end{cases},$$

де $a_1 \leq a_2 \leq a_3 \leq a_4$.

Воно позначається як $A = (a_1, a_2, a_3, a_4)$. У випадку, коли $a_2 = a_3$, отримуємо трикутне число: $A = (a_1, a_2, a_4)$.

Якщо A – нечітке число, а $\mu_A(x)$ – його функція приналежності, тоді значення $\mu_A(x)$ показує можливість того, що нечітка величина A прийме значення x .

Пошук оптимальних механізмів регулювання інвестиційних процесів на регіональному рівні залишається нагальною потребою. В першу чергу це стосується об'єднаних територіальних громад, оскільки традиційні механізми управління інвестиційними ресурсами, як показує практика, не забезпечують необхідної ефективності.

Важливим питанням, що постає перед будь-яким інвестором – це економічна ефективність проекту. Традиційними показниками доцільності реалізації проекту є чистий дисконтований дохід (NPV), внутрішня норма рентабельності (IRR) та термін окупності (PP). В теорії, ці показники використовуються за умови, що відомі грошові потоки проекту. Але, на практиці, це не завжди так. Саме тому доцільно для оцінки реальних інвестиційних проектів, що пропонуються об'єднаними територіальними громадами, використати математичний апарат нечітких множин, коли певну частину параметрів проекту можуть оцінити експерти.

Грошовий потік проекту можливо задати у вигляді нечіткого трапецевидного числа $C_t = (ct_1, ct_2, ct_3, ct_4)$. Аналогічним чином представимо у вигляді нечіткого числа і ставку дисконтування $r = (r_1, r_2, r_3, r_4)$.

Нечітке NPV є сумою нечітких дисконтованих значень для усіх компонент грошового потоку проекту:

$$NPV = \sum_{t=0}^T PV(C_t).$$

У свою чергу, дисконтоване значення $PV(C_t)$ отримують шляхом застосування принципу розширення до класичної формули $PV(C_t) = \frac{C_t}{(1+r)^t}$. У підсумку отримаємо дисконтований чистий грошовий потік у момент часу t :

$$PV(C_t) = \left(\frac{\max(c_{t1}, 0)}{(1+r_1)^t} + \frac{\min(c_{t1}, 0)}{(1+r_4)^t}, \frac{\max(c_{t2}, 0)}{(1+r_1)^t} + \frac{\min(c_{t2}, 0)}{(1+r_4)^t}, \frac{\max(c_{t3}, 0)}{(1+r_2)^t} + \frac{\min(c_{t3}, 0)}{(1+r_3)^t}, \frac{\max(c_{t4}, 0)}{(1+r_2)^t} + \frac{\min(c_{t4}, 0)}{(1+r_3)^t} \right).$$

Таким чином, отримаємо:

$$NPV = \left(\sum_{t=0}^T dt_1, \sum_{t=0}^T dt_2, \sum_{t=0}^T dt_3, \sum_{t=0}^T dt_4 \right),$$

де $PV(C_t) = (dt_1, dt_2, dt_3, dt_4)$.

Продемонструємо можливість використання описаного методу для оцінки проекту у сфері ЖКГ.

Нехай параметри довільного грошового потоку проекту наведені у таблиці 1.

Таблиця 1. Параметри довільного грошового потоку проекту, тис.грн

T, роки	0	1	2	3	4
Ct	(-1200,	(-700,	(150,	(1800,	(2700,
	-1000,	-500,	180,	1900,	3000,
	-900,	-450,	220,	2100,	3000,
	-800)	-300)	250)	2200)	3400)

Ставка дисконтування складає $r = (0,1; 0,2; 0,2; 0,3)$.

Тоді, $PV(C1) = (\frac{-700}{1,1}, \frac{-500}{1,2}, \frac{-450}{1,2}, \frac{-300}{1,3}) = (-630,4; -416,7; -375; -230,8)$

Аналогічно отримуємо інші дисконтовані чисті грошові потоки проекту (табл. 2).

В результаті додавання нечітких чисел, отримаємо:

$NPV = PV(C0) + PV(C1) + PV(C2) + PV(C3) + PV(C4) = (-16,8; 1254,6; 1538,8; 3151)$.

Таблиця 2. Дисконтовані грошові потоки проекту

T, роки	0	1	2	3	4
PV(Ct)	(-1200,	(-636,6;	(88,8;	(819,3;	(945,3;
	-1000,	-416,7;	125;	1099,5;	1446,8;
	-900,	-375;	152,8;	1215,3;	1446,8;
	-800)	-230,8)	206,6)	1652,9)	2322,2)

Внутрішня норма дохідності $IRR = (irr1, irr2, irr3, irr4)$,

де irr_k ($k = 1, 2, 3, 4$) – внутрішня норма дохідності проекту з грошовим потоком $c0k, c1k, \dots, cTk$. Таким чином, irr_k є коренем рівняння:

$$\sum_{t=0}^T \frac{C_{tk}}{(1+irr_k)^t} = 0.$$

Таким чином, $IRR = (32\%, 46\%, 54\%, 68\%)$.

Аналогічним чином термін окупності можливо представити у вигляді трапецевидного числа: $PP = (p1, p2, p3, p4)$, де p_k ($k = 1, 2, 3, 4$) – внутрішня норма дохідності проекту з грошовим потоком $c0k, c1k, \dots, cTk$. Таким чином,

$$p_k = \min \left\{ p : \sum_{t=0}^{[p]} d_{tk} + (p - [p]) d_{[p]+1,k} \geq 0 \right\},$$

де $[p]$ – ціла частина числа p , $PV(Ct) = (dt1, dt2, dt3, dt4)$.

Для PP отримаємо: $PP = (3,35; 3,77; 4,13; 4,98)$.

Особливістю проектів у сфері ЖКГ є їх одночасно економічна і соціальна ефективність, тобто параметри оцінки проекту є одночасно кількісними і якісними. Це важливо враховувати при виборі варіанта інвестиційного проекту, що буде реалізований на засадах ДПП. Одночасно оцінити кількісні і якісні показники можливо за умови використання математичного апарата теорії нечітких множин.

Наведемо приклад такого розрахунку. Нехай існує проект, якісні характеристики якого будуть оцінені експертами. Вони будуть оцінюватись за п'ятибальною шкалою: «дуже погано», «погано», «посередньо», «добре», «дуже добре». Потім бальну шкалу переведемо у числову. Результатом оцінки буде нечітке число, що знаходиться на відрізьку від 0 до 1: $X(0,5; 0,7; 0,7; 0,9)$.

Кількісні показники проекту будуть такі (тис. грн):

$NPV = (150; 200; 220; 250)$.

Чиста теперішня вартість аналогічних проектів складає 400 тис. грн.

Отримаємо нормовану оцінку показників цього проекту:

$V = (b1/M, b2/M, b4/M)$.

Метою нормування є приведення кількісних показників до нечіткого числа, що лежить в інтервалі від 0 до 1.

Отримаємо:

$NPV = (\frac{150}{400}, \frac{200}{400}, \frac{220}{400}, \frac{250}{400}) = (0,375; 0,5; 0,55; 0,625)$

Визначимо вагомість показників: якісних - 0,6, кількісних – 0,4.

Визначимо загальну оцінку проекту:

$X = (0,4 \times 0,375 + 0,6 \times 0,5; 0,4 \times 0,5 + 0,6 \times 0,7; 0,4 \times 0,55 + 0,6 \times 0,7; 0,4 \times 0,625 + 0,6 \times 0,9) = (0,45; 0,62; 0,64; 0,79)$.

Таким чином, ступінь ефективності проекту знаходиться в межах від 45% до 79%, що цілком прийнятно.

В процесі оцінки проектів може виникнути ситуація, за якої необхідно вибрати з декількох проектів – один, що і буде реалізований. Для цього описаним вище способом можливо отримати нечіткі числа, що описують кожний проект, а потім здійснити їх порівняння - скласти рейтинг. Для цього можливо використати різні методи, описану у розділі 1.

Продемонструємо методику складання такого рейтинга для трьох альтернативних проектів, що оцінені нечіткими числами: $A1 = (3, 5, 5, 9)$; $A2 = (3, 7, 7, 8)$; $A3 = (1, 6, 6, 10)$.

1) За методом Чью-Парка:

$$cp(A) = \frac{a_1 + a_2 + a_3 + a_4}{4} + w \frac{a_2 + a_3}{2}.$$

Отримаємо $cp(A1) = 10,5 < cp(A3) = 11,75 < cp(A2) = 13,25$, тобто найкращим є другий проект

2) За методом Чанга:

$$ch(A) = \frac{a_3^2 + a_3 a_4 + a_4^2 - a_1^2 - a_1 a_2 - a_2^2}{6}.$$

$ch(A2) = 15 < ch(A1) = 17 < ch(A3) = 25,5$, тобто другий проект – найгірший.

3) За методом Кауфмана-Гупти:

$$kg1(A) = \frac{a_1 + a_2 + 2a_3 + a_4}{6}.$$

$kg1(A1) = 5,33 < kg1(A3) = 5,83 < kg1(A2) = 6,5$, тобто найкращим є другий проект.

4) За методом Джейн: $Pos(A_i \in B) = \max \min(\mu A_i(x), \mu B(x))$.

$Pos(A1 \in B) = 6,43 < Pos(A3 \in B) = 7,14 < Pos(A2 \in B) = 7,27$, тобто другий проект є найкращим.

5) За методом Дюбуа-Прада.

$$PD(A_i) = Pos(A_i \geq \max_{j \neq 1} A_j) = \min_{j \neq 1} \max_{x, y} \min(\mu A_i(x), \mu A_j(y)).$$

$PD(A1) = 0,75 < PD(A3) = 0,875 < PD(A2) = 1$, тобто слід обрати другий проект.

Важливо для отримання найвищої достовірності ранжування використати одночасно декілька методів.

В сучасних умовах реформування адміністративно-територіального устрою та децентралізації влади в Україні потребують особливої уваги проблеми управління житлово-комунальним господарством, оскільки його утримання забезпечують місцеві органи державної влади та створені у процесі реформування об'єднані територіальні громади (ОТГ). В той же час забезпечення населення ОТГ якісними послугами є важливою соціальною задачею.

На нашу думку, використовувати теорію нечітких множин можливо при оцінці якості житлово-комунальних послуг.

Якість послуг ЖКГ, як якісна властивість блага, відповідно до стандарту якості ISO 8402:1994 визначається сукупністю характеристик послуги задовольняти встановлені або очікувані потреби споживачів.

Стандарт ISO 9000:2000 вимагає розглядати якість ЖК послуги як інтегральну характеристику, що перетворює спроможність сукупності характеристик системи ЖКГ, виконувати вимоги замовників та інших зацікавлених сторін.

Традиційним методом оцінки якості послуг є метод експертних оцінок. Залежно від цілей експертизи або показників, що аналізуються, експерти можуть використовувати один або кілька критеріїв. Експертиза якості послуг вимагає дотримання послідовності етапів та операцій, порядок і зміст яких залежать від мети, виду послуги, що досліджується, складності технологічного процесу надання.

Щодо якості житлово-комунальних послуг, то вони можуть бути оцінені як об'єктивними (кількісними показниками), так і суб'єктивними (описовими, якісними).

У першому випадку кількісне оцінювання якості можливо здійснити на основі державних стандартів щодо надання відповідних послуг, а саме: ГОСТ 2874-82 «Вода питьевая. Технические требования и контроль за качеством», вимоги санітарного законодавства і т.ін. Такими показниками можуть бути: кількість наданих послуг; регулярність надання (кількість ненаданих послуг впродовж року); відповідність послуг технічним умовам їх надання, температура гарячої води; температура житлового приміщення у опалювальний період і т.ін.

Окрім зазначених характеристик, якість ЖК послуг доцільно оцінити експертним шляхом. Параметрами експертної оцінки, у цьому випадку, можуть бути такі: для холодного водопостачання – безперебійне цілодобове впродовж року водопостачання; тиск (напір) води; склад і властивості води; для гарячого водопостачання – температура води, що подається; регулярність подачі; частота відключень; для теплопостачання – комфортність теплового режиму у приміщенні і т.ін.

Використаємо підхід теорії нечітких множин для комплексної оцінки якості ЖК послуг на основі кількісних та якісних показників.

Якісні показники рівня ЖК послуг, тримані від експертів, будуть у балах. Потім бальна шкала переводиться у числову. Числа, отримані за різними параметрами однієї і тієї ж послуги, агрегуються у один числовий показник. Отримана загальна оцінка використовується для визначення рівня відповідності якості оцінюваних послуг.

Потім можливо визначити загальну (інтегральну) оцінку у такій послідовності: – визначення питомої ваги показника для кожної групи характеристик послуги; – оцінка кожної групи нечітким числом; – нормування кількісних показників; агрегування нечітких оцінок характеристик послуги із заданими вагами та отримання загальної оцінки якості ЖК послуги.

Найбільш складним та важливим етапом є визначення ваги для кожної групи характеристик послуг (кількісних та якісних) і по кожній характеристиці у групі послуг.

Таким чином, проведення оцінки житлово-комунальних послуг доцільно проводити у такій послідовності:

1) Визначення основних кількісних і якісних параметрів, що будуть використані для інтегральної оцінки житлово-комунальних послуг.

2) Кількісне оцінювання ЖК послуг на основі державних стандартів щодо надання відповідних послуг.

3) Розрахунок нечіткого числа, що є унормованою оцінкою групи кількісних параметрів ЖК послуги, за формулою (1.1):

$$\bar{B} = (b1/M, b2/M, \dots, bn/M), \quad (1)$$

де, $\bar{B}$ – нечітке число, що лежить в інтервалі від 0 до 1;

$b1, b2, \dots, bn$ – кількісна оцінка параметрів ЖК послуги;

M – середнє значення сукупності кількісних оцінок параметрів ЖК послуги;

n – кількість оцінюваних параметрів.

4) Проведення експертної оцінки якісних характеристик ЖК послуг за бальним методом.

5) Введення якісних характеристик ЖК послуг, отриманих методом бальної експертної оцінки в електронну таблицю.

6) Розрахунок нечіткого числа, що є оцінкою якісних параметрів ЖК послуги за формулою (2):

$$\bar{A} = (a1, a2, \dots, an), \quad (2)$$

де, $\bar{A}$ – нечітке число, що лежить в інтервалі від 0 до 1;

$a1, a2, \dots, an$ – числові характеристики параметрів ЖК послуги;

n – кількість оцінюваних параметрів;

7) Визначення ваги кількісних (y) і якісних (x) характеристик ЖК послуг.

8) Розрахунок інтегральної оцінки ЖК послуг за формулою:

$$X = (x \times a1 + y \times b1/M; x \times a2 + y \times b2/M; \dots, x \times an + y \times bn/M),$$

де, y – кількісні характеристики ЖК послуг;

x – якісні характеристики ЖК послуг;

n – кількість оцінюваних параметрів;

9) Проведення оцінки усього обраного переліку послуг;

10) Рейтингова оцінка ЖК послуг.

Для порівняння нечітких чисел (складання рейтингу) скористаємось такими методами: 1) метод Чью-Парка; 2) метод Чанга; 3) метод Кауфмана-Гупти; 4) метод Джейн; 5) метод Дюбуа-Прада.

У таблиці 3 узагальнені основні якісні та кількісні показники якості надання ЖК послуг.

Таблиця 3. Показники якості ЖК послуг

Показник якості	Критерій оцінки і вимірювання
1. Водопостачання	
1.1. Безперебійне цілодобове постачання	Перерви у водопостачанні, год або %
1.2. Склад і властивості води	Відповідність нормативам Держстандарту та МОЗ
1.3. Тиск (напір) води	Подача води зі зниженим тиском
1.4. Технічний стан споруд	Непродуктивні витрати та втрати води, % Мережі, що знаходяться у аварійному та ветхому стані, %
2. Водовідведення	
2.1. Безперебійне цілодобове водовідведення	Максимальна тривалість ліквідацій аварії у мережі, год
2.2. Забрудненість стічних вод	Рівень перевищення гранично припустимої концентрації скидів
2.3. Технічний стан споруд	Кількість аварій у мережах, од / км мереж Мережі, що знаходяться у ветхому та аварійному стані, км
3. Гаряче водопостачання	
3.1. Безперебійне цілодобове постачання	Перерви у водопостачанні, годин
3.2. Склад і властивості води	Відповідність нормативам Держстандарту та МОЗ
3.3. Тиск (напір) води	Подача води зі зниженим тиском, годин
3.4. Температура води, що подається	Тривалість подачі води зменшеної температури, год
4. Теплопостачання	
4.1. Безперебійне і надійне теплопостачання	Перерви у постачання тепла внаслідок аварій, год
4.2. Дотримання параметрів теплопостачання	Відхилення від температурного режиму подачі тепла, днів
4.3. Технічний стан мереж	Кількість аварій у мережах, од / км мереж
4.4. Рівень енергоефективності мереж	Втрати тепла, Гкал
4.5. Технічний стан обладнання	Кількість обладнання, що експлуатується понад 20 років, од
5. Газопостачання	
5.1. Безперебійне і надійне постачання	Тривалість періодів відсутності газу, годин
5.2. Технічний стан обладнання	Непродуктивні витрати та втрати газу, куб.м.
5.3. Технічний стан мереж	Кількість аварій, одиниць на км
6. Електропостачання	
6.1. Безперебійне і надійне електропостачання	Перерви в подачі електроенергії, год
6.2. Дотримання технологічних параметрів електропостачання	Відхилення параметрів струму від нормативного, одиниць
6.3. Технічний стан мереж	Кількість аварій, одиниць
7. Технічне обслуговування	
7.1. Безперебійність надання послуги	Відсутність надання послуг, днів
7.2. Проведення поточних та капітальних ремонтів	Відповідність фактичної кількості, нормативній, одиниць
7.3. Оперативність надання послуг	Тривалість очікування послуги, год

Продемонструємо алгоритм розрахунків на прикладі послуги водопостачання.

Кількісними показниками водопостачання будуть: кількість ненаданих послуг від проектної потужності, %; непродуктивні витрати та втрати води у мережі, %; протяжність мереж, що знаходяться у аварійному стані, %.

Зазначені величини (показники) необхідно унормувати. Метою унормування є приведення кількісних показників до нечіткого числа, що лежить в інтервалі від 0 до 1. В якості унормуючої величини можливо використати середнє значення аналізованих показників.

Отримаємо унормовану оцінку другої групи показників (кількісних):

$$B = (b1/M, b2/M, b4/M),$$

де, B – нечітке число, що лежить в інтервалі від 0 до 1;

$b1, b2, b4$ – кількісна оцінка параметрів ЖК послуги;

M – середнє значення сукупності кількісних оцінок параметрів ЖК послуги.

При оцінці послуги водопостачання якісними показниками будуть такі:

- безперебійне цілодобове водопостачання;
- тиск (напір) води;
- склад і властивості води (її відповідність нормативам, встановленим органами Держстандарту та МОЗ).

Потім визначається значимість кожного із зазначених показників. На нашу думку, вона може бути такою: 0,35; 0,25; 0,40 відповідно. П'ятибальна система оцінок водопостачання буде: «дуже погано», «погано», «посередньо», «добре», «дуже добре».

Бальні оцінки переводять у числові. Результатом оцінки буде нечітке число, що знаходиться на відрізку від 0 до 1.

Таким чином отримаємо оцінку групи якісних показників:

$$A = (a1, a2, a4),$$

де, A – нечітке число, що лежить в інтервалі від 0 до 1;

$a1, a2, a4$ – числові характеристики параметрів ЖК послуги.

Будемо вважати, що питома вага якісних показників буде x , а кількісних – y .

Потім визначено загальну оцінку послуги водопостачання:

$$X = (x \times a1 + y \times b1/M; x \times a2 + y \times b2/M; x \times a4 + y \times b4/M).$$

Аналогічно оцінюється кожний вид ЖК послуг: газо-, тепло-, електропостачання та водовідведення.

Після того, як кожна ЖК послуга отримала загальну оцінку у вигляді трапецевидного (трикутного) нечіткого числа, можливо упорядкувати послуги за рівнем їх якості (скласти рейтинг).

Продемонструємо цей алгоритм за допомогою отриманих результатів кількісного і якісного оцінювання.

При оцінці послуги водопостачання були отримані такі значення кількісних показників водопостачання:

- кількість ненаданих послуг від проектної потужності – 15%;
- непродуктивні витрати та втрати води у мережі – 45%;
- протяжність мереж, що знаходяться у аварійному стані – 20%.

Отримали унормовану оцінку кількісних показників ЖК послуг за формулою 1, що дорівнювала: $\bar{B}1 = (0,56; 1,69, 0,75)$.

Якісними показниками водопостачання були:

- безперебійне цілодобове водопостачання;
- тиск (напір) води;
- склад і властивості води (її відповідність нормативам, встановленим органами Держстандарту та МОЗ).

Експертним способом визначена вагомість кожного із зазначених показників: 0,30; 0,25; 0,45 відповідно.

Результатом оцінки стало нечітке число, що знаходилось на відрізку від 0 до 1: $\bar{A}1 = (1,2; 0,7; 0,9)$.

Вважаємо, що вага якісних показників буде 0,5, а кількісних – 0,5.

Розрахуємо загальну оцінку послуги водопостачання за формулою 3:

$$X1 = (0,5 \times 1,2 + 0,5 \times 0,56; 0,5 \times 0,7 + 0,5 \times 1,69; 0,5 \times 0,9 + 0,5 \times 0,75) = (0,88; 1,20; 0,83).$$

Аналогічно здійснимо оцінку за кожним видом ЖК послуг: газо-, тепло-, електропостачання і отримали такі результати:

- для газопостачання $X2 = (0,9; 1,1; 1,0)$;
- для теплопостачання $X3 = (0,85; 1,0; 1,1)$;
- для електропостачання $X4 = (1,1; 0,9; 1,0)$.

Після того, як кожна ЖК послуга отримала інтегральну оцінку у вигляді трапецевидного (трикутного) нечіткого числа, упорядковуємо послуги за їх рівнем і отримуємо рейтинг за методом Чью-Парка:

$$cp(X1) = 1,74 < cp(X3) = 1,79, < cp(X2) = 1,80 < cp(X4) = 1,95.$$

Констатуємо, що найкращою є якість надання послуг з електропостачання.

Висновки. В роботі доведена доцільність розробки нового інструментарію прийняття та оцінки рішень з урахуванням особливостей процесу децентралізації влади в Україні.

Встановлено, що використання математичного апарата нечітких множин щодо оцінки інвестиційних проектів, буде сприяти підвищенню достовірності прогнозних розрахунків щодо економічної і соціальної ефективності програм та проектів управління територіями.

Доведена доцільність використання теорії нечітких множин для оцінки якості житлово-комунальних послуг. Це дозволить враховувати одночасно кількісні та якісні показники що сприятиме підвищенню рівня ефективності функціонування ЖКГ у об'єднаних територіальних громадах.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Доцільним буде у подальших дослідженнях здійснити розробку методології оцінку програм розвитку об'єднаних територіальної громади одночасно за кількісними та якісними показниками.

Список використаних джерел

1. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Київ: НІСД, 2016. 61 с.
2. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf (дата звернення 04.02.2018).
3. Муркович Л. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування в Україні: теоретичні аспекти. URL: http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf (дата звернення 04.02.2018).
4. Молодожен Ю. Б. Поняття і сутність територіальної громади в системі місцевого самоврядування України. Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету. 2006. № 2. С. 128-136.
5. Волков В. П., Горошкова Л. А., Карбівничий Р. О. Управління нерухомістю територіальних громад. Белосток: Белосток, 2018. 144 с.
6. Волков В. П., Горошкова Л. А., Карбівничий І. О. Наукові засади технологій управління ресурсами комунальної власності в умовах реформування. Белосток: Белосток, 2018. 138 с.
7. Volkov V.P., Karbivnychy I. O., Karbivnychy R. O., Horbova I. A. Conditions of the no-loss functioning of territorial formation. Belostok: Belostok, 2018. 190 с.
8. Горошкова Л. А., Волков В. П., Карбівничий Р. О. Роль міжбюджетного регулювання у фінансовій спроможності територіальних громад. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. 2018. № 36. С. 5-12.
9. Horoshkova L., Volkov V., Kapranova L., Komelina A. The Reverse Subsidy's Impact of United Territorial Community's Budget Generations. International Journal of Engineering & Technology. 2018. № 7(4.8). P. 539-543.
10. Горошкова Л. А., Волков В. П. Управління фінансовими процесами децентралізації та формування територіальних громад. Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету. 2018. № 36/1. С. 285-293.
11. Державна екологічна політика України в умовах децентралізації влади / за наук. ред. д.е.н., проф. Є.В. Хлобистова / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2016. 226 с.
12. Заде Л. А. Понятие лингвистической переменной и его применение к пинятию приближенных решений. М. : Мир, 1976. 165 с.

References

1. Terytorialna hromada yak bazova lanka administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy: problemy ta perspektyvy reformuvannya [Territorial community as a base part of the administrative - territorial device of Ukraine: problems and prospects of reforming. The analytical report]. Kyiv: NISI, 2016. 61 p. [in Ukr.].
2. Batanov, O. V. (2008). Terytorialna hromada – pervynnyi subiekt munitsypalnoi vlady v Ukraini: poniattia ta oznaky [A territorial community - primary subject of municipal authority in Ukraine: concept and attribute]. URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf. [in Ukr.].
3. Murkovich, L. A. (2010). Terytorialna hromada yak subiekt mistsevoho samovriadiuvannya v Ukraini: teoretychni aspekty [Territorial community as the subject of local self-management in Ukraine: theoretical aspects]. URL: http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf. [in Ukr.].
4. Molodozhen, Y. B. (2006). Poniattia i sutnist terytorialnoi hromady v systemi mistsevoho samovriadiuvannya Ukrainy [Concept and essence of a territorial community in system of local self-management of Ukraine]. University scientific slip: a magazine of Khmelnytskyi university, 2. 128-136. [in Ukr.].
5. Volkov, V. P., Horoshkova, L. A., Karbivnychy, R. O. (2018). Upravlinnia nerukhomistiu terytorialnykh hromad. Belostok: Belostok, 144 p. [in Ukr.].
6. Volkov, V. P., Horoshkova, L. A., Karbivnychy, I. O. (2018). Naukovi zasady tekhnolohii upravlinnia resursamy komunalnoi vlasnosti v umovakh reformuvannya [Scientific principles of technologies of management of community property resources are in the conditions of reformation]. Belostok: Belostok, 138 p.
7. Volkov, V. P., Karbivnychy, I. O., Karbivnychy, R. O., Horbova, I. A. (2018). Conditions of the no-loss functioning of territorial formation. Belostok: Belostok, 190 p.
8. Horoshkova, L. A., Volkov, V. P., Karbivnychy, R. O. (2018). Rol mizhbiudzhethnoho rehuliuвання u finansovii spromozhnosti terytorialnykh hromad [A role of the interbudgetary adjusting is in financial possibility of territorial communities]. Bulletin of Priazovsky Technical University. Series: Economic sciences, 36. 5-12. [in Ukr.].
9. Horoshkova, L., Volkov, V., Kapranova, L., Komelina, A. (2018). The Reverse Subsidy's Impact of United Territorial Community's Budget Generations. International Journal of Engineering & Technology, 7(4.8). 539-543.
10. Horoshkova, L. A., Volkov, V. P. (2018). Upravlinnia finansovymy protsesamy detsentralizatsii ta formuvannya terytorialnykh hromad [Management of decentralization and forming of territorial communities financial processes]. University Economic Bulletin, 36/1. 285-293. [in Ukr.].
11. Derzhavna ekolohichna polityka Ukrainy v umovakh detsentralizatsii vlady [A public ecological policy of Ukraine is in the conditions of decentralization of power] / nauk. red. d.e.n., prof. Ye. V. Khlobystova. Kyiv, 2016. 226 p. [in Ukr.].

12. Zade L. A. (1976). *Poniatye linyhvystrycheskoi peremennoi y eho prymerenye k pyniatyiu pryblzhennykh resheneniy* [The concept of a linguistic variable and its application to kicking approximate solutions]. М.: Myr, 165 s. [in Rus.].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Горошкова Лідія Анатоліївна, д.е.н., доцент, академік Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики Запорізького національного університету, e-mil: goroshkova69@gmail.com

Волков Володимир Петрович, д.т.н., професор, академік Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики Запорізького національного університету, e-mil: volkovvp49@gmail.com

Хлобистов Євген Володимирович, д.е.н., професор, академік Академії економічних наук України, професор кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія», вул. Григорія Сковороди, 2, Київ 04655, Україна e-mil: ievgen.khlobystov@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Горошкова Лидия Анатольевна, д.э.н., доцент, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры предпринимательства, менеджмента организаций и логистики Запорожского национального университета, e-mil: goroshkova69@gmail.com

Волков Владимир Петрович, д.т.н., профессор, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры предпринимательства, менеджмента организаций и логистики Запорожского национального университета, e-mil: volkovvp49@gmail.com

Хлобыстов Евгений Владимирович, д.э.н., профессор, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры экологии Национального университета «Киево-Могилянская академия» e-mil: ievgen.khlobystov@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Horoshkova Lidia, D. Sc. in Economics, Professor of the Department of entrepreneurship, management of organizations and logistics, Zaporizhzhya National University, e-mil: goroshkova69@gmail.com

Volkov Vladimir, D. Sc. in technical, professor, Professor of the Department of entrepreneurship, management of organizations and logistics, Zaporizhzhya National University, e-mil: volkovvp49@gmail.com

Khlobystov Ievhen, D. Sc. in Economics, professor, Professor of the Department of Environmental Studies, National university of «Kyiv-Mohyla academy», e-mil: ievgen.khlobystov@ukr.net

УДК 339.9:338.45.000.32

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-99-110>

ЗАСАДИ ПРОМИСЛОВИХ ПОЛІТИК КРАЇН СВІТУ З РІЗНИМ РІВНЕМ РОЗВИТКУ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Дейнеко Л. В.,
Ципліцька О. О.

Актуальність теми дослідження пояснюється усвідомленням як в розвинутих країнах світу, так і в тих, що розвиваються, необхідності відродження промисловості та удосконаленні промислової політики як ключового інструменту стратегії економічного розвитку.

Постановка проблеми. Ефективність промислових політик країн з різним рівнем розвитку залежить від того, наскільки засади, на яких ця політика формується, враховують стартові національні умови та вимоги і тенденції глобального ринку. Для країн з однаковим рівнем доходу можна визначити спільні напрями стратегій промислового розвитку та найбільш ефективні інструменти промислової політики. За схожих стартових умов відмінності у підходах до промислової політики можуть обумовлювати і відмінності між результатами її реалізації, а за різних початкових умов можуть тягнути за собою вирівнювання економічних показників та швидку конвергенцію економік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання формування та реалізації промислової політики в країнах світу досліджувалися як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, зокрема, такими, як О. І. Амоша, А. Андреоні, К. Варвік, В. П. Вишневецький, В. М. Геєць, Г. Кресті, Дж. Лін, В. І. Ляшенко, А. Номан, І. Нублер, К. Оно, Х. Салазар-Сірінакс, Є. Старіков, Дж. Стігліц, В. Трейчел, К. Шваб.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на спроби узагальнити підходи та інструменти промислової політики для окремих груп країн, пошук оптимального дизайну вітчизняної промислової політики все ще триває, що ускладнює прийняття важливих нормативних актів в сфері промислового розвитку та є причиною запеклих дискусій між гілками влади в процесі формування Стратегії розвитку промислового комплексу України, законодавчого врегулювання «промислового безвізу» та вивізних мит на окремі види промислової сировини тощо.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є узагальнення досвіду промислових політик країн з рівним рівнем економічного розвитку та обґрунтування необхідності його використання при визначенні основних засад вітчизняної промислової політики.

Метод або методологія проведення дослідження. При проведенні дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу, синтезу, індукції та дедукції, історичний, порівняння, діалектичний метод пізнання; а також методи статистичного аналізу, монографічні дослідження при вивченні досвіду окремих країн, експертні оцінки при розробці пропозицій щодо формування та реалізації промислових політик у трансформаційних економіках.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Досліджено засади промислових політик трьох груп країн – з високими, середніми та низькими доходами в контексті їх історичного розвитку. Визначено соціально-економічні та інституційні умови в різних країнах, де реалізація певного типу промислової політики мала позитивні або негативні наслідки. Аналіз стану розвитку промисловості в Україні та результатів реалізації промислової політики показав, що остання потребує перегляду релевантності застосовуваних інструментів та заходів викликам внутрішнього та глобального середовища. На основі досвіду зарубіжних країн визначені пріоритети промислового розвитку та обґрунтовані ключові засади промислової політики для України.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути застосовані при формуванні нормативно-правової бази, що регулює промисловий розвиток, при розробці Концепції державної промислової політики, Стратегії промислового розвитку центральними органами виконавчої влади і відповідних розділів програм соціально-економічного та культурного розвитку регіонів.

Висновки відповідно до статті. В ході дослідження було визначено, що основу сучасних промислових політик країн з високим рівнем розвитку складають протекціоністські заходи та стимулювання інноваційної діяльності всередині держави; країни з середнім рівнем доходу надають пріоритет інноваційній та технологічній політиці; країнам з низьким рівнем доходу, зокрема, Україні, слід спрямувати заходи промислової політики на промислову модернізацію, імпортозаміщення, вбудовування у глобальні ланцюги доданої вартості з метою прискорення соціально-економічного розвитку та посилення конкурентоспроможності на світових ринках.

Ключові слова: промислова політика, інструменти промислової політики, інноваційна політика, протекціонізм, технологічна модернізація, рівень економічного розвитку

ОСНОВЫ ПРОМЫШЛЕННОЙ ПОЛИТИКИ СТРАН МИРА С РАЗНЫМ УРОВНЕМ РАЗВИТИЯ: УРОКИ ДЛЯ УКРАИНЫ

**Дейнеко Л. В.
Цыпляцкая Е. А.**

Актуальность темы исследования объясняется потребностью как развитых стран мира, так и развивающихся, в возрождении и совершенствовании промышленной политики в условиях глобализации как ключевого инструмента стратегии экономического развития.

Постановка проблемы. Эффективность промышленных политик стран с разным уровнем развития зависит от того, насколько основы, на которых эта политика формируется, учитывают национальные условия и требования и тенденции глобального рынка. Для стран с одинаковым уровнем дохода можно определить общие направления стратегий промышленного развития и наиболее эффективные инструменты промышленной политики. При схожих стартовых условиях отличия в подходах к промышленной политике могут обуславливать и отличия между результатами их реализации, а при разных начальных условиях влечет за собой выравнивание экономических показателей и быструю конвергенцию экономик.

Анализ последних исследований и публикаций. Отдельные вопросы формирования и реализации промышленной политики в странах мира исследовались как отечественными, так и зарубежными учеными, в частности, такими, как А. И. Амоша, А. Андреони, К. Варвик, В. П. Вишневский, В. М. Геец, Г. Крести, Дж. Лин, В. И. Ляшенко, А. Номан, И. Нублер, К. Оно, Х. Салазар-Сиринакс, Е. Стариков, Дж. Стиглиц, В. Трейчел, К. Шваб.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Несмотря на попытки обобщить подходы и инструменты промышленной политики для отдельных групп стран, поиски оптимального дизайна промышленных политик всё еще длится, что усложняет принятие важных нормативных актов в сфере промышленного развития и является причиной ожесточенных дискуссий между ветвями власти в процессе формирования Стратегии развития промышленного комплекса Украины, законодательного урегулирования «промышленного безвиза» и вывозных пошлин на отдельные виды промышленного сырья.

Постановка задачі, цілі дослідження. Целью исследования является обобщение опыта промышленных политик стран с разным уровнем экономического развития и обоснование необходимости его использования при определении основных принципов отечественной промышленной политики.

Метод или методология проведения исследования. При проведении исследования были использованы общенаучные и специальные методы: анализа, синтеза, индукции и дедукции, исторический, сравнения, диалектический метод познания; а также методы статистического анализа, монографические исследования при изучении опыта отдельных стран, экспертные оценки при разработке предложений по формированию и реализации промышленных политик в трансформационных экономиках.

Изложение основного материала (результаты работы). Исследованы основы промышленных политик трёх групп стран – с высокими, средними и низкими доходами в контексте их исторического развития. Определены социально-экономические и институциональные условия в разных странах, где реализация определенного типа промышленной политики имела положительные или отрицательные последствия. Анализ состояния развития промышленности в Украине и результатов реализации промышленной политики показал, что последняя требует пересмотра релевантности используемых инструментов и мер вызовам внутренней и глобальной среды. На основе опыта зарубежных стран определены приоритеты промышленного развития и обоснованы ключевые принципы промышленной политики для Украины.

Область применения результатов Результаты исследования могут быть применены для формирования нормативно-правовой базы, регуливающей промышленное развитие, при разработке Концепции государственной промышленной политики, Стратегии промышленного развития центральными органами исполнительной власти и соответствующих разделов программ социально-экономического и культурного развития регионов.

Выводы в соответствии со статьей. В ходе исследования было определено, что основу современных промышленных политик стран с высоким уровнем развития составляют протекционистские меры и стимулирование инновационной деятельности внутри государства; страны со средним уровнем дохода отдают приоритет инновационной и технологической политике; странам с низким уровнем дохода, в том числе, Украине, следует направить меры промышленной политики на промышленную модернизацию, импортозамещение, встраивание в глобальные цепочки добавленной стоимости с целью ускорения социально-экономического развития и усиления конкурентоспособности на мировых рынках.

Ключевые слова: промышленная политика, инструменты промышленной политики, инновационная политика, протекционизм, технологическая модернизация, уровень экономического развития

FOUNDATIONS OF INDUSTRIAL POLICY IN THE COUNTRIES WITH DIFFERENT LEVELS OF DEVELOPMENT: LESSONS FOR UKRAINE

Deineko L. V.,
Tsyplitska O.O.

Relevance of the research topic is due to the need of developed and developing states of the world in renaissance and improvement of industrial policy as a key instrument of economic development strategy in a globalizing world.

Formulation of the problem. The efficiency of industrial policy in countries with different level of development depends on the fact how principles the policy is based on take into consideration the starting national conditions and requirements and trends of global market. For the countries with the same levels of income it is possible to determine the common directions of industrial development strategies and efficient tools of industrial policy. Under similar starting conditions differences in approaches to industrial policy may also determine the differences in results of its implementation; under different starting conditions they can entail the smoothing out of economic performance and a rapid convergence of economies.

Analysis of recent research and publications. Some issues on industrial policy implementation in the countries of the world were investigated by both domestic and foreign scholars: A. I. Amosha, A. Andreoni, K. Warwick, V. P. Vyshnevsky, V. M. Heyets, G. Cresti, J. Lin., V. I. Liashenko, A. Noman, I. Nubler, K. Ohno, H. alazar-Xirinachs, E. Starikov, J. Stiglitz, V. Treichel, K. Shwab.

Selection of unexplored parts of the general problem. In spite of the multiple attempts to generalize the approaches and instruments of industrial policy for groups of countries the search of optimal design of industrial policy is still going on, what makes the adoption of important industrial development regulations complicated and is the reason of bitter discussions between the branches of authorities in the course of formation of Strategy of Ukrainian industrial complex development, legislative regulation of «industrial visa-free» and export duties on some types of feedstock.

Setting the task, the purpose of the study. The purpose of the study is generalization of the experience of industrial policies in countries with different levels of economic development and justification of the need to use it in setting the basic principles of domestic industrial policies.

Method or methodology for conducting research. In the research we used general and specific scientific methods of analysis, synthesis, induction and deduction, historical, comparison, dialectical method of knowledge;

also methods of statistical analysis, monographic research for countries' experience, expert assessment method for elaboration the recommendations on industrial policy implementation in transformation economies.

Presentation of the main material (results of work). *The industrial policy of three groups of countries – with high, middle and low income – are studied due to their historical development. Socioeconomic and institutional conditions of countries, where the implementation of a certain type of industrial policy had positive or negative results, were determined. The analysis of the Ukrainian industrial performance and industrial policy showed that the policy should be revised according to the relevance of instruments and measures to the challenges of internal and global environment. The priority directions of industrial development are determined and the key principles of industrial policy in Ukraine are justified based on foreign experience.*

The field of application of results. *The results of this research can be applied in the process of industrial regulatory framework formation, in the Concept of state industrial policy and the Strategy of industrial development elaboration by central executive authorities, and in the preparation of relevant sections of programs of regions' socioeconomic and cultural development.*

Conclusions according to the article. *In the study it is determined that these are the protectionism measures and innovation activity stimulation which are the base of the modern industrial policies in the countries with a high level of development; the middle-income countries should prioritize innovation and technology policies; the low-income states including Ukraine should focus on industrial modernization, import substitution, and the integration into global value chains in order to accelerate their socioeconomic development and strengthen the competitiveness over the world markets.*

Key words: *industrial policy, instruments of industrial policy, innovation policy, protectionism, technological modernization, level of economic development*

JEL Classification: *L50, L52, O14, O25*

Актуальність теми дослідження. Сучасний світ, опинившись в реаліях постіндустріалізації та глобалізації, усвідомив необхідність повернення до парадигми індустріального розвитку, але на якісно нових засадах, де промислова політика спрямовується не лише на вирішення проблем функціонування відповідного сектору економіки згідно з визначеними пріоритетами, а виступає важливою координуючою складовою інших видів державних політик і платформою для формування економічної політики держави.

Незважаючи на неможливість створення деякої універсальної стратегії, яка підходить будь-якій економіці, розуміння досвіду промислової політики розширює уяву про принципи її формування в різних економічних та інституціональних умовах і вказує на сфери, де слід поліпшувати координацію та синхронізацію її програм та заходів. Вивчення та використання досвіду успішної імплементації промислових політик в зарубіжних країнах, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку, є актуальним для запуску в Україні принципово нової промислової політики, що дозволяє знизити уразливість вітчизняної економіки щодо внутрішніх та глобальних загроз, забезпечити сталість економічного зростання та готовність економіки до викликів майбутнього.

Крім того, внаслідок поглиблення інтегрованості національних економік в глобальні ланцюги доданої вартості та ускладнення нових виробничих систем все більш актуальними стають проблеми координації, узгодження та синхронізації промислових політик. Розуміння засад, на яких формується промислова політики тієї чи іншої країни, дозволяє забезпечити конкурентоспроможність на відповідних ринках та полегшити інтеграцію до вищих ланок глобальних ланцюгів доданої вартості.

Постановка проблеми. Структурна та технологічна дивергенція країн в умовах глобальних змін обумовлює різноманіття підходів щодо основоположних принципів промислової політики, розширення спектру її траєкторій та інструментів реалізації. Досвід зарубіжних країн переконливо доводить, що від цього залежать успішність структурних трансформацій, рівень конкурентоспроможності держави та її експортний потенціал.

За схожих стартових умов відмінності у підходах до промислової політики можуть обумовлювати і відмінності між результатами її реалізації, а за різних початкових умов можуть тягнути за собою вирівнювання економічних показників та швидку конвергенцію економік. Втім, для країн з однаковим рівнем доходу можна визначити спільні напрями стратегій промислового розвитку та найбільш ефективні інструменти промислової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Типи промислової політики, її успішність та ефективність інструментів в різних економічних та інституціональних умовах стали предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Теоретико-методологічні засади дослідження промислової політики в країнах світу знайшли своє відображення в працях А. Андреоні, К. Варвіка, Г. Кресті, Дж. Ліна, А. Номана, І. Нублера, К. Оно, Х. Салазара-Вірінакса, Є. Старікова, Дж. Стігліца, В. Трейчела, К. Шваба та інших. Аналізу реформ у вітчизняній промисловості присвятили свої праці О. І. Амоша, В. П. Вишневський, В. М. Геєць, В. І. Ляшенко та інші. Незважаючи на спроби робити узагальнення підходів та інструментів промислової політики для окремих груп країн, пошуки оптимального дизайну вітчизняної промислової політики все ще тривають, що ускладнює прийняття важливих нормативних актів в сфері промислового розвитку та є причиною запеклих дискусій між гілками влади в процесі формування Стратегії промислового розвитку України, законодавчого врегулювання «промислового безвізу» та вивізних мит на окремі види промислової сировини тощо.

Метою дослідження є узагальнення досвіду промислових політик країн з рівним рівнем економічного розвитку та обґрунтування необхідності його використання при визначенні основних засад вітчизняної промислової політики.

Методи дослідження. При проведенні дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу, синтезу, індукції та дедукції, історичний, порівняння, діалектичний метод пізнання; а також методи статистичного аналізу, монографічні дослідження при вивченні досвіду окремих країн, експертні оцінки при розробці пропозицій щодо формування та реалізації промислових політик у трансформаційних економіках.

Результати дослідження. Аналіз досвіду країн в сфері промислового регулювання засвідчив, що попри спільність домінуючої економічної парадигми на різних етапах розвитку, мають місце значні відмінності в засадах промислової політики країн з різним рівнем розвитку та в інструментах її реалізації, що зумовлено впливом історичного розвитку та внутрішнього стану економіки тієї чи іншої країни.

Контекст промислової політики визначається переважно промисловою структурою країни та її інституційним ладом [1, с. 246]. Країни із слабкими позиціями на міжнародних ринках товарів та послуг змушені поєднувати секторальні заходи – підтримку, стимулювання, субсидування, інвестування у стратегічно важливі галузі промисловості, із стратегіями всезагального технологічного розвитку економіки. Розвинуті країни із значними відмінностями у промисловій структурі розробляли політику із різним ступенем державного втручання. Так, зокрема, Японія, чії показники традиційно залежали від двох секторів (автомобільного та електроніки) спрямувала свою політику на диверсифікацію та підвищення стійкості своєї промислової бази. Німеччина, навпаки, завдяки диверсифікованій і добре організованій системі виробництва, зосередилася на технологічному переході, керованому національною програмою «озеленення» економіки. США, промислова база яких значно звузилася протягом останніх десятиліть, взяли курс на розширення виробництва в існуючих секторах економіки.

В країнах з високим рівнем доходу можна виділити три фази промислової політики після 1945 року. У першу, до 1970-х років, основною метою західних країн було наздогнати рівень економічного розвитку Сполучених Штатів. В цей період активно використовувалося фінансування промислових проектів та слабких секторів економіки. Успішні промислові політики продемонстрували країни, що сьогодні обіймають перші сходини в світових рейтингах соціально-економічного розвитку, – Німеччина, Франція, Фінляндія, Данія, Ірландія, Японія тощо. Невід'ємним елементом програм їх промислового розвитку було протекціоністське втручання держави – від запровадження імпорتنих мит для захисту молодих галузей економіки до грантових програм монопольних підприємств, постачання дешевої сировини та комплектуючих від державних підприємств, від державно-приватного партнерства до прямих державних інвестицій, субсидій тощо. В США таку підтримку отримували підприємства з виробництва комп'ютерів, а також ті, що впроваджували Інтернет-технології, в яких країна досі залишається світовим лідером, аерокосмічна галузь. Франція здійснила успішну державну підтримку космічної програми «Аріан» та європейської співпраці у виробництві літаків Airbus. У Фінляндії держава вкладала значні інвестиції в переробну промисловість – виробництво паперу, целюлозну та металургію. В результаті у 1980-х роках державні підприємства забезпечували вже 18% всієї доданої вартості промисловості.

Під час другої фази, 1980-2000-ті роки, уряди країн відмовилися від інтервенціонізму та встановили в якості пріоритетних цілей лібералізацію та конкуренцію. Провідними інструментами стали горизонтальні заходи промислової політики, спрямовані на стимули для досліджень й розробок, навчання та відкриття ринків для іноземної конкуренції. Наприклад, сучасна промислова політика США бере свій початок від програм розвитку 1980-х років, які розраховані на довгострокову перспективу, але переважна їх кількість орієнтована на інноваційний розвиток та підготовку кадрів. Серед чотирьох нових програм, прийнятих на початку другої декади XXI століття три стосуються зазначеного напрямку, причому всі програми реалізуються як на федеральному, так і на регіональному рівнях.

Уряд Японії встановив три ключових цілі промислової політики: 1) інноваційна та технологічна інфраструктура; 2) доступ до фінансових та інших видів ресурсів; 3) розширення експорту. Структура її програм за рівнями, так само, як і в США, характеризується багатоплановістю, тобто заплановані заходи відпрацьовуються на всіх рівнях. Це забезпечує більшу гнучкість та ефективність управління промисловими реформами, але в той же час з'являється проблема неузгодженості політик на різних рівнях.

Для країн-членів ЄС перехід до горизонтальної політики був зумовлений також і обмеженнями, встановленими правилами Європейського Союзу, зокрема, на прямі державні дотації підприємствам. Але в рамках промислової політики європейських країн застосовувалися поодинокі протекціоністські заходи. Галузеві преференції стосувалися суднобудування, вугільної промисловості та автомобілебудування у Великій Британії, Фонди Єднання ЄС фінансували розбудову інфраструктури у найбільш відсталіх регіонах Союзу.

Відкрита економіка має значні переваги, але в разі недостатнього інноваційного розвитку вона втрачає свою конкурентоспроможність, погіршуються показники соціально-економічного розвитку. Тож в останнє десятиліття розвинуті країни переглянули зміст промислової політики та спрямували її на стимулювання інноваційної діяльності та розвиток малого й середнього бізнесу, а деякі країни розробили програми секторальної підтримки для відновлення промисловості після кризи 2008-2009 років. Така політика засновується на сполученні горизонтальних заходів, пов'язаних із покращенням бізнес-середовища, забезпеченням інфраструктури, підтримкою розвитку кластерів, освітніми проектами, розвитком фінансового посередництва, та заходів, спрямованих на підтримку інновацій, включаючи державне фінансування досліджень і розробок та кредитування інновацій з високим рівнем ризику. Зокрема, промисловість Німеччини переживає новий трансформаційний цикл, коли старі програми все ще орієнтовані на забезпечення інноваційної та технологічної інфраструктури й підготовку фахівців, а нові зосереджуються на комплексному розвитку системи переробної промисловості й забезпеченні інфраструктури та мереж. Багато країн вдаються до пробних кроків, щоб вийти за рамки традиційної

горизонтальної політики для підтримки пріоритетних напрямів інноваційних ініціатив, більш детально ці аспекти проаналізовано авторами у дослідженні, присвяченому посткризовим економікам [2, с. 19-31].

Нові індустріальні країни, пострадянські трансформаційні економіки мають ризик потрапити, як і Україна, в пастку середнього доходу, вихід з якої передбачає стимулювання технологічного розвитку за рахунок створення або запозичення інновацій. Ефективними заходами для таких економік є створення власних науково-дослідних лабораторій, забезпечення доступу до іноземних знань та освітні проекти для підготовки фахівців. Одним з найбільш дієвих інструментів виступає партнерство між державою та приватним сектором, а також між вітчизняними та іноземними фірмами – лідерами на ринку інновацій. Технологічній модернізації виробництва також сприяють митно-тарифна політика, спрямована на імпорт інноваційних технологій та продукції, пряме державне фінансування наукових досліджень та просування результатів наукової праці академічних установ, просування вітчизняних фірм на міжнародних ринках за моделлю іноземних фірм-лідерів та ініціювання міжнародних злиттів та поглинань. Ключовою перевагою таких горизонтальних заходів є відсутність обмежень на їх імплементацію з боку міжнародних торговельних організацій, зокрема, СОТ.

Політика технологічної модернізації актуальна і для країн з низьким рівнем доходу. Формування їх промислової політики ускладнюється тим, що поряд із багаточисленними внутрішніми проблемами вони мають відповідати на виклики глобальних індустріальних змін. Технологічні інновації в таких країнах мають служити для усунення розриву у продуктивності, модернізації промисловості та диверсифікації економіки. Ряд країн, зокрема Бангладеш та Ефіопія, демонструють позитивний досвід у використанні популярних та непопулярних інструментів промислової політики у досягненні цілей розвитку відповідних галузей економіки. Але поряд із тим, необґрунтоване наслідування структури економіки розвинутих країн та створення на цій основі порівняльних переваг в рамках концепції структуралізму у спробах наздогнати їх рівень розвитку, обумовлює неуспішність промислових політик. Наприклад, Індонезія розпочала розвивати суднобудування, орієнтуючись на досвід Нідерландів, при цьому ВВП на душу населення складав лише 10% від показника країни-лідера у 1960-х роках. Так само була започаткована автомобільна індустрія у 1970-х роках у Заїрі (зараз – Демократична Республіка Конго) при ВВП на душу населення у 5% від рівня промислового лідера [3]. Наслідком стало посилення державного втручання в економіку для підтримки цих галузей та інфраструктури, що привело до дисбалансів на грошово-кредитному ринку, ринку капіталів та ринку праці, а отримані результати не виправдали витрат.

На основі успішного досвіду здійснюються спроби формування універсальних алгоритмів впровадження успішної промислової політики [4]. Для країн, що розвиваються, рекомендовано спрямувати державну політику на підтримку порівняльних переваг та не покладатися цілком на ринковий механізм. При цьому вони можуть реалізовувати стратегії експортної експансії, імпортозаміщення, промислової диверсифікації або промислового заглиблення. В будь-якому випадку, яка б стратегія не була обрана для промислового розвитку, її ефективність з часом вичерпується. Китай для прискорення економічного зростання використав експортну експансію, його порівняльною перевагою була відносно дешева робоча сила. Однак із завоюванням зовнішніх ринків та збільшенням обсягів виробництва відбулося поступове зростання рівня заробітної плати, і ця перевага поступово втрачається. Політика імпортозаміщення у країнах Латинської Америки почала втрачати сенс, коли стало зрозуміло, що створені галузі виживають лише за рахунок державної підтримки та протекціонізму, а утворені ланцюги вартості не є конкурентоспроможними.

В узагальненому вигляді основні типи промислових політик країн з різним рівнем розвитку та ключові інструменти, що забезпечили їх успішність, представлені в табл. 1.

Таблиця 1. Ефективні інструменти промислової політики в країнах з різним рівнем розвитку

Група країн	Тип промислової політики	Приклад впровадження	Ключові інструменти політики
Країни з високим рівнем доходу	Протекціоністська	Урегулювання наслідків нафтового шоку на початку 1970-х років, фінансова криза 2008-2009 років (Велика Британія, Франція, США, Японія)	Кредитне забезпечення; гранти на навчання; стимулювання попиту; тимчасові імпорتنі обмеження
	Інноваційна	Інноваційна та конкурентна політика (Європейський Союз, Велика Британія, Франція, США, Японія)	Фінансування фундаментальних досліджень та їх комерціалізації; податкові кредити для досліджень й розробок; політика державних закупівель; політика у сфері вищої освіти
Країни з середнім рівнем доходів	Політика партнерства	Створення публічно-приватного консорціуму у сфері досліджень й розробок – телефонні комутатори в Кореї та Китаї; розробка архітектури ноутбука в Тайвані Спільні з іноземними компаніями дослідження й розробки – розробка двигуна в Hyundai Motor (Корея)	Забезпечення державного фінансування для державного сегменту досліджень й розробок
	Політика	Заохочення місцевих компаній	Поодинокі заходи із обмежень на

	технологічної модернізації	шляхом перейняття досвіду підприємств з іноземними інвестиціями (телефонні комутатори в Китаї) Науково-виробничі комбінати в сфері передового машинобудування (Китай) Придбання зарубіжних технологій та брендів (Китай) – купівля компанією Lenovo фірми IBM PC; компанією TCL – фірми Shneider; компанією Geely – Volvo	максимальну частку іноземних інвесторів; застосування тарифної політики для регулювання імпорту Державне фінансування наукових досліджень Державні позики на укладання угод із злиття та поглинання
Країни з низьким рівнем доходу	Імпорт-заміщення	Фармацевтичний сектор у Бангладеші	Обмеження права мультинаціональних корпорацій (МНК) імпортувати та продавати певні типи ліків (першої необхідності); заборона МНК продавати певні типи ліків за умови відсутності їх представництв в країні; регулювання цін на ліки першої необхідності; обмеження імпорту замінників ліків та сировини у разі, якщо вони виробляються двома або більше місцевими фірмами; призупинення видачі фармацевтичних патентів у 2008 році
	Експорт-орієнтована (включаючи спеціальні експортні зони та кластери)	Текстильна промисловість у Бангладеші	Використання схеми спеціальних експортних зон; грошові стимули для використання тканин місцевого виробництва для виготовлення готового одягу на експорт; встановлення схем повернення мит; створення митних складів для експортерів

Джерело: розроблено авторами на основі [5; 6; 7].

Україна, яка зорієнтована у реалізації своєї економічної політики на європейські принципи та вимоги, встановлені міжнародними угодами (Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, що набрала чинності 01.09.2017 року; Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі, що набрав чинності з 16.05.2008 року; Програми Міжнародного валютного фонду розширеного фінансування (EFF) та підтримки stand-by (SBA) тощо), змушена вибудовувати промислову політику у вкрай суперечливих умовах.

Промислова політика в суверенній Україні тривалий час не мала системного характеру, знаходилась під значним впливом зовнішніх факторів, що негативно позначилося на динаміці розвитку промислового комплексу. Одним з негативних наслідків недостатньої уваги до промисловості з боку урядових кіл, є скорочення частки валової доданої вартості, яка створюється за рахунок галузей переробної промисловості, про що свідчить поступове розходження обсягів її випуску та ВВП (рис. 1). Хоча на частку переробної промисловості у 2017 році припадало 0,6% з 2,5% зростання реального ВВП країни; у 2010 році цей показник становив лише 0,4% з 5,5%.

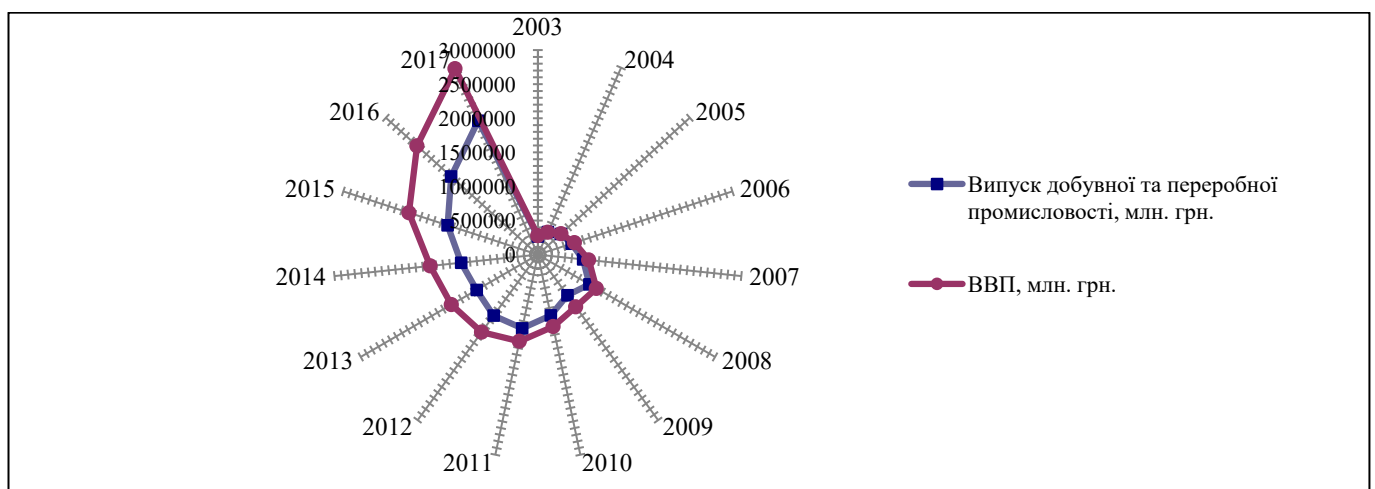

Рисунок 1. Динаміка ВВП та випуску продукції переробної промисловості у фактичних цінах, 2000-2017 рр., млн грн.

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

В результаті країна опинилася в стані так званої «пастки середнього доходу» (рис. 2).

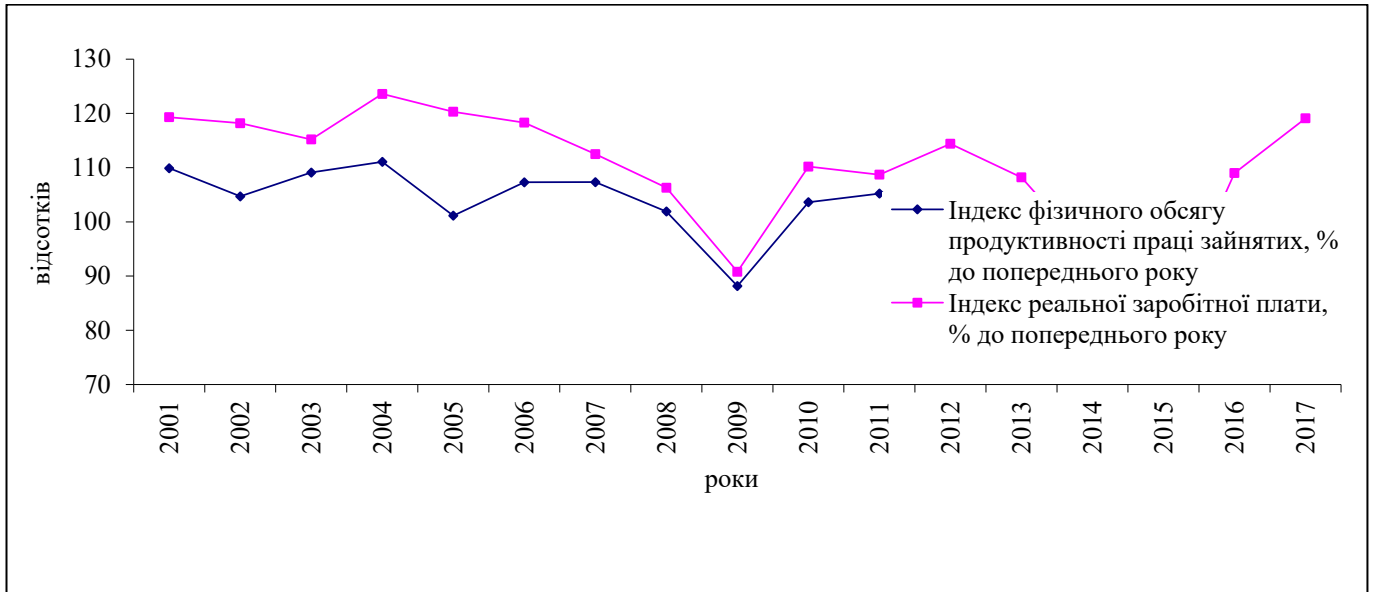

Рисунок 2. Пастка середнього доходу в Україні

Джерело: побудовано авторами за даними [9]

За К. Оно [10], це явище є наслідком низької якості промислової політики. Зростання економіки забезпечується наявними перевагами (природні ресурси, міжнародна допомога, великі проекти тощо), а не за рахунок створення нової цінності всередині країни її фірмами та громадянами. Внаслідок втрати конкурентних переваг в експорті переробної промисловості через переважання індексу зростання заробітних плат над зростанням продуктивності праці країна застрягає на деякому рівні доходу і не може просуватися далі. Рівень ВВП на душу населення в таких країнах коливається в межах 1000-12000 дол. США в постійних цінах. Країни характеризуються низьким рівнем інвестиційних вливань, повільним зростанням у переробній промисловості, обмеженою промисловою диверсифікацією та поганими умовами на ринку праці.

На рис. 2 «пастка середнього доходу» виглядає як перевищення індексу реальної зарплатної плати над індексом продуктивності праці. Таке явище характерне для усього періоду дослідження (2001-2017 рр.), крім 2015 року, коли внаслідок зовнішньої агресії відбувся шок валютного курсу та ціновий шок на ринку промислових і споживчих товарів, рівень зарплатної плати не встиг відреагувати на зростання цін. У 2016 році статус-кво відновився.

Природа такої стагнації витікає із недостатньої уваги уряду до проблем розвитку промисловості. Аналіз промислової політики, її програм та заходів за останні 20 років показує, що вся державна підтримка була зосереджена на енергетичному та металургійному секторах, а також на продукції сільського господарства та харчової промисловості. Традиційно ці сектори не вважаються високотехнологічними та лише позиціонують країну у міжнародній торгівлі в якості «сировинного придатку». Найбільш розвинуті країни формували свої стратегічні пріоритети в промисловому розвитку в таких видах діяльності як машинобудування (виробництво комп'ютерів, електронних приладів, робототехніка, автомобілебудування, аерокосмічне будівництво), фармацевтика, біо- та нанотехнології тощо.

Аналіз показників переробної промисловості в Україні порівняно з ЄС (табл. 2) свідчить про значну відсталість розвитку цього сектору.

Наведені в табл. 2 дані демонструють, що у 2016 році країни ЄС за індексом промислової конкурентоздатності знаходяться на місцях від 1 (Німеччина) до 65 (Мальта) та на 93 – Кіпр. При цьому в середньому значення індексу за період в ЄС погіршилося. Зокрема, у Великій Британії він знизився з 0,34 до 0,22, у Італії – з 0,37 до 0,27, у Франції – з 0,36 до 0,27. Україна з 2000 по 2016 роки поступилася п'ятьма сходинками в рейтингу. Показник доданої вартості переробної промисловості на одну особу в Україні у 2000 році становив 52,9% від мінімального значення по ЄС (Болгарія), у 2016 році лише 44,1% від мінімального значення ЄС (Кіпр). Експорт переробної промисловості на одну особу в Україні характеризується позитивною тенденцією, однак темпів його зростання (майже 5,7% на рік) недостатньо, щоб наздогнати мінімальні показники по ЄС (Кіпр).

Середньо- та високотехнологічна продукція в структурі доданої вартості України має позитивну динаміку, за період її частка зросла з 23 до 30%. Щодо зрушень в структурі експорту переробної промисловості, то частка середньо- та високотехнологічних товарів в Україні не змінилася і становила 38%. В країнах ЄС мінімальне значення показника (2000 р. – Латвія, 2016 р. – Греція) зросло, в той час як максимальне (2000 р. – Мальта, 2016 р. – Угорщина) скоротилося. В середньому по ЄС за вказаний період показник збільшився з 51 до 56%. Частка високотехнологічної продукції в експорті в Україні у 2,5 разів менша від Люксембургу, який має найнижчу частку серед країн ЄС, і становить 3,2% (рис. 3).

Таблиця 2. Показники розвитку переробної промисловості в Україні та країнах ЄС у 2000 та 2016 роках

Показник	Україна		Країни ЄС-28			
	2000	2016	2000		2016	
			min	max	min	max
Індекс промислової конкурентоздатності (CPI):						
- рейтинг	59	64	86	1	93	1
- балів	0,05	0,04	0,02	0,56	0,02	0,52
Додана вартість переробної промисловості на одну особу, дол. США	250,6	350,08	474,15	9378,24	793,65	20100
Експорт товарів переробної промисловості на одну особу, дол. США	253,22	611,23	315,27	18124,3	743,93	31038,5
Частка доданої вартості середньо- та високотехнологічних видів діяльності переробної промисловості в доданій вартості переробної промисловості	0,23	0,3	0,11	0,65	0,21	0,61
Частка експорту середньо- та високотехнологічних видів діяльності переробної промисловості в експорті переробної промисловості	0,38	0,38	0,15	0,81	0,29	0,77
Частка доданої вартості переробної промисловості у ВВП	0,13	0,12	0,07	0,22	0,04	0,30
Частка експорту переробної промисловості в загальному експорті	0,85	0,72	0,71	0,97	0,72	0,95
Індекс якості промислового експорту	0,65	0,57	0,54	0,96	0,55	0,87
Індекс інтенсивності індустріалізації	0,34	0,36	0,18	0,75	0,21	0,78

Джерело: [11]

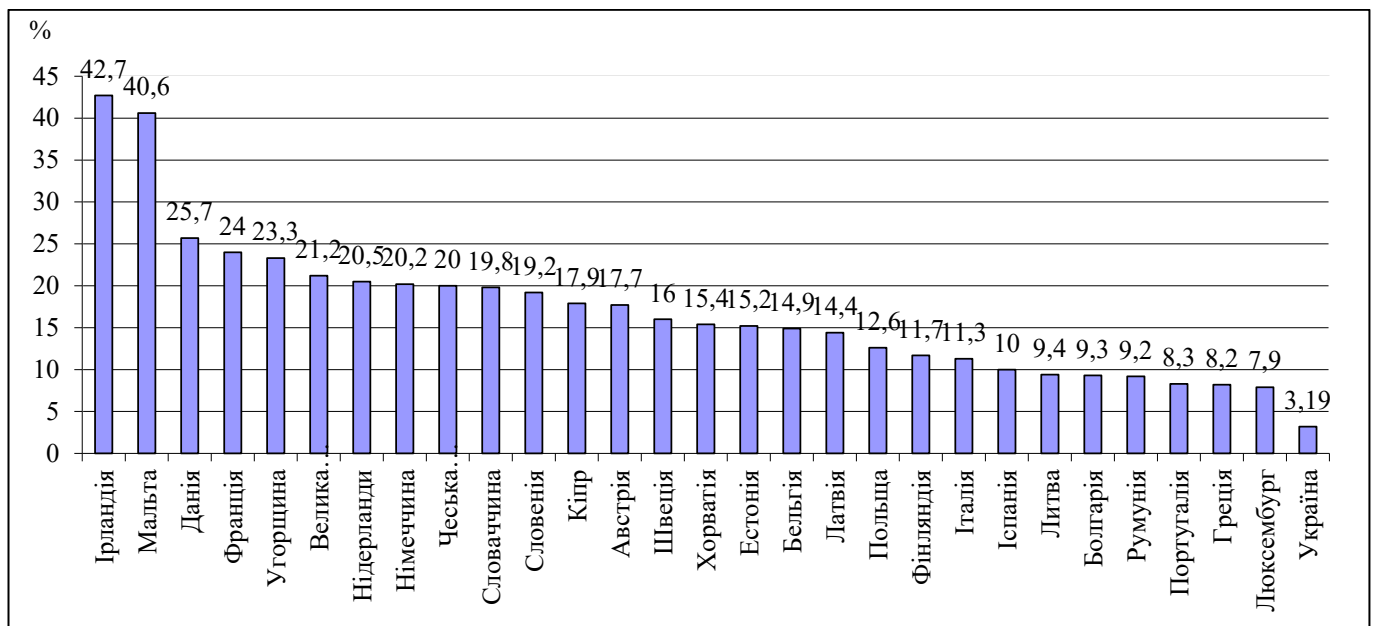

Рисунок 3. Частка високотехнологічної продукції в експорті України та країн ЄС-28, 2017 рік, %

Джерело: побудовано авторами за даними [12]

В країнах ЄС лідерами високотехнологічного експорту є Ірландія, Мальта, Данія. Ірландія є одним із світових лідерів фармацевтичної галузі та виробництва медичного обладнання; тут виробляються комп'ютери та комплектуючі, телекомунікаційні прилади, сільськогосподарське обладнання. На Мальті знаходиться ряд великих підприємств із виробництва мікросхем, обслуговування літаків, транспортного обладнання. Основними секторами переробної промисловості Данії виступають машино- та приладобудування, зокрема, виробництво ветрогенераторів, безпроводних комунікацій, медичного обладнання і техніки тощо.

Технологічна модернізація переробної промисловості відбувається повільно та вимагає значних капіталовкладень у дослідження та розробки, виготовлення нової продукції або придбання нової техніки та обладнання. Частка витрат на дослідження й розробки в Україні протягом 2010-2017 рр. складала до 1% від ВВП (рис. 4), що у 3-4 рази менше, ніж частка витрат в країнах ЄС, яка в останні декілька років стабільно перевищує позначку у 2%. Головним джерелом фінансування в Україні все ще залишається держава, на частку якої припадало 0,2% ВВП у 2017 р., далі – підприємницький сектор з часткою 0,14% та інші джерела – 0,12% ВВП. В країнах ЄС державному сектору належить фінансування в такому ж обсязі від ВВП, як і в Україні, а основним джерелом фінансування досліджень і розробок виступають підприємці. Критичним є скорочення

цих витрат у 2017 порівняно з 2010 роком на 40% до рівня 0,45% ВВП, при цьому найбільше знизилися частки державного сектору та інших джерел.

В результаті ці негативні тенденції призвели до появи та закріплення ряду обмежень, які унеможливають повноцінну реалізацію промислового потенціалу вітчизняної економіки в коротко- та середньостроковій перспективі, а саме: поступова стагнація промислового розвитку, погіршення технологічної структури промисловості, малі обсяги витрат на науку та інновації, нестача доходів промислових підприємств та відповідне зниження власних інвестиційних ресурсів, низька продуктивність промислового виробництва, несприятливий інвестиційний клімат, висока залежність від імпорту, недосконалість товарних ринків, несприятливі умови для промислового експорту, невідповідність кадрового забезпечення потребам промисловості, неякісна виробнича інфраструктура тощо [13, с. 14-21].

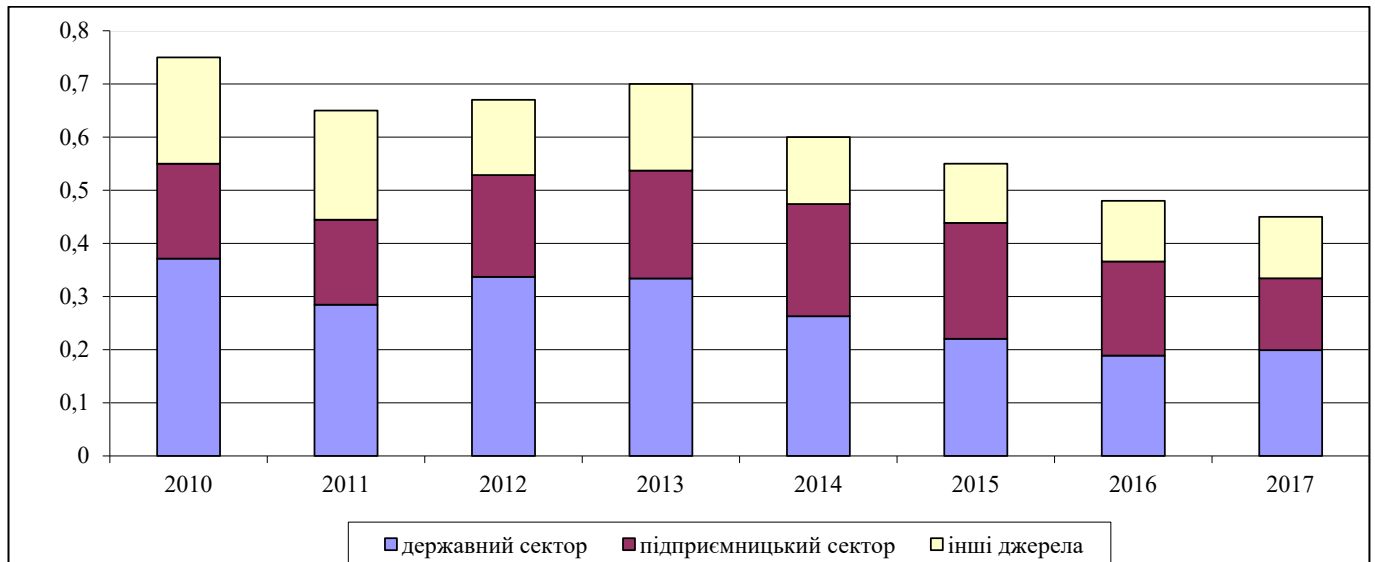

Рисунок 4. Структура витрат на дослідження й розробки в Україні у 2010-2017 роках за джерелами фінансування, % до ВВП

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

Таким чином, відсутність внутрішньо узгодженої промислової політики, проведення непопулярних реформ в умовах недостатності інституційної спроможності держави, неадекватного інституціонального середовища стали причиною уповільнення промислового розвитку, скорочення конкурентоздатності промислових підприємств та їх експортного потенціалу. Інші трансформаційні економіки – члени Європейського Союзу, зокрема, Естонія, Литва, Польща, Угорщина, Чеська Республіка, здійснювали промислову трансформацію більш швидкими темпами завдяки внутрішньому та зовнішньому інвестуванню та значній державній підтримці досліджень й розробок, стандартизації продукції, формуванню сприятливого бізнес-середовища.

Уникнення пастки середнього доходу та прискорення економічного розвитку для України можливе при виході на нові міжнародні ринки, через запровадження новітніх технологічних процесів, стимулювання внутрішнього попиту на високоякісні та інноваційні товари. Важливими елементами цієї системи заходів є інвестиції в інфраструктуру, освіту і науку та підтримка державою провідних експортних секторів й розвиток нових. Забезпечення лібералізації торгівлі відбувається за підтримки Європейського Союзу: у 2016 році урядом розпочато Діалог високого рівня Україна-ЄС з горизонтальних питань та окремих секторів промисловості, спрямований на розширення горизонтальних інструментів промислової політики в Україні (усунення технічних бар'єрів в торгівлі, публічні закупівлі, розвиток малого та середнього бізнесу) та розбудову промислових галузевих кластерів (автомобілебудівного, аерокосмічного, легкої промисловості, енергетичного машинобудування, хімічного тощо). Результатом цього діалогу стала переорієнтація промислової політики України від «інтервенціоністської», яка тривала до 2015 року з незначним занепадом внаслідок світової кризи у 2009-2010 роках, до «ліберальної» (горизонтальної). Горизонтальна промислова політика необхідна для виправлення «провалів» ринку і таким чином, сумісна з підходом щодо рівноправних умов бізнес-середовища.

Таке становище обумовлює вибір таких пріоритетних напрямів промислової політики як промислова модернізація, інноваційний розвиток та експортна орієнтація. Це дозволить «наздогнати» більш розвинуті країни, частково витіснити їх з ринків та «вбудуватися» в існуючі або нові ланцюги доданої вартості. Протекціонізм в цих умовах є недоцільним, він запобігає відкриттю ринків і створює умови для згортання внутрішньої конкуренції, а відтак і для зниження стимулів до технологічного оновлення виробництва та розробки інноваційних видів продукції та технологій.

Висновки. Отже, світовий досвід розробки промислових політик доводить, що дизайн промислової політики має бути таким, щоб розрізняти та реагувати на різні конкурентні виклики різних секторів економіки, які прагнуть до подальшого прогресу, що визначається межею міжнародної конкуренції.

Такі країни, як США, Німеччина, Франція, Фінляндія, Данія та інші, що мають високий рівень ВВП на душу населення, в ході свого економічного розвитку вдавалися до протекціонізму в умовах світових економічних криз, а в умовах економічної стабільності та необхідності стимулювання економічного зростання використовували інструменти інноваційної політики, зокрема, капіталовкладення та пільгове фінансування досліджень і розробок, створення інноваційної інфраструктури тощо. Країни з середнім рівнем доходу, до яких відносяться нові індустріальні країни, віддавали пріоритет інноваційній та технологічній політиці за умови тісної співпраці з бізнес-сектором та закладами освіти. Досвід країн з низьким рівнем доходу свідчить на користь експортної орієнтації економіки продукції, у виробництві якої країни володіють порівняльними перевагами. Певний успіх мала політика імпортозаміщення (наприклад, в Бангладеш), однак слідування структуралізму у формуванні концепції промислової політики обумовлює, як правило, переоцінку економічного потенціалу економік, у яких рівень ВВП на душу населення в декілька разів менший за рівень розвинутих країн, взятих за зразок розвитку.

Експортна орієнтація для країн з низьким та середнім рівнем розвитку дозволила свого часу їм міцно вбудуватися у глобальні ланцюги доданої вартості, що значно підвищило рівень їх соціально-економічного розвитку. Однак державне сприяння просуванню експорту трансформаційних економік, зокрема, в Україні, має супроводжуватися розробкою та впровадженням програм технологічної модернізації економіки, циркулярної економіки, створенням умов для підготовки кадрів відповідної кваліфікації, а також сприянням розвитку інноваційної інфраструктури, яка б дозволила забезпечити зростання пропозиції вітчизняних товарів на глобальних ринках. Серед інших нагальних завдань вітчизняної промислової політики виступають підвищення доступу до фінансових ресурсів, полегшення реєстрації бізнесу, спрощення дозвільної системи та доступу до енергоносіїв, посилення правового захисту прав власності та посилення інституційної спроможності держави.

Список використаних джерел

1. Andreoni A. *Varieties of Industrial Policy: Models, Packages, and Transformation Cycles in «Efficiency, Finance, and Varieties of Industrial Policy: Guiding Resources, Learning, and Technology for Sustained Growth»*, ed. by A. Noman and J.E. Stiglitz, New York, Columbia University Press, 2017. P. 245-305
2. Дейнеко Л.В., Якубовський М.М., Шелудько Е.І. та ін. *Промислова політика посткризової економіки: кол. монографія ; за ред. Л. В. Дейнеко та. М. М. Якубовського; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України».* Київ, 2014. 316 с.
3. Lin J. Y. *New Structural Economics: A Framework for Rethinking Development and Policy.* Washington, 2012. 371 p.
4. Lin J. Y., Treichel V. *Making Industrial Policy Work for Development. Transforming Economies: Making Industrial Policy Work for Growth, Jobs and Development.* Ed. by Jose M. Salazar-Xirinachs, I. Nubler, R. Kozul-Wright. ILO, 2014. P. 65-78
5. Ramdoo I. *Industrial Policies in a Changing World: What Prospects for Low-Income Countries? E15Initiative.* Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and World Economic Forum, 2015. 14 p.
6. Weiss J. *Industrial Policy in High-Income Economies. E15Initiative.* Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and World Economic Forum, 2015. 6 p.
7. Guadagno F. *Industrial Policies in Lower-Middle-Income Countries. E15Initiative.* Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and World Economic Forum, 2015. 11 p.
8. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 06.03.2019 р.)
9. *Продуктивність праці та продуктивність капіталу.* Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Київ, 2018 р. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=d5f5b5a2-7689-488d-afab-6420bb349679&title=ProduktivnistPratsiTaProduktivnistKapitalu> (дата звернення: 17.01.2019 р.)
10. Ohno K. *The Quality of Industrial Policy and Middle Income Traps: Comparing Vietnam with Other Countries.* VNU Journal of Science , Vol. 32, No. 1S, 2016. P. 179-189
11. CIP2018. UNIDO. URL: <http://stat.unido.org/database/CIP%202018> (дата звернення 24.01.2019 р.)
12. *Merchandise trade matrix – product groups, exports in thousands of United States dollars, annual UNCTADSTAT.* URL: <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=24739> (дата звернення: 13.02.2019 р.)
13. *Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки: науково-аналітична доповідь / за ред. Дейнеко Л. В.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України».* Київ, 2018. 158 с.

References

1. Andreoni, A. (2017). *Varieties of Industrial Policy: Models, Packages, and Transformation Cycles in «Efficiency, Finance, and Varieties of Industrial Policy: Guiding Resources, Learning, and Technology for Sustained Growth»*, ed. by A. Noman and J. E. Stiglitz, New York, Columbia University Press. P. 245-305.
2. *Промислова політика посткризової економіки (2014).* [Industrial policy of post-crisis economy]; ed. by Deineko L. V.; Yakubovskiy M. M. NAS Ukraine. DU «Instytut ekon. ta prognoz. NAN Ukrayiny», Kyiv.
3. Lin, J. Y. (2012) *New Structural Economics: A Framework for Rethinking Development and Policy.* Washington, 371 p.
4. Lin, J. Y., Treichel, V. (2014). *Making Industrial Policy Work for Development. Transforming Economies:*

Making Industrial Policy Work for Growth, Jobs and Development. Ed. by Jose M. Salazar-Xirinachs, I. Nubler, R. Kozul-Wright. ILO. P. 65-78.

5. Ramdoo, Isabelle (2015). *Industrial Policies in a Changing World: What Prospects for Low-Income Countries?* E15Initiative. Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and World Economic Forum.

6. Weiss, John (2015). *Industrial Policy in High-Income Economies*. E15Initiative. Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and World Economic Forum.

7. Guadagno, Francesca (2015). *Industrial Policies in Lower-Middle-Income Countries*. E15Initiative. Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and World Economic Forum.

8. State Statistical Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukr.]

9. Produktivnist' pratsi ta productyvnist' kapitalu (2018). [Labour productivity and capital productivity]. Kyiv, Ministerstvo ekonomichnogo rozvytku i torgivli Ukrainy. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=d5f5b5a2-7689-488d-afab-6420bb349679&title=ProduktivnistPratsiTaProduktivnistKapitalu> [in Ukr.]

10. Ohno, K. (2016) *The Quality of Industrial Policy and Middle Income Traps: Comparing Vietnam with Other Countries*. VNU Journal of Science, Vol. 32, No. 1S. P. 179-189

11. CIP2018. UNIDO. URL: <http://stat.unido.org/database/CIP%202018>

12. Merchandise trade matrix – product groups, exports in thousands of United States dollars, annual UNCTADSTAT. URL: <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=24739>

13. Rozvytok promyslovosti dlia zabezpechennia zrostannia ta onovlennia ukrayinskoyi ekonomiky [Development of industry for growth and renewal of the Ukrainian economy]; ed. by Deineko L.V., NAS Ukraine. DU «Instytut ekon. ta prognos. NAN Ukrainy», Kyiv, 2018, 158 p.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Дейнеко Людмила Вікторівна, доктор економічних наук, професор, завідувач відділу промислової політики ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна

e-mail: deinekolv@gmail.com

orcid.org/0000-0003-0540-5413

Researcher ID: K-3071-2017

Циплицька Олена Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент, науковий співробітник відділу промислової політики

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна

e-mail: o.liakhovetz@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3803-9421>

Researcher ID: T-7569-2017

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Дейнеко Людмила Викторовна, доктор экономических наук, профессор, заведующая отделом промышленной политики

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

ул. Панаса Мирного, 26, м. Киев, 01011, Украина

e-mail: deinekolv@gmail.com

Цыплицкая Елена Александровна, кандидат экономических наук, доцент, научный сотрудник отдела промышленной политики

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

ул. Панаса Мирного, 26, м. Киев, 01011, Украина

e-mail: o.liakhovetz@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Deineko Liudmyla Viktorivna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Department of Industrial Policy

Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine

26, Panasa Myrnoho, Kyiv, 01011, Ukraine

e-mail: deinekolv@gmail.com

Tsyplitska Olena Oleksandrivna, PhD in Economics, Associate Professor, Researcher of Department of Industrial Policy

Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine

26, Panasa Myrnoho, Kyiv, 01011, Ukraine

e-mail: o.liakhovetz@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ БІЖЕНЦІВ В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Краєнкова К. І.

Предметом дослідження є питання працевлаштування біженців в Республіці Білорусь.

Метою роботи є виявлення проблем та пошук шляхів рішень працевлаштування біженців в Республіці Білорусь.

Методологічною основою статті стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань працевлаштування біженців на території країни, статистичні дані офіційних порталів.

Результати роботи. У статті проведено аналіз статистичних даних щодо динаміки кількості вимушених мігрантів в Республіці Білорусь, вивчена політика країни на ринку праці для біженців, виявлені проблеми при їх працевлаштуванні та запропонований шлях вирішення, який включає в себе просування принципів соціального підприємництва в національній практиці.

Область застосування результатів. Висновки і результати статті можуть бути використані в питаннях вдосконалення трудових відносин в області працевлаштування біженців за рахунок закріплення на законодавчому рівні нового виду економічної діяльності «соціальне підприємництво».

Висновки. В результаті дослідження запропоновані ефективні заходи з працевлаштування біженців і встановлені сформовані пріоритетні напрямки розвитку соціального підприємництва в Республіці Білорусь, які включають:

- закріплення поняття «соціально незахищені шари населення»;
- вдосконалення нормативно-правової бази, в тому числі і трудових відносин соціально незахищених шарів населення, включаючи біженців;
- розвиток соціального підприємництва, як форми ведення бізнесу з яскраво вираженою соціальною метою;
- формування інформаційно-аналітичної системи управління соціальним підприємництвом;
- створення віртуального порталу соціального підприємництва, де в окремому контенті буде представлена інформація з працевлаштування соціально незахищених шарів населення в розрізі їх груп, представлений банк вакансій, вимоги, умови роботи і прямі контактні дані суб'єктів соціального підприємництва.

Реалізація зазначених напрямів і пріоритетів дозволить прискорити процеси інтеграції, соціалізації та адаптації на території нашої країни біженців, ефективно розвивати ринок праці соціально незахищених шарів населення, що є одним із пріоритетних напрямків політики Республіки Білорусь.

Ключові слова: біженці, соціально незахищені шари населення, працевлаштування, соціальне підприємництво.

ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ ТРУДОУСТРОЙСТВА БЕЖЕНЦЕВ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Краєнкова К. И.

Предметом исследования являются вопросы трудоустройства беженцев в Республике Беларусь.

Целью работы является выявление проблем и поиск путей решений трудоустройства беженцев в Республике Беларусь.

Методологической основой статьи стали научные труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам трудоустройства беженцев на территории страны, статистические данные официальных порталов.

Результаты работы. В статье проведен анализ статических данных по динамике количества вынужденных мигрантов в Республике Беларусь, изучена политика страны на рынке труда для беженцев, выявлены проблемы при их трудоустройстве и предложен путь решения, который включает в себя продвижение принципов социального предпринимательства в национальной практике.

Область применения результатов. Выводы и результаты статьи могут быть использованы в вопросах совершенствования трудовых отношений в области трудоустройства беженцев за счет закреплению на законодательном уровне нового вида экономической деятельности «социальное предпринимательство».

Выводы. В результате исследования предложены эффективные меры по трудоустройству беженцев и установлены сложившиеся приоритетные направления развития социального предпринимательства в Республике Беларусь, которые включают:

- закрепление понятия «социально незащищенные слои населения»;
- совершенствование нормативно-правовой базы, в том числе и трудовых отношений социально незащищенных слоев населения, включая беженцев;
- развитие социального предпринимательства, как формы ведения бизнеса с ярко выраженной социальной целью;
- формирование информационно-аналитической системы управления социальным предпринимательством;
- создание виртуального портала социального предпринимательства, где в отдельном контенте будет представлена информация по трудоустройству социально незащищенных слоев населения в

разрезах их групп, представлен банк вакансий, требования, условия работы и прямые контактные данные субъектов социального предпринимательства.

Реализация обозначенных направлений и приоритетов позволит ускорить процессы интеграции, социализации и адаптации на территории нашей страны беженцев, эффективно развивать рынок труда социально незащищенных слоев населения, что является одним из приоритетных направлений политики Республики Беларусь.

Ключевые слова: беженцы, социально незащищенные слои населения, трудоустройство, социальное предпринимательство.

PROBLEMS AND WAYS TO SOLVE THE REFUGEES' EMPLOYMENT IN THE REPUBLIC OF BELARUS UNDER CONDITIONS OF INTEGRATION PROCESSES

Krayenkova K. I.

The subject of the study is the employment of refugees in the Republic of Belarus.

The aim of the work is to identify problems and find solutions to refugee employment in the Republic of Belarus.

The methodological basis of the article was the scientific works of domestic and foreign scientists on the employment of refugees in the country, statistics from official portals.

Results of work. *The article analyzes static data on the dynamics of the number of forced migrants in the Republic of Belarus, studies the country's policy on the labor market for refugees, identifies problems in their employment and suggests a solution that includes promoting the principles of social entrepreneurship in national practice.*

Scope of the results. *The conclusions and results of the article can be used in improving labor relations in the field of refugee employment by securing at the legislative level a new type of economic activity, «social entrepreneurship».*

Findings. *As a result of the study, effective measures for the employment of refugees were proposed and established. Priority areas for the development of social entrepreneurship in the Republic of Belarus were established, which include:*

- consolidation of the concept of «socially vulnerable layers of the population»;
- improving the regulatory framework, including labor relations of socially vulnerable groups of the population, including refugees;

- the development of social entrepreneurship as a form of doing business with a pronounced social goal;

- the formation of an information-analytical system for managing social entrepreneurship;

- creation of a virtual portal of social entrepreneurship, where information on employment of socially disadvantaged groups of people by their groups will be presented in separate content, a vacancy bank, requirements, working conditions and direct contact details of social entrepreneurship entities will be presented.

The implementation of the indicated directions and priorities will accelerate the processes of integration, socialization and adaptation of refugees in our country, and effectively develop the labor market of socially vulnerable layers of the population, which is one of the priority directions of the policy of the Republic of Belarus.

Key words: refugees, socially unprotected layers of the population, employment, social entrepreneurship.

JEL Classification: O15, A13, J23.

Постановка и актуальность проблемы. Глобализация мировой экономики наряду с позитивными процессами вызывает ряд проблем, стоящими перед человечеством: изменение климата, исчезновение природных ресурсов, увеличение численности социально незащищенных слоев населения.

Согласно концепции Достойного труда Международной организации труда (МОТ), к социально незащищенным слоям населения относятся: люди с ограниченными возможностями, молодые семьи, многодетные семьи, неполные семьи, студенты, учащиеся, школьники, пенсионеры и люди предпенсионного возраста и другие представители (люди больные СПИД/ВИЧ, люди вышедшие из мест лишения свободы, трудящиеся-мигранты, беженцы и лица без гражданства) [1].

Проблема роста числа беженцев, в связи с дестабилизацией и политическими разногласиями в странах, с гражданскими войнами, с вооруженными конфликтами затрагивает как страны с неустойчивым положением, так и успешно развивающиеся.

Республика Беларусь не является исключением. Согласно статистическим данным, представленным на рисунке 1, в период с 2004 г. по 2017 г. в миграционную службу страны обратилось 4874 чел.

В период с 2004 г. по 2013 г. в среднем в течение года обращались от 50 чел. до 200 чел. Начиная с 2014 г. число беженцев резко увеличилось. Так, в 2015 г. оно составило 1246 чел., в 2017 г. – 748 чел.

Наибольший поток беженцев в Республику Беларусь наблюдается из Украины и Сирии, что объясняется нестабильной политической и военной ситуацией в этих странах. За статусом беженца за исследуемый период времени из Украины, в частности из Донецкой и Луганской области, обратилось 3318 чел.

Беженцы, пересекая границу любой страны, сталкиваются с рядом барьеров: интеграционным, информационным, языковым, культурным, климатическим, социальным, жилищным, а также барьером трудоустройства.

Преодолеть информационные и интеграционные барьеры помогают службы по консультированию беженцев. В Республике Беларусь функционирует проект УВКБ ООН и ООН «Белорусское движение медицинских работников». В рамках данного проекта проводятся встречи с беженцами, где поднимаются актуальные вопросы по получению медицинской и финансовой помощи, юридической поддержки и дополнительной защиты.

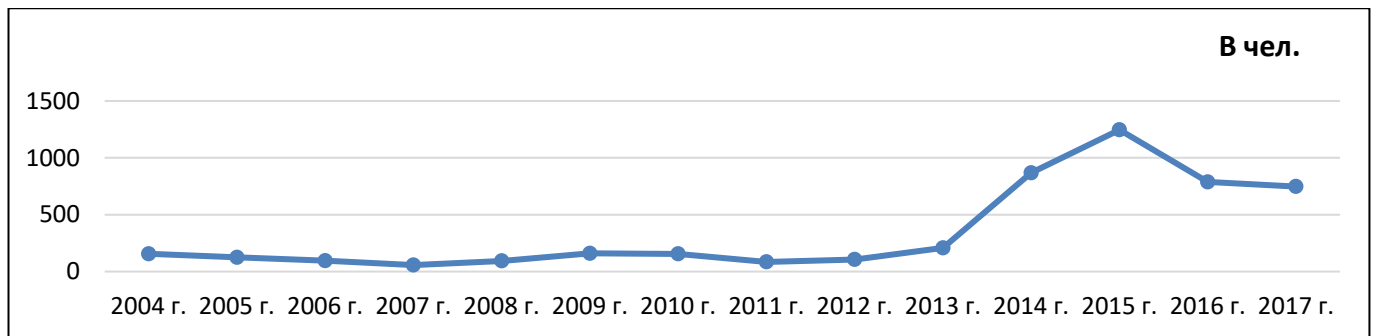

Рисунок 1. Численность иностранцев, которые обратились с ходатайствами о предоставлении статуса беженца

Составлено автором на основе источника [2].

Урегулюванню жилищних і соціальних проблем сприяють центри тимчасового утримання біженців. Языковые курси для біженців на безвозмездной основі проводять ряд ВУЗів і благодійні некомерційні організації.

Таким образом, решению многих вопросов уделяется внимание, как со стороны государства, так и со стороны общественных и образовательных заведений. Однако, ряд вопросов беженцы должны преодолевать самостоятельно: поиск рабочего места и устройство на работу.

Громадяни Республіки Беларусь при пошуку роботи можуть звернутися в державну службу зайнятості, де їм будуть запропоновані наявні вакансії. При цьому держава забезпечує додаткові гарантії в області содействия зайнятості населення наступним громадянам: дітям-сиротам, дітям, залишеним без опіки батьків, батькам в багатодітних і неповних сім'ях, а також виховуючим дітей-інвалідів, інвалідів, звільнених з місць позбавлення свободи [3]. Тобто додаткові гарантії в трудоустроїстві мають всі категорії соціально незахищених шарів населення, крім біженців, осіб без громадянства і трудящихся мігрантів. Даний факт підкріплює актуальність вибраної теми дослідження.

Трудоустройство беженцев на территории Республики Беларусь: состояние и проблемы

Республика Беларусь проводит активную политику на рынке труда, где поддерживаются разные категории социально незащищенных слоев населения.

При этом следует отметить неравнозначную их поддержку (рисунок 1).

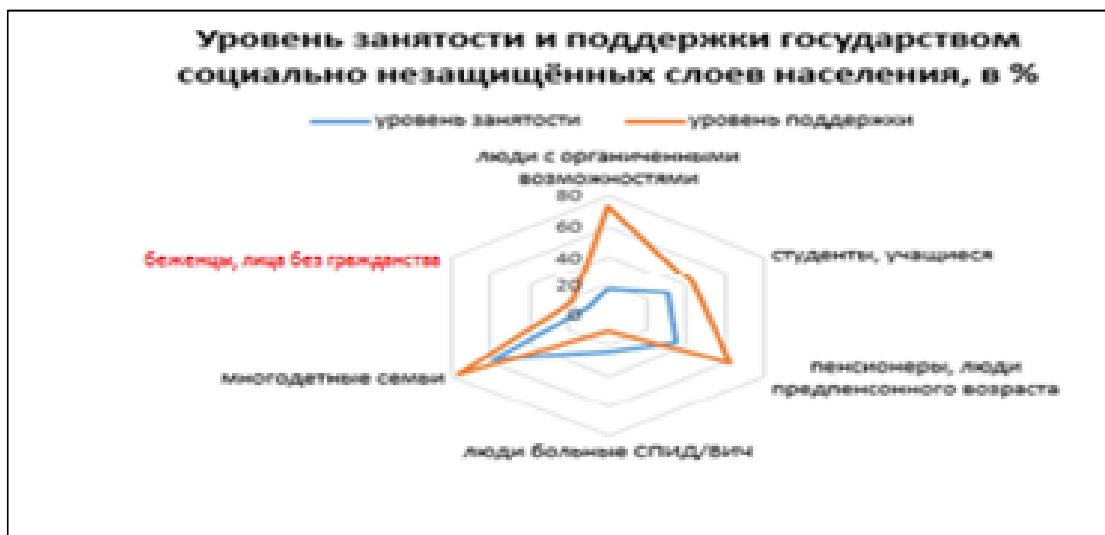

Рисунок 2. Уровень занятости и поддержки государством социально незащищённых слоев населения
Составлено автором на основе источника [4, с.121]

Даний багатокутник показує достатньо високу підтримку одних категорій соціально незахищених шарів населення і їх низький рівень зайнятості, або зворотню тенденцію взаємодії даних показників. Це говорить про неефективну політику на ринку праці для соціально незахищених шарів населення. Згідно з представленим багатокутником найменша підтримка і захист на ринку праці в Республіці Беларусь у біженців і осіб без громадянства. Це обумовлено рядом факторів.

Во-первых, при получении иностранным гражданином статуса беженца, его трудоустройство происходит наравне с иностранными гражданами, постоянно проживающими в Беларуси.

Во-вторых, для трудоустройства иностранных граждан на территории Республики Беларусь организации необходимо получать специальное разрешение в Департаменте по гражданству и миграции Министерства внутренних дел Республики Беларусь, срок рассмотрения которого снижен для вынужденных мигрантов с 15 дней до 5 дней, что следует отметить как положительный факт.

В-третьих, прием на работу данной категории граждан сопровождается определенными рисками, которые дополняются прохождением трудоемкой процедуры – получением разрешения на работу.

Исключение составляет трудоустройство граждан Российской Федерации, Республики Казахстан, Республики Армении, Киргизской Республики, которым согласно договору о Евразийском экономическом союзе не требуется получения разрешения, т.е. при приеме на работу данной категории граждан нет ограничений по защите рынка труда в стране.

Таким образом, вышеперечисленные причины оказывают негативное влияние на спрос рабочей силы данной категории незащищенных слоев населения, исключая приоритет таких факторов, как профессионализм, компетентность, уровень квалификации.

Решением проблемы трудоустройства беженцев на территории Республики Беларусь может служить совместная работа органов власти, общественных объединений, предпринимательских кругов в форме продвижения социального предпринимательства.

Развитие социального предпринимательства в Республике Беларусь как перспективного направления решения проблем трудоустройства беженцев

Приоритетным направлением решения проблемы трудоустройства социально незащищенных слоев населения является развитие социального предпринимательства.

Социальное предпринимательство – это вид предпринимательской деятельности, направленный на инновационное решение социальных проблем или достижение социальных целей.

Субъектами социального предпринимательства являются организации, которые создают рабочие места для социально незащищенных слоев населения, производят социально-значимую продукцию или оказывают услуги, вносят вклад в развитие общества страны или отдельного региона, стремясь к эффективному функционированию через получение прибыли.

В Республике Беларусь субъекты социального предпринимательства не выделены в отдельный сектор экономики. Это затрудняет статистическое изучение, определение форм и видов социального предпринимательства.

Для институализации социального предпринимательства и закрепление деятельности его субъектов на законодательном уровне необходимо разработать концепцию управления социальным предпринимательством в Республике Беларусь.

Цель концепции – разработка модели управления социальным предпринимательством.

Достижение поставленной цели предполагает реализацию следующих задач:

- решение социальных проблем и достижение социальных целей в Республике Беларусь;
- операционализация понятия «социально предпринимательство»;
- создание виртуального портала социального предпринимательства;
- уточнение категории граждан, относящихся к незащищенным слоям населения, содействие их занятости;
- расширение возможностей трудовой активности для лиц с ограниченными возможностями
- предотвращение маргинализации разных социальных групп;
- содействие снижению барьеров для развития нестандартных форм занятости;
- создание законодательной базы, разработка льгот и преференций для субъектов социального предпринимательства.

Реализация данной концепции на национальном уровне предполагает прохождения ряда этапов, представленных на рисунке 3.

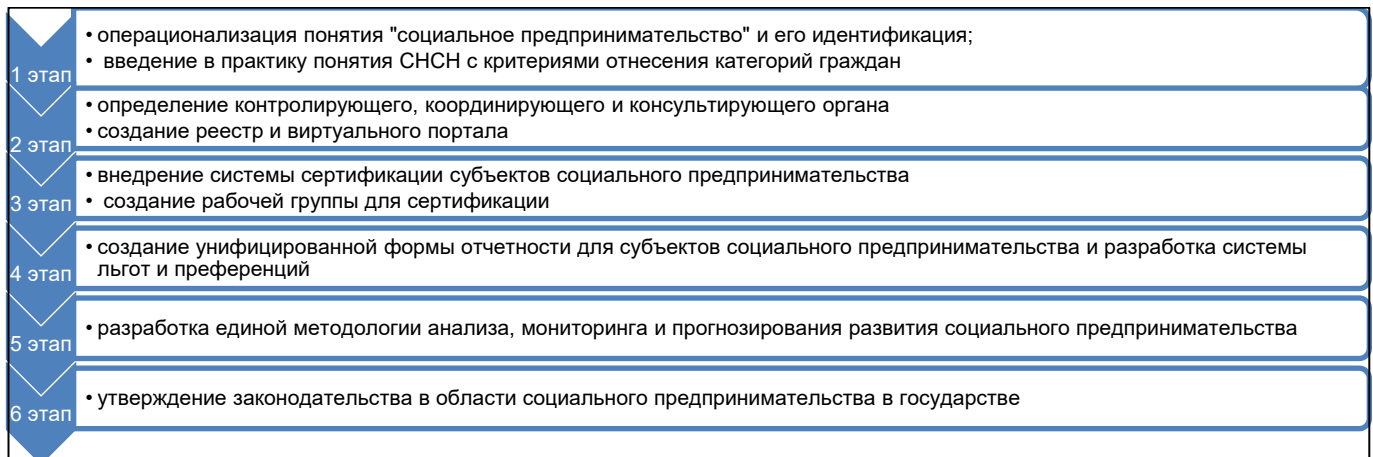

Рисунок 3. Этапы развития социального предпринимательства в Республике Беларусь
Составлено автором

В настоящий момент времени авторские фундаментальные и прикладные исследования позволили создать модель социального предпринимательства (рисунок 4), адаптированную под национальную практику, а также предложить методику идентификации субъектов социального предпринимательства [6, с. 9], т.е. первый этап имеет концептуальную разработанную методику для успешной его реализации.

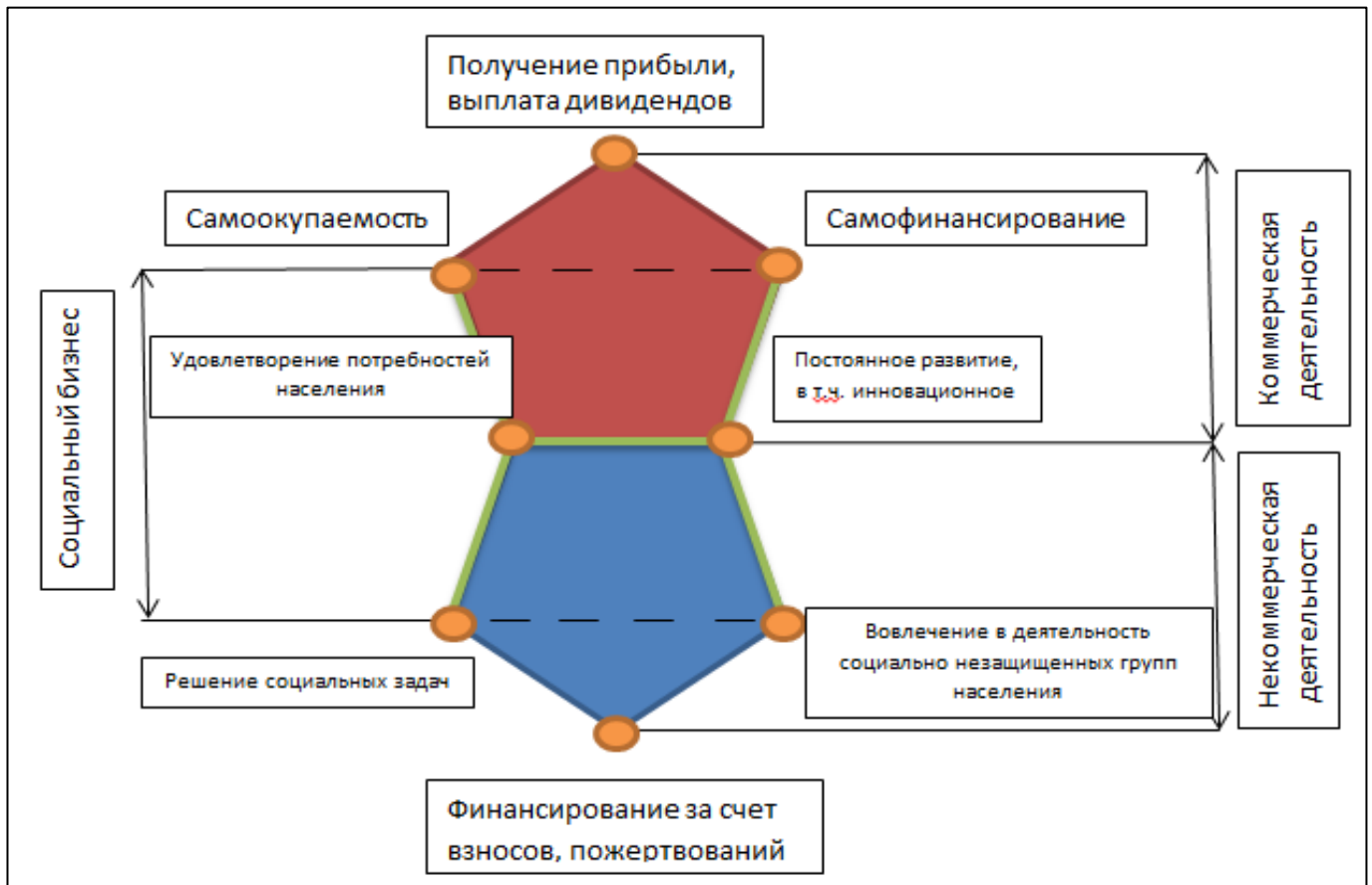

Рисунок 4. Модель социального предпринимательства

Составлено автором на основе источника [5, с. 218]

В данной модели отдельным аспектом выделяется вовлечение в деятельность социально незащищенных групп населения. Следовательно, одним из главных моментов, в становлении социального предпринимательства, является конкретизация состава данной группы.

Как отмечалось выше, МОТ имеет обоснованный список категории граждан, относящийся к незащищенным, который вправе применяться на территории Республики Беларусь, так как в настоящее время Национальный статистический комитет проводит работу по принятию концепции Достойного труда МОТ в Республике Беларусь.

Согласно данным МОТ к социально незащищенным слоям населения относятся разные категории населения, включая, трудящихся-мигрантов, беженцев и лиц без гражданства.

Реализация второго этапа является ключевым в повышении эффективности трудоустройства беженцев. Так как в нем будут представлены имеющиеся трудовые вакансии и упрощена процедура приема на работу для работодателей, что значительно поможет расширить круг потенциальных работодателей в Республике Беларусь.

Данный этап предполагает создание информационного, консультационного, контролирующего, исполнительного каркаса для функционирования субъектов социального предпринимательства. В роли каркаса может выступать виртуальный портал социального предпринимательства, который будет выполнять множество функций, связанных с работой субъектов социального предпринимательства. Оболочка портала представлена на рисунке 5.

Отдельный контент в данном портале будет выделен для информации по трудоустройству социально незащищенных слоев населения в разрезе их групп, представлен банк вакансий, требования, условия работы и прямые контактные данные субъектов социального предпринимательства.

Сложный поиск работы и работодателей, которые готовы принять на работу беженцев ввиду бюрократизации данной процедуры, отрицательно влияют на их интеграцию, социализацию и адаптацию на территории нашей страны. Создание портала будет способствовать решению данной проблемы в виде следующих предпочтений для работодателя:

- при прохождении идентификации и получении статуса субъекта социального предпринимательства организация будет иметь ряд льгот;
- являясь виртуальным пространством, будет упрощена система получения разрешения на работу в Департаменте по гражданству и миграции Министерства внутренних дел Республики Беларусь через его электронную подачу.

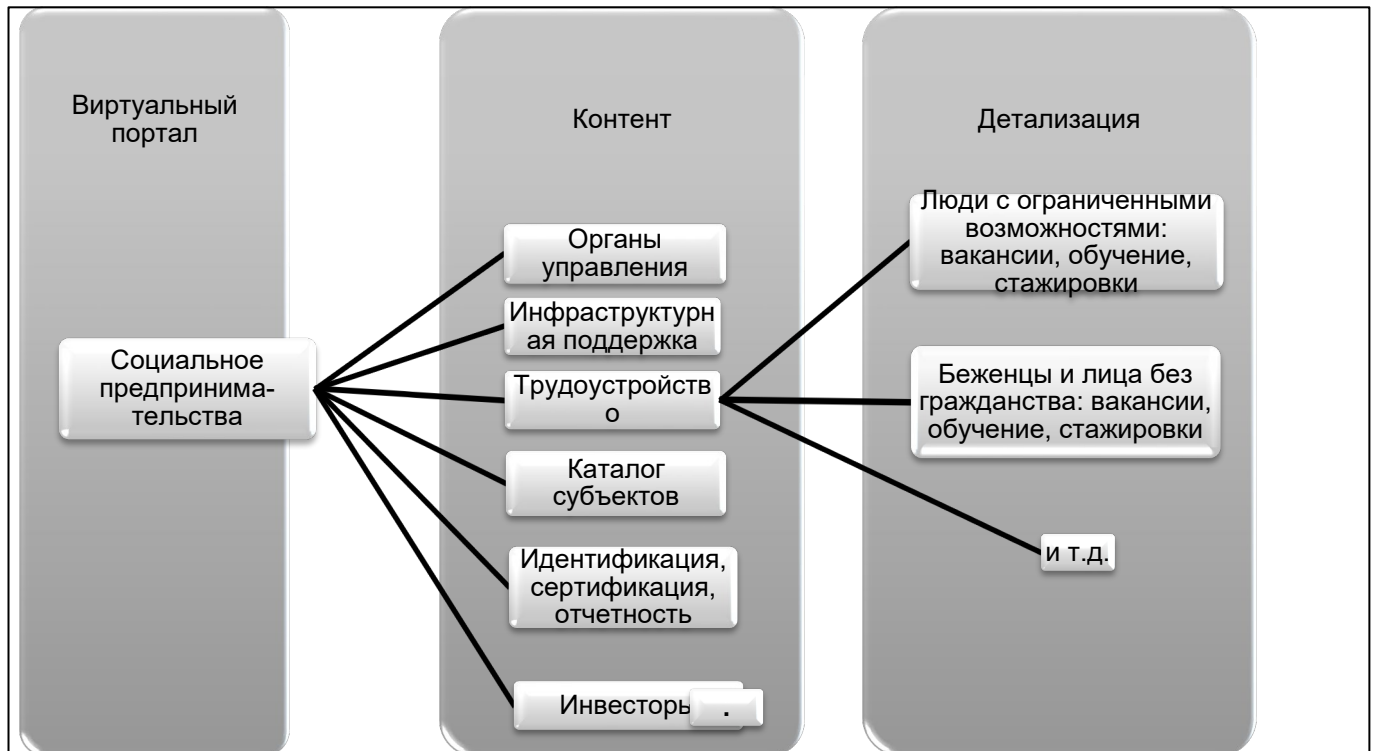

Рисунок 5. Каркас виртуального портала социального предпринимательства

Составлено автором.

Социально незащищенные слои населения, включая беженцев, при создании портала получат следующие преимущества:

- при регистрации на пространстве портала граждане получают доступ к открытой информации о имеющихся вакансиях;
- при нарушении правил трудового договора, невыплаты или несвоевременной выплаты заработной платы, проявление расизма, возможность электронной консультации. Портал будет являться защитой прав и свобод социально незащищенных слоев населения.

Операционализация и конкретизация понятий, создание портала будет способствовать закреплению статуса социального предпринимательства на законодательном уровне, обеспечить прозрачность их работы, обеспечить защиту прав и свободы социально незащищенных слоев населения.

Реализация следующих этапов будет возможна после успешного завершения первого и второго этапа, которые являются своеобразным каркасом для развития социального предпринимательства в Республике Беларусь.

Таким образом, предложенная модель для функционирования социального предпринимательства позволит реализовать цель концепции управления и решить поставленные задачи, что является приоритетным для становления данного вида предпринимательства и создания благоприятных условий для трудоустройства социально незащищенных слоев населения, включая беженцев.

Список использованных источников

1. Концепция Достойного труда МОТ. 2019. URL: <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/> (Дата доступа: 09.09.2019).
2. Статистические данные о вынужденной миграции в Республике Беларусь. 2019. URL: <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=69883> (Дата доступа: 09.09.2019).
3. Государственная служба занятости Республики Беларусь. 2018. URL: <http://gsz.gov.by/ru/applicant/faq/?id=2> (Дата доступа: 11.11.2018).
4. Краенкова, К. И. Рынок труда в Республике Беларусь для социально незащищенных слоев населения: проблемы и перспективы развития. Социально-трудовая сфера и демографическое развитие Республики Беларусь (28–29я). 2018. С. 120-122.

5. Краенкова, К. И. Социальный бизнес как инновационный подход к развитию организаций». Социально-экономическое развитие организаций и инновации»: материалы докладов Междунар. науч.-практ. конф.: в 2 ч. Витебск: ВГТУ, 2015. Ч. I. С. 217-220.

6. Краенкова, К. И., Ванкевич Е. В. Социальное предпринимательство в современных условиях: сущность и методы оценки. Вестник БГЭУ. 2018. № 2 (127). С. 5-16.

References

1. Kontseptsiya Dostoyrnogo truda MOT [ILO Decent Work Concept]. 2019. URL: <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/>.

2. Statisticheskie dannye o vynuuzhdennoy migratsii v Respublike Belarus' [Statistics on forced migration in the Republic of Belarus]. 2019. URL: <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=69883>.

3. Gosudarstvennaya sluzhba zanyatosti Respubliki Belarus' [The State Employment Service of the Republic of Belarus]. 2018. URL: <http://gsz.gov.by/ru/applicant/faq/?id=2>.

4. Kraenkova, K. I. (2018). Rynok truda v Respublike Belarus' dlya sotsial'no nezashchishchennykh sloev naseleniya: problemy i perspektivy razvitiya [Labor market in the Republic of Belarus for socially disadvantaged population: problems and prospects of development]. Sotsial'no-trudovaya sfera i demograficheskoe razvitie Respubliki Belarus' (28–29). S. 120-122.

5. Kraenkova, K. I. (2015). Sotsial'nyy biznes kak innovatsionnyy podkhod k razvitiyu organizatsiy [Social business as an innovative approach to the development of organizations. Socio-economic Development of Organizations and Innovation]. Sotsial'no-ekonomicheskoe razvitie organizatsiy i innovatsii: materialy dokladov Mezhdunar. nauch.-prakt. konf.: v 2 ch. Vitebsk: VGTU, Ch I. S. 217-220.

6. Kraenkova, K. I., Vankevich E. V. (2018). Sotsial'noe predprinimatel'stvo v sovremennykh usloviyakh: sushchnost' i metody otsenki [Social entrepreneurship in modern conditions: the essence and methods of evaluation]. Vestnik BGEU, 2 (127). 5-16.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Краєнкова Кристина Ігорівна, м.е.н., старший викладач кафедри економіки УО «ВДТУ», м. Вітебськ, 210035, пр-т Московський 72, Республіка Білорусь.
e-mail: Kristina-zhavrnk@rambler.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Краєнкова Кристина Ігорєвна, м.э.н., старший преподаватель кафедры экономики УО «ВГТУ», г. Витебск, 210035, пр-т Московский 72, Республика Беларусь.
e-mail: Kristina-zhavrnk@rambler.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Krayenkova Kristina, master of Economics, Senior Lecturer, Department of Economics, VSTU, Vitebsk, 210035, Moscovski Ave. 72, Republic of Belarus.
e-mail: Kristina-zhavrnk@rambler.ru

УДК 330.8

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-117-125>

НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ДОСЛІДЖЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ІНДИВІДА НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Шумей А. О.

Актуальність теми дослідження. В сучасній економічній науці існує велика кількість шкіл, які досліджують економічну поведінку індивіда, який є відправною точкою у системі прийняття рішення. Дослідження новітніх тенденцій у вивченні економічної поведінки індивіда є актуальним, оскільки це дає нам змогу використовувати нові підходи для вирішення нагальних проблем в економічній науці.

Постановка проблеми. В умовах одночасного існування в економічній науці мейнстриму та гетеродоксії необхідно чітко розрізняти, які аспекти та ідеї досліджує певна течія та які питання вирішує, до яких наукових поглядів тяжіє науковий світ та чому. Останні дослідження демонструють те, що науковці схильні до використання ідей гетеродоксії, адже її методологія, ідеї та висновки можуть розв'язати ряд питань та дати відповіді щодо особливості економічної поведінки індивіда.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У широкому колі вітчизняних та зарубіжних публікацій висвітлено основні ідеї сучасних наукових підходів до економічної поведінки індивіда. Проте в даних дослідженнях не систематизована інформація щодо основних шкіл гетеродоксії.

Метою дослідження є систематизація інформації щодо ідей сучасної гетеродоксії та обґрунтування існування плюралізму в сучасній економічній науці.

Методологічною основою статті були загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема індукція, дедукція, аналіз, синтез та порівняння.

Результати роботи: розглянуто основні школи початку XXI століття, які досліджують процес прийняття рішення індивідом в економічній системі. Висвітлені основні тенденції тяжіння наукового світу до поглядів представників гетеродоксії, які вважають, що людина не є раціональним суб'єктом господарювання. Зроблено висновки щодо того чому неокласичний підхід є мейнстримом та чи є шанси сучасної гетеродоксії змінити базові моделі економічної теорії.

Висновки. На основі проведеного дослідження були окреслені причини застосування ідей мейнстриму та гетеродоксії та було визначено, що використання ідей різних підходів викликано умовами дослідження та проблемою, яку дослідник хоче розв'язати.

Ключові слова: гетеродоксія; економічна поведінка індивіда; лауреати Нобелівської премії; мейнстрим; плюралізм.

НОВЕЙШИЕ ТЕНДЕНЦИИ В ИССЛЕДОВАНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ ИНДИВИДА В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА

Шумей А. А.

Актуальность темы исследования. В современной экономической науке существует большое количество школ, которые исследуют экономическое поведение индивида, который является отправной точкой в системе принятия решения. Исследование новейших тенденций в изучении экономического поведения индивида является актуальным, поскольку это дает нам возможность использовать новые подходы для решения насущных проблем в экономической науке.

Постановка проблемы. В условиях одновременного существования в экономической науке мейнстрима и гетеродоксии необходимо четко различать, какие аспекты и идеи исследует определенная течения и какие вопросы решает, к каким научным идеям тяготеет научный мир и почему. Последние исследования показывают, что ученые склонны к использованию идей гетеродоксии, ведь ее методология, идеи и выводы могут решить ряд вопросов и дать ответы на счет особенностей экономического поведения индивида.

Анализ последних исследований и публикаций. Во многих отечественных и зарубежных публикациях освещены основные идеи современных научных подходов к экономическому поведению индивида. Однако в данных исследованиях не систематизирована информация об основных школах гетеродоксии.

Целью исследования является систематизация информации об идеях современной гетеродоксии и обоснование существования плюрализма в современной экономической науке.

Методологической основой статьи были общенаучные и специальные методы исследования, в частности индукция, дедукция, анализ, синтез и сравнения.

Результаты работы: рассмотрены основные школы начала XXI века, которые исследуют процесс принятия решения индивидом в экономической системе. Освещены основные тенденции симпатизирования научного мира к взглядам представителей гетеродоксии, которые считают, что человек не является рациональным субъектом. Сделаны выводы о том, почему неоклассический подход является мейнстримом и есть ли шансы современной гетеродоксии изменить базовые модели экономической теории.

Выводы. На основе проведенного исследования были очерчены причины применения идей мейнстрима и гетеродоксии и было определено, что использование идей различных подходов вызвано условиями исследования и проблемой, которую исследователь хочет решить.

Ключевые слова: гетеродоксия; экономическое поведение индивида; лауреаты Нобелевской премии; мейнстрим; плюрализм.

NEWEST TRENDS IN THE RESEARCH OF INDIVIDUAL'S ECONOMIC BEHAVIOR AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

Shumei A. O.

Relevance of the research topic. There are a large number of schools which study the economic behavior of an individual in modern economic science, who is the starting point in the decision-making system. Research on the latest trends in the study of an individual's economic behavior is relevant, as it enables us to use new approaches to solve pressing problems in economic science.

Formulation of the problem. Mainstream and heterodoxy exist in economic science at the same time. It is necessary to clearly distinguish what aspects and ideas a particular trend is exploring, and what questions determine which scientific world is drawn to and why. Recent studies have shown that scientists are inclined to use the ideas of heterodoxy, since its methodology, ideas and conclusions can address a number of questions and provide answers about the peculiarities of an individual's economic behavior.

Analysis of recent research and publications. In a wide range of domestic and foreign publications the basic ideas of modern scientific approaches to the economic behavior of the individual are covered. However, these studies do not systematize information about mainstream heterodox schools.

The purpose of the study is to systematize information about ideas of the modern heterodoxy and to substantiate the existence of pluralism in modern economic science.

The methodological basis of the article was general scientific and specific research methods, including induction, deduction, analysis, synthesis and comparison.

Results: The main schools of the beginning of the 21st century are examined, which explore the process of decision making by an individual in the economic system. The basic tendencies of sympathizing the scientific world to the views of representatives of heterodoxy, who consider that a person is not a rational subject, are covered. Information about all schools is systematized in the conclusion. The analysis of why the neoclassical approach is mainstream is made in the end of the article. It is assumed whether there is a chance and under what conditions modern pluralism can change the basic models of economics.

Conclusions. The reasons for applying the ideas of mainstream and heterodoxy were outlined on the basis of the study. It was determined that the using of ideas from different approaches is caused by the conditions of the research and the problem that the researcher wants to solve.

Keywords: heterodoxy; the economic behavior of the individual; Nobel Prize laureates; mainstream; pluralism.

JEL Classification: A11, B29, B30, D11.

Актуальність теми дослідження та постановка проблеми. Економічна наука досліджує різноманітну проблематику, значна частина якої стосується аналізу економічної поведінки господарюючих суб'єктів (підприємства, організації, домашні господарства, людина). Індивід у цьому контексті займає одну із ключових позицій, оскільки його можна вважати відправною точкою в системі прийняття рішень.

В сучасних умовах перманентного наукового розвитку важливо визначити, які ідеї в економічному науковому світі є передовими. Аналізуючи економічну поведінку, було визначено, що в процесі прийняття рішення людині властиве відхилення від раціональності. На дані відхилення було звернено увагу ще в середині XIX ст. представниками історичної школи, які наголошували на тому, що на людську поведінку в економіці впливають певні історичні, культурні та соціальні фактори. Цю ідею, доповнюючи іншими факторами впливу, наприкінці XIX на початку XX ст. продовжували розвивати інституціоналісти.

В умовах історичної зміни течій мейнстриму у XX ст. (від кейнсіанства до неокласики) масштаби розгляду людської поведінки в економічній системі змінювалися. Наприкінці XX століття обґрунтування «аномалій» в раціональній поведінці людини почало поширюватися із новою силою. Для цього періоду характерне зародження нових гетеродоксальних течій.

Паралельно, але не відособлено, в економічній науці функціонує неокласика, яка вважається мейнстримом та наголошує на проявах раціональності в людській поведінці. На тлі існування біполярних підходів щодо існування раціональності в процесі прийняття рішень індивідів виникає питання щодо того, що визнає світова наукова спільнота. Одним із найпрестижніших визнань є отримання Нобелівської премії. В економіці вона називається Премія Центрального банку Швеції в галузі економіки пам'яті Альфреда Нобеля.

Для економічної теорії XXI століття характерне існування плюралізму наукових течій. Одна і та сама проблема може розглядатися під різним кутом зору, а іноді одні ідеї можуть бути абсолютно протилежні іншим. Оскільки людина – істота, яка живе в світі, де на неї впливає широкий спектр зовнішніх факторів, що можуть змінити її економічні рішення, то у XXI столітті виникають нові школи, що звертають увагу на це та тлумачать особисту економічну поведінку. Зокрема у XXI столітті 9 науковців, які розглядають процес прийняття рішення людиною в економіці, були нагороджені Нобелівською премією за п'ятьма напрямками. Дана відзнака наголошує на тому, що розв'язання проблеми щодо побудови моделі реалістичного процесу прийняття рішення індивіда є дуже актуальним у наш час.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження економічної поведінки індивіда висвітлені у вітчизняних та зарубіжних публікаціях. Зокрема у працях лауреатів премії Центрального банку Швеції в галузі економіки пам'яті А. Нобеля Дж. Акерлофа [1], М. Спенса [1], Дж. Стігліца [1], Д. Канемана [2, 3], В. Сміта [4], П. Даймонда, Д. Мортесена, К. Піссарідса, Р. Талера [5] розроблено методологію дослідження економічної поведінки людини та проаналізовано різні фактори, які впливають на економічну поведінку індивіда, та процес прийняття людиною рішення. Також значний внесок у розробку методології дослідження та аналіз економічної поведінки людини було зроблено С. Левіттом [6], С. Дабнером [6], Дж. Лістом, К. Камерером [7], Дж. Лоустейном, Д. Крепсом, М. Арелланом, С. Бондом та ін.

Українські науковці у своїх працях детально аналізують окремо кожен сучасний напрям дослідження економічної поведінки людини. Зокрема у працях В. Базилевича, В. Вірченка, А. Вітренка, В. Волчика, О. Длугопольського, Ю. Івашука, П. Ілляшенка, Р. Корнилюка, [8] А. Солдатова [9] та ін. проаналізовано процес зародження та розвитку сучасних напрямків гетеродоксії.

Таким чином можна сказати, що як в зарубіжних так і вітчизняних публікаціях не систематизовано інформацію щодо провідних течій в економічній теорії XXI століття та не досліджено причини існування плюралізму економічної науки.

Метою дослідження є систематизація та аналіз основних течій гетеродоксії, що досліджують економічну поведінку індивіда, порівняння їх із мейнстримом та обґрунтування існування плюралізму в сучасній економічній науці.

Методологія дослідження. Для дослідження була використана методологічна база основних теоретичних підходів. У статті використані загальнонаукові та спеціальні методи. Перш за все використовувалися такі методи як порівняння, аналіз, синтез, індукція та дедукція.

Основні результати. Багато проблем, які виникають в економічній теорії, дослідники намагаються розв'язати, використовуючи різні підходи. Одним із нерозв'язаних питань в економічній науці є побудова моделі економічної поведінки індивіда.

У ХХІ столітті мейстрімомом вважають неокласичну економічну теорію, в якій індивід виступає як раціональний суб'єкт господарювання. Саме поведінку учасників ринку розглядає теорія раціональних очікувань, згідно якої суб'єкти орієнтуються на майбутні зміни в ринковій кон'юктурі. Представник цієї школи Р.Лукас стверджував, що для суб'єктів не властиво пасивно очікувати зміни в економіці. Спираючись на широку інформацію, індивіди здатні передбачити майбутні зміни. Р.Лукас вважав, що очікування є раціональними, тому що суб'єкти використовують доступну їм інформацію оптимально і при здійсненні вибору не робить помилкових передбачень [10, с.139].

Розглядом поведінки економічних суб'єктів також займаються представники гетеродоксії. Перш за все лауреати Нобелівської премії у ХХІ столітті, які вивчали цю проблему, оскільки їхні дослідження є визнаними у світовій науковій спільноті (табл.1).

Таблиця 1. Нобелівські лауреати ХХІ століття, що аналізували поведінку індивіда у своїх дослідженнях

№	Рік	Лауреат	Обґрунтування присудження премії Центрального банку Швеції в галузі економіки пам'яті А. Нобеля
1	2001	Дж.Акерлоф М.Спенс Дж.Стігліц	За аналіз ринків з асиметричною інформацією
2	2002	Д.Канеман	За розуміння комплексного підходу до психологічних досліджень в економіці, особливо відносно суджень та прийняття рішень в умовах невизначеності
3	2002	В.Сміт	За створення лабораторних експериментів як інструменту емпіричного економічного аналізу, особливо при вивченні альтернативних ринкових механізмів
4	2010	П.Даймонд Д.Мортесен К.Піссарідес	За роботу з аналізу ринків з моделями пошуку
5	2017	Р.Талер	За внесок до поведінкової економіки

Джерело: складено автором на основі даних [11], [12], [13], [14].

Детальний аналіз засвідчує, що погляди науковців можна звести до одного твердження – дії суб'єктів через певний перелік обставин не можуть бути раціональними. Лауреати 2001 року Дж. Акерлоф, М. Спенс та Дж. Стігліц зазначали, що існує асиметричність інформації, що призводить до провалів ринку. Ця проблема в розрізі людської поведінки розглянута в статті економістів «Ринок «лимонів»: невизначеність якості і ринковий механізм». В ній зазначено, що покупці не володіють тією ж інформацією про товар, що і продавці. Це нам дозволяє зробити висновок, що вибір покупця вже не буде оптимальним [2, с. 489].

Для обґрунтування своїх поглядів вчені аналізували ринок вживаних автомобілів. На цьому прикладі вони демонстрували механізм встановлення рівноважної ціни за умови існування асиметрії інформації. Було зазначено, що на ринку вживаних автомобілів товар продається за різних умов. Можна натрапити як на хорошу машину так і на «лимон» (неякісний автомобіль). Проблема полягає в тому, що покупець заздалегідь рідко володіє інформацією про те, який автомобіль придбає.

В процесі встановлення ціни на машину на ринку вживаних автомобілів продавці орієнтуються на середню ціну. У цьому випадку власники «лимонів»¹ можуть завищити ціну, а власники хороших автомобілів змушені знизити ціну для того щоб бути конкурентоздатними або вийти із ринку [2, с.595]. Таким чином під час придбання машини покупець потрапляє у пастку асиметрії інформації. Через це ситуація на ринку має модифікований вигляд (рис.1).

Таким чином ми бачимо, що на ринку власники «лимонів» можуть активно приховувати недоліки товару, викривляти реальну інформацію та завищувати ціну на свої автомобілі. У той час власники вживаних машин з високою якістю вимушені знижувати свою ціну або залишати ринок через відсутність конкурентних переваг, тому що ринок вживаних речей працює за інших законів. Люди не готові платити високу ціну за вживані речі, адже вони розуміють, що у будь-який час вони можуть натрапити на «лимон».

Асиметрія інформації не єдиний фактор, який впливає на поведінку індивіда. Її можна віднести до зовнішніх факторів впливу. У 2002 році було отримано наступну Нобелівську премію за дослідження економічної поведінки людини. Відзнаку отримав Д. Канеман, який за освітою психолог та математик. Його дослідження виявилися актуальними, тому що було помічено, що велика кількість проблем в економіці вирішується за допомогою міждисциплінарного підходу. Взагалі у великій кількості сучасних досліджень використовують міждисциплінарний підхід, сутність його в економічній науці полягає у вивченні всіх чинників, які формують соціально-культурне середовище, де відбуваються всі економічні процеси. Основною перевагою даного підходу є подолання формалізованих та нереалістичних умов аналізу.

¹ «Лимон» - товар із дефектами, які приховані від покупця продавцем.

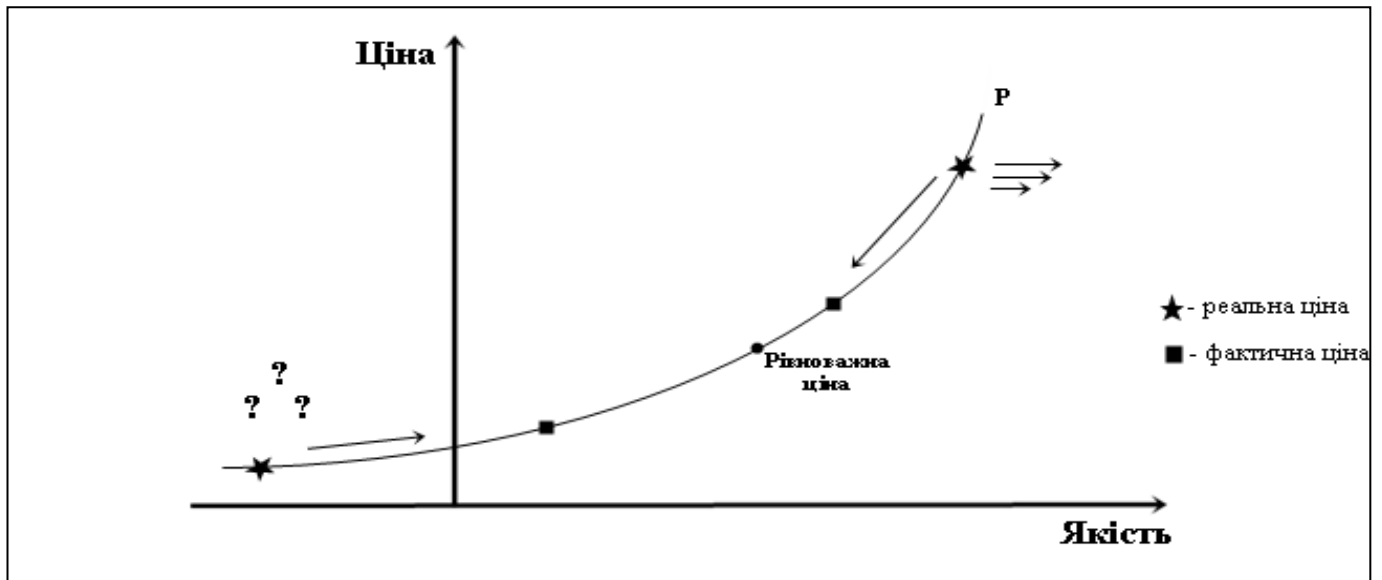

Рисунок 1. Інтерпретація ринку лимонів.

Джерело: власна розробка автора

Використовуючи дану методологію Д. Канеман разом із А. Тверські розробили теорію перспектив – теорію прийняття рішень за умов невизначеності, згідно з якою індивіди спочатку виконують процес редагування, перетворюючи проблему в сукупність простих перспектив, а потім оцінюють імовірність різних результатів. Ця теорія визначає, що у людини немає можливості правильно оцінювати майбутні вигоди в абсолютному вираженні, використовуючи математичні методи. Насправді індивід оцінює їх порівняно з деяким загальноприйнятим стандартом. Його головна мета – прагнення уникнути погіршення свого становища.

Теорія перспектив опирається на три невід’ємні властивості функції оцінки простих ризикових лотерей або шансів:

1. Залежність від початкового становища відображається в тому, що функція оцінки визначена в координатах «виграші» і «збитки». Їхня цінність визначається відносно вихідної (нульової) точки. Альтернативи оцінюються індивідами за допомогою змін у добробуті щодо початкового становища.

2. Ухилення від втрат відображається в тому, що для функції характерна більша крутизна у разі збитків (негативна область визначення), ніж у випадку виграшів (позитивна область визначення). Зазвичай вона буває увігнутою для виграшів і опуклою для втрат.

3. Спадає чутливість, яка виражається у зменшенні граничної цінності як доходу, так і втрат із збільшенням їх розміру [3, с.268].

Також своє бачення щодо того, що людська поведінка не є раціональна Д. Канеман описав у своїй книзі «Думай повільно – вирішуй швидко». Згідно із автором у людини існує дві системи мислення, які впливають на процес прийняття рішення:

- Система 1 спрацьовує автоматично і дуже швидко, не вимагаючи або майже не вимагаючи зусиль і не даючи відчуття навмисного контролю;

- для активації Системи 2 необхідні свідомі розумові зусилля, в тому числі для складних обчислень. Через це людина рідко «використовує» Систему 2 [2, с.13].

Д. Канеман доводить те, що Система 1 частіше спрацьовує, ніж Система 2. Якби прийняття рішення відбувалося за умови використання тільки Системи 2, то індивід відповідав би моделям неокласики.

Узагальнюючи погляди Д. Канемана та А. Тверські можна сказати, що людина не завжди в процесі прийняття рішення буде використовувати додаткові свідомі розумові зусилля та застосовувати складні математичні зусилля. В процесі прийняття рішення вона переслідує лише одну мету – не погіршити свій стан відносно поточних умов.

Нобелівський лауреат 2002 року В. Сміт, наукові інтереси якого пов’язані з експериментальною економікою, також досліджував економічну поведінку людини. Вчений зробив багато висновків щодо особливостей поведінки індивіда в економіці на основі проведення експериментів у лабораторних умовах. Особливу увагу він звертав на взаємодію між людьми при досягненні різних цілей. Наприклад, В. Сміт зазначав, що при встановленні певної «контрактної» ціни на ринку у покупця та продавця все одно існують свої суб’єктивні ціни. Різниця між контрактними та суб’єктивними цінами потім сприймаються як «виграш» або «програв». Це в свою чергу вказує на те, що хрест Маршала піддається певній корекції. Також В. Сміт писав, що прийняття рішення в колективі зменшує їхню оптимальність, оскільки люди мають різні стимули [4, с.75].

Необхідно зауважити, що між поведінковою економічною теорією та експериментальною економікою є певні відмінності. Вони полягають у тому, що поведінкова економіка використовує не лише експерименти, а її більше цікавлять емпіричні дослідження. У свою чергу представники експериментальної економіки

досліджують економічну поведінку індивіда в лабораторних умовах. Але багато послідовників та дослідників поведінкової економічної теорії та експериментальної економіки підкреслюють те, що в даних галузях відбуваються певні інтеграційні явища, які розмивають відмінності між цими течіями.

На нашу думку, для дослідження економічної поведінки індивіда необхідно використовувати здобутки та інструментарій як експериментальної економіки так і поведінкової економічної теорії. Це пов'язано із тим, що кожний напрямок переслідує різні завдання. Наприклад, використання експериментальних методів допомагає тестувати гіпотези на виявляти помилки та істинність припущень та висновків, а також оцінювати причинно-наслідкові ефекти. Поведінкову економічну теорію в першу чергу цікавить сам процес прийняття рішення та психологічні фактори, які впливають на нього [15]. Тому методологія та висновки експериментальної економіки та поведінкової економічної теорії, на нашу думку, доповнюють один одного, оскільки експериментальну економіку в даному випадку можна обожнювати із дослідженням передумови та результатом дії, а поведінкову економіку із самою дією.

Лауреати 2010 року у своїй теорії аналізу ринку з моделями пошуку зазначали, що покупці та продавці нерухомоті, роботодавці та потенційні працівники зазвичай довго шукають один одного. Через обмеженість часу та інформації вони змушені погоджуватися на гірші варіанти цін чи зарплат, ніж може запропонувати ринок.

Якщо аналізувати ринок різних товарів, то через насиченість ринку пропозиціями у покупця більше шансів натрапити на недобросовісного продавця. Намагаючись запобігти угоди із недобросовісним продавцем, покупці часто звертаються до великих точок, що займаються продажем різного типу товарів, які мають тенденцію до встановлення монополістичних цін, які вище за ціни «чистих» конкурентних ринків. Розкриття цієї проблематики демонструє нам, що суб'єкт за таких обставин не може мінімізувати свої витрати [13].

Наступний лауреат Нобелівської премії Р. Талер, який досліджував економічну поведінку індивіда, отримав премію у 2017 році за науковий внесок у поведінкову економіку.

У своїх роботах економіст акцентував увагу на існуванні ментального обліку, для якого характерні 3 елементи:

I. Гедоністичне редагування, під час якого відбувається кодування інформації, прийняття рішення та їх оцінка. Воно має 4 наслідки, які пов'язані із кривою цінності теорії перспектив:

1. Якщо виграшів кілька, то людина сприймає їх окремо (тому що елементарна функція корисності для виграшів опукла, цим підвищується задоволення від виграшів).

2. Якщо втрат кілька, то суб'єкт їх об'єднує (тому що елементарна функція корисності для втрат опукла, цим знижується чутливість втрат в цілому).

3. Схильність інтегрувати дрібні втрати з більшими виграшами (щоб в цілому залишитися «в плюсі» і не відчувати наслідки втрат)

4. Відокремлювати малі виграші від більших втрат (корисність маленького виграшу, розглянутого ізольовано, буде більше корисні малюнького скорочення великих втрат).

II. Бюджетування – розподіл витрат та результатів по різним ментальним рахункам. Згідно із цим елементом суб'єкти встановлюють певні ліміти та цільові значення для різних витрат. Також встановлені певні бюджети для проведення різних операцій не взаємозамінні один для одного: економія за однією статтею не компенсує перевищення витрат за іншою. А це суперечить стандартній економічній моделі, для якої характерно те, що будь-які складові багатства суб'єктів взаємозамінні.

Відповідно до теорії із бюджетуванням людські дрібні постійні витрати або зовсім не кодуються, або потрапляють у категорію «інші витрати», де в результаті накопичуються великі суми. Ще однією важливою особливістю є те, що люди більше схильні здійснювати витрати, якщо об'єкт можна віднести до декількох категорій.

III. Сальдування, яке можна представити у вигляді підведення ризику балансу у бухгалтерському обліку, але за Р. Талером це стосується різних ментальних рахунків. Після закриття одних рахунків, відкриваються інші, де встановлюються нові точки відліку виграшу та втрат [5, с.98].

Проблему економічної поведінки також розглядають інші видатні економісти, які можливо мали змогу отримати Нобелівську премію. Такі висновки можна зробити згідно списку фаворитів букмекерської компанії Ladbrokes, прогнози якої часто співпадали із подальшими нагородами. Їхні прогнози в основному базуються на кількості посилань на роботи певного вченого, що є певним показником авторитетності та актуальності даних поглядів економіста. Але все ж таки список претендентів на премію є секретним і, згідно із правилами Нобелівського фонду, буде розголошено лише через 50 років [16].

Згідно із прогнозами Ladbrokes Нобелівську премію у галузі економіки у питанні дослідження людської поведінки була можливість отримати у 2015, 2017 та 2018 роках (табл. 2).

Таблиця 2. Можливі претенденти на отримання Нобелівської премії в галузі економіки згідно прогнозам букмекерської компанії Ladbrokes

Рік	Лауреат	Внесок в економічну науку
2015	Дж. Ліст	За розробку експериментів у польових умовах
2017	К. Камерер Дж. Лоуенштейн	За внесок в нейроекономіку та поведінкову економічну теорію
2018	Д. Крепс	За розвиток динамічних моделей в теорії вибору

Джерело: складено автором на основі даних [16, 17, 18].

Якщо проаналізувати внесок в економічну науку можливих претендентів на отримання Нобелівської премії, можна впевнено сказати, що питання економічної поведінки індивіда є актуальним та досі не розв'язаним. У той же час більшість науковців об'єднує ідея, що людська поведінка не є раціональною. Так наприклад фаворит букмекерської компанії Ladbroke's Дж. Ліст, якому Ladbroke's пророкувала отримання Нобелівської премії у 2015 році за розробку експериментів у польових умовах, критикував погляди В. Сміта. Дж. Ліст казав, що результати експериментів спотворює контроль над індивідами. Тому що при проведенні експериментів В. Сміт задавав параметри стимулів. Але в реальності люди – індивіди, які реагують на різні стимули, які іноді можуть бути випадковими. Їхньою поведінкою можна маніпулювати з різними добрими та недобрими намірами, якщо знайти відповідні важелі в реальному житті [6, с.164].

Також необхідно звернути увагу на інших науковців, які за пророкуванням букмекерської компанії могли отримати Нобелівську премію у 2017 році К. Камерер та Дж. Лоуенштейн за внесок в нейроекономіку та поведінкову економічну теорію.

К. Камерер більше приділяє увагу поведінковій теорії ігор – напрям теорії ігор, який займається адаптацією теоретико-ігрових ситуацій до експериментального дизайну. Також поведінкову теорію ігор аналізують як синтез поведінкової та експериментальної економіки. Найчастіше вона розглядає як реальні люди поведуться в ситуації ухвалення стратегічного рішення, коли успіх індивіда залежить від рішень інших учасників гри.

Дана течія концентрує увагу на трьох проблемах:

1. Математичні моделі, що пояснюють соціальну взаємодію людей в умовах торгів і встановленні довіри між ними;

2. Обмеження стратегічної поведінки і когнітивні можливості обліку кроків суперників;

3. Модифікація стратегій в процесі навчання людей на практиці.

Декілька експериментів, які провів К. Камерер показав, що люди при прийнятті рішення з урахуванням дії суперників можуть мислити лише на 1-2 кроки вперед [7].

У свою чергу Дж. Лоуенштейн більше акцентує увагу на нейроекономіці – міждисциплінарному напрямку в науці, що використовує методологію економіки, нейробіології та психології. Вона вивчає процес прийняття рішень в умовах вибору між альтернативними варіантами, розподілу ризику і винагороди.

Один із головних об'єктів дослідження в нейроекономіці є емоції, які виникають при здійсненні вибору. Висновки представників нейроекономіки дуже часто співпадають із висновками дослідників в царині поведінкової економічної теорії. Проте в розрізі нейроекономіки вивчається більше реакція мозку на різні імпульси під час здійснення вибору [9].

Тенденція звернення уваги наукової спільноти на проблему дослідження людської поведінки продовжилася у 2018 році, оскільки передбачення щодо отримання Нобелівської премії будуються на кількості цитувань. Серед претендентів у 2018 році називали Д. Крепса, який займається дослідженнями в поведінковій економіці, розвитком динамічних моделей в теорії вибору та представив своє бачення рівноваги Неша – «секвенційну рівновагу», згідно якої враховується не лише вигода кожного гравця, але і його віра в те, який вибір зроблять інші учасники. Вчений приділив увагу поведінці учасників, які вступають у взаємодію та здатні змінити свій вибір за умови, якщо опонент приймає нове рішення при наступному кроці. Дані дослідження демонструють нам те, що з часом моделі, які описують реальну людську поведінку, ускладнюються все більшим використанням математичного апарату [16].

У цьому контексті необхідно зазначити, що у 2018 році згідно прогнозів Нобелівську премію могли отримати М. Ареллано та С. Бонд за панельні дослідження. Методологія даних досліджень передбачає використання даних двох вимірів, отримані від однакової групи людей [18]. Панельні дослідження часто використовуються маркетологами для вивчення споживчої поведінки для виключення нестабільних людських реакцій на впровадження певної операційної діяльності компанії та для аналізу споживчої орієнтації [19, с.119].

Висновки та дискусія. Таким чином, провівши аналіз основних течій економічної науки початку 21 століття, можна сказати, що представники гетеродоксії займають провідні позиції у вивченні людської поведінки в економіці, оскільки вищеперераховані погляди економістів демонструють нам, що людська поведінка не є раціональною. Також через те, що людина – суб'єкт суспільно-історичної діяльності та культури, то для вивчення її поведінки все частіше починають використовувати міждисциплінарний підхід. Це призводить до радикального перегляду базових економічних моделей.

Однією із сучасних тенденцій дослідження економічної поведінки людини є існування плюралізму в економічній науці. Дане явище можна пояснити тим, що людина – біологічна та соціальна істота, яка також є суб'єктом соціально-історичної та культурної діяльності, тому для дослідження факторів, які впливають на процес прийняття рішення, необхідно застосовувати різні підходи. Це можна пов'язати із тим, що одна течія не може розв'язати всі питання, які виникають під час дослідження економічної поведінки індивіда. Також при дослідженні економічної поведінки індивіда необхідно використовувати різні методологічні підходи, які зможуть розкрити більш широко реакцію індивіда на одні і ті ж фактори за різних умов.

Але все ж таки в економічній теорії продовжують користуватися неокласичними моделями. Це можна пов'язати із декількома факторами:

1. Ці моделі використовують протягом довгого часу і вони є базою для інших моделей.
2. Ці моделі спрощені.
3. Ці моделі математично-формалізовані.

На відміну від неокласичних уявлень про людську поведінку нові ідеї економістів більше описані словесно, лише деякі твердження формалізовані та графічно інтерпретовані. Також в них майже не використано математичного апарату.

Це легко пояснити тим, що кожна людина неповторна із своїм світоглядом, сприйняттям, культурою, релігією тощо. Ці обставини не дають можливості вивести один математичний опис. Але у той же час лауреати та можливі претенденти на отримання Нобелівської премії залишаються у центрі уваги та одними із найбільш цитованими економістами. Майже не маючи формалізовані моделі, вони все ж таки вивели загальні алгоритми людської поведінки та зробили висновки.

Таким чином в результаті проведеного аналізу основних теорій початку XXI століття, які розглядають поведінку людини в економічній системі, було встановлено, що наукова спільнота тяжіє до заперечення існування раціонального індивіда не зважаючи на неокласику, яка на даний момент є мейнстрімом. Сучасний плюралізм наукових поглядів показує, що гетеродоксія займає передові позиції в економічній теорії і вона заслуговує уваги. Також значна кількість Нобелівських премій за ідеї, що мають зв'язок із аналізом поведінки суб'єктів господарювання, демонструє, що це питання є актуальним у XXI столітті.

На нашу думку, відсутність формалізованих моделей – це лише питання часу. Тому що із розвитком інформаційних технологій інформацію про людину легше збирати, зберігати та оброблювати. Це дозволить охопити більшу кількість респондентів у реальних умовах, отримати більш достовірні результати та зробити формалізоване представлення з мінімальною похибкою. Наявність похибки у майбутніх моделях неможливо буде виключити, оскільки кожен індивід неповторний і діє згідно своїх уявлень щодо навколишнього середовища. Також ми вважаємо, що визнання таких ідей може з часом призвести до масового перегляду більшості моделей економічної теорії. Тож в даний момент головною проблемою є формалізація теорій сучасної гетеродоксії та питання щодо подальших виявлень факторів, які впливають на економічну поведінку людини та створення на основі даних досліджень нових теорій.

Список використаних джерел

1. George A. Akerlof. *The Market for «Lemons»: Quality Uncertainty and the Market Mechanism. The Quarterly Journal of Economics*, 84, August 1970, p.488-500.
2. Канеман Д. *Думай медленно... решай быстрою*. Москва: АСТ. 2014. 427 с.
3. Kahneman D. *Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. Econometrica*. 1979. 47. P. 263-291.
4. Смит В. *Экспериментальная экономика (комплекс исследований, по совокупности которых автору присуждена Нобелевская премия) / Вернон Смит; пер. с англ. под научн. ред. Р. М. Нуреева*. Москва : ИРИСЭН; Мысль, 2008. 808 с.
5. Талер Р. *Новая поведенческая экономика. Почему люди нарушают правила традиционной экономики и как на этом заработать*. Москва: Эксмо, 2017. 458 с.
6. Левитт Д. С. *Суперффрикономика / Манн, Иванов, 2010*. 284 с.
7. Камерер К. *Неврология и теория игр: насколько хорошо люди умеют стратегически мыслить?* URL: <http://lpgenerator.ru/blog/2014/09/22/nevrologiya-i-teoriya-igr-naskolko-horoshho-lyudi-umeyut-strategicheski-myslit/>
8. Корнилюк Р. *Мічені Нобелем: три теоретики пошуку. Реальна економіка*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2010/10/15/252206/>
9. Солдатов А. *Нейроэкономика: наша жизнь как выбор. Psychologies*. URL: <http://www.psychologies.ru/self-knowledge/behavior/neyroekonomika-jizn-kak-vyibor/>
10. Золотух І. Б. *Історія економічних вчень. Підручник*. Тернопіль : Економічна думка. 2004. 314 с.
11. *The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2001*. Nobelprize.org. URL: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2001/
12. *The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2002*. Nobelprize.org. URL: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2002/
13. *The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2010*. Nobelprize.org. URL: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2010/
14. *The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2017*. Nobelprize.org. URL: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2017/
15. *Лаборатория экспериментальной и поведенческой экономики национального исследовательского университета «Высшей школы экономики»*. URL: <http://epee.hse.ru/exp>
16. *Главные кандидаты на Нобелевскую премию по экономике. Вести. Экономика*. URL: <http://www.vestifinance.ru/articles/63241>
17. Салькова А. *Герпес и нанотрубки: кто получит Нобеля? Газета.ru*. URL: https://www.gazeta.ru/science/2017/10/01_a_10913120.shtml
18. *Official Economics Nobel Prize 2018 Predictions thread. Economics Job Market Rumors*. URL: <https://www.econjobrumors.com/topic/official-economics-nobel-prize-2018-predictions-thread/>
19. Окландер М., Окландер Т., Яшкіна О. *Тенденції маркетингових досліджень: онлайн панелі та онлайн спільноти. Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. №1. С. 118-129.

References

1. George, A. Akerlof. (1970). *The Market for «Lemons»: Quality Uncertainty and the Market Mechanism. The Quarterly Journal of Economics*, 84, August 1970, p.488-500.

2. Kaneman, D. (2014). *Dumay medlenno... reshay bystro* [Thinking, Fast and Slow]. 427 p. (In Rus.).
3. Kahneman, D. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, 47. 263-291.
4. Smit, V. (2008). *Eksperimental'naya ekonomika (kompleks issledovaniy, po sovokupnosti kotorykh avtoru prisuzhdena Nobelevskaya premiya)* [Experimental Economics (a set of studies, in the aggregate of which the author was awarded the Nobel Prize)]. Vernon Smit; per. s angl. pod nauchn. red. R. M. Nureeva. Moscow: IRISEN; Mysl'. 808 (In Rus.).
5. Taler, R. (2017). *Novaya povedencheskaya ekonomika. Pochemu lyudi narushayut pravila traditsionnoy ekonomiki i kak na etom zarabotat'* [Why do people break the rules of the traditional economy and how to make money]. Moscow: Eksmo. 458 p. (In Rus.).
6. Levitt, D. S. (2010). *Superfrikonomika* [Superfreakonomics]. 284 p. (In Rus.).
7. Kameron, K. (2014). *Nevrologiya i teoriya igr: naskol'ko khorosho lyudi umeyut strategicheski myslit?* [Neurology and game theory: how well do people have to think strategically?]. URL: <http://lpgenerator.ru/blog/2014/09/22/nevrologiya-i-teoriya-igr-naskolko-khorosho-lyudi-umeyut-strategicheski-myslit/> (In Rus.).
8. Kornyluk, R. (2010). *Micheni Nobelem: try teoretyky poshuku* [Labels by Nobel: Three Search Theorists]. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2010/10/15/252206/> (In Ukr.).
9. Soldatov, A. *Neyroekonomika: nasha zhizn' kak vybor* [Neuroeconomics: our life as a choice]. *Psychologies*. URL: <http://www.psychologies.ru/self-knowledge/behavior/neyroekonomika-jizn-kak-vybor/> (In Rus.).
10. Zolotikh, I. B. (2004). *Istoriia ekonomichnykh vchen* [History of economic thought]. 314 p. (In Ukr.).
11. The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2001. Nobelprize.org. URL: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2001/
12. The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2002. Nobelprize.org. URL: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2002/
13. The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2010. Nobelprize.org. URL: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2010/
14. The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2017. Nobelprize.org. URL: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2017/
15. *Laboratoriya eksperimental'noy i povedencheskoy ekonomiki natsional'nogo issledovatel'skogo universiteta «Vysshey shkoly ekonomiki»* [Laboratory of Experimental and Behavioral Economics of the National Research University Higher School of Economics]. URL: <http://epee.hse.ru/exp> (In Rus.).
16. *Glavnye kandidaty na Nobelevskuyu premiyu po ekonomike* [The main candidates for the Nobel Prize in Economics]. URL: <http://www.vestifinance.ru/articles/63241> (In Rus.).
17. Sal'kova, A. (2017). *Gerpes i nanotrubki: kto poluchit Nobelya?* [Herpes and Nanotubes: Who Will Get the Nobel?]. *Gazeta.ru*. URL: https://www.gazeta.ru/science/2017/10/01_a_10913120.shtml (In Rus.).
18. Official Economics Nobel Prize 2018 Predictions thread. *Economics Job Market Rumors*. URL: <https://www.econjobrumors.com/topic/official-economics-nobel-prize-2018-predictions-thread/>
19. Oklander, M., Oklander, T., Yashkina, O. (2018). *Tendentsii marketynhovykh doslidzhen: onlain paneli ta onlain spilnoty. innovatsii* [Marketing Research Trends: Online Dashboards and Online Communities]. *Marketynh i menedzhment – Marketing and Innovation Management*, 1. 118-129. (In Ukr.).

ДАНИ ПРО АВТОРА

Шумей Анна Олександрівна, аспірант кафедри «Економічної теорії, макро- і мікроекономіки»
Київський національний університет ім. Т. Шевченка
e-mail: anyta30098@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6212-0097

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Шумей Анна Александровна, аспирант кафедры «Экономической теории, макро- и микроэкономики»
Киевский национальный университет им. Т. Шевченко
e-mail: anyta30098@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6212-0097

Anna Shumei, Phd of the department of Economic Theory, Macro and Microeconomics
Taras Shevchenko National University of Kyiv
e-mail: anyta30098@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6212-0097

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 336.02:336.71

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-126-133>

ФІНАНСОВА СТАБІЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ*

Адаменко І. П.

Актуальність теми дослідження. В умовах економічних перетворень забезпечення фінансової стабільності є стратегічним завданням фінансово-бюджетної політики, що сприяє прискоренню темпів економічного зростання та пожвавленню ділової активності в країні. Відповідно, забезпечення дієвого впливу на соціально-економічні процеси системи державного управління передбачає реформування її складових з урахуванням глобалізаційних процесів.

Постановка проблеми. З прискоренням темпів фінансово-економічної глобалізації, актуалізуються питання створення умов для фінансової стабілізації. Важливим напрямом у вирішенні даних питань на рівні держави має стати підвищення дієвості фінансово-бюджетної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування та реалізації фінансово-бюджетної політики спрямованої на забезпечення фінансової стабільності, прискорення темпів економічного зростання присвячені праці відомих вітчизняних та зарубіжних науковців: Т. Боголіб, Дж. Б'юкенена, І. Запатріної, Г. Кучер, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, В. Макогон, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, М. Пасічного, І. Чугунова та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зазначені вище питання актуалізуються у зв'язку з інституційними перетвореннями соціально-економічної моделі розвитку суспільства, що обумовлюють необхідність посилення дієвості фінансово-бюджетної політики. Значна увага фінансових інституцій має бути зосереджена на питаннях забезпечення фінансової стабільності та посилення стійкості фінансової системи, зміцнення її інвестиційного потенціалу.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданнями дослідження є розкриття сутності поняття «фінансова стабілізація», визначення особливостей формування і реалізації фінансово-бюджетної політики щодо її забезпечення. Метою дослідження є обґрунтування стратегічних завдань фінансово-бюджетної політики щодо фінансової стабілізації в умовах економічних перетворень.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, структурування, аналізу та синтезу та ін.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Розкрито сутність поняття «фінансова стабілізація», визначено особливості формування і реалізації фінансово-бюджетної політики щодо її забезпечення. Обґрунтовано стратегічні завдання фінансово-бюджетної політики щодо фінансової стабілізації в умовах економічних перетворень.

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Архітектура фінансової системи як інструмент суспільного розвитку» (номер державної реєстрації 0117U000506).

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування та реалізації фінансово-бюджетної політики України.

Висновки відповідно до статті. Забезпечення фінансової стабілізації – невід’ємна складова стратегії соціально-економічного розвитку країни. Інструменти фінансово-бюджетної політики формують комплекс інструментів фінансово-бюджетної тактики, за допомогою яких відбувається реалізація напрямів і завдань фінансово-бюджетної стратегії та визначальним чином залежить ефективність її проведення. В умовах становлення України як самостійної держави основним орієнтиром фінансово-бюджетної політики було забезпечення платоспроможності держави як інструменту створення умов, які сприятимуть поживленню економічної активності. На сучасному етапі стратегічною метою має стати активне стимулювання економічного зростання як основного інструменту забезпечення фінансової стабілізації за допомогою раціонального управління державними фінансовими ресурсами.

Ключові слова: державні фінанси, фінансова система, фінансово-бюджетна політика, фінансова стабілізація.

ФИНАНСОВАЯ СТАБИЛИЗАЦИЯ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

Адаменко И. П.

Актуальность темы исследования. В условиях экономических преобразований обеспечения финансовой стабильности есть стратегическая задача финансово-бюджетной политики, способствующая ускорению темпов экономического роста и оживлению деловой активности в стране. Соответственно, обеспечение действенного влияния на социально-экономические процессы системы государственного управления предусматривает реформирование ее составляющих с учетом глобализационных процессов.

Постановка проблемы. С ускорением темпов финансово-экономической глобализации, актуализируются вопросы создания условий для финансовой стабилизации. Важным направлением в решении данных вопросов на уровне государства должно стать повышение действенности финансово-бюджетной политики.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросами формирования и реализации финансово-бюджетной политики, направленной на обеспечение финансовой стабильности, ускорения темпов экономического роста посвящены труды известных отечественных и зарубежных ученых: Т. Боголиб, Дж. Бьюкенена, И. Запатриной, Г. Кучер, Л. Лысяк, И. Лукьяненко, В. Макогон, П. Самуэльсона, Дж. Стиглица, М. Пасечного, И. Чугунова и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Указанные выше вопросы актуализируются в связи с институциональными преобразованиями социально-экономической модели развития общества, обуславливают необходимость усиления действенности финансово-бюджетной политики. Значительное внимание финансовых институтов должно быть сосредоточено на вопросах обеспечения финансовой стабильности и усиления устойчивости финансовой системы, укрепление ее инвестиционного потенциала.

Постановка задачи, цели исследования. Задачами исследования является раскрытие сущности понятия «финансовая стабилизация», определение особенностей формирования и реализации финансово-бюджетной политики по ее обеспечению. Целью исследования является обоснование стратегических задач финансово-бюджетной политики по финансовой стабилизации в условиях экономических преобразований.

Метод или методология проведения исследования. В статье применена совокупность методов научного исследования: системного подхода, структурирования, анализа и синтеза и др.

Изложение основного материала (результаты работы). Раскрыта сущность понятия «финансовая стабилизация», определены особенности формирования и реализации финансово-бюджетной политики по ее обеспечению. Обоснованы стратегические задачи финансово-бюджетной политики по финансовой стабилизации в условиях экономических преобразований.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования и реализации финансово-бюджетной политики Украины.

Выводы соответствия со статьей. Обеспечение финансовой стабилизации - неотъемлемая составляющая стратегии социально-экономического развития страны. Инструменты финансово-бюджетной политики формируют комплекс инструментов финансово-бюджетной тактики, с помощью которых происходит реализация направлений и задач финансово-бюджетной стратегии и определяющее зависит эффективность ее проведения. В условиях становления Украины как самостоятельного государства основным ориентиром финансово-бюджетной политики было обеспечение платежеспособности государства как инструмента создания условий, которые будут способствовать оживлению экономической активности. На современном этапе стратегической целью должно стать активное стимулирование экономического роста как основного инструмента обеспечения финансовой стабилизации с помощью рационального управления государственными финансовыми ресурсами.

Ключевые слова: государственные финансы, финансовая система, финансово-бюджетная политика, финансовая стабилизация.

FINANCIAL STABILIZATION IN ECONOMIC TRANSFORMATIONS

Adamenko I. P.

Relevance of research topic. In the context of economic transformation, financial stability is a strategic objective of fiscal policy, which contributes to accelerating economic growth and revitalizing business activity in the country. Accordingly, ensuring effective influence on the social and economic processes of the public administration system involves reforming its components taking into account the globalization processes.

Formulation of the problem. With the acceleration of the pace of financial and economic globalization, the issues of creating conditions for financial stabilization are being updated. An important direction in solving these issues at the state level should be to increase the effectiveness of fiscal policy.

Analysis of recent research and publications. Issues of the formation and implementation of fiscal policy aimed at ensuring financial stability, acceleration of economic growth are presented in the papers of well-known domestic and foreign scientists: T. Bogolib, J. Buchanan, I. Zapatrina, G. Kucher, L. Lisyak, I. Lukyanenko, V. Makogon, P. Samuelson, J. Stiglitz, M. Pasichnyi, I. Chugunov and others.

Selection of unexplored parts of the general problem. The mentioned questions are actualized in connection with the institutional transformations of the socio-economic model of the society's development, which determine the need for increased effectiveness of fiscal policy. Much attention of financial institutions should be focused on ensuring financial stability and strengthening the stability of the financial system, strengthening its investment potential.

Setting the task, the purpose of the study. The objectives of the study are to reveal the essence of the concept «financial stabilization», the definition of the peculiarities of the formation and implementation of fiscal policy in relation to its provision. The purpose of the study is to substantiate the strategic objectives of the fiscal policy on financial stabilization in the context of economic transformation.

Method or methodology for carrying out the research. The article uses a set of methods of scientific research: system approach, structuring, analysis and synthesis, and others.

Presentation of the main material (results of work). The essence of the concept «financial stabilization» is revealed, peculiarities of the formation and implementation of the fiscal policy concerning its provision are determined. The strategic tasks of fiscal policy concerning financial stabilization in the conditions of economic transformations are substantiated.

The field of application of results. The results of this study can be used in the formation and implementation of fiscal policy in Ukraine.

Conclusions according to the article. Ensuring financial stabilization is an integral part of the country's socio-economic development strategy. The tools of fiscal policy form a complex of financial and budgetary tactics. With their help, the implementation of the directions and tasks of the fiscal strategy is determined and the effectiveness of its implementation depends decisively. In the conditions of the formation of Ukraine as an independent state, the main reference point of fiscal policy was to ensure the solvency of the state as an instrument for creating conditions conducive to the revitalization of economic activity. At the current stage, the strategic goal should be to actively stimulate economic growth as the main instrument for ensuring financial stabilization through the rational management of public financial resources.

Key words: public finances, financial system, fiscal policy, financial stabilization.

JEL Classification: E62, H61.

Актуальність теми дослідження. Дієвість системи державного управління в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою є результатом застосування ефективних інструментів підтримки стабільного економічного розвитку. Відмінності між країнами щодо застосування відповідних інструментів залежать від мети та завдань фінансово-бюджетної політики, особливостей її реалізації. При забезпеченні фінансової стабільності спостерігається відновлення та прискорення темпів економічного зростання. Разом з цим, відсутні чіткі орієнтири щодо розвитку у середньостроковій і довгостроковій перспективі, політика стабілізації періодично змінює свій напрям. Практика реформ в країнах з трансформаційною економікою свідчить, що від обґрунтованості вибору мети політики стабілізації залежить не тільки успішне і швидке зупинення спаду, але й макроекономічний ефект подальшого розвитку. Проте можливість прийняття управлінських рішень обмежується рівнем негативного впливу як екзогенних, так ендегенних факторів на соціально-економічні процеси.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Питанням формування та реалізації фінансово-бюджетної політики спрямованої на забезпечення фінансової стабільності, прискорення темпів економічного зростання присвячені праці відомих вітчизняних та зарубіжних науковців: Т. Боголіб [2], Дж. Б'юкенена [1], І. Запатріної [5], Г. Кучер [6], Л. Лисяк [4], І. Лук'яненко [7], В. Макогон, П. Самуельсона [10], Дж. Стігліца [11], М. Пасічного, І. Чугунова [12-13] та інших.

Метою дослідження є обґрунтування стратегічних завдань фінансово-бюджетної політики щодо фінансової стабілізації в умовах економічних перетворень.

Завдання дослідження. Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: розкриття сутності поняття «фінансова стабілізація», визначення особливостей формування і реалізації фінансово-бюджетної політики щодо її забезпечення.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження, у тому числі системний та структурний методи – при визначенні особливостей формування і реалізації фінансово-бюджетної політики щодо її забезпечення. На основі системного підходу визначено чинники, які впливають на фінансову стабільність. Методами структурування та синтезу обґрунтовано пріоритетні завдання фінансово-бюджетної політики в умовах економічних перетворень.

Результати дослідження. Економічний зміст фінансової стабілізації полягає в стримуванні економічного циклу і запобіганні депресії, згладжування макроекономічних диспропорцій, що виникають в процесі науково-технічних перетворень. Теоретичне обґрунтування фінансової стабілізації як основної мети державного регулювання формується в рамках дискусій між сучасними макроекономічними школами щодо ролі державного регулювання ринкової економіки.

Реалізація політики фінансової стабілізації в першу чергу спрямована на ліквідацію економічних порушень. В економіці більшості країн відбуваються певні коливання щодо відхилень сукупного попиту і сукупної пропозиції від орієнтованої точки рівноваги. Ці дисбаланси, що відбуваються під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, призводять до того, що виробництво, процентні ставки або ціни відхиляються від шляхів, визначених в якості стратегічних цілей. Зокрема, одним з вагомих негативних чинників, що стримує економічні реформи в Україні є фінансова розбалансованість макро- і мікрорівнів відтворення.

Економічна сутність поняття «фінансова стабілізація» полягає у досягненні стійкої збалансованості між суб'єктами господарювання й державою та між різними суб'єктами господарювання на макро- і мікрорівнях фінансової системи.

Необхідно розрізняти фінансову й загальноекономічну стабілізацію. Формами прояву фінансової стабілізації є досягнення темпів інфляції в межах 4-5 % на рік; бюджетного дефіциту 1-3 % до ВВП; припинення зростання і скорочення внутрішнього й зовнішнього державного боргу; забезпечення повних і своєчасних платежів у вертикальній та горизонтальних площинах фінансової системи; встановлення стійкого курсу національної грошової одиниці та її конвертованість у твердій валюті.

Загальноекономічна стабілізація проявляється як у досягненні всіх показників фінансової стабілізації, так і в доповненні їх загальною нормалізацією обороту суспільного капіталу, стабільним економічним зростанням, так званим «нормальним» ринковим безробіттям (в межах 3 % до працездатного населення).

В основі фінансової нестабільності лежить глобальне порушення взаємозв'язків в системі ринкового обороту капіталу, про що свідчать процеси: формування фондів споживання на макро- і мікрорівні за рахунок основного й оборотного виробничого капіталу; посилення спекулятивних аспектів в обороті капіталу, що виражається у відпливі його з виробничої сфери в торгово-посередницьку і фінансово-кредитну, у сфері операцій з нерухомістю, валютою, антикваріатом, а згодом і на ринок землі; неспроможність держави ефективно впливати на грошовий обіг і систему банківських розрахунків з тим, щоб забезпечити безперервність і стабільність кругообороту та обороту капіталів суб'єктів господарювання; відплив капіталу з обороту у виробничій сфері, внаслідок відсутності вирівнювання норми прибутку під впливом внутрігалузевої і міжгалузевої конкуренції, що стає можливим на основі розриву між процентними ставками і нормами прибутку трудових колективів виробничих галузей; переміщення національного капіталу у вигляді незаконного експорту за кордон.

В умовах становлення України як самостійної держави, слід визнати певний рівень необґрунтованості низки стратегічних заходів щодо регулювання макро- і мікроекономічних процесів, зокрема, бюджетних, податкових, а також тих, що стосуються приватизації та антиінфляційної політики. В сукупності вони призвели до зруйнування інвестиційної діяльності й потенціалу нагромадження і виявились вихідним моментом і основним чинником фінансової та економічної дестабілізації. Ідеологія монетарного макроекономічного регулювання привела до фінансового банкрутства підприємств і неспроможності держави розрахуватись по своїх зобов'язаннях.

Відповідно, на даний час, вагомим завданням є розробка нової концепції макро- і мікроекономічного регулювання фінансової системи. Головними елементами цієї концепції мають стати: подолання причин, що зумовлюють «втечу» капіталу з виробничої сфери; введення тимчасового режиму інвестиційного контролю в державному і недержавному секторах економіки, який був би спрямований на підвищення норми нагромадження за рахунок капіталізації переважної частки прибутку; створення необхідної законодавчої організаційної та нормативної бази для нарахування і використання по цільовому призначенню амортизаційних коштів; залучення збережень громадян і коштів суб'єктів господарювання у національній грошовій одиниці у реально функціонуючий виробничий та фінансовий капітал; зрощування вітчизняного промислового та банківського капіталу і створення промислово-фінансових картелів; капіталізація доходів від продажі цінних паперів приватизованих підприємств.

В політиці фінансової стабілізації слід відійти від пріоритетності заходів на макрорівні й зробити основний акцент на оздоровлення фінансів суб'єктів господарювання, галузей, регіонів, формування і цільове використання інвестиційного потенціалу виробників, відшкодування і нагромадження на новій науково-технічній основі.

Для забезпечення рішучого повороту фінансових і кредитних потоків в бік функціонуючого промислового капіталу необхідно: реалізувати обґрунтовану політику зниження процентних ставок по банківських кредитах, тому що шкідлива і безнадійна спроба підтягувати середню норму прибутку до рівня, що вдвічі перевищував би ставки, виходячи з вдвічі нижчої швидкості обороту промислового капіталу;

практично врахувати багаторазові пропозиції виробників зменшити податкові ставки, особливо у відношенні капіталів матеріального виробництва; безпосередньо пов'язати оподаткування підприємств з амортизаційною політикою підприємств, що має місце в розвинутих країнах; створити умови для концентрації бюджетних ресурсів, переглянути політику і механізм фінансування бюджетного дефіциту. Є одним з істотних засобів гальмування економіки, тому що втягує в продажі і спекуляції з державними зобов'язаннями величезні кредитні кошти, які вилучаються від обслуговування обороту суспільного капіталу.

Для реалізації політики зниження процентних ставок по банківських кредитах слід створювати надлишок кредитних ресурсів, однак, не за рахунок зростаючого випуску грошової маси, а шляхом збереження позичкових ресурсів, подолання практики переміщення валютних коштів за кордон і забезпечення повернення виручки від експорту.

В умовах сьогодення модель економічного зростання країни повинна поєднувати інноваційні та соціальні фінансово-бюджетні складові, що забезпечить якісне функціонування системи державних фінансів. Необхідним є використання інструментів та важелів фінансової політики не тільки для досягнення короткострокової макроекономічної стабілізації, але й для створення сприятливих умов для забезпечення економічного розвитку на довгостроковій основі [9].

Отже, формування сучасної архітектури фінансової системи має здійснюватися під впливом глобалізаційних та інтеграційних викликів світової економіки, які одночасно впливають на удосконалення механізму її реалізації. За таких умов фінансова політика країни стає більш залежною від зовнішньоекономічних факторів, що зумовлює подальшу необхідність розвитку методологічних засад архітектури фінансової системи [3].

Разом з тим, в практиці державного регулювання фінансової системи доцільно: законодавче створити умови для стимулювання використання суспільного капіталу у сфері виробництва, подолання причин, що зумовлюють відплив національного капіталу в сферу обігу, фінансово-кредитні операції, за кордон; ввести контроль за рівнем інвестиційної діяльності в державному й недержавному секторах економіки, спрямований на підвищення норми нагромадження; забезпечити необхідну законодавчу, організаційну та нормативну базу для нарахування і цільового використання амортизаційних відрахувань; заохочувати залучення вільних грошових коштів юридичних і фізичних осіб до вкладання їх у виробничий та фінансовий капітал; ввести дієві економічні санкції до підприємств, що формують фонд споживання за рахунок основного й оборотного виробничого капіталу.

Разом з цим на даний час ефективність і сталий розвиток фінансової системи України залежить від вибору моделі досягнення фінансової стабільності, визначення відповідного механізму та наявності дієвих інструментів реалізації цілей з метою якісного забезпечення виконання зобов'язань органів державного управління. Основними інструментами такого регулювання мають стати державні фінанси. Необхідність державних фінансів зумовлена тим, що за будь-якого типу економічної системи основним призначенням держави є забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб, які не можуть бути задоволені через ринковий механізм, тобто через попит і пропозицію, а також особисто кожним громадянином з огляду на відповідні об'єктивні причини. Їх призначення полягає у досягненні успішного економічного і соціального розвитку держави, забезпеченою прав і свобод людини через різноманітні фінансові інституції.

Виходячи з цього, держава будує свою фінансову політику, метою якої є забезпечення істотного підвищення рівня життя громадян країни. Його показники слід орієнтувати на рівень добробуту населення, досягнутий у розвинутих країнах. Розв'язання такого завдання передбачає прийняття відповідних програм на довгострокову перспективу, конкретизованих на кожний визначений період.

Окрім виконання своїх безпосередніх владних та соціальних функцій, держава несе відповідальність за ефективне функціонування всього комплексу відносин ринкової економіки країни. При цьому, державний бюджет розглядається не лише як кошторис надходжень і витрат, а, насамперед, як засіб забезпечення макроекономічного збалансування та економічного зростання, фінансовим планом, який, серед іншого, передбачає відтворення умов для власного фінансування у довгостроковому періоді на основі розробки фінансово-бюджетної стратегії.

Сутність стратегії прийнято розглядати в трьох аспектах: як передбачення майбутнього становища, безпосередній план власних дій і поведінку відповідно до цих передбачень і планів. Таким чином, стратегія визначає не лише основні пріоритети, цілі та напрями розвитку держави, формує бажану модель майбутнього, але й роль та місце суб'єктів суспільного життя у процесі її втілення.

Зміст фінансово-бюджетної стратегії багатогранний. Вона включає такі найважливіші ланки: розроблення науково обґрунтованої концепції розвитку системи державних фінансів як важливого інструменту регулювання соціально-економічних процесів. Вона формується на основі вивчення потреб сучасного стану суспільного розвитку, всебічного аналізу стану розвитку економіки й соціальної сфери, глобальних тенденцій соціально-економічного розвитку та стратегічних пріоритетів держави; визначення основних напрямів мобілізації й використання державних фінансових ресурсів на перспективу і поточний період; при цьому виходять із шляхів досягнення поставлених цілей, передбачених економічною політикою, враховуються зовнішні й внутрішні чинники, можливості зростання державних фінансових ресурсів; здійснення практичних дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей.

Водночас є загальні засади фінансово-бюджетної стратегії для держав із ринковою економікою, розвиненими демократичними засадами суспільного життя. За таких обставин фінансово-бюджетна стратегія

має спрямовуватися на створення сприятливих фінансових умов для розвитку виробництва тих галузей економіки, які мають вирішальне значення для задоволення потреб населення. Цього можна досягти шляхом як вишукування додаткових інвестицій у ці галузі, стимулюючи залучення додаткових коштів самих підприємницьких структур, так і створення сприятливих фінансових можливостей для іноземних інвесторів.

Основною метою в умовах економічних перетворень фінансово-бюджетної стратегії є оптимальний розподіл валового внутрішнього продукту між галузями економіки, соціальними групами населення, територіями. На цій основі має забезпечуватися стійке зростання економіки, удосконалення її структури, створення умов для розвитку господарських одиниць різних форм власності, спільних з іноземним капіталом, акціонерних товариств, орендних і комерціалізованих підприємств. За таких умов важливе значення має також створення надійних соціальних гарантій населенню.

Разом з цим, фінансово-бюджетна стратегія представляє напрямок спрямування зусиль та ресурсів держави для досягнення довгострокових цілей соціально-економічного розвитку. У сучасних умовах фінансово-бюджетна стратегія визначається довгостроковими завданнями модернізації соціально-економічної системи країни.

Стратегічною метою державної фінансово-бюджетної стратегії є забезпечення стійкого відтворення та всебічного розвитку соціально-економічної системи. У цьому контексті держава, виступаючи суб'єктом стратегії, розглядається як тотожне цілому суспільству, оскільки власне існування держави як елементу суспільної системи обумовлене стабільністю та гармонійним розвитком останньої. Завдання фінансово-бюджетної стратегії визначаються особливостями соціально-економічної системи і являють собою гнучкий набір довгострокових цілей бюджетної політики, прийнятних для економічних суб'єктів різного рівня. У сучасній ринковій економіці до таких завдань відноситься забезпечення стійкого збалансованого економічного зростання: постійне сприяння розвитку виробництва, підтримання підприємницької активності, підвищення рівня зайнятості населення; мобілізація і використання бюджетних ресурсів на забезпечення соціальних гарантій; вплив за допомогою бюджетного механізму на раціональне використання природних ресурсів.

Завданнями фінансово-бюджетної тактики є визначення потенційних можливостей та закономірностей реакції об'єкта на тактичні заходи, розробка відповідних способів та найефективніших засобів впливу, власне здійснення цих заходів. Очевидно, що суб'єкт та об'єкт фінансово-бюджетної тактики держави являють собою конкретизацію суб'єкта й об'єкта фінансово-бюджетної стратегії. Суб'єктами фінансово-бюджетної тактики держави виступають окремі державні органи й установи, а також недержавні інститути, яким може бути делеговано частину функцій тактичного регулювання. Об'єктом є середовище діяльності суб'єктів фінансово-бюджетної тактики держави.

Сутністю співвідношення стратегії і тактики є співвідношення змісту та форми одного явища – фінансово-бюджетне регулювання фінансової системи держави [8]. Між тим, у той час як стратегія будується під значним впливом політичних та ідеологічних настанов, тактика, перебуваючи у безпосередній залежності від системних особливостей свого об'єкта, може виявляти значну самостійність. У разі недостатньої інтегруючої потужності стратегії така «адаптивність» тактики перетворюється на її аморфність, що веде до втрати дієвості фінансово-бюджетної стратегії. Отже, вимоги фінансово-бюджетної тактики обмежують фінансово-бюджетну стратегію, забезпечуючи її відповідність об'єктивним закономірностям розвитку суспільства.

Висновки. Забезпечення фінансової стабілізації – невід'ємна складова стратегії соціально-економічного розвитку країни. Інструменти фінансово-бюджетної політики формують комплекс інструментів фінансово-бюджетної тактики, за допомогою яких відбувається реалізація напрямів і завдань фінансово-бюджетної стратегії та визначальним чином залежить ефективність її проведення. В умовах становлення України як самостійної держави основним орієнтиром фінансово-бюджетної політики було забезпечення платоспроможності держави як інструменту створення умов, які сприятимуть поживленню економічної активності. На сучасному етапі стратегічною метою має стати активне стимулювання економічного зростання як основного інструменту забезпечення фінансової стабілізації за допомогою раціонального управління державними фінансовими ресурсами.

Стратегічними напрямками фінансово-бюджетної політики мають стати: забезпечення повного і своєчасного виконання фінансових зобов'язань держави на всіх рівнях влади; усунення дестимулюючих елементів і посилення стимулюючих функцій фінансово-бюджетної політики, насамперед в напрямках реформування податкової системи і політики бюджетних видатків; зменшення боргового навантаження на економіку; забезпечення стратегічної спрямованості фінансово-бюджетної політики; розмежування у бюджетах усіх рівнів поточних видатків і видатків на розвиток, визначення джерел, за рахунок яких мають формуватися ці видатки. При цьому найважливішими критеріями ефективності стратегії формування та виконання державного і місцевих бюджетів відповідно до вимог економічної безпеки країни повинні стати: відповідність фінансово-бюджетної політики національним інтересам та реалістичність цілей фінансово-бюджетної політики та створення умов для їх досягнення; зміцнення держави на базі забезпечення фінансовими ресурсами можливостей реалізації її функцій у здійсненні внутрішньої та зовнішньої політики; забезпечення цілісності та єдності системи державних фінансів як фінансової основи і передумови цілісності та єдності держави; здатність системи державних фінансів забезпечити єдність економічного простору країни, фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської та податкової систем; узгодженість у бюджетному процесі річних і стратегічних завдань державної політики соціально-економічного розвитку.

Важливим аспектом інституційних змін, який необхідно враховувати при формуванні адекватної інституційному середовищу фінансово-бюджетної політики, є взаємопов'язаність інститутів, оскільки їх тісний взаємозв'язок створює єдину інституційну систему; фінансово-бюджетний простір у межах інституційної архітектури фінансово-бюджетної політики є складовою національного інституційного середовища; зміна одного з інститутів без урахування зв'язків у інституційній системі може призвести до порушення стабільності інституційного середовища.

Список використаних джерел

1. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. *Суспільні фінанси і суспільний вибір*: пер. з англ. Київ: Вид. Дім «КМ Академія», 2004. 175 с.
2. Боголіб Т. М., Малишко В. В. *Бюджетна система України*. Київ: Пан Тот, 2013. 570 с.
3. Бондаренко О. С., Селіверстова Л. С., Адаменко І. П. Особливості формування архітектури фінансової системи. *Бізнес Інформ*. 2017. №10. С. 301–305.
4. *Бюджетна складова реалізації домінуючих напрямів суспільного розвитку* / за ред. Л. В. Лисяк. Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. 396 с.
5. Запатріна І. В. *Бюджетний механізм економічного зростання: монографія*. Київ: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. 528 с.
6. Кучер Г. В. *Державні фінансові ресурси*. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 608 с.
7. Лук'яненко І. Г. *Системний аналіз формування державної політики в умовах макроекономічної дестабілізації: монографія* / за ред. І. Г. Лук'яненко. Київ: НаУКМА, 2017. 464 с.
8. Макогон В. Д. *Основи регулювання міжбюджетних відносин*. Економіка. Фінанси. Право. 2010. № 12. С. 21–24.
9. Пасічний М. Д. Інституційні засади розвитку фінансового регулювання економіки. *Економічний вісник університету*. 2015. Вип. 27(1). С. 137–144.
10. Самуельсон Пол Е., Нордхаус Вільям Д. *Економіка*. 18-е издание / пер. с англ. Москва: «И.Д. Вільямс», 2010. 1360 с.
11. Стиглиц Дж. *Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса*; пер. с англ. Москва: Эксмо, 2011. 512 с.
12. Чугунов І. Я., Макогон В. Д. *Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень*. Вісник КНТЕУ. 2018. № 5. С. 5–18.
13. *Budget policy of social development*. Chugunov I., Kaneva T., Makogon V., Pasichnyi M., Nikitishin A., Adamenko I., Krykun T., Kozarezenko L., Sobchuk S. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.

References

1. B'yukenen, Dzh. M. and Masgreyv, R. A. (2004). *Suspilni finansy i suspilnyy vybir* [Public finances and social choice]: per. z anhl. Kyiv: Vyd. Dim «KM Akademiya», 175 s. [in Ukr.]
2. Bogolib, T. M. and Malysko, V. V. (2013). *Biudzhethna systema Ukrainy* [Budget system of Ukraine]. Kyiv: Pan Tot, 2013. 570 s. [in Ukr.]
3. Bondarenko, O. S., Seliverstova, L. S. and Adamenko, I. P. (2017). *Osoblyvosti formuvannia arkhitektoniky finansovoi systemy* [Features of the formation of the architecture of the financial system]. *Biznes Inform*, 10. 301–305. [in Ukr.]
4. Lysyak, L. V. (2015). *Byudzhethna skladova realizatsiyyi dominantnykh napryamiv suspilnoho rozvytku* [Budget component of realization of dominant areas of social development]: monohrafiya. Dnipropetrovsk: DDFA, 396 s. [in Ukr.]
5. Zapatrina, I. V. (2007). *Biudzhethnyi mekhanizm ekonomichnoho zrostannia* [Budgetary mechanism of economic growth]: monohrafiia. Kyiv: In-t sots.-ekon. Stratehii, 528 s. [in Ukr.]
6. Kucher, G. V. (2018). *Derzhavni finansovi resursy* [Public financial resources]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 608 s. [in Ukr.]
7. Luk'ianenko, I. H. (2017). *Systemnyi analiz formuvannia derzhavnoi polityky v umovakh makroekonomichnoi destabilizatsii* [System analysis of the formation of state policy in the conditions of macroeconomic destabilization]: monohrafiia / za red. I. H. Luk'ianenko. Kyiv: NaUKMA, 464 s. [in Ukr.]
8. Makohon, V. D. (2010). *Osnovy rehuliuвання mizhbiudzhethnykh vidnosyn* [Fundamentals of regulation of inter-budgetary relations]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, 12. 21–24. [in Ukr.]
9. Pasichnyi, M. D. (2015). *Instytutsiini zasady rozvytku finansovoho rehuliuвання ekonomiky* [Institutional framework for the development of financial regulation of the economy]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, 27(1). 137–144. [in Ukr.]
10. Samuel'son Pol E., Nordkhaus Vil'yam D. (2010). *Ekonomika* [Economics]. 18-e izdanie / per.s angl. Moscow: «I.D. Vil'yams». 1360 s. [in Rus.]
11. Stiglits Dzh. *Krutoe pike: Amerika i novyy ekonomicheskyy poryadok posle global'nogo krizisa* [America and New Economic Order after the Global Crisis]. Stiglits Dzh.; per. s angl. Moscow: Eksmo, 2011. 512 s. [in Rus.]
12. Chuhunov, I. Ya. and Makohon, V. D. (2018). *Biudzhethna stratehiia v umovakh ekonomichnykh peretvoren* [Budget strategy in the context of economic transformation]. *Visnyk KNTEU*, 5. 5–18. [in Ukr.]

13. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Makogon V., Pasichnyi M., Nikitishin A., Adamenko I., Krykun T., Kozarezenko L., Sobchuk S. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p. [in Eng.]

ДАНИ ПРО АВТОРА

Адаменко Ірина Петрівна, кандидат економічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник Науково-дослідного фінансового інституту Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: irynadamenko@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5951-2145
Researcher ID: B-3587-2018

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Адаменко Ирина Петровна, кандидат экономических наук, старший исследователь, старший научный сотрудник Научно-исследовательского финансового института Киевского национального торгового-экономического университета
e-mail: irynadamenko@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Adamenko Iryna, Candidate of Economic Sciences (Ph. D.), Senior Researcher, Senior Research Officer, Scientific Research Financial Institute, Kyiv National University of Trade and Economics
e-mail: irynadamenko@gmail.com

УДК 336.221

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-133-144>

ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ В УКРАЇНІ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ ВИМІРІ

**Баранник Л. Б.
Дулік Т. О.
Александрюк Т. Ю.**

У сучасних умовах проведення в Україні економічних реформ значний науково-практичний інтерес представляє питання оптимізації податкового навантаження відповідно до стратегії сталого розвитку України. Зважаючи на недосконалість нормативно-правової бази та нестабільність податкового законодавства особливо актуальною стає проблема дослідження податкового навантаження в соціально-економічному вимірі в умовах сучасних економічних перетворень. Це допоможе з'ясувати подальші напрями податкової реформи.

Метою статті є проведення дослідження податкового навантаження в соціально-економічному вимірі в умовах сучасних економічних перетворень в Україні.

У дослідженні використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналіз і синтез, метод порівняння, узагальнення, статистичні тощо.

Методологічною основою дослідження є комплексний підхід, системно-структурний аналіз та діалектичний метод наукового пізнання.

Узагальнено наукові підходи до визначення сутності поняття «податкове навантаження», його межі та показників виміру. Доведено необхідність здійснення кількісного та якісного соціально-економічного виміру податкового навантаження, визначено сфери та напрями застосування його показників. Проаналізовано основні макроекономічні показники розвитку національної економіки та обчислено загальний рівень податкового навантаження в Україні у порівнянні з країнами ЄС. Виокремлено основні завдання та подальші напрями оптимізації податкового навантаження в умовах сучасних економічних перетворень в Україні, які можуть бути враховані при розробці законодавчих актів з реформування системи оподаткування.

Ключові слова: податки, оподаткування, податкова система, податкова політика, соціальна політика, податкове навантаження, межа податкового навантаження, крива Лаффера, оптимізація оподаткування, об'єкти оптимізації оподаткування, процедура оптимізації оподаткування

НАЛОГОВАЯ НАГРУЗКА В УКРАИНЕ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ

**Баранник Л. Б.
Дулик Т. А.
Александрюк Т. Ю.**

В современных условиях проведения в Украине экономических реформ значительный научно-практический интерес представляет вопрос оптимизации налоговой нагрузки в соответствии со

стратегією устойчивого розвитку України. В умовах несовершенства нормативно-правової бази і нестабільності податкового законодавства особливо актуальною стає проблема дослідження податкової навантаженості в соціально-економічному вимірі в умовах сучасних економічних трансформацій. Це допоможе визначити подальші напрями податкової реформи.

Метою статті є проведення дослідження податкової навантаженості в соціально-економічному вимірі в умовах сучасних економічних трансформацій в Україні.

В дослідженні використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи: аналіз і синтез, метод порівняння, узагальнення, статистичні і др.

Методологічною основою дослідження є комплексний підхід, системно-структурний аналіз і діалектичний метод наукового пізнання.

Узагальнені наукові підходи до визначення сутності поняття «податкова навантаженість», її межі і показники виміру. Доведено необхідність здійснення кількісного і якісного соціально-економічного виміру податкової навантаженості, визначені сфери і напрями застосування її показників. Проаналізовані основні макроекономічні показники розвитку національної економіки і розраховано загальний рівень податкової навантаженості в Україні в порівнянні з країнами ЄС. Визначені основні завдання і напрями оптимізації податкової навантаженості в умовах подальших економічних трансформацій в Україні, які можуть бути враховані при розробці законодавчих актів по реформуванню системи оподаткування.

Ключові слова: податки, оподаткування, податкова система, податкова політика, соціальна політика, податкова навантаженість, межа податкової навантаженості, крива Лаффера, оптимізація оподаткування, об'єкти оптимізації оподаткування, процедура оптимізації оподаткування.

TAX BURDEN IN UKRAINE IN SOCIAL AND ECONOMIC MEASUREMENT

Barannik L. B.

Dulik T. O.

Aleksandriuk T. Yu.

In the current conditions of economic reforms in Ukraine, a significant scientific and practical interest is the issue of optimizing the tax burden in accordance with the sustainable development strategy of Ukraine. In the context of the imperfection of the regulatory framework and the instability of tax legislation, the study of the tax burden in the socio-economic measurement in the context of modern economic transformations becomes especially urgent. This will help to find out further areas of tax reform.

The aim of the article is to conduct a study of the tax burden in the socio-economic dimension in the context of modern economic transformations in Ukraine.

The study used general scientific and special methods: analysis and synthesis, the method of comparison, generalization, statistical, etc.

The methodological basis of the study is an integrated approach, system-structural analysis and the dialectical method of scientific knowledge.

Separate scientific approaches to determining the essence of the concept of «tax burden», its boundaries and measurement indicators are generalized. The need for quantitative and qualitative socio-economic measurement of the tax burden is proved, the areas and directions of its indicators are identified.

The basic macroeconomic indicators of the development of the national economy are systematized and analyzed, and the general level of tax burden in Ukraine is calculated in comparison with the EU countries. The main tasks and directions of optimizing the tax burden in the context of further economic transformations in Ukraine are identified, which can be taken into account in the developing the tax legislation during reform.

Keywords: taxes, taxations, tax system, tax policy, social policy, tax burden, limit of the tax burden, Curve of Laffera, optimization of taxation, objects of tax optimization, procedure of optimization of taxation

JEL Classification: H21 - H25

Постановка проблеми. Комплексне дослідження податкового навантаження в соціально-економічному вимірі в умовах сучасних економічних перетворень в Україні має важливе теоретичне та практичне значення. Податкове навантаження є тим індикатором, який, з одного боку, демонструє ефективність податкової політики та стан податкової системи, з іншого – це потужний мотиваційний механізм суб'єктів господарювання, від якого залежить їх здатність до ведення бізнесу і виконання податкових зобов'язань, а, отже, можливості держави щодо формування ресурсів для фінансового забезпечення конституційно закріплених за нею функцій [1, с. 1], а також виконання соціальної політики. У разі виявлення урядом посилення податкового тиску або інших деформацій, він має приймати нові рішення стосовно організації процесу оподаткування. Крім того, податкам належить не лише провідна роль у наповненні бюджетів держави, але від їх кількості та видів, розміру їх ставок та диференційованості, обґрунтованості податкових пільг багато в чому залежать можливості їх стимулюючого впливу на рівень споживання, а також виробничу, інвестиційну та іншу діяльність платників податків. Тому як науковцям, так і практикам необхідно приділяти особливу увагу виміру податкового навантаження та визначення заходів щодо його оптимізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розміру податків та їхнього впливу на платників цікавить людство з давніх давен, очевидно, з тих пір, як утвердився інститут держави [2]. Загальновідомі в

світі фундаментальні праці з теорії податків багатьох західних економістів різних часів: В. Петті, А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. Локка, Дж. Ст. Мілля, К. Маркса, К. Вікселя, А. Вагнера, А. Пігу, В. Парето, Дж. М. Кейнса, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, Дж. Б'юкенена, А. Лаффера та інших. Наукові погляди цих учених на податки та проблеми фіску є вагомим теоретичним надбанням, яке вплинуло на розвиток світової економічної думки, а окремі ключові ідеї щодо оподаткування в минулих століттях не втрачають своєї актуальності й нині. Проте лише сучасні науковці почали більш поглиблено займатися дослідженням впливу податків на різні категорії платників, господарські процеси й робити прогнози щодо податкового навантаження та його наслідків. [3-6]. Значний внесок у дослідження теоретико-методологічних засад податкового навантаження внесли вітчизняні науковці В. Андрущенко, П. Буряк, В. Валігура, В. Вишневський, Ю. Іванов, Т. Єфименко, Т. Калінеску, М. Кондратенко, А. Крисоватий, Ю. Кушнірчук, В. Мельник, А. Соколовська, В. Суторміна, О. Тимченко, В. Федосов, Л. Шабліста, Н. Ярова та інші.

Вивчення робіт указаних авторів засвідчує наявність ґрунтовних досліджень, які стосуються історичних аспектів та сутності податкового навантаження; теоретичних та прикладних проблем оподаткування; теоретичних основ визначення податкового навантаження, методів його оцінки та показників, пошуку податкової межі як результату компромісу між економічною ефективністю й соціальною справедливістю; методологічних та методичних підходів до розрахунку ефективних ставок оподаткування праці, капіталу і споживання та особливостей їх застосування в Україні; рівня податкового навантаження в економіці та окремих її секторах та його оптимізації; податкового навантаження на юридичних осіб в Україні та його впливу на економічне зростання; динаміки податкового навантаження в Україні в контексті реалізації податкової реформи; оцінки розвитку податкового навантаження; фіску у сфері прямого та непрямого оподаткування; податкового навантаження як індикатора низького рівня гармонізації інтересів суб'єктів оподаткування та водночас засобу її підвищення; впливу податків на економіку та соціальну сферу; розподілу бюджетних видатків та використання регулюючої функції податків для зниження соціальної напруги в державі; оптимізації рівня фіскального навантаження з метою економічного забезпечення держави [1; 7-22] тощо.

Разом з тим, нині в Україні в економічній науці бракує системних досліджень ефектів оподаткування та рівня податкового навантаження в соціально-економічному вимірі. З цього приводу переконливі аргументи знаходимо у монографії «Оподаткування: теорії, проблеми, рішення» за загальною редакцією професора В.П. Вишневського. Зокрема зазначено, що спонукальним мотивом для здійснення подальших наукових досліджень національного податкового простору може бути досвід розвинутих країн, де фіскальна проблематика досліджена набагато глибше, і науковці яких спираються на багатовікові традиції досліджень у сфері фінансів, сьогодні продовжуються гострі спори відносно багатьох найбільш принципових питань теорії і практики оподаткування [8, с. 6]. Безумовно, наслідком таких дискусій має стати ефективне функціонування вітчизняної податкової системи.

Метою статті є проведення дослідження податкового навантаження в соціально-економічному вимірі в умовах сучасних економічних перетворень в Україні.

Виклад основного матеріалу. Важливим показником, що характеризує діяльність держави у сфері встановлення і стягнення податків є «податкове навантаження». Це поняття має своє ґносеологічне, соціально-економічне та політичне коріння, яке вивчається мислителями ще з давніх часів, але й досі немає однастайної думки стосовно сутності та методики його визначення.

Наукові основи оподаткування, що стали тим підґрунтям на яке спираються у своїх дослідженнях сучасні науковці, були започатковані у XVIII ст. представниками школи фізіократів і класичної політичної економії [13, с. 128; 14, с. 49; 20, с. 4]. Зокрема англійський економіст XVIII ст. В. Петті стверджував, що податкове навантаження – це загальна сума коштів, яку необхідно мобілізувати до державної казни у вигляді податків [23].

У сучасній економічній літературі поняття «податкове навантаження» («податковий тиск», «податковий тягар», «рівень оподаткування») в основному тлумачиться з двох позицій, а саме: безпосереднього впливу податкових важелів та сукупності податків на економіку країни в цілому та доходи їх платників - юридичних і фізичних осіб [7, с. 210-214; 13, с. 128-136; 14, с. 49-69; 17, с. 163; 24, с. 103-119].

Так, Ю.Б. Іванов, А.М. Соколовська, зазначають, що «податкове навантаження» (тягар) – це ефекти впливу податків на економіку в цілому та на окремих її платників, пов'язані з економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання [11, с. 133; 13, с. 129].

Кушнірчук Ю. М. зазначає, що «податкове навантаження» є важливим фіскальним показником, що характеризує сукупний вплив податків на економіку країни загалом чи на окремих суб'єктів господарювання, тобто, фактично, є показником ефективності бюджетно-податкової політики [22, с. 163].

П. Ю. Буряк також трактує це поняття у вище вказаному значенні, а саме: «податкове навантаження – фіскальний показник, що характеризує вплив податків на соціально-економічний розвиток держави чи на окремих суб'єктів господарювання у результаті взаємодії податкової системи та людини» [7, с. 210].

У дисертації Н. В. Ярової на тему: «Податкове навантаження та його оцінка розвитку» визначено зміст поняття «податкове навантаження» як показник, що найбільшою мірою характеризує взаємодію фіскальної та регулюючої функцій податків, а також ступінь централізації та усупільнення ВВП і його складових, який, з одного боку, містить відбиток суб'єктивних дій уряду, а з іншого, відображає об'єктивні ринкові закономірності, особливості економічної моделі та досягнутий рівень соціально-економічного розвитку країни [17, с. 6-7].

В економічному словнику поняття «податкове навантаження» ототожнюється з поняттям «податковий тягар» та розглядається з двох позицій:

- у вузькому розумінні слова – це міра, ступінь, рівень економічних обмежень, створюваних відрахуванням коштів на сплату податків, відволіканням їх від інших можливих напрямів використання;
- у широкому розумінні слова – тягар, який накладається будь-яким платежем [25, с. 206].

Варто зауважити, що законодавче врегулювання поняття «податкове навантаження» в Україні відсутнє.

Таким чином, усі наведені визначення поняття «податкове навантаження» свідчать про відсутність у наукових колах загальновизнаної єдиної позиції стосовно його змісту. Проте інколи зустрічаються й схожі точки зору, але так чи інакше при його трактуванні вчені вказують на роль податків в економічній системі держави, їх об'єктивні властивості, що реалізуються у національних економіках через функції фіскального та регулюючого характеру. Тим самим, як зазначає В. Л. Андрущенко, кожен із податків породжує цілий шлейф економічних і соціальних наслідків, із якими треба рахуватися [20, с. 5]. Учений зауважує, що в англійській фінансовій літературі для означення загального впливу податків на економіку і соціальну сферу існує спеціальний термін «incidence of taxation (tax, taxes)», якому немає аналога в українській мові. Цей термін перекладається як «загальна (соціально-економічна) сфера дії оподаткування (податку, податків)» та пропонується для зручності називати поняття «incidence» такими синонімами: дія, вплив, ефект, сфера поширення податку (податків, оподаткування). Крім того вказано, що дане поняття включає перекладання податків, сукупність породжуваних податками ефектів, величину податкового тягара і його розподіл між платниками [20, с. 55].

Отже, таке тлумачення поняття «податкове навантаження» вказує на те, що податки, як дієві інструменти податкової політики держави, спричиняють різноманітні соціально-економічні ефекти у суспільстві. На наше переконання, саме в такій інтерпретації найбільш повно відображається його економічний зміст, оскільки наближається до об'єктивної реальності. Іншими словами, вплив податків на динаміку соціально-економічних параметрів (особистий добробут, суспільне багатство, рівень безробіття тощо) є очевидним. Водночас слід взяти до уваги, що це поняття разом з іншими фінансовими категоріями (доходи, податки, податкова система, оподаткування) є не тільки логічною формою мислення людини, у якій відображаються фінансові зв'язки та відносини, що виникають між державою і платниками податків з приводу розподілу та перерозподілу новоствореної частки ВВП, але й воно утворює змістовну базову компоненту термінології податкового законодавства, що поєднує та відображає в собі ознаки фіскального та соціально-економічного характеру.

У податковій теорії та практиці кількісний та якісний соціально-економічний вимір податкового навантаження здійснюється на макро- і мікрорівні, показники якого повинні застосовуватися для рівномірного його розподілу та ефективного функціонування різних сфер національної економіки у галузевому розрізі (промисловість, будівництво, сільське господарство, торгівля, управління); структурної перебудови економіки відповідно до потреб науково-технологічного і соціального прогресу; стратегії розвитку виробництва, його структури та процесів нагромадження; оцінки рівня доходів, спрямованих на поточне споживання та інвестування, податкової мотивації суб'єктів господарювання та домогосподарств, їх економічної поведінки; формування бюджетної, податкової та соціальної політики тощо. При цьому загальновизнаної методики такого виміру не існує, а найчастіше застосовується на макрорівні комплексний показник, який передбачає зіставлення загальної суми всіх податкових платежів, сплачених до бюджету за певний період часу, з обсягом ВВП, отриманого в національній економіці за цей же період часу [1, с. 6; 14, с. 49; 24, с. 107].

Зміст і межа (верхня та нижня) податкового навантаження в національних економіках постійно змінюються. Зазвичай, чинниками, що впливають на їх зміни, є рівень розвитку ринкових і державних інституцій, механізмів та інструментів; стан національної економіки; рівень доходів та якість життя населення, його соціально-культурні традиції; напрями використання фінансових ресурсів держави; політична ситуація в країні тощо.

Теоретично доведено, що до певної межі податкове навантаження не зменшує вартісні соціально-економічні показники розвитку національної економіки та зацікавленість суб'єктів господарювання до продуктивної діяльності, проте після досягнення такої межі буде спостерігатися протилежний результат. Тому при спробі збільшення податкових надходжень за рахунок надмірного податкового навантаження (наприклад, збільшення податкових ставок з основних податків – податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб, ПДВ) швидко досягається така межа, коли може суттєво зменшитися саме джерело сплати податків – доходи їх платників, що, призведе до зменшення податкових надходжень. Така залежність була науково доведена відомим американським економістом Артуром Лаффером і отримала назву «крива Лаффера» (рис. 1) [24, с. 104-106].

На графіку відображено зв'язок між податковими ставками (t_a , t_b , t_c), та бюджетними надходженнями (G_a , G_b). Геометричне розміщення точок А, В, С демонструє можливий варіант поєднання ставок податків та обсягів податкових надходжень до бюджету.

Точка А відповідає оптимальній ставці податку (t_a), при якій бюджет отримує найбільші надходження (G_a).

У точці В при податковій ставці t_b , що більша за оптимальну, як і в точці С при податковій ставці t_c , що менша за оптимальну, бюджет отримує однаково менші надходження.

Отже, графічне зображення свідчить, що збільшення податкових надходжень до бюджету може бути забезпечене лише до певного рівня податкового навантаження (рівня податкових ставок), а при подальшому його підвищенні обсяги бюджетних надходжень будуть зменшуватися, оскільки високий рівень оподаткування здійснює дестимулюючий вплив на економічну поведінку платників податків, рівень їх доходів, споживання та

якість життя. А перехід до помірного оподаткування (базова ставка менша за максимально можливу) дасть позитивні результати через певний проміжок часу. Насамперед зростуть доходи платників податків, це, своєю чергою, сприятиме зростанню сукупного попиту та сукупної пропозиції, заощаджень та інвестицій, ділової активності, зайнятості населення, а звідси і збільшенню податкових надходжень. Логіку такого зв'язку можна формалізувати таким чином: $\downarrow t \rightarrow \uparrow D \rightarrow \uparrow AD \rightarrow \uparrow AS \rightarrow \uparrow S \rightarrow \uparrow I \rightarrow \uparrow L \rightarrow T$

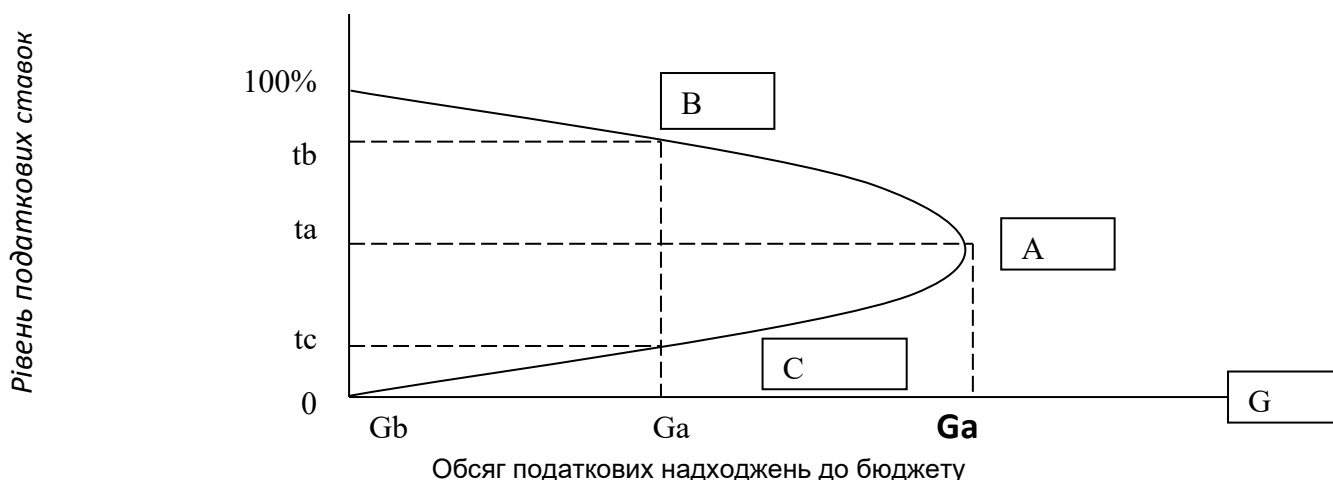

Рисунок 1. Крива Лаффера

де t – податкова ставка на доходи;
 D – доходи платників податків;
 AD – сукупний попит;
 AS – сукупна пропозиція;
 S – заощадження домогосподарств;
 I – реальний обсяг інвестицій;
 L – зайнятість населення;
 T – податкові надходження.

Таким чином, здійснені дослідження свідчать про те, що податкове навантаження є ключовим параметром, який характеризує стан соціально-економічного розвитку національної економіки, рівень та якість життя платників податків. Крім того, податкове навантаження є важливим показником, що відображає фінансово-перерозподільні процеси обсягів ВВП через податкову систему, а також результати податкової політики держави. Що стосується межі податкового навантаження, то це лише умовна точка в оподаткуванні на певний період часу, при якій досягається оптимальна як для платників, так і для державної скарбниці частка ВВП, що перерозподіляється через податкову систему.

У країнах Європи показник рівня податкового навантаження (відношення суми податків і обов'язкових соціальних внесків, які скориговані на суму безнадійної заборгованості, до обсягу ВВП) має різні значення, динаміка якого у 2017 р. представлена на рис. 2.

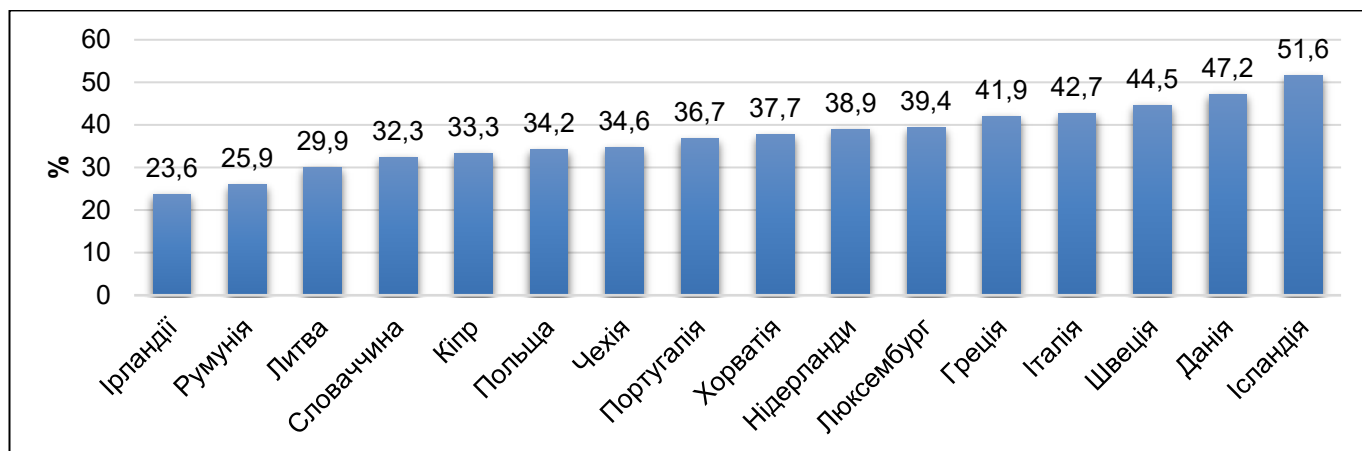

Рисунок 2. Динаміка рівня податкового навантаження в окремих країнах Європи у 2017 році

Джерело: побудовано за даними [26, с. 94-95]

Рис. 2 свідчить про наявність суттєвої різниці між рівнями податкового навантаження в країнах ЄС: найнижчий показник 23,6% зафіксовано в Ірландії (у 2015 р. – 24,4%), а найвищий в Ісландії – 51,6% (у 2015 р. –

36,7%). У 2015 р. цей показник був найвищим у Франції і становив 47,9%. Такий великий розрив пояснюється нерівномірним соціально-економічним розвитком національних економік, відмінностями в підходах до встановлення кількості та видів податків, розміру їх ставок, об'єктів і бази оподаткування тощо. У середньому загальне податкове навантаження в усіх країнах ЄС у 2017 р. становило 40% [26, с. 94 – 95; 27, с. 135].

Здійснені дослідження основних макропоказників в Україні впродовж 2015-2018 рр. також свідчать про нерівномірність її соціально-економічного розвитку. Проте, за оцінками Міністерства фінансів України, зовнішні та внутрішні умови розвитку вітчизняної економіки залишаються відносно сприятливими (табл. 1).

Дані табл. 1 демонструють позитивну динаміку обсягів ВВП у 2015-2018 рр. та помірні темпи його зростання у реальному вимірі з I кварталу 2016 р., за означені роки вони становили 2,4%, 2,5%, 3,3% відповідно. Цьому сприяло збільшення внутрішнього попиту. Такі досягнення, хоч і незначні, стали важливою передумовою для забезпечення реалізації більш ефективної моделі його перерозподілу через податкову систему та отримання запланованих податкових надходжень.

Крім того, завдяки збільшенню реального наявного доходу домогосподарств, зросло і реальне приватне кінцеве споживання. А через більше фінансування інфраструктурних проектів та потребу компаніям інвестувати в модернізацію виробництва, збільшилось також валове нагромадження основного капіталу. Водночас залишився від'ємним внесок реального чистого експорту.

Таблиця 1. Макропоказники соціально-економічного розвитку України у 2015-2018 рр.

Показник	2015	2016	2017	2018
Номинальний ВВП, млрд. грн.	1988,5	2385,4	2983,9	3558,7
ВВП реальний, темп зростання, %	-9,8	2,4	2,5	3,3
Індекс споживчих цін, на кінець періоду	143,3	112,4	113,7	109,8
Індекс цін виробників промислової продукції, на кінець періоду	125,4	135,7	116,5	114,2
Середньомісячна заробітна плата, грн.	4207	5180	7104	8865
Зміна реальної заробітної плати, %, на кінець періоду	-0,2	9,0	19,1	12,5
Рівень безробіття, методологія МОП, % до економічно-активного населення	9,1	9,3	9,5	8,8
Зміна експорту товарів та послуг, у % до попереднього року	-26,9	-3,9	17,1	9,7
Зміна імпорту товарів та послуг, у % до попереднього року	-28,3	4,5	19,2	12,6

Джерело: побудовано за даними [28; 29]

Позитивним фактом є сповільнення темпів інфляції у 2018 році, у грудні було зафіксовано сповільнення ІСЦ до 9,8% порівняно з 13,7% у грудні 2017 року. При цьому, через високі інфляційні очікування, монетарна політика у 2018 р. була досить жорсткою, що сприяло забезпеченню цінової та курсової стабільності. Тим часом, зростання інвестиційного та споживчого попиту призвели до розширення дефіциту торговельного балансу, що майже повністю було компенсовано за рахунок збільшення грошових переказів з-за кордону та додатним сальдо фінансового рахунку.

Таблиця 2. Динаміка показників ВВП, податкових надходжень до Державного бюджету України та рівня податкового навантаження на економіку

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ВВП, млн. грн.	1082569	1316600	1408889	1454931	1566728	1979458	2383182	2982920	3558706
Податкові надходження, млн. грн., у т. ч.	220 179	304 384	320 674	316 225	330 395	477 823	598 285	747 214	881 821
ПДВ, млн. грн.	126988	172 873	184 786	181 717	189241	246858	329 911	434 041	506 168
Податок на прибуток, млн. грн.	39 969	54 739	55 350	54 318	39 942	34 776	54 344	66 912	82 327
ПДФО, млн. грн.	0,00	6 159	7 026	7 565	12 646	45 062	59810	75 033	91124
частка податкових надходжень у ВВП, %	20,34	23,12	22,76	21,73	21,09	24,14	25,10	25,05	24,78
частка ПДВ у ВВП, %	11,73	13,13	13,12	12,49	12,08	12,47	13,84	14,55	14,22
частка податку на прибуток у ВВП, %	3,69	4,16	3,93	3,73	2,55	1,76	2,28	2,24	2,31
частка ПДФО у ВВП, %	0,00	0,47	0,50	0,52	0,81	2,28	2,51	2,52	2,56
частка ПДВ у податкових надходжен., %	57,67	56,79	57,62	57,46	57,28	51,66	55,14	58,09	57,40
частка податку на прибуток у податк. надходж., %	18,15	17,98	17,26	17,18	12,09	7,28	9,08	8,95	9,30
частка ПДФО у податкових надходж., %	0,00	2,02	2,19	2,39	3,83	9,43	10,00	10,04	10,33

Джерело: побудовано за даними [30; 31]

*Без надходжень від сплати єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування

Впродовж аналізованого періоду, завдяки дотриманню урядом України підходів політики фінансової консолідації, було забезпечене у 2018 р. додатне сальдо (профіцит) первинного бюджетного балансу. У свою чергу, бюджетна політика держави мала стримуючий ефект по відношенню до сукупного попиту, однак це сприяє ціновій стабільності.

Позитивну оцінку експертів має зростання середньомісячної заробітної плати населення, її розмір у червні 2019 р. становив 10783 гривень. Це досягнуто завдяки збільшенню мінімальної заробітної плати, а також підвищенню її в умовах загострення конкуренції на трудові ресурси й трудову міграцію до країн ЄС. Відповідно темпи приросту реальної заробітної плати у грудні 2018 року становили вже 9,7% [28; 29]. Обсяги податкових надходжень впродовж 2010-2018 рр. мали позитивну динаміку, це, своєю чергою, спровокувало зростання рівня податкового навантаження. За нашими розрахунками, загальний його показник коливається в межах від 20,34% (2010) до 25,10% (2016) і в середньому за аналізований період становить 23,12%. У 2018 р., порівняно з двома попередніми роками, він дещо знизився і становив 24,78% (табл. 2; рис. 3).

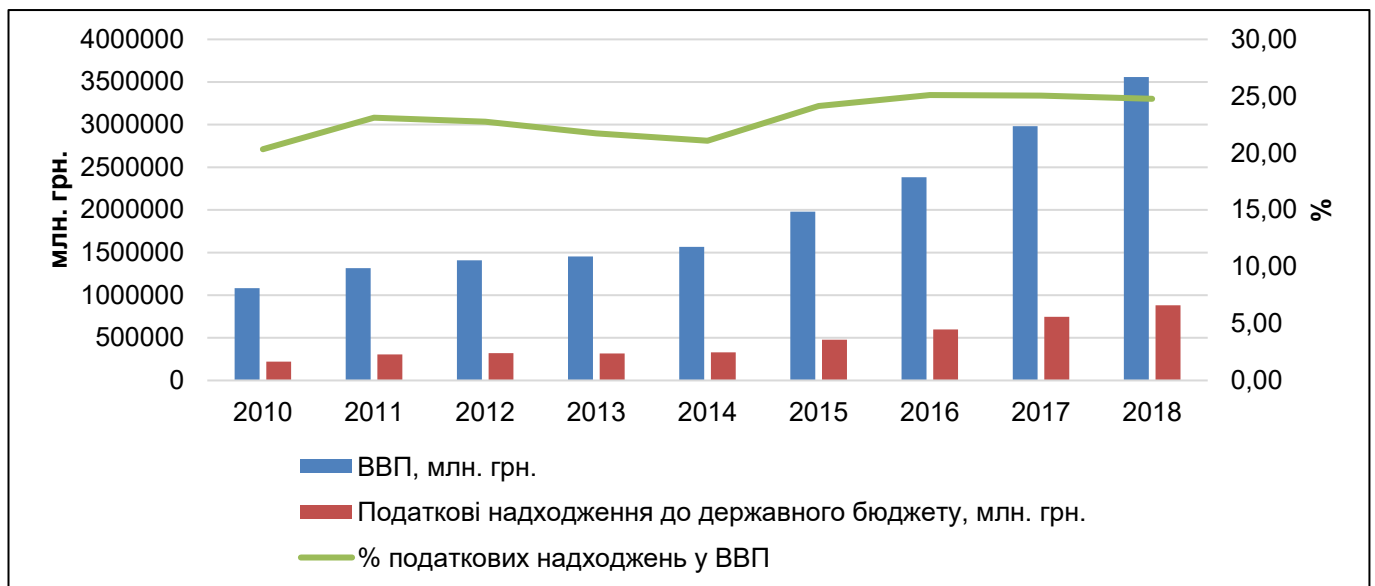

Рисунок 3. Динаміка показників ВВП, податкових надходжень до Державного бюджету України та рівня податкового навантаження на економіку*

Джерело: побудовано за даними [30; 31]

У таблиці 2 представлені дані, що характеризують динаміку загального рівня податкового навантаження в Україні, а також надходжень від сплати основних податків (ПДВ, податку на прибуток підприємств, ПДФО) до Державного бюджету та їх частку у ВВП і податкових надходженнях. За період з 2010 по 2018 рр. рівень податкового навантаження зріс на 4,44 відсоткових пункти (з 20,34% у 2010 р. до 24,78 у 2018 р.). Вартісні показники від сплати вище вказаних податків в основному мали позитивну динаміку. Найбільші значення було отримано від сплати ПДВ, а його частка у ВВП та податкових надходженнях у середньому за весь аналізований період становила 13,07% та 56,57% відповідно. Це є свідченням зростання рівня податкового навантаження на споживання, спричинене насамперед інфляцією, а також певним збільшенням доходів та обсягів кінцевих споживчих витрат населення.

Абсолютні значення від сплати податку на прибуток підприємств та ПДФО, що знаходяться у прямій залежності від рівня отримуваних доходів їх платників, на відміну від ПДВ, були невисокими, проте щорічно зростали. При цьому податкове навантаження розподілялося між юридичними та фізичними особами нерівномірно. Частка податку на прибуток підприємств у ВВП коливалася у межах всього 1,76% – 4,16% (у середньому – 2,96%), у податкових надходженнях - 7,28% - 18,15% (у середньому 13,03%). Такі значення пояснюються насамперед законодавчими змінами в порядку його справляння та зменшенням ставки податку з 25% до 18%.

Динаміка частки ПДФО як у ВВП, так і у податкових надходженнях відображає його вартісні значення та у середньому за весь період становила 1,35% і 6,28% відповідно. Проте вказані показники не відображають дійсний рівень податкового навантаження на доходи фізичних осіб, оскільки надходження від сплати ПДФО в основному є джерелом формування доходів місцевих бюджетів України і тому його частка у їх податкових надходженнях у середньому за 2010-2018 рр. сягає 72,02%.

Що стосується динаміки частки основних податків (ПДВ, податку на прибуток, ПДФО) у ВВП окремих зарубіжних країн Європи та в Україні, то у 2017 р. наша країна була попереду всіх і цей показник становить 19%. У той час, як в решті країн він коливається в межах від 12% (Румунія) до 17% (Угорщина). У Польщі, де частка вказаних податків у загальних податкових надходженнях навіть вища (68%), ніж в Україні (57%), їх відношення до ВВП – лише 15%. (рис. 4; рис. 5).

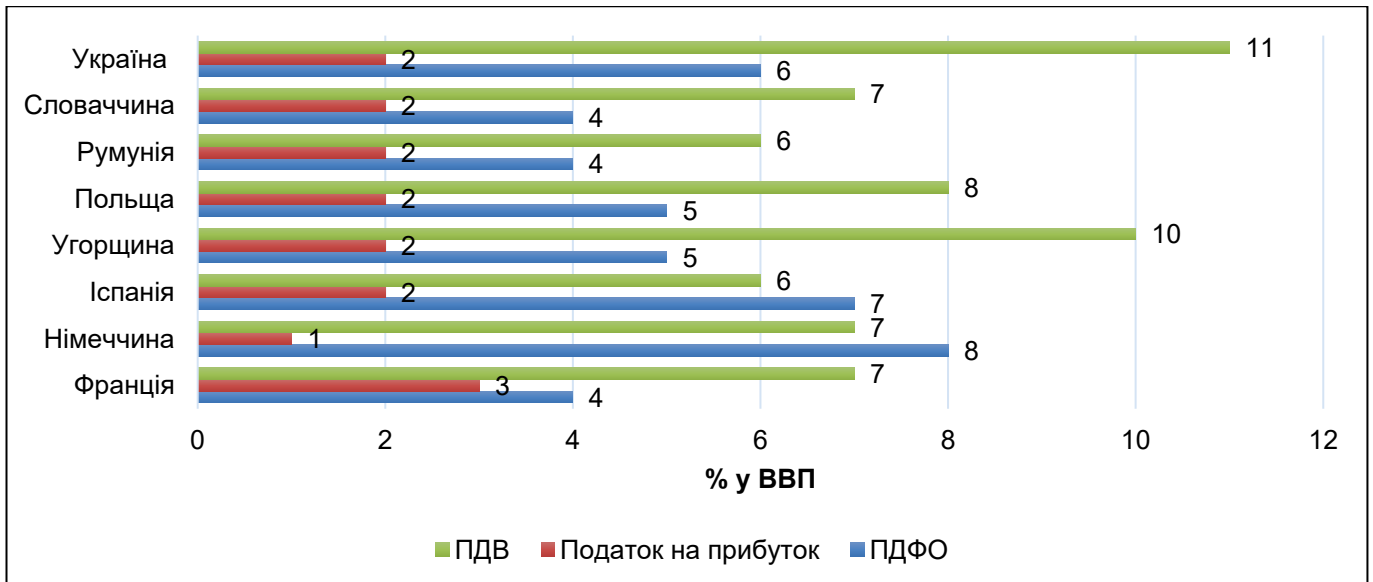

Рисунок 4. Динаміка частки основних податків у ВВП окремих зарубіжних країн Європи та в Україні у 2017 році

Джерело: побудовано за даними [32]

Отже, з податковими надходженнями за трьома основними податками не все так однозначно. В Україні (як і в Польщі) ПДВ, податок на прибуток та ПДФО сумарно забезпечують понад дві третини усіх податкових надходжень до зведеного бюджету країни. В решті досліджуваних країн ЄС їхня частка менша і коливається здебільшого в межах 42-47%, тоді як у Франції цей показник становить всього 29%, але недобір бюджетних надходжень за цими податками там компенсують значними соціальними зборами [32].

Менш достовірну картину про рівень податкового навантаження на макрорівні дає показник, який нерідко застосовується у податковій практиці різних країн, порівняння максимальних ставок основних податків. Вони є своєрідним віддзеркаленням того, наскільки держава «тисне» на платників податків. При цьому джерело сплати податків, суб'єкт та об'єкт оподаткування, механізм нарахування можуть суттєво відрізнятися. До переліку таких податків зазвичай входять: ПДВ, податок на прибуток підприємств, ПДФО, податок на майно, мито тощо [14, с. 50; 24, с. 108].

Загальновідомо, що податкове навантаження шляхом встановлення високих ставок податків (понад 40%) здійснює дестимулюючий вплив на діяльність суб'єктів господарювання, демотивує їх до праці та декларування своїх доходів, і, як наслідок, сприяє тінізації економіки, зниженню податкових надходжень до бюджетів держави.

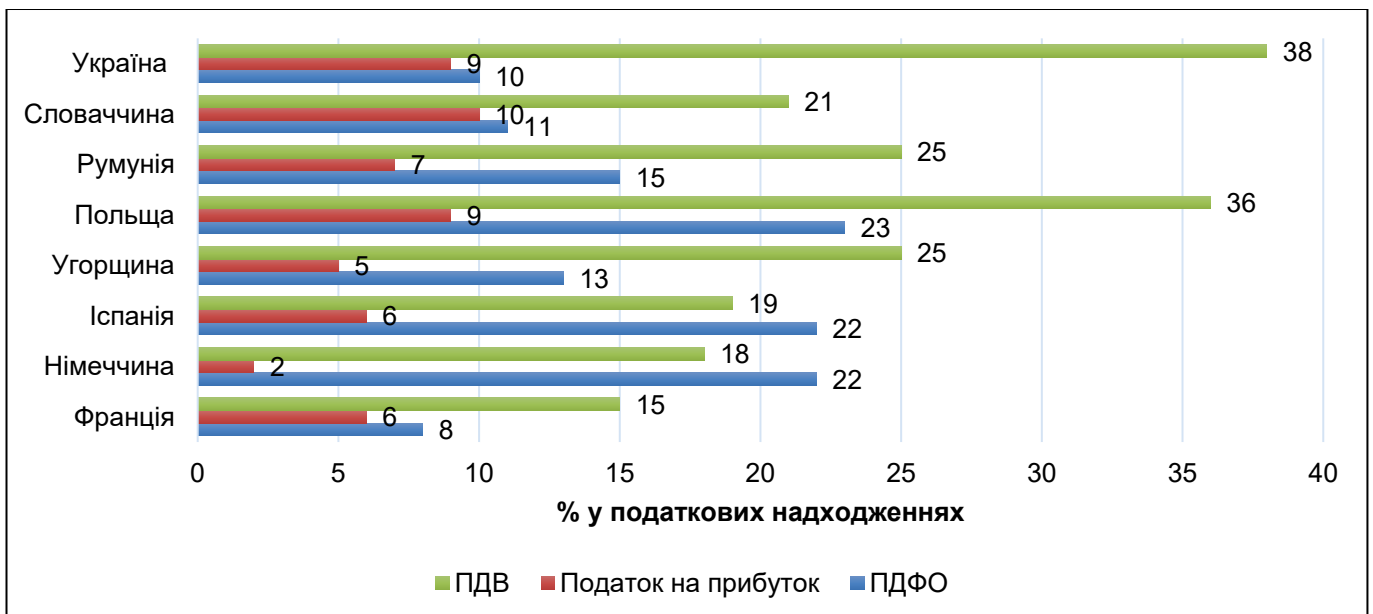

Рисунок 5. Динаміка частки основних податків у податкових надходженнях окремих країн Європи та в Україні у 2017 році.

Джерело: побудовано за даними [32]

У таких європейських країнах, як Франція, Німеччина, Іспанія, Угорщина, Польща, Румунія, Словаччина максимальні ставки ПДВ становлять 19-27%; податку на прибуток – 9-31%; індивідуального прибуткового податку (ПДФО) – 0-45%. В Україні ставки цих податків встановлені на рівні 20, 18 і 18% відповідно, з чого можна зробити висновок, що Україна належить до країн з помірним податковим навантаженням, тобто помірним рівнем податкових ставок (табл. 3).

Таблиця 3. Ставки основних податків в окремих країнах ЄС і Україні

Країна	ПДФО	Податок на прибуток	ПДВ
Франція	Прогресивна (5-ти ступенева) від 14 (для окремих виплат – від 0) до 45%, депозити і дивіденди – 12,8%	31%, МСП – 15%	20%, пільгові – 5,5% (в т.ч. ліки і медзасоби)
Німеччина	Прогресивна (5-ти ступенева) від 14 (для окремих виплат – від 0) до 45%, депозити і дивіденди – 25%	29,89%	19%, пільгові – 7% (в т.ч. ліки і медзасоби)
Іспанія	Прогресивна (5-ти ступенева) від 9,5 до 22,5%, депозити і дивіденди – 19%	25%	21%, пільгові – 10% (в т.ч. ліки і медзасоби)
Угорщина	15%, депозити і дивіденди – 15%	9%	27%, пільгові – 5% (в т.ч. ліки і медзасоби)
Польща	Прогресивна (2-х ступенева) від 18 до 32%, депозити і дивіденди – 19%	19%, МСП – 15%	23%, пільгові – 8% (в т.ч. ліки і медзасоби)
Румунія	10%, депозити – 10%, дивіденди – 5%	16%,	19%, пільгові – 9% (в т.ч. ліки і медзасоби)
Словаччина	Прогресивна (2-х ступенева) від 19 до 25%, депозити – 19%, дивіденди – 7%	21%	20%, пільгові – 10% (в т.ч. ліки і медзасоби)
Україна	18%, депозити – 18%, дивіденди – 5%	18%	20%, пільгові – 7% (в т.ч. ліки і медзасоби)

Джерело: [32]

Отже, у цілому в Україні встановлено середньоєвропейський рівень податкового навантаження. При цьому слід взяти до уваги те, що за умови застосування прогресивної шкали оподаткування індивідуальних доходів громадян (наприклад, у Франції, Іспанії) держава менше, ніж в Україні, стягує до бюджету з осіб, заробітна плата яких на чверть нижча, ніж середня (у Франції – це 14% оподаткованого доходу, в Іспанії – 9,5%). Проте для хронічно дефіцитних бюджетів України (особливо це стосується місцевих бюджетів, які формуються в основному за рахунок надходжень від ПДФО) подібна практика була б критичною. Оскільки в національній економіці частка домогосподарств (у складі яких щонайменше 2 особи), середньомісячні грошові доходи становлять три чверті від середньої зарплати, сягає майже 40% усіх домогосподарств. Ставки податку на прибуток і ПДВ практично не відрізняються від тих, що встановлені у країнах ЄС, але є вищі, ніж в Україні (наприклад, у Франції ставка податку на прибуток сягає аж 31%, Німеччині – 29,89%, Іспанії – 25% [32; 33]).

Висновки. Дослідження актуальних питань податкового навантаження у соціально-економічному вимірі в Україні та в окремих зарубіжних країнах показує пряму залежність впливу змін податкового навантаження на доходи та якість життя їх платників. Крім того, оподаткування, як процес реалізації податкової політики держави, може спричинити стимулювання (дестимулювання) соціально-економічного розвитку національних економік, тобто сприяти економічному зростанню ВВП та більш ефективному його перерозподілу через податкову систему і, навпаки – спровокувати кризу та недоотримання запланованих обсягів податкових надходжень. Також очевидним є й те, що додаткове податкове навантаження може стати стримуючим чинником зростання споживання, заощадження та інвестування. При цьому, здійснений аналіз української податкової практики виявляє наявність такої парадоксальної ситуації: рівень податкового навантаження на доходи є меншим, ніж у багатьох європейських країнах, але платниками податків він сприймається як досить обтяжливий. Водночас в Україні частка основних податків (ПДВ, податку на прибуток, ПДФО) у ВВП та податкових надходженнях є більшою, ніж в окремих розвинутих країн Європи, а держава не отримує достатні фінансові ресурси для забезпечення суспільних потреб. Окрім того, уряд нашої держави у якості нової парадигми розвитку національної економіки проголошує курс на її соціалізацію, проте одночасно лише створює поверхневу видимість його реалізації та важливих соціальних програм для підтримки малозабезпечених верств населення, свідченням чого є низький рівень його життя. А всі спроби та політичні дебати депутатів подолати надмірне податкове навантаження, нерівномірний його розподіл між платниками закінчуються черговими змінами до податкового законодавства, що, більшою мірою, відображають результати лобіювання власних інтересів окремих осередків. Тому задля майбутнього соціально-економічного розвитку України необхідно створити більш оптимальну модель справляння податків у контексті загальної державної стратегії сталого розвитку. Для цього до першочергових завдань, що потребують негайного вирішення, вважаємо за необхідне включити:

- створення умов для реалізації прагматичного фінансового компромісу між потребами держави в коштах та інтересами юридичних і фізичних осіб, реалізація якого повинна сприяти зменшенню податкового навантаження на їх доходи, достатньому наповненню доходної частини державного та місцевих бюджетів податковими надходженнями, соціально-економічному розвитку країни тощо;

- забезпечення індивідуального та диференційованого підходу до оподаткування доходів юридичних і фізичних осіб з метою стимулювання їх діяльності та досягнення соціальної справедливості у суспільстві;
- забезпечення синхронності позитивного впливу форм і методів оподаткування на доходи юридичних і фізичних осіб у часі з метою створення сприятливого податкового та інвестиційного клімату в країні;
- заохочення юридичних і фізичних осіб щодо збільшення отриманого доходу та забезпечення його правової регламентації з метою досягнення позитивного ефекту для розвитку економіки країни та добробуту її громадян.

Список використаних джерел

1. Кондратенко М. Б. Податкове навантаження та шляхи його оптимізації: автореф. дис. ... канд. екон. наук. 08.00.08. Київ. 2015. 20 с.
2. Campbell, John L. 1993. *The State and Fiscal Sociology. Annual Review of Sociology. No.19.* 163-185.
3. *Measuring the Tax Burden on Capital and Labor. 2004. Ed. By Peter Birch Sorensen. The MIT Press Cambridge.* URL: <https://epdf.pub/measuring-the-tax-burden-on-capital-and-labor.html>
4. Agell J., Sorensen, P. B. 2006. *Tax policy and labor market performance. The MIT Press Cambridge.*
5. Lieberman, Evan S. *Taxation Data as Indicators of State-Society Relations: Possibilities and Pitfalls in Cross-National Research.* URL: <https://evanlieberman.files.wordpress.com/2014/01/lieberman-tax-measurement.pdf>
6. Genser, B. *Measuring the burden of taxation: An index number approach.* URL: <https://ideas.repec.org/p/zbw/kondp1/231.html>
7. Буряк П. Ю., Кулинич Х. В. Історичний аспект та сутність податкового навантаження як економічної категорії. *Наука й економіка.* 2014. № 3 (35). С. 207–214.
8. Вишневский В. П., Веткин А. С., Вишневецкая Е. Н. *Налогообложение: теории, проблемы, решения. Монография. Донецк: ДонНТУ, ИЭП НАН Украины, 2006. 504 с.*
9. Мельник В. М. *Оподоаткування: наукове обґрунтування та організація процесу. Монографія. Київ: ПП «Видавничий дім «Компютерпрес», 2006. 277 с.*
10. *Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій. Навчальний посібник. Під редакцією д-ра екон. наук, проф. Іванова Ю. Б., д-ра екон. наук, проф. Майбутова І. А. Харків: ІНЖЕК. 2010. 492 с.*
11. Соколовська А. М. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки. *Економіка України.* 2006. № 7. С. 4-12.
12. Соколовська А. М. Методологічні та методичні аспекти визначення податкового навантаження на працю, капітал і споживання. *Фінанси України.* 2008. №1. С. 65-76.
13. Соколовська А. М. *Основи теорії податків: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2010. 326 с.*
14. Шабліста Л. М. *Податки як засіб структурної перебудови економіки. Київ: ІЕ НАН України, 2000. 217 с.*
15. Тимченко О. М., Кондратенко М. Б. *Податкове навантаження на юридичних осіб в Україні та його вплив на економічне зростання. Фінанси України.* 2012. № 10. С.34-43.
16. *Динаміка податкового навантаження в Україні в контексті реалізації податкової реформи: монографія / Т. І. Єфименко та ін.; за ред. Т. І. Єфименко, А. М. Соколовської. Київ: ДННУ «Акад. фінанс. упр.». 2013. 491 с.*
17. Ярова Н. В. *Податкове навантаження та його оцінка розвитку: автореф. дис. ... канд. екон. наук. 08.00.08. Київ, 2010. 21 с.*
18. Суторміна В. М., Федосов В. М., Андрущенко В. Л. *Держава – податки – бізнес: [із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки]. Київ: Либідь, 1992. 328 с.*
19. Крисоватий А. І., Валігура В. А. *Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. 248 с.*
20. Андрущенко В. Л., Данілов О. Д. *Податкові системи зарубіжних держав. Київ: Комп'ютерпрес, 2004. 240 с.*
21. Калінеску Т. В., Пономарьова І. В., Альошкін С. В. *Соціальні аспекти податкової політики: підручник. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. 384 с.*
22. Кушнірчук Ю. М. *Оптимізація рівня фіскального навантаження з метою економічного забезпечення держави. Науковий вісник НЛТУ України.* 2010. № 20/11. С. 161–169.
23. *Антология экономической классики: В. Петти, А. Смит, Д. Рикардо / Сост., авт. предисл. И. А. Столяров. Москва: Эконом, 1993. 475 с.*
24. *Оподоаткування в Україні. Навч. посіб. / Н. М. Дєєва, Н. І. Редіна, Т. О. Дулік, Т. Ю. Александрюк та ін.; За ред. Н. І. Редіної. Київ: ЦУЛ, 2010. 544 с.*
25. Райзберг Б. А., Лозовський Л. Ш., Стародубцева О. Б. *Современный экономический словарь. 2-е изд., исправ. Москва: ИНФРА-М, 1998. 479 с.*
26. Савченко А. М., Блищик Л. В. *Аналіз рівня податкового навантаження в контексті імплементації європейських стандартів у національну економіку України. Економіка та держава.* 2018. №5. С. 93–96.
27. Романюта Е. *Моніторинг рівня податкового навантаження в Україні та країнах ЄС. Світ фінансів.* 2017. №2 (51). С. 128-138.
28. *Макроекономічний огляд. №2, лютий 2019. URL: https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Macroeconomic_outlook_MFU_Feb_2019.pdf*

29. Макроекономічний огляд. №7, липень 2019. URL: <https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Макроекономічний%20огляд.%20липень%202019.pdf>
30. Валовий внутрішній продукт України. URL: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>
31. Доходи бюджету України. Ціна держави. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/>
32. Податки в Україні vs країни ЄС: де платять більше? URL: <http://cost.ua/news/714-podatky-v-ukrayini-vs-krayiny-eu-de-platyat-bilshe>
33. Paying-Taxes 2018. URL: https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf

References

1. Kondratenko, M. B. (2015). *Podatkove navantazhennya ta shlyaxy` jogo opty`mizaciyi*: [Tax burden and ways to optimize it] avtoref. dy`s. ... kand. ekon. nauk. 08.00.08. Kyiv. 20
2. Campbell, John L. (1993). *The State and Fiscal Sociology*. *Annual Review of Sociology*, 19. 163-185.
3. *Measuring the Tax Burden on Capital and Labor*. (2004). Ed. by Peter Birch Sorensen. The MIT Press Cambridge. URL: <https://epdf.pub/measuring-the-tax-burden-on-capital-and-labor.html>
4. Agell, J., Sorensen, P. B. (2006). *Tax policy and labor market performance*. The MIT Press Cambridge.
5. Lieberman, Evan S. (2014). *Taxation Data as Indicators of State-Society Relations: Possibilities and Pitfalls in Cross-National Research*. URL: <https://evanlieberman.files.wordpress.com/2014/01/lieberman-tax-measurement.pdf>
6. Genser, B. *Measuring the burden of taxation: An index number approach*. URL: <https://ideas.repec.org/p/zbw/kondp1/231.html>
7. Buryak, P., Kuly`ny`ch, X. (2014). *Istory`chny`j aspekt ta sutnist` podatkovogo navantazhennya yak ekonomichnoyi kategori*i [The historical aspect and essence of the tax burden as an economic category]. *Nauka j ekonomika*, 3 (35). 207–214.
8. Vishnevskiy, V. P., Vetkin, A. S., Vishnevskaya, E. N. (2006). *Nalogooblozhenie: teoriya, problemy, resheniya* [Taxation: theories, problems, solutions] Monografiya. Doneck: DonNTU, IEP NAN Ukrainy, 504 s.
9. Mel`nyk, V. M. (2006). *Opodatkuvannya: naukove obg`runtuvannya ta organizaciya procesu* [Taxation: scientific justification and organization of the process]. Monografiya. Kyiv: PP «Vy`davny`chy`j dim «Kompyuterpres», 2006. 277 s.
10. *Podatkova polity`ka: teoriya, metodologiya, instrumentarij* [Tax policy: theory, methodology, tools]. *Navchal`ny`j posibny`k*. Pid red d-ra ekon. nauk, prof. Ivanova Yu. B., d-ra ekon. nauk, prof. Majburova I. A. X.: INZhEK. 2010. 492 s.
11. Sokolovs`ka, A. M. (2006). *Teorety`chni zasady` vy`znachennya podatkovogo navantazhennya ta rivnya opodatkuvannya ekonomiky* [Theoretical basis for determining the tax burden and the level of taxation of the economy]. *Ekonomika Ukrainy*, 7. 4-12.
12. Sokolovs`ka, A. M. (2008). *Metodologichni ta metody`chni aspekty` vy`znachennya podatkovogo navantazhennya na pracyu, kapital i spozhy`vannya* [Methodological and methodological aspects of determining the tax burden on labor, capital and consumption]. *Finansy Ukrainy*, 1. 65-76.
13. Sokolovs`ka, A. M. (2010). *Osnovy` teoriiy podatkiv*: [Fundamentals of Tax Theory] *Navchal`ny`j posibny`k*. K.: Kondor, 326 s.
14. Shably`sta, L. M. (2000). *Podatky` yak zasib strukturnoyi perebudovy` ekonomiky* [Taxes as a means of restructuring the economy]. Ky`yiv: Instytut ekonomiky NAN Ukrainy, 217 s.
15. Tymchenko, O. M., Kondratenko, M. B. (2012). *Podatkove navantazhennya na yury`dy`chny`x osib v Ukraini ta jogo vply`v na ekonomichne zrostannya* [Tax burden on legal entities in Ukraine and its impact on economic growth]. *Finansy` Ukrainy*, 10. 34-43.
16. *Dynamika podatkovogo navantazhennya v Ukraini v konteksti realizaciyi podatkovoyi reformy`* [Dynamics of tax burden in Ukraine in the context of tax reform implementation] monografiya. T. I. Yefy`menko ta in.; za red. T. I. Yefy`menko, A. M. Sokolovs`koyi. Kyiv : DNNU «AFU». 2013. 491 s.
17. Yarova N. V. (2010). *Podatkove navantazhennya ta jogo ocinka rozvy`tku* [Tax burden and its assessment of development]: avtoref. dy`s. ... kand. ekon. nauk. 08.00.08. Kyiv, 21 s.
18. Sutormina, V. M., Fedosov V. M., Andrushhenko V. L. (1992). *Derzhava – podatky` – biznes*: [iz svitovogo dosvidu fiskal`nogo reguluvannya ry`nkovoyi ekonomiky`] [State - Taxes - Business: [from the global experience of fiscal regulation of a market economy]. Kyiv: Ly`bid`, 328 s.
19. Kry`sovaty`j A. I., Valigura V. A. (2010). *Dominanty` garmonizaciyi opodatkuvannya: nacional`ni ta mizhnarodni vektory`* [Dominants of tax harmonization: national and international vectors]: monografiya. Ternopil`: Pidruchny`ky` i posibny`ky`, 248 s.
20. Andrushhenko V. L., Danilov O. D. (2004). *Podatkovi sy`stemy` zarubizhny`x derzhav* [Tax systems of foreign countries]. Kyiv: Komp'yuterpres, 240 s.
21. Kalinesku T. V., Ponomar`ova I. V., Al`oshkin S. V. (2015). *Social`ni aspekty` podatkovoyi polity`ky`* [Social aspects of tax policy]: pidruchny`k. Syevyerodonecz`k : Vy`d-vo SNU im. V. Dalya, 384 s.
22. Kushnirchuk, Yu. M. (2010). *Opty`mizaciya rivnya fiskal`nogo navantazhennya z metoyu ekonomichnogo ubezpechennya derzhavy`* [Fiscal burden optimization for the purpose of economic security of the state]. *Naukovy`j visny`k NLTU Ukrainy*, 20/11. 161–169.
23. *Antologiya ekonomicheskoy klassiki*: V. Petti, A. Smit, D. Rikardo. [Anthology of Economic Classics: V. Petti, A. Smit, D. Rikardo] Sost., avt. predisl. I. A. Stolyarov. Moskva: Ekonom, 1993. 475 s.

24. Dyeyeva N. M., Redina N. I., Dulik T. O., Aleksandryuk T. Yu. & other. (2010). *Opodatkuvannya v Ukrayini* [Taxation in Ukraine] Navch. posib. ; Za red. N. I. Redinoyi. Kyiv: CzUL, 544 s.
25. Rayzberg, B. A., Lozovskiy, L. Sh., Starodubtseva, O. B. (1998). *Sovremennyy ekonomicheskiy slovar* [Modern Economic Dictionary]. M.: INFRA-M, 479 s.
26. Savchenko, A. M., Blyshchyk, L. V. (2018). *Analiz rivnya podatkovogo navantazhennya v konteksti implementatsiyi yevropejs'ky'x standartiv u nacional'nu ekonomiku Ukrayiny* [Analysis of the level of tax burden in the context of the implementation of European standards in the national economy of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, 5. 93–96.
27. Romanyuta, E. (2017). *Monitoryng rivnya podatkovogo navantazhennya v Ukrayini ta krayinax ES* [Monitoring the tax burden in Ukraine and the EU]. *Svit finansiv*, 2 (51). 128-138.
28. Makroekonomichnyj oglyad. [Macroeconomic review] No 2. lyutyj 2019. URL: https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Macroeconomic_outlook_MFU_Feb_2019.pdf
29. Makroekonomichnyj oglyad. [Macroeconomic review] No 7, lypen' 2019. URL: <https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Makroekonomichnyj%20oglyad.%20lypen'%202019.pdf>
30. Valovyj vnutrishnij produkt Ukrayiny [GDP of Ukraine]. URL: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>
31. Dohody byudzhetu Ukrayiny. Cina derzhavy. [Revenues of the budget of Ukraine. Price of the state] URL: <http://cost.ua/budget/revenue/>
32. Podatky v Ukrayini vs krayiny YeS: de platyat bil'she? [Taxes in Ukraine vs EU Countries: Where Do They Pay More?] URL: <http://cost.ua/news/714-podatky-v-ukrayini-vs-krayiny-eu-de-platyat-bilshe>
33. Paying-Taxes 2018. URL: https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Баранник Лілія Борисівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри соціального забезпечення та податкової політики,
Університет митної справи та фінансів
e-mail: baranniklb@gmail.com

Дулік Тетяна Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціального забезпечення та податкової політики,
Університет митної справи та фінансів
e-mail: dta1409@ukr.net

Александрюк Тетяна Юріївна, старший викладач кафедри соціального забезпечення та податкової політики,
Університет митної справи та фінансів
e-mail: 54tatu@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Баранник Лилия Борисовна, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедры социального обеспечения и налоговой политики,
Университет таможенного дела и финансов
e-mail: baranniklb@gmail.com

Дулик Татьяна Александровна,

кандидат экономических наук, доцент кафедры социального обеспечения и налоговой политики,
Университет таможенного дела и финансов
e-mail: dta1409@ukr.net

Александрюк Татьяна Юрьевна,

старший преподаватель кафедры социального обеспечения и налоговой политики,
Университет таможенного дела и финансов
e-mail: 54tatu@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Barannik Lilia, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Social Security and Tax Policy,
University of Customs and Finance
e-mail: baranniklb@gmail.com

Dulik Tatyana, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Social Security and Tax Policy,
University of Customs and Finance
e-mail: dta1409@ukr.net

Aleksandryuk Tatyana, Senior Lecturer, Department of Social Security and Tax Policy,
University of Customs and Finance
e-mail: 54tatu@gmail.com

БОРГОВА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ***Гусаревич Н. В.**

Актуальність теми дослідження. В умовах трансформаційних змін важливим є визначення пріоритетних напрямів боргової політики як інструменту соціально-економічного розвитку країни, запровадження дієвих інструментів управління державним боргом у системі інституційного середовища. Дослідження питання ефективності боргової політики є досить актуальним.

Постановка проблеми. В сучасних умовах, в період фінансової глобалізації державний борг є невід'ємною складовою фінансових систем більшості країн світу. Особливо вагомими є пріоритети боргової політики для країн з трансформаційною економікою, адже саме їм для проведення та досягнення ефективного результату реформ необхідно виділяти значну кількість фінансових ресурсів. Важливим є розроблення та реалізація цілісної боргової стратегії, а також коригування її на вирішення поточних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика боргової політики держави є на сьогодні доволі актуальною для більшості країн світу та поширеною в наукових працях відомих зарубіжних та вітчизняних науковців. Вагомий внесок у дослідження питань державного боргу та боргової політики зробили такі зарубіжні вчені: Р. Барро, Д. Бьюкенен, А. Вагнер, Дж. Кейнс, Д. Рікардо, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, У. Томпсон, Ф. Фрідман та інші. Теоретичним та практичним питанням щодо формування, управління та обслуговування державного боргу в умовах трансформаційних змін в економіці присвячені роботи таких вітчизняних науковців: О. Василюк, І. Запатріної, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, А. Мазаракі, М. Пасічного, В. Федосова, І. Чугунова та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте існує ряд недостатньо розкритих питань, які стосуються формування та погашення державного боргу в умовах трансформації економіки як в середньостроковому, так і в довгостроковому періодах.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданням дослідження є аналіз державного боргу України як результату реалізації боргової політики. Метою дослідження є визначення основних завдань боргової політики України.

Метод або методологія проведення дослідження. При написанні статті було використано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, статистичного аналізу, структуризування, аналізу та синтезу та ін.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У статті проаналізовано показники державного та гарантованого державою боргу в розрізі валют погашення, структуру внутрішніх державних позик, які залучені до бюджету шляхом розміщення облігацій на первинному ринку. Запропоновано пріоритетні завдання боргової політики на середньострокову та довгострокову перспективу.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування та реалізації боргової політики України.

Висновки відповідно до статті. На сучасному етапі економічного розвитку країни важливим є підвищення результативності використання методів управління державним боргом на основі формування пріоритетів боргової політики держави на середньострокову та довгострокову перспективу. При проведенні ефективної боргової політики урядом країни має відбутися зменшення поширення кризових явищ і боргових ризиків, а також зниження загального боргового навантаження на економіку. У статті визначено пріоритетні завдання боргової політики України на середньострокову перспективу.

Ключові слова: державний борг, ринок державних цінних паперів, облігації внутрішньої державної позики, облігації зовнішньої державної позики, боргові ризики, боргова політика України, управління державним боргом.

ДОЛГОВАЯ ПОЛИТИКА В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ**Гусаревич Н. В.**

Актуальность темы исследования. В условиях трансформационных изменений важным является определение приоритетных направлений долговой политики как инструмента социально-экономического развития страны, внедрение действенных инструментов управления государственным долгом в системе институциональной среды. Исследование вопроса эффективности долговой политики является весьма актуальным.

Постановка проблемы. В современных условиях, в период финансовой глобализации государственный долг является неотъемлемой составляющей финансовых систем большинства стран мира. Особенно важными являются приоритеты долговой политики для стран с трансформационной экономикой, ведь именно им для проведения и достижения эффективного результата реформ необходимо выделять значительное количество финансовых ресурсов. Важным является разработка и реализация целостной долговой стратегии, а также корректировки ее на решение текущих проблем.

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0118U000128).

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематика долговой политики государства является сегодня достаточно актуальна для большинства стран мира и распространенной в научных трудах известных зарубежных и отечественных ученых. Большой вклад в исследование вопросов государственного долга и долговой политики сделали такие зарубежные ученые: Р. Барро, Д. Бьюкенен, А. Вагнер, Дж. Кейнс, Д. Рикардо, П. Самуэльсон, Дж. Стиглиц, У. Томпсон, Ф. Фридман и другие. Теоретическим и практическим вопросам по формированию, управлению и обслуживанию государственного долга в условиях трансформационных изменений в экономике посвящены работы таких отечественных ученых: А. Василюк, И. Запатриной, Л. Лысяк, И. Лукьяненко, А. Мазараки, М. Пасечного, В. Федосова, И. Чугунова и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Однако существует ряд недостаточно раскрытых вопросов, касающихся формирования и погашения государственного долга в условиях трансформации экономики как в среднесрочном, так и в долгосрочном периодах.

Постановка задачи, цели исследования. Задачей исследования является анализ государственного долга Украины как результата реализации долговой политики. Целью исследования является определение основных задач долговой политики Украины.

Метод или методология проведения исследования. При написании статьи были использованы совокупность методов научного исследования: системного подхода, статистического анализа, структурирования, анализа и синтеза и др.

Изложение основного материала (результаты работы). В статье проанализированы показатели государственного и гарантированного государством долга в разрезе валют погашения, структуру внутренних государственных займов, привлеченных в бюджет путем размещения облигаций на первичном рынке. Предложено приоритетные задачи долговой политики на среднесрочную и долгосрочную перспективу.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования и реализации долговой политики Украины.

Выводы в соответствии со статьей. На современном этапе экономического развития страны важным является повышение результативности использования методов управления государственным долгом на основе формирования приоритетов долговой политики государства на среднесрочную и долгосрочную перспективу. При проведении эффективной долговой политики правительством страны предстоит уменьшения распространения кризисных явлений и долговых рисков, а также снижение общей долговой нагрузки на экономику. В статье определены приоритетные задачи долговой политики Украины на среднесрочную перспективу.

Ключевые слова: государственный долг, рынок государственных ценных бумаг, облигации внутреннего государственного займа, облигации внешнего государственного займа, долговые риски, долговая политика Украины, управления государственным долгом.

DEBT POLICY IN THE ECONOMIC TRANSFORMATION

Husarevych N. V.

Relevance of the research topic. In the context of transformation changes, it is important to identify the priority areas of debt policy as an instrument of socio-economic development of the country, the introduction of effective instruments for managing public debt in the institutional environment. Quite important is the study on the efficiency of debt policy.

Formulation of the problem. In modern conditions, during the period of financial globalization, public debt is an integral part of the financial systems of most countries of the world. Particularly important are the priorities of debt policy for countries with a transformational economy, because they need to allocate a significant amount of financial resources to carry out and achieve effective results of reforms. It is important to develop and implement a coherent debt strategy, as well as to correct it for solving current problems.

Analysis of recent research and publications. The issue of debt policy of the state is quite relevant today for the majority of countries of the world and are common in scientific works of the well-known foreign and domestic scientists. The following foreign scientists have made a significant contribution to the study of public debt and debt policy: R. Barro, D. Buchanan, A. Wagner, J. Keynes, D. Ricardo, P. Samuelson, J. Stiglitz, W. Thompson, F. Friedman and others. The theoretical and practical questions concerning the formation, management and maintenance of public debt under conditions of transformational changes in the economy are devoted to the work of such Ukrainian scientists as O. Vasylyk, I. Zapatrina, L. Lysyak, I. Lukianenko, A. Mazaraki, M. Pasichnyi, V. Fedosov, I. Chugunov and others.

Selection of unexplored parts of the general problem. However, there are a number of underdeveloped issues related to the formation and repayment of public debt in the context of the transformation of the economy in both the medium and long-term periods.

Setting the task, the purpose of the study. The research objective is to analyze the state debt of Ukraine as a result of the implementation of debt policy. The purpose of the study is to determine the main tasks of the debt policy of Ukraine.

Method or methodology for conducting research. The combination of research methods were used in writing the article: systematic approach, statistical analysis, structuring, analysis and synthesis, and others.

Presentation of the main material (results of work). Indicators of state and state-guaranteed debt in terms of repayment currencies, the structure of domestic government loans that were raised to the budget by placing bonds on the primary market were analyzed in the article. The priority tasks of the debt policy in the medium and long-term perspective were proposed.

The field of application of results. The results of this study can be applied in the process of formation and implementation of Ukraine's debt policy.

Conclusions according to the article. At the present stage of economic development it is important to increase the impact of the use of debt management methods based on the formation of the debt policy priorities for the medium and long term perspective. In carrying out an effective debt policy, the government should reduce the spread of crisis phenomena and debt risks, as well as reduce the total debt burden on the economy. The article defines the priority tasks of Ukraine's debt policy in the medium term.

Keywords: public debt, government securities market, domestic state debt bonds, foreign state debt bonds, debt risks, Ukraine's debt policy, public debt management.

JEL Classification: E62, H60, H63, H69.

Актуальність теми дослідження. В умовах трансформаційних змін важливим є визначення пріоритетних напрямів боргової політики як інструменту соціально-економічного розвитку країни, запровадження дієвих інструментів управління державним боргом у системі інституційного середовища. Розробка і реалізація боргової політики має спиратися на науково обґрунтовані положення та результати проведених досліджень з питань управління державним боргом, що сприятиме створенню умов для підвищення рівня керованості економічними процесами. На даному етапі суспільно-економічних перетворень важливо визначити завдання, напрями, методи, що дозволять удосконалити механізм реалізації боргової політики. Розширення інструментарію реалізації боргової політики сформує передумови для збільшення ефективності залучення позикових коштів та зниження рівня виникнення боргових ризиків. Зазначене свідчить про актуальність теми дослідження.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Проблематика боргової політики держави є на сьогодні доволі актуальною для більшості країн світу та поширеною в наукових працях відомих зарубіжних та вітчизняних науковців. Вагомий внесок у дослідження питань державного боргу та боргової політики зробили такі зарубіжні вчені: Р. Барро, Д. Бьюкенен, А. Вагнер, Дж. Кейнс, Д. Рікардо, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, У. Томпсон, Ф. Фрідман та інші. Теоретичні та практичні питання щодо формування, управління та обслуговування державного боргу в умовах трансформаційних змін в економіці присвячені роботи таких вітчизняних науковців: О. Василика, І. Запатріної, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, А. Мазаракі, М. Пасічного, В. Федосова, І. Чугунова та інших. Проте існує ряд недостатньо розкритих питань, які стосуються формування та погашення державного боргу в умовах трансформації економіки як в короткостроковому, так і в довгостроковому періодах.

Метою дослідження є дослідження теоретичних засад формування державного боргу і використання залучених фінансових ресурсів, визначення основних тенденцій боргової політики та розроблення ефективних рекомендацій щодо її удосконалення в умовах трансформації економіки.

Завдання дослідження: Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: здійснити аналіз сучасного стану державного боргу України; визначити пріоритетні завдання боргової політики; удосконалити пропозиції щодо підвищення ефективності боргової політики України.

Методи дослідження. При написанні статті було застосовано сукупність методів наукового дослідження, у тому числі методи аналізу і синтезу процесів, що відбуваються в економічній системі країни; системний підхід до вирішення комплексу завдань, пов'язаних із запозиченням, використанням і погашенням залучених коштів та обслуговуванням боргу; статистичний аналіз, методи порівняльних характеристик для прийняття оптимального варіанту для проведення ефективної боргової політики.

Результати дослідження. В сучасному суспільстві державний борг є органічною складовою фінансових систем переважної більшості країн світу. Таким чином, особливого значення набувають пріоритетні напрями боргової політики, в рамках якої здійснюється формування та обслуговування державного боргу, його правове регулювання. Проте наявність державного боргу завжди слід оцінювати об'єктивно, оскільки якщо держава приймає рішення використовувати позики, значить, в цьому є необхідність для підвищення ефективності фінансової політики.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку посилюється увага до управління державним боргом задля оптимізації структури боргових зобов'язань держави. Важливим є підвищення результативності використання методів управління державним боргом на основі формування пріоритетів боргової політики держави на середньострокову та довгострокову перспективу. На даному етапі трансформаційних змін ретельно досліджуються різні ефекти впливу боргу на економіку країни, водночас, можна стверджувати, що формування та реалізація виваженої фінансової політики у сфері управління державним боргом є дієвим інструментом макроекономічної політики, який використовуються державою як з метою забезпечення макроекономічної стабілізації так і з приводу стимулювання економічного зростання.

Таким чином необхідність в управлінні державним боргом виникає з постійної потреби держави в фінансових ресурсах. Запозичення стали джерелом покриття бюджетного дефіциту багатьох країн. Але залучення додаткових фінансових ресурсів згодом призводить до відтоку грошових коштів, що йдуть на погашення та обслуговування заборгованості. Тому будь-якій державі, яка має заборгованість і видатки на її

обслуговування, потрібна побудова та розвиток ефективної системи управління державним боргом з метою мінімізації витрат і ризиків.

Наявність державного боргу має як негативний, так і позитивний вплив на економічний розвиток країни. У періоди економічних спадів найбільш ефективним способом пом'якшення ситуації може бути здійснення державних запозичень, які запобігають різким падінням сукупного попиту, тим самим призводять до стабілізуючого впливу на економіку країни. Крім того, державні позики є додатковими надходженнями фінансових ресурсів, які можуть стати базою для майбутнього економічного зростання. Зовнішня заборгованість дозволяє країні здійснювати великі сукупні витрати і фінансувати масштабні інвестиції, які не забезпечуються внутрішніми надходженнями. В даному випадку державні запозичення мають позитивний вплив на макроекономічний розвиток в країні.

Проте існує і негативний вплив державних запозичень, а саме, що можна спостерігати при наявності бюджетного дефіциту, особливо в тих обсягах, які є непомірними для розвитку економіки. При високих розмірах бюджетного дефіциту на практиці частіше за все це недофінансування як виробничої, так і соціальної сфери та також призводить до таких негативних макроекономічних явищ, як девальвація національної валюти, зростання вартості кредитів і обмеження їх доступності, дестабілізація економіки і розбалансування економічних пропорцій. Таким чином прогнозування дефіциту бюджету і державного боргу не може здійснюватися окремо, у відриві від прогнозування макроекономічного розвитку країни в цілому, а лише як складова даного розвитку. Проте державний борг не є сумою дефіцитів минулих періодів, як про це часто трактується в теоретичних положеннях фінансової науки.

Державний борг може виступати важелем і об'єктом управління. В якості важеля управління державний борг створює додаткові можливості для законодавчих і виконавчих органів влади впливати на грошовий обіг, фінансовий ринок та виробничу сферу в країні. Держава визначає співвідношення і структуру між різними видами боргової діяльності за термінами і дохідністю, механізм побудови конкретних державних позик, порядок випуску та обігу державних позик, кредитів і гарантій.

На сучасному етапі економічного розвитку Міністерством фінансів України визначено основні боргові ризики, а саме це ризики: рефінансування, ліквідності, валютний, додаткових боргових зобов'язань.

Ефективна боргова політика відіграє роль каталізатора розвитку фінансового ринку і поглиблення фінансового середовища. Результатом її проведення має стати зменшення поширення кризових явищ і фінансових ризиків, а також зниження загального боргового навантаження на економіку.

Вагоме значення у підвищенні ефективності державної політики матиме створення єдиної системи управління державним боргом. Органічна взаємодія внутрішнього й зовнішнього боргів, забезпечення їх безперешкодного взаємного заміщення на основі здійснення єдиної боргової політики, об'єктивність планування операцій із залучення, обслуговування та погашення державних запозичень дозволять: оптимізувати період обігу, погашення та прибутковості державних цінних паперів; мінімізувати несприятливий вплив коливання курсів іноземної валюти й відсоткових ставок на міжнародних фінансових ринках на величину державних запозичень; оптимізувати бюджетні видатки на обслуговування державного боргу; своєчасно та в повному обсязі виконувати зобов'язання перед кредиторами [5].

Таким чином, важливими є показники державного та гарантованого державою боргу в розрізі валют погашення з метою визначення ризику знецінення національної грошової одиниці. В кінці 2018 року спостерігається чітке домінування боргу, який номіновано в іноземних валютах, а саме 70,85%, на противагу 29,13% боргу в національній валюті (рис. 1). Сформована валютна структура державного боргу посилює вразливість вітчизняної фінансової системи до валютних ризиків, а з урахуванням тенденції укріплення долара відносно до інших валют призводить до збільшення витрат на обслуговування боргових зобов'язань.

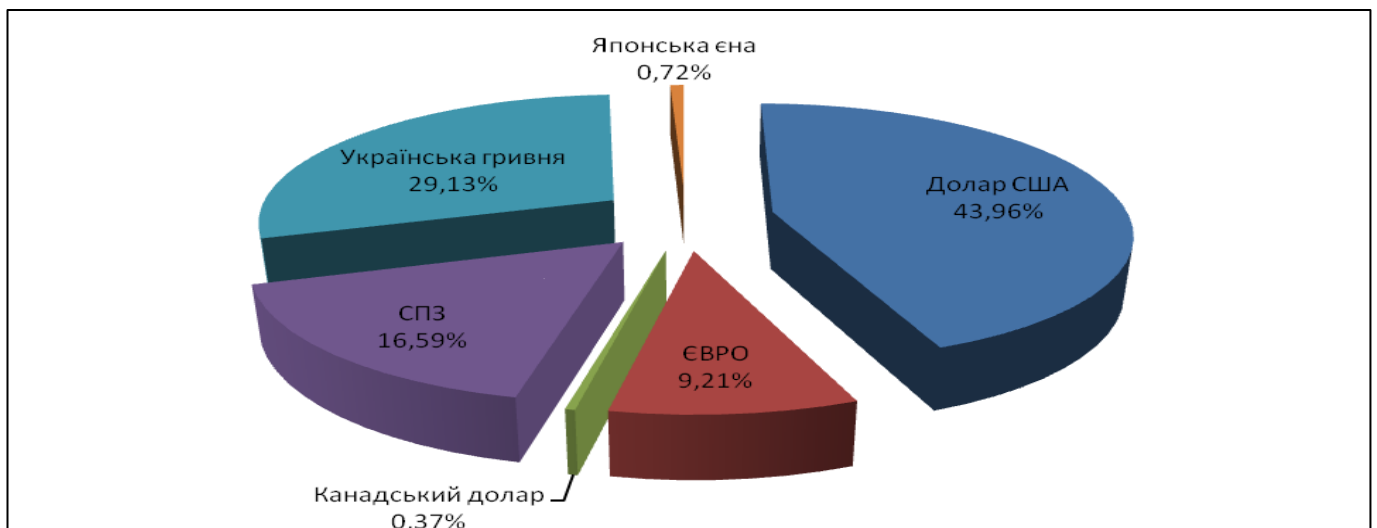

Рисунок 1. Державний та гарантований державою борг станом на 2018 р. (в розрізі валют погашення), %.

Можливості своєчасного обслуговування і погашення державного боргу країни суттєвим чином впливають на загальний рівень фінансової стабільності. Пріоритетом управління публічним боргом є зростання термінів обігу запозичень, чого не можна досягти без підвищення кредитних рейтингів держави-емітенту. Реалізація наведеного передбачає імплементацію комплексів заходів щодо зменшення ряду ризиків економічного і суспільно-політичного характеру. Зазначене призводить до пікових навантажень на бюджет і потреби залучення в зазначених обсягах позикових ресурсів задля погашення минулих боргів. Така ситуація генерує ланцюгову реакцію, оскільки посилюються ризики безперервного зовнішнього рефінансування. Обмеженість доступу до міжнародних ринків фінансового капіталу внаслідок високого ступеню ризику призводить до суттєвого збільшення доходності запозичень, зниження термінів їх обігу, посилення тиску на міжнародні резерви [4].

В цілому, управління державним боргом є потужним інструментом макроекономічної політики. При його ефективному та цільовому використанні держава може вирішувати як поточні завдання, так і сприяти підвищенню інвестиційного та кредитного рейтингу, збільшення привабливості державних боргових паперів для нових як вітчизняних так і зарубіжних інвесторів, а також реалізовувати соціально-економічні інтереси.

Ринок державних облігацій є важливою складовою ринку боргових цінних паперів та фондового ринку в цілому. З урахуванням значного зростання торгів, в тому числі і в біржовому сегменті з 2009 року роль ринку ОВДП значно посилилась у бюджетному процесі та банківському секторі в умовах зростаючої потреби фінансування бюджетного дефіциту в період економічної рецесії. За період 2005-2018 років в структурі біржових торгів середньозважена дохідність середньострокових облігацій внутрішньої державної позики зросла з 6,74% до 21,65%. Ефективне функціонування первинного ринку державних боргових паперів позитивно впливає на реалізацію державних програм соціально-економічного розвитку та кредитний рейтинг країни, закріплює за державою імідж надійного позичальника і формує позитивні тенденції щодо подальшого залучення позик на більш вигідних умовах.

Аналіз даних таблиці 1 свідчить про неоднорідну структуру розміщення облігацій внутрішньої державної позики, номінованої в гривні у розрізі терміну їх обігу для фінансування дефіциту бюджету на первинному ринку.

Таблиця 1. Структура внутрішніх державних позик, залучених до бюджету шляхом розміщення облігацій на первинному ринку

Роки	Короткострокові позики (до 1 року)			Середньострокові позики (1 – 5 роки)			Довгострокові позики (понад 5 років)		
	млн. грн.	частка, %	Середньозважена дохідність, %	млн. грн.	частка, %	Середньозважена дохідність, %	млн. грн.	частка, %	Середньозважена дохідність, %
2005	-	-	-	7153	100	7,25	-	-	-
2006	-	-	-	1598	100	9,26	-	-	-
2007	-	-	-	3623	100	6,74	-	-	-
2008	1188	12,15	14,32	8584	87,85	14,91	-	-	-
2009	12470	66,2	19,76	5333	28,3	21,65	1037,8	5,51	15,6
2010	22921	56,70	11,39	17503	43,30	14,38	-	-	-
2011	9726	33,65	7,93	14669	50,75	9,57	4511	15,60	8,96
2012	8791	24,46	13,55	18531,6	51,55	13,26	8625,1	23,99	14,26
2013	8195	16,22	7,02	29171,2	57,74	14,08	13155,3	26,04	14,18
2014	7180	10,70	13,11	51830	77,22	15,49	8109,6	12,08	15,5
2015	9936	99,58	17,00	43	0,42	16,66	-	-	-
2016	5487	14,82	16,64	22827,2	61,65	17,63	8710,7	23,53	6,5
2017	11224	34,48	15,23	21440,5	65,52	14,91	-	-	-
2018	60428	92,79	17,9	4698,9	7,21	16,03	-	-	-

Джерело: розраховано автором за даними Національного банку України.

Так частка короткострокових позик за період 2005-2018 років коливалась від найменших значень – 0% у 2005 та 2007 роках до 99,58% у 2015 році, середнє значення показника за наведений період склало 41,97%. Дохідність даних облігацій залежала від макроекономічних умов, тому також доволі суттєво різнилась в межах від 7,02 до 19,76%, середнє значення складає 13,99%. Питома вага середньострокових запозичень в їх загальній структурі варіюється від найменшого значення у 0,42% в 2015 році до найбільшого у 92,63% у 2007 році, середнє значення складає 87,85% у 2008 році. Дохідність за даним типом облігацій також суттєво різнилась та знаходиться у діапазоні – 6,74-21,65%, середньозважена дохідність за період 2005-2018 років складає 13,7%. Основним стимулюючим фактором купівлі середньострокових облігацій комерційними

банками була і залишається можливість отримання під них рефінансування Національного банку України. Відповідно частка довгострокових запозичень коливається від 0% з 2005 по 2008 роки та у 2010, 2015, 2017, 2018 роках до 87,85% у 2008 році, середнє значення даного показника в аналізованому періоді становить 17,79% при середньозваженій дохідності у 12,5%.

Важливими умовами ефективного функціонування внутрішнього ринку державних цінних паперів виступають: виважена політика держави у сфері запозичення коштів на фінансовому ринку; інституційне забезпечення функціонування фінансового ринку та ринку державних боргових паперів, обов'язкове дотримання всіма учасниками правил і процедур роботи на ринку цінних паперів, партнерські взаємовідносини держави й інших учасників фінансового ринку, формування дієвого механізму взаємодії адміністративних і ринкових структур ринку. Слід відзначити значні зусилля та роботу Міністерства фінансів України та Національного банку України в сфері розширення кількості боргових фінансових інструментів в останні роки, зокрема випущення в обіг ПДВ-облігацій, випуск облігацій, що можуть погашатися достроково – випуск облігацій внутрішньої державної позики, які номіновані в іноземній валюті, індексовані облігації. Водночас, незважаючи на позитивні зрушення щодо підвищення ліквідності даного виду цінних паперів, ліквідність ОВДП є достатньо низькою про що свідчать такі показники як частка біржового сегменту ринку та показник співвідношення обсягу біржових торгів облігаціями до обсягу ОВДП, які перебувають в обігу.

Окрім ОВДП, урядом постійно здійснюється випуск облігацій зовнішньої державної позики (ОЗДП). В Україні протягом останніх років активно здійснюються випуски єврооблігацій.

Більша частина зовнішнього державного боргу – заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку та заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій, основна частка якого це заборгованість перед МВФ [8].

За даними Міністерства фінансів України, із загальної суми видатків державного бюджету на погашення зовнішнього державного боргу до 2045 року 31,6% припадає на платежі з погашення та обслуговування зовнішнього державного боргу, які необхідно сплатити у 2019–2021 роках. Погашення зовнішнього боргу в першу чергу залежить від продовження співпраці України та МВФ, а також іншими міжнародними фінансовими організаціями. Можливість та бажання своєчасного обслуговування та погашення зовнішнього державного боргу суттєво впливає на загальний рівень фінансової стабільності країни.

Успішність подальшого розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів значною мірою залежить від узгодження боргової політики з монетарною та фіскальною, зниження ступеня адміністративного впливу та ефективного управління борговим портфелем державних цінних паперів. Подальший розвиток зазначеного ринку вимагає створення системи середньострокового фінансового планування, що підвищить прозорість та зрозумілість боргової політики держави для внутрішніх та зовнішніх інвесторів. У середньостроковій перспективі в міру відновлення макрофінансової стабільності пріоритетними завданнями розвитку ринку державних цінних паперів повинно бути зниження адміністративного тиску на ринок ОВДП; зниження частки Національного банку України до передкризового рівня 15-20%; уніфікація цінних паперів для підвищення ліквідності ринку через вивід цінних паперів, що не мали необхідного попиту серед інвесторів; залучення заощаджень дрібних інвесторів, здійснення залучень шляхом випуску ОВДП під конкретні інвестиційні програми, зменшення частки запозичень на покриття бюджетного дефіциту [2].

Зокрема, відповідно до Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2019–2022 роки, визначено, що граничний обсяг державного боргу до валового внутрішнього продукту у 2019–2022 роках становитиме 52,0%, 47,5%, 45,5% та 43,% відповідно [6].

Таким чином, в умовах економічних перетворень в Україні необхідні відповідні інституційні зміни у процесі проведення ефективної боргової політики. Вона має забезпечувати створення сприятливих умов для збільшення обсягів виробництва відповідно до інноваційного напрямку економічного розвитку та структурно-інституційних перетворень, спрямовуватись на вирішення наступних завдань: визначення стратегічних орієнтирів щодо структури боргового портфелю, що дозволить ефективно організувати процес обслуговування державного боргу; підвищення якості управління державним боргом; підвищення прозорості боргової політики держави; підвищення відповідальності органів державної влади, що забезпечують розробку й реалізацію боргової політики; створення сприятливих умов для розвитку внутрішнього ринку боргових інструментів [3]. А також необхідно збільшити частку державного боргу в національній валюті, адже внутрішні позики не призводять до виникнення валютних ризиків для державного бюджету, а стимулюють розвиток внутрішнього фінансового ринку; забезпечення рівномірного графіка погашення державного боргу та залучення довгострокового пільгового фінансування, що призведе до вирівнювання графіку погашення державного боргу України та зменшення пікових навантажень по виплатах на державний бюджет; зміцнення взаємовідносин з інвесторами та покращення рейтингу України як позичальника на міжнародному фінансовому ринку.

Висновки. **Отже**, важливим є підвищення результативності використання методів управління державним боргом на основі формування пріоритетів боргової політики держави на середньострокову та довгострокову перспективу. При проведенні ефективної боргової політики урядом країни має відбутися зменшення поширення кризових явищ і боргових ризиків, а також зниження загального боргового навантаження на економіку. Одним із вагомих напрямів середньострокової стратегії управління державним боргом є збільшення частки внутрішніх запозичень у загальній структурі державного боргу, а також стимулювання розвитку внутрішнього фондового ринку.

Боргова політика країни повинна бути узгодженою із пріоритетними завданнями бюджетної, податкової та грошово-кредитної політики. Середньострокове прогнозування та планування боргових зобов'язань має ґрунтуватися на показниках соціально-економічного розвитку, які характеризують стан економіки з врахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників. Також важливим критерієм ефективності боргової політики є термін обігу цінних паперів та стабільність структури запозичень.

Пріоритетними завданнями боргової політики на середньострокову перспективу для вітчизняної економіки є: забезпечення скорочення загального обсягу державного боргу до допустимого рівня; стимулювання розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів; підвищення ефективності управління борговими ризиками; підвищення кредитного рейтингу на міжнародному ринку боргових зобов'язань.

Список використаних джерел

1. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І. Я. Чугунов, Т. В. Канєва, М. Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І. Я. Чугунова. Київ: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
2. Заруцька О. П. Облігації внутрішніх державних позик в Україні: особливості ціноутворення в умовах недосконалого ринку. Український соціум. 2018. №1(64). С. 74–94.
3. Макогон В. Д. Система управління державним боргом в умовах економічних перетворень. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016. № 5(88). С. 83–92.
4. Пасічний М. Д. Політика управління державним боргом. Вісник КНТЕУ. 2018. № 5. С. 19–34.
5. Пасічник Ю. В. Стратегія боргової політики держави: сучасні тенденції та перспективи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Вип. 4. С. 96–99.
6. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2019-2022 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-prezentation-2019/6.2019/Strategija%20upravlinnja.pdf>
7. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Makogon V., Pasichnyi M., Nikitishin A., Adamenko I., Krykun T., Kozarezenko L., Sobchuk S. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.
8. Markuts Y. I., Adamenko I. P., Husarevych N. V. Consolidated budget as a social development tool. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. Т. 3. № 26. 2018. С. 493–500.

References

1. Byudzhethno-podatkovaya polityka u systemi rehulyuvannya ekonomiky: monohrafiya [Budgetary and tax policy in the system of regulation of economy: a monograph] I. Ya. Chuhunov, T. V. Kanyeva, M. D. Pasichnyy ta in.; za zah. red. I. Ya. Chuhunova. Kyiv: Hlobus-Press, 2018. 354 s. [in Ukr.].
2. Zaruts'ka O. P. (2018). Oblihatsiyi vnutrishnikh derzhavnykh pozyk v Ukrayini: osoblyvosti tsinoutvorenniya v umovakh nedoskonaloho rynku. [Bonds of domestic state loans in Ukraine: features of pricing in the imperfect market]. Ukrayins'kyi sotsium, 1(64). 74–94. [in Ukr.].
3. Makohon V.D. (2016). Systema upravlinnya derzhavnym borhom v umovakh ekonomichnykh peretvoren'. [The system of public debt management in the context of economic transformation]. Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo, 5(88). 83–92. [in Ukr.].
4. Pasichnyy M. D. (2018). Polityka upravlinnya derzhavnym borhom. [Public debt management policy]. Visnyk KNTEU, 5. 19–34. [in Ukr.].
5. Pasichnyk Yu. V. (2015). Stratehiya borhovoyi polityky derzhavy: suchasni tendentsiyi ta perspektyvy. [Strategy of the State Debt Policy: Contemporary Trends and Prospects]. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu, 4. 96–99 [in Ukr.].
6. Sredn'ostrokova stratehiya upravlinnya derzhavnym borhom na 2019-2022 roky. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-prezentation-2019/6.2019/Strategija%20upravlinnja.pdf> [in Ukr.].
7. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Makogon V., Pasichnyi M., Nikitishin A., Adamenko I., Krykun T., Kozarezenko L., Sobchuk S. General editorship Chugunov I. Scientific (2018) Route. Tallinn, Estonia. 348 p. [in Eng.].
8. Markuts Y. I., Adamenko I. P., Husarevych N. V. (2018) Consolidated budget as a social development tool. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. Т. 3. № 26. С. 493–500. [in Eng.].

ДАНИ ПРО АВТОРА

Гусаревич Наталія Володимирівна, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: asshatten@ukr.net
orcid.org/0000-0002-8266-8498
Researcher ID: B-4192-2018

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Гусаревич Наталья Владимировна, кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов Киевского национального торгового-экономического университета
e-mail: asshatten@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Husarevych Nataliia, Ph.D. in Economics, Senior Lecturer of Finance Department in Kyiv National University of Trade and Economics
e-mail: asshattan@ukr.net

УДК: 336.143

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-152-160>

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ

Коровий В. В.

Актуальність теми дослідження. Податкова політика забезпечує найбільшу частку надходжень до доходної частини зведеного бюджету. За сучасних умов податкова політика потребує постійного удосконалення та адаптації до змін моделі соціального і економічного розвитку. Необхідним є подальший розвиток підходів щодо використання податкових інструментів з урахуванням глобалізаційних трендів, особливостей структури та стану вітчизняної економіки.

Постановка проблеми. Попри структурну трансформацію фіскальної політики протягом останніх років питання пошуку балансу інтересів між платниками податками та державними інституціями залишається актуальним. Гармонійне узгодження відповідних інтересів у сфері оподаткування дозволить максимізувати обсяг податкових надходжень до бюджету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання податкової політики розглядали зарубіжні – А. Дж. Ауербах, Р. М. Бірд, Е. М. Золт, Дж. Мехон, С. Нек, Дж. Фрідман, І. Цвік – і вітчизняні науковці – Л. Лисяк, А. Мазаракі, В. Макогон, А. Нікітішин, М. Пасічний, А. Соколовська, І. Чугунов та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Подальшого дослідження потребують інституційні засади формування податкової політики. Важливим завданням держави є підвищення довіри платників до фіскальної політики.

Метою статті є розвиток положень щодо підвищення результативності інструментарію та функціоналу податкової політики країни при формуванні доходної частини державного та місцевих бюджетів в сучасних умовах інституційних перетворень економіки.

Методологія проведення дослідження. Використано системний і компаративний аналіз, логічний підхід і метод наукового абстрагування.

Результати роботи. Здійснено аналіз фіскальної значимості податкових надходжень у формуванні доходів державного і місцевих бюджетів. Досліджено структуру податкових надходжень в розрізі ієрархічних рівнів бюджетної системи. Визначено фактори впливу на динаміку податкових надходжень. Запропоновано напрями вдосконалення системи адміністрування податків. Обґрунтовано пропозиції щодо посилення фіскальної ефективності основних податків.

Галузь застосування результатів. Висновки й результати даної роботи можуть бути використані при розробці бюджетно-податкових планів і прогнозів, а також у навчально-науковому процесі економічних факультетів закладів вищої освіти.

Висновки. Податкова політика як складова системи формування доходів бюджету перебуває під впливом економічних трансформацій і адаптується до макроекономічних умов. Податкові надходження є фінансовою основою здійснення повноважень учасниками бюджетного процесу і виконання функцій та завдань, покладених на них. Рівень перерозподілу ВВП через бюджетні доходи залежить від обсягу й ступеню пріоритетності завдань і функцій публічних інститутів, моделі розвитку і соціальної політики. Підходи до формування бюджетних доходів за рахунок податкових надходжень мають забезпечувати можливості вдосконалення податкового адміністрування, розвитку держави і територіальної громади, посилення фінансової стабільності та створення сприятливих умов для стійкого зростання.

Ключові слова: податкова політика, податкова система, доходи бюджету, фіскальна результативність, економічне зростання.

НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ СИСТЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДОХОДОВ БЮДЖЕТА

Коровий В. В.

Актуальность темы исследования. Налоговая политика обеспечивает наибольшую долю поступлений в доходную часть сводного бюджета. В современных условиях налоговая политика требует постоянного совершенствования и адаптации к изменениям модели социально-экономического развития. Необходимо дальнейшее развитие подходов к использованию налоговых инструментов с учетом трендов глобализации, особенностей структуры и состояния отечественной экономики.

Постановка проблемы. Несмотря на структурную трансформацию фискальной политики в последние годы вопрос поиска баланса интересов между налогоплательщиками и государственными

институтами остається актуальним. Гармоничне согласование соответствующих интересов в сфере налогообложения позволит максимизировать объем налоговых поступлений в бюджет.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопрос налоговой политики рассматривали зарубежные – А. Дж. Ауэрбах, Р. М. Бирд, Е. М. Золт, Дж. Мехон, С. Нек, Дж. Фридман, И. Цвик – и отечественные ученые – Л. Лысяк, А. Мазараки, В. Макогон, А. Никитишин, Н. Пасечный, А. Соколовская, И. Чугунов и другие.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Дальнейшего исследования требуют институциональные основы формирования налоговой политики. Важной задачей государства является повышение доверия плательщиков к фискальной политике.

Целью статьи является развитие положений по повышению результативности инструментария и функционала налоговой политики страны при формировании доходной части государственного и местных бюджетов в современных условиях институциональных преобразований экономики.

Методология проведения исследования. Использован системный и компаративный анализ, логический подход и метод научного абстрагирования.

Результаты работы. Осуществлен анализ фискальной значимости налоговых поступлений в формировании доходов государственного и местных бюджетов. Исследована структура налоговых поступлений в разрезе иерархических уровней бюджетной системы. Определены факторы влияния на динамику налоговых поступлений. Предложены направления совершенствования администрирования налогов. Обоснованы положения по усилению фискальной эффективности налогов.

Область применения результатов. Результаты данной работы могут быть использованы при разработке бюджетно-налоговых планов и прогнозов, а также в учебно-научном процессе экономических факультетов высших учебных заведений.

Выводы. Налоговая политика как составляющая системы формирования доходов бюджета находится под влиянием экономических трансформаций и адаптируется к макроэкономическим условиям. Налоговые поступления являются финансовой основой осуществления полномочий участниками бюджетного процесса и выполнения функций и задач, возложенных на них. Уровень перераспределения ВВП через бюджетные доходы зависит от объема и степени приоритетности задач и функций публичных институтов, модели развития и социальной политики. Подходы к формированию бюджетных доходов за счет налоговых поступлений должны обеспечивать возможности совершенствования налогового администрирования, развития государства и территориальной общины, усиление финансовой стабильности и создание благоприятных условий для устойчивого роста.

Ключевые слова: налоговая политика, налоговая система, доходы бюджета, фискальная результативность, экономический рост.

TAX POLICY AS A COMPONENT OF THE BUDGET INCOME FORMATION SYSTEM

Koroviy V. V.

Relevance of research topic. Tax policy provides the largest share of revenue in the consolidated budget. In modern conditions, tax policy requires continuous improvement and adaptation to changes in the model of socio-economic development. It is necessary to develop approaches to the use of tax instruments taking into account globalization trends, structural features and the state of the domestic economy.

Formulation of the problem. Despite the structural transformation of the fiscal policy in recent years, the issue of seeking a balance of interests between taxpayers and government institutions remains relevant. Harmonious coordination of relevant interests in the field of taxation will maximize the amount of tax revenues to the budget.

Analysis of recent research and publications. The issue of tax policy was considered by foreign ones - A. J. Auerbach, R. M. Bird, E. M. Zolt, E. Zwick, S. Knack, J. Freedman, I. Zwick - and domestic scientists - L. Lysyak, A. Mazaraki, V. Makogon, A. Nikitishin, M. Pasichnyi, A. Sokolovska, I. Chugunov and others.

Selection of unexplored parts of the general problem. Further research requires the institutional framework for the tax policy formation. An important task of the state is to increase the trust of payers in fiscal policy.

The **aim** of the article is to develop provisions to improve the effectiveness of the tools and functionality of the tax policy of the country in the formation of the revenue of the state and local budgets in the current conditions of institutional transformation of the economy.

Research methodology. A systematic and comparative analysis, a logical approach and a method of scientific abstraction are used.

Results of work. The analysis of the fiscal significance of tax revenues in the formation of revenues of state and local budgets. The structure of tax revenues in the context of hierarchical levels of the budget system is investigated. The factors of influence on the dynamics of tax revenues are determined. Directions for improving tax administration are proposed. Provisions for enhancing fiscal efficiency of taxes are justified.

Results of work. The results of this work can be used in the development of fiscal plans and forecasts, as well as in the educational process of the economic faculties of higher educational institutions.

Conclusions. Tax policy as a component of the budget revenue generation system is influenced by economic transformations and adapts to macroeconomic conditions. Tax revenues are the financial basis for the exercise of authority by participants in the budget process and the implementation of the functions and tasks assigned to

them. The level of redistribution of the GDP through the budget revenues depends on the volume and priority of the tasks and functions of public institutions, the development model and social policy. Approaches to the formation of budget revenues through tax revenues should provide opportunities for improving the tax administration, the development of the state and territorial community, strengthening financial stability and creating favorable conditions for sustainable growth.

Key words: tax policy, tax system, budget revenues, fiscal performance, economic growth.

JEL Classification: G18, G28, O10.

Актуальність дослідження. Податкова політика забезпечує найбільшу частку надходжень до доходної частини зведеного бюджету. Одночасно, враховуючи постулати економічної теорії та результати емпіричного аналізу, податкова політика є достатньо дієвим інструментом впливу на динаміку сукупного попиту, що є фундаментальним чинником забезпечення стійкого економічного зростання. Дана політика покликана виконувати фискальну, регулюючу та стимулюючу функції, забезпечуючи економічну спроможність органів державної влади і місцевого самоврядування реалізовувати покладені завдання. Податкове регулювання потребує постійного удосконалення та адаптації до змін моделі соціального і економічного розвитку. Необхідним є подальший розвиток підходів щодо використання податкових інструментів з урахуванням глобалізаційних трендів, особливостей структури та стану вітчизняної економіки на певному етапі її функціонування.

Ефективність податкової політики, певним чином, залежить від спроможності уповноважених інституцій справляти податки та збори для забезпечення фискальної функції. Виважене і послідовне регулювання податкових ставок становить важливе значення для підвищення дієвості фискального регулювання економіки. На сучасному етапі розвитку вітчизняної фінансової системи податкова політика має сприяти розширенню бази оподаткування за умов зниження рівня тіньової економіки. В свою чергу зазначимо, що податкові пільги повинні бути економічно обґрунтованими, стимулювати залучення інвестицій та інноваційну діяльність та носити тимчасовий характер. Підвищення дієвості системи податкового планування та прогнозування, виходячи із сукупності детермінованих фінансовою наукою принципів, дозволить мінімізувати трансакційні витрати та забезпечити реальні обсяги бюджетних доходів.

Постановка проблеми. Податкова політика є важливою складовою системи державного регулювання системи соціально-економічних відносин, від загальної ефективності та дієвості якої залежить рівень економічного добробуту суспільства. Загалом, ступінь перерозподілу валового внутрішнього продукту через публічні фінанси та податкову систему, зокрема, перебуває у царині уваги багатьох вчених і практиків. Попри суттєві зміни у економічній доктрині держави та структурну трансформацію фискальної політики протягом останніх років питання пошуку балансу інтересів між платниками податками та державними інституціями залишається актуальним. Гармонійне узгодження відповідних інтересів у сфері податкового навантаження і адміністрування, формування податкових стимулів для технологічних секторів економіки та малого підприємництва дозволить максимізувати обсяг податкових надходжень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості реалізації податкової політики як інструменту ендегенного економічного розвитку досліджували численні зарубіжні вчені, зокрема А. Дж. Ауербах [1], Р. М. Бірд [2], Е. М. Золт [2], Дж. Мехон [3], С. Нек [4], Дж. Фрідман [5], І. Цвік [3] та ін. Питанням розвитку теоретико-методологічних положень до формування податкової політики в контексті оптимізації доходів бюджету присвячені праці вітчизняних дослідників. Важливим і є доробок Л. В. Лисяк [7], А. А. Мазаракі [8], В. Д. Макогон [13], А. О. Нікітішина [9], М. Д. Пасічного [11, 12], А. М. Соколовської [6], І. Я. Чугунова [8, 10, 11, 13] та ін.

Водночас економічні суб'єкти з доволі тривалим лагом формують ділові очікування відповідно інституційних змін податкової політики, в тому числі механізмів і процедур податкового адміністрування. Важливим завданням держави є підвищення довіри платників до фискальної політики. За сучасних умов стратегія адаптивної модифікації податкової системи з урахуванням стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни та євроінтеграційних процесів набула пріоритетного значення. Необхідним є подальша уніфікація податкового законодавства, розбудова сервісної складової функціоналу податкових і митних органів, імплементація апробованих практик щодо елімінації випадків податкового ухилення. Реалізація зазначеного сприятиме посиленню фискальної значимості податків у доходах бюджетів усіх рівнів та забезпечить достатній фінансовий ресурс для ефективного виконання відповідних соціальних та інфраструктурних проектів.

Метою статті є розвиток положень щодо підвищення результативності інструментарію та функціоналу податкової політики країни при формуванні доходної частини державного та місцевих бюджетів в сучасних умовах інституційних перетворень економіки.

Методологія проведення дослідження. При вивченні вітчизняної практики оподаткування використано системний та компаративний аналіз з метою вивчення особливостей справляння податків при інституційному вдосконаленні фискального простору. Застосовано логічний підхід та метод наукового абстрагування для ідентифікації особливостей реалізації податкової політики.

Вкладення основного матеріалу. Податкова політика створює базові точки росту ефективності адміністрування податків, фінансової стабільності, закладає умови для економічного зростання. В ході формування податкових надходжень необхідним є забезпечення стабільної, виваженої і прогнозованої політики, яка буде сприяти збалансуванню інтересів економічних суб'єктів. Необхідним є узгодження фінансових інтересів держави та уникнення надмірного соціально-економічного розшарування суспільства. Реалізація вказаного вимагає дотримання ряду принципів формування податкової політики: фискальної

достатності; економічної ефективності; соціальної справедливості шляхом встановлення податків і зборів згідно реальної платоспроможності їх платників; стабільності; адаптивності; нейтральності.

Варто зазначити, що високий рівень оподаткування негативно позначається на розвитку виробництва, надмірне податкове навантаження стримує бізнес, позбавляє підприємства фінансових ресурсів, впливає на масштаби тінізації економіки. В. Танзі наголошує на існуванні позитивного зв'язку між показниками податкового навантаження і реального ВВП: економічний розвиток посилює попит на державні видатки, це зумовлює потребу в рості податкових надходжень, зважаючи на негативний вплив надмірного обсягу бюджетного дефіциту. Зв'язок між економічним розвитком і податковим навантаженням є одностороннім [14]. Оподаткування є складовою ендогенної моделі розвитку так як інструменти його здійснюють важливий вплив на рівень інвестиційної активності підприємств, ступінь розвитку наукових досліджень та освіти.

Вдосконалення механізму формування доходної частини бюджету в частині оптимізації структури податкових компонентів є важливою задачею державного регулювання. Необхідно виробити водночас універсальний та персоналізований підхід до використання інструментарію податків і зборів. Суспільство відчуває зміни у податковому навантаженні, тому політика щодо управління державними доходами має будуватися за принципами, відображеними в Бюджетному і Податковому кодексах України, а також на засадах консенсусності.

Податкові надходження зведеного бюджету за 2009–2018 рр. складають в середньому 24,77 відсотка ВВП. В розрізі п'ятирічних періодів 2009–2013 рр. – 23,93 відсотка ВВП, 2014–2018 рр. – 25,61 відсотка ВВП. В той же час для державного бюджету в мажах аналізованого періоду спостерігається широкий діапазон загального рівня оподаткування в межах 15,46–21,18 відсотка ВВП. Середнє значення наведеного показника за період 2009–2018 рр. становить 19,13 відсотка, в розрізі періодів 2009–2013 рр. – 17,87 відсотка, 2014–2018 рр. – 20,18 відсотка. Тобто в другій п'ятирічці періоду рівень оподаткування є вищим на 2,31 в. п. Показник частки неподаткових надходжень у валовому внутрішньому продукті коливався від найнижчого значення 3,78 відсотка у 2011 р. до найвищого – 6,06 відсотка у 2015 р. Середнє значення показника становить 4,89 відсотка, в т. ч. у періоді 2009–2013 рр. – 5,04 відсотка, 2014–2018 рр. – 4,77 відсотка. Аналіз табл. 1 свідчить, що найбільше фіскальне значення для держбюджету мають непрямі податки (зокрема ПДВ, акцизний податок). У даній групі найвищий обсяг надходжень формується за рахунок ПДВ.

Таблиця 1. Динаміка частки податкових надходжень до державного бюджету в ВВП за період 2009–2018 років, %

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Податок на доходи фізичних осіб	–	–	0,47	0,50	0,52	0,80	2,27	2,51	2,52	2,58
Податок на прибуток підприємств	3,57	3,70	4,21	3,94	3,71	2,52	1,75	2,28	2,24	2,72
Рентна плата	0,29	0,27	1,78	1,42	1,34	1,58	2,36	1,84	1,63	1,27
ПДВ	9,26	8,00	10,01	9,88	8,75	8,76	8,97	9,88	10,53	8,82
Акцизний податок	2,33	2,56	2,54	2,65	2,41	2,83	3,17	3,78	3,63	3,04

Джерело: складено за даними Державної казначейської служби України та Державної служби статистики України

Середнє значення питомої ваги ПДВ у ВВП за наведений період складає 9,29 відсотка, в т. ч. у 2009–2013 рр. – 9,18 відсотка, 2014–2018 рр. – 9,39 відсотка. Факторами фіскальної ефективності даного податку є рівень адміністрування, обсяг тіньової економіки, стан розвитку галузей економіки і технологічних виробництв із високою часткою доданою вартості, інвестиційна активність та зовнішньоекономічна діяльність [10, 11].

Ефективна ставка оподаткування розраховується шляхом відношення суми зібраного до бюджету ПДВ із обсягом валової доданої вартості. За період 2009–2018 рр. середній розмір ефективної ставки податку становить 16,21 відсотка при значенні основної ставки 20,0 відсотка, ставка 7 відсотків використовуються до доволі обмеженої групи товарів. В розрізі п'ятирічних періодів можемо спостерігати збільшення значень наведеного показника на 0,61 в. п. із 5,91 відсотка у 2009–2013 рр. до 16,52 відсотка у 2013–2018 рр. Найбільше значення ефективної ставки спостерігалось у 2011–2012 рр.

В середньому за 2009–2018 рр. частка податку на додану вартість у дохідній частині Зведеного бюджету України складала – 30,09 відсотка, за 2009–2013 рр. – 30,63 відсотка, 2014–2018 рр. – 29,56 відсотка. За рахунок ПДВ протягом періоду формувалося близько третини податкових надходжень бюджету України. Це свідчить про важливе місце ПДВ серед інших податків та усіх податкових надходжень. Порівняно великий розмір частки ПДВ у ВВП України (в середньому за 2009–2018 роки – 9,37 відсотка) впливає на систему перерозподілу національного доходу, а підвищення частки ПДВ у показниках зведеного бюджету у 2017 та 2018 роках – на ріст фіскальної ефективності.

Електронна система адміністрування ПДВ в Україні запроваджена останніми роками є прогресивним кроком, що проявляється у: формуванні єдиного реєстру податкових накладних; безповоротному скасуванні паперової форми податкових накладних, реєстру отриманих і виданих податкових накладних тощо; посиленні дисципліни контрагентів стосовно складання й надання належним чином оформлених податкових накладних; відкритті на безоплатній основі персоналізованого електронного рахунку для кожного платника ПДВ; виникненні можливості для платника у довільний момент часу подати низку безкоштовних запитів до фіскального регулятора;

унеможливленні видачі фіктивних податкових накладних; детермінації нових і логічно виправданих граничних строків реєстрації накладних й розрахунків коригування до них для продавців-платників ПДВ, залежно від дати складання; створенні уніфікованого і публічного Реєстру заяв на відшкодування ПДВ.

Акцизний податок має вагомий фіскальний потенціал – усереднений показник його питомої ваги в ВВП у періоді 2009–2018 рр. становить 2,89 відсотка, його значення у 2009–2013 рр. – 2,50 відсотка, 2014–2018 рр. – 3,29 відсотка. Аналіз структури надходжень акцизного податку у розрізі підакцизних товарів за 2009–2018 рр. свідчить, що найбільший результат забезпечуються завдяки надходженням від тютюнових виробів, питома вага цих товарів в загальній структурі складала 39,5 відсотка. Необхідною є реалізація дій держави у сфері послідовного зростання рівня оподаткування підакцизних товарів, адже різке збільшення ставок податку не сприяє підвищенню ефективності податкової системи та зміцненню довіри економічних агентів до проваджуваної політики [12]. Показник питомої ваги бюджетних доходів від оподаткування спирту та алкогольних виробів в періоді 2009–2018 рр. поступово знижується в структурі. Усереднений показник частки надходжень акцизного оподаткування транспортних засобів склав 3,2 відсотка. З 2015 р. розпочато оподаткування оптового постачання електроенергії.

Середнє значення показника частки ПДВ із ввезених товарів у ВВП складає для 2009–2018 рр. 7,11 відсотка, для двох п'ятирічних періодів – 6,61 відсотка та 7,61 відсотка відповідно. Значення питомої ваги акцизного податку із ввезених на митну територію країни товарів у 2009–2018 рр. мало тенденцію до зростання із 0,40 відсотка до 1,34 відсотка, середнє значення в періоді склало 0,92 відсотка, в тому числі у 2009–2013 рр. – 0,55 відсотка, 2014–2018 рр. – 1,30 відсотка. Середні значення питомої ваги мита у ВВП у трьох періодах становлять 0,88 відсотка, 0,87 відсотка та 0,90 відсотка.

Справляння прямих податків має низку особливостей, що слід врахувати при прогнозуванні та плануванні доходів бюджету. Обчислення бази оподаткування є складнішим для платника у порівнянні з непрямыми податками, фіскальним органам досить нелегко контролювати правильність обчислень. Об'єкт оподаткування є нестабільним, сильно його розміри коливаються через макроциклічність. Присутній нерівномірний розподіл надходжень прямих податків щодо адміністративно-територіальних одиниць. Відповідно до Бюджетного кодексу з 2011 р. до доходів загального фонду Державного бюджету України віднесено 50 відсотка податку на доходи фізичних осіб, що сплачується на території м. Києва. З 01.08.2014 р. були внесені зміни, за якими до доходів державного бюджету зараховувався ПДФО у розмірі 25 відсотків на території України (крім м. Києва) та у розмірі 60 відсотків – на території м. Києва [13].

Податок на прибуток підприємств до 01 січня 2015 року в повному обсязі зараховувався до загального фонду державного бюджету, а після – в обсязі 90 відсотків (крім податку на прибуток підприємств державної власності). В межах періоду 2009–2018 рр. його частка у ВВП коливалась в межах 1,75–5,01 відсотка, середнє значення склало 3,54 відсотка.

Податкове адміністрування є складною структурою справляння податкових платежів із множинною кількістю ієрархічних процесів. З метою зниження ступеню впливу фінансово-економічних ризиків та ризиків податкових правопорушень важливим є удосконалення інструментарію податкового адміністрування. Держава має адаптувати податковий механізм до нових методів введення господарської діяльності, кількості і стратифікації платників податків, технологічного прогресу. Реалізація зазначеного впливає на результативність адміністрування податків, підвищити яку можна за рахунок комплексного застосування інструментів ризик-менеджменту. Інтеграція автоматизованих систем у діяльність фіскальних органів України дозволить акумулювати, систематизувати та узагальнити дані проведених перевірок, що сприятиме удосконаленню критеріїв груп податкових ризиків та зниженню можливостей щодо ухилення від сплати податків [11]. Важливо розширити комунікації між платниками податків і фіскальними органами, упорядкувати інституційні засади їх взаємодії. Своєчасним і актуальним видається розвиток інституту податкового моніторингу податкового обліку, що дозволить зменшити витрати на адміністрування податків.

Підходи до формування податкових надходжень місцевих бюджетів мають забезпечувати можливості покращання результативності податкового адміністрування, посилення фінансової стійкості і створення сприятливих умов для економічного росту [13]. Протягом останнього часу частка доходної частини місцевих бюджетів як відносно ВВП країни, так і у структурі доходної частини зведеного бюджету зросла внаслідок оптимізації міжбюджетних трансфертів. Здійснено комплекс змін податкової політики в частині включення до доходів місцевого бюджету акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання підакцизних товарів, впровадження податку на майно, віднесення 10 відсотків надходжень податку на прибуток. Аналіз даних табл. 2. свідчить, що традиційно найвище фіскальне значення має ПДФО: у 2009–2018 рр. його частка варіювалася від 53,8 відсотка у 2016 р. до 75,5 відсотка у 2010 р., відповідно середнє значення – складає 66,2 відсотка. Відчутне зниження вагового показника податку у 2015–2018 рр. відбулось через зменшення частки перерозподілу цього податку до місцевих бюджетів з 75 до 60 відсотків, окрім м. Києва, де даний показник було знижено до 40 відсотка.

Другим за вагою податком, що поступає в місцеві бюджети є плата за землю, яка з 2015 р. трансформована у земельний податок, що є складовою майнового податку і належить до місцевих. Частка податку в надходженнях місцевих бюджетів поступово зростала: у 2009 р. складала 14,1 відсотка, а у 2015 р. зросла до 15,9 відсотка. З 2017 р. намітилося скорочення питомої ваги даного компоненту місцевих бюджетів, так в 2018 р. цим індикатором було досягнуто мінімального значення за період – 11,7 відсотка. Необхідною

задачею є удосконалення методики прогнозування та адміністрування податків на майно. У місцевого самоврядування має бути сформована актуальна інформаційна база щодо земель, які є об'єктом оподаткування, їх нормативної грошової оцінки. Даний компонент доходної бази бюджетів має потенціал щодо посилення спроможності адміністративно-територіальних одиниць.

Таблиця 2. Структура податкових надходжень місцевих бюджетів України у 2009–2018 роках, %

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Податок на доходи фізичних осіб	75,2	75,5	74,0	71,1	70,8	71,6	55,9	53,8	55,0	59,4
Податок на прибуток	0,8	0,6	0,5	0,5	0,8	0,2	4,4	4,0	3,2	4,0
Внутрішні податки на товари і послуги	2,3	2,4	1,2	1,5	1,5	0,2	7,8	7,9	6,6	5,9
Рентна плата	0,3	0,3	3,1	3,1	2,5	2,9	2,2	1,7	1,2	2,1
Місцеві податки і збори	1,4	1,2	3,5	6,4	8,0	9,2	27,5	28,8	26,2	26,2
Інші податки і збори	2,9	3,1	3,1	2,8	2,4	2,1	2,2	3,8	7,8	2,3

Джерело: розраховано автором на основі звітних даних Міністерства фінансів України і Державної казначейської служби України.

Питома вага внутрішніх податків на товари і послуги коливалась в межах від 1,2 відсотка у 2011 р. до 7,9 відсотка у 2016 р. Посилення фінансової значимості даної компоненти пов'язано із запровадженням нового акцизного податку. Акцизний податок із роздрібного продажу для пива, алкогольних напоїв, тютюнових виробів встановлено ставку податку на рівні 5 відсотків від вартості даних товарів з урахуванням ПДВ. Вказаний захід спричинив серйозний суспільний резонанс. У більшості країн з розвинутою економікою немає «роздрібних» і «місцевих» акцизів, а акцизний податок сплачується при виробництві або ввезенні підакцизного товару на мину територію.

Місцеві органи самоврядування установлюють єдиний податок та податок на майно (в частині транспортного податку та плати за землю), а також в межах повноважень, визначених Податковим кодексом, вирішують питання детермінації податку на майно (в частині податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) та збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору. За своїм соціально-економічним значенням місцеві податки і збори на початку аналізованого періоду не мали належного фінансового значення. Так, середнє значення показника питомої ваги місцевих податків у загальній структурі податкових надходжень за період 2009–2018 рр. складає 13,8 відсотка. На протязі аналізованого періоду зафіксовано зростання значень даного показника із 1,4 відсотка у 2009 р. до 26,2 відсотка у 2017 р., що суттєво розширило фінансову автономію органів місцевого самоврядування.

Питома вага єдиного податку в структурі доходної частини місцевих бюджетів коливалось від 2,7 відсотка у 2011 р. до 12,7 відсотка у 2017 р., відповідно середнє значення становило 7,7 відсотка. Посилення фінансової значимості відбулось завдяки переходу від встановлення граничної специфічної ставки даного податку у розмірі до 200 грн до відносної ставки податку з урахуванням розміру мінімальної зарплати, прожиткового мінімуму, а також ряду критеріїв, які дають право перебувати суб'єкту підприємницької діяльності на спрощеній системі оподаткування.

У 2011 р. відбулись зміни у податковому та бюджетному законодавстві, що вплинуло на структуру та склад податкових надходжень місцевих бюджетів. Податковим кодексом податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів був замінений збором за першу реєстрацію транспортного засобу. Стрімко зменшилась частка транспортного податку: з 2,8 відсотка у 2010 році до 0,9 відсотка у 2011 році. Плата за торговий патент була виключена з переліку загальнодержавних податків і включена до збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності, тому у 2011 році дані щодо надходжень податку відсутні.

Держава має адаптувати податковий механізм до нових методів та глибини інтеграційних процесів щодо введення господарської діяльності, кількості та стратифікації платників податків, технологічного прогресу [17]. Реалізація зазначеного впливає на результативність адміністрування податків, підвищити яку можна за рахунок комплексного застосування інструментів ризик-менеджменту. Пошук оптимального перерозподілу повноважень і фінансових ресурсів між центральними та місцевими органами влади є актуальним з точки зору підвищення ефективності та стійкості бюджетної системи. За умов економічних та соціальних перетворень актуалізуються питання пошуку методів і інституційних механізмів підвищення ефективності податкового регулювання. Від ступеня оптимальності співвідношень складових якого залежить рівень та темпи соціально-економічного розвитку країни, у тому числі галузей економіки, територіальних громад, соціальних відносин, стійкість та збалансованість державних фінансів.

З метою підвищення фінансової ролі податків і зборів, закріпленими за місцевими бюджетами, необхідно: а) проаналізувати причини зменшення надходжень до місцевих бюджетів у порівнянні з минулими періодами у розрізі податків і загальнообов'язкових борів; б) визначити шляхи мінімізації негативних тенденцій надходження податкових платежів; в) систематично забезпечувати координацію роботи органів місцевого самоврядування, територіальних органів інспекції з питань праці, державних фінансових органів, Державного земельного агентства та усіх правоохоронних органів; г) органам місцевого самоврядування спільно із контролюючими інституціями розробляти спільні плани заходів, спрямованих на повну мобілізацію до місцевих бюджетів податків і зборів; д) провадити роз'яснювальну роботу з платниками, які мають значні

суми боргу за податковими зобов'язаннями до місцевих бюджетів, та платниками, які допустили його збільшення, щодо повного погашення заборгованості; е) розробляти графіки погашення боргу; є) проводити заходи контролю за діяльністю юридичних та фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності, які порушують податкове законодавство при виплаті заробітної плати та не перераховують ПДФО.

Використання економічної функції оподаткування дозволяє регулювати економічний розвиток країни, забезпечити приріст ВВП та зменшувати показник загального обсягу зовнішніх запозичень, як частки від ВВП. Поєднання регулюючого потенціалу економічної функції оподаткування з фіскальною дозволить: 1) збільшити фінансові ресурси приватного сектору, які можуть бути використанні на виплату боргів; 2) збільшити податкові надходження до бюджету, нарощуючи таким чином державні фінансові ресурси, які можуть бути спрямованні на виплату державного боргу [10]. Крім зазначеного, на фіскальні органи покладено функцію забезпечення стягнення сум простроченої заборгованості суб'єктів господарювання перед державою за кредитами, залученими державою або під державні (місцеві) гарантії, а також за кредитами із бюджету [13]. Ріст ролі фіскальної функції оподаткування дозволить забезпечити зростання показника середніх податкових надходжень і знизити негативне значення боргового показника.

Останнім часом актуалізувалася потреба в додатковому стимулюванні суспільного розвитку. Очевидною є необхідність пошуку нових інструментів впливу на економічне зростання, розробки пакету заходів із попередження та запобігання рецесії. За умов волатильної кон'юнктури ринку і вільного курсоутворення кредитні інституції прагнуть використовувати наявні ресурси, враховуючи прийнятний рівень ризику, та надають переваги роботі на фінансових ринках, порівняно із реальним сектором економіки. Вдосконалення функціоналу податкового регулювання створює основу ефективної реалізації фіскальної політики. Інституційна архітектура податкового регулювання має адаптуватися згідно основних напрямів економічної політики, зокрема: бюджетного, монетарного, інвестиційного, галузевого, контрциклічного, конкурентного, зовнішньоекономічного.

Висновки. Податкова політика як складова системи формування доходів бюджету перебуває під впливом економічних трансформацій і адаптується до макроекономічних умов. Податкові надходження є фінансовою основою здійснення повноважень учасниками бюджетного процесу і виконання функцій та завдань, покладених на них. Рівень перерозподілу ВВП через бюджетні доходи залежить від обсягу й ступеню пріоритетності завдань і функцій публічних інститутів, обраної моделі розвитку та соціальної політики. Важливим є зростання ефективності управління структурою податкових надходжень бюджету. Податкові надходження зведеного бюджету за 2009–2018 рр. складають в середньому 24,77 відсотка ВВП. В розрізі п'ятирічних періодів 2009–2013 рр. – 23,93 відсотка ВВП, 2014–2018 рр. – 25,61 відсотка ВВП. Пріоритетним завданням фіскальних органів є перехід до системних дій щодо ідентифікації та протидії податковим правопорушенням, застосування інструментів контролю з метою підвищення якості податкового регулювання. Підходи до формування бюджетних доходів за рахунок податкових надходжень мають забезпечувати відповідні можливості для вдосконалення податкового адміністрування, розвитку держави та територіальної громади, посилення фінансової стабільності та створення сприятливих умов для стійкого зростання. Вдосконалення системи формування податкових надходжень за умов економічних трансформацій передбачає дослідження їх динаміки, складових, структури. Оцінка стану виконання бюджету дає можливість визначити основні бюджетоутворюючі джерела, недоліки у їх формуванні та використанні. На формування податкових надходжень діє низка складових фіскальної політики, зокрема рівень податкових ставок, база, пільги, адміністрування та певні макроекономічні фактори: економічний стан, структура економіки; фонд оплати праці та фінансові результати діяльності підприємств.

Список використаних джерел

1. Auerbach, A. J., Grinberg, I., Barthold, T. A., Bull, N., & Ekins, W. G. (2017). *Macroeconomic modeling of tax policy: A comparison of current methodologies*. *National Tax Journal*, 70, 819–836.
2. Bird, R. M., & Zolt, E. M. (2008). *Tax policy in emerging countries*. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 26 (1), 73–86.
3. Zwick, E., & Mahon, J. (2017). *Tax policy and heterogeneous investment behavior*. *American Economic Review*, 107 (1), 217–48.
4. Knack, S. (2009). *Sovereign rents and quality of tax policy and administration*. *Journal of Comparative Economics*, 37 (3), 359–371.
5. Freedman, J. (2015). *Managing tax complexity: the institutional framework for tax policy-making and oversight*. WP 15/08, 1–31.
6. Соколовська А. М. Шляхи реформування податкової системи. *Фінанси України*. 2014. 12. С. 103–121.
7. Лисяк Л. В., Сук М. Т. Податкова політика розвинених країн та можливості її адаптації в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. № 15. С. 210–214.
8. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канєва та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.
9. Нікітішин А. О. Податкові надходження до місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 2(29). С. 110–113.
10. Chugunov I. Y., Pasichnyi M. D. *Fiscal policy for economic development*. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 54–61.

11. Chugunov, I., & Pasichnyi, M. (2018). Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. *Investment Management and Financial Innovations*, 15 (4), 113–122. doi: 10.21511/imfi.15(4).2018.09.
12. Пасічний М. Д. Податкова політика України в сучасних умовах. *Вісник Одеського національного університету*. 2016. Вип. 7 (2). С. 123–128.
13. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки : монографія / за заг. ред. І. Я. Чугунова. Київ : Глобус-Пресс, 2018. 350 с.
14. Tanzi, V. (2008). The role of the state and public finance in the next generation. En: *Las finanzas públicas y el pacto fiscal en América Latina: documentos y ponencias presentados en el XX Seminario Internacional de Política Fiscal*. LC/L. 2977-P. 13–36.
15. Веб-портал Державної казначейської служби України: Інформація про виконання Державного бюджету України. URL: <http://www.treasury.gov.ua>
16. Державна служба статистики України: Економічна статистика / Макроекономічна статистика / Тенденції ділової активності. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
17. Nepyaliuk A. Demographic sustainability and economic growth : theory and methodology. *Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*. 2018. No. 6 (122). Pp. 51 – 66. [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2018\(122\)05](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2018(122)05)

References

1. Auerbach, A. J., Grinberg, I., Barthold, T. A., Bull, N., & Ekins, W. G. (2017). Macroeconomic modeling of tax policy: A comparison of current methodologies. *National Tax Journal*, 70, 819–836.
2. Bird, R. M., & Zolt, E. M. (2008). Tax policy in emerging countries. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 26 (1), 73–86.
3. Zwick, E., & Mahon, J. (2017). Tax policy and heterogeneous investment behavior. *American Economic Review*, 107 (1), 217–48.
4. Knack, S. (2009). Sovereign rents and quality of tax policy and administration. *Journal of Comparative Economics*, 37 (3), 359–371.
5. Freedman, J. (2015). Managing tax complexity: the institutional framework for tax policy-making and oversight, WP 15/08, 1–31.
6. Sokolovska A. M. (2014). Shliakhy reformuvannya podatkovoi systemy [Ways of reforming the tax system], *Finansy Ukrainy [Finance of Ukraine]*, 12, 103–121.
7. Lysiak, L. V., Suk, M. T. (2018). Podatkova polityka rozvynenykh krain ta mozhlyvosti yii adaptatsii v Ukraini [Tax policy of developed countries and opportunities for its adaptation in Ukraine], *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia [Eastern Europe: Economics, Business and Management]*, 15, 210–214.
8. Mazaraki, A. A., Chuhunov, I. Ya., Pavelko, A. V. and Kanieva, T. V. (2015), *Derzhavne finansove rehuliuвання ekonomichnykh peretvoren [State financial regulation of economic transformations]*, *Kyivskiy natsionalnyy torhovelno-ekonomichnyy universytet, Kyiv, Ukraine*.
9. Nikitishyn, A. O. (2018). Podatkovi nadkhodzhennia do mistsevykh biudzhativ v umovakh biudzhetnoi detsentralizatsii [Tax revenues to local budgets in the context of fiscal decentralization], *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Economic Sciences]*, 2 (29), 110–113.
10. Chugunov, I. Y., & Pasichnyi, M. D. (2018). Fiscal policy for economic development, *Naukovyj visnyk Polissia [Scientific bulletin Polesie]*, 1 (13), 54–61.
11. Chugunov, I., & Pasichnyi, M. (2018). Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies, *Investment Management and Financial Innovations*, 15 (4), 113–122. doi: 10.21511/imfi.15(4).2018.09.
12. Pasichnyi, M. D. (2016). Podatkova polityka Ukrainy v suchasnykh umovakh [Tax policy of Ukraine under modern conditions], *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu [Scientific Bulletin of the Odessa National University]*, 7 (2), 123–128.
13. Chuhunov, I.Ya. Kanieva, T.V. and Pasichnyi, M.D. (2018), *Biudzhethno-podatкова polityka u systemi rehuliuвання ekonomiky [Fiscal policy in the system of regulation of the economy]*, *Hlobus-Press, Kyiv, Ukraine*.
14. Tanzi, V. (2008). The role of the state and public finance in the next generation. En: *Las finanzas públicas y el pacto fiscal en América Latina: documentos y ponencias presentados en el XX Seminario Internacional de Política Fiscal*. LC/L. 2977-P. 13–36.
15. Web portal of the State Treasury of Ukraine: Information on the State Budget's execution. URL: <http://www.treasury.gov.ua>.
16. State Statistics Service of Ukraine: Economic statistics / Macroeconomic statistics / Trends in business activity. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
17. Nepyaliuk, A. (2018) Demographic sustainability and economic growth: theory and methodology, *Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*, 6 (122), 51–66. [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2018\(122\)05](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2018(122)05).

ДАНІ ПРО АВТОРА

Коровій Валерій Вікторович, к. е. н., доцент, докторант кафедри фінансів
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
orcid.org/0000-0002-0625-6547

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Коровий Валерий Викторович, кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры финансов Киевский национальный торгово-экономический университет, г. Киев

DATA ABOUT THE AUTHOR

Koroviy Valeriy, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor, Doctoral student at the Department of Finance Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

УДК 336.142.3

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-160-166>

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ*

Макогон В. Д.

Актуальність теми дослідження. В умовах інституційних перетворень актуалізуються питання обмеженості державних фінансових ресурсів для виконання органами державної влади та місцевого самоврядування покладених на них завдань і функцій, що зумовлює розвиток системи управління державним боргом, який є вагомим інструментом макроекономічної політики. Разом з цим, зростання рівня державного боргу як в країнах з розвинутою так і трансформаційною економікою обумовлюється рядом чинників, найважливішими з яких є: формування бюджетного дефіциту, що має перманентний характер; потребою в державних витратах спрямованих на забезпечення макроекономічної стабільності та прискорення темпів економічного зростання, розвитку соціальної сфери.

Постановка проблеми. В умовах інституційних перетворень вагомим завданням є розробка боргової стратегії, що забезпечить концентрацію обмежених інвестиційних ресурсів в тих галузях економіки, які сприятимуть прискоренню темпів економічного зростання, що потребує подальших наукових досліджень теоретичних та прикладних аспектів формування і реалізації бюджетної та боргової політики, їх взаємоузгодженості, удосконалення механізму управління державним боргом. При цьому вибір інструментів управління державним боргом може як негативно так і позитивно вплинути на макроекономічну стабільність в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика управління державним боргом доволі поширена в наукових дослідженнях. Це роботи відомих вітчизняних та зарубіжних науковців: Дж. Б'юкенена, У. Мітчелла, Дж. М. Кейнса, Т. Боголіб, І. Запатріної, Л. Лисяк, І. Чугунова та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зазначені вище питання актуалізуються у зв'язку з посиленням глобалізаційних процесів, несприятливим зовнішнім та внутрішнім економічним середовищем, що вимагає розв'язання низки конкретних завдань, пов'язаних з формуванням державного боргу на економічно безпечному рівні.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданнями дослідження є: розкрити роль системи управління державним боргом у регулюванні соціально-економічних процесів, обґрунтувати взаємозв'язок боргової та бюджетної політики; здійснити аналіз та оцінку державного боргу України; визначити основні чинники, які впливають на рівень державного боргу; розкрити положення щодо підвищення ефективності механізму управління державним боргом. Метою дослідження є обґрунтування пріоритетних завдань боргової політики в умовах інституційних перетворень.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, статистичного аналізу, структурування, аналізу, синтезу та ін.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Визначено роль державного боргу у державному регулюванні соціально-економічного розвитку країни. Здійснено аналіз та оцінку державного боргу. Обґрунтовано пріоритетні завдання боргової політики в умовах інституційних перетворень.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування та реалізації боргової політики України, реформування системи державних фінансів.

Висновки відповідно до статті. Забезпечення макроекономічної стабільності в країні передбачає розробку дієвої стратегії управління державним боргом, обґрунтування стратегічних пріоритетів боргової політики, яка базуватиметься на реалістичних прогностичних показниках економічного розвитку країни. Удосконалення механізму управління державним боргом повинно базуватись на чіткому поєднанні законодавчо визначеного інструментарію бюджетної та боргової політик. Використання показників структурного циклічно скоригованого балансу дозволяє підвищити обґрунтованість бюджетної та боргової політики. Високий рівень державного боргу та значний дефіцит бюджету

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Архітектура фінансової системи як інструмент суспільного розвитку» (номер державної реєстрації 0117U000506).

створюють ризики для фінансово-макроекономічної стабільності, їх потенційний негативний вплив для економічного розвитку є значно більш руйнівним, ніж проциклічний характер бюджетної політики, який впливає на економічну динаміку лише у короткостроковій перспективі. Відповідно вагомим завданням бюджетної політики є недопущення зростання державного боргу та дефіциту бюджету з одночасним обмеженням негативного впливу подальшої фіскальної консолідації на сукупний попит. У статті визначено стратегічні пріоритети боргової політики в умовах інституційних перетворень.

Ключові слова: державні фінанси, державний борг, бюджетна політика, боргова політика, механізм управління державним боргом.

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМ ДОЛГОМ В УСЛОВИЯХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

Макогон В. Д.

Актуальность темы исследования. В условиях институциональных преобразований актуализируются вопросы ограниченности государственных финансовых ресурсов для выполнения органами государственной власти и местного самоуправления возложенных на них задач и функций, что обуславливает развитие системы управления государственным долгом, который является весомым инструментом макроэкономической политики. Вместе с тем, рост уровня государственного долга как в странах с развитой так и трансформационной экономикой объясняется рядом факторов, важнейшими из которых являются: формирование бюджетного дефицита, что имеет перманентный характер; потребностью в государственных расходах направленных на обеспечение макроэкономической стабильности и ускорения темпов экономического роста, развития социальной сферы.

Постановка проблемы. В условиях институциональных преобразований весомой задачей является разработка долговой стратегии, которая обеспечит концентрацию ограниченных инвестиционных ресурсов в тех отраслях экономики, которые будут способствовать ускорению темпов экономического роста, что требует дальнейших научных исследований теоретических и прикладных аспектов формирования и реализации бюджетной и долговой политики, их согласованности, совершенствование механизма управления государственным долгом. При этом выбор инструментов управления государственным долгом может как негативно так и положительно повлиять на макроэкономическую стабильность в стране.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематика управления государственным долгом довольно распространена в научных исследованиях. Это работы известных отечественных и зарубежных ученых: Дж. Бьюкенена, В. Митчелла, Дж. М. Кейнса, Т. Боголиб, И. Заплатиной, Л. Лысяк, И. Чугунова и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Указанные выше вопросы актуализируются в связи с усилением глобализационных процессов, неблагоприятным внешним и внутренним экономическим средой, что требует решения ряда конкретных задач, связанных с формированием государственного долга на экономически безопасном уровне.

Постановка задачи, цели исследования. Задачами исследования являются: раскрыть роль системы управления государственным долгом в регулировании социально-экономических процессов, обосновать взаимосвязь долговой и бюджетной политики; осуществить анализ и оценку государственного долга Украины; определить основные факторы, влияющие на уровень государственного долга; раскрыть положения по повышению эффективности механизма управления государственным долгом. Целью исследования является обоснование приоритетных задач долговой политики в условиях институциональных преобразований.

Метод или методология проведения исследования. В статье применена совокупность методов научного исследования: системного подхода, статистического анализа, структурирования, анализа, синтеза и др.

Изложение основного материала (результаты работы). Определена роль государственного долга в государственном регулировании социально-экономического развития страны. Осуществлен анализ и оценка государственного долга. Обоснованы приоритетные задачи долговой политики в условиях институциональных преобразований.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования и реализации долговой политики Украины, реформирования системы государственных финансов.

Выводы соответствия со статьей. Обеспечение макроэкономической стабильности в стране предусматривает разработку действенной стратегии управления государственным долгом, обоснование стратегических приоритетов долговой политики, базирующейся на реалистичных прогнозных показателях экономического развития страны. Совершенствование механизма управления государственным долгом должно базироваться на четком сочетании законодательно определенного инструментария бюджетной и долговой политик. Использование показателей структурного циклически скорректированного баланса позволяет повысить обоснованность бюджетной и долговой политики. Высокий уровень государственного долга и значительный дефицит

бюджета создают риски для финансово-макроекономической стабильности, их потенциальное негативное влияние для экономического развития значительно более разрушительным, чем проциклический характер бюджетной политики, который влияет на экономическую динамику только в краткосрочной перспективе. Весомой задачей бюджетной политики является недопущение роста государственного долга и дефицита бюджета с одновременным ограничением негативного влияния дальнейшей фискальной консолидации на совокупный спрос. В статье определены стратегические приоритеты долговой политики в условиях институциональных преобразований.

Ключевые слова: государственные финансы, государственный долг, бюджетная политика, долговая политика, механизм управления государственным долгом.

THE SYSTEM OF PUBLIC DEBT MANAGEMENT IN CONDITIONS OF INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS

Makogon V. D.

Relevance of research topic. In the context of institutional reforms, the issue of the limited state financial resources for the implementation of the tasks and functions entrusted to them by state authorities and local self-government is being updated, which predetermines the development of a system of public debt management, which is a powerful instrument of macroeconomic policy. At the same time, the growth of the level of public debt in both developed and transformational economies is conditioned by a number of factors, the most important of which are: the formation of a budget deficit that is of a permanent nature; the need for public expenditures aimed at ensuring macroeconomic stability and accelerating the pace of economic growth, the development of the social sphere.

Formulation of the problem. In the context of institutional reforms, the important task is to develop a debt strategy that will ensure the concentration of limited investment resources in those sectors of the economy that will accelerate the pace of economic growth, which requires further scientific research of the theoretical and applied aspects of the formation and implementation of budgetary and debt policies, their coherence, improvement the mechanism of public debt management. At the same time, the choice of tools for managing public debt can both negatively and positively affect macroeconomic stability in the country.

Analysis of recent research and publications. The problem of public debt management is rather widespread in scientific research. These are works by well-known domestic and foreign scholars: J. Buchanan, U. Mitchell, J. M. Keynes, T. Bogolib, I. Zapatrina, L. Lisyak, I. Chugunov and others.

Identification of unexplored parts of the general problem. The above issues are actualized in connection with the intensification of globalization processes, the adverse external and internal economic environment, which requires the solution of a number of specific tasks related to the formation of public debt at an economically sound level.

Setting the task, the purpose of the study. The objectives of the study are: to reveal the role of the system of public debt management in the regulation of socio-economic processes, to justify the relationship between debt and budget policy; carry out an analysis and assessment of Ukraine's state debt; to identify the main factors influencing the level of public debt; to clarify the provision for improving the efficiency of the mechanism of public debt management. The purpose of the study is to substantiate the priority tasks of debt policy in the context of institutional transformations.

Method or methodology of conducting research. The article uses a set of methods of scientific research: system approach, statistical analysis, structuring, analysis, synthesis, and others.

Presentation of the main material (results of work). The role of public debt in state regulation of social and economic development of the country is determined. The analysis and evaluation of public debt has been carried out. The priority tasks of the debt policy in the context of institutional transformations are substantiated.

The field of application of results. The results of this study can be applied in the process of formation and implementation of Ukraine's debt policy, reforming the system of public finances.

Conclusions according to the article. Ensuring macroeconomic stability in the country involves the development of an effective strategy for managing the public debt, justifying the strategic priorities of debt policy, based on realistic forecast indicators of the country's economic development. The improvement of the mechanism for managing public debt should be based on a clear combination of legally defined budgetary and debt policy instruments. The use of indicators of a structured, cyclically-adjusted balance can increase the validity of fiscal and debt policies. The high level of government debt and significant budget deficits create risks for financial and macroeconomic stability, their potential negative impact on economic development is far more devastating than the pro-cyclical nature of fiscal policies that only affect the economic dynamics in the short term. Accordingly, the important task of fiscal policy is to prevent the growth of public debt and budget deficit while limiting the negative impact of further fiscal consolidation on aggregate demand. The article defines the strategic priorities of debt policy in the context of institutional transformations.

Key words: public finances, state debt, fiscal policy, debt policy, mechanism of public debt management.

JEL Classification: H60, H63, H69

Актуальність теми дослідження. Розвиток суспільства зумовлює посилення уваги до механізму управління державним боргом, що є вагомим інструментом забезпечення макроекономічної стабільності. Органи державного управління використовуючи інструментарій управління державним боргом мають можливість стимулювати прискорення темпів економічне зростання. Відповідно від обґрунтованості

формування і реалізації боргової політики залежить інвестиційний клімат в країні. Сучасна боргова політика України спрямована на залучення необхідного рівня фінансування за найнижчої можливої вартості з урахуванням ключових ризиків: ризику рефінансування, ризику ліквідності; валютного ризику; відсоткового ризику та ризику додаткових зобов'язань. З метою мінімізації даних ризиків відповідно до Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2018–2020 роки визначено необхідність: створювати умови для розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів та продовжувати здійснення активних операцій з управління державним боргом; продовжувати співробітництво з Міжнародним валютним фондом та налагоджувати співпрацю з іншими міжнародними фінансовими організаціями; збільшити частку внутрішнього боргу, номінованого в національній валюті; запроваджувати інструменти валютного хеджування; утримувати обмежену частину боргу з плаваючою відсотковою ставкою; реалізувати виважену політику управління державними банками та поступово зменшувати частку держави в банківському секторі України.

Разом з цим, виходячи із трансформаційних перетворень виникла необхідність для обґрунтування нових підходів щодо боргової архітектури, зокрема щодо структури державного боргу за інструментами. Актуалізуються питання підвищення дієвості механізму обслуговування державного боргу.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених з питань формування та реалізації боргової політики, можна назвати праці Дж. Б'юкенена, У. Мітчелла, Дж. М. Кейнса [1-3]. Проблематика підвищення ефективності системи управління державним боргом в умовах економічних перетворень розкривається у працях вітчизняних вчених: Т. Боголіб, І. Запатріної, Л. Лисяк, І. Чугунова [4-7] та інших.

Метою дослідження є обґрунтування пріоритетних завдань боргової політики в умовах інституційних перетворень.

Завдання дослідження: Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: розкрити роль системи управління державним боргом у регулюванні соціально-економічних процесів, обґрунтувати взаємозв'язок боргової та бюджетної політики; здійснити аналіз та оцінку державного боргу України; визначити основні чинники, які впливають на рівень державного боргу; розкрити положення щодо підвищення ефективності механізму управління державним боргом.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження, у тому числі системний та структурний методи – при визначенні сучасних особливостей формування і реалізації боргової політики України; статистичний аналіз – для оцінки державного боргу та його впливу на макроекономічну стабільність в країні. На основі системного підходу визначено чинники, які впливають на рівень державного боргу. Методами структурування та синтезу обґрунтовано пріоритетні завдання боргової політики в умовах інституційних перетворень.

Результати дослідження. Утворення державного боргу є природним наслідком фінансово-бюджетної політики країни. Оскільки завдяки запозиченням органи державного управління отримують додаткові можливості для реалізації програм та заходів спрямованих на прискорення темпів економічного зростання. У світовій практиці, як правило, кожна країна використовує свої боргові стратегії для залучення фінансових ресурсів та інструменти управління державним боргом. Разом з цим, існують певні уніфіковані норми економічно обґрунтованих показників рівня заборгованості, які визначаються виходячи із рівня економічного зростання в певній країні та можливостей її інституційного розвитку [7].

Зокрема, відповідно до Бюджетного кодексу України право на здійснення державних внутрішніх та зовнішніх запозичень належить державі в особі члена Кабінету Міністрів України. Місцеві зовнішні запозичення шляхом отримання кредитів від міжнародних фінансових організацій можуть здійснювати обласні та міські ради. Інші місцеві зовнішні запозичення можуть здійснювати лише міські ради міст обласного значення та Київська міська рада. Державні запозичення здійснюються в межах, визначених законом про Державний бюджет України на відповідний рік. Разом з цим, загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 60% річного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України [8].

Здійснюючи державні внутрішні та зовнішні запозичення органи державного управління вирішують завдання щодо розвитку вітчизняного фондового ринку. Відповідно виникає потреба у створенні дієвих процедур управління валютними, процентними та іншими ризиками, підтримки боргу на економічно обґрунтованому рівні, забезпечення диверсифікації боргового портфеля з метою мінімізації вартості обслуговування.

Разом з цим при прийнятті управлінських рішень щодо здійснення запозичень вихідною передумовою є оцінка рівня дефіциту бюджету. Проте даний показник не повною мірою відображає стан системи державних фінансів в умовах різних фаз економічного циклу. В зв'язку з зазначеним у світовій практиці здійснюється оцінка структурного та циклічного бюджетного балансу. Зокрема, в країнах з розвинутою економікою концепція структурного балансу бюджету відіграє вагомую роль в процесі формування і реалізації бюджетної та боргової політики. Здійснення оцінки структурного балансу бюджету надає можливість для врахування впливу бюджетної та боргової політики на макроекономічне середовище, реалізації контрциклічної бюджетної політики, що сприяє зниженню рівня волатильності економічної динаміки. Разом з цим, циклічно скоригований баланс бюджету враховує результати впливу на бюджетні показники макроекономічного середовища.

Найбільш дискусійними питаннями у даній сфері є перелік тимчасових факторів, які впливають на бюджетну збалансованість. Згідно даних Європейської комісії визначено базові підходи, відповідно до яких

фактори можуть вважатися тимчасовими: дія зазначеного фактору обмежена у часі до одного року; вплив на бюджетні показники є явно вираженим (кількісно перевищує 0,1% від ВВП); фактор не повинен повторюватися у наступних періодах.

Таким чином, кожна країна самостійно визначає підходити до критеріїв, відповідно до яких той чи інший вид доходів або витрат може відноситися до тимчасових. З іншого боку, ретроспективний аналіз дає можливість класифікувати ті витрати, які в поточному періоді можуть бути віднесені до тимчасових, але в цілому можуть бути постійними, зокрема витрати на оборону. Разом з цим, з метою здійснення оцінки впливу бюджетної політики на сукупний попит в економіці (який дозволяє зробити висновок про стимулюючий, або, навпаки, стримуючий характер бюджетної політики та, відповідно, про її про- або контрциклічний характер), доцільно використовувати на загальний, а первинний баланс бюджету, тобто баланс без врахування видатків на обслуговування боргу, які не мають прямого впливу на сукупний внутрішній попит.

За даними експертів в Україні, структурний циклічно скоригований первинний баланс зведеного бюджету починаючи з 2014 року демонструє позитивне значення (профіцит). Відповідно якщо враховувати лише показник балансу бюджету, то бюджетна політика в Україні є стимулюючою. Якщо ж враховувати структурний циклічно скоригований первинний баланс зведеного бюджету, то бюджетну політику можна охарактеризувати як проциклічну, яка не стимулює, а, навпаки стримує сукупний попит в економічній системі в умовах, коли фактичний ВВП знаходиться на рівні, меншому за потенційний. При цьому основним чинником, який вплинув на формування стримуючого характеру бюджетної політики, є стрімке збільшення обсягів виплат, пов'язаних з обслуговування державного боргу внаслідок зростання рівня державного боргу. Це призвело до виникнення фундаментального протиріччя між необхідністю проведення стримуючої бюджетної політики (фіскальної консолідації) для зменшення рівня боргу, реалізації боргової політики спрямованої на зниження боргової залежності та проциклічним характером бюджетної політики (таблиця).

Відповідно до основних напрямів бюджетної політики на 2019-2021 роки вагомим завданням щодо механізму управління державним боргом є: досягнення показника граничного обсягу державного боргу на рівні не більше 56 % валового внутрішнього продукту; граничний обсяг державного боргу у 2020 і 2021 роках на рівні не більше 54% і 53% валового внутрішнього продукту відповідно [9].

Таблиця. Динаміка державного та гарантованого державного боргу, дефіциту зведеного бюджету та видатків на обслуговування державного боргу, млрд.грн.

	Загальна сума боргу	у % до ВВП	Загальна сума дефіциту зведеного бюджету	у % до ВВП	Видатки на обслуговування боргу	у % до ВВП
2010	432,3	39,93	-64,7	-5,77	16,4	1,52
2011	473,1	36,34	-23,1	-1,71	23,9	1,84
2012	515,5	36,53	-50,8	-3,48	25,2	1,79
2013	584,8	40,19	-63,6	-4,18	33,2	2,27
2014	1 100,8	69,37	-72,0	-4,54	48,1	3,03
2015	1 572,2	79,04	-30,9	-1,55	86,2	4,33
2016	1 929,8	80,97	-54,8	-2,30	96,1	4,03
2017	2 141,7	71,80	-42,1	-1,41	110,6	3,71
2018	2 168,4	60,93	-67,8	-1,91	116,1	3,26

Джерело: складено та розраховано за даними <https://www.minfin.gov.ua/>

Згідно Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки визначено необхідність: посилення контролю за фіскальними ризиками та здійснення заходів для їх мінімізації, зокрема щодо державних підприємств, державних гарантій та інших умовних боргових зобов'язань; скорочення дефіциту операцій сектору загальнодержавного управління і зниження темпів приросту державного боргу у середньостроковій перспективі та їх утримання на прийнятному рівні [10].

Таким чином, на даний час актуалізувались питання щодо оптимізації витрат у системі державних фінансів, скорочення бюджетного дефіциту та зниження державного боргу, що передбачає визначення основних напрямів боргової політики, шляхів її реалізації, зокрема в частині обґрунтування заходів з регулювання обсягу і структури державного боргу, здійснення державних запозичень при підтримці прийнятного рівня ризику та вартості запозичень, обслуговування і погашення боргових зобов'язань.

Цільовим орієнтиром боргової політики має стати забезпечення збалансованості бюджету, що базується на підтриманні розміру і структури державного боргу на економічно безпечному рівні з одночасним недопущенням ризиків виникнення кризових ситуацій при виконанні бюджету.

Враховуючи трансформаційні перетворення у вітчизняній економіці боргова політика має бути спрямована на вирішення наступних завдань: оптимізація структури державного боргу за видами і строками державних запозичень, скорочення частки ринкових боргових зобов'язань; оптимізація платежів за державним боргом з метою недопущення піків платежів за борговими зобов'язаннями бюджету; забезпечення контролю за показниками боргової стійкості (граничними обсягами державного боргу і витрат на обслуговування державного боргу); виконання цільових показників (індикаторів), передбачених Стратегією сталого розвитку «Україна-2020».

При цьому, виходячи із особливостей бюджетного прогнозування в Україні до ризиків, пов'язаних з управлінням державним боргом доцільно віднести: ризик невиконання плану податкових та неподаткових бюджетних надходжень. З метою оцінки даного ризику слід забезпечити дієвий моніторинг виконання бюджету та прийняття на його основі відповідних управлінських рішень; ризик зниження ліквідності ринку запозичень. Даний ризик обумовлений неотриманням певного рівня коштів на погашення боргових зобов'язань та пов'язаний з відмовою кредитних організацій надати позикові кошти в разі настання фінансової кризи. Крім того, значний вплив на реалізацію боргової політики надають відсутність альтернативних позиковими коштами джерел фінансування дефіциту бюджету. Також при управлінні державним боргом може виникнути ризик збільшення суми видатків на обслуговування державного боргу внаслідок збільшення процентних ставок при здійсненні нових запозичень. Динаміка процентних ставок безпосередньо впливає на вартість обслуговування як нових, так і наявних боргових зобов'язань. Короткострокові боргові зобов'язання вважаються більш ризиковані, ніж довгострокові.

В той же час в Україні середній строк до погашення державного внутрішнього боргу складає 10,3 років, державного зовнішнього боргу – 6,2 роки (рисунок).

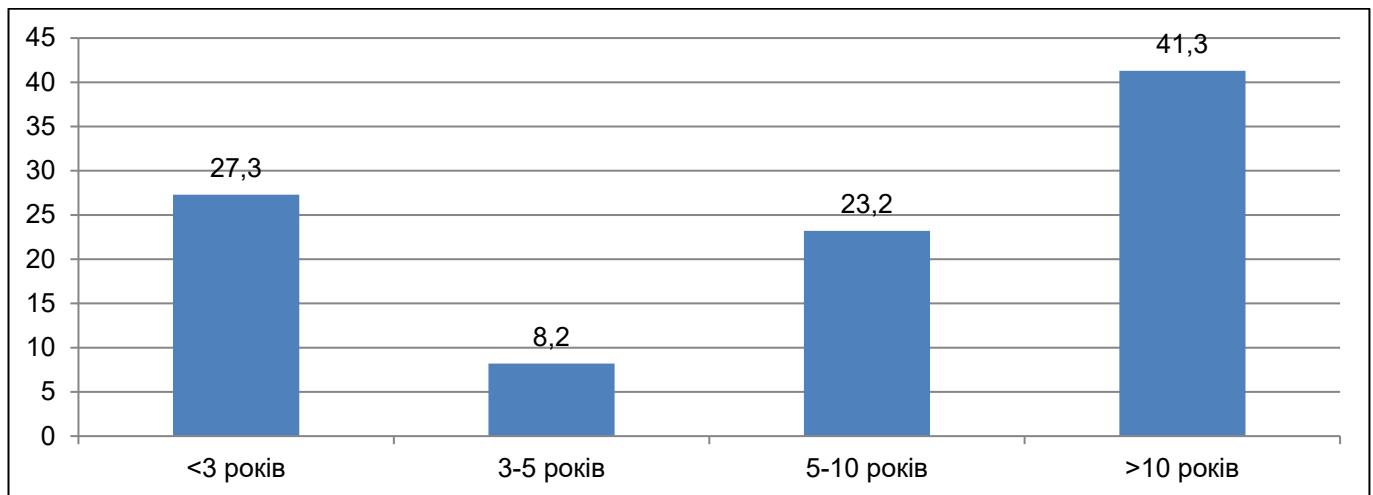

Рисунок. Державний борг за строками погашення, %

Джерело: складено та розраховано за даними <https://www.minfin.gov.ua/>

Таким чином, вагомим завданням на даний час є розробка стратегії управління державним боргом яка базуватиметься на оцінці ступеня потреб органів державного управління у фінансуванні та можливостей виконання боргових зобов'язань за платежами при найменших витратах в середньо- і довгостроковій перспективі при обґрунтованому ступені ризику. Вагомими завданнями боргової політики мають стати: здійснення державних запозичень для фінансування дефіциту бюджету країни на прийнятних умовах та сприяння розвитку внутрішнього ринку боргових інструментів; оптимізація системи управління державним боргом; здійснення системного моніторингу та контролю за виконанням обов'язків, управління ризиками, ефективністю взаємодії державних органів в процесі реалізації боргової політики; максимальне наближення структури державного боргу до міжнародних методологічних стандартів.

Висновки. Забезпечення макроекономічної стабільності в країні передбачає розробку дієвої стратегії управління державним боргом, обґрунтування стратегічних пріоритетів боргової політики, яка базуватиметься на реалістичних прогнозних показниках економічного розвитку країни. Удосконалення механізму управління державним боргом повинно базуватись на чіткому поєднанні законодавчо визначеного інструментарію бюджетної і боргової політик та комплексній системі управління фінансовими ризиками, яка надає можливість для реалізації послідовної бюджетної політики та ефективного розподілу державних фінансових ресурсів відповідно до стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни. Використання показників структурного циклічно скоригованого балансу дозволяє підвищити обґрунтованість бюджетної та боргової політики. Високий рівень державного боргу та значний дефіцит бюджету створюють ризики для фінансово-макроекономічної стабільності, їх потенційний негативний вплив для економічного розвитку є значно більш руйнівним, ніж проциклічний характер бюджетної політики, який впливає на економічну динаміку лише у короткостроковій перспективі. Відповідно вагомим завданням бюджетної політики є недопущення зростання державного боргу та дефіциту бюджету з одночасним обмеженням негативного впливу подальшої фінансової консолідації на сукупний попит.

Список використаних джерел

1. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. *Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави*; [пер. з англ. А. Іщенка]. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 176 с.
2. Блауг М. Митчел, Уэсли Клар // 100 великих економістів до Кейнса = *Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past*. СПб.: Економікус, 2008. С. 218–221. 352 с.

3. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег; [пер. с англ.]. М.: Гелиос, 2012. 352 с.
4. Боголиб Т. М., Боголиб М. А. Обеспечение открытости и прозрачности общественных финансов, расширение практики общественного участия. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 36/1. С. 23–32.
5. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації : монографія / Сіденко В. Р., Скрипниченко М. І., Пономаренко В. С., Чугунов І. Я., Луніна І. О., Блакита Г. В., Запатріна І. В., Квач Я. П.; за заг.ред. В. Р. Сіденка. Київ : Київ. Нац.торг-екон.ун-т, 2017. 646 с.
6. Лисяк Л. В., Журавель М. О. Бюджетна політика як інструмент забезпечення фінансової безпеки України. *Modern economics*. 2018. № 9. С. 53–59.
7. Чугунов І. Я., Макогон В. Д. Теоретико-методологічні засади перспективного прогнозування доходів місцевих бюджетів. *Наукові праці НДФІ*. 2007. Вип. 2. С. 3–14.
8. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456–VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про Основні напрями бюджетної політики на 2019–2021 роки» від 16.05.2018 № 8357. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63995
10. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2018–2020 роки. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

References

1. B'iukenen, Dzh. M. & Mashreiv, R. A. (2004). *Suspilni finansy i suspilnyi vybir: dva protylezhnykh bachennia derzhavy*; [Public finances and social choice]. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiiia, 176 s. [in Ukr.]
2. Blaug M. Mitchel & Uesli Kler (2008). 100 velikikh ekonomistov do Keynsa [Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past], SPb.: Ekonomikus, 218–221. [in Rus.]
3. Keynes, Dzh. M. (2012). *Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg* [General theory of employment, interest and money]. Moscow: Gelios, 352 s. [in Rus.]
4. Bogolib, T. M., Boholib, M. A. (2018). *Obespechenie otkrytosti i prozrachnosti obshchestvennykh finansom, rasshirenie praktiki obshchestvennogo uchastiya* [Ensuring openness and transparency of public finances, expanding the practice of public participation] *Ekonomichnyi visnyk universytetu – University Economic Bulletin*, 36/1. 23–32. [in Rus.]
5. *Instytutsiina transformatsiia finansovo-ekonomichnoi systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* (2017). [Institutional transformation of Ukraine's financial and economic system in the conditions of globalization] : monohrafiia / Sidenko V. R., Skrypnychenko M. I., Ponomarenko V. S., Chuhunov I. Ya., Lunina I. O., Blakitya H. V., Zapatrina I. V., Kvach Ya. P.; za zah. red. V. R. Sidenka. Kyiv : Kyiv. Nats.torh-ekon.un-t, 646 p. [in Ukr.]
6. Lysiak, L. V., Zhuravel, M. O. (2018). *Biudzhethna polityka yak instrument zabezpechennia finansovoi bezpeky Ukrainy* [Budget policy yak instrument zabezpechennia finansovoi bezpeky Ukraine]. *Modern economics*, 9. 53–59. [in Ukr.]
7. Chuhunov, I. Ya., Makohon, V. D. (2007). *Teoretyko-metodolohichni zasady perspektynoho prohnouzuvannia dokhodiv mistsevykh biudzhetyv* [Theoretical and methodological principles of perspective forecasting of local budget revenues]. *Naukovi pratsi NDFI*, 2. 3–14. [in Ukr.]
8. *Biudzhethnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456–VI*. [The Budget Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 08.07.2010 № 2456–VI]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> [in Ukr.]
9. *Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro Osnovni napriamy biudzhethnoi polityky na 2019–2021 roky» vid 16.05.2018 07.12.2016 № 835* [On the main directions of fiscal policy for 2019–2021 years: Law of Ukraine dated 16.05.2018 № 8357] URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63995. [in Ukr.]
10. *Serednostrokovna stratehiia upravlinnia derzhavnym borhom na 2018–2020 roky* [Medium-Term Strategy for State Debt Management for 2018–2020]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. [in Ukr.]

ДАНИ ПРО АВТОРА

Макогон Валентина Дмитрівна, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: makvkn-teu@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2331-8455
Researcher ID: P-3053-2017

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Макогон Валентина Дмитриевна, доктор экономических наук, старший научный сотрудник, доцент кафедры финансов Киевского национального торгового-экономического университета
e-mail: makvkn-teu@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Makogon Valentyna, Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher Associate Professor of the Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics
e-mail: makvkn-teu@gmail.com

ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ*

Маркуц Ю. І.

Актуальність теми дослідження. Видатки бюджету є вагомим інструментом впливу на соціально-економічні процеси, та виконують відтворювальну, регулюючу, стимулюючу, соціальну функції. Питання удосконалення системи планування видатків бюджету є актуальним та взаємопов'язаним із розширенням завдань, які постають перед фінансово-бюджетними інституціями в процесі їх діяльності.

Постановка проблеми. Дослідження сутності видатків бюджету як інструменту економічного розвитку є достатньо актуальним питанням на сучасному етапі трансформаційних перетворень, адже підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, що перерозподіляється через бюджетну систему залежить від розуміння сутності зазначеної категорії та основних факторів, що визначають її розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика бюджетних видатків за сучасних економічних умов розвитку країни, їх ефективне формування та розподіл, а також вплив на суспільний розвиток розкрито у працях вітчизняних та зарубіжних вчених: Т. Боголіб, В. Гейця, І. Запатріної, Дж. М. Кейнса, Н. Корнієнко, А. Лаффера, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніної, І. Лютого, А. Мазаракі, Р. Масгрейва, В. Макогон, В. Опаріна, М. Пасічного, А. Сміта, Дж. Стігліца, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. При цьому, враховуючи трансформації у фінансово-бюджетній політиці нашої країни, доцільним є підвищення якісного рівня формування видатків бюджету як інструменту економічного розвитку в системі фінансового регулювання.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є визначення напрямів планування видатків бюджету як інструменту економічного розвитку країни. Завдання дослідження: здійснити аналіз частки видатків державного та місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету та ВВП України, визначити вплив видатків зведеного бюджету України на економічний розвиток країни, розглянути особливості використання програмно-цільового методу як інструменту досягнення встановлених фінансових пріоритетів держави.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, статистичного аналізу, структурування, аналізу та синтезу та ін.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У статті визначено вагомість ефективного планування видатків бюджету як інструменту економічного розвитку країни, обґрунтовано вплив видатків бюджету на соціально-економічний розвиток країни, визначено особливості використання програмно-цільового в процесі досягнення встановлених фінансових пріоритетів держави.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі планування видатків бюджету.

Висновки відповідно до статті. Видатки бюджету є дієвим інструментом фінансового регулювання, що має значний вплив на структурні перетворення в галузях економіки та соціальної сфери. Важливим є забезпечення оптимального розподілу обмеженого обсягу бюджетних коштів за напрямками соціально-економічного розвитку, забезпечення відповідності структури видатків бюджету визначеним стратегічним цілям країни. При формуванні планових показників видаткової частини бюджету важливим є врахування результативності виконання державних цільових та бюджетних програм за минулий період. Доцільність реалізації бюджетної програми має ґрунтуватись на основі кінцевих цілей, передбачених планами діяльності головного розпорядника коштів на середньострокову перспективу.

Ключові слова: бюджет, зведений бюджет, державний бюджет, видатки бюджету, економічний розвиток, програмно-цільовий метод.

РАСХОДЫ БЮДЖЕТА КАК ИНСТРУМЕНТ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Маркуц Ю. И.

Актуальность темы исследования. Расходы бюджета являются весомым инструментом влияния на социально-экономические процессы, и выполняют воспроизводственную, регулируемую, стимулирующую, социальную функции. Вопросы совершенствования системы планирования расходов бюджета является актуальным и взаимосвязанным с расширением задач, стоящих перед финансово-бюджетными учреждениями в процессе их деятельности.

Постановка проблемы. Исследование сущности расходов бюджета как инструмента экономического развития является достаточно актуальным вопросом на современном этапе трансформационных преобразований, ведь повышение эффективности использования финансовых ресурсов, перераспределяется через бюджетную систему зависит от понимания сущности указанной категории и основных факторов, определяющих ее развитие.

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0118U000128).

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематика бюджетных расходов в современных экономических условиях развития страны, их эффективное формирование и распределение, а также влияние на общественное развитие раскрыто в трудах отечественных и зарубежных ученых: Т. Боголиб, В. Гейца, И. Запатриной, Дж. М. Кейнса, Н. Корниенко, А. Лаффера, Л. Лысяк, И. Лукьяненко, И. Луниной, И. Лютого, А. Мазараки, Р. Масгрейва, В. Макогон, В. Опарина, Н. Пасечного, А. Смита, Дж. Стиглица, В. Федосова, И. Чугунова, С. Юрия и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. При этом, учитывая трансформации в финансово-бюджетной политике нашей страны, целесообразным является повышение качественного уровня формирования расходов бюджета как инструмента экономического развития в системе финансового регулирования.

Постановка задачи, цели исследования. Целью исследования является определение направлений планирования расходов бюджета как инструмента экономического развития страны. Задачи исследования: провести анализ доли расходов государственного и местных бюджетов в структуре сводного бюджета и ВВП Украины, определить влияние расходов сводного бюджета Украины на экономическое развитие страны, рассмотреть особенности использования программно-целевого метода как инструмента достижения установленных финансовых приоритетов государства.

Метод или методология проведения исследования. В статье применена совокупность методов научного исследования: системного подхода, статистического анализа, структурирования, анализа и синтеза и др.

Изложение основного материала (результаты работы). В статье определены значимость эффективного планирования расходов бюджета как инструмента экономического развития страны, обосновано влияние расходов бюджета на социально-экономические процессы, определены особенности использования программно-целевого метода в процессе достижения установленных финансовых приоритетов государства.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе планирования расходов бюджета.

Выводы в соответствии со статьей. Расходы бюджета являются действенным инструментом финансового регулирования, имеют значительное влияние на структурные преобразования в отраслях экономики и социальной сферы. Важным является обеспечение оптимального распределения ограниченного объема бюджетных средств по направлениям социально-экономического развития, обеспечение соответствия структуры расходов бюджета определенным стратегическим целям страны. При формировании плановых показателей расходов бюджета важно учитывать результативности выполнения государственных целевых и бюджетных программ за предыдущий период.

Ключевые слова: бюджет, сводный бюджет, государственный бюджет, расходы бюджета, экономическое развитие, программно-целевой метод.

BUDGET EXPENSES AS A TOOL FOR ECONOMIC DEVELOPMENT

Markuts Y. I.

Relevance of the research topic. Budget expenditures are significant tool of influence on social and economic processes, and perform reproductive, regulatory, incentive, social function. The issues of improving the budget expenditure planning system is relevant and interrelated with the expansion of the tasks facing financial and budget institutions in the course of their activities.

Formulation of the problem. The study essentially budget as a tool for economic development is quite an important issue at the present stage of transformational changes, because the more efficient use of financial resources, redistributed through the budget system depends on the understanding of the nature of this category, and the main factors that determine its development.

Analysis of recent research and publications. The issue of budget expenditures in the current economic conditions of the country, their effective creation and distribution, and the impact on social development as well, are presented in the works of local and foreign scientists T. Boholib, V. Heyets, I. Zapatrina, J. M. Keynes, N. Kornienko, A. Laffer, L. Lisyak, I. Lukyanenko, I. Lunina, I. Lyutyi, A. Mazaraki, R. Masgrayev, V. Makogon, V. Oparin, M. Pasichnyi, A. Smith, J. Stiglitz, V. Fedosov, I. Chugunov, S. Yurii and others.

Selection of unexplored parts of the general problem. However, given the transformation in the fiscal policy of our country, it is appropriate to increase the quality level of the budget expenditure as a tool for economic development in the financial regulatory system.

Setting the task, the purpose of the study. The purpose of the study is to determine the directions of planning budget expenditures as a tool for the economic development of the country. Objectives of the study: to analyze the share of state and local budgets in the structure of the consolidated budget and Ukraine's GDP, determine the impact of the expenditures of the consolidated budget of Ukraine on the economic development of the country, consider the features of using the program-targeted method as a tool to achieve the established financial priorities of the state.

Method or methodology for conducting research. The article uses a set of scientific methods: the system approach, statistical analysis, structuring, analysis and synthesis.

Presentation of the main material (results of work). The article identifies the importance of effective planning of budget expenditures as a tool for economic development of the country, substantiates the impact of budget expenditures on socio-economic processes, identifies features of using the program-target method in achieving the established financial priorities of the state.

The field of application of results. The results of this study can be applied in the budget expenditure planning process.

Conclusions according to the article. Budget expenditures are an effective instrument of financial regulation, have a significant impact on structural transformations in sectors of the economy and the social sphere. It is important to ensure the optimal allocation of a limited amount of budgetary funds in the areas of socio-economic development, to ensure compliance of the budget expenditure structure with certain strategic goals of the country. In the formation of budget targets, it is important to consider the performance of the implementation of state targeted and budget programs for the previous period.

Keywords: budget, consolidated budget, state budget, budget expenditures, economic development, program-target method.

JEL Classification E62, H61, H72

Актуальність теми дослідження. Видатки бюджету є вагомим інструментом впливу на соціально-економічні процеси, та виконують відтворювальну, регулюючу, стимулюючу, соціальну функції. Питання удосконалення системи планування видатків бюджету є актуальним та взаємопов'язаним із розширенням завдань, які постають перед фінансово-бюджетними інституціями в процесі їх діяльності.

Дослідження сутності видатків бюджету як інструменту економічного розвитку є достатньо актуальним питанням на сучасному етапі трансформаційних перетворень, адже підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, що перерозподіляється через бюджетну систему залежить від розуміння сутності зазначеної категорії та основних факторів, що визначають її розвиток.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Проблематика бюджетних видатків за сучасних економічних умов розвитку нашої країни, їх ефективне формування та розподіл, а також вплив на суспільний розвиток розкрито у працях вітчизняних вчених: Т. Боголіб, О. Василика, В. Гейця, І. Запатріної, Н. Корнієнко, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніної, І. Лютого, А. Мазаракі, В. Макогон, В. Опаріна, М. Пасічного, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

Серед вагомих досліджень зарубіжних вчених у сфері розвитку теоретичних та методологічних засад планування видатків бюджету як вагомого інструменту економічного розвитку слід назвати праці: Р. Барро, Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, С. Вітте, Дж. М. Кейнса, П. Кругмана, А. Лаффера, Р. Масгрейва, Р. Манделла, К. Рау, Д. Рікардо, Дж. Сакса, П. Самуельсона, А. Сміта, М. Сперанського, Дж. Стігліца, Г. Таллока, В. Танзі, С. Фішера.

При цьому, враховуючи трансформації у фінансово-бюджетній політиці нашої країни, доцільним є підвищення якісного рівня формування видатків бюджету як інструменту економічного розвитку в системі фінансового регулювання.

Метою дослідження є визначення напрямів планування видатків бюджету як інструменту економічного розвитку країни.

Завдання дослідження: Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: здійснити аналіз частки видатків державного та місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету та ВВП України, визначити вплив структуру видатків зведеного бюджету України на економічний розвиток країни, розглянути особливості використання програмно-цільового методу як інструменту досягнення встановлених фінансових пріоритетів держави.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження, у тому числі системний та структурний методи – при визначенні показників структури зведеного бюджету України; статистичний аналіз - для аналізу частки видатків державного та місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету та ВВП України. На основі системного підходу визначено вплив бюджетних видатків на економічний розвиток країни. Методами структурування та синтезу обґрунтовано особливості використання програмно-цільового методу як інструменту досягнення встановлених фінансових пріоритетів держави.

Результати дослідження. Видатки бюджету за економічною сутністю є інструментом розподілу і перерозподілу централізованого грошового фонду держави та його використання за цільовим призначенням з метою підвищення економічного розвитку країни і зростання суспільного добробуту. Структура та стан розвитку економіки, рівень економічних відносин визначають обсяги видатків бюджету. Зміст і характер бюджетних видатків полягає у забезпеченні виконання державою своїх функцій та завдань. Призначення бюджетних видатків сприяє задоволенню важливих потреб суспільства у розвитку економіки і соціальної сфери, державного управління, оборони, забезпечення громадського порядку, безпеки держави тощо. Основними передумовами досягнення якісного рівня здійснення державного регулювання є виваженість підходів при формуванні бюджетних видатків, що сприятимуть реалізації основних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни [1].

Формування видаткової частини бюджету здійснюється з урахуванням прогнозних і планових показників доходної частини у розрізі основних її складових. Особливої значущості в процесі формування та реалізації програм соціально-економічного розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць набувають

питання забезпечення ефективності використання бюджетних коштів. Слід зазначити, що ефективність бюджетних видатків є складною економічною категорією, що потребує врахування декількох аспектів – по-перше: ефективність визначається наданням базових суспільних послуг населенню, сприянням підвищенню якості людського капіталу як інструменту стимулювання соціально-економічного розвитку, зниженням рівня соціальної нерівності. Подальше впровадження механізмів надання суспільних послуг, за участі недержавних організацій, сприятиме підвищенню їх якості та зростанню конкуренції, що відобразиться на підвищенні ефективності бюджетних видатків. По-друге, ефективність також має враховувати ступінь перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему, економічні ефекти від інвестицій у основний капітал за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів з урахуванням потенційної результативності інвестування даних фінансових ресурсів у приватному секторі та ефекту витіснення [5].

Структура видатків бюджету та їхня частка у валовому внутрішньому продукті визначають ефективність впливу держави на економічний розвиток (табл. 1). Одним із основних показників, що характеризує бюджет, є рівень перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему України, який за період 2011–2018 рр. у середньому становив 24,83 відсотка за видатками державного бюджету і 15,11 відсотка за видатками місцевих бюджетів. Аналіз динаміки зазначеного показника за державним бюджетом свідчить про те, що найвищий його рівень за досліджуваний період був у 2012 р. та 2015 р. – 28,04 відсотка і 29,67 відсотка відповідно, а найнижчий – у 2017 р. та становив 19,00 відсотка. Щодо видатків місцевих бюджетів, то їх частка у ВВП займала найбільшу питому вагу у 2017-2018 роках – 16,42 відсотка і 16,38 відсотка відповідно.

Таблиця 1. Частка видатків державного та місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету та ВВП України у 2011-2018 роках, відсотки

Роки	Видатки державного бюджету		Видатки місцевих бюджетів	
	Частка у зведеному бюджеті	Частка у ВВП	Частка у зведеному бюджеті	Частка у ВВП
2011	57,70	25,97	42,30	13,90
2012	55,43	28,04	44,57	15,77
2013	57,00	27,76	43,00	15,11
2014	57,66	27,77	42,34	14,40
2015	59,45	29,67	40,55	14,34
2016	58,56	20,53	41,43	14,53
2017	53,62	19,00	46,36	16,42
2018	54,91	19,90	45,13	16,38

Джерело: складено автором за даними Державної казначейської служби України [2]

Видатки бюджету беруть участь у формуванні величини фондів споживання та нагромадження в державі, тому вони є важливим напрямком впливу на економічні та соціальні процеси. Загалом бюджетна політика у сфері державних видатків є вагомим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток, особливо за умов проведення економічних реформ та обмеженості фінансових ресурсів держави. Структура видатків бюджету визначає ефективність впливу держави на економічний розвиток і є індикатором пріоритетності реалізації функцій держави. Пріоритети бюджетної політики фактично проявляються в напрямках державних видатків. Розглянемо структуру видатків Зведеного бюджету України у розрізі функціональної класифікації без урахування міжбюджетних трансфертів за 2011-2018 роки (табл. 2).

У структурі видатків зведеного бюджету за функціями держави, виконання яких забезпечують видатки, найбільшу частку посідає соціальний захист та соціальне забезпечення із середнім значенням 26,70 відсотка за період 2011-2018 років. Вагоме місце за обсягом у структурі видатків Зведеного бюджету України за досліджуваний період займають видатки на освіту із середнім значенням 18,32 відсотка, загальнодержавні функції – 14,23 відсотка, економічна діяльність – 10,61 відсотка і охорона здоров'я – 10,59 відсотка.

Таблиця 2. Структура видатків Зведеного бюджету України за 2011-2018 роки, відсотки

Функціональна класифікація	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загальнодержавні функції	11,79	11,00	12,18	14,55	17,23	16,02	15,71	15,32
Оборона	3,13	2,92	2,93	5,18	7,62	7,09	7,02	7,76
Громадський порядок, безпека та судова влада	7,74	7,39	7,78	8,49	8,05	8,60	8,36	9,44
Економічна діяльність	14,62	13,26	10,04	9,13	8,64	8,08	9,84	11,26
Охорона навколишнього природного середовища	0,93	1,07	1,10	0,66	0,81	0,75	0,69	0,66
Житлово-комунальне господарство	2,09	4,11	1,59	3,43	2,32	2,12	2,62	2,43
Охорона здоров'я	11,60	11,79	12,16	10,82	10,40	9,00	9,67	9,27
Духовний та фізичний розвиток	2,56	2,74	2,70	2,62	2,38	2,02	2,30	2,32
Освіта	20,48	20,47	20,84	18,96	16,72	15,46	16,80	16,80
Соціальний захист та соціальне забезпечення	25,06	25,25	28,67	26,15	25,84	30,87	26,99	24,75

Джерело: складено автором за даними Державної казначейської служби України [2] та Міністерства фінансів України [3]

З метою сприяння збалансованому розвитку економіки країни у структурі видаткової частини бюджету повинні більш вагоме місце посідати видатки, що стимулюють економічний розвиток. Зміна структури видатків бюджету передбачає скорочення трансфертів населенню та підприємствам. З огляду на посилення ролі бюджетних видатків у процесі регулювання соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, важливим є упорядкування та оптимізація кількості бюджетних програм, покращення якісного рівня управління бюджетними коштами у межах встановлених бюджетних повноважень. Одним із завдань бюджетної політики повинна стати реструктуризація видаткової частини бюджету шляхом раціоналізації витрат на загальнодержавні функції управління, виконання соціальних програм, збільшення частки видатків, спрямованих на економічний розвиток, зокрема, реалізацію проектів енергозбереження, транспортної інфраструктури.

Структура видаткової частини бюджету впливає на темпи економічного зростання щонайменше двома способами. По-перше, розмір бюджетних асигнувань на відповідні функції держави впливає на темпи росту валового внутрішнього продукту, оскільки індивідуальні види видатків по-різному здійснюють вплив на соціально-економічний розвиток країни. Розглядаючи видатки на економічну діяльність та видатки на соціальний захист населення, перший тип видатків спрямований на підтримку зайнятості та стимулювання ділової активності, відповідно інший – на підтримку життєдіяльності малозабезпечених верств населення та певним чином активізує споживчий попит в економіці. По-друге, видатки бюджету розподіляються в межах кожного виду видатків у розрізі функціональної класифікації за різними розпорядниками бюджетних коштів, які використовують бюджетні призначення з різним ступенем ефективності. Крім того, у розрізі економічної класифікації видатки розподіляються на капітальні та поточні у межах функціонального призначення, що також має свій вплив на динаміку економічного зростання [5].

Спрямованість державних видатків на соціальне забезпечення населення, а також зростання їх обсягу чинить значний вплив на розвиток соціальної та економічної сфери. Для досягнення ефективного розподілу бюджетних ресурсів в умовах їх обмеженості, забезпечення більш ефективного їх використання, підвищення прозорості бюджетного процесу, підвищення якості надання державних послуг, а також доступності бюджету для суспільства, з 2002 року в бюджетну систему України запроваджується програмно-цільовий метод формування бюджету, який забезпечує планування та виконання бюджету на середньострокову перспективу, орієнтований на досягнення конкретної мети відповідно до встановлених пріоритетів.

Методологічні засади фінансового регулювання у сфері планування видатків бюджету ґрунтуються на системі взаємопов'язаних складових програмно-цільового методу: бюджетних програмах, відповідальних виконавцях, результативних показниках виконання програм, інтеграція яких у бюджетне планування дозволила розширити перелік інструментів управління видатками бюджету та посилила їх спрямованість на кінцеві результати, підвищити дієвість бюджетного процесу. Підвищення обґрунтованості розподілу бюджетних коштів впливають на посилення якості реалізації бюджетної політики. Врахування оцінки результативності виконання бюджетних програм при підготовці бюджетних запитів позитивним чином відображаються на ефективності виконання бюджетних програм.

На сьогодні програмно-цільовий метод планування бюджетних видатків застосовується на рівні державного бюджету та місцевих бюджетів і певною мірою дозволяє відстежити ефективність і результативність витрачання бюджетних коштів шляхом використання інформації щодо результативних показників та інших даних, що містяться у бюджетних запитах, паспортах бюджетних програм, звітах про виконання паспортів бюджетних програм. Тож при застосуванні програмно-цільового методу існує можливість відстеження відповідності витрат з бюджету цілям і завданням держави, що є основою оцінки ефективності здійснених витрат [6].

Планування видатків бюджету за програмно-цільовим методом передбачає здійснення кожним головним розпорядником бюджетних коштів на стадії розробки бюджетного запиту та підготовки пропозицій до проектів бюджету низки відповідних дій щодо найбільшої оптимізації видатків, у тому числі і шляхом скорочення кількості бюджетних програм та концентрації ресурсів на основних напрямках діяльності шляхом ретельного аналізу та відбору саме тих бюджетних програм, які забезпечать досягнення визначених стратегічних цілей; включення пріоритетних та ефективних видатків, зокрема тих, які стосуються виконання основних функцій і завдань відповідного головного розпорядника, з урахуванням інформації про виконання паспортів бюджетних програм за попередні бюджетні роки [1].

Програмно-цільовий метод як дієвий інструмент орієнтований на досягнення мети відповідно до встановлених пріоритетів, забезпечує планування бюджету на середньострокову перспективу. Підвищення ефективності бюджетних видатків потребує узгодження цілей бюджетних програм з пріоритетами соціально-економічного розвитку країни, використання дієвих форм державної фінансової підтримки. Особливого значення набувають питання запровадження системи середньострокового та стратегічного бюджетного планування. З метою забезпечення послідовності, системності та ефективності бюджетної політики важливим є формування довгострокової бюджетної стратегії із визначенням результативних показників реалізації її основних напрямів.

На даному етапі розвитку першочерговим завданням стає визначення пріоритетів при розподілі бюджетних видатків та забезпечення підвищення рівня їх ефективного використання. Забезпечення оптимального розподілу бюджетних видатків для задоволення державних потреб можливе завдяки таким

методам планування, які б забезпечували встановлення чітких пріоритетів в рамках наявних бюджетних коштів та звітування перед суспільством про ефективність надання державних послуг [5].

Оцінка ефективності видатків бюджету має здійснюватися з урахуванням виокремлення певних складових, у тому числі економічної та соціальної. Важливим є підвищення рівня обґрунтованості формування цільових груп, на які спрямована реалізація бюджетної програми із дотриманням принципу адресності. З метою підвищення дієвості встановлення індикативних значень видаткової частини бюджету у розрізі бюджетної класифікації можливим є використання оцінки незалежних експертів щодо прогнозних значень основних макроекономічних та фінансово-бюджетних показників.

Підвищення ефективності бюджетних видатків потребує узгодження цілей бюджетних програм з пріоритетами соціально-економічного розвитку країни, використання дієвих форм державної фінансової підтримки. Особливого значення набувають питання запровадження системи середньострокового та стратегічного бюджетного планування. З метою забезпечення послідовності, системності та ефективності бюджетної політики важливим є формування довгострокової бюджетної стратегії із визначенням результативних показників реалізації її основних напрямів.

Висновки. Видатки бюджету є дієвим інструментом фінансового регулювання, що має значний вплив на структурні перетворення в галузях економіки та соціальної сфери. Важливим є забезпечення оптимального розподілу обмеженого обсягу бюджетних коштів за напрямками соціально-економічного розвитку, забезпечення відповідності структури видатків бюджету визначеним стратегічним цілям країни.

Основна регулююча роль видатків бюджету полягає у перерозподілі валового внутрішнього продукту для забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Видатки бюджету є інструментом розподілу і перерозподілу централізованого грошового фонду держави та його використання за цільовим призначенням. Визначені обсяги видатків бюджету детермінують стан розвитку економіки країни та рівень економічних відносин, що історично в ній склалися. Зміст і характер видатків бюджету полягає у забезпеченні виконання державою покладених на неї функцій. Призначення бюджетних видатків слугує задоволенню найважливіших потреб суспільства у розвитку економіки і соціальної сфери, державного управління, оборони, забезпечення громадського порядку, безпеки держави тощо. Видатки бюджету активно впливають на економічне зростання за рахунок направлення фінансових ресурсів у виробничі сфери економіки, що сприяє розвитку найважливіших галузей господарства, пріоритетному фінансуванню наукових досліджень, вирівнюванню регіональних диспропорцій, коригуванню рівня цін, зайнятості населення тощо.

При формуванні планових показників видаткової частини бюджету важливим є врахування результативності виконання державних цільових та бюджетних програм за минулий період. Доцільність реалізації бюджетної програми має ґрунтуватись на основі кінцевих цілей, передбачених планами діяльності головного розпорядника коштів на середньострокову перспективу.

З метою забезпечення цільового та раціонального використання бюджетних коштів, необхідним є здійснення тематичного та комплексного моніторингу виконання програми на відповідних стадіях її реалізації. Потребує подальшого удосконалення механізм оцінки ефективності видатків бюджету за участі центральних органів державного управління, які формують фінансову політику. Необхідним є проведення стандартизації результативних показників за єдиними галузевими підходами, посилення ефективності заходів у сфері розробки та затвердження паспортів бюджетних програм.

Актуальним є посилення результативності використання бюджетних коштів на реалізацію інфраструктурних проектів, наукоємних розробок. Водночас, необхідним є розбудова інституційного середовища для здійснення відповідних вкладень у виробничий капітал та удосконалення інструментарію державно-приватного партнерства.

Список використаних джерел

1. Чугунов І. Я., Ігнатюк І. М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни. *Економічний вісник університету*. 2016. № 28/1. С. 217-226.
2. Матеріали офіційного сайту Державної казначейської служби України URL: www.treasury.gov.ua/
3. Матеріали офіційного сайту Міністерства фінансів України URL: <https://www.minfin.gov.ua/>
4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
5. Гусаревич Н. В. Бюджет як інструмент соціально-економічного розвитку країни // *Економічний вісник університету*. 2015. № 27/1. С. 212–216.
6. Адаменко І. П., Собчук С. І. Формування видатків бюджету в умовах інституційної модернізації економік. *Бізнес Інформ*. 2018. № 5. С. 303–312.
7. Markuts Y. I., Adamenko I. P., Husarevych N. V. Consolidated budget as a tool for social development. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. V. 3. No. 26. P. 493-500
8. Самошкіна О. А., Адаменко І. П. Бюджетні видатки як інструмент демографічного розвитку. *Економічний вісник університету*. 2019. Вип. 41/1. С. 202-212.

References

1. Chugunov, I. Y., Ignatiuk, I. M. (2016). *Formuvannya vydatkiv byudzhetu u systemi sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku krayiny* [Formation of budget expenditures in the system of socio-economic development of the country] *Ekonomichnyy visnyk universytetu - Economic Herald of the University*, 28/1. 217-226 [in Ukr.].

2. Official web-site of the State Treasury of Ukraine. URL: www.treasury.gov.ua/
3. Official web-site of the Ministry of Finance of Ukraine. URL: <https://www.minfin.gov.ua/>
4. The Budget Code of Ukraine dated 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
5. Adamenko, I. P., Sobchuk, S. I. (2018). Formuvannya vydatkiv byudzhetu v umovakh instytutsiynoyi modernizatsiyi ekonomiky [Formation of budget expenditures in the context of institutional modernization of the economy] *Bisnes Inform - Business Inform*, 5. 303-312 [in Ukr.].
6. Husarevyh, N. V. (2015). Byudzhet yak instrument sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krayiny [Budget as an instrument of socio-economic development of the country] *Ekonomichnyy visnyk universytetu - Economic Herald of the University*, 27/1. 212-216 [in Ukr.].
7. Markuts, Y. I., Adamenko, I. P., Husarevyh, N. V. (2018). Consolidated budget as a tool for social development. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. V. 3. No. 26. P. 493-500 [in Eng.].
8. Samoshkina, O. A., Adamenko, I. P. (2019). Byudzhetni vydatky yak instrument demohrafichnoho rozvytku [Budget expenditures as a tool for demographic development] *Ekonomichnyy visnyk universytetu - Economic Herald of the University*, 41/1. 202-212 [in Ukr.].

ДАНІ ПРО АВТОРА

Маркуц Юлія Ігорівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: j.markuts@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5131-1592
Researcher ID: M-5090-2016

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Маркуц Юлия Игоревна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, Киевского национального торгового-экономического университета
e-mail: j.markuts@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Markuts Yuliya, Ph.D. in Economics, Associate Professor
Kyiv National University of Trade and Economics
e-mail: j.markuts@gmail.com

УДК 338.23:336.74

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-173-184>

МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ*

Пасічний М. Д.

Предметом дослідження є теоретичні засади та механізми формування і реалізації монетарної політики держави як інструменту макроекономічного регулювання.

Метою дослідження є визначення особливостей реалізації вітчизняної монетарної політики та систематизація етапів її становлення і розвитку в умовах трансформації економіки.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано сукупність методів та підходів, що надало змогу забезпечити концептуальну єдність дослідження. Застосовано діалектичний, системний та структурний підходи, методи узагальнення, аналізу і синтезу, порівняння, наукового абстрагування.

Результати роботи: визначено особливості формування і реалізації монетарної політики України в умовах трансформації економіки. Систематизовано основні етапи становлення і розвитку вітчизняної монетарної політики. Досліджено динаміку монетизації, обмінного курсу та індексу споживчих цін протягом 1992–2018 років.

Галузь застосування результатів. Монетарна політика держави та інструменти її реалізації.

Висновки. Грошово-кредитна політика за сучасних умов має сформований інституційний механізм для виконання основної цілі і поставлених завдань. Виявлено етапи реалізації монетарної політики України: початковий етап становлення, на якому відбулось формування основних елементів архітектури грошово-кредитної системи держави, визначення повноважень і завдань регулятора; етап функціонального удосконалення в межах якого накладено обмеження щодо викупу центральним банком облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку, розпочато процес ремонетизації національної економіки, запроваджено режим валютного коридору; етап поступального розвитку

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Архітектура фінансової системи як інструмент суспільного розвитку» (номер державної реєстрації 0117U000506).

ознаменувався відносною курсовою стабільністю; розширенням інструментарію валютного контролю, поступовим підвищенням рівня монетизації; транзитивний етап модифікації, на якому продовжувалось зростання показника монетизації, здійснювалось комбіноване використання методів на валютному ринку задля його стабілізації, детерміновано перспективні напрями оздоровлення банківської системи країни; етап інституційної модернізації, характеризується ухваленням монетарної стратегії, підвищенням інституційної та фінансової незалежності центрального банку, адаптовано режим інфляційного таргетування, удосконалено основні засади здійснення валютних операцій, розвинуто систему макропруденційного регулювання задля забезпечення фінансової стабільності.

Ключові слова: монетарна політика, цінова стабільність, інфляційне таргетування, валютний курс, незалежність центрального банку.

МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Пасечный Н. Д.

Предметом исследования являются теоретические основы и механизмы формирования и реализации монетарной политики государства как инструмента макроэкономического регулирования.

Цель исследования состоит в определении особенностей реализации отечественной монетарной политики и систематизации этапов ее развития в условиях трансформации экономики.

Методы исследования. Для решения поставленных задач использовано совокупность методов и подходов, что обеспечило концептуальное единство исследования. Применен диалектический, системный и структурный подходы, методы обобщения, анализа и синтеза, сравнения, научного абстрагирования.

Результаты работы: определены особенности формирования и реализации монетарной политики Украины в условиях трансформации экономики. Систематизированы основные этапы становления и развития отечественной монетарной политики. Исследована динамика монетизации, обменного курса и индекса потребительских цен в течение 1992-2018 годов.

Область применения результатов. Монетарная политика государства и инструменты ее реализации.

Выводы. Денежно-кредитная политика в современных условиях имеет сформированный институциональный механизм для выполнения основной цели и поставленных задач. Определены этапы реализации монетарной политики Украины: начальный этап становления, на котором состоялось формирование основных элементов архитектуры денежно-кредитной системы государства, определение полномочий и задач регулятора; этап функционального усовершенствования в рамках которого наложено ограничение по выкупу центральным банком облигаций внутреннего государственного займа на первичном рынке, начат процесс ремонетизации национальной экономики, введен режим валютного коридора; этап поступательного развития ознаменовался относительной курсовой стабильностью; расширением инструментария валютного контроля, постепенным повышением уровня монетизации; транзитивный этап модификации, на котором продолжалось рост показателя монетизации, осуществлялось комбинированное использование методов на валютном рынке для его стабилизации, детерминировано перспективные направления оздоровления банковской системы страны; этап институциональной модернизации, характеризуется принятием монетарной стратегии, повышением институциональной и финансовой независимости центрального банка, адаптировано режим инфляционного таргетирования, усовершенствованы основные принципы осуществления валютных операций, развито систему макропруденциального регулирования для обеспечения финансовой стабильности.

Ключевые слова: монетарная политика, ценовая стабильность, инфляционное таргетирование, валютный курс, независимость центрального банка.

MONETARY POLICY UNDER ECONOMIC TRANSFORMATION IN UKRAINE

Pasichnyi M. D.

The research subject includes the theoretical basis and mechanisms of monetary policy formation and realization as an instrument of macroeconomic regulation.

The aim of the study is to determine the features of domestic monetary policy and to systemize the policy's stages under economic transformations.

Methods. In order to achieve the appropriate tasks, we used a set of methods and approaches, that helped to ensure the conceptual unity of our investigation. The dialectical, systemic and structural approaches, methods of analysis and synthesis, comparison, generalization, scientific abstraction are applied.

Results. The peculiarities of formation and realization of monetary policy of Ukraine under economic transformations are determined. The main stages of national monetary policy's development are systemized. The dynamics of monetization, exchange rate and index of consumer price from 1992 to 2018 is investigated.

Practical implications. Monetary policy and instruments of its implementation.

Conclusions. Nowadays, the monetary policy has a formed institutional mechanism in order to reach the main goal and tasks. We identified the main phases of monetary policy of Ukraine. In the initial stage the main elements of monetary architectonics are established, also the powers and tasks of central bank are defined. The stage of

functional improvement characterized by the restriction on central bank repayment of bonds on the primary market, decreasing the monetization of national economy, introducing the currency exchange corridor. At the steady development phase, we determined the exchange rate stability and gradual increasing of monetization level. Within the transitional stage of modification, the raising of monetization was continued, moreover, the combined using of methods on the currency market was carried out to stabilize it. Also, National bank defined the priority directions to enhance the bank system. The stage of institutional modernization is characterized by the monetary strategy formation, increasing the central bank institutional and financial independence, the adoption of inflation targeting regime, the improving of basic statements of currency transaction, the developing of macroprudential regulation to ensure financial stability.

Keywords: monetary policy, price stability, inflation targeting, exchange rate, central bank independence.

JEL Classification: E31, E52, F31.

Постановка проблеми. З 1991 року по сьогоднішній час вітчизняна економіка зіштовхнулася із високою та волатильною інфляцією впродовж трьох масштабних і глибоких рецесій. З 2015 року цінова стабільність є домінантною ціллю монетарної політики, розроблено монетарну стратегію та здійснено ряд важливих інституційних змін, що дозволили знизити індекс споживчих цін на тлі поступового відновлення темпів економічного зростання. На початковому етапі становлення незалежності та формування фінансової системи однією з основних причин галопуючої і гіперінфляції було стрімке зростання цін на енергоносії, відкладене зростання цін на споживчі товари, які регулювались державою. Однак, у подальшому, при досягненні паритету внутрішніх та зовнішніх цін на нафту і інші вуглеводні проблематика значного росту цін в країні зберігалась. Для багатьох економічних агентів важливим індикатором результативності заходів монетарного регулювання є валютний курс та його динаміка до основних резервних валют світу, тому ідентифіковані випадки різкої девальвації національної грошової одиниці залишаються серйозним викликом для стійкого розвитку економіки. Важливим є систематизація основних етапів становлення та розвитку вітчизняної грошово-кредитної політики, виявити особливості використання її інструментів, механізмів в контексті трансформації та удосконалення ієрархічної системи цілей і завдань.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питанням удосконалення методологічних засад монетарної політики присвячені праці О. Барановського [1], С. Буковинського, Т. Унковської та М. Джус [2], О. Дзюбюка [3], В. Міщенко, С. Науменкової, С. Міщенко, В. Іванова та І. Льон [4-5], К. Сімса [6], С. Хенсона та Дж. Штейна [7], Н. Шульги [8]. Значний інтерес становлять наукові дослідження, що присвячені певним особливостям реалізації монетарної політики у країнах із трансформаційною економікою, зокрема Е. Гоша, Дж. Острі та М. Чемона [9], В. Козюка і Л. Менкофа [10-11].

Предмет дослідження складають теоретичні засади та механізми формування і реалізації монетарної політики держави як інструменту макроекономічного регулювання.

Метою дослідження є визначення особливостей реалізації вітчизняної монетарної політики та систематизація етапів її становлення і розвитку в умовах трансформації економіки.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано сукупність методів та підходів, що надало змогу забезпечити концептуальну єдність дослідження. Застосовано діалектичний, системний та структурний підходи, методи узагальнення, аналізу і синтезу, порівняння, наукового абстрагування.

Результати дослідження. Початковий етап становлення механізму формування монетарної політики держави проходив у складних макроекономічних умовах, основною метою політики стало зниження інфляції, яка з самого початку перейшла у стадію гіперінфляції. Суттєвий дефіцит публічних фінансів за умов рецесії та відсутність доступу до ринків боргового капіталу обумовили ситуацію фінансування дефіциту за рахунок збільшення грошової маси. Останній захід супроводжувався значними обсягами кредитної емісії, яка здійснювалась з метою стимулювання економіки, натомість вищевказані дії НБУ призвели до посилення інфляційних очікувань економічних агентів та вплинули на стрімке зростання цін. Об'єктивно слід визнати, що значимий вплив на підвищення темпів інфляції здійснювали такі чинники немонетарного характеру як ріст цін на енергоносії, існування природних монополій, транзитивний перехід до вільного ринкового ціноутворення. Трансформація економічних відносин та закладення фундаментальних основ архітекτονіки фінансової системи незалежної держави потребували запровадження власної грошової одиниці. З листопада 1992 року введено купоно-карбованець в якості перехідної валюти до емісії повноцінної національної грошової одиниці. Відсутність належного інституційного середовища функціонування монетарної сфери та управлінського досвіду в сфері емісії, стагнація вітчизняної економіки і економік країн, куди експортувалась вітчизняна продукція, не сформовані міжнародні резерви сумарно спричинили знецінення карбованця у 6 разів лише за два місяці свого існування.

Перед монетарним регулятором постав широкий спектр завдань, на які він мав реагувати: досягнення цінової стабільності, підтримка національної грошової одиниці, формування стимулюючих імпульсів для відновлення позитивної економічної динаміки, координація дій з центральними виконавчими органами влади в питаннях фінансування бюджетного дефіциту [13]. Іntenції фінансових інституцій щодо інтенсифікації ділової активності та зміни тренду економічному спаду, формування точок економічного росту не мали відчутного ефекту. У 1993 році видано Декрет КМУ «Про систему валютного регулювання і контролю», який визначав засади та механізми здійснення валютних операцій на території країни. З листопада 1992 року розпочала свою роботу Українська міжбанківська валютна біржа, яка стала важливою інституцією на

валютному ринку. Розпочато використання адміністративних важелів валютного регулювання – введено обов'язковий продаж валютної виручки експортерами в обсязі 50 %. Однак, падіння обсягів експорту та наростаючий попит з боку економічних агентів на іноземну валюту, в тому числі за рахунок попадання коштів від емісії на валютний ринок, зумовили подальше знецінення купоно-карбованця та появу тіньового сегменту валютного ринку. Недостатній рівень незалежності НБУ проявився у акцепції позиції КМУ стосовно фіксації валютного курсу, а саме визначення його індикативу Міністерством економіки за яким експортери мають здійснювати обов'язковий продаж валюти. Діяльність Української міжбанківської валютної біржі було призупинено, що свідчило про повну відмову використання ринкових інструментів формування обмінного курсу. З 1994 року вектор грошово-кредитної політики орієнтовано на обмеження темпів зростання обсягу грошової маси та досягнення макроекономічної стабілізації. Одним із визначальних чинників інфляції залишався дефіцит бюджету, фінансування якого здійснювалось виключно за рахунок грошової емісії. Національний банк суттєво удосконалив процентну політику, підвищивши її адаптивність до інфляційної динаміки та структурних перетворень грошово-кредитного ринку. Держава відмовилась від встановлення індикативного обмінного курсу, величина якого відчутно різнилась у порівнянні з ринковим, що призвело до зростання питомої ваги бартерних операцій в структурі зовнішньої торгівлі країни.

У 1995 році було пролонговано курс монетарної політики на кредитну рестрикцію, обмеження обсягів грошової маси. Зменшено обсяги емісії для покриття бюджетного дефіциту, запроваджено механізм його фінансування за рахунок випуску ОВДП, залучено зовнішні державні запозичення на згадані цілі, затверджено першу програму stand-by із МВФ. Реалізовані заходи дозволили знизити економічну невизначеність, індекс споживчих цін у порівнянні з минулими роками зменшився, хоча й залишався надто високим. 1996-й рік ознаменувався продовженням реалізації інституційних реформ у економіці, послабленням впливу державного регулювання, співпрацею з міжнародними фінансовими інституціями. НБУ у вересні 1996 року вводить у обіг національну грошову одиницю – гривню, яка мала ключове значення для підвищення довіри економічних агентів до її використання в якості інституту стабільного засобу платежу і накопичення заощаджень, для досягнення фінансової стабільності у цілому.

Поступово здійснювалось інституційне становлення вітчизняного фондового ринку, ОВДП перетворились в основне джерело фінансування бюджетного дефіциту. Підвищення частки неемісійних засобів покриття дефіциту послабило вплив грошової експансії на інфляційну динаміку. Стриманий оптимізм фінансових інституцій щодо стану вітчизняної економіки позначився на зростанні інтересу нерезидентів до державних цінних паперів, які наростили свою частку в загальній структурі держателів ОВДП. Приплив валюти у країни через механізм боргового фінансування дефіциту позитивно відобразився на незмінності курсу гривні до вільноконвертованих валют. Важливою дією інституції, відповідальною за розробку і реалізацію монетарної політики стало оголошення валютного коридору, який став індикативом для суб'єктів економічних відносин. Фактично утримання стабільності курсу національної грошової одиниці стало першочерговим пріоритетом політики. Проголошений валютний коридор на I півріччя 1998 року був у межах 1,75–1,95 грн за дол. США. У січні 1998 року розширено межі валютного коридору до 1,80–2,25 грн за дол. США, враховуючи ситуацію на ринку. Облікова ставка у лютому була підвищена до 44,0 %, що відобразилось на зростанні вартості обслуговування державного боргу. Різке збільшення попиту на іноземну валюту, девальваційні очікування, падіння курсів валют основних торгових партнерів України спричинили корекцію валютного коридору та збільшення його діапазону до 2,5–3,5 грн за дол. США. При чому швидкими темпами курс встановився на позначках, наближених до максимальної границі коридору. Означена ситуація призвела до збільшення інфляції яка за підсумками року склала 20,0 %. Нерезиденти розпочали виведення коштів з ОВДП, конвертувавши їх у валюту, чим посилили валютну кризу. Незважаючи на підняття облікової ставки НБУ до 82,0 % з другої половини року та підвищення доходності державних боргових паперів іноземні інвестори масово продавали ОВДП на вторинному ринку, що суттєво знижало ліквідність даного інструменту. Оголошення технічного дефолту в Російській Федерації значним чином підірвало довіру до внутрішнього ринку державних запозичень в цілому [14].

Слушно наголосити, що наведені вище проблеми супроводжували економіку держави і в наступному році, наклавши певні обмеження на формування і реалізацію заходів монетарної політики. Низька ліквідність боргових цінних паперів призвела до ситуації, коли їх первинне розміщення на аукціонах не забезпечувало залучення достатнього обсягу коштів для обслуговування і погашення минулих випусків облігацій. НБУ поступово перетворився в монопольного покупця ОВДП на первинному і вторинному ринках, отже фінансування бюджетного дефіциту фактично здійснювалось за рахунок емісії. У 1999 році ухвалено Закон України «Про Національний банк України», яким була заборонена участь монетарного регулятора в процедурах викупу ОВДП на первинному ринку. Проведено конверсію ОВДП, що сприяло зменшенню боргового навантаження на бюджет.

Посткризовий період розвитку національної економіки засвідчив завершення затяжної рецесії внаслідок глибинних суспільних трансформацій з переорієнтацією економіки від командно-адміністративної до ринкової моделі та валютної кризи 1998–1999 років. Розпочато процес валютної лібералізації, поступово зміщуються акценти політики відносно визначення валютного коридору, валютний курс встановлюється за результатами торговельної сесії на міжбанківському валютному ринку. У 2000 році розпочато програму реструктуризації державного боргу для зниження навантаження на бюджет, застосовано метод конверсії із заміною старих

облігацій на нові з купонним доходом, розмір якого встановлювався з урахуванням прогнозних значень інфляції. Загалом, проведення ряду дій у сфері боргової реструктуризації та макроекономічні умови не сприяли підвищенню попиту на ОВДП на первинному ринку, про що свідчили дані залучення коштів за результатами аукціонів. 2001 рік характеризувався позитивними макроекономічними показниками. Базуючись на оперативних і прогностичних даних стосовно розвитку грошово-кредитного ринку, враховуючи інфляційні очікування НБУ поступово знижував облікову ставку до рівня 12,5 %. Відповідно зменшувалась дохідність ОВДП, що разом із збалансованою бюджетною політикою дозволили послабити боргове навантаження на бюджет. Незважаючи на відчутне зниження основної процентної ставки, ставки за кредитами в національній валюті залишались високими, середнє значення наведеного показника становило 32,28 %. Даний факт вказує на значні ризики у банківській системі, недовіру економічних агентів до державної фінансової політики. Премії за ризик відповідним чином трансформувались у банківські ставки, хоча інфляція за підсумками року склала 6,1 %. Позитивне сальдо платіжного балансу, викликане профіцитом РПО і надходжень іноземних інвестицій та зовнішнього боргового капіталу відобразилось на курсовій стабільності та нарощуванні обсягу міжнародних резервів.

Зафіксовано незначну ревальвацію гривні по відношенню до основних вільноконвертованих валют і збільшення міжнародних резервів. За даних умов реалізовувалась політика лібералізації валютного ринку, удосконалено правила проведення торговельної сесії, модернізовано інструментарій контролю за валютними операціями. Стримана фіскальна політика, курсова стабільність, хороший врожай продовольства та послаблення інфляційних очікувань в суспільстві позначились на досягненні дефляції, що було зроблено вперше. Розмір облікової ставки в межах року переглядався чотири рази у бік зменшення, досягши свого мінімального значення – 7,0 % з 05.12.02 р. У сфері політики управління боргом можна відзначити підвищення інтересу до ОВДП, про що свідчить позитивна динаміка їх первинного розміщення на аукціонах, цінова стабільність дозволила знизити середньозважену дохідність облігацій до 10,81 %.

Спостерігався процес збільшення монетизації економіки, темп зростання грошової маси в порівнянні з минулим роком склав 41,7 %. Частка готівка у її загальній структурі залишалась високою та становила – 41,3 %, але наведений показник був на 1,4 в. п. нижчим аніж у минулому році, що дає змогу констатувати про позитивні зрушення у монетарній сфері та економіці загалом. НБУ визначив, що основною метою грошово-кредитної політики на 2003 рік є забезпечення стабільності національної грошової одиниці як важливої монетарної умови для підтримки стійких темпів економічного розвитку. Потрібно зауважити, що дана ціль залишалась незмінною і протягом 2004–2008 років. Із розвитком інститутів посилювалась необхідність і доцільність ухвалення середньострокової монетарної стратегії держави. Регулятор засвідчив готовність трансформувати інструментарій грошово-кредитної політики враховуючи зміну цільових орієнтирів, пов'язаних із транзитивним переходом до режиму інфляційного таргетування та підвищення гнучкості політики валютного курсоутворення.

Незважаючи, що до 2008 року фіксувались позитивна динаміка економічного розвитку, формування монетарної політики у обраному часовому діапазоні здійснювалось відмінним чином. У 2003–2004 роках продемонстровано високий темп росту реального ВВП на рівні 9,5 і 11,8 %. Однією із важливих детермінант отриманого результату виступив наростаючий зовнішній попит на вітчизняну продукцію, а також збільшення цін на світових ринках. Експорт товарів і послуг у 2003 році зріс на 23,99 %, у 2004 році на 42,60 %. Відповідно профіцит РПО склав у 2003 році 5,67 % по відношенню до ВВП, у 2004 році – 10,62 % відповідно. Покращення економічної ситуації позитивним чином відобразилось на припливі іноземної валюти як за рахунок експортної виручки так і інвестицій, залучених зовнішніх запозичень приватним сектором економіки. НБУ у даний період активно використовував валютні інтервенції з метою поповнення міжнародних резервів і недопущення різкої зміни валютного курсу. Процентна політика НБУ мала тенденційне спрямування, у 2003 році розмір облікової ставки не переглядався, у 2004 році на фоні підвищення інфляційних очікувань та стрімкого підвищення виплат соціального спрямування значення ставки градуально збільшувалось до 9,0 %. Інфляція у 2004 році виявилась на 4,1 в. п. вищою в порівнянні з минулим роком становивши 12,3 %. Економічний стан дозволив державі залучати кошти на внутрішньому ринку боргового капіталу з більшою строковістю, відтерміновуючи термін погашення. Водночас посилення інфляційних процесів і збільшення облікової ставки позначилось на підвищенні дохідності ОВДП за всіма видами розміщень (у 2004 році в порівнянні з 2003 середньозважена дохідність зросла на 1,4 в. п.). Монетизація економіки збільшувалась, при чому частка готівки у структурі грошової маси зменшилась до рівня 33,6 %.

У 2005 році відбулись структурні перетворення в економіці, підвищено рівень перерозподілу ВВП через систему публічних фінансів. Посилення податкового навантаження та певний спад ділової активності економічних агентів пригальмували темпи економічного розвитку до рівня 3,1 %. Експорт товарів і послуг збільшився на 7,5 %, а імпорт – на 20,3 %. Причиною зазначеного виступили збільшення платоспроможності населення та потреби бізнесу в проведенні модернізації технологічних потужностей. В результаті профіцит РПО скоротився до 2,92 % по відношенню до ВВП, однак платіжний баланс зведений із значним профіцитом. Левову частку валютних надходжень склали прямі іноземні інвестиції, у тому числі повторний продаж ВАТ «Криворіжсталь» та АПБ «Аваль». Підняття соціальних гарантій та стандартів, зростання цін на енергоносії виступали основними драйверами інфляції, рівень якої склав 10,3 %. Протидіяли зростанню інфляції ревальвація курсу гривні та підняття облікової ставки на 1 в. п., надлишкова ліквідність вилучалась за допомогою депозитних сертифікатів та операцій РЕПО (repurchase agreement). 3 серпня 2005 року НБУ

здійснював операції на міжбанківському валютному ринку у наступному коридорі 5,00–5,06 грн за дол. США. Маємо констатувати, що міжнародні резерви зросли на 99,5 % до рівня 19390,6 млн дол. США. Ще одним важливим каналом заходу валюти у країну залишався продаж державних боргових цінних паперів нерезидентам, із досягненням фінансової стабільності та покращенням інституційного середовища попит на ОВДП та ПДВ-облігації зростає. За таких умов було скасовано вимогу обов'язкового продажу валюти та положення, за яким граничне відхилення готівкового курсу від офіційного не мало перевищувати 2 %. Застосовувались заходи валютної лібералізації для учасників зовнішньо-економічних відносин. Крім того, змінено нормативи ризику відкритої валютної позиції для банків, що дозволило превентивно відреагувати на недопущення росту спекулятивного попиту на іноземну валюту.

У подальшому ситуація на валютному ринку залежала від багатьох факторів: невизначеності цін на вуглеводні, нестабільності політичної ситуації, появи дефіциту РПО, вперше з 1999 року. Вищезазначені фактори обумовили підвищений попит на валюту в I кварталі 2006 році, НБУ зайняв позицію щодо задоволення дефіциту валюти на ринку за рахунок валютних інтервенцій, негативне сальдо яких склало за три місяці понад 1,8 млрд грн. Згодом ситуація вирівнялась, ажітаж на іноземну валюту знижувався, зокрема й на готівковому ринку, пропозиція валюти перевищувала попит на неї, що відобразилось на подальшому зростанні міжнародних резервів, проте значна частка цього приросту була забезпечена за рахунок зовнішніх запозичень держави. Регулятор здійснював заходи щодо обмеження притоку короткострокового боргового капіталу, який за умов порушення фінансової стабільності виступає деструктивним фактором впливу на розвиток економіки. Проте своєчасно не запроваджено рестрикційних заходів у сфері кредитування банками клієнтів у іноземній валюті. З огляду на стабільність курсу і нижчі ставки за кредитами у валюті попит на них невпинно зростає. Дефіцит РПО лиш збільшувався та за підсумками 2007 року склав – 3,69% від ВВП, 2008 – 7,09 % від ВВП, тривалий час його вдавалось компенсувати за рахунок надходжень іноземних інвестицій та запозичень.

Із розширенням впливу Великої Рецесії ситуація кардинально змінилась, у IV кварталі 2008 року зафіксовано подвійний дефіцит: РПО та рахунку фінансових операцій. Даний факт суттєвим чином вплинув на ситуацію на валютному ринку і значення обмінного курсу національної грошової одиниці. Якщо у травні місяці відбувся процес ревальвації, який обґрунтовувався профіцитом валюти та доцільністю протидії зростанню цін, то з середини вересня розпочався зворотній процес – девальвації. При чому стрімке падіння галузей економіки, які забезпечували експортну виручку одночасно супроводжувалось зниженням цін на commodities, виходом нерезидентів із державних облігацій, відтоком спекулятивного капіталу. НБУ маючи досвід 2004 і 2006 років почав проводити активні валютні інтервенції з метою стабілізації ринку і забезпечення курсової стабільності, однак продавши 10,3 млрд дол. США досягнути запланованого результату не вдалось. Слід відмітити, що фінансовий орган доволі своєчасно відреагував цілеспрямованими діями щодо нейтралізації негативних наслідків пікового попиту: введено заборону на спекулятивні операції на міжбанківському ринку, посилено дієвість валютного контролю, з метою підвищення прозорості інтервенцій валюти розпочато проведення валютних аукціонів.

Монетарний регулятор удосконалював свою процентну політику, запровадив щоденне оголошення ставок овернайт щодо розміщення депозитних сертифікатів і підтримки ліквідності у банківській системі. До 2008 року облікова ставка знижувалась двічі з 10.06.06 р. на 0,5 в. п. та з 01.06.07 р. ще на 0,5 в. п. до рівня 8,0 %. Для запобігання розкручування інфляційної спіралі у 2008 році плавно двічі було збільшено ставку до 12,0 %. Продовжувався процес нарощування рівня монетизації економіки та удосконалення структурної композиції грошової маси. Так частка готівки у структурі грошових агрегатів склала на кінець серпня 2008 року – 28,02 %, проте за кризових умов значення цього показника підвищились до 29,97 % у грудні. Останній квартал року засвідчив наявність комплексу негативних явищ у економіці, що відобразилось на динаміці виконання показників бюджету, та залученні коштів у вигляді державних запозичень, ставки доходності ОВДП зростали із збільшенням частки НБУ в структурі їх власників.

Обов'язкові резерви використовувались в якості дієвого інструменту регулювання грошової маси в обігу та управління грошово-кредитним ринком у цілому. Вимоги щодо формування банками резервів адаптивно змінювались в залежності від динаміки економічного розвитку та завдань регулятора стосовно регулювання депозитно/кредитних операцій у вітчизняній банківській системі. Щодо процентної політики НБУ варто відзначити, що облікову ставку визначено як базову по відношенню до інших ставок, і її значення коректувались таким чином, щоб утримувати вартість грошей на позитивному рівні відносно індексу споживчих цін. У 2009–2013 роках облікова ставка поетапно знижувалась із 12,0 до 6,5 %. Незважаючи на незмінність значень цієї ставки з 10.08.2010 р. по 23.03.2012 р. (7,75 %) значення усіх ставок рефінансування коригувались в сторону підвищення. Зазначене дозволило утримувати інфляцію в прогнозованих центральним банком межах та знижувати поступово її рівень на фоні відсутності значимого прояву дії немонетарних факторів. В 2009 році індекс споживчих цін склав 12,3 %, 2010 – 9,1 %, 2011 – 4,6 %, у 2012 році зафіксовано дефляцію на рівні 0,2 %, у 2013 році індекс споживчих цін становив 0,5 %. Забезпечення стабільності грошової одиниці виступило важливим сигналом для економічних агентів щодо використання гривні в якості інструменту заощаджень, співвідношення депозитів юридичних і фізичних осіб у національній валюті до ВВП у 2013 році зросло до 35,33 %, а їх частка в загальній структурі становила 73,13 %. В 2014 році, незважаючи на прогнозні показники НБУ і КМУ, що індекс споживчих цін не перевищить позначку в 19,0 %, інфляція була вищою – на рівні 24,3 %. Відповідним чином тричі в 2014 році підвищувалась облікова ставка до 14,0 % з 13.11.

Основна ціль грошово-кредитної політики у 2009–2014 роках відповідно до затверджених Основних засад була незмінною – забезпечення стабільності грошової одиниці та створення фундаментальної основи для підтримки інфляції у низькому за значеннями коридорі. Враховуючи множинність факторів впливу на даний показник, регулятор означував основні загрози порушення цінової стабільності та спектр інструментів і заходів, які будуть застосовувати з метою недопущення надмірного зростання цін. Проте, слушно зазначити, що виокремлена мета стосовно поступового планового переходу плаваючого обмінного курсу з року в рік носила здебільшого декларативний характер. Як свідчить досвід, в країнах із трансформаційною економікою властиве використання режиму фіксованого валютного курсу, і перехід до іншого режиму потребує системних змін інституційних засад фінансової політики. У згаданому шестирічному періоді дійсно було забезпечено цінову стабільність внаслідок а) невисокої волатильності валютного курсу (за виключенням 2014 року), б) відтермінування з боку КМУ та інших уповноважених інституцій рішень стосовно підняття адміністративно регульованих тарифів (на газ, електроенергію, опалення тощо) до економічно обґрунтованого рівня, в) хороших врожаїв продовольчих товарів.

Велика Рецесія спровокувала глибоку кризу ліквідності банківської системи, надані обсяги рефінансування спрямовувались багатьма одержувачами на валютний ринок, а не на підтримку ліквідності. Врахувавши наслідки такої ситуації КМУ та НБУ сконсолідували свої зусилля та ухвалили Постанову від 29.01.2009 р. № 44 «Про порядок рефінансування банків у період фінансово-економічної кризи», якою запроваджено тендери на проведення рефінансування, на строк більше 14 днів. Розпочато розробку комплексу заходів щодо фінансового оздоровлення банківської системи, яка передбачала наступні напрями: підтримка та додаткова капіталізація за рахунок державних коштів визначених банківських установ, збільшення статутних капіталів банків і детермінація перехідного періоду приведення їх у відповідність до нових обсягів, удосконалення нормативів розрахунку ліквідності, розроблення рекомендацій щодо реструктуризації заборгованості позичальників [15].

Внаслідок суттєвого погіршення суспільно-економічної ситуації у 2014 році розпочався процес відтоку депозитів із банківської системи. Монетарний регулятор задля підтримки ліквідності банківської системи використовував спеціальні механізми – проведення тендерів на одержання стабілізаційних кредитів із терміном кредитування до 360 днів. Процентна ставка за даними кредитами встановлювалась у прив'язці до облікової ставки НБУ – на початку в трикратному розмірі (19,5 %), з квітня – двократному (19,0 %), з червня – на рівні півтори облікової ставки (18,75 %). Криза вчергове оголила проблематику стійкості та ліквідності банківської системи, перенасиченість ринку недієздатними установами щодо безперебійного введення своєї діяльності вилилась у запуск процесу серійної ліквідації банків. Законодавчо затверджено порядок визначення системно важливих банків, основними критеріями виступили – його розмір, напрями діяльності, глибина взаємозв'язків із економічними агентами. Ухвалено відповідно методики детермінації даних фінансових установ в контексті їх впливу на стабільність і стійкість національної банківської системи. Здійснено важливі зміни в законодавстві, зокрема це стосується Закону України «Про банки та банківську діяльність» в напрямі удосконалення корпоративного управління в банківському секторі, підвищення відповідальності керівництва за результати діяльності відповідного банку. Також підвищено вимоги щодо розміру статутного капіталу для новостворених банків до 500 млн грн., та надано 10 років для приведення статутних капіталів фактично діючих банків для їх збільшення до затвердженого нормативу.

Наголошуємо, що серед цільових індикаторів узгоджених з МВФ при надані кредиту stand-by були розмір міжнародних резервів та темпи приросту грошової маси, яких було досягнуто, що сприяло утримання керованої ситуації у економіці. Також Меморандумом з МВФ зафіксовано положення, що офіційний обмінний курс мав встановлюватись на рівні середньозваженого курсу на міжбанківському валютному ринку в межах $\pm 2\%$, однак його виконання у 2009 році прослідковувалось виключно в період стабілізації ситуації на валютному ринку (травень–серпень). Із сезонним зростанням попиту на валюту, з вересня, НБУ проводив валютні інтервенції для його задоволення і підтримки курсової стабільності. Водночас у даному часовому діапазоні міжбанківський та готівковий курс перевищував офіційний в межах до 10,0 %. У 2010 році продовжувалось використання означеного механізму встановлення офіційного курсу валют. За 2009 рік обсяг валютних інтервенцій склав 10,4 млрд дол. США, 1,4 млрд з яких спрямовувалась у вигляді цільових аукціонів з продажу валюти населенню, яке взяло кредити в іноземній валюті на придбання рухомого і нерухомого майна. Даний захід з точки зору регулятора був спрямований на зменшення ажіотажу на готівковому ринку валюти та підтримки стійкості банківської і фінансової системи. За умов падіння обсягів валютної виручки від експорту та надходжень іноземних інвестицій в країну НБУ запроваджено ряд заходів стосовно протидії безпідставному виведенню фінансового капіталу закордон і завищенню курсу іноземної валюти продавцями, встановлено ліміт на продаж валюти одній особі в один операційний день. У січні–вересні 2010 року пропозиція іноземної валюти перевищувала попит на неї, що дозволило за рахунок інтервенцій поповнити міжнародні резерви, у вересні–грудні фіксувалась обернена тенденція, регулятор здійснював розпродаж валюти з резервів задля подолання її дефіциту на ринку. Станом на кінець 2010 року обсяг резервів збільшився на 30,45 % до рівня 34576,40 млрд дол. США. Проте, значний внесок у їх поповнення належить кредитним ресурсам, зокрема завдяки одержанню траншів від МВФ залучено суму еквівалентну 3,4 млрд дол. США і розміщенню облігацій зовнішньої державної позики в розмірі 2,0 млрд дол. США. Залучення кредитних коштів на зовнішніх ринках вдалось досягнути за рахунок досягнення макроекономічної стабільності,

виконання програми з міжнародними фінансовими інституціями, що відобразилось на підвищенні кредитних рейтингів держави.

З 2011-го градуально зростає дефіцит РПО, який за підсумками року склав по відношенню до ВВП країни – 6,28 %, відповідно у 2012 році даний показник сягнув – 8,14 %, у 2013 році – 8,99 %. Дефіцит валюти внаслідок перевищення темпів росту експорту над імпортом певним чином компенсовано за рахунок надходжень боргового та інвестиційного капіталу в країну. Однак доволі висока флуктуація РПО в розрізі кварталів, пов'язана в тому числі з сезонністю імпорту певних категорій товарів (передусім енергоносіїв) у 4 кварталі системно позначалась на перекосі попиту і пропозиції валюти на міжбанківському валютному ринку. За даних умов НБУ здійснював валютні інтервенції з метою забезпечення курсової стабільності, адже в рамках Меморандуму з МВФ залишалась позиція стосовно функціонування ринкового механізму встановлення обмінного курсу грошової одиниці. Так за вересень–грудень 2011 року міжнародні резерви знизились на 6411,2 млн дол. США, у аналогічному періоді 2012 року зменшення склало 4708,7 млн дол. США. Діяльність НБУ у 2011 році була спрямована на проведення валютної лібералізації та підтримки стабільності функціонування валютного ринку. Водночас значне підвищення попиту на іноземну валюту напередодні парламентських виборів 2012 року обумовило запровадження на термін шість місяців положення щодо обов'язкового продажу 50 % валютної виручки експортерами, та вимоги продажу на міжбанківському валютному ринку переказів з-за кордону на користь фізичних осіб, у сумі що перевищували 150,0 тис. грн. Ідентична практика застосовувалась і в 2013 році задля стабілізації валютного ринку. Основним джерелом поповнення міжнародних резервів у 2012–2013 роках виступало розміщення державних запозичень, деномінованих у іноземній валюті.

З грудня 2014 року частку обов'язкового продажу іноземної валюти збільшено до 75 % в зв'язку із збільшенням її дефіциту та недостатнього обсягу міжнародних резервів для проведення валютних інтервенцій. НБУ здійснював продаж валюти для підтримки платежів НАК «Нафтогаз України» на міжбанківському валютному ринку. Загалом, частка таких операцій склала 66,3 % від загального обсягу продажу регулятором валюти на ринку. Обсяг міжнародних резервів скоротився на 10272,26 млрд дол. США до критичного рівня – 7533,33 млрд дол. США, мінімуму з січня 2004 року. Результатом дефіциту іноземної валюти стало знецінення гривні (до долара США на 97,2 %, до Євро – 74,2 %). Високі темпи девальвації національної грошової одиниці, втрата значного обсягу промислового потенціалу та низький інвестиційний попит обумовив падіння обсягу імпорту товарів і послуг на 27,6 %, в той час як експорт знизився на 19,8 %. Таким чином за підсумками року було скорочено дефіцит РПО до рівня 3,42 % від ВВП.

Ще розпочинаючи з 2008 року відбулось розширення внутрішнього ринку державних запозичень, зростаюча потреба в обслуговуванні та погашенні державного боргу вплинула на політику випуску ОВДП, деномінованих як у національній так і у іноземній валюті. За аналізований період (2009–2014 роки) обсяг ОВДП, які перебували в обігу зріс у 15,7 рази до 457,7 млрд грн. Виключно у 2014 році на первинному ринку було розміщено облігацій на суму в 218,05 млрд грн.

Зміна законодавчої платформи дозволила посилити інституційну, фінансову та операційну незалежність монетарного регулятора, що в повній мірі відповідає його функціональному арсеналу для досягнення цінової та фінансової стабільності у суспільстві. Законом України від 18.05.2015 № 541-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розбудови інституційної спроможності Національного банку України» модифіковано механізм розподілу частини прибутку до державного бюджету, інституційне обмеження цієї суми є чітким сигналом щодо недопущення неконтрольованої емісії. Слід відзначити, що прийняті нововведення стосувались також посилення впливу та розширення повноважень Ради НБУ у визначенні орієнтирів та підтримки курсу грошово-кредитної політики.

Визначальною подією у монетарній сфері стало затвердження Правлінням НБУ Постанови «Про основні засади грошово-кредитної політики на 2016–2020 роки», що фактично виступило стратегією монетарної політики держави. Акцентована увага регулятора щодо досягнення цінової стабільності виразилась означенням індикативу індексу споживчих цін на середньострокову перспективу в розрізі 4 років, вибору механізмів реалізації зазначеного. Її положення поступово удосконалювались та адаптувались до зміни макросередовища. Індикативні кількісні цілі інфляції деталізовано поквартально. Поставлені завдання у сфері підтримки фінансової стабільності та гармонізації з фіскальною політикою в контексті забезпечення стимулів для розвитку економіки будуть виконуватись за умови не перешкоджання цілі цінової стабільності. Чітко зафіксовано, що інфляційне таргетування (далі ІТ) є оптимальним монетарним режимом сприяння низькій інфляції за умови реалізації інституційних змін у фінансовій сфері. Основним інструментом політики закріплено регулювання ключової процентної ставки, відтак інші інструменти грошово-кредитної політики будуть допоміжними в процесі досягнення пріоритетної мети. Реалізація положень стратегії посилила роль процентної політики, регулятор керуючись прогностичним аналізом макроекономічної ситуації та тенденціями грошово-кредитного ринку збільшив облікову ставку до 19,5 % з 06.02.2015, а через місяць до 30,0 % за умов різкого погіршення стану національної економіки підвищено нормативи обов'язкового резервування. Позитивним кроком є більш тісна прив'язка ставок за активними і пасивними операціями з регулювання ліквідності банківської системи до ключової процентної ставки. У 2016 році відбулась синхронізація ключової процентної ставки та ставки за двотижневими депозитними сертифікатами, які виступають дієвим інструментом регулювання ліквідності. Реалізація наведеного є необхідною передумовою для повноцінного функціонування режиму ІТ. Окрім цього детерміновано коридор процентних ставок за інструментами

постійного доступу – кредитами овернайт і депозитними сертифікатами овернайт (+/- 2 в. п. від облікової ставки). Посилено щільність взаємозв'язку із ставками доходності державних боргових цінних паперів. Скорочено термін рефінансування шляхом проведення тендеру з 360 до 90 днів, модифіковано перелік застав за кредитами рефінансування.

У 2015 році індекс споживчих цін становив 43,3 %, головними причинами виступили девальвація національної валюти, суттєве підвищення регульованих тарифів на газ та електроенергію в рамках Угоди з МВФ. Останній захід мав відкладений характер, та постійно переносився. З послабленням інфляційних ризиків НБУ пом'якшував грошово-кредитну політику, передусім знижуючи процентну ставку, у 2016 році вона плавно зменшувалась до 14,0 % з 28,10. Варто відзначити, що рівень координації монетарної з фінансовою політикою підвищився. Доречним стало зниження дефіциту бюджету, забезпечення обґрунтованого підвищення соціальних стандартів і гарантій. Реалізація зазначеного позитивно відобразилась на зменшенні інфляції до 12,4 %. Спадна тенденція значень ключової ставки зберігалась до кінця жовтня 2017 року, однак із посиленням інфляційного тиску НБУ прийняв виважене рішення щодо її підвищення до 14,5 % у кінці року. Індекс споживчих цін зріс до позначки 13,7 %, 2018 рік ознаменувався подальшим зростанням значень облікової ставки до 18,0 % з метою збереження цінової стабільності.

Ситуація на валютному ринку залишалась напруженою з огляду на подальшу втрату промислового і експортного потенціалу, ескалацію військового конфлікту в І кварталі 2015 року, зниження міжнародних резервів (на кінець лютого) до мінімального рівня з травня 2003 року. На зазначені виклики НБУ відреагував впровадженням адміністративних обмежень – пролонговано дію вимоги щодо продажу 75,0 % обсягу валютної виручки експортерами, ліміту на зняття коштів у вигляді валюти з депозитів, заборонено купівлю валюти для клієнтів, у яких розміщено депозитні валютні рахунки, введена в дію обов'язкова вимога щодо підтвердження клієнтом який має намір купити валюту або ж перерахувати її за межі країни, що він є сумлінним платником податків тощо. В підсумку підписання програми Extended Fund Facility з МВФ та одержання значимого за обсягом траншу із реалізацією адміністративних обмежень дозволили стабілізувати національний валютний ринок, підвищити ритмічність валютних надходжень та частково ревальвувати курс [16]. Водночас стратегічним пріоритетом є поетапне проведення валютної лібералізації та удосконалення засад валютного регулювання. В наступному році знято тимчасову заборону на репатріацію дивідендів, зменшено частку обов'язкового продажу валюти на 10 в. п. до 65,0 %, скорочено строк резервування гривні для купівлі валюти. У 2017 році пом'якшено вимоги щодо обов'язкового продажу валюти до 50,0 %, послаблювались обмеження щодо продажу валюти населенню на готівковому ринку. Ключовим стало ухвалення Закону України від 21.06.2018 № 2473-VIII «Про валюту і валютні операції», який вступає у силу з лютого 2019 року. Даним нормативно-правовим актом оновлено інституційні засади здійснення валютних операцій, валютного нагляду і регулювання. Передбачено, що із забезпеченням стійкого економічного розвитку поступово будуть скасовані всі адміністративні валютні обмеження. Валютне регулювання базуватиметься на принципах свободи валютних операцій, ризикорієнтованості, прозорості, достатності та ефективності; самостійності й ринкових засадах.

Протягом 2016 року НБУ здійснював валютні інтервенції переважно у формі валютного аукціону, крім одноразової інтервенції купівлі іноземної валюти за єдиним курсом. Внаслідок покращення макроекономічної ситуації, ситуації на ринках commodities та підтримки з боку міжнародних партнерів у формі надання кредитних ресурсів і гарантій продовжувалось нарощування обсягів резервів на 16,84 % у 2016 році до рівня 15539,33 млн дол. США та на 21,07 % у 2017 році до 18808,45 млн дол. США. Трансформаційний перехід до режиму плаваючого обмінного курсу позначився на діях регулятора на валютному ринку. Із сезонним зростанням попиту на іноземну валюту національна грошова одиниця девальвувала по відношенню до основних вільноконвертованих валют, проте з завершенням опалювального сезону і активізації експорту – частково відновлювала свої позиції. Завданням монетарного регулятора є згладжування різких флуктуацій курсу на валютному ринку, однак жорстка прив'язка до визначених індикативних показників міжнародних резервів знижує маневреність інтервенцій. Емпіричний досвід засвідчив процес плавної девальвації національної валюти, що несе менш деструктивний ефект для економіки, ніж її шоківий сценарій.

В контексті забезпечення фінансової стабільності увагу НБУ насамперед приділено підтримці стійкості банківської системи. Зокрема діяльність спрямована на підвищення рівня прозорості в системі, проведенні діагностики фінансового стану банків, виставлено вимоги щодо залучення додаткового капіталу, формування обов'язків резервів. Розпочато роботу щодо удосконалення функціонального механізму макропруденційного регулювання, в тому числі стрес-тестування. Банки, які не виконували вимоги щодо підвищення якісного рівня свого фінансового стану було визнано неплатоспроможними (59 банків у 2015) та виводились з ринку. Високий рівень інфляції, ризики неповернення кредитних коштів, спад інвестиційної активності та платоспроможності населення позначались на низькій кредитній активності. В 2016 році кількість банків у системі зменшилась на 21, в тому числі визнано неплатоспроможними 9, решта виведена з ринку у зв'язку із порушенням вимог фінансового моніторингу (3), самоліквідацією (3), непрозорою структурою власності (4), неспроможністю збільшити статутний капітал (1), конфлікту інтересів (1). Наприкінці року відбулась націоналізація ПАТ «Приватбанк», що відобразилось на вагомому підвищенні частки держави в банківському секторі та окреслила нові ризики для збереження її стійкості в довгостроковому періоді. Імплементовано ризикорієнтовану технологію банківського нагляду, система ідентифікації ризиків спрямована на прискорення часу реагування НБУ в контексті вчинення дій підтримки фінансової стабільності. Уніфіковано процес здійснення

банківських перевірок на основі Supervisory review and evaluation process, яка ґрунтується на ранжуванні банків, категоризації ризиків та їх наслідків; аналізі бізнес-моделі банку; моніторингу показників фінансового стану банку; комплексній оцінці ризиків за обраними кластерами; наглядових дій. За підсумками 2017 року зменшилась кількість банківських установ на 14 одиниць, зокрема 9 з них було визнано неплатоспроможними.

У періоді 1992–2018 років основну увагу монетарної інституції приділено таким показникам як: індекс споживчих цін, обмінний курс та монетизація. Вважаємо доцільним здійснити аналіз зміни їх значень в розрізі ідентифікованих етапів становлення і розвитку монетарної політики України.

Таблиця 1. Індекс споживчих цін, монетизація та обмінний курс

	1992–1996	1997–1999	2000–2008	2009–2014	2015–2018
Індекс споживчих цін, %	2555,70 (4320,94)	16,43 (5,50)	12,51 (8,11)	8,53 (9,37)	19,80 (15,75)
Офіційний курс гривні* до долара США	1,86	2,81 (1,78)	5,25 (0,14)	8,59 (1,62)	25,43 (2,52)
Монетизація (M2 до ВВП), %	26,27 (15,97)	15,01 (1,66)	37,85 (13,14)	56,41 (4,19)	43,44 (5,93)

* – у 1992–1995 роках купоно-карбованця зменшено у 100000 раз з огляду на деномінацію у вересні 1996 року, в періоді 1992–1996 років приведено середній курс гривні 1996 року;

** – у дужках представлено значення стандартного відхилення;

Джерело: розраховано автором за даними [156]

За результатами аналізу даних таблиці 1 можна сформулювати висновок, що індекс споживчих цін поступово знижувався з 2555,70 % у 1992–1996 роках до 8,53 % у 2009–2014 роках, потім знову підвищився до 19,80 % у 2015–2018 роках. Разом з тим, високі значення стандартного відхилення у кожному з часових діапазонів свідчать про відсутність стабільності показника інфляції. Доволі значима флуктуація індексу споживчих цін є суттєвим викликом для національної економіки, що посилює необхідність реалізації комплексу монетарних та фінансових заходів для досягнення цінової стабільності.

Щодо показника монетизації економіки слід зауважити наступне: що на початковому етапі становлення вітчизняної грошово-кредитної політики відбулось різке зниження значень аналізованого показника з 50,00 % у 1992 році до 11,07 % у 1996 році (на що вказує високе значення стандартного відхилення). З 1997 року зафіксовано обернений процес – ремонетизації національної економіки. В 1997–1999 роках середнє значення співвідношення грошового агрегату M2 до ВВП становило 15,01 %, у 2000–2008 роках – 37,85 %, 2009–2014 роках – 56,41 %. У періоді інституційної модернізації монетарної політики, який розпочався з 2015 року зафіксовано поступальне зниження показника монетизації до рівня 40,52 %.

Висновки. Грошово-кредитна політика за сучасних умов має сформований інституційний механізм для виконання основної цілі і поставлених завдань. Виявлено етапи реалізації монетарної політики України: початковий етап становлення (1992–1996 роки), на якому відбулось формування основних елементів архітектури грошово-кредитної системи держави, визначення повноважень і завдань регулятора; етап функціонального удосконалення (1997–1999 роки) в межах якого накладено обмеження щодо вилучення центральним банком облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку, що унеможливило процедуру емісійного фінансування дефіциту бюджету, розпочато процес ремонетизації національної економіки, запроваджено режим валютного коридору; етап поступального розвитку (2000–2008 роки) ознаменувався відносною курсовою стабільністю, регулятор орієнтувався на режим фіксованого валютного курсу; розширенням інструментарію валютного контролю, тенденційністю процентної політики до економічних умов, поступовим підвищенням рівня монетизації; транзитивний етап модифікації (2009–2014 роки), на якому продовжувалось зростання показника монетизації, здійснювалось комбіноване використання методів на валютному ринку задля його стабілізації, детерміновано перспективні напрями оздоровлення банківської системи країни; етап інституційної модернізації (з 2015 року), характеризується ухваленням монетарної стратегії, підвищенням інституційної та фінансової незалежності центрального банку, адаптовано режим інфляційного таргетування, удосконалено основні засади здійснення валютних операцій, розвинуто систему макропруденційного регулювання задля забезпечення фінансової стабільності.

Список використаних джерел

1. Барановський О. І. Таргетування інфляції в забезпеченні інфляційної безпеки. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2016. № 4, Т. 2. С. 18–24.
2. Буковинський С. А., Унковська Т. Є., Джус М. О. До питання розробки стратегії монетарної політики Національного банку України. Економіка України. 2015. № 8. С. 4–30.
3. Дзюблюк О. В. Монетарна політика як ключовий важіль реалізації антикризових заходів в економіці. Банківська справа. 2017. № 2. С. 3–26.
4. Mishchenko V., Naumenkova S., Mishchenko S., Ivanov V. (2018). Inflation and economic growth: the search for a compromise for the Central Bank's monetary policy. Banks and Bank Systems, 13(2), 153–163. doi: 10.21511/bbs.13(2).2018.13

5. Міщенко В. І., Льон І. М. Роль монетарного регулювання у стимулюванні економічного розвитку. *Фінанси України*. 2017. № 4. С. 75–93.
6. Sims, C. A. (2016). Fiscal policy, monetary policy and central bank independence. In Kansas Citi Fed Jackson Hole Conference. URL : <https://www.kansascityfed.org/~media/files/publicat/sympos/2016/econsymposium-sims-paper.pdf>
7. Hanson, S. G., Stein, J. C. (2015). Monetary policy and long-term real rates. *Journal of Financial Economics*, 115(3), 429–448.
8. Шульга Н. Рефінансування банків України. *Вісник КНТЕУ*. 2016. № 3. С. 78–88.
9. Ghosh, A. R., Ostry, J. D., Chamon, M. (2016). Two targets, two instruments: monetary and exchange rate policies in emerging market economies. *Journal of International Money and Finance*, 60, 172–196.
10. Козюк В. Цінова стабільність і тергетування інфляції в сировинних економіках: макроекономіка чи політекономія? *Вісник Національного банку України*. 2018. № 244. 2018. С. 4–25.
11. Menkhoff, L. (2013). Foreign exchange intervention in emerging markets: a survey of empirical studies. *The World Economy*, 36(9), 1187–1208.
12. Дзюблук О. В. Валютна політика як фактор макроекономічної стабілізації. *Фінанси України*. 2016. № 11. С. 33–51.
13. Пасічний М. Методологічні засади формування фінансової політики країни. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 3. С. 116–130.
14. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / За ред. В. С. Стельмаха. Київ : Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. 404 с.
15. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канева, та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.
16. Чугунов І. Я., Пасічний М. Д. Фінансова політика України в умовах глобалізації економіки. *Вісник КНТЕУ*. 2016. № 5. С. 5–18.

References

1. Baranovs'kyj, O. I. (2016). Targetuvannja infljacji' v zabezpechenni infljacijnoi' bezpeky [Targeting inflation in providing inflation security]. *Visn. Hmel'n. nac. un-tu–Bulletin of the Khmelnytsky National University*, 4, Vol. 2, 18–24 [in Ukr.].
2. Bukovyns'kyj, S. A., Unkovs'ka, T. Je. & Dzhus, M. O. (2015). Do pytannja rozrobky strategii' monetarnoi' polityky Nacional'nogo banku Ukrai'ny [On the issue of elaboration of the monetary policy strategy of the National Bank of Ukraine]. *Ekonomika Ukrai'ny – Ukraine economy*, 8, 4–30 [in Ukr.].
3. Dzjubljuk, O. V. (2017). Monetarna polityka jak ključovyj vazhil' realizacii' antykryzovyh zahodiv v ekonomici [Monetary policy as a key lever for implementing anti-crisis measures in the economy]. *Bankivs'ka sprava – Banking*, 2, 3–26 [in Ukr.].
4. Mishchenko, V., Naumenkova, S., Mishchenko, S., Ivanov, V. (2018). Inflation and economic growth: the search for a compromise for the Central Bank's monetary policy. *Banks and Bank Systems*, 13 (2), 153–163. DOI: 10.21511/bbs.13(2).2018.13 [in Eng.].
5. Mishhenko, V. I. & L'on, I. M. (2017). Rol' monetarnogo reguljuvannja u stymuljuvanni ekonomichnogo rozvytku [The role of monetary regulation in stimulating economic development]. *Finansy Ukrai'ny – Finance of Ukraine*, 4, 75–93 [in Ukr.].
6. Sims, C. A. (2016). Fiscal policy, monetary policy and central bank independence. In Kansas Citi Fed Jackson Hole Conference. www.kansascityfed.org. URL: <https://www.kansascityfed.org/~media/files/publicat/sympos/2016/econsymposium-sims-paper.pdf> [in Eng.].
7. Hanson, S. G. & Stein, J. C. (2015). Monetary policy and long-term real rates. *Journal of Financial Economics*, 115 (3), 429–448 [in Eng.].
8. Shul'ga, N. (2016). Refinansuvannja bankiv Ukrai'ny [Refinancing of Ukrainian banks]. *Herald of KNUTE*, 3, 78–88 [in Ukr.].
9. Ghosh, A. R., Ostry, J. D. & Chamon, M. (2016). Two targets, two instruments: monetary and exchange rate policies in emerging market economies. *Journal of International Money and Finance*, 60, 172–196 [in Eng.].
10. Kozjuk, V. (2018). Cinova stabil'nist' i tergetuvannja infljacji' v syrovynnyh ekonomikah: makroekonomika chy politekonomija? [Price stability and inflation targeting in commodity economies: macroeconomics or political economy?] *Visnyk Nac. banku Ukrai'ny – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 24, 4–25 [in Ukr.].
11. Menkhoff, L. (2013). Foreign exchange intervention in emerging markets: a survey of empirical studies. *The World Economy*, 36 (9), 1187–1208 [in Eng.].
12. Dzjubljuk, O. V. (2016). Valjutna polityka jak faktor makroekonomichnoi' stabilizacii' [Foreign exchange policy as a factor in macroeconomic stabilization]. *Finansy Ukrai'ny – Finance of Ukraine*, 11, 33–51 [in Ukr.].
13. Pasichnyy, M. (2018). Metodolohichni zasady formuvannja finansovoyi polityky krayiny [Methodological principles of formation of financial policy of the country]. *Zovnishnja torhivlya: ekonomika, finansy, pravo*, 3, 116–130 [in Ukr.].
14. Stelmakh, V. S. (2009). Monetarna polityka Natsionalnogo banku Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy zmin [The monetary policy of the National Bank of Ukraine: Current State and Prospects of changes]. *Tsentr naukovykh doslidzhen Natsionalnogo banku Ukrainy, UBS NBU, Kyiv, Ukraine*, 404 [in Ukr.].

15.Chughunov, I. Y., Pavelko, A. V., Kanjeva, T.V. ta in. (2015) *Derzhavne finansove rehuljuvannja ekonomichnykh peretvorenj* [State financial regulation of economic transformations]. Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine, 376 p. [in Ukr.].

16.Chugunov, I. Ya., Pasichnyi, M. D. (2016). *Finansova polityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii ekonomiky* [The financial policy of Ukraine in the conditions of globalization of the economy]. Visnyk KNTEU - Herald of Kyiv National University of Trade and Economics, 5. 5–18. [in Ukr.].

ДАНИ ПРО АВТОРА

Пасічний Микола Дмитрович, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет
02156, м. Київ, Кіото 19
e-mail: nickpasichniy@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7663-776X

ДАННЫЕ О АВТОРЕ

Пасечный Николай Дмитриевич, кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов
Киевский национальный торгово-экономический университет,
02156, г. Киев, Киото 19
e-mail: nickpasichniy@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Pasichnyi Mykola, Ph.D (Economics), Associate professor,
Associate professor of Department of Finance,
Kyiv National University of Trade and Economics
02156, Kyiv, 19, Kyoto st.
e-mail: nickpasichniy@gmail.com

УДК 336.14:351/354

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-184-196>

ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВЕ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМИ РЕСУРСАМИ У МЕХАНІЗМІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ*

Самошкіна О. А.

Актуальність теми дослідження. Розвиток суспільних відносин потребує підвищення результативності управління бюджетними ресурсами при вирішенні пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку країни і отримання максимального суспільно-корисного ефекту від використання бюджетних коштів. Актуального значення набувають питання стратегічного програмно-цільового управління бюджетними ресурсами у механізмі суспільного розвитку, оцінки результативності бюджетних видатків, запровадження середньострокового бюджетного планування.

Постановка проблеми. Питання забезпечення раціонального формування, оптимального розподілу та ефективного і результативного використання бюджетних ресурсів для задоволення потреб суспільства потребують поглиблення досліджень теоретико-методологічних засад програмно-цільового управління бюджетними видатками у системі державного стратегічного планування, оцінки результативності і соціально-економічної ефективності бюджетних видатків і бюджетної діяльності, середньострокового бюджетного планування з урахуванням критеріїв пріоритетності і результативності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням програмно-цільового управління бюджетними ресурсами присвячені праці зарубіжних і вітчизняних вчених К. Вайс, Е. Ведунга, А. Премчанда, В. Танзі, Л. Васютинської, І. Запатріної, Н. Корнієнко, Л. Лисяк, Ю. Остріщенко, В. Федосова, І. Чугунова та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Дослідження програмно-цільового управління бюджетними ресурсами у механізмі суспільного розвитку актуалізуються у зв'язку із необхідністю результативного вирішення стратегічних пріоритетних завдань розвитку країни у різних сферах суспільних відносин, використання видатків бюджету в якості ефективного інструменту регулювання економічних і соціально-демографічних процесів у країні.

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0118U000128).

Постановка завдання, мети дослідження. Завданням дослідження є розкриття особливостей ефективного функціонування програмно-цільового управління бюджетними видатками у системі державного стратегічного планування і прогнозування для раціоналізації розподілу і використання бюджетних ресурсів з метою досягнення пріоритетів бюджетної і соціально-економічної політики держави. Метою дослідження є розкриття та удосконалення теоретико-методологічних положень програмно-цільового методу управління бюджетними ресурсами в механізмі суспільного розвитку.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті використано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі діалектичний, системний і структурний методи, порівняльний і факторний аналіз, методи наукового абстрагування, аналізу і синтезу.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Розкрито сутність програмно-цільового методу управління бюджетними ресурсами і особливості його функціонування у механізмі суспільного розвитку; удосконалено положення щодо довгострокового прогнозування і середньострокового програмно-цільового планування бюджетних видатків у системі державного стратегічного планування і прогнозування з урахуванням критеріїв суспільної пріоритетності і бюджетної результативності; розвинуто підходи до оцінки результативності і соціально-економічної ефективності бюджетних видатків і бюджетної діяльності.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в процесі формування і реалізації державної політики у сфері видатків бюджету.

Висновки відповідно до статті. Стратегічне програмно-цільове управління бюджетними ресурсами передбачає довгострокове прогнозування видатків бюджету в рамках стратегії соціально-економічного розвитку країни, бюджетної стратегії, галузевих стратегічних планів, а також середньострокове програмно-цільове планування видаткової частини бюджету в рамках довгострокового прогнозу видатків бюджету і стратегічних планів діяльності органів державного управління із врахуванням критеріїв пріоритетності суспільного розвитку і бюджетної результативності. Систематична оцінка результативності і соціально-економічної ефективності бюджетних видатків дозволяє створити цілісну замкнену систему управління видатками бюджету, спрямовану на забезпечення динамічної оптимізації розподілу і використання бюджетних ресурсів на підставі критеріїв очікуваного і досягнутого рівня результативності бюджетних видатків з метою мінімізації бюджетних втрат і максимізації бюджетних результатів на всіх стадіях бюджетного процесу.

Ключові слова: бюджетні ресурси, видатки бюджету, програмно-цільовий метод, суспільний розвиток, бюджетна програма, головний розпорядник бюджетних коштів, бюджетна результативність, соціально-економічна ефективність.

ПРОГРАММНО-ЦЕЛЕВОЕ УПРАВЛЕНИЕ БЮДЖЕТНЫМИ РЕСУРСАМИ В МЕХАНИЗМЕ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Самошкина О. А.

Актуальность темы исследования. Развитие общественных отношений требует повышения результативности управления бюджетными ресурсами при решении приоритетных задач социально-экономического развития страны и получения максимального общественно-полезного эффекта от использования бюджетных средств. Актуальное значение приобретают вопросы стратегического программно-целевого управления бюджетными ресурсами в механизме общественного развития, оценки результативности бюджетных расходов, внедрение среднесрочного бюджетного планирования.

Постановка проблемы. Вопросы обеспечения рационального формирования, оптимального распределения, эффективного и результативного использования бюджетных ресурсов для удовлетворения потребностей общества требуют углубления исследований теоретико-методологических основ программно-целевого управления бюджетными расходами в системе государственного стратегического планирования, оценки результативности и социально-экономической эффективности бюджетных расходов и бюджетной деятельности, среднесрочного бюджетного планирования с учетом критериев приоритетности и результативности.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросам программно-целевого управления бюджетными ресурсами посвящены труды зарубежных и отечественных ученых К. Вайс, Е. Ведунга, А. Премчанда, В. Танзи, Л. Васютинской, И. Запатриной, Н. Корниенко, Л. Лысяк, Ю. Острищенко, В. Федосова, И. Чугунова и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Исследование программно-целевого управления бюджетными ресурсами в механизме общественного развития актуализируются в связи с необходимостью результативного решения стратегических приоритетных задач развития страны в различных сферах общественных отношений, использования расходов бюджета в качестве эффективного инструмента регулирования экономических и социально-демографических процессов в стране.

Постановка задачи, цели исследования. Задачей исследования является раскрытие особенностей эффективного функционирования программно-целевого управления бюджетными расходами в системе государственного стратегического планирования и прогнозирования для рационализации распределения и использования бюджетных ресурсов с целью достижения

приоритетов бюджетной и социально-экономической политики государства. Целью исследования является раскрытие и совершенствование теоретико-методологических положений программно-целевого метода управления бюджетными ресурсами в механизме общественного развития.

Метод или методология проведения исследования. В статье использованы совокупность научных методов и подходов, в том числе диалектический, системный и структурный методы, сравнительный и факторный анализ, методы научного абстрагирования, анализа и синтеза.

Изложение основного материала (результаты работы). Раскрыта сущность программно-целевого метода управления бюджетными ресурсами и особенности его функционирования в механизме общественного развития; усовершенствованы положения относительно долгосрочного прогнозирования и среднесрочного программно-целевого планирования бюджетных расходов в системе государственного стратегического планирования и прогнозирования с учетом критериев общественной приоритетности и бюджетной результативности; развиты подходы к оценке результативности и социально-экономической эффективности бюджетных расходов и бюджетной деятельности.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в процессе формирования и реализации государственной политики в сфере расходов бюджета.

Выводы в соответствии со статьей. Стратегическое программно-целевое управление бюджетными ресурсами предусматривает долгосрочное прогнозирование расходов бюджета в рамках стратегии социально-экономического развития страны, бюджетной стратегии, отраслевых стратегических планов, а также среднесрочное программно-целевое планирование расходной части бюджета в рамках долгосрочного прогноза расходов бюджета и стратегических планов деятельности органов государственного управления с учетом критериев приоритетности общественного развития и бюджетной результативности. Систематическая оценка результативности и социально-экономической эффективности бюджетных расходов позволяет создать целостную замкнутую систему управления расходами бюджета, направленную на обеспечение динамической оптимизации распределения и использования бюджетных ресурсов на основании критериев ожидаемого и достигнутого уровня результативности бюджетных расходов с целью минимизации бюджетных потерь и максимизации бюджетных результатов на всех стадиях бюджетного процесса.

Ключевые слова: бюджетные ресурсы, расходы бюджета, программно-целевой метод, общественное развитие, бюджетная программа, главный распорядитель бюджетных средств, бюджетная результативность, социально-экономическая эффективность.

PROGRAM TARGETED MANAGEMENT OF BUDGETARY RESOURCES IN THE MECHANISM OF PUBLIC DEVELOPMENT

Samoshkina O. A.

Relevance of the research topic. The development of public relations requires an increase in the effectiveness of budgetary resource management in solving the priority tasks of the country's socio-economic development and obtaining the maximum socially beneficial effect from the use of budgetary funds. Issues of strategic program targeted management of budgetary resources in the mechanism of social development, evaluation of the effectiveness of budgetary expenditures, the introduction of medium-term budget planning are becoming of current importance.

Formulation of the problem. The issue of ensuring rational formation, optimal distribution and efficient and effective use of budgetary resources to meet the needs of society require a deepening study of the theoretical and methodological foundations of the program targeted management of budget expenditures in the system of state strategic planning, evaluation of the effectiveness and socio-economic efficiency of budget expenditures and budget activities, medium-term budget planning taking into account the criteria for priority and budget effectiveness.

Analysis of recent research and publications. The issues of program targeted management of budgetary resources are devoted to the works of foreign and domestic scientists C. Weiss, E. Vedung, A. Premchand, V. Tanzi, L. Vasyutinskaya, I. Zapatrina, N. Kornienko, L. Lysyak, Y. Ostryshchenko, V. Fedosov, I. Chugunov and others.

Selection of unexplored parts of the general problem. The study of program targeted management of budgetary resources in the mechanism of social development is actualized due to the need to effectively address the strategic priorities of the country's development in various spheres of public relations, the use of budget expenditures as an effective tool for regulating economic and socio-demographic processes in the country.

Setting the task, the purpose of the study. The task of the study is to reveal the features of the effective functioning of the program targeted management of budgetary expenditures in the system of state strategic planning and forecasting to rationalize the distribution and use of budgetary resources in order to achieve priorities of the budget and socio-economic policy of the state. The purpose of the study is to reveal and improve the theoretical and methodological basics of the program targeted method of managing budgetary resources in the mechanism of public development.

Method or methodology for conducting research. The article uses a set of scientific methods and approaches, including dialectical, systemic and structural methods, comparative and factor analysis, methods of scientific abstraction, analysis and synthesis.

Presentation of the main material (results of work). The essence of the program targeted method of managing budget resources and the peculiarities of its functioning in the mechanism of public development are revealed; improved provisions for long-term forecasting and medium-term program targeted planning of budget expenditures in the system of state strategic planning and forecasting; developed approaches to assessing the effectiveness and socio-economic efficiency of budget expenditures and budget activities.

The field of application of results. The results of the study can be used in the process of formation and implementation of state policy in the field of budget expenditures.

Conclusions according to the article. Strategic program targeted management of budgetary resources provides for long-term forecasting of budget expenditures within the framework of the country's socio-economic development strategy, budget strategy, sectoral strategic plans, as well as medium-term program targeted planning of budget expenditures within the framework of a long-term budget expenditures forecast, taking into account the criteria for prioritizing public development and budget effectiveness. A systematic assessment of the effectiveness and socio-economic efficiency of budget expenditures allows you to create an integrated closed-loop budget expenditure management system aimed at ensuring dynamic optimization of the allocation and use of budgetary resources based on the criteria of the expected and achieved level of budgetary expenditures effectiveness in order to minimize budget losses and maximize budget results for all stages of the budget process.

Keywords: budgetary resources, budget expenditures, program targeted method, public development, budget program, main manager of budgetary funds, budget effectiveness, social and economic efficiency.

JEL Classification: E62, H11, H5, H61.

Актуальність теми дослідження. Розвиток бюджетних відносин в умовах суспільної глобалізації потребує удосконалення підходів до управління бюджетними ресурсами для підвищення його результативності при вирішенні завдань забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни і отримання максимального суспільно-корисного ефекту від використання бюджетних коштів. Проблеми забезпечення раціонального формування, оптимального розподілу та ефективного і результативного використання бюджетних ресурсів для задоволення потреб суспільства успішно вирішуються в рамках застосування програмно-цільового методу управління. Актуального значення набувають питання дієвого програмно-цільового управління видатками бюджету у механізмі суспільного розвитку з метою ефективного вирішення стратегічних пріоритетних завдань розвитку країни у різних сферах суспільних відносин і використання видатків бюджету в якості інструменту регулювання економічних і соціально-демографічних процесів у країні, оцінки результативності і суспільної ефективності бюджетних видатків і бюджетної діяльності, запровадження середньострокового бюджетного планування.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Питанням програмно-цільового управління бюджетними ресурсами присвячені праці зарубіжних і вітчизняних вчених К. Вайс [1], Е. Ведунга [2, 3], А. Премчанда [4-6], В. Танзі [7], Л. Васютинської [8], І. Запатріної [14], Н. Корнієнко [9, 10], Л. Лисяк [11], Ю. Остріщенко [13], В. Федосова [12], І. Чугунова [13, 14] та інших. Водночас, потребують поглиблення досліджень питання теоретико-методологічних засад довгострокового прогнозування і середньострокового програмно-цільового планування видатків бюджету у системі державного стратегічного планування і прогнозування з урахуванням критеріїв пріоритетності і результативності, удосконалення підходів до оцінки результативності і соціально-економічної ефективності бюджетних видатків, бюджетних програм, діяльності розпорядників бюджетних коштів та поглиблення її застосування у бюджетному процесі.

Метою дослідження є розкриття та удосконалення теоретико-методологічних положень програмно-цільового методу управління бюджетними ресурсами в механізмі суспільного розвитку.

Завдання дослідження. Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: розкрити сутність програмно-цільового методу управління бюджетними ресурсами і особливості його функціонування у механізмі суспільного розвитку; удосконалити положення щодо довгострокового прогнозування і середньострокового програмно-цільового планування бюджетних видатків у системі державного стратегічного планування і прогнозування; розвинути підходи до оцінки результативності і соціально-економічної ефективності бюджетних видатків та бюджетної діяльності.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів і підходів наукового дослідження, у тому числі діалектичний, системний і структурний методи використано при розкритті сутності програмно-цільового методу управління бюджетними ресурсами у механізмі суспільного розвитку; методи наукового абстрагування, аналізу і синтезу, порівняльного і факторного аналізу – при визначенні теоретико-методологічних положень щодо оцінки результативності і соціально-економічної ефективності бюджетних видатків, довгострокового прогнозування і середньострокового програмно-цільового планування видаткової частини бюджету.

Результати дослідження. Програмно-цільовий метод управління бюджетними ресурсами являє собою модель організації бюджетного процесу, яка пов'язує розподіл і використання бюджетних коштів із очікуваними і досягнутими результатами діяльності органів державного управління при реалізації пріоритетних цілей і завдань соціально-економічного розвитку країни з метою отримання максимальної суспільної корисності від використання бюджетних ресурсів. Сукупність економічних відносин з приводу розподілу і використання бюджетних ресурсів проявляється в процесі управління видатками бюджету, основною метою якого є бюджетне забезпечення ефективної реалізації функцій держави у різних сферах

суспільної діяльності: економічній, політичній (управлінській), соціальній (освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення), культурній (духовній), правоохоронній, оборонній, екологічній, інформаційній тощо. Оскільки основним призначенням видатків бюджету є задоволення суспільних потреб, особливості обсягу і структури видаткової частини бюджету характеризують стратегічні пріоритети суспільного розвитку, які реалізуються в рамках бюджетної політики держави. Питання раціонального формування обсягу і структури видатків бюджету та їх ефективного і результативного використання для задоволення потреб суспільного розвитку і забезпечення соціально-економічного зростання в більшості економічно розвинутих країн вирішуються в умовах запровадження і подальшого удосконалення використання програмно-цільового методу управління бюджетними ресурсами як найбільш прогресивного методу бюджетного управління.

Програмно-цільове управління передбачає здійснення процесів формування і виконання видаткової частини бюджету у розрізі бюджетних програм розпорядників бюджетних коштів з чітко визначеними цілями і очікуваними суспільно корисними результатами від їх реалізації, що дозволяє перейти до формування програмно-цільового бюджету. Зазначене створює передумови для здійснення оцінки результативності бюджетних програм і діяльності органів державного управління, результативності бюджетних видатків в цілому та за напрямками використання при вирішенні пріоритетних завдань суспільного розвитку, а також дослідження соціально-економічного (суспільного) ефекту бюджетних видатків і бюджетної діяльності, бюджетної політики загалом. Оцінка результативності бюджетних видатків є інструментом підвищення ефективності, гнучкості і дієвості управління бюджетними ресурсами, оскільки інтеграція оцінки результатів у бюджетний механізм має на меті здійснення постійного аналізу очікуваного і досягнутого рівня результативності видатків бюджету на всіх стадіях бюджетного процесу та на його основі оптимізацію розподілу (перерозподілу) і використання бюджетних коштів з урахуванням критеріїв результативності бюджетних видатків і бюджетної діяльності.

Основним принципом формування і виконання видаткової частини бюджету в системі програмно-цільового управління бюджетними ресурсами є вимірюваність запланованих і фактичних результатів бюджетної діяльності за кожним напрямом та проведення систематичної оцінки рівня результативності бюджетних видатків при їх плануванні, виконанні і здійсненні контролю за виконанням бюджету. Зазначене передбачає визначення критеріїв оцінки результативності бюджетних видатків, бюджетних програм, діяльності органів державного управління з урахуванням специфіки галузі суспільних відносин, до якої вони належать, що проявляється у формуванні системи результативних показників для кожної бюджетної програми щодо затрат, кількісних і якісних характеристик продукту, ефективності, а також показників прямих і кінцевих результатів з метою оцінки кінцевого соціально-економічного (суспільно корисного) ефекту від реалізації бюджетної програми. Систематична оцінка результативності і соціально-економічної (суспільної) ефективності використання бюджетних ресурсів повинна здійснюватися на рівні бюджетних програм, бюджетних видатків в цілому і за функціональними призначеннями, на рівні діяльності головних розпорядників бюджетних коштів і галузі в цілому з метою раціоналізації розподілу і використання бюджетних коштів між бюджетними програмами, розпорядниками бюджетних коштів, галузями суспільної діяльності з урахуванням критерію результативності при вирішенні пріоритетних завдань суспільного розвитку.

Аналізуючи зарубіжний досвід управління бюджетними процесами, слід зазначити, що проблеми підвищення рівня ефективності і результативності використання бюджетних ресурсів у більшості країн з розвинутою і перехідною економікою вирішували в умовах запровадження і подальшого удосконалення використання програмно-цільового методу управління видатками бюджету. Особливості його використання в бюджетному процесі різних країн можна узагальнено згрупувати у такі основні концептуальні підходи до застосування: як комплексна бюджетна реформа в рамках модернізації системи управління державними фінансами із запровадженням програмної класифікації видатків бюджету і формуванням програмно-цільового бюджету (Австралія, Нова Зеландія, Великобританія, Нідерланди, Україна, Республіка Казахстан, Російська Федерація); як реформування бюджетного управління за окремими напрямками і рівнями державної діяльності шляхом програмно-цільового формування і реалізації бюджетних програм певного галузевого спрямування та/або на окремих рівнях бюджетної системи (Канада, США, Франція, Швеція, Ірландія); як вибіркове застосування шляхом формування бюджетних програм в окремих сферах суспільних відносин певними органами державного управління без регламентації використання програмно-цільового методу управління на загальнонаціональному рівні (Німеччина, Норвегія, Швейцарія, Данія, Фінляндія).

Розвиток бюджетних відносин в умовах економічної і соціальної глобалізації актуалізує потребу у постійному удосконаленні системи управління обмеженими бюджетними ресурсами для підвищення ефективності і результативності їх використання при вирішенні стратегічних пріоритетних завдань розвитку країни у різних сферах суспільної діяльності та забезпечення позитивного впливу бюджетної політики на динаміку економічних і соціально-демографічних процесів у країні, що потребує модернізації програмно-цільового управління видатками бюджету у наступних основних напрямках:

- забезпечення стратегічного характеру управління бюджетними ресурсами у системі державного стратегічного планування і прогнозування шляхом запровадження і удосконалення середньострокового програмно-цільового планування видатків бюджету в рамках довгострокової бюджетної стратегії, стратегії соціально-економічного розвитку країни, галузевих стратегій в різних сферах суспільних відносин;

- удосконалення теоретико-методологічних підходів до оцінки результативності бюджетних видатків і бюджетної діяльності, поглиблення її застосування на всіх стадіях бюджетного процесу з метою оптимізації розподілу і використання бюджетних ресурсів між бюджетними програмами, їх розпорядниками, напрямками державної діяльності з урахуванням критерію досягнення конкретних суспільно корисних результатів;

- децентралізація програмно-цільового управління бюджетними видатками у напрямку посилення самостійності і відповідальності органів державного управління за цільове, ефективне і результативне їх використання; забезпечення випереджального розвитку внутрішнього фінансового контролю в процесі управління бюджетними ресурсами;

- поширення застосування програмно-цільового методу управління бюджетними видатками на всіх рівнях бюджетної системи з метою формування консолідованого програмно-цільового бюджету для комплексної оцінки бюджетної результативності і соціально-економічного (суспільного) ефекту бюджетної політики.

Стратегічний характер програмно-цільового управління бюджетними ресурсами має на меті розширення часового діапазону показників формування видатків бюджету в рамках державних стратегічних планів і прогнозів соціально-економічного розвитку країни з метою забезпечення відповідності між запланованими результатами діяльності органів державного управління і стратегічними пріоритетними цілями суспільного розвитку. Досягнення взаємоузгодженості обсягу і структури видаткової частини бюджету із стратегічними пріоритетами державної політики у різних сферах суспільної діяльності стане важливою передумовою трансформації бюджетних видатків у ефективний інструмент регулювання суспільного розвитку і динаміки економічних та соціально-демографічних процесів у країні.

Забезпечення стратегічної спрямованості бюджетних видатків передбачає здійснення їх довгострокового прогнозування та середньострокового (річного) програмно-цільового планування в рамках бюджетної стратегії, розробленої на виконання стратегії соціально-економічного розвитку країни і галузевих стратегій у різних сферах суспільних відносин. Такий комплексний підхід до формування видаткової частини бюджету дозволяє узгодити стратегічні галузеві плани розвитку країни з фінансовими можливостями бюджету, а також забезпечити взаємозв'язок між запланованими результатами бюджетної діяльності і стратегічними пріоритетними цілями і завданнями соціально-економічного розвитку країни з метою їх ефективної реалізації. Модель програмно-цільового формування видатків бюджету в системі державного стратегічного планування і прогнозування представлена на рис. 1.

В умовах стратегічного управління бюджетними ресурсами процес формування бюджету повинен розпочинатися з розробки бюджетної стратегії у сфері доходів, видатків, дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу, міжбюджетних відносин, яка повинна передбачати довгострокове прогнозування бюджетних показників на базі прогнозу основних макропоказників економічного і соціального розвитку країни.

Бюджетна стратегія і довгостроковий прогноз видатків бюджету повинні формуватися в рамках прогнозу і стратегії соціально-економічного розвитку країни та взаємоузгоджуватись із розробленими на її виконання галузевими стратегічними планами і стратегічними планами головних розпорядників бюджетних коштів. Зазначений системний підхід до формування державних стратегічних планових і прогнозних документів дозволяє здійснити обґрунтовану пріоритезацію напрямів соціально-економічної політики держави і сформувати ієрархічно побудовану узгоджену систему стратегічних пріоритетних цілей і завдань розвитку країни у різних галузях суспільних відносин із чіткими механізмами їх реалізації, у тому числі в рамках бюджетної політики і стратегічних можливостей бюджетного фінансування.

Основним призначенням довгострокового прогнозування видатків бюджету в системі державного стратегічного планування є довгострокова оцінка ресурсного потенціалу для реалізації державної політики у сфері видатків бюджету та стримування їх необґрунтованого зростання шляхом узгодження стратегічних галузевих планів розвитку з бюджетними можливостями, що створює передумови для досягнення бюджетної збалансованості і стійкості у середньо- та довгостроковій перспективі. Прогнозні показники рівня видатків бюджету формуються на період до 10-15 років на підставі довгострокового прогнозу рівня доходів бюджету і дефіциту (профіциту) бюджету, визначених в рамках прогнозної динаміки економічного розвитку країни і стратегії управління державним боргом. Структуру бюджетних видатків прогнозують за основними розділами функціональної класифікації та у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів у відповідності із стратегічними пріоритетними напрямками бюджетної політики у різних сферах суспільної діяльності, визначених з урахуванням циклічності соціально-економічного розвитку з метою використання регуляторного потенціалу бюджетних видатків для впливу на динаміку економічних і соціально-демографічних процесів у країні, а також із врахуванням рівня результативності і соціально-економічної ефективності діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, бюджетних видатків різного функціонального призначення. Довгострокові прогнозні показники рівня видатків бюджету в цілому та у функціональному і відомчому розрізах виступають в якості граничних рівнів (обмежень) бюджетних видатків для головних розпорядників бюджетних коштів та за функціональними напрямками використання, оскільки визначені в рамках прогнозної динаміки розвитку економіки і соціальної сфери та очікуваних можливостей акумулювання бюджетних ресурсів у довгостроковій перспективі.

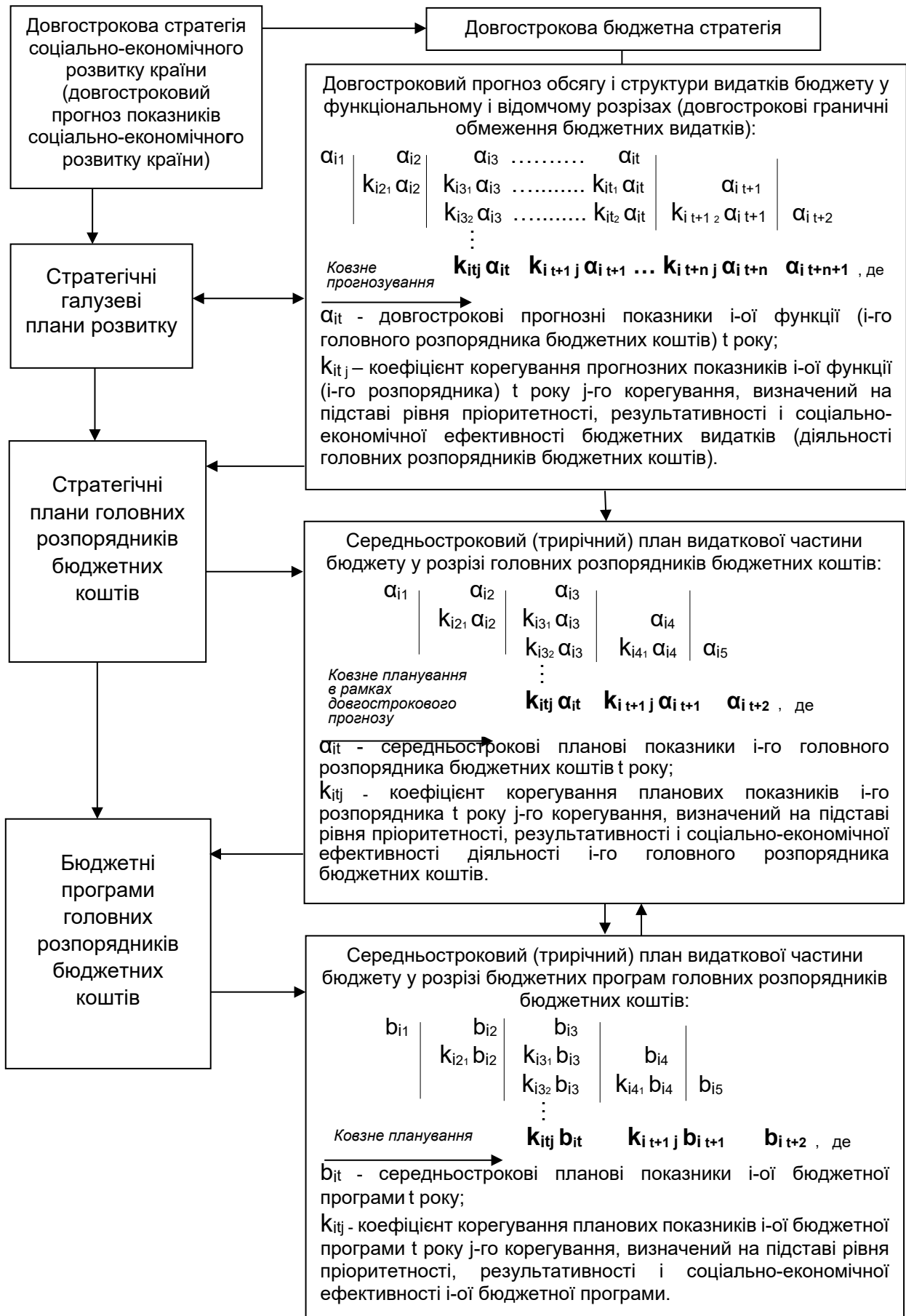

Рисунок 1. Модель програмно-цільового формування видатків бюджету в системі державного стратегічного планування і прогнозування

Джерело: розроблено автором.

На основі стратегічних галузевих планів розвитку і в межах доведених довгострокових граничних рівнів бюджетних видатків головні розпорядники бюджетних коштів складають стратегічні плани своєї діяльності, які визначають їх головну мету як суб'єкта державного управління у відповідній сфері суспільних відносин, стратегічні цілі, завдання, заходи та очікувані результати діяльності у середньо- та довгостроковій перспективі, а також містять перелік бюджетних програм, необхідних для реалізації запланованих цілей і завдань, та обсяги бюджетного фінансування діяльності головного розпорядника. На виконання стратегічних планів своєї діяльності головні розпорядники бюджетних коштів розробляють бюджетні програми, кожна з яких, в свою чергу, повинна мати чітко визначені головну мету її формування, цілі і завдання для її досягнення, конкретизовані види і напрями діяльності для їх реалізації, обсяги бюджетного фінансування, а також перелік результативних показників, за допомогою яких можна оцінити ступінь досягнення поставлених цілей. На підставі аналізу, погодження і зведення показників бюджетного фінансування, визначених у стратегічних планах діяльності головних розпорядників бюджетних коштів і паспортах їх бюджетних програм формується і затверджується середньостроковий (від 3 до 5 років) план видаткової частини бюджету у розрізі бюджетних програм головних розпорядників бюджетних коштів.

Прогнозування і середньострокове планування бюджетних показників повинно здійснюватися із використанням ковзного методу формування, який передбачає, що після закінчення поточного бюджетного року до прогнозних (планових) показників наступних періодів додаються прогнозні (планові) показники ще одного року, а попередні прогнозні (планові) показники залишаються або незмінними, або можуть корегуватися з урахуванням певних критеріїв, змін прогнозної динаміки основних макропоказників економічного і соціального розвитку країни, впливу інших значимих чинників. Ковзний метод прогнозування і планування бюджетних показників у середньо- та довгостроковій перспективі надає бюджетній політиці ознак неперервності і послідовності при досягненні чітко визначених довгострокових пріоритетів бюджетної політики у різних сферах суспільної діяльності.

Довгострокове прогнозування видатків бюджету здійснюється на принципах ковзного формування і передбачає корегування прогнозних показників з урахуванням рівня пріоритетності, результативності і соціально-економічної ефективності діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, бюджетних видатків в цілому та за функціональним призначенням. Середньострокове планування видаткової частини бюджету в програмному розрізі та у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів передбачає ковзне планування в рамках показників довгострокового прогнозу видатків бюджету, а також корегування планових показників на підставі рівня пріоритетності, результативності і соціально-економічної ефективності бюджетних програм, діяльності головних розпорядників бюджетних коштів. Підвищення якісного рівня програмно-цільового планування видаткової частини бюджету потребує здійснення систематичної оцінки запланованого і фактично досягнутого рівня результативності і соціально-економічної ефективності бюджетних видатків, бюджетних програм, діяльності розпорядників бюджетних коштів для врахування її результатів при формуванні нових і корегуванні попередніх прогнозних і планових показників з метою забезпечення динамічної оптимізації розподілу і використання бюджетних коштів з урахуванням критерію бюджетної результативності.

Таким чином, програмно-цільове формування видатків бюджету в системі державного стратегічного планування і прогнозування повинно базуватись на наступних основних засадах:

- довгострокове прогнозування рівня видатків бюджету в цілому та за функціональною і відомчою структурою з урахуванням пріоритетності, результативності і соціально-економічної ефективності діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, бюджетних видатків в цілому і за функціональним призначенням, яке здійснюється в рамках бюджетної стратегії, прогнозу і стратегії соціально-економічного розвитку країни, стратегічних галузевих планів;

- середньострокове програмно-цільове планування видаткової частини бюджету у розрізі бюджетних програм головних розпорядників бюджетних коштів в рамках довгострокового прогнозу видатків бюджету на основі стратегічних планів головних розпорядників бюджетних коштів і паспортів бюджетних програм із врахуванням рівня пріоритетності, результативності і соціально-економічної ефективності бюджетних програм і діяльності розпорядників бюджетних коштів;

- систематична оцінка результативності і соціально-економічної ефективності бюджетних видатків, бюджетних програм, діяльності розпорядників бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу для корегування прогнозних і планових показників видаткової частини бюджету з урахуванням критерію бюджетної результативності.

Важливим показником, що характеризує ефективність управління бюджетними ресурсами, є результативність бюджетних видатків, яка достатньо тривалий час залишається недооціненою в системі управління бюджетним процесом багатьох країн. Сучасні моделі управління бюджетними ресурсами не в достатній мірі орієнтовані на результат бюджетної діяльності, що найчастіше проявляється у плануванні бюджетних видатків на основі відповідних показників попередніх періодів, скорегованих на рівень інфляції, без врахування оцінки очікуваного і досягнутого рівня результативності, а також здійсненні аналізу ефективності використання бюджетних коштів шляхом визначення ступеня освоєння виділених бюджетних асигнувань або рівня виконання планових показників бюджетного фінансування без оцінки досягнення суспільно вагомих прямих і кінцевих результатів. Оцінка результативності бюджетних видатків і діяльності органів державного управління досі залишається недостатньо дослідженою сферою економічної науки, незважаючи на вагому практичну цінність такої оцінки.

Результативність бюджетних видатків займає центральне місце у програмно-цільовій моделі управління бюджетними ресурсами, що знаходить своє відображення у здійсненні процесів формування і виконання видаткової частини бюджету в залежності від очікуваного і досягнутого рівня результативності бюджетних програм і діяльності розпорядників бюджетних коштів. Програмно-цільове управління бюджетними ресурсами передбачає здійснення оцінки результативності бюджетних видатків на всіх етапах бюджетного управлінського циклу «прогнозування – планування – виконання – звітування – контроль» та на підставі її результатів розробку дієвих заходів щодо підвищення рівня їх результативності при формуванні і виконанні. Отже, при повноцінному функціонуванні програмно-цільового методу акцент з управління бюджетними ресурсами переноситься на управління бюджетними результатами при вирішенні пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку країни, що дозволяє перейти на якісно новий рівень бюджетного управління. Крім того, систематична оцінка рівня результативності бюджетних видатків дозволяє створити цілісну замкнену систему управління видатками бюджету, спрямовану на забезпечення динамічної оптимізації розподілу і використання бюджетних ресурсів на підставі критеріїв очікуваного і досягнутого рівня результативності бюджетних видатків з метою мінімізації бюджетних втрат і максимізації бюджетних результатів на всіх стадіях бюджетного процесу. Таким чином, програмно-цільове управління видатками бюджету має на меті переорієнтацію бюджетного процесу на результат бюджетної діяльності, що передбачає перехід від планування бюджетних ресурсів до планування бюджетних результатів діяльності органів державного управління при вирішенні пріоритетних завдань розвитку країни у різних сферах суспільних відносин шляхом інтеграції оцінки результативності бюджетних видатків у всі стадії бюджетного процесу, який, окрім процедур планування, розгляду, затвердження, виконання, внесення змін, контролю повинен містити процедури постійного моніторингу і оцінки очікуваних і досягнутих проміжних, прямих та кінцевих результатів бюджетної діяльності.

Система управління бюджетними ресурсами в умовах їх обмеженості повинна базуватися на засадах раціоналізації їх формування, оптимізації цільового розподілу та постійного підвищення ефективності і результативності їх використання з метою забезпечення достатньо високої якості державних послуг і отримання максимального суспільно-корисного ефекту. Отже, результативність бюджетних видатків характеризується поєднанням принципів алокації, економності і економічності, ефективності, результативності при їх формуванні та використанні.

Принцип алокації (цільового розподілу обмежених ресурсів) передбачає цілеспрямований розподіл і використання бюджетних ресурсів у відповідності із визначеними стратегічними пріоритетними цілями і завданнями соціально-економічного розвитку країни, що знаходить своє відображення у формуванні бюджетних програм із чітко визначеними головною метою, цілями і завданнями, видами і напрямками діяльності, які формуються в рамках системи стратегічних цілей і завдань суспільного розвитку, конкретизованих в стратегії соціально-економічного розвитку країни, бюджетній стратегії, галузевих стратегічних планах, стратегічних планах діяльності головних розпорядників бюджетних коштів. Питання обґрунтованої пріоритетизації суспільних цілей і вибору серед альтернативних напрямів використання бюджетних ресурсів вирішується в рамках ефективного функціонування цілісної системи державного стратегічного планування і прогнозування шляхом формування взаємоузгоджених державних прогнозних і планових документів розвитку країни.

Принцип економності проявляється у досягненні необхідних результатів з використанням мінімального обсягу ресурсів. Принцип економічності має на меті отримання результату шляхом обґрунтованої оптимізації обсягу і структури витрат ресурсів. При формуванні бюджетних видатків необхідним є поєднання цих двох принципів шляхом оптимізації обсягу і структури бюджетних витрат в рамках бюджетних програм з використанням обґрунтованої мінімізації витрат ресурсів для досягнення достатньо високого кількісного і якісного рівня результатів і недопущення перевитрат бюджетних коштів.

Економічна ефективність характеризує співвідношення отриманого продукту (результату) і витрат ресурсів, а також рівень витрат ресурсів на одиницю показника продукту (результату). Принцип результативності передбачає досягнення максимального результату при використанні визначеного обсягу ресурсів. Поєднання принципів ефективності і результативності при формуванні бюджетних програм передбачає досягнення максимального кількісного та/або якісного рівня результату при використанні визначеного обсягу бюджетних ресурсів, а також досягнення результатів певного кількісного і якісного рівня з використанням мінімального обсягу бюджетних ресурсів.

Результативність бюджетних видатків у широкому розумінні слід досліджувати як комплексне поняття, що включає пряму результативність, у тому числі заплановані і фактичні результативність бюджетної програми, результативність діяльності головного розпорядника бюджетних коштів, та кінцеву результативність, у тому числі очікувані і досягнуті соціально-економічна ефективність бюджетної програми, групи бюджетних програм певного галузевого спрямування, соціально-економічна ефективність діяльності головного розпорядника бюджетних коштів, групи головних розпорядників бюджетних коштів певного галузевого спрямування, соціально-економічна ефективність видатків бюджету в цілому та за функціональним призначенням (рис. 2).

Під прямою результативністю слід розуміти кількісні та/або якісні характеристики створеного продукту при використанні визначеного обсягу бюджетних коштів, досягнення яких повністю залежить від діяльності розпорядника бюджетних коштів. Кінцева результативність виражає цільовий рівень (зміну рівня) показників соціально-економічного розвитку країни та показників, що характеризують розвиток різних сфер суспільних

відносин, який обумовлений досягненням прямих результатів бюджетних програм і діяльності головних розпорядників бюджетних коштів.

Пряма і кінцева результативність бюджетних видатків знаходить своє відображення у формуванні результативних показників бюджетних програм і стратегічних планів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів.

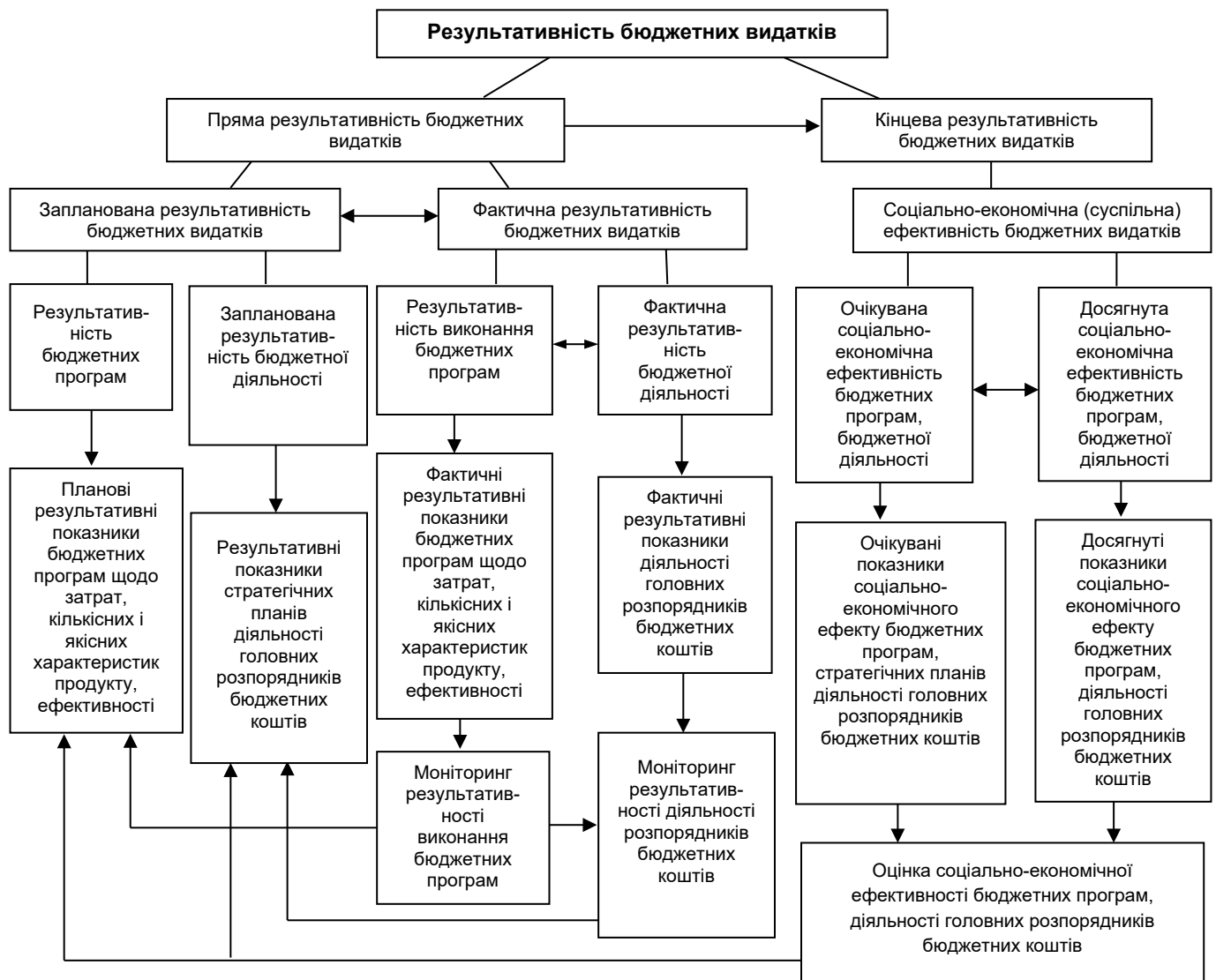

Рисунок 2. Результативність бюджетних видатків у системі програмно-цільового управління бюджетними ресурсами

Джерело: складено автором.

Зазначене передбачає розробку системи результативних показників щодо затрат, ефективності, кількісних і якісних характеристик продукту (вироблених товарів, виконаних робіт, наданих послуг), а також показників проміжних, прямих і кінцевих результатів для кожної бюджетної програми з урахуванням галузевої специфіки, за допомогою яких можна здійснити оцінку запланованого і фактично досягнутого рівня результативності і соціально-економічної ефективності бюджетних програм. Крім того, головні розпорядники бюджетних коштів складають стратегічні плани діяльності, які повинні містити показники прямих і кінцевих результатів своєї діяльності для оцінки очікуваного і досягнутого рівня результативності і соціально-економічної ефективності бюджетної діяльності.

Результативність бюджетної програми (запланована результативність бюджетної програми), яка характеризує її очікувані проміжні і прямі результати, слід досліджувати як комплексне поняття, що виражає запланований рівень затрат ресурсів, кількісних і якісних характеристик продукту (результату), ефективності в рамках реалізації програми за допомогою відповідних результативних показників. Результативність виконання бюджетної програми (фактична результативність бюджетної програми) характеризує рівень досягнення проміжних і прямих результатів в процесі її реалізації шляхом визначення рівня виконання запланованих результативних показників затрат, продукту, ефективності у встановлені строки з використанням запланованого обсягу бюджетних коштів.

Результативність діяльності розпорядника бюджетних коштів характеризує очікувані і фактично досягнуті прямі і проміжні результати його діяльності як суб'єкта державного управління у відповідній галузі суспільних відносин, що визначені в стратегічних планах його діяльності.

Моніторинг результативності виконання бюджетних програм передбачає здійснення постійного аналізу процесу їх виконання з метою оцінки фактичних результативних показників і порівняння їх із запланованим рівнем, що дозволяє виявити бюджетні програми з недостатнім рівнем результативності в процесі їх виконання, дослідити причини недостатньо ефективної їх реалізації, переглянути показники їх формування і розробити дієві заходи для підвищення фактичного рівня їх результативності, а також визначити особливості подальшої реалізації цих програм у поточному і наступних бюджетних періодах. Моніторинг результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів повинен базуватися на аналізі рівня результативності їх бюджетних програм, порівнянні фактичних показників їх діяльності із запланованими, відповідними показниками діяльності інших розпорядників, галузі в цілому.

Соціально-економічна ефективність бюджетних програм і бюджетної діяльності, яка характеризує кінцеву результативність бюджетних видатків, виражає економічний та/або соціальний ефект, отриманий від реалізації бюджетної програми, діяльності головного розпорядника бюджетних коштів або їх груп різного галузевого спрямування. Оцінка соціально-економічної ефективності бюджетних видатків має на меті виявлення впливу очікуваних і фактично досягнутих прямих результатів бюджетних програм і діяльності головних розпорядників бюджетних коштів на різні сфери суспільних відносин, показники економічного і соціального розвитку країни.

Важливим є удосконалення теоретико-методологічних підходів до оцінки результативності і соціально-економічної ефективності бюджетних видатків, бюджетних програм, діяльності головних розпорядників бюджетних коштів з урахуванням їх галузевої специфіки з метою раціоналізації розподілу і використання бюджетних ресурсів на підставі визначення недостатньо результативних бюджетних програм і їх розпорядників, виявлення на цій основі можливостей економії бюджетних ресурсів та її перерозподілу на користь інших більш результативних бюджетних програм і їх розпорядників.

Сучасні тенденції управління бюджетними процесами демонструють перехід до більш децентралізованого управління бюджетними ресурсами, що передбачає розширення бюджетної самостійності і відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів шляхом складання стратегічних планів своєї діяльності і розробки на їх виконання бюджетних програм, випереджального розвитку внутрішнього фінансового контролю, запровадження постійного внутрішнього моніторингу результативності власних бюджетних програм на єдиних науково обґрунтованих методологічних підходах і принципах, публічного звітування про досягнення цілей і результативних показників бюджетних програм і своєї бюджетної діяльності.

Висновки. Програмно-цільове управління бюджетними ресурсами передбачає модель організації бюджетного процесу, яка пов'язує формування і використання видатків бюджету із очікуваними і досягнутими результатами діяльності органів державного управління при реалізації визначених пріоритетних цілей і завдань розвитку країни у різних сферах суспільних відносин. Програмно-цільове планування і виконання видаткової частини бюджету здійснюється у розрізі бюджетних програм розпорядників бюджетних коштів з чітко визначеними цілями і результатами бюджетної діяльності, передбачає проведення систематичної оцінки запланованого і фактично досягнутого рівня результативності бюджетних видатків на всіх стадіях бюджетного процесу та на її основі оптимізацію розподілу (перерозподілу) і використання бюджетних ресурсів з урахуванням критеріїв суспільної пріоритетності і бюджетної результативності. Результативність бюджетних видатків як комплексне поняття включає результативність бюджетних програм, діяльності розпорядників бюджетних коштів, а також кінцеву соціально-економічну (суспільну) ефективність бюджетних програм і діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, їх груп різного галузевого спрямування, видатків бюджету в цілому та за функціональним призначенням.

Стратегічний підхід до програмно-цільового управління бюджетними видатками передбачає їх формування у системі державного стратегічного планування і прогнозування з метою забезпечення раціонального розподілу обмежених бюджетних ресурсів у відповідності із обґрунтованою системою стратегічних цілей і завдань розвитку країни у різних галузях суспільної діяльності, а також цілеспрямованого, послідовного і системного використання бюджетних коштів для досягнення запланованих результатів бюджетної і соціально-економічної політики держави у середньо- та довгостроковій перспективі. Програмно-цільове формування видатків бюджету в системі державного стратегічного планування і прогнозування базується на наступних засадах: довгострокове ковзне прогнозування рівня видатків бюджету в цілому та за функціональною і відомчою структурою з урахуванням критеріїв їх суспільної пріоритетності і бюджетної результативності; середньострокове ковзне програмно-цільове планування видаткової частини бюджету у розрізі бюджетних програм головних розпорядників бюджетних коштів в рамках довгострокового прогнозу видатків бюджету з урахуванням пріоритетності, результативності і соціально-економічної ефективності бюджетних програм і бюджетної діяльності; систематична оцінка результативності і соціально-економічної ефективності бюджетних програм і бюджетної діяльності на всіх стадіях бюджетного процесу для корегування прогнозних і планових показників видаткової частини бюджету на основі критерію бюджетної результативності.

Використання програмно-цільового методу управління бюджетними ресурсами у механізмі суспільного розвитку дозволяє підвищити раціональність формування, оптимальність розподілу, ефективність і

результативність використання видатків бюджету на основі застосування критеріїв суспільної пріоритетності і бюджетної результативності при плануванні і виконанні видаткової частини бюджету; змістити акценти з управління бюджетними ресурсами на управління бюджетними результатами при вирішенні пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку країни; забезпечити стратегічний цілеспрямований характер управління бюджетними ресурсами в системі державного стратегічного планування і прогнозування; створити цілісну замкнену систему управління видатками бюджету на основі систематичної оцінки рівня їх результативності на всіх стадіях бюджетного процесу; забезпечити динамічну оптимізацію планування і виконання видаткової частини бюджету на підставі критеріїв очікуваного і досягнутого рівня результативності бюджетних видатків; досягти вищого рівня децентралізації управління бюджетними ресурсами завдяки підвищенню бюджетної самостійності і відповідальності органів державного управління. Ефективне функціонування програмно-цільового методу управління бюджетними ресурсами у системі державного стратегічного планування і прогнозування створить передумови для системного, послідовного і результативного вирішення стратегічних пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку країни, підвищення рівня якості і дієвості бюджетної політики, досягнення бюджетної збалансованості і стійкості у середньо- та довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Вайс К. Оцінювання: методи дослідження програм та політики: пер. з англ. Київ: Основи, 2000. 671 с.
2. Vedung E. *Public Policy and Program Evaluation*. New York: Routledge, 2017. 336 p.
3. Vedung E. *Six models of evaluation*. Routledge handbook of public policy. 2012. P. 405-418.
4. Premchand A. *Public Expenditure Management*. IMF. 1993. 297 p.
5. Premchand A. *Government Budgeting and Expenditure Controls: Theory and Practice*. IMF. 1984. 530 p.
6. Premchand A. *Controlling Government Spending: The Ethos, Ethics and Economics of Expenditure Management*. Oxford University Press. 2005. 378 p.
7. Танци В. Правительство и рынки: меняющаяся экономическая роль государства: пер. с англ. Москва: Изд-во Института Гайдара, 2018. 584 с.
8. Васютинська Л. А. Система видатків бюджету в умовах розвитку програмно-цільового управління: монографія. Одеса: Друк-Південь, 2014. 192 с.
9. Корнієнко Н. М. Теоретичні та практичні засади програмно-цільового методу планування бюджетних видатків. Наукові праці НДФІ. 2012. Вип. 1 (58). С. 70-78.
10. Корнієнко Н. М. Оцінка і моніторинг ефективності бюджетних програм. Економічний часопис - XXI. 2013. № 5-6 (2). С. 31-33.
11. Лисяк Л. В. Впровадження програмно-цільового методу планування видатків місцевих бюджетів в Україні. Формування ринкової економіки в Україні. Збірник наукових праць ЛНУ ім. Івана Франка. 2013. Вип. 29. Ч. 2. С. 3-9.
12. Макрофінансове бюджетування / за наук. ред. В. М. Федосова. Київ : КНЕУ, 2011. 312 с.
13. Чугунов І. Я., Остріченко Ю. В. Напрям застосування програмно-цільового методу планування місцевих бюджетів. Наукові праці НДФІ. 2009. Вип. 3 (48). С. 3-11.
14. Чугунов І. Я., Запатріна І. В. Розвиток програмно-цільового методу планування бюджету. Фінанси України. 2008. №5. С. 3-14.

References

1. Vays, K. (2000). *Otsinyuvannya: metody doslidzhennya prohram ta polityky* [Evaluation: research methods of programs and policies]: per. z anhl. Kyiv: Osnovy, 671 p. [in Ukr.].
2. Vedung, E. (2017). *Public Policy and Program Evaluation*. New York: Routledge, 336 p. [in Eng.].
3. Vedung, E. (2012). *Six models of evaluation*. Routledge handbook of public policy. 405-418. [in Eng.].
4. Premchand, A. (1993). *Public Expenditure Management*. IMF, 297 p. [in Eng.].
5. Premchand, A. (1984). *Government Budgeting and Expenditure Controls: Theory and Practice*. IMF, 530 p. [in Eng.].
6. Premchand, A. (2005). *Controlling Government Spending: The Ethos, Ethics and Economics of Expenditure Management*. Oxford University Press, 378 p. [in Eng.].
7. Tantsy, V. (2018). *Pravytel'stvo y rynky: menyayushchayasya ékonomycheskaya rol' hosudarstva* [Government and Markets: Changing Economic Role of the State]: per. s anhl. Moscow: Yzd-vo Ynstytuta Haydara, 584 p. [in Rus.].
8. Vasyutyns'ka, L. A. (2014). *Systema vydatkiv byudzhetu v umovakh rozvytku prohramno-tsil'ovoho upravlinnya* [System of budget expenditures in the conditions of development of program-target management]: monohrafiya. Odesa: Druk-Pivden', 192 p. [in Ukr.].
9. Korniyenko, N. M. (2012). *Teoretychni ta praktychni zasady prohramno-tsil'ovoho metodu planuvannya byudzhethnykh vydatkiv* [Theoretical and practical principles of the program-target method of budget expenditures planning]. *Naukovi pratsi NDFI*, 1(58). 70-78. [in Ukr.].
10. Korniyenko, N. M. (2013). *Otsinka i monitorynh efektyvnosti byudzhethnykh prohram* [Evaluation and monitoring of the effectiveness of budget programs]. *Ekonomichnyy chasopys* – XXI, 5-6 (2). 31-33. [in Ukr.].
11. Lysyak, L. V. (2013). *Vprovadzhennya prohramno-tsil'ovoho metodu planuvannya vydatkiv mistsevykh byudzhethiv v Ukrayini* [Implementation of the program-target method of planning of local budget expenditures in

Ukraine]. *Formuvannya rynkovoyi ekonomiky v Ukrayini. Zbirnyk naukovykh prats' LNU im. Ivana Franka*. Vyp. 29. Ch. 2. S. 3-9. [in Ukr.].

12. Fedosov, V. M. (2011). *Makrofinansove byudzhetuвання* [Macrofinance budgeting]. Kyiv: KNEU, 312 p. [in Ukr.].

13. Chuhunov, I. Y., Ostrishchenko, Y. V. (2009). *Napryamy zastosuvannya prohramno-tsil'ovoho metodu planuvannya mistsevykh byudzhetyv* [Areas of application of the program-target method of planning of local budgets]. *Naukovi pratsi NDFI*, 3(48). 3-11. [in Ukr.].

14. Chuhunov, I. Y., Zapatrina, I. V. (2008). *Rozvytok prohramno-tsil'ovoho metodu planuvannya byudzhetu* [Development of the program-target method of budget planning]. *Finansy Ukrayiny*, 5. 3-14. [in Ukr.].

ДАНІ ПРО АВТОРА

Самошкіна Ольга Анатоліївна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного фінансового інституту Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: iskra37@ukr.net

orcid.org/0000-0002-1399-0299

Researcher ID: B-7408-2019

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Самошкіна Ольга Анатольевна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник Научно-исследовательского финансового института Киевского национального торгового-экономического университета

e-mail: iskra37@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Samoshkina Olga, Candidate of Economic Sciences (Ph. D.), Senior Research Officer, Scientific Research Financial Institute, Kyiv National University of Trade and Economics

e-mail: iskra37@ukr.net

УДК 336.14(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-196-204>

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ*

Собчук С. І.

Актуальність теми дослідження. Пошук нових джерел економічного зростання на етапі посткризового розвитку національної економіки визначає необхідність розробки та впровадження ефективної бюджетної політики, оскільки дисфункції фінансової системи, що породжуються тенденціями фінансової глобалізації, негативно позначаються на економічному середовищі країни. Зміна типу економічного зростання конститує необхідність модифікації бюджетного регулювання в сторону його проактивних змін, що включають завдання забезпечення транспарентності, формування ефективних податкових стимулів та збільшення доступності фінансових ресурсів за допомогою удосконалення наявних методик та способів реалізації бюджетної політики та підвищення якості інституційного середовища.

Постановка проблеми. Бюджетне регулювання потребує врахування оптимального співвідношення між елементами бюджетної системи та характеристиками циклічного економічного розвитку. Зазначене свідчить про доцільність формування інституційного середовища бюджетної політики, яке повинно бути спрямоване на забезпечення сталого розвитку національної економіки, сприяння зростанню конкурентоспроможності економіки, забезпечення фінансової стабільності, ефективний захист внутрішнього ринку та підтримку експорту, модернізацію інфраструктури, забезпечення захисту навколишнього середовища, оптимізацію соціального захисту населення та підвищення його рівні та адресності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню інституційних засад формування бюджетної політики країни та удосконаленню системи бюджетного регулювання суспільного розвитку присвячено праці таких зарубіжних та вітчизняних науковців як А. Мазаракі [1], Л. Лисяк [2], Д. Норта [3], В. Макогон [4], М. Пасічного [5], І. Чугунова [6], Ш. Бланкарта, А. Сміта, Дж. М. Кейнса, А. Гриценка, І. Запатріної, І. Лук'яненко, І. Лютого, В. Федосова, С. Юрія та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Інституційна трансформація бюджетної політики є дієвим інструментом підвищення рівня взаємодії між усіма учасниками бюджетних відносин.

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи «Бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0118U000128).

Необхідним є посилення їх координації щодо досягнення цілей суспільного розвитку в процесі виконання функцій та завдань, відповідно до стратегічних цілей вітчизняної економіки.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданням дослідження є характеристика інституційного середовища бюджетної політики держави. Метою дослідження є розкриття теоретико-методичних засад формування інституційного середовища бюджетного регулювання суспільного розвитку та виокремлення напрямів його удосконалення.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів і підходів наукового пізнання, серед яких варто відзначити: системний, структурний, узагальнення та наукового абстрагування.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Визначено особливості формування інституційного середовища бюджетного регулювання суспільного розвитку. Виокремлено напрями підвищення інституційної взаємодії складових бюджетної системи в умовах трансформації економіки. Охарактеризовано основні елементи бюджетної архітекτονіки направлені на досягнення збалансованого і стійкого соціально-економічного розвитку держави.

Галузь застосування результатів. Організація та проведення наукових досліджень щодо формування інституційних засад бюджетної політики країни.

Висновки відповідно до статті. З метою забезпечення стійкого економічного зростання, доцільним є визначення основних засад формування інституційного середовища бюджетного регулювання суспільного розвитку, що полягають у поєднанні складових адаптивної інституційної архітекτονіки бюджетної системи та інструментів фіскального регулювання, оптимізації структури бюджетних доходів і видатків, системи міжбюджетних відносин й середньострокового бюджетного планування та прогнозування на основі встановлення взаємозв'язку між тенденціями фінансової глобалізації та пріоритетами державної фінансової політики, що при врахуванні волатильності економіки та лагових ефектів сприятиме забезпеченню стійкого економічного зростання.

Ключові слова: бюджетне регулювання, дефіцит бюджету, доходи бюджету, видатки бюджету, інституційна архітектоніка.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СРЕДА БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Собчук С. И.

Актуальность темы исследования. Поиск новых источников экономического роста на этапе посткризисного развития национальной экономики определяет необходимость разработки и внедрения эффективной бюджетной политики, поскольку дисфункции финансовой системы, порождаемые тенденциями финансовой глобализации, негативно сказываются на экономической среде страны. Изменение типа экономического роста конституирует необходимость модификации бюджетного регулирования в сторону его проактивных изменений, включающих задачи обеспечения транспарентности, формирования эффективных налоговых стимулов и увеличения доступности финансовых ресурсов с помощью совершенствования имеющихся методик и способов реализации бюджетной политики и повышения качества институциональной среды.

Постановка проблемы. Бюджетное регулирование требует учета оптимального соотношения между элементами бюджетной системы и характеристиками циклического экономического развития. Указанное свидетельствует о целесообразности формирования институциональной среды бюджетной политики, которое должно быть направлено на обеспечение устойчивого развития национальной экономики, содействие росту конкурентоспособности экономики, обеспечения финансовой стабильности, эффективная защита внутреннего рынка и поддержку экспорта, модернизацию инфраструктуры, обеспечение защиты окружающей среды, оптимизацию социальной защиты населения и повышение его уровня и адресности.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучению институциональных основ формирования бюджетной политики страны и совершенствованию системы бюджетного регулирования общественного развития посвящены работы таких зарубежных и отечественных ученых как А. Мазараки [1], Л. Лысяк [2], Д. Норта [3], В. Макогон [4], М. Пасечного [5], И. Чугунова [6], Ш. Бланкарта, А. Смита, Дж. М. Кейнса, А. Гриценко, И. Запатриной, И. Лукьяненко, И. Лютого, В. Федосова, С. Юрия и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Институциональная трансформация бюджетной политики является действенным инструментом повышения уровня взаимодействия между всеми участниками бюджетных отношений. Необходимо усиление их координации по достижению целей общественного развития в процессе выполнения функций и задач, в соответствии со стратегическими целями отечественной экономики.

Постановка задачи, цели исследования. Задачей исследования является характеристика институциональной среды бюджетной политики государства. Целью исследования является раскрытие теоретико-методических основ формирования институциональной среды бюджетного регулирования общественного развития и выделение направлений его совершенствования.

Метод или методология проведения исследования. В статье применена совокупность методов и подходов научного познания, среди которых стоит отметить: системный, структурный, обобщения и научного абстрагирования.

Изложение основного материала (результаты работы). Определены особенности формирования институциональной среды бюджетного регулирования общественного развития. Выделены направления повышения институционального взаимодействия составляющих бюджетной системы в условиях трансформации экономики. Охарактеризованы основные элементы бюджетной архитектуры, направленные на достижение сбалансированного и устойчивого социально-экономического развития государства.

Область применения результатов. Организация и проведение научных исследований по формированию институциональных основ бюджетной политики страны.

Выводы в соответствии со статьёй. С целью обеспечения устойчивого экономического роста, целесообразным является определение основных принципов формирования институциональной среды бюджетного регулирования общественного развития, заключающиеся в сочетании составляющих адаптивной институциональной архитектуры бюджетной системы и инструментов фискального регулирования, оптимизации структуры бюджетных доходов и расходов, системы межбюджетных отношений и среднесрочного бюджетного планирования и прогнозирования на основе установления взаимосвязи между тенденциями финансовой глобализации и приоритетами государственной финансовой политики, при учёте волатильности экономики и лаговых эффектов будет способствовать обеспечению устойчивого экономического роста.

Ключевые слова: бюджетное регулирование, дефицит бюджета, доходы бюджета, расходы бюджета, институциональная архитектура.

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF BUDGETARY REGULATION OF SOCIAL DEVELOPMENT

Sobchuk S. I.

Relevance of the research topic. The search for new sources of economic growth at the stage of post-crisis development of the national economy determines the need for the development and implementation of an effective budget policy, since the financial system dysfunctions generated by the trends of financial globalization negatively affect the economic environment of the country. The change in the type of economic growth constitutes the necessity of modifying the budget regulation towards its proactive changes, which include transparency, effective tax incentives and increased availability of financial resources by improving existing methods and methods for implementing fiscal policy and improving the quality of the institutional environment.

Formulation of the problem. Budgetary regulation needs to take into account the optimal balance between elements of the budget system and characteristics of cyclic economic development. This indicates the appropriateness of forming an institutional environment of fiscal policy, which should be aimed at ensuring the sustainable development of the national economy, promoting economic competitiveness, ensuring financial stability, effective protection of the domestic market and export support, infrastructure modernization, ensuring environmental protection, optimizing social protection of the population. and increasing its level and targeting.

Analysis of recent research and publications. The work of foreign and domestic scholars such as A. Mazaraki [1], L. Lisyak [2], D. North [3], V. Makogon [4], M. Pasichnogo [5], I. Chugunova [6], S. Blankart, A. Smith, J. M. Keynes, A. Gritsenko, I. Zapatrina, I. Lukyanenko, I. Lyutoha, V. Fedosova, S. Yurii and others, are devoted to studying the institutional principles of fiscal policy making in the country and to improve the system of budgetary regulation of social development.

Selection of unexplored parts of the general problem. Institutional transformation of fiscal policy is an effective tool for increasing the level of interaction between all members of budget relations. It is necessary to strengthen their coordination in achieving the goals of social development in the process of performing functions and tasks, in accordance with the strategic goals of the domestic economy.

Setting the task, the purpose of the study. The objective of the study is to characterize the institutional environment of the state budget policy. The purpose of the study is to reveal the theoretical and methodological foundations for the formation of the institutional environment of budgetary regulation of social development and to identify the directions of its improvement.

Method or methodology for conducting research. The article uses a set of methods and approaches of scientific knowledge, among which it should be noted: systematic, structural, generalization and scientific abstraction.

Presentation of the main material (results of work). The peculiarities of formation of the institutional environment of budget regulation of social development are determined. The directions of increasing the institutional interaction of the components of the budget system in the conditions of the transformation of the economy are singled out. The main elements of the budget architectonics are described to achieve a balanced and sustainable socio-economic development of the state.

The field of application of results. Organization and conducting of scientific researches on formation of institutional principles of the budget policy of the country.

Conclusions according to the article. In order to ensure sustainable economic growth, it is expedient to determine the basic principles of forming an institutional environment for budget regulation of social development,

consisting of combining the components of the adaptive institutional architecture of the budgetary system and instruments of fiscal regulation, optimizing the structure of budget revenues and expenditures, the system of intergovernmental fiscal relations and medium-term budget planning, and forecasting on the basis of establishing the relationship between the trends of financial globalization and priorities state financial policy, taking into account the volatility of the economy and the lagged effects will promote sustainable economic growth.

Keywords: budget regulation, budget deficit, budget revenues, budget expenditures, institutional architectonics.

JEL Classification H10, H30, H60

Актуальність теми дослідження. Пошук нових джерел економічного зростання на етапі посткризового розвитку національної економіки визначає необхідність розробки та впровадження ефективної бюджетної політики, оскільки дисфункції фінансової системи, що породжуються тенденціями фінансової глобалізації, негативно позначаються на економічному середовищі країни. Зміна типу економічного зростання конститує необхідність модифікації бюджетного регулювання в сторону його проактивних змін, що включають завдання забезпечення транспарентності, формування ефективних податкових стимулів та збільшення доступності фінансових ресурсів за допомогою удосконалення наявних методик та способів реалізації бюджетної політики та підвищення якості інституційного середовища.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Вивченню інституційних засад формування бюджетної політики країни та удосконаленню системи бюджетного регулювання суспільного розвитку присвячено праці таких зарубіжних та вітчизняних науковців як А. Мазаракі [1], Л. Лисяк [2], Д. Норта [3], В. Макогон [4], М. Пасічного [5], І. Чугунова [6], Ш. Бланкарта, А. Сміта, Дж. М. Кейнса, А. Гриценка, І. Запатріної, І. Лук'яненко, І. Лютого, В. Федосова, С. Юрія та інших. Таким чином, доведено, що інституційна трансформація бюджетної політики є дієвим інструментом підвищення рівня взаємодії між усіма учасниками бюджетних відносин. Необхідним є посилення їх координації щодо досягнення цілей суспільного розвитку в процесі виконання функцій та завдань, відповідно до стратегічних цілей вітчизняної економіки.

Метою дослідження є розкриття теоретико-методичних засад формування інституційного середовища бюджетного регулювання суспільного розвитку та виокремлення напрямів його удосконалення.

Завдання дослідження: Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: визначити особливості формування інституційного середовища бюджетного регулювання суспільного розвитку; виокремити напрями підвищення інституційної взаємодії складових бюджетної системи в умовах трансформації економіки; охарактеризувати основні елементи бюджетної архітектоніки направлені на досягнення збалансованого і стійкого соціально-економічного розвитку держави.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів і підходів наукового пізнання, серед яких варто відзначити: системний, структурний, узагальнення та наукового абстрагування.

Результати дослідження. В умовах економічних трансформацій зростає інтерес до інституційних основ функціонування економіки та бюджетної сфери. Широке поширення інституційної економіки обумовлено тим, що вона бере до уваги існуючі умови розвитку суб'єктів економіки у ринковому середовищі. Бюджетна політика ґрунтується на сукупності взаємопов'язаних інститутів, головними з яких є законодавчі та організаційні. До законодавчих інститутів належать органи, що наділені правом законодавчої ініціативи та мають можливість формувати нормативні правила поведінки, до організаційних відносяться органи державної влади, які забезпечують їх реалізацію.

Інституційні фактори викликають значне зростання якісного рівня організації інституту місцевого самоврядування, введення в дію основоположних інституційних засад в суспільстві задля комплексного вдосконалення системи бюджетного регулювання, розробки й реалізації інституційної моделі бюджетної системи України, вдосконалення економічного й бюджетного простору, активне регламентування інституційного механізму здійснення бюджетної політики, що позитивно впливає на суспільні процеси.

В своїх дослідженнях І. Чугунов зазначає, що «вагомим чинником ефективної бюджетної політики є якість інституційного середовища, зміна якого відбувається, в тому числі, під впливом розвитку економічного потенціалу економіки. Архітектоніка бюджетної політики має створювати інституційні умови функціонування бюджетного механізму з метою дієвого впливу на економічне зростання, всебічний розвиток суспільства, підвищення добробуту населення. Інституційна структура як вагова складова державного регулювання є ефективним інструментом соціально-економічного розвитку країни. Враховуючи те, що економічна діяльність здійснюється в межах відповідної інституційної моделі, яка є сукупністю взаємопов'язаних інститутів, ефективна модель бюджетної політики має спиратися на інституційне середовище суспільства як систему основних економічних, соціальних, політичних, правових положень, що визначаються історією, традиціями, культурою країни. Створення відповідних інституційних умов для формування й реалізації ефективної бюджетної політики потребує використання адаптивної архітектоніки системи бюджетного регулювання, що сприятиме досягненню збалансованого і стійкого соціально-економічного розвитку держави» [7].

На думку Т. Городецької «розвиток інституту бюджетної політики, що включає цілеспрямоване формування норм, правил, інститутів, властивих умовам трансформаційного процесу сприятиме вирішенню проблем, що існують у сфері державних фінансів. Архітектоніка бюджетної політики має створювати інституційні умови функціонування фінансової моделі в суспільстві, заснованої на правилах, нормах, організаційних структурах, які в сукупності повинні цілеспрямовано формувати механізм впливу на економічне зростання, сприяти підвищенню добробуту суспільства. Підвищення ефективності механізму функціонування

інституту бюджетної політики вимагає врахування трансакційних витрат і створення основ для їх зниження в умовах трансформаційного періоду; необхідно виділяти витрати бюджетного процесу, обумовлені постійними змінами, що вносяться в процесі реалізації бюджетної політики» [8].

Стійка сукупність базових інститутів, що визначають еволюційний розвиток наступних інституційних структур є інституційною матрицею, що реалізує концепцію системи раціональних структурно-функціональних перетворень. Інституційна система підлягає постійним змінам виходячи з невідповідності діючих інститутів певним особливостям сучасного середовища. У бюджетній системі містяться інститути, що як підвищують так і зменшують рівень ефективності функціонування цієї системи в якості інструмента соціально-економічного розвитку країни, тому важливою є оцінка бюджетних інституцій з цього питання, визначення «інституційного залишку», який має суттєвий вплив на ступінь спроможності фінансово-бюджетного регулювання.

Таким чином, бюджетна політика є ефективним засобом регулювання соціально-економічного розвитку країни. Система бюджетного регулювання базується на цілісній сукупності фінансових та економічних взаємовідносин, різноманітних інституційних бюджетних елементів стосовно вибору й реалізації головних напрямів здійснення бюджетної політики, планування та прогнозування основних бюджетних показників, напрямів використання бюджетних ресурсів, проведення контрольних операцій щодо виконання показників бюджету, досягнення запланованих соціально-економічних цілей й завдань. Пріоритетним також є застосування регуляторного механізму бюджетної політики, що ґрунтується на поєднанні бюджетного регулювання в системі доходів та видатків бюджету, міжбюджетних відносин та державного боргу. Задля розробки та впровадження фінансово-бюджетного регулювання на протязі деякого періоду бюджетна політика повинна розроблятися на основі циклічності економічного розвитку фінансової системи, стану державних фінансів та розрахункового значення запасу стійкості такої бюджетної системи, значне зменшення якого здатне зумовити ускладнення в здійсненні дієвого бюджетного регулювання стосовно позитивної дії на показники економічного росту. Інституційний підхід, в такому випадку, включає в себе аналіз бюджетного регулювання як цілісної та динамічної системи, яка постійно вдосконалюється відповідно до головних макроекономічних завдань розвитку країни.

З метою формування України як демократичної та правової держави, забезпечення інституційних змін, значною є потреба в побудові ефективної системи місцевого самоврядування, що буде здатна своєчасно та якісно задовольняти потреби громадян, забезпечувати реалізацію їх прав та свобод. Важливу роль в процесі реформування місцевого самоврядування відіграє процес децентралізації влади, що включає в себе передання частини завдань, функцій і повноважень з центрального рівня на місцевий та їх розмежування між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. Диференціація фінансових можливостей адміністративно-територіальних одиниць призводить до того, що без отримання дотацій на вирівнювання бюджетної забезпеченості окремі органи місцевого самоврядування за рахунок надходжень податкових і неподаткових доходів до бюджетів не можуть здійснити фінансування в повному обсязі навіть своїх таких першочергових витрат, як оплата праці та комунальні послуги. В даному випадку, міжбюджетні відносини виступають одним із ефективних інструментів забезпечення стабілізації й стимулювання розвитку економіки країни. «Бюджетний унітаризм – це організація відносин між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між окремими ланками місцевих бюджетів на засадах єдиних визначених і законодавчо закріплених державою принципів, інструментів і методів, які використовуються для забезпечення соціально-економічних інтересів місцевих органів влади та органів самоврядування і спрямовані на досягнення єдиних стандартів громадських послуг на всій території країни. Слід відзначити, що в бюджетному унітаризмі організація міжбюджетних відносин визначається центральними органами влади відповідно до формальних інституціональних основ. Разом із тим проблема розвитку бюджетного унітаризму пов'язана з визначенням рівня допустимості централізації коштів у державному бюджеті і, відповідно, тієї межі, за якою суб'єкт держави втрачає стимул до формування своїх місцевих бюджетів за рахунок власних джерел» [9].

Пріоритетним завданням державних органів управління та місцевого самоврядування є зміцнення фінансово-економічного потенціалу територій, що потребує запровадження системи ефективного бюджетного регулювання, визначення пріоритетів бюджетної політики у сфері міжбюджетних відносин, оптимального поєднання місцевих та загальнодержавних інтересів. Важливим завданням бюджетного механізму є трансформація бюджетних ресурсів у чинник економічного зростання. Бюджетні кошти повинні бути важливим джерелом інвестицій, що сприятиме підвищенню рівня суспільного розвитку. Вагомі підходи до інституційних перетворень системи бюджетного регулювання як складової соціально-економічного розвитку країни сприятимуть підвищенню ефективності та дієвості функціонування державних та місцевих фінансів. Бюджетна політика є одним з дієвих інструментів впливу на динаміку та якісний рівень соціально-економічного розвитку країни. Використання інструментів та важелів бюджетного механізму має здійснюватися з урахуванням впливу сукупності економічних, інституційних та соціальних факторів. Бюджетна політика є ваговою складовою державного регулювання циклічних коливань економіки, важливим є забезпечення поступової адаптації бюджетного механізму до змін економічного середовища. В умовах трансформації економіки, посилюється роль бюджетної системи для досягнення макроекономічної стабілізації та подальшого відновлення економічного зростання.

Важливим є формування прогнозних показників бюджетного дефіциту виходячи із принципів макроекономічної стабільності, достатнього рівня обґрунтованості обсягу та структури джерел фінансування, пріоритетності внутрішніх запозичень. В умовах економічних перетворень доцільно використовувати бюджетний

дефіцит як інструмент стимулювання економічного розвитку, натомість в період економічного підйому важливим є зменшення його рівня або ж ухвалення бюджету із профіцитом. Рівень дефіциту бюджету впливає на зростання показника інфляції, стан фінансового ринку, показники державного боргу, тому доцільним є використання механізму дефіцитного фінансування економіки спрямованого на досягнення відповідної результативності економіки та реалізацію довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку.

Залежно від здатності держави мобілізувати фінансові ресурси до бюджету й ефективно використовувати кошти визначається ступінь впливу на формування фондів споживання та нагромадження. Як відомо, джерелом надходжень до бюджету є ВВП, тому для його зростання необхідно активізувати економічну діяльність. Платежі до бюджету мають бути справедливими й оптимальними для нарощування дохідної бази бюджету і спрямування видатків на виконання пріоритетних завдань. За обмеженості видатків бюджету буде неможливим ефективно регулювати соціально-економічні процеси в країні, зокрема підтримувати фінансову стабільність. Крім того, у такому разі зменшується роль бюджету в державному регулюванні економічного розвитку.

Доцільним є запровадження довгострокового прогнозування фінансово-економічних показників, викликане необхідністю оцінки впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на бюджетну стійкість в період трансформаційних перетворень з урахуванням циклічності економічного розвитку. Однією з головних цілей довгострокового бюджетного прогнозування є узгодження бюджетної політики з завданнями якісного економічного зростання, підвищення рівня добробуту населення, результативності соціально-економічних реформ в умовах обмеженості бюджетних ресурсів. Крім того, реалізація прогнозування показників бюджетної стійкості на довгострокову перспективу підвищить обґрунтованість прийняття бюджету із дефіцитом, ефективність бюджетних видатків, у тому числі за рахунок кореляції росту видаткової частини бюджету з динамікою сукупності макроекономічних показників розвитку. Можливим є запровадження інтегрованого показника впливу на бюджетну стійкість з урахуванням потенційних ризиків на довгострокову перспективу [10].

З розвитком міжнародної економіки, диверсифікації економічних та валютно-кредитних відносин зростає роль міжнародних фінансових організацій. Фінансовий ринок є головним фактором в удосконаленні бюджетної політики та перетворенні національних економічних систем на єдину економічну структуру. Проблема взаємозв'язків з міжнародними фінансовими організаціями є багатогранною і вкрай важливою для сучасного стану економічного і політичного життя країни. Для України позики є вагомим джерелом зовнішнього фінансування дефіциту та інвестування в економіку країни. Актуальність даного питання полягає в тому, що спостерігається чітка взаємозалежність між рівнем організації бюджетних відносин в Україні та результатами співпраці із міжнародними фінансовими організаціями, їх впливом на перебудову економічної системи країни.

В умовах, які складаються в Україні, дуже важливим є взаємодія з міжнародними фінансовими організаціями. При чому ключовим є не тільки отримання додаткового фінансування, а й становлення країни як повноцінного партнера таких організацій. Адже дані процеси сприяють залученню приватних інвесторів та інших країн до економічної співпраці. В процесі успішного і порівняно швидкого формування ринкової економіки важливе значення має наявність додаткових фінансових ресурсів, яких у період трансформації об'єктивно не вистачає. Тому з економічної точки зору співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями є важливим.

Інституційні зміни соціально-економічної моделі розвитку обумовлюють необхідність підвищення дієвості бюджетної політики та розробки бюджетної стратегії. В зв'язку з цим важливо своєчасно і виважено оцінити вплив екзогенних та ендогенних факторів на інституційні компоненти бюджетного простору, динаміку їх розвитку. Бюджетна стратегія має бути взаємоузгодженою із стратегічними цілями економічних перетворень. Пріоритетним напрямом бюджетної стратегії економічного зростання є формування бюджетної архітекτονіки, рівень впливу і результати якої сприятимуть бюджетній стійкості та збалансованості як одного з найбільш складних та багатогранних процесів. Важливими завданнями є забезпечення зростання рівня економічної активності, узгодження впливу та сфери дії економічних механізмів та важелів у процесі формування та реалізації бюджетної політики, визначення основних принципів та напрямів бюджетної стратегії соціально-економічного розвитку країни, обґрунтування домінант бюджетної архітекτονіки.

Активізація ролі бюджетної політики щодо створення сприятливих умов для економічного розвитку та відновлення позитивної економічної динаміки набуває важливого значення в умовах глобалізаційних та трансформаційних процесів. Передумовами забезпечення економічного зростання на довгостроковій основі є конкурентоздатність економіки, вдосконалення технологічної інфраструктури, інституційне середовище.

Динаміка суспільного розвитку обумовлює необхідність посилення дієвості бюджетної політики економічного розвитку, виділення достатнього обсягу коштів для фінансування галузей економічної та соціальної галузей економіки, удосконалення її інституційної інфраструктури. Вагомим завданням є підвищення якості планування індикативних значень результативних показників бюджетних програм, що потребує подальшого удосконалення системи бюджетного планування та прогнозування. Необхідним та актуальним є посилення рівня інституційної спроможності державних органів влади, місцевого самоврядування щодо подальшої імплементації державно-приватного партнерства в економічну діяльність, розвитку методологічних засад надання державної підтримки пріоритетним напрямом бюджетного регулювання економічного розвитку. Важливим є подальше зміцнення ролі бюджетної складової в забезпеченні процесів економічного зростання.

В умовах циклічності економічного розвитку необхідним є проведення стимулюючих контрциклічних заходів, що дозволять згладити негативний вплив кон'юнктурних та короткострокових чинників, а також сформують умови для сталого довгострокового економічного зростання. Зниження бідності, зменшення соціальної поляризації в

суспільстві, досягнення соціальної справедливості тісно пов'язані з економічним розвитком. Так, розвиток системи соціального захисту, що запобігає або згладжує вплив негативних шоків на добробут індивідуумів, має розглядатися як мета бюджетного регулювання. З точки зору короткострокової перспективи стабілізаційна роль бюджетної політики полягає в виборі та оцінці ефективності використання конкретних інструментів її реалізації. В рамках моделі екзогенного зростання Р. Солоу роль бюджетної політики як детермінанти економічного зростання мінімальна: темпи зростання економіки визначаються темпами зростання населення та технологічного прогресу. Проте за даними Світового банку і Міжнародного валютного фонду важливим є використання бюджетного регулювання не лише для короткострокової макроекономічної стабілізації, тобто коригування (стимулювання) короткострокових темпів економічного зростання, а й для створення умов сталого довгострокового зростання, підвищення рівня економічного розвитку і добробуту населення.

Важливим є інституційна характеристика бюджетної політики через компоненти державних витрат, які варто розділяти на дві категорії: продуктивні (productive) та непродуктивні (unproductive). До першої групи відносяться бюджетні видатки, що впливають на економічне зростання безпосередньо або опосередковано через збільшення запасів факторів виробництва (фізичний і людський капітал) або через збільшення сукупної факторної продуктивності. До таких видатків варто відносити видатки на освіту, що зумовлюють збільшення людського капіталу, видатки на наукові дослідження і розробки - забезпечують економічне зростання через інновації та технологічний прогрес, видатки на інфраструктуру, транспорт і зв'язок - сприяють підвищенню продуктивності залученого капіталу. Результати емпіричних досліджень не дають однозначної відповіді на питання про те, чи стимулюють сукупні бюджетні видатки довгострокове економічне зростання, також існує важлива зворотна залежність, сформульована в гіпотезі Вагнера: з ростом доходу у індивідуумів зростає відносна цінність споживання суспільних благ по відношенню до приватних. Ось чому в міру економічного розвитку частка держави в економіці зазвичай зростає. Варто відзначити позитивний вплив бюджетних видатків на економічне зростання тільки до певної межі, перевищення якої негативно впливає на економічну динаміку.

Бюджетна політика являє собою ефективний інструмент впливу на соціальні й економічні процеси в країні та її регіонах, є важливим елементом фінансової та економічної політики. Важливим є перерозподіл ресурсів з метою забезпечення економічного зростання та нарощення національного багатства, формування стимулів до відповідного сталого розвитку країни. Базовими завданнями бюджетної політики є: збалансування системи розподілу грошових ресурсів держави згідно розподілу повноважень між виконавчою гілкою влади й місцевою владою; забезпечення всіх місцевих бюджетів відповідними ресурсними джерелами з метою виконання ними власних та делегованих державою функцій; створення умов до зростання зацікавленості місцевого самоврядування щодо збільшення надходжень; застосування в системі управління фінансовими ресурсами держави дієвих механізмів щодо взаємодії між бюджетами всіх рівнів з метою повного виконання наявних фінансових зобов'язань, надання відповідних суспільних послуг.

Важливим напрямом реалізації бюджетної політики наразі є удосконалення механізму проведення стратегічного планування та прогнозування показників соціального та економічного розвитку країни та її регіонів, що ґрунтується на розробці середньо- та довгострокових бюджетних програм при врахуванні різноманітних сценаріїв щодо повторного спаду економічної кон'юнктури, розробка умов та стимулів для розвитку інноваційної економіки, підвищення показників якості людського капіталу.

Механізм реалізації бюджетної політики у соціальній та економічній системі знаходить своє вираження через відповідну сукупність функцій управління, які він здійснює, в його загальній структурі виділяються відповідні блоки: щодо прогнозування, щодо планування, щодо аналізу, регулювання та виконання, щодо здійснення контролю й оцінки. Здатність проведення оперативного та ефективного реагування в процесі розробки й здійснення бюджетної політики має на меті забезпечення виконання комплексу різноманітних фінансових й соціальних індикаторів розвитку.

Використання програмно-цільового методу планування в системі управління соціальним та економічним розвитком країни являється базою для формування новітньої організації здійснення бюджетного процесу, запровадження дієвих принципів та методів бюджетування, покращення самостійності та зростання відповідальності всіх органів влади, підвищення ефективності здійснення державного управління. Управління соціальним та економічним розвитком країни при використанні механізму програмно-цільового планування дасть змогу покращити єдність бюджетної та соціальної політики. Програмно-цільовий метод планування передбачає забезпечення прозорості здійснення процесу реалізації програм суспільного розвитку, підвищення контролю за показниками виконання всіх бюджетних програм, проведення оцінки функціонування замовників та виконавців програм відносно реалізації поставлених цілей та завдань, й проведення аналізу основних причин їх невиконання, впорядкування та покращення функціонування діяльності головного розпорядника бюджетних ресурсів відносно розробки та реалізації бюджетних програм через досить чітке розмежування відповідальності за здійснення кожної із них між головним розпорядником та представленими виконавцями, підвищення відповідальності такого розпорядника за дотримання реалістичності показників бюджетних програм щодо нормативно сформованої мети та їх фінансового забезпечення.

З метою вдосконалення здійснення процесів розробки та прийняття місцевих бюджетів за програмно-цільовим методом та для зростання показників ефективності використання бюджетних ресурсів й поліпшення якості управління місцевими грошовими коштами, необхідно вдосконалити наявний інструментарій процесів оцінки бюджетних програм щодо головних розпорядників бюджетних ресурсів при врахуванні таких головних вимог: чітка

відповідність основних цілей такої програми пріоритетам бюджетної політики; об'єктивність та результативність показників у будь-якому часовому проміжку; достовірність й порівнюваність показників, які дадуть змогу використовувати їх в процесі складання звітності; оцінка рівня досягнення кінцевої мети; визначення причинно-наслідкових зв'язків між використаними бюджетними ресурсами й одержаними результатами; аналіз реалізації бюджетних програм потрібно проводити в форматі планові та фактичні видатки щодо досягнення результативних показників, та визначення їх відповідності суспільним потребам; з метою підвищення ефективності здійснення видатків, необхідно здійснити інвентаризацію наявних державних цільових програм, які здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів й привести їх до реальних обсягів фінансових ресурсів; передбачити в бюджетних програмах систему розрахунку результативних показників, що мають бути досягнені в результаті їх реалізації, беручи до уваги кількісне та якісне вираження як за напрямками так і за термінами виконання; здійснювати постійний моніторинг як показників ефективності використання бюджетних ресурсів, так й функціонування головних розпорядників бюджетних ресурсів й розпорядників нижчого рівня.

Важливим є перехід до партисипативного бюджетування як інструменту забезпечення демократії, через можливість контролю та аналізу за фінансовими операціями, їх обговорення та впливу на розподіл суспільних ресурсів. Партисипативне бюджетування також посилює інклюзивне управління, надаючи групам громадян можливість участі у процесах прийняття рішень стосовно розподілу суспільних ресурсів. Своєю чергою, це робить місцеву владу більш відповідальною перед громадянами за забезпечення їх потреб та уподобань, а також більш фінансово відповідальною за ефективність розподілу ресурсів та надання суспільних послуг.

Підвищення ефективності реалізації фінансового потенціалу органів місцевої влади можливе лише через розробку дієвої моделі податкової системи в Україні, зростання частки величини загальнонаціональних податкових платежів, які були б закріплені за місцевими бюджетами й не враховувалися під час розрахунку обсягів міжбюджетних трансфертів. Необхідною також являється активізація використання інструментів здійснення горизонтального вирівнювання, що представляє собою надання трансфертних платежів із одного бюджету до іншого, дана система активно сприяє підвищенню використання основного фінансового потенціалу через його перерозподіл в межах відповідного регіону або ж бюджету.

Пріоритетним завданням державних органів управління та місцевого самоврядування є зміцнення фінансово-економічного потенціалу територій, що потребує запровадження системи ефективного бюджетного регулювання, визначення пріоритетів бюджетної політики у сфері міжбюджетних відносин, оптимального поєднання місцевих та загальнодержавних інтересів. Важливим завданням бюджетного механізму є трансформація бюджетних ресурсів у чинник економічного зростання. Бюджетні кошти повинні бути важливим джерелом інвестицій, що сприятиме підвищенню рівня суспільного розвитку. Вагомі підходи до інституційних перетворень системи бюджетного регулювання як складової соціально-економічного розвитку країни сприятимуть підвищенню ефективності та дієвості функціонування державних та місцевих фінансів. Бюджетна політика є одним з дієвих інструментів впливу на динаміку та якісний рівень соціально-економічного розвитку країни. Використання інструментів та важелів бюджетного механізму має здійснюватися з урахуванням впливу сукупності економічних, інституційних та соціальних факторів. Бюджетна політика є вагомою складовою державного регулювання циклічних коливань економіки, важливим є забезпечення поступової адаптації бюджетного механізму до змін економічного середовища. В умовах трансформації економіки, посилюється роль бюджетної системи для досягнення макроекономічної стабілізації та подальшого відновлення економічного зростання.

Висновки. Таким чином, основні засади формування інституційного середовища бюджетного регулювання суспільного розвитку, що полягають у поєднанні складових адаптивної інституційної архітектури бюджетної системи та інструментів фінансового регулювання, оптимізації структури бюджетних доходів і видатків, системи міжбюджетних відносин й середньострокового бюджетного планування та прогнозування на основі встановлення взаємозв'язку між тенденціями фінансової глобалізації та пріоритетами державної фінансової політики, що при врахуванні волатильності економіки та лагових ефектів сприятиме забезпеченню стійкого економічного зростання.

Важливого значення набувають питання системного удосконалення механізмів взаємодії між бюджетною, податковою, митною, борговою та грошово-кредитною політикою. З метою досягнення синергетичного розвитку фінансових інститутів, які здійснюють бюджетне регулювання, необхідно забезпечити координацію цілей та завдань усіх учасників бюджетного процесу. Дієвим є використання програмно-цільового методу планування бюджету, що дозволить відстежувати ефективність і результативність використання бюджетних коштів шляхом проведення моніторингу та оцінки виконання бюджетних програм. Утримання рівня державного боргу в межах прийнятних для сталого економічного розвитку та забезпечення платоспроможності держави, передбачає оптимізацію його обсягів, структури, джерел обслуговування. Доцільним є удосконалення механізму залучення та використання зовнішніх фінансових ресурсів, розробка довгострокової стратегії управління державним боргом.

Список використаних джерел

1. Мазаракі А., Волосович С. Домінанти інституційної модернізації фінансової системи України. *Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту*. 2016. № 1. С. 5–23.
2. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку: інституційний аспект. *Економічний вісник університету: 36. наук. праць*. 2016. Вип. 27/1. С. 595–601.

3. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Пер. з англ. К. : Основи, 2000. 198 с.
4. Макогон В. Д. Інституційний підхід до формування та реалізації бюджетної політики. Економічний вісник університету. 2016. Вип. 30(1). С. 196–202.
5. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки : монографія / І.Я. Чугунов, М.Д. Пасічний, Т.І. Крикун та ін. ; за заг. ред. І. Я. Чугунова. К. : Глобус-Пресс, 2018. 352 с.
6. Чугунов І.Я., Собчук С.І. Формування бюджетної політики економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2018. №3. С. 103-116.
7. Чугунов І.Я., Мярковський А.І. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2010. № 5. С. 5–15.
8. Городецька Т. Е. Формування інститутів розвитку бюджетної системи України. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2014. № 2. С. 110-117.
9. Савчук Н. В. Міжбюджетні відносини в бюджетній системі України. Економіка розвитку. 2014. № 1. С. 116-121.
10. Пасічний М. Д. Бюджетне регулювання соціально-економічного розвитку країни в період посткризового відновлення. Бізнес Інформ. 2012. № 5. С. 219-223.

References

1. Mazaraki, A. and Volosovych, C. (2016). The domains of institutional modernization of Ukraine's financial system [«Dominantny` insty`tucijnoyi modernizaciyi finansovoyi sy`stemy` Ukrayiny`»]. Visn. Kyiv. nats. torh.-ekon. un-tu, 1. 5-23. [in Ukr.].
2. Lysiak, L. V. (2016). Budget policy in the system of state regulation of socio-economic development: the institutional aspect [«Biudzhethna polityka u systemi derzhavnoho rehuliuвання sotsialno-ekonomichnoho rozvytku: instytutsiyni aspekt»]. Ekonomichnyi visnyk universytetu, 27/1, 595-601. [in Ukr.].
3. Nort, D. (2000). Institutions, institutional change and functioning of the economy [«Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannya ekonomiky»]. Per. z anhl. Kyiv: Osnovy. [in Ukr.].
4. Makohon, V. D. (2016). Institutional Approach to the Formation and Implementation of Budget Policy [«Instytutsiyni pidkhid do formuvannya ta realizatsii biudzhethnoi polityky»]. Ekonomichnyi visnyk universytetu, 30(1), 196–202. [in Ukr.].
5. I.la. Chugunov, M.D. Pasichnyi, T.I. Krykun ta in. Biudzhethno-podatкова polityka u systemi rehuliuвання ekonomiky [Budget and tax policy in the system of regulation of the economy], Kyiv: Hlobus-Press, 352 s. [in Ukrainian].
6. Chuhunov, I. Ia., Sobchuk, S. I. (2018). Formuvannya biudzhethnoi polityky ekonomichnoho rozvytku krayny [Formation of the budget policy of the country's economic development]. Visnyk KNTEU – Herald of KNUTE, 3. 103-116. [in Ukr.].
7. Chugunov, I., Myarkovs`ky`j, A. (2010). Byudzhethna polity`ka yak skladova social`no-ekonomichnogo rozvy`tku krayiny` [Budget policy as a component of socio-economic development of the country]. Visnyk KNTEU – Herald of KNUTE, 5. 5–15. [in Ukr.].
8. Gorodecz`ka, T. E. (2014). Formuvannya insty`tutiv rozvy`tku byudzhethnoi sy`stemy` Ukrayiny` [Formation of institutes of development of the budgetary system of Ukraine]. Zovnishnya torgivlya: ekonomika, finansy`, pravo, 2. 110-117. [in Ukr.].
9. Savchuk, N. V. (2014). Mizhbyudzhethni vidnosy`ny` v byudzhethnij sy`stemi Ukrayiny` [Interbudgetary Relations in the Budget System of Ukraine]. Ekonomika rozvy`tku, 1. 116-121. [in Ukr.].
10. Pasichny`j, M. D. (2012). Byudzhethne reguluvannya social`no-ekonomichnogo rozvy`tku krayiny` v period postkry`zovogo vidnovlennya [Budgetary regulation of socio-economic development of the country during the post-crisis recovery]. Biznes Inform, 5. 219-223. [in Ukr.].

ДАНИ ПРО АВТОРА

Собчук Сергій Ігорович, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: sisobchuk@gmail.com
orcid.org/ 0000-0002-3043-3558
Researcher ID: I-1846-2018

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Собчук Сергей Игоревич, кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов Киевского национального торгового-экономического университета
e-mail: sisobchuk@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Sobchuk Serhii, PhD in Economics, Senior Lecturer
Kyiv National University of Trade and Economics,
e-mail: sisobchuk@gmail.com

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ФАКТОР БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**Чеберяко О. В.,
Гнатюк О. Ю.**

Актуальність теми дослідження. Постійне зростання державного боргу України потребує ефективного управління. Чим більший обсяг державного боргу, тим важче державі його обслуговувати, тому дана тема є особливо актуальною в контексті тієї економічної ситуації в якій перебуває Україна впродовж останніх років гібридної війни з Росією та затяжної фінансової кризи.

Постановка проблеми. Соціально-економічне значення державного боргу зростає з кожним роком, адже він пов'язаний з борговою безпекою країни, яка впливає на бюджетну дієздатність держави. Поставлена проблема потребує пошуку шляхів вдосконалення механізму управління державним боргом в напрямку зміцнення боргової безпеки України, яка з часів незалежності живе за рахунок кредитів МВФ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи державного боргу та боргової безпеки, методичні підходи до її оцінювання, формування механізму забезпечення боргової безпеки та управління державним боргом висвітлювались у працях Барановського О. І., Бойко Д. І., Варналія З. С., Козюка В. В., Кубай М. В., Чеберяко О. В. та інших вчених.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на достатньо глибоке теоретичне вивчення питання боргової безпеки держави, слід зауважити, що існує потреба в її подальшому дослідженні з урахуванням специфіки фінансового стану країни та стратегічного курсу України на євроінтеграційний розвиток.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою статті є дослідження стану боргової безпеки України за допомогою аналізу динаміки державного боргу та вироблення рекомендацій для підвищення рівня боргової безпеки країни.

Визначена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань: розглянути теоретичні основи державного боргу та боргової безпеки держави; проаналізувати динаміку зміни державного боргу України та стану національної боргової безпеки; визначити проблеми управління державним боргом, що спричинили наявний стан боргової безпеки в Україні; запропонувати шляхи оптимізації державного боргу для зміцнення боргової безпеки.

Метод або методологія проведення дослідження. При проведенні дослідження використовувалися історичний, аналітико-емпіричний, індуктивно-дедуктивний, порівняльний методи дослідження для реалізації принципу об'єктивності наукового викладу, а також при з'ясуванні боргового стану України використовувалися інструменти економіко-математичного моделювання та графічного представлення результатів дослідження.

Викладення основного матеріалу. В роботі розкрито теоретичні основи державного боргу, показано його місце в економічних дослідженнях, проаналізовано його сучасний стан та вплив на боргову безпеку держави. Розкрито особливості й обґрунтовано шляхи зміцнення боргової безпеки України через призму удосконалення механізму управління та обслуговування державного боргу.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в теорії та практиці управління державним боргом. Оцінка боргових індикаторів та їх аналіз буде доцільним джерелом інформації для вироблення шляхів зміцнення боргової безпеки України.

Висновки відповідно до статті. Однією з основних складових фінансової безпеки є боргова безпека. Вагома роль її визначальної складової – державного боргу – обумовлює пріоритетність управління державним боргом та його обслуговування, що є важливою умовою стабільності фінансової системи держави та національної безпеки.

Боргова безпека України знаходиться в незадовільному стані, для покращення якого необхідно вдосконалити боргову політику держави та управління боргом.

Ключові слова: державний борг, боргова безпека, боргове навантаження, дефіцит бюджету, механізм зміцнення боргової безпеки.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДОЛГ УКРАИНЫ КАК ОПРЕДЕЛЯЮЩИЙ ФАКТОР ДОЛГОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА**Чеберяко О. В.,
Гнатюк О. Ю.**

Актуальность темы исследования. Постоянный рост государственного долга Украины требует эффективного управления. Чем больше объем государственного долга, тем труднее государству его обслуживать, поэтому данная тема является особенно актуальной в контексте той экономической ситуации, в которой находится Украина в последние годы гибридной войны с Россией и затяжного финансового кризиса.

Постановка проблемы. Социально-экономическое значение государственного долга растет с каждым годом, ведь он связан с долговой безопасностью страны, которая влияет на бюджетную дееспособность государства. Поставленная проблема требует поиска путей совершенствования

механизма управления государственным долгом в направлении укрепления долговой безопасности Украины, которая со времен независимости живет за счет кредитов МВФ.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретические основы государственного долга и долговой безопасности, методические подходы к ее оценке, формирование механизма обеспечения долговой безопасности и управления государственным долгом освещались в трудах Барановского А. И., Бойко Д. И., Варналия С. С., Козюка В. В., Кубай М. В., Чеберяко А. В. и других ученых.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Несмотря на достаточно глубокое теоретическое изучение вопроса долговой безопасности государства, следует отметить, что существует потребность в ее дальнейшем исследовании с учетом специфики национальной экономической ситуации и стратегического курса Украины на евроинтеграционное развитие.

Постановка задачи, цели исследования. Целью статьи является исследование состояния долговой безопасности Украины с помощью анализа динамики государственного долга и выработки рекомендаций для повышения уровня долговой безопасности страны.

Определенная цель обусловила необходимость решения следующих задач: рассмотреть теоретические основы государственного долга и долговой безопасности государства; проанализировать динамику изменения государственного долга Украины и состояния национальной долговой безопасности; определить проблемы управления государственным долгом, повлекшие существующее положение долговой безопасности в Украине; предложить пути оптимизации государственного долга для укрепления долговой безопасности.

Метод или методология проведения исследования. При проведении исследования использовались исторический, аналитико-эмпирический, индуктивно-дедуктивный, сравнительный методы исследования для реализации принципа объективности научного изложения, а также при выяснении долгового состояния Украины использовались инструменты экономико-математического моделирования и графического представления результатов исследования.

Изложение основного материала (результаты работы). В работе раскрыты теоретические основы государственного долга, показано его место в экономических исследованиях и влияние на долговую безопасность государства. Проанализировано современное состояние государственного долга Украины. Раскрыты особенности и обоснованы пути укрепления долговой безопасности Украины через призму совершенствования механизма управления и обслуживания государственного долга.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в теории и практике управления государственным долгом. Оценка и анализ долговых индикаторов будет целесообразным источником информации для выработки путей укрепления долговой безопасности Украины.

Выводы в соответствии со статьей. Одной из основных составляющих финансовой безопасности является долговая безопасность. Значительная роль ее определяющей составляющей - государственного долга - обуславливает приоритетность управления государственным долгом и его обслуживание, что является важным условием стабильности финансовой системы государства и безопасности.

Долговая безопасность Украины находится в неудовлетворительном состоянии, для улучшения которого необходимо усовершенствовать долговую политику государства и управления долгом.

Ключевые слова: долг, долговая безопасность, долговая нагрузка, дефицит бюджета, механизм укрепления долговой безопасности.

THE PUBLIC DEBT OF UKRAINE AS A PARTICULAR FACTOR OF THE STATE SECURITY

Cheberyako O. V.,
Hnatiuk O. Yu.

Relevance of research topic. The constant growth of Ukraine's public debt requires effective management of it. The larger the amount of debt, the harder it is to serve the state, so this topic is especially relevant in the context of those economic situations in which Ukraine has been during the recent years of the hybrid war with Russia and the protracted financial crisis.

Formulation of the problem. The social and economic significance of public debt is increasing every year, because it is linked to the country's debt security, which affects the budget capacity of the state. The problem is the search of ways to improve the mechanism of public debt management in the direction of strengthening Ukraine's debt security, which since independence has been living at the expense of IMF loans.

Analysis of recent research and publications. The theoretical foundations of state debt and debt security, methodological approaches to its evaluation, the formation of a mechanism for providing debt security and its management were highlighted in the works of O. Baranovsky, D. Boyko, Z. Varnaliy, V. Kozyuk, M. Kubai, O. Cheberyako and other scientists.

Selection of unexplored parts of the general problem. Despite the rather deep theoretical study of the issue of debt security of the state, it should be noted that there is a need for its further study taking into account the specifics of the national economic situation and the strategic course of Ukraine on European integration.

Setting the task, the purpose of the study. The purpose of the article is to study the state of debt security in Ukraine by analyzing the dynamics of public debt and developing recommendations for raising the level of debt security of the country.

A specific goal has necessitated the following tasks: to study the theoretical foundations of state debt and debt security; to analyze the dynamics of changes in the state debt of Ukraine and the state of national debt security; to determine the problems of management of the state debt, which resulted in the existing state of debt security in Ukraine; to propose of ways to optimize public debt to strengthen debt security.

Method or methodology for conducting research. *During the research historical, analytical-empirical, inductive-deductive, comparative research methods were used to implement the principle of objectivity of scientific presentation, as well as in the determination of the debt condition of Ukraine, tools of economic-mathematical modeling and graphical presentation of research results were used.*

Presentation of the main material (results of work). *The work is disclosed the theoretical foundations of the state debt, shows his place in economic research and the influence on the debt security of the state. The condition of the state debt of Ukraine is analyzed. The features and rationale for strengthening the debt security of Ukraine through the prism of improving the mechanism for managing and servicing the public debt are disclosed.*

The field of application of results. *The results of the study can be used in the theory and practice of public debt management. The assessment of debt indicators and their analysis will be an expedient source of information for developing ways to strengthen Ukraine's debt security.*

Conclusions according to the article. *One of the main components of financial security is debt security. The role of its decisive component - public debt - determines the priority of public debt management and its servicing, which is an important condition for the stability of the financial system of the state and security.*

Debt security of Ukraine is in an unsatisfactory state, for improvement it is necessary to improve the debt policy of the state and debt management.

Key words: *government debt, debt security, debt load, budget deficit, debt security mechanism.*

JEL Classification: *H60, H63*

Складна політико-економічна ситуація в Україні та гібридна війна вимагає значних фінансових ресурсів, тому Уряд намагається активно залучати нові кредити МВФ як кредитора останньої інстанції, резидентів та нерезидентів. Проте подальше залучення великих кредитів сьогодні загрожує борговій безпеці країни та збільшує навантаження на економіку по обслуговуванню та погашенню державного боргу в майбутньому при умові стриманого зростання ВВП в межах 2-3%. Крім того, 2019 рік - період найбільших виплат по зовнішньому державному боргу: на початок року обсяг виплат з обслуговування і погашення зовнішнього держборгу оцінювався в 6,3 млрд. дол.

Як економічна категорія, державний борг має складний та суперечливий характер і про це свідчать різні погляди науковців на визначення даної категорії. Відповідно до ст. 2 п. 20 Бюджетного кодексу України, державний борг – загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [1].

З. С. Варналій надає визначення державного боргу як заборгованості держави за кредитні операції, зобов'язання держави щодо внутрішніх і зовнішніх позик, які залишаються після відрахування погашеної їх частини [2].

Визначальним фактором економічного розвитку держави є розмір державного боргу, який є одночасно і фактором, і критерієм боргової безпеки країни, відображає економічний і фінансовий стан країни загалом та ефективність функціонування її урядових структур. Сьогодні Україна має експортно-сировинну модель економіки, яка орієнтована на експорт агропродукції, сировини і напівфабрикатів з низькою доданою вартістю, продукції чорної металургії, що призводить до гострої чутливості платіжного балансу до кон'юнктури міжнародних сировинних ринків і стану економік основних торговельних партнерів, до ризиків гальмування динаміки ВВП та валютних ризиків. А оскільки основним джерелом погашення державного боргу є надходження до державного бюджету, тобто податки, можна стверджувати, що величина боргу – це сума податків, взята авансом у населення та суб'єктів господарювання.

Боргова безпека виражається у здатності дотримання такого рівня заборгованості, який задовольняє потреби держави у фінансових ресурсах та дає змогу зберегти стійкість фінансової системи країни, і при цьому не ставить під загрозу можливість виконання державою своїх функцій та зобов'язань щодо погашення та обслуговування боргів.

Сьогодні існує багато підходів до визначення сутності боргової безпеки держави як складного і суперечного явища. Боргова безпека є підсистемою фінансово-економічної безпеки, елементом фінансової безпеки, яка є підсистемою економічної безпеки держави, а економічна - підсистемою національної. Кожен з вчених наголошує на окремих складових цієї економічної категорії. О. В. Чеберяко та Н. М. Пасічник під борговою безпекою розуміють оптимальне співвідношення між внутрішніми й зовнішніми позиками з урахуванням сумарної величини державного боргу та вартості обслуговування його складових [3]. Якщо формувати визначення, яке враховує необхідність та роль державного боргу, а з іншого боку, застерігає від негативного наслідку, то можна одержати таке визначення: боргова безпека країни – це такий рівень державної заборгованості, за якого країна здатна здійснювати стійке функціонування національної економіки, забезпечуючи одночасно недопущення критичного накопичення боргового тягаря [5].

Якісною характеристикою боргової безпеки держави є визначення боргового навантаження і рівня платоспроможності. Для оцінки цих параметрів світова практика використовує близько двох десятків показників-індикаторів і ще більшу кількість їх граничних (порогових) значень. Зокрема, для аналізу боргової безпеки держави

Світовий банк пропонує використовувати Мінімальну стандартну модель, де визначено основні боргові індикатори [6]. Також відома модель показників боргової безпеки, розроблена фахівцями МВФ [7].

В Україні для розрахунку індикаторів економічної безпеки використовуються Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [8]. Дані рекомендації замінили Методику розрахунку рівня економічної безпеки України, прийняту у 2007 р., в якій визначали індикатори боргової безпеки та їх порогові значення [9]. Порогові значення індикаторів і розроблена методологія розрахунку інтегрального показника боргової стійкості дають змогу оцінити вірогідність виникнення боргової кризи.

Розрахунки здійснюються Мінекономірозвитку двічі на рік за офіційними даних статистичного обліку Держстату, Нацкомфінпослуг, ДФСУ, Міненерговугілля, Мінфіну і Національного банку та експертних оцінок, у тому числі рейтингових звітів міжнародних неурядових організацій.

Аналіз сучасного стану боргової безпеки України варто розпочати з дослідження державного боргу як джерела об'єктивної інформації.

За даними Міністерства фінансів (табл. 1) сума державного боргу у 2018 р. знаходилася на рівні 7 8323 млн дол. США, в тому числі: зовнішнього – 39707 млн дол. США (50,7% від суми державного боргу), внутрішнього в розмірі 27488 млн дол. США (35,1%). Гарантований борг становить 11129 дол. США, в тому числі: зовнішній – 10756 дол. США (13,7%); внутрішній – 372,674 млн дол. США (0,5%). Це означає, що протягом 10 років сума державного боргу виросла на 97,5%, в основному внаслідок збільшення обсягу зовнішньої заборгованості на 134,3% (з 16972 млн дол. США до 39770 млн дол. США), та гарантованого зовнішнього боргу на 16% (з 9592 млн дол. США до 11129 млн дол. США), внутрішнього боргу на 12% (з 9592 млн дол. США до 10756 млн дол. США). Частка гарантованого внутрішнього боргу незначна, але його розміри також зросли на 22% (з 305 млн дол. США до 373 млн дол. США).

Таблиця 1. Динаміка зміни державного боргу України в 2009–2018 рр., млрд дол. США

Показник / Роки	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Державний борг	39,7	54,3	59,2	64,5	73,1	69,8	65,5	70,9	76,3	78,3
Зовнішній державний борг	16,9	22,8	24,5	26,1	27,9	30,8	34,5	36,1	38,5	39,7
Внутрішній державний борг	12,8	19,2	21,5	23,8	32,2	29,2	21,2	24,7	26,8	27,5
Гарантований державою зовнішній борг	9,59	11,9	35,2	12,5	9,64	7,98	9,02	9,56	10,5	10,8
Гарантований державою внутрішній борг	0,31	0,30	0,27	0,20	0,34	0,18	0,89	0,70	0,47	0,37

Джерело: складено авторами на основі даних Міністерства фінансів України [10]

Для детальнішого аналізу стану державного боргу варто дослідити не лише його динаміку, але й вплив всередині країни. Одним з основних показників, що характеризує макроекономічне становище держави є рівень валового внутрішнього продукту (ВВП). Аналізуючи темпи приросту ВВП та державного боргу, співвідношення цих показників (рис. 1), можна зробити висновок про зростання боргового навантаження.

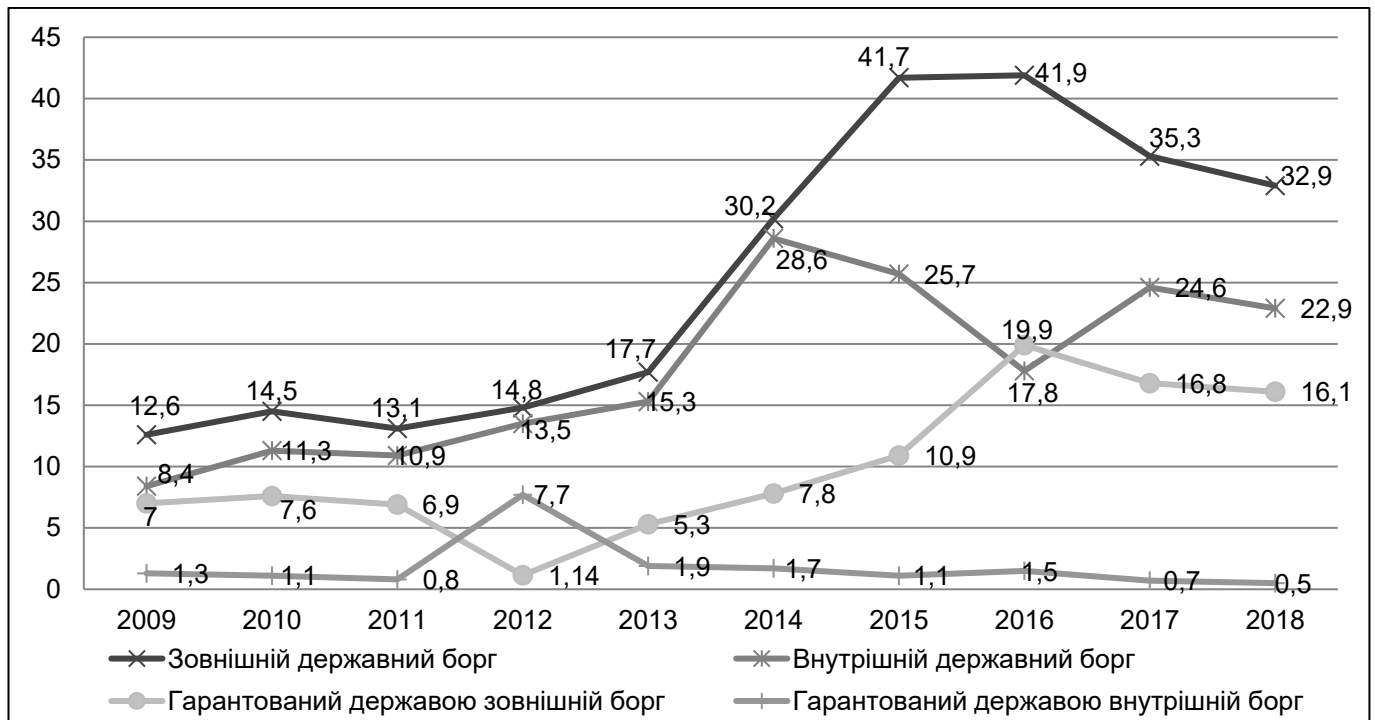

Рисунок 1. Динаміка зміни державного боргу України до ВВП у 2010–2018 рр., %

Джерело: складено на основі даних Міністерства фінансів України [10]

Відповідно до ст. 18 Бюджетного кодексу України та умов Маастрихтського договору для успішного функціонування фінансового ринку на кінець звітного періоду відношення обсягу державного боргу до ВВП не повинно бути більшим 60% на кінець звітного періоду [1]. Крім того, відповідно до Закону України «Про Національний банк України» золотовалютний резерв використовується виключно для забезпечення внутрішньої і зовнішньої стабільності грошової одиниці України. Не допускається використання золотовалютного резерву для надання кредитів і гарантій та інших зобов'язань резидентам і нерезидентам України. Так у 2015 р. значення такого співвідношення становило 79,4%, в той час як у 2014 р. вони знаходились на рівні 70,3% від ВВП. Очевидно, що значення показників перевищило критично допустиму межу. На кінець минулого року значення співвідношення складало близько 72,4%, тобто збільшилось на 43,1% порівняно із 2009 р., коли значення відношення було мінімальним протягом досліджуваного періоду (29,3%). Максимальне значення відношення державного боргу до ВВП спостерігалось у 2016 р. та 2015 р. – 81% та 79% відповідно, що пояснюється не лише збільшенням обсягу державного боргу, але й зменшенням ВВП на 45,5% (з 131805 млн дол. США до 90615 млн дол. США), внаслідок загострення політичної ситуації на Сході країни та анексії Криму. Крім цього протягом перших місяців 2015 р. відбувалась потужна девальвація національної валюти, та перерахунок показників за новим офіційним курсом (21,048 грн. / дол. США станом на 01.06.2015 року) показав відповідне зменшення обсягу ВВП, приведеного в еквіваленті іноземної валюти, на 31,3% (з 131805 млрд дол. США до 90615млн дол. США). Разом з тим, обсяг ВВП, номінований у національній валюті, за цей період тільки збільшувався з 1566728 млн грн. до 1979458 млн грн. (на 26,3%) [11].

Розглядаючи капітальні інвестиції, які є джерелом, спрямованим на погашення боргу, варто зазначити, що на кінець 2018 р. капітальні інвестиції становили 16016 млн дол. США, що на 24,8% більше ніж у 2017 р. (12829,2 млн дол. США) та на 75% більше у порівнянні з 2010 р. (6449,2 млн дол. США). Отже, значних вкладень в економіку не відбулося, так як боргові зобов'язання зростали значно швидше.

Також варто оцінити зрушення в соціально-економічній сфері. Прожитковий мінімум зростає значно нижчими темпами ніж державний борг. Станом на кінець 2018 р. рівень прожиткового мінімуму на одного працюючого становив 68,63 дол. США, що на 69,2% більше, порівняно з 2010 р. (40,56 дол. США за курсом долара на 31 грудня 2018 р., або 139,14 дол. США за курсом долара на 12 грудня 2010 р.). Державний борг протягом 2014 - 2016 рр. зріс на 105,8%.

Аналогічна ситуація із мінімальною заробітною платою, рівень якої протягом 2010-2018 рр. зріс лише на 11,2% (зі 121,32 дол. США (за курсом долара на 31 грудня 2010 р.) або з 33,41 дол. США (за курсом долара на 31 грудня 2018 р.) до 134,9 дол. США).

Підсумовуючи вище наведену інформацію, очевидно, що порівняно з іншими макроекономічними показниками, рівень державного боргу збільшувався значно вищими темпами.

Для того, щоб максимально об'єктивно та всеохоплююче оцінити боргову безпеку України, необхідно розрахувати індикатори боргової безпеки України (табл. 2):

Таблиця 2. Індикатори боргової безпеки України згідно методики Міністерства економіки України

Індекс	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, % (критичне значення <60)	36,6	40,2	70,3	79,4	81,0	77,2	72,4
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, % (критичне значення <70)	76,8	77,5	95,8	131,0	128,1	121,7	103,9
Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку, % (критичне значення 11)	12,94	14,19	13,44	13,07	9,16	10,47	17,79
Індекс EMBI (Emerging Markets Bond Index) + Україна, б. п. (критичне значення <1000)	810	737	1 014	2 375	762,5	573,8	569,6
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, % (критичне значення >20)	18,2	14,4	6,0	11,2	13,6	16,13	17,42

Джерело: складено авторами на основі даних Міністерства фінансів України [10]

Аналізуючи дані таблиці 2, бачимо, що протягом 2012–2013 рр. відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП зберігалось на безпечному рівні. З 2014 р. цей показник збільшився із 70,3% до свого максимального значення протягом досліджуваного періоду – 81% у 2016 р., що перевищує критичний рівень. З 2017 р. Співвідношення боргу України до ВВП почало зменшуватись – з 81% до 72,4% у 2018 р., тобто на 10,6%.

Частка валового зовнішнього боргу у структурі ВВП протягом останніх років виходить за межу критичного значення – 70%. До 2015 р. спостерігається його збільшення на 70,6% (76,8% у 2012 р. До 131% у 2015 р.), що пов'язано із значною девальвацією гривні (16,16 грн/дол. США на кінець 2014 р. та 24,00 грн/дол. США на кінець грудня 2015 р.), рівень якої, зокрема, в 2015 році склав 52,2 %, що, в свою чергу, спричинила збільшення не лише обсягу державного боргу в національній валюті, а й вартість його обслуговування. Однак до 2018 р. показник відображає позитивну тенденцію – зменшення на 18,9% (зі 131% у 2015 р. до 103,9% у 2018 р.). Відбувалося нарощування обсягів боргів в іноземній валюті в умовах девальвації гривні, скорочення експорту товарів, викликаного закриттям ринків Росії, низького рівня золотовалютних резервів, що підвищує ризики неповернення боргів, посилює залежність від головних іноземних кредиторів.

Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку знаходиться на досить високому рівні і з кожним роком зростає. Так з 2012 р. до 2018 р. вона збільшилась на 37,5% (з 12,94% до 17,8%), що є чинником збільшення витрат на обслуговування державного внутрішнього боргу, створюють додаткове навантаження на державний бюджет.

Значення індексу EMBI + Україна показує різницю в прибутковості єврооблігацій України та казначейських зобов'язань США: чим вище значення показника, тим гірша ситуація в економіці країни. Загалом значення індексу знаходиться на рівні небезпечному для України у 2012 р. та 2013 р., але не досягає критичної межі, але вже у 2014 р. та 2015 р. цей показник знаходився на високому рівня, що свідчило про ризики дефолту країни, спричинений ескалацією конфлікту на Сході України. Внаслідок укладання угоди з комітетом кредиторів у 2016 р., показник відображає тенденцію до зменшення.

Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу у 2012–2018 рр. знаходиться нижче критичного рівня, незважаючи на вжиття заходів щодо збільшення їх обсягу, зокрема збільшення за рахунок співпраці з Міжнародним валютним фондом. У 2016 р. цей показник складав 13,6% за необхідного безпечного рівня у 20%.

Таким чином, можна зробити висновок, що боргова безпека України знаходиться в незадовільному стані, для покращення якого необхідно вдосконалити боргову політику держави та управління боргом.

Отже, як основний індикатор боргової безпеки країни, державна заборгованість відіграє значну роль у фінансово-економічному житті країни.

У ході дослідження виявлено, що серед сучасних причин, які призвели до критичного стану боргової безпеки України є:

- хронічний характер дефіциту Державного бюджету;
- безпрецедентна політична криза, анексія АР Крим та тривалий військовий конфлікт на сході країни;
- глибока економічна рецесія, викликана перегрупуванням економічних зав'язків з міжнародними партнерами та руйнуванням інфраструктури та промислових об'єктів на частині території країни;
- фінансування за рахунок державних запозичень дефіциту державного бюджету, зростання якого обумовлене в значній мірі збільшенням видатків на оборону та обслуговування державного боргу;
- необхідність подальшої підтримки державних підприємств та банків, шляхом збільшення їх статутних капіталів та інше.

Оцінювання боргової безпеки протягом останніх років в умовах фінансово-економічної стагнації України показує надмірне зростання боргового навантаження, індикатори якого перевищили гранично допустимі параметри, першочергово за рахунок зовнішньої компоненти під впливом загострення бюджетно-валютних ризиків. У контексті оцінки рівня боргової безпеки запропоновано наступні підходи вдосконалення системи управління державним боргом:

- запровадити закон, який регламентує розмір державної заборгованості, структуру, джерела, цілі використання коштів, шляхи погашення тощо;
- сформувати та імплементувати середньо- та довгострокову ризикоорієнтовану стратегії управління державним боргом України та можливим використанням моделі «фінансового придушення», адже практика останніх років довела, що чітко сформульованої політики управління державним боргом в державі не існує, або, можна говорити, що вона недостатньо ефективна, реагує із запізненнями і не дозволяє оперативно вирішувати найбільш актуальні проблем, які виникають у фінансовій системі;
- сприяти розвитку фінансового ринку, що мінімізуватиме ризики та зменшить витрати на обслуговування боргу в середньо- і довгостроковій перспективі, зокрема, забезпечить розширення боргового портфелю;
- збільшити використання боргових коштів на інвестиційні цілі тощо;

Аналіз стану державного боргу показав, що Україні необхідно проводити більш ефективну політику щодо управління державним боргом, що призведе до поліпшення боргової безпеки. Неефективна боргова політика з боку держави призводить до посилення загроз борговій безпеці. В подальшому варто проводити порівняння боргової безпеки України та розвинених країн, з метою удосконалення існуючих методик оцінки боргової безпеки.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що однією з основних складових фінансової безпеки є боргова безпека. Вагома роль її визначальної складової – державного боргу – обумовлює пріоритетність управління державним боргом та його обслуговування, що є важливою умовою стабільності фінансової системи держави та безпеки.

Дослідження показало, що структура заборгованості України залишається стабільною – переважання зовнішніх джерел залучення над внутрішніми. Спостерігається тенденція до збільшення державного та гарантованого державою боргу, що збільшує витрати на обслуговування заборгованості, підриває економічну ситуацію в країні, збільшує ризик неплатоспроможності тощо. Головною причиною виникнення та збільшення державного боргу виступає дефіцит бюджету.

Боргова безпека України знаходиться в незадовільному стані, для покращення якого необхідно вдосконалити боргову політику держави та управління боргом.

Отже, з метою забезпечення належного рівня боргової безпеки країни, зниження обсягів та рівня державних боргів варто продовжити вдосконалювати боргову політику як складову бюджетної політики щодо її трансформації відповідно до світових тенденцій з використанням закордонного досвіду, зокрема

постсоціалістичних країн-членів ЄС. Стратегічною метою управління державним боргом має стати підвищення рівня боргової стійкості та фінансової безпеки держави загалом, а боргова політика має ґрунтуватися на засадах середньостроковості та орієнтованості на ризик. Варто також дослідити зарубіжний досвід подолання боргових проблем та розробити власну модель з урахуванням національних особливостей для її імплементації в Україні.

Список використаних джерел

1. Бюджетний Кодекс України: із змінами та доповненнями, прийнятими Верховною Радою України від 11.01.2019 р. № 2456-VI – Київ, відомості Верховної Ради України, 2010 р., №50-51, ст.572.
2. Лютий І. О., Боринець С. Я., Варналії З. С., та ін. Фінанси. Підручник ; за ред. д.е.н., проф. І. О. Лютого. Київ : Видавництво Ліра-К. 2017. 720 с.
3. Чеберяко О. В., Пасічна Н. М. Державний борг як індикатор боргової безпеки. Економічний вісник університету. 2016. Вип. 31(1). С. 283-291. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_31%281%29_43
4. Кубай М. Концептуальні засади дослідження боргової безпеки. Вісник Львівської комерційної академії. 2014. Вип. 46. С. 38–43.
5. Бойко Д. І., Коковіхіна О. О., Лисьонкова Н. М. Визначення сутності боргової безпеки держави та ідентифікація її загроз. Приазовський економічний вісник. 2018. Вип. 4. С. 134–139.
6. Офіційний сайт Світового банку. URL : <https://www.worldbank.org/>
7. Офіційний сайт Міжнародного Валютного. URL: <https://www.imf.org/external/russian/index.htm>
8. Про затвердження рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Наказ Міністерства економічного розвитку України №1277 від 29 жовтня 2013 року] Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/file/link/222830/file/1277>.
9. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України [Наказ Міністерства економічного розвитку України №60 від 2 березня 2007 року] Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07/ed20070302>
10. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua>
11. Державний борг України : за даними Міністерства фінансів України 2019. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/2018>

References

1. Biudzhetni Kodeks Ukrainy: iz zminamy ta dopovnenniamy, pryiniatymy Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy vid 11.01.2019 r. № 2456-VI [Budget Code of Ukraine: as amended and adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine from January 11, 2019 № 2456-VI]. Kyiv, vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2010 r., №50-51, st.572. [in. Ukr.].
2. Liutyi, I. O., Borynets, S. Ya., Varnalii, Z. S., & oth. (2017). Finansy. Pidruchnyk [Finances. Tutorial] ; za red. I.O. Liutoho. Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K. 720 p. [in. Ukr.].
3. Cheberiyako, O. V., Pasichna, N. M. (2016). Derzhavnyi borh yak indykator borhovoї bezpeky [Public debt as an indicator of debt security]. Ekonomichnyi visnyk universytetu - University Economic Bulletin, 31 (1). 283-291. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_31%281%29_43
4. Kubai, M. (2014). Kontseptualni zasady doslidzhennia borhovoї bezpeky [Conceptual principles of the study of debt security]. Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii - Bulletin of the Lviv Commercial Academy, 46. 38–43. [in. Ukr.].
5. Boiko, D. I., Kokovikhina, O. O., Lysonkova, N. M. (2018). Vyznachennia sutnosti borhovoї bezpeky derzhavy ta identyfikatsiia yii zahroz [Determination of the essence of debt security of the state and identification of its threats]. Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk – Azov Economic Bulletin, 4. 134–139. [in. Ukr.].
6. Ofitsiyni sait Svitovoho banku [The World Bank's official website]. URL : <https://www.worldbank.org/>. [in. Ukr.].
7. Ofitsiyni sait Mizhnarodnoho Valiutnoho Fondu [Official site of the International Monetary Union]. URL : <https://www.imf.org/external/russian/index.htm>. [in. Ukr.].
8. Pro zatverdzhennia rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy, Nakaz Minekonomrozvytku Ukrainy №1277 vid 29 zhovtnia 2013 roku. [On approving the recommendations for the calculation of the level of economic security of Ukraine, Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine No 127 of October 29, 2013]. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy: URL: <http://www.me.gov.ua/file/link/222830/file/1277>. [in. Ukr.].
9. Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy, Nakaz Minekonomrozvytku Ukrainy №60 vid 2 bereznia 2007 roku [On approval of the Methodology for calculating the level of economic security of Ukraine [Ministry of Economic Development of Ukraine No 60 of March 2, 2007] Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07/ed20070302> [in. Ukr.].
10. Ofitsiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy. [Official site of the Ministry of Finance of Ukraine]. URL: <http://www.minfin.gov.ua> [in. Ukr.].
11. Derzhavnyi borh Ukrainy za danymy Ministerstva finansiv Ukrainy 2019 [State Debt of Ukraine: According to the Ministry of Finance of Ukraine 2019] URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/2018>

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Чеберяко Оксана Вікторівна, доктор історичних наук, кандидат економічних наук, професор, професор кафедри фінансів,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Васильківська 90-а, м. Київ, 03022, Україна
e-mail: cheberyako@ukr.net
orcid0000-0002-1563-9611
Researcher ID: S-2078-2019

Гнатюк Оксана Юріївна, студентка 4 курсу спеціальності «Фінанси і кредит» Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Васильківська 90-а, м. Київ, 03022, Україна
e-mail: oxanagnatiuk224@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Чеберяко Оксана Викторовна, доктор исторических наук, кандидат экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко
ул. Васильковская 90-а, Киев, 03022, Украина
e-mail: cheberyako@ukr.net

Гнатюк Оксана Юрьевна, студентка 4 курса специальности «Финансы и кредит» Киевского национального университета имени Тараса Шевченка
ул. Васильковская 90-а, Киев, 03022, Украина
e-mail: oxanagnatiuk224@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Cheberyako Oksana, Doctor of Historical Science, Ph. D. in Economics, Professor of Department of finances, Taras Shevchenko National University of Kyiv
str. Vasilkivska 90-a, Kyiv, 03022, Ukraine
e-mail: cheberyako@ukr.net

Hnatiuk Oksana, student of the 4th year of the specialty «Finance and Credit»
Taras Shevchenko National University of Kyiv
str. Vasilkivska 90-a, Kyiv, 03022, Ukraine
e-mail: oxanagnatiuk224@gmail.com

ЗМІСТ

Економіка знань, інноваційна економіка

ВАНКЕВИЧ О. В. Нові тренди у сфері управління людськими ресурсами в умовах цифровізації економіки	7
ДЕМУЗ І. О. Фандрайзинг і грантрайтинг як особливий фінансовий механізм міжнародної підтримки наукових проектів в Україні	12
ЛАПИЦЬКА Л. М., ЄМЕЛЬЯНЧЕНКО Я. В. Економічна сутність інноваційної сприйнятливості організації.....	20
МАРЧЕНКО О. А., САЛЬНІКОВА М. В., ШЕВЕЛЬОВА К. В. Інноваційні форми в регіональному управлінні туристичної діяльності	27
СТУДІНСЬКА Г. Я. Оцінка паритетності зовнішньоторговельних відносин засобами брендингу.....	34

Економіка та управління

ДЕЙНЕКО О. Т. Ефективне використання митних інструментів в умовах новітніх інтеграційних угод	43
ГЕРАСЕНКО В. П., ЛЕВКОВИЧ В. Ю. Прогнозування індексу цифрової економіки та суспільства для Республіки Білорусь.....	55
ГОРОШКОВА Л. А., ВОЛКОВ В. П., ХЛОБИСТОВ Є. В. Децентралізоване управління ціноутворенням у житлово-комунальному господарстві	59
ДРОК П. В. Становлення та розвиток видавничо-поліграфічної справи в Україні.....	67
КОПИЛЬЧАК Б. В. Впровадження концепції стратегічного управління розвитком молодіжних громадських організацій	72

Економічна теорія

БОРЗЕНКО О. О. Імперативи розвитку фінансових ринків постсоціалістичних країн	80
ГОРОШКОВА Л. А., ВОЛКОВ В. П., ХЛОБИСТОВ Є. В. Математична інтерпретація методології ризик-менеджменту для природно-господарських систем	89
ДЕЙНЕКО Л. В., ЦИПЛИЦЬКА О. О. Засади промислових політик країн світу з різним рівнем розвитку: уроки для України	99
КРАЄНKOBA К. І. Проблеми та шляхи вирішення працевлаштування біженців у Республіці Білорусь в умовах інтеграційних процесів	111
ШУМЕЙ А. О. Новітні тенденції у дослідженні економічної поведінки індивіда на початку ХХІ століття	117

Фінанси, грошовий обіг та кредит

АДАМЕНКО І. П. Фінансова стабілізація в умовах економічних перетворень	126
БАРАННИК Л. Б., ДУЛІК Т. О., АЛЕКСАНДРЮК Т. Ю. Податкове навантаження в Україні в соціально-економічному вимірі	133
ГУСАРЕВИЧ Н. В. Боргова політика в умовах трансформації економіки	145
КОРОВІЙ В. В. Податкова політика як складова системи формування доходів бюджету	152
МАКОГОН В. Д. Система управління державним боргом в умовах інституційних перетворень	160
МАРКУЦ Ю. І. Видатки бюджету як інструмент економічного розвитку	167
ПАСІЧНИЙ М. Д. Монетарна політика в умовах трансформації економіки України	173
САМОШКІНА О. А. Програмно-цільове управління бюджетними ресурсами у механізмі суспільного розвитку	184
СОБЧУК С. І. Інституційне середовище бюджетного регулювання суспільного розвитку	196
ЧЕБЕРЯКО О. В., ГНАТЮК О. Ю. Державний борг України як визначальний фактор боргової безпеки держави.....	205

СОДЕРЖАНИЕ

Экономика знаний, инновационная экономика

ВАНКЕВИЧ Е. В. Новые тренды в сфере управления человеческими ресурсами в условиях цифровизации экономики.....	7
ДЕМУЗ И. А. Фандрайзинг и грантрайтинг как особый финансовый механизм международной поддержки научных проектов в Украине.....	12
ЛАПИЦКАЯ Л. М., ЕМЕЛЬЯНЧЕНКО Я. В. Экономическая сущность инновационной восприимчивости организации.....	20
МАРЧЕНКО О. А., САЛЬНИКОВА М. В., ШЕВЕЛЕВА Е. В. Инновационные формы в региональном управлении туристической деятельности.....	27
СТУДИНСКАЯ Г. Я. Оценка паритетности внешнеторговых отношений инструментарием брендинга.....	34

Экономика и управление

ДЕЙНЕКО О. Т. Эффективное использование таможенных инструментов в условиях новейших интеграционных соглашений.....	43
ГЕРАСЕНКО В. П., ЛЕВКОВИЧ В. Ю. Прогнозирование индекса цифровой экономики и общества для Республики Беларусь.....	55
ГОРОШКОВА Л. А., ВОЛКОВ В. П., ХЛОБЫСТОВ Е. В. Децентрализованное управление ценообразованием в жилищно-коммунальном хозяйстве.....	59
ДРОК П. В. Становления и развитие издательско-полиграфического дела в Украине.....	67
КОПЫЛЬЧАК Б. В. Внедрение концепции стратегического управления развитием молодежных общественных организаций.....	72

Экономическая теория

БОРЗЕНКО Е. А. Императивы развития финансовых рынков постсоциалистических стран.....	80
ГОРОШКОВА Л. А., ВОЛКОВ В. П., ХЛОБЫСТОВ Е. В. Математическая интерпретация методологии риск-менеджмента для природно-хозяйственных систем.....	89
ДЕЙНЕКО Л. В., ЦЫПЛИЦКАЯ Е. А. Основы промышленной политики стран мира с разным уровнем развития: уроки для Украины.....	99
КРАЕНКОВА К. И. Проблемы и пути решения трудоустройства беженцев в Республике Беларусь в условиях интеграционных процессов.....	111
ШУМЕЙ А. А. Новейшие тенденции в исследовании экономического поведения индивида в начале XXI века.....	117

Финансы, денежное обращение и кредит

АДАМЕНКО И. П. Финансовая стабилизация в условиях экономических преобразований.....	126
БАРАННИК Л. Б., ДУЛИК Т. А., АЛЕКСАНДРЮК Т. Ю. Налоговая нагрузка в Украине в социально-экономическом измерении.....	133
ГУСАРЕВИЧ Н. В. Долговая политика в условиях трансформации экономики.....	145
КОРОВИЙ В. В. Налоговая политика как составляющая системы формирования доходов бюджета.....	152
МАКОГОН В. Д. Система управления государственным долгом в условиях институциональных преобразований.....	160
МАРКУЦ Ю. И. Расходы бюджета как инструмент экономического развития.....	167
ПАСЕЧНЫЙ Н. Д. Монетарная политика в условиях трансформации экономики Украины.....	173
САМОШКИНА О. А. Программно-целевое управление бюджетными ресурсами в механизме общественного развития.....	184
СОБЧУК С. И. Институциональная среда бюджетного регулирования общественного развития.....	196
ЧЕБЕРЯКО О. В., ГНАТЮК О. Ю. Государственный долг Украины как определяющий фактор долговой безопасности государства.....	205

CONTENTS

Knowledge Economy, Innovative Economy

VANKEVICH A. V. The new trends in human resource management in the context of the economy digitalization	7
DEMUZ I. O. Fundraising and grant writing as a special financial mechanism of scientific projects international support	12
LAPITSKAYA L. M., YEMELYANCHENKO Y. V. The economic essence of innovative susceptibility of the organization	20
MARCHENKO O. O., SALNIKOVA M. V., SHEVELOVA K. V. The innovative forms in the regional management of the tourism activities	27
STUDINSKA G. Y. Valuation of parity of foreign trade relations by branding tools	34

Economy and Management

DEINEKO O. T. Effective employment of customs instruments in the context of the latest integration agreements	43
GERASENKO V. P., LEVKOVICH V. Y. The forecast of digital economy and society index for Belarus	55
HOROSHKOVA L. A., VOLKOV V. P., KHLOBYSTOV Ie. V. Decentralized pricing management in housing and municipal economy	59
DROK P. V. Formation and development of publishing and polygraphic business in Ukraine	67
KOPYCHAK B. V. Implementation of the concept of strategic management in youth non-governmental organizations	72

Economic Theory

BORZENKO O. O. Imperatives of development of post-socialist countries financial markets	80
HOROSHKOVA L. A., VOLKOV V. P., KHLOBYSTOV Ie. V. Mathematical interpretation of risk-management methodology for natural-economic systems	89
DEINEKO L. V., TSYPLITSKA O. O. Foundations of industrial policy in the countries with different levels of development: lessons for Ukraine	99
KRAYENKOVA K. I. Problems and ways to solve the refugees' employment in the Republic of Belarus under conditions of integration processes	111
SHUMEI A. O. Newest trends in the research of individual's economic behavior at the beginning of the XXI century	117

Finance, Monetary Circulation and Credit

ADAMENKO I. P. Financial stabilization in economic transformations	126
BARANNIK L. B., DULIK T. O., ALEKSANDRIUK T. Yu. Tax burden in Ukraine in social and economic measurement	133
HUSAREVYCH N. V. Debt policy in the economic transformation	145
KOROVYI V. V. Tax policy as a component of the budget income formation system	152
MAKOGON V. D. The system of public debt management in conditions of institutional transformations	160
MARKUTS Y. I. Budget expenses as a tool for economic development	167
PASICHNYI M. D. Monetary policy under economic transformation in Ukraine	173
SAMOSHKINA O. A. Program targeted management of budgetary resources in the mechanism of public development	184
SOBCHUK S. I. Institutional environment of budgetary regulation of social development	196
CHEBERYAKO O. V., HNATIUK O. Yu. The public debt of Ukraine as a particular factor of the state security	205

До авторів збірника Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

Для того, щоб мати можливість подавати статті до збірника та перевіряти поточний статус своїх подань, необхідно увійти на сайт <https://economic-bulletin.com> або Зареєструватись.

1. Стаття подається мовою оригіналу (українською, або російською, або англійською) в онлайн-поданні на веб-сайті Збірника. Якщо стаття написана англійською мовою, необхідно надіслати до Редакції її переклад (українською або російською мовами)!

2. Файл статті рекомендується називати латиницею за прізвищем автора чи першого автора, якщо авторів декілька (наприклад: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопис статті супроводжується зовнішньою рецензією із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), засвідченою печаткою. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, зовнішньої рецензії не потребують.

4. Рукописи проходять двостороннє «сліпе» рецензування.

5. Форма подання статті:

- обсяг рукопису – 15-40 тис. знаків, включаючи рисунки та таблиці;
- кількість співавторів – не більше трьох.
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора Word for Windows® або сумісного редактора;
- нумерація сторінок не ведеться;
- формат аркуша – А4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»; поля: ліворуч – 2 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; знизу – 2 см; переплетіння – 0 см; інтервал між рядками – 1 пт.; інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт; відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт; відступ абзац – 1 см;

– рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об'єкт. Положення об'єкта – «в тексті»;

– рисунки, створені у вбудованому у WinWord редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об'єкти.

– рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше покликання в тексті.

6. Фізичні величини повинні подаватися в одиницях системи СІ.

7. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою українською, російською та англійською мовами:

- індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру українською мовою (Arial, 12 пт., жирний). Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему. Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;

- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа українською (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) українською мовою (Arial, 11 пт., курсив); анотацію не потрібно розміщувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (результати роботи);
- галузь застосування результатів;
- висновки відповідно до статті.
- ключові слова (5-10 слів) українською мовою (Arial, 11 пт., курсив);
- порожній рядок (Arial, 11 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру російською мовою (Arial, 12 пт., жирний);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа російською мовою (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) російською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) російською мовою (Arial, 11 пт., курсив);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та імена у верхньому правому кутку листа англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) англійською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;

- ключові слова (5-10 слів) англійською мовою (Arial, 11 пт., курсив);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc

- порожній рядок (Arial, 12 пт.).

Текст статті (Arial, 12 пт.). Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним. Загальна структура статті повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (можливий розподіл на підрозділи);
- висновки відповідно до статті;
- перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- список використаних джерел (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 8;
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 9.
- дані про автора українською мовою: прізвище, ім'я, по-батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, ORCID, Researcher ID (додатково: домашній/мобільний телефон);
- дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

8. Оформлення покликань і формування у кінці статті списку використаних джерел:

Кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело. Покликання на використані джерела слід здійснювати за стилем APA за наскрізною нумерацією (тобто за порядком згадування джерел, а не в алфавітному порядку) відповідно до вимог і стандартів «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», що вступив в дію 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Приклад: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитуючи літературу, у міру згадування джерел водночас формує «Список використаних джерел», який подає в кінці статті.

Якщо цитована праця в оригіналі не є українськомовною, то в покликанні її автор (автори), назва та місце видання подаються мовою оригіналу і на українську не перекладаються). Цитати з іншомовних джерел (у тому числі й з російськомовних) наводяться автором в українському перекладі (або з офіційного україномовного видання, або ж у випадку відсутності останнього автор здійснює переклад сам). Покликання наводити у відповідності до існуючого стандарту.

Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;
- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекозів думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекозів авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;
- кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело;
- при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), слід давати відповідні покликання на джерело;
- якщо виявляється ставлення автора статті до окремих слів або думок із цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

9. Транслітерований список літератури оформляється за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами надається переклад англійською мовою в дужках.

Для транслітерації українського тексту на латиницю використовується безкоштовний сайт <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> (вибираємо варіант «американська»); для транслітерації російського тексту використовується безкоштовний сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

Обов'язковими є рецензії фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Відповідальність за достовірність даних, наведених у статті, несе її автор та науковий керівник.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної комісії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р. відповідно до рішення Атестаційної комісії Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2019 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б».

Довідки за телефонами: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com> Електронна адреса: ekon.dek@ukr.net

Редакційна комісія

**К авторам сборника
Уважаемые авторы!**

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий
государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике
«Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

Для того, чтобы иметь возможность подавать статьи в сборник и проверять текущий статус своих представлений, необходимо Войти в систему <https://economic-bulletin.com> или Зарегистрироваться.

1. Статья подается на языке оригинала (на украинском, русском или английском) путем онлайн-подачи на сайте Сборника. Если статья написана на английском языке, необходимо подать в Редакцию ее перевод (на украинском или русском языках)!

2. Файл статьи рекомендуется называть латиницей по фамилии автора или первого автора, если авторов несколько (например: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопись статьи сопровождается внешней рецензией с указанием ученой степени рецензента, ученого звания, должности, места работы (без сокращений), заверенной печатью. Для статей авторов, имеющих ученую степень доктора экономических наук, внешняя рецензия не требуется.

4. Рукописи проходят двустороннее «слепое» рецензирование.

5. Форма представления статьи:

- объем рукописи – 15-40 тыс. знаков, включая рисунки и таблицы;
- количество соавторов – не более трех.
- статья должна быть подготовлена с помощью редактора Word for Windows® или совместимого редактора;
- нумерация страниц не ведется;
- формат листа - A4 (210 × 297), ориентация страницы - «книжная»; поля: слева - 2 см; справа - 2 см; сверху - 2 см; снизу - 2 см; переплет - 0 см; интервал между строками - 1 пт.; интервал между абзацами «до», «после» - 0 пт.; отступления «вправо», «влево» - 0 пт.; отступление первой строки - 1 см;
- рисунки, фотографии, графики следует вставлять в текст статьи как объект. Положение объекта - «в тексте»;
- рисунки, созданные во встроенном в WinWord редакторе рисунков, следует подавать как сгруппированные объекты.
- рисунки и таблицы не должны разрывать предложения в абзаце, то есть они должны быть расположены после того абзаца, в котором на них делается первая ссылка в тексте.

6. Физические величины должны подаваться в единицах системы СИ.

7. Текст рукописи должен быть построен по общепринятой схеме на украинском, русском и английском языках:

- индекс УДК в верхнем левом углу листа (Arial, 12 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный). Название статьи должно быть коротким, но очень точно отражать изучаемую проблему. Название статьи подается без использования узкоспециализированных сокращений, точка в конце названия не ставится;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив) аннотацию не нужно размещать на отдельном листе. Аннотация должна содержать краткую формулировку содержания статьи, не повторять название статьи. Общая структура аннотации должна содержать:
 - актуальность темы исследования;
 - постановку проблемы;
 - анализ последних исследований и публикаций;
 - выделение неисследованных частей общей проблемы;
 - постановку задачи, цели исследования;
 - метод или методологию проведения исследования;
 - изложение основного материала (результаты работы);
 - область применения результатов;
 - выводы согласно статье.
- ключевые слова (5-10 слов) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- пустая строка (Arial, 11 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив). Структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
- ключевые слова (5-10 слов) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и имена в верхнем правом углу листа на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив) структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
- ключевые слова (5-10 слов) на английском языке (Arial, 11 пт.), курсив);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);

Текст статьи (Arial, 12 пт.). Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

Общая структура статьи должна содержать:

- актуальность темы исследования;
- постановку проблемы;
- анализ последних исследований и публикаций;
- выделение неисследованных частей общей проблемы;
- постановку задачи, цели исследования;
- метод или методологию проведения исследования;
- изложение основного материала (возможно деление на подразделы);
- выводы согласно статье;
- перспективы дальнейших исследований в этом направлении.
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- список использованных источников (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 8;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 9.
- данные об авторе на украинском языке: фамилия, имя, отчество, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, ORCID, Researcher ID (дополнительно: домашний / мобильный телефон);
- данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

8. Оформление ссылок и формирование списка литературы в конце статьи:

Каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник. Ссылки на использованные источники следует осуществлять по стилю APA по сквозной нумерации (то есть по порядку упоминания источников, а не в алфавитном порядке) в соответствии с требованиями и стандартами «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», вступившего в силу 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Пример: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитируя литературу, по мере упоминания источников одновременно формирует «Список использованных источников», который подает в конце статьи.

Если цитируемая работа в оригинале не является украиноязычной, то в ссылке ее автор (авторы), название и место издания подаются на языке оригинала и на украинский язык не переводятся. Цитаты из иностранных источников (в том числе и из русскоязычных) приводятся автором в украинском переводе (или с официального русскоязычного издания, или же в случае отсутствия последнего автор осуществляет перевод сам). Ссылка приводится в соответствии с существующим стандартом.

Общие требования к цитированию следующие:

- текст цитаты начинается и заканчивается кавычками и приводится в той грамматической форме, в которой он представлен в источнике, с сохранением особенностей авторского написания. Научные термины, предложенные другими авторами, не выделяются кавычками, за исключением тех, что вызвали общую полемику. В этих случаях используется выражение «так называемый»;

- цитирование должно быть полным, без произвольного сокращения авторского текста и без искажений мысли автора. Пропуск слов, предложений, абзацев при цитировании допускается без искажения авторского текста и обозначается многоточием. Они ставятся в любом месте цитаты (в начале, середине, на конце). Если перед выпущенным текстом или за ним стоял знак препинания, то он не сохраняется;

- каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник;

- при косвенном цитировании (пересказе, изложении мыслей других авторов своими словами), следует давать соответствующие ссылки на источник;

- если выражается отношение автора статьи к отдельным словам или мыслям из цитируемого текста, то после них в круглых скобках ставят восклицательный знак или знак вопроса.

9. Транслитерированный список литературы оформляется по международным библиографическим стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Если научная работа написана на языке, который использует кириллический алфавит, то ее библиографическое описание необходимо транслитерировать латинскими буквами. После названия работы латинскими буквами предоставляется перевод на английский язык в скобках.

Для транслитерации украинского текста на латиницу используется бесплатный сайт <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> (выбираем вариант «американская»); для транслитерации русского текста используется бесплатный сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать

Ответственность за достоверность данных, приведенных в статье, несет ее автор и научный руководитель.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1301 от 15 октября 2019 г. в соответствии с решением Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 15 октября 2019 г. сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, категория «Б».

Справки по телефонам: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>. Электронный адрес: ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin
Dear authors!

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University accepts economic articles
for printing in the scientific collection "University Economic Bulletin"

In order to be able to submit articles to the Collection and check the current status of your submissions, you must login <https://economic-bulletin.com> or register.

1. The article is submitted in the original language (in Ukrainian, Russian or English) by online submission on the website of the Collection. If the article is written in English, you must submit to the Editorial office its translation (in Ukrainian or in Russian)!

2. The file of the article is recommended to be called in Latin letters by the name of the author or the first author, if there are several authors (for example: "Ivanenko_article.doc").

3. The manuscript of the article is accompanied by an external review, indicating the academic degree of the reviewer, his/her academic title, position, affiliation (without abbreviations). The review must be certified by a seal. For articles of authors who are the doctors of economics, an external review is not required.

4. All manuscripts go through double blind reviewing.

5. Form of the article presentation:

- the volume of the manuscript is 15-40 thousand characters, including figures and tables;
- number of co-authors – no more than three.
- the article should be prepared using the Word for Windows® editor or a compatible editor;
- no page numeration;
- sheet format – A4 (210 × 297), page orientation – "book"; margins: bottom, top, left, right – 2 cm; binding - 0 cm; interval between lines – 1 pt; the interval between paragraphs "before", "after" – 0 pt; indents "to the right", "to the left" - 0 pt; indent of the first line - 1 cm;
- drawings, photographs, graphics should be inserted into the text of the article as an object. The position of the object is "in the text";
- drawings created in the built-in WinWord drawing editor, should be submitted as grouped objects.
- drawings and tables should not break sentences in a paragraph, therefore they should be located after the paragraph where the first link on them in the text is made.

6. Physical quantities must be submitted in SI system units.

7. The text of the manuscript should be built according to the standard scheme in Ukrainian, Russian and English:

- UDC index in the upper left corner of the sheet (Arial, 12 pt);
- the title of the article - uppercase letters, centered, in Ukrainian (Arial, 12 pt, fat). The title of the article should be short, but very accurately reflect the problem under investigation. The title of the article is submitted without using highly specialized abbreviations. No dot at the end of the title;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Ukrainian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics), the abstract should not be placed on a separate sheet. The abstract should contain a brief statement of the article's content, but should not repeat the article's title.

The general structure of the abstract should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (research results);
- the field of the results application;
- conclusions according to the article.
- keywords (5-10 words) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Russian (Arial, 11 pt, italics). The structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in Russian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- last names and first names in the upper right corner of the sheet in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in English (Arial, 11 pt, italics) the structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in English (Arial, 11 pt, italics);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
- the empty line (Arial, 12 pt);

The text of the article (Arial, 12 pt). The text of the article should be carefully read, understandable and concise. The general structure of the article should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (division into subsections is possible)
- conclusions according to the article;
- prospects for further research in this direction.
- the empty line (Arial, 12 pt);
- list of bibliography sources used (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 8;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- references (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 9.
- information about the author in Ukrainian: surname, name, patronymic, position, academic title, academic degree, address data, organization where the author (s) are working (studying), e-mail, ORCID, Researcher ID (additionally: home / mobile phone);
- data about the author in the same sequence – in Russian and in English.

8. Execution of bibliography links and formation of bibliography sources list at the end of the article:

Each citation is obligatory accompanied by a link to the source. References to the sources used should be based on the APA style with continuous numbering (in the order of sources mentioning, not in alphabetical order) in accordance with the requirements and standards of "DSTU 8302: 2015 "Bibliographic reference. General provisions and rules of compilation", which came into the force on 01.07.2016 (<http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Example: [2, p. 56], [4, p. 34-35; 5]. The author, citing literature as sources are mentioned, forms a "List of bibliography sources" simultaneously. The list is submitted at the end of the article.

If the work cited is not Ukrainian-language in the original, then its author (authors), title and place of publication are submitted in the references in the original language and are not translated into the Ukrainian. Citations from foreign sources (including those from Russian-language ones) should be given by the author in the Ukrainian translation (or from the official Russian-language publication, or in the case of its absence the author makes the translation himself). The reference is given in accordance with the existing standard.

The general requirements for citing are as follows:

- the text of the quotation begins and ends with quotation marks and is given in the grammatical form in which it is presented in the source, preserving the features of the author's writing. Scientific terms proposed by other authors are not separated with quotation marks, except for those that caused a general polemics. In these cases, the expression "so-called" is used;
- the citation should be complete, without arbitrary reduction of the author's text and without distortion of the author's thoughts. Skipping of words, sentences, paragraphs when quoting is allowed without distortion of the author's text and is denoted by an ellipsis. They are placed anywhere in the quotation (in the beginning, in the middle, in the end). If there is a punctuation mark before the quotation text or after it, it not retained;
- each quotation is necessarily accompanied by a reference to the source;
- in case of indirect citation (retelling, presentation of the other author's thoughts in one's own words), the appropriate references to the source should be given;
- if the author's attitude to individual words or thoughts from the quoted text is expressed, an exclamation mark or question mark must be put in parentheses.

9. The transliterated list of bibliography sources is prepared according to the international bibliographic standard APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). If the scientific work is written in a language that uses the Cyrillic alphabet, its bibliographic description must be transliterated in Latin letters. After the title of the work in Latin letters its translation into English is provided in brackets.

For the transliteration of the Ukrainian text into the Latin letters, a free site <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> is used (choose the option "American"); for the transliteration of the Russian text a free site <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx> is used.

In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

Validity of the data presented in the article is the responsibility of the author and his scientific supervisor.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles "University Economic Bulletin" was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students "University Economic Bulletin" is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1301 from October 15, 2019 and according to the resolution of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 15, 2019, the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students "University Economic Bulletin" is included to the List of scientific professional publications of Ukraine, category "B".

Tel.: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com> E-mail: ekon.dek@ukr.net

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 43

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43>

Головний редактор Л.О. Мармуть

Переяслав-Хмельницький
2019

Підписано до друку 20 листопада 2019 року. Формат 60х84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 25,66.
Ум.др. арк. 26,04. Наклад 100 примірників.

Министерство образования и науки Украины

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 43

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43>

Главный редактор Л. А. Мармуть

Переяслав-Хмельницкий
2019

Подписан к печати 20 листопада 2019. Формат 60x84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.-изд. л. 25,66.
Ус.п.л. 26,04. Тираж 100 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 43

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43>

Chief editor L. O. Marmul

Pereyaslav-Khmelnytskyi
2019

Signed for print on November 20, 2019. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 25,66.
Issued sheets 26,04.100 copies.